

MANNEN EN VROUWEN
VAN
BETEKENIS
IN ONZE DAGEN.

LEVENSCHETSEN EN PORTRETTEEN

BLIEESGEBRACHT DOOR

HENRI VAN DER MANDERE.

XLI.

HAARLEM.

H. D. TJEENK WILINK & ZOON.

1911.

INHOUD.

I. CARMEN SYLVA	door HENRI VAN DER MANDERE.
II. HELENE MERCIER	„ MR. M. W. F. TREUB.
III. POL DE MONT	„ ANDRÉ DE RIDDER en „ GUST VAN ROOSBROECK.
IV. OTTO JULIUS BIERBAUM	„ CHR. VAN BALEN JR.
V. FREDERIC MISTRAL	„ HEIN BOEKEN.
VI. PORFIRIO DIAZ	„ HENRI VAN DER MANDERE.
VII. BJÖRNSTJERNE BJÖRNSSON	„ MARGARETHA MEIJBOOM.
VIII. RICHARD-VAUGHAN	„ HENRI VAN DER MANDERE.
IX. MELCHIOR TREUB	„ F. A. F. C. WENT.
X. SWINBURNE	„ G. GOSSAERT.
XI. ALBERT I VAN MONACO	„ HENRI VAN DER MANDERE.
XII. SIR ROBERT HART	„ HENRI VAN DER MANDERE.

CARMEN SYLVA

CARMEN SYLVA.

(KONINGIN ELISABETH VAN RUMENIË).

Une immense pitié qui semble détaché de tout, qui n'attend rien en retour, qui excuse tout, qui plane audessus de tout — c'est là, je crois, le don rare et un peu surhumain que le temps, la souffrance, les déceptions, les ingratitude, ont fait à cette Reine. Mais avec sa nature ardente, avec son enthousiasme passionné pour tout ce qui est beau et noble, elle a dû passer par bien des surprises, des indignations, des révoltes, avant d'en venir à ce sourire ultra-terrestre qui semble à présent faire partie intégrale d'elle-même.

Chacun de nous presque a eu son Gethsémane et son Calvaire, a-t-elle écrit quelque part; ceux qui ressuscitent après n'appartiennent plus à la terre..."

PIERRE LOTI.

Er wordt dikwerf, en zeker in menig opzicht niet ten onrechte, van de taak der vorsten gesproken als van een moeilijke en veelomvattende, en toch tegelijkertijd ondankbare. Moeilijk en veelomvattend zeer zeker in een tijd als deze, welke zoo naar alle kanten een open oog eischt, welke bovendien aan werkelijke macht aan de vorsten zooveel heeft ontnomen en welke toch die vorsten wil blijven zien tronen met gelijken glans en schittering als voorheen. Moeilijke taak ook, wanneer men bedenkt, dat hoe hooger de plaats is, in de samenleving ingenomen, des te ruimer ook de blik moet

zijn, dien men om zich heen heeft te werpen, terwijl juist niet altijd de opvoeding in evenredige mate er toe medewerkt om dezen blik uitgebreid te vestigen; wanneer men bedenkt hoezeer juist de hoogst geplaatsten 't sterkst aan critiek zijn onderworpen, het minst zich vrijheid van beweging kunnen veroorloven, en deze wel evenzeer zouden behoeven om zich een onafhankelijk oordeel te vormen. En ondankbaar is de vorstelijke taak zeer zeker in dien zin, dat veel van het goede, hetwelk gewild werd, niet wordt begrepen; veel daarvan ook door gewijzigde uitvoering niet tot zijn recht komt. Maar dit ondankbare is alleen in beperkte mate aanwezig, wordt wel opgeheven door de stille voldoening, welke er tegelijkertijd in de vorstelijke taak kan en moet liggen zoolang men en zoodra men haar inderdaad beschouwt als taak, en naast de daaruit voortvloeiende rechten vooral en voornamelijk niet vergeet de groote en verantwoordelijke plichten. Indien dus slechts begrepen wordt, dat het volk ook een zeker en uitgebreid recht kan doen gelden op zijne vorsten, en verstaan wordt de nog altijd zoo enorm groote invloed, welke er uitgaat van een vorstelijke belangstelling, van een vorstelijk woord, van een vorstelijke aanmoediging. Ongetwijfeld, de vorstelijke taak wordt daarmee niet verlicht, daar zulke belangstelling evenredig en eerlijk dient te worden verdeeld, doch voldoening moet het schenken, te weten welk eene vreugde een persoonlijke gunst of een persoonlijk woord kunnen verschaffen, en deze voldoening moet veel goed maken van de moeite, welke zij veroorzaakte.

Voor den psycholoog onder de historici is zeker de studie van het vorstelijk karakter van dezen kant niet van belang ontbloom, want uit den aard der zaak moet zij ook leeren ontrent den persoonlijke invloed der vorsten in het algemeen, en moet zij daardoor tevens doen begrijpen wat de nagedachtenis dier vorsten zal zijn. Er zijn zoo ontzaglijk vele belangen tegenwoordig, die aller aandacht eischen; ons leven is zoo rijk en zoo uitgestrekt in den volsten zin, er wordt zoo naar

alle kanten gearbeid en gedrongen. Het is nu evenmin als vroeger moeilijk voor een vorstelijk hoofd zich populariteit te verwerven, omdat nu evenzeer als vroeger de groote menigte gaarne bereid is om toe te juichen en gaarne ongewoon vindt in hooggeplaatsten wat aan nederige stervelingen niet als bijzonder zou worden aangerekend. Maar populariteit vervliegt, vervliegt niet alleen met het leven zelf doch lange voordien; populariteit is een bezit, dat men zich spoedig kan verwerven als alles wat oppervlakkig is. Tegenwoordig vraagt men meer van de vorsten, men vraagt van hun te zijn de incarnatie van hun volk, doch daarom ook ernstig en ten volle mede te leven met het volk, mede te voelen zijne vreugden, zijne smarten en zijne verlangens. En beter nog. Men vraagt, dat op den troon zal gezeten zijn een vorst die de constitutie handhaaft, natuurlijk; tegelijkertijd echter een vorst, van wien beteekenis uitgaat, die zich vorst gevoelt en naar zijn vorstelijk vermogen de rechten, hem door die constitutie gegeven, weet aan te wenden ten bate en tot heil van zijn vaderland en van zijn volk. Men vraagt naar beteekenis zoowel in karakter als in persoon; niet meer het gewaad kan den troon voldoende vullen, onder dat gewaad moet kloppen het hart van een mensch. De groote massa heeft den drang in zich om geleid te worden, maar niet minder den drang om die leiding te gevoelen als de leiding van een hooger geestelijk gezag. En toch moet die hoogere geest er zich toe weten te leenen om af te dalen tot de diepste lagen, en daar de nooden en gebreken te leeren kennen uit de praktijk van het leven zelf.

Onze tijd is voorzeker niet arm aan vorsten, wier wezen ook buiten hun vorstelijk bloed beteekenis zou hebben; niet arm ook aan vorstinnen, wier personen voor de samenleving veel beduiden. Carmen Sylva ongetwijfeld is eene onder hare zusters, die waar maakt het woord van Louise van Zweden, dat wie aan de vrouw invloed op de geschiedenis ontzegt, slechts toont deze geschiedenis nimmer te zullen kennen! Te veel denkt men aan Carmen Sylva en vergeet men Elisabeth van

Rumenië; te uitsluitend ziet men de dichteres afgebeeld in hare vertrekken aan de Pelesch en te weinig aanschouwt men de vorstin, die een landsmoeder is voor hare onderdanen; te veel vraagt men naar den invloed van de beroemde auteur en te weinig beseft men den invloed van het goede voorbeeld en van de oneindige zachtmoedigheid, welke koningin Elisabeth heeft gegeven aan de historie van Rumenië, en evenzeer daarbuiten.

In den moeilijken tijd toen Rumenië nog op verre na niet was het krachtige Balkanrijk van tegenwoordig, toen de Ru-meensche organisatie nog stond aangevangen te worden, verwisselde het jonge prinsesje aan den Rijn haar zonnig vaderland met het zooveel somberder en destijds minder geciviliseerde gebied van het Oosten, en in de tientallen van jaren, welke zij er doorbracht, beleefde zij er meer dan eens moeilijke tijden. Maar, gelijk zij het op den dag van haar vorstelijken intocht in Boekarest dichtte van hem, die heerschen wil en moet:

Hij zal des harten heeten strijd
Alleen en ongezien trotseeren,
Ontgoocheling, bitterheid en nijd,
Met helder oog en hart bezweren,
Verbergen smart en zelfverwijt,
En, winnend, nog niet triomfeeren.

in gelijken geest heeft zij haar taak ten uitvoer gelegd, het zich steeds voorhoudende:

Wanneer miljoenen U moeder heeten
Tot U zich wenden in angst en pijn,
Al moet gé van smart en ellend' dan ook weten,
Toch moogt ge nimmer troosteloos zijn.

Niet weenen moogt ge, niet sidd'ren, niet beven,
Maar d' afgrond inzien van 's afgronds rand;
De voet veerkrachtig, het hoofd verheven,
En bloesems strooiend met kalme hand.

Meen niet, U zelf meer ooit te behooren.
 Wie voor een volk spreekt is niet meer vrij:
 Aan vreugd noch hartstocht moogt ge U meer storen,
 Want voor millicoenen verantwoordt gij.

't Zij rijk of arm of bedekt met zonden,
 't Zij goed of slecht — dit maar al te vaak —
 't Zijn allen de uwen; gij wascht hun wonden;
 Troost en vergeeft hun, dat is uw taak!

* * *

Koningin Elisabeth van Rumenië is een geboren Prinses von Wied, en de oudste zuster van den voor drie jaar overleden prins Wilhelm von Wied, die in onze Nederlandsche residentie als nauw verwant aan het Nederlandsche vorstenhuis, een goede bekende en gaarne geziene persoonlijkheid was. De familie von Wied, zij moge dan sedert de Weensche congresacte van 1815 geen daadwerkelijke souvereiniteit meer uitoefenen, behoort tot de oudste der Duitsche geslachten; authentiek gaat zij terug tot het midden der elfde eeuw, en authentiek is het ook vastgesteld, dat de voorvaderen der Wieds nauw gelieerd waren met Hendrik den Leeuw, hertog van Saksen en van Beieren. De geschiedenis van deze illustre familie is voor alles eene geschiedenis van krijgslieden, die zich met roem op het oorlogsveld hebben onderscheiden en die menigmaal den Rijn in dienst van hun hoogen heer zijn overgetrokken. En ook nog in de dagen van den grooten Napoleon werd de naam van meer dan een prins von Wied eervol genoemd onder de strijders voor Duitsche onafhankelijkheid. In de laatste eeuw, die overigens tot krijgslust wel aanleiding gaf, komen andere en nog hoogere kwaliteiten der Wieds naar voren; in deze eeuw is het vooral prins Maximiliaan, die door zijn groote reizen naar Noord-Amerika en naar Brazilië zich beroemd maakte; is het zijne zuster prinses Louise Charlotte, die eene vermaarde artiste was en wier verzenbundel „Die

Lieder einer Einsamen" door Carmen Sylva in meer dan een harer gedichten met pieteit zijn herdacht geworden; is het echter bovenal prins Wilhelm Hermann, de vader van de tegenwoordige koningin van Rumenie, die zich doet kennen als een fijnvoelend kunstenaar en een ontwikkeld denker tegelijkertijd. Hij was een man van wetenschap, maar hij hield niettemin een natuur in zich besloten, vatbaar voor groote idealen en zijn geest was er een van bijna overdreven fijnheid, die in het werk alleen de troost kon vinden voor de lasten eener steeds wankelende gezondheid. Geen wonder, dat hij, hoewel erfelijk lid van het Pruisische Heerenhuis en generaal in dienst van het Koninkrijk, zonder eenige moeite prijs gaf het schitterende hofleven, en zich bij voorkeur bewoog in de rustige omgeving van Neuwied en van het heerlijke „Mon Repos", dat gebouwd tegen het einde der achttiende eeuw, nog altijd het mooiste en lieflijkste plekje is waarover de Wiedsche dynastie zich uitstrekt. Prins Wilhelm Hermann von Wied had als filosoof onder zijne tijdgenooten een goeden naam, en onder het zegel der anonimiteit schreef hij meer dan een werk, dat aandacht verdiende en verwierf. Geheel zijn persoon en geheel zijn uiterlijk toonden hem een man van grooten geest en van nobel karakter; men behoeft er de prachtige portretten, die men in Neuwied en niet minder in het koninklijk paleis te Boekarest kan aantreffen, slechts op aan te zien om te weten en te gevoelen, dat men hier stond tegenover een man van diepe gedachte, een man, die in geheel zijn voorkomen de zekerheid gaf van een aristocraat, niet alleen door geboorte en opvoeding, maar voor alles in denken en daden. Zijne gemalin, prinses Marie, een dochter van Hertog Willem van Nassau, was nauwelijks zeventien jaar, toen hij haar hand verkreeg; zij was mooi, gracieuus en zeer intelligent, en hare weldadigheid had haar den naam gegeven van „de fee van den Rijn"; zij scheen geheel en al niet geboren om de betrekkelijke eenzaamheid van het Wiedsche prinsdom te dragen en in de heerlijkheid van de natuur daar een gelukkig

bestaan te vinden. Toch is de moeder van Carmen Sylva voor haren gemaal een zorgvolle gade en voor hare kinderen eene goede moeder geweest; voor haar klein vorstendom was zij eene weldadige landsvrouw, tegen wie allen met de grootste liefde en de grootste vereering opzagen. Carmen Sylva had een nobelen vader en eene lieve moeder en uit beider huwelijk was zij het oudste kind, dat op den 23 December 1843 het levenslicht aanschouwde.

Ongetwijfeld is er onder de tegenwoordige vorstinnen van Europa en daarbuiten zeker gene, die met zoo weinig vreugde en verrukking aan hare kinderjaren kan terugdenken als juist Elisabeth van Rumenië. Vorstenkinderen mogen niet zooveel voor hebben boven andere kinderen als het door glans en praal dikwijls schijnt, de macht der vorstelijke ouders is toch wel in staat hunne eerste levensjaren in alle opzichten te doen vloeien als „un ruisseau de lait, qui fuit sans une goutte amère”, gelijk de dichter heeft gezegd; en wij Nederlanders zien daarvan het gelukkig bewijs in deze jaren en deze maanden bijna dagelijks binnen ons naaste bereik. Dat geluk en het is zeer zeker een geluk, heeft Elisabeth von Wied nimmer ondervonden. Hare ouders wenschten niets liever dan hun kind te maken tot een wezen, dat te voren reeds gehard zou zijn tegen de moeilijkheden van den strijd, dien de tegenwoordige tijd in zoo ruime mate biedt; zij hadden daarvoor aan de opvoeding van haar zoowel als van haar broeder een bijna Spartaansch systeem ten grondslag gelegd, dat zeker volkomen instemming en waardeering verdient, doch alleen dan, wanneer het door liefde geleid en beheerscht wordt. En de ouders van de kleine Elisabeth lieten — de vader dikwerf te veel verdiept in zijne studiën, de moeder te jong om geheel en al het gewicht van de plichten van het moederschap te gevoelen — aan het beleid van ondergeschikten over wat alleen ouderlijke liefde en ouderlijke zorg tot den juisten maatstaf hadden kunnen behouden. Voor Carmen Sylva zijn de eerste kinderjaren niet dan een aaneenschakeling van onvriende-

lijke herinneringen, van harde indrukken aan overmatig strenge bonnes en andere dienstbare personen; zij meenden in den geest van de vorstelijke ouders te handelen door die strengheid tot in het onnoodige uit te strekken, en het kind, dat reeds vroegtijdig de werkelijke liefde der ouders begreep en gevoelen moest hoezeer het vooral hen smarten zou, te vernemen van de straffen, welke zij onrechtvaardig onderging, zweeg menigmaal, zweeg ook dikwijls onder een suggestieven angst van wat spreken haar brengen zou. Elisabeth von Wied hield veel van hare moeder, zag reeds in haar eerste jeugd tegen haren vader op, maar de bonnes, welke tusschen haar en die beiden stonden, hielden bij het prinsesje de vertrouwelikheden tegen, die andere kinderen zoo licht in kleine en groote dingen toonen. De gevolgen van deze eerste kinderjaren zijn langen tijd daarna opgemerkt gebleven, en diegenen, die Carmen Sylva kennen in haar innerlijk wezen en in haar innerlijke beteekenis, meenen meer dan eens te hebben ondervonden, dat zelfs nu nog iets van de oude schuchterheid en weifelachtigheid het blijvend uitvloeijsel zijn geworden van de kinderjaren. Toch was Elisabeth von Wied als kind niet onwillig en niet lastig; zij bezat een open natuur, die voor alles verstandige leiding vroeg en een aantrekkingskracht naar het artistiek schoone, die aan het strenge hof der Wiedsche dynastie al spoedig in verkeerden zin moest worden uitgelegd. Voor hare psychologie is zelfs in die dagen hare liefde voor kinderen iets zeer opmerkelijks; reeds toen had zij eene soort van angst voor de woningen, waar geen kinderen waren, en niet ten onrechte heeft zij van dien intuïtieven angst later getuigd, dat menig mensch in zijn leven schijnt voorbestemd te zijn voor datgene wat hij zoo spoedig gevoeld heeft, het moeilijkst te kunnen dragen.

De opvoeding van prinses Elisabeth, die de oudste dochter was en ook van hare jongere broertjes en zusjes, was streng, maar was rechtvaardig, en was bovenal verstandig. Reeds vroeg werden de kinderen er aan gewend om, voor zooverre

dit voor hun kinderoog mogelijk was te ontwaren, te begrijpen, dat het leven niet slechts glans en vermaak is, maar dat het leven heeft bovenal zijn strijd naar buiten en naar binnen, zijne moeilijkheden groot en klein, zijn lijden in lichamelijken en geestelijken zin; werd hen getracht duidelijk te maken, dat juist de hooger geplaatsten moeten komen tot de minder bedeelden der wereld en moeten trachten voor zooveel hun doenbaar is, te verzachten de smarten van die minderbedeelden, te deelen in hun lijden en in hunne verlangens. De familie von Wied was eene weldoende vorstelijke familie; niet eene die er zich mede tevreden stelde om te offeren haar noodzakelijk aandeel in giften en in hartelijke woorden, maar eene familie, welker leden het zich tot hoogsten plicht rekenden de lijdenden moed in te spreken en te bezoeken, de armen te steunen niet slechts met geld, maar ook met goed voorbeeld. Zeer regelmatig waren dan ook de bezoeken, die de prins en prinses von Wied aan het armenhuis en aan de gasthuizen te Neuwied brachten en zoodra het slechts mogelijk was, geschiedde dit in gezelschap van de beide oudste kinderen. Reeds jong heeft daardoor Elisabeth von Wied het lijden leeren zien; reeds jong heeft zij daardoor ervaren, dat deze wereld een wereld vol leed is; reeds jong heeft zij zich daardoor gesterkt gevoeld met de krachten, die haar later zelf in staat zouden stellen veel eigen lijden te verdragen en onder dat lijden te blijven eene goede vorstin, eene zorgzame echtgenootte en eene werkelijke moeder voor haar volk. En tevens heeft de latere koningin van Rumenië er door verstaan, dat er voor ieder nog vreugden zijn in het leven, al is het hart ook het zwaarste aangedaan wat het aangedaan kan worden en al is ook aan de ziel ontnomen datgene, waarvoor alleen nog leven mogelijk scheen. Geen vorstin is er in Europa, wier weldoen het hare evenaart, niet in omvang en niet in aantal van giften, maar wel in de wijze, waarop ze hulp biedt en waarop ze geeft. Voor Carmen Sylva is ten allen tijde het weldoen en het liefdadig zijn niet geweest een der plichten van hare vrouwelijk-

heid en van hare majesteit, maar is het geweest steeds en voor alles eene roeping, welke zij voelde te moeten vervullen. Het is eigenaardig hoe weinig overeenstemmend op dit punt hare beste biografen zijn; Mita Kremnitz ontzegt haar in dezen zin veel van hare groote verdiensten en de barones von Stackelberg erkent haar weldadigheidzin slechts in zooverre als dit tot de uiterlijkheden eener vorstin dient te behooren; alleen de Rumeensche schrijver Bengesco uit zich anders en is vol warmte over hare goedheid, vol werkelijke liefde over wat zij gedaan heeft en nog steeds doet, eerst aan de boorden van den Rijn en daarna aan den rand van den Donau.

Na de bonnes kwamen de gouvernantes en met deze opende zich een geheel nieuw tijdperk voor het kleine prinsesje, want even zoovele onaangename herinneringen als hare bonnes ook nu nog voor haar doen verschijnen, even zoovele goede vriendinnen erkent zijzelve gaarne gehad te hebben onder hare gouvernantes, van wie Mademoiselle de Lavater tot in de laatste dagen van haar leven eene goede vriendin is gebleven van de Rumeensche vorstin. En Prins Hermann von Wied mocht zelf, in overeenstemming met zijne vrouw, ook de geestelijke opvoeding van zijn dochtertje leiden, de dagelijksche uitvoering daarvan kwam geheel en al op de schouders der gouvernante. Zij heeft in Carmen Sylva altijd een kind gevonden, dat gemakkelijk was om te leeren; dat vlug leeren kon en veel leeren wilde. Toen zij twaalf jaren oud was, bleek zij reeds buitengewoon ontwikkeld te zijn; zij sprak nevens haar moedertaal vloeiend Fransch en Engelsch, schreef dit even vloeiend en had het in de muziek al zoover gebracht, dat eene symphonie van Beethoven haar geen moeilijkheden meer bezorgde. Litteratuur was haar lievelingsvak en naast Schiller en Goethe waren het vooral de groote Fransche dichters der vorige eeuw, Corneille, Racine en Molière en naast hen de onvergankelijke Shakespeare, die zij met de grootste liefde bestudeerde. Geschiedenis was mede een van die onderwerpen, waarvoor zij eene bepaalde passie gevoelde, en het is vooral

onder de leiding van den bekenden professor Sauerwein, dat zij zich in deze richting verder ontwikkelde. Ook de meer exacte wetenschappen werden niet vergeten, en hoewel Carmen Sylva er zelve weinig voor gevoelde, werd groote zorg gewijd aan de wis-, natuur- en scheikunde. „Mijn moeder”, zoo schreef ze kortgeleden in een onuitgegeven brief, „hechte bijzonder aan deze zuiver wetenschappelijke studies, en zij deed het misschien voornamelijk als tegenwicht voor mijn toen reeds gebleken groote liefde voor alles wat de verbeelding met zich bracht. Alsof werkelijk alle wetenschappen te zamen ook maar een tiende gedeelte van den troost zouden kunnen schenken, dien de goede vriendin der verbeelding in zoo ruime mate geeft! Tenzij men misschien Pythagoras of Newton is, zullen de wetenschappen iemand nooit de vleugels verschaffen om uit den doolhof van het bestaan te geraken. Maar ik heb trouw en ijverig den val van een lichaam berekend, en ik heb schriften vol met cijfers geklad, omdat ik nu eenmaal liefde voor de studie gevoelde en gemakkelijk kon leeren; doch door alles en voor alles heen hebben mij steeds de talen aangetrokken zonder dat ik toen nog vermoeden kon, dat ik eens in drie of vier talen zou schrijven. . . .”

En inderdaad toen en later is de taalkennis van Elisabeth van Rumenië een wonderbaarlijke gebleken. De oude Grieken in hun eigen taal te lezen, de onvergankelijke werken der Latijnsche oudheid te vértalen in het Engelsch, zij deed het reeds in de jaren, toen zij nog hangend haar droeg; en het zou haar gemakkelijk maken om later in zoo korten tijd Rumeensch, Russisch of Zweedsch te leeren. Door zelf opgelegde moeilijkheden trainde zij haar geest in deze richting en terwijl haar professor haar Italiaansch of Engelsch onderwees, maakte zij daarvan aantekening in haar moedertaal of in een vreemde taal, waardoor zij er in slaagde te leeren denken en ook gedachten te vatten in meer dan een taal en op hetzelfde oogenblik. Haar vader was haar gids in de filosofische moeilijkheden, en dikwerf des avonds in de sche-

mering aan de boorden van den Rijn, legde hij haar de systemen van Kant, van Fichte of Schlegel met zijne gewone helderheid uit; zijn artistennatuur was het ook, die haar leerde teekenen en schilderen. Carmen Sylva's ontwikkeling is op hooger grondslag gevestigd geweest dan van menig vorstenkind, dat men vanaf den eersten dag van zijn bestaan tot een troon voorbestemd wist; zij heeft zelve de wetenschap, die hare ouders haar deden verwerven, nimmer als ballast gevoeld en nimmer als ballast over boord geworpen. Integendeel, zij heeft haar geest steeds gecultiveerd; voor alles is niettegenstaande het artistieke, dat zich in haar natuur uitspreekt, de wil om zooveel mogelijk te weten, wel het sterkst sprekende element geweest, en dit strekt zich uit tot het gebied der meest dagelijksche dingen. Albert Vogel, de bekende declamator, die reeds twee malen in het paleis te Boekarest werd geroepen om van zijne kunst van voordragen een proef af te leggen, mocht het onder vinden, dat ze volkomen in staat was eene juiste vergelijking te trekken tusschen Vondel's „Lucifer”, en Milton's „Paradise Lost”; dat zij volkomen op de hoogte ook was van de stroomingen in de moderne Nederlandsche litteratuur en Johan de Meester, wiens „Maecenas” de declamator haar den vorigen dag had doen hooren, even goed kende als hetgeen van dien schrijver in het Duitsch is vertaald; en dat zij tegelijkertijd in staat was over het Japansch tooneel een onafhankelijk oordeel te vellen, dat als volkomen nauwkeurig moest worden erkend door dengene, die het van nabij had beschouwd. En deze wetenschap, deze groote en onvermoeide verzameling van kennis, spreekt niet alleen voor de persoon van Carmen Sylva, maar spreekt ook voor het karakter van Elisabeth van Rumenië, die in alles een voorbeeld voor haar volk wil zijn, die naast hare — och, voor haar wel inzonderheid zoo weinige — rechten, hare plichten voortreffelijk kent, en die voor alles ook den vreemdeling wil toonen, dat men met zijn land en met zijn litteratuur vertrouwd is.

Angstvallig had de moeder van prinses Elisabeth er voor

gewaakt, dat geen onnoodige romantiek in de opvoeding harer dochter zou binnensluipen en tot haar twintigste jaar was het bekende werk van Wetherell „The wide, wide World”, het eenige boek, althans eenigszins op een roman gelijkend, dat zij in handen kreeg. Maar wat vermag alle uiterlijke voorzorg en alle uiterlijke angst tegen de intuïtie, die zit in het geslacht? Wie vermag te dwingen, waar de geest anders wil en wanneer het materiaal aanwezig is om dien geest te leiden? Wat vermag ten slotte de nuchterheid van de zuivere wetenschap tegenover de groote aantrekkingskracht van kunst en van poëzie en wat vermag de meest aantrekkelijke verzameling van gemaakte schoonheid en geïmiteerde natuur tegenover de onvergankelijkheid en onvergelykelijke kracht dier natuur zelve! Carmen Sylva was niet alleen een dochter van de Wieds; zij was ook een dochter van den Rijn, en wel vooral van dien Rijn, dien Victor Hugo terecht heeft genoemd de rivier van oorlogshelden en van denkers. Vanuit de ramen van het kasteel te Neuwied, elken dag dien Rijn gadeslaande in zijn eeuwenoude schoonheid, en in dien Rijn voelende opleven zijne legenden, zijne traditie en zijne historie, heeft Carmen Sylva voelen ontwaken hare verbeelding als kind en als jong meisje; en in de onmiddellijke nabijheid van het voorvaderlijk slot had zij hare bosschen, waar ze kon luisteren naar den zang der vogels en waar zij zich kon overgeven aan geheel hare jeugdige verbeelding. Daar, in de bosschen, is geboren de dichteres, die geheel Europa kent, daar aan de boorden van den Rijn en aan den zoom van zijne wouden is, voor Carmen Sylva het eerst gekomen de vonk van het genie, aan deze beide heeft zij hare eerste gedichten — gelijk zij zelve eens geschreven heeft, meer gedroomd dan gedicht — te danken. En het is ook aan het woud, dat zij haar bijnaam heeft ontleend, gelijk zij het zelve nederschrijft in de enkele regels, die ook daarvoor kenmerkend zijn:

't Lied beduidt Carmen, en Sylva het woud,
 't Woudlied weerklinkt, frisch, oorspronkelijk en stout;
 En dacht ik niet steeds aan mijn woud van weleer,
 Dan zong ik reeds lang mijn liederen niet meer;
 Ik luisterde ze af van het voog'lenkoor,
 Al ruischend zong mij het woud ze voor,
 Het kloppende hart vergat ze niet,
 Ter ruste zingen mij woud en lied.

Zij, die prinses Elisabeth van Rumenië in hare jongste jaren hebben gekend, zij beschrijven haar als vroeg rijp en vroeg oud voor haar leeftijd; het verhaal gaat, dat toen zij, reeds gezeten op den Rumeenschen troon, een professor ontmoette, die haar als kind gekend had, van hem op haar vraag dienaangaande ten antwoord ontving: „dat zij hem toen verschrikkelijk ernstig voorkwam”; het verhaal gaat ook, dat hare dansers aan het hof te Berlijn haar verweten filosofie te willen debatteeren onder den dans! Toch is Elisabeth van Rumenië nooit een meisje of eene vrouw geweest, die hare vrouwelijkheid en hare natuurlijke vrouwelijke frivoliteit achterstelde bij de wetenschap. Integendeel, zij was jong en luchtig van aard en zij toonde dit graag, en het vele, dat zij wist, maakte haar niet ernstig, want haar geest was ruim en groot genoeg om veel te omvatten en haar intelleet was uitgebreid genoeg om slechts de studie te savoureeeren, wanneer de omgeving daarvoor gunstig was. Maar de eerste kinderjaren hebben op geheel het bestaan van deze vorstin een stempel gedrukt, waarvan de innerlijke en uiterlijke impressies nimmer geheel konden verdwijnen; en Carmen Sylva mocht later als kind en nog later als meisje hare vroolijke oogenblikken hebben en het leven zonder zorg en opgeruimd tegemoet zien, nimmer zou ze meer kennen het zorgeloze bestaan van degene, die geen zorgen ziet en van geen zorgen weet; want juist dat is het droevigste in het lot der vroeg oud gewordenen en der vroeg van de smarten der wereld geleerd hebbenden, dat zij weten en blijven weten, dat de wereld niet enkel zonneshijn is, en dat zij niet kunnen nalaten te bedenken, hoe na regen zonneshijn, maar na zonne-

schijn ook dikwijls regen komt! En bovendien, Carmen Sylva's tehuis was een vriendelijk tehuis, in de woning van Prins Hermann von Wied heerschte eene bijna familiere gezelligheid, die alle kinderen aan de ouderlijke woning zou blijven doen hechten, ook nadat zij reeds lang vandaar waren gegaan; maar het huis te Neuwied was geen vroolijk tehuis, geen tehuis om een vroegrijp kind tot opgewektheid, tot dartelheid te stemmen. Prins Hermann was niet de man om jong te zijn met jongeren; hij was zelf niet vroeg genoeg oud geweest om ook oud jong te kunnen zijn, zijn lichamelijk lijden was ook te chronisch; en al spoedig kwam op geheel het huisgezin drukken het vreeselijke lijden van den kleinen prins Otto, als ter wereld gekomen om lichamelijke smarten te dragen en als een moedige jongen op twaalfjarigen leeftijd reeds gestorven. Wat voor de Wiedsche prinselijke familie dit lijden is geweest, wat het heeft beteekend voor den vader en de moeder, maar ook voor de broertjes en de zusjes, de dichterspen van Carmen Sylva heeft het ons later in haar „Das Leben meines Bruders Otto" getoond en heeft ons in dit eenvoudige werkje ook iets doen gevoelen van wat er uitging van dezen jongen, die aan geest vergoedde wat het lichaam hem te kort had geschonken en wiens invloed ook op de latere gedichten en daden van Carmen Sylva niet zonder beteekenis kan zijn geweest. Van haar zevende tot haar negentiende jaar is zij met haar broeder prins Wilhelm voor den kleinen Otto het trouwst denkbare gezelschap geweest, en na eene korte eenzaamheid was het weerzien zoo aangrijpend, dat prinses Elisabeth er niet toe kon besluiten een tweede maal den armen Otto alleen te laten. En zeker wel merkwaardig, maar als gevolg hieruit ook wel direct voortspruitend, speelkameraadjes kennen wij van Elisabeth von Wied bijna niet; wij kennen er slechts een, het dochttertje van den rentmeester van haars vaders domeinen, freule Marie von Bibra, echter ook reeds vroeg aan haar vorstelijk vriendinnetje ontvallen.

Voor diegenen, die erkennen, dat een leven zich systematisch

en geleidelijk ontwikkelt langs alles wat het ondervindt heen, en wordt beïnvloed door dit alles, is zeker het leven van Carmen Sylva wel een der beste bewijzen voor hunne trouwens door weinigen bestreden stellingen. Voor diegenen, die volhouden, dat het leed het karakter veredelt, en dat droefenis in staat is den wil sterker te maken en te doen volbrengen wat anders misschien onmogelijk zou zijn, geldt haar leven vanaf de eerste jeugd niet minder als een direct aan te halen betoog. Maar zij, die dit volhouden, moeten niet vergeten, dat slechts heel hooge karakters de moeilijke proeven van smart en bitter lijden kunnen doorstaan en dat de karakters van Carmen Sylva en haars gelijken niet vele zijn in de tegenwoordige, in de vroegere of in de aanstaande wereld, waarin menschen als menschen zullen leven. Doch juist deze gedachte is het, die met te meer eerbied en te meer liefde tegelijkertijd doet opzien naar eene persoonlijkheid als die van Carmen Sylva, die juist te grooter invloed uitoefent naarmate ze zich minder op den voorgrond stelt om invloed van zich te doen uitgaan.

* * *

Zorgelooze jeugd, wat in die woorden ligt opgesloten, heeft Elisabeth von Wied wel nimmer gekend; en dartel gestoei, en kindergelach hebben lang niet in die mate hare jongste jaren vergezeld als dit wel bij minder hooggeplaatsten en benijden het geval is geweest. Meestal was de plaats van de kleine Elisabeth onder de ouderen, wier gesprekken zij met groote aandacht volgde; en daarnevens schonk zij vooral aandacht aan het ziekelijk broertje, met wien zij speelde in de schaduw van den ouden burcht der Wieds uit de middeneeuwen of onder het dicht gebladerte van „Mon Repos”, waar sedert dien Carmen Sylva's geliefden begraven liggen en waarheen elk jaar haar bedevaart gaat. Slechts eenmaal in deze jaren verliet zij hare familie; het was in den aanvang van 1861, toen zij enkele weken aan het hof te Berlijn doorbracht

in denzelfden tijd, dat dit geheel in rouw gehuld was door den dood van Frederik Willem IV, in een tijd zoodoende, dat zij er in groote teruggetrokkenheid leefde tusschen de beide koninginnen en er tegelijkertijd zeer nauw verbonden raakte met prins Carl Anton van Hohenzollern—Sigmaringen en zijne geestvolle echtgenoot prinses Josephine, die later hare schoonouders zouden worden; ook was zij er korten tijd de studiegenoot van hare aanstaande schoonzuster. Eerst later zou voor Carmen Sylva de tijd aanbreken, dat zij heel Europa door zou trekken en veel zou leeren aan de zijde van een beminnelijke vrouw, die haar in veel tot goed en navolgingswaardig voorbeeld is geweest. In 1863, kort nadat het Wiedsche prinsesje tijdens haar bezoek aan Baden-Baden op een bal bij den groothertog haar intrede in de wereld had gedaan, werd zij de reisgenoot van groothertogin Helena van Rusland, die door hare Wurtembergsche afkomst zeer nauw met hare moeder was verwant. Den zomer bracht zij met haar door in het liefelijk Ouchy, toen reeds een gezochte badplaats aan de boorden der Zwitsersche Riviera, en zij leefde er met haar in den kring van diplomaten en geleerden, die de groothertogin, vrouw van geest gelijk zij was, immer om zich heen verzamelde; den winter daarop vergezelde zij de groothertogin naar het hof te Petersburg, waar ze niet alleen den glans der Russische hoffeesten kon leeren kennen, doch meer en beter leerde van den nobelen weldadigheidszin harer vorstelijke bloedverwanten en van de groote mannen en vrouwen, waarmede deze haar in aanraking bracht. Prinses Elisabeth was trouwens niet geboren om te schitteren in het uiterlijke hofleven, hoewel ze mooi en gracieus en geestig was, doch de feesten zelven lieten haar onverschillig en trokken haar eigenlijk weinig aan. En minder dan ooit kon dit natuurlijk het geval zijn toen haar in Petersburg, zelf nog herstellende van een lichten aanval van typhus, het bericht van den dood van haar vader bereikte, en niettemin nog bijna drie maanden verlopen moesten eer zij aan huiswaarts keeren denken kon.

In de weinige jaren, welke Carmen Sylva daarna scheiden van haar vorstelijk huwelijk, is haar leven verdeeld tusschen haar moeder en groothertogin Helena; vinden wij haar rustig tehuis, als in de oorlogsdagen van 1866 toen beiden den zoon en broer prins Wilhelm op het slagveld wisten, of zien wij haar in eene der vele badplaatsen van Europa aan de zijde van hare Russische nicht. Zoo ook in 1867 toen zij, na een verblijf in Italië naar Carlsbad ging; zoo ook een volgenden zomer toen zij na een bezoek aan het Zweedsche hof, dat haar de gelegenheid gaf om Zweedsch te leeren, een langen tijd in Heidelberg vertoefde en onvergetelijke indrukken medenam van deze stad, die niet ten ónrechte de intellectueele haard van Duitschland wordt geheeten. Zij maakte er kennis met Bluntschli, met Helmholtz, met Treitsche, met Gervinus, om niet te spreken van Joachim, wiens spel haar in verrukking bracht. En teruggekeerd op „Mon Repos”, wetende een kalmen winter tegemoet te zullen gaan, was zij vol van plannen voor werklust en studie. Reeds vroeger vinden wij het in haar dagboek neergeschreven: „Ik wil zoo goed mogelijk mijn plicht vervullen en het leven niet verlaten zonder althans iets te hebben gedaan”, en later, als zij in Rome en Napels haar veertienjarig nichtje Thérèse van Oldenburg tot leermeesteres is, schijnt haar het onderwijs de schoonste taak ter wereld toe en wil zij zich daaraan wijden. Thans is het haar voor-nemen het leven van den armen kleinen Otto te beschrijven, wil zij een vertaling geven van Carlyle en heeft zij ook grootere plannen; zelfs dat om te Neuwied een school voor jonge meisjes te stichten en er zelve de directie van op zich te nemen. „Zie — zoo luidt het in haar dagboek op 2 Januari 1869 — negen jaren schrijf ik hierin nu dagelijks mijn gedachten neer, meestal in verzen; ik heb er de herinneringen van mijn jeugd in be-waard, soms ernstig en diepzinnig, soms vroolijk en over-moedig, ook wel neerslachtig en melancholiek. Ik ondervond veel genegenheid, en veel zonnestralen beschenen mijn pad. Zal de Voorzienigheid mij de heerlijke gave der poëzie laten,

waarover ik waak als over het heiligste, en waaruit ik geen ijdelheid voor mij zelf tracht te trekken! Ik vraag alleen, dat die gave niet zwakker wordt met de jaren en dat ik steeds de frischheid mag behouden om mijn ziel in mijn verzen neer te leggen. Adieu, vriendelijk jaar, dat mij zooveel goeds schonk, en nieuw jaar, wees zacht voor mij en breng zonneshijn opnieuw in mijn hart en in mijn leven!"

En, uiterlijk althans, heeft 1869 niet nagelaten voor Carmen Sylva dat te brengen wat zij had gevraagd; want in elk geval bracht het haar de roeping, welke zij wenschte en bracht het haar de kroon, die, gelijk zij eens tegen haar broeder had gezegd, de eenige kroon was, welke zij zou begeeren. Prinses Elisabeth kon met eenig recht oordeelen over het jonge Rumeensche rijk, omdat zij veel reeds van zijn volk en zijn schoonheid had vernomen; een harer eerste gouvernantes was daar een tijdlang geweest en wist er haar veel van te verhalen; toen, in hetzelfde jaar, dat haar vader op een reis naar de Antillen nieuwe indrukken ging opdoen, en zij met haar moeder te Bonn vertoefde, waren de beide Rumeensche studenten Sturdza er getrouwe bezoekers van hunne villa; en in Ouchy was het prinsesje von Wied meermalen op de ochtendwandeling langs den schitterenden boulevard met zijn onbeperkt uitzicht op de Alpen van Savoye, de geleidster van den ouden graaf Kisselef, den ervaren diplomaat, die aan de organisatie van de Moldavische en Walachische vorstendommen zijne beste krachten had gewijd. En het toeval wilde, dat zij met de familie van den aanstaanden gemaal nauw bekend was; reeds bij haar eerste bezoek aan Berlijn had zij gedurig zijne ouders ontmoet; later had weer haar broeder een reis naar het Oosten gemaakt met den ouderen broeder van prins Carol; en ten slotte had zij in Ragatz in den zomer van 1864 veel over hem hooren spreken door Moltke, onder wiens onmiddellijke bevelen hij in Silezie had gediend. Zelve had zij hem maar heel zelden ontmoet; naar de verhalen willen slechts een enkelen keer, en dat was toen zij, in het paleis te Berlijn, door een

onvoorzichtige beweging dreigde te struikelen en van de trap te vallen, en hij haar nog te juister tijd kon tegenhouden!

Prins Carol speelde een betrekkelijk gevaarlijk spel, toen hij in 1866 zich de keuze van het Rumeensche votum liet welgevallen, en na de geruchtmakende abdicatie van prins Couza, de kroon aanvaardde, hem aangeboden; hij was zeker van de sympathie van Frankrijk en de geheime instemming van Duitsland, doch hij stond rechtstreeks tegen den wil van Rusland en Oostenrijk, ook van Turkije. Doch hij geloofde in de toekomst van Rumenie; Carmen Sylva heeft het ons zelf verhaald hoe hij na het vernemen der keuze, die hem tot vorst maakte, een atlas nam, dezen opensloeg en ziende, dat een lijn van Londen naar Bombay liep door het Rumeensche Rijk, zeide: dat is een land met een toekomst. En hij, de tweede zoon uit een neventak van het regeerend vorstenhuis, die op dat oogenblik eenvoudig chef van een escadron was, hij trok naar het verre land om er te heerschen, voor een deel zeer zeker aangetrokken door het heerschen zelf en door een begrijpelijke zucht naar daden om van zich te doen spreken; voor een niet minder groot deel ook uit een gevoel van plicht jegens dat innerlijk verscheurde volk, dat met kracht en beleid diende geregeerd te worden. Hij kwam in Boekarest om, zooals hij zelf zeide, een toekomst te scheppen en niet om van een verleden, dat hij niet kende en niet wilde kennen, te spreken of te gewagen; en in de eerste drie jaren van zijn regeering wist hij althans orde en rust te brengen, waar tevoren slechts verdeeldheid en onrust hadden geheerscht. In 1869 kondigde hij in het Parlement aan, dat hij voor een korten tijd naar het Westen van Europa wenschte te vertrekken om de Mogendheden, die hem achtereenvolgens alle op den troon hadden erkend, te bezoeken. Het was op deze reis, die officieus tevens ten doel had zich een gemalin te kiezen, dat zijn neef, de toenmalige kroonprins van Pruisen, hem met warmte de partij van prinses Elisabeth aanried, omdat hij daardoor naast zich op den troon zou brengen eene vrouw, die zijne

roeping in Rumenië even hoog stelde als hijzelf. Eene tevoren voorbereide ontmoeting in Keulen op 12 October 1869 ter gelegenheid van een concert van Clara Schumann en Stockhausen, besliste over het lot der jonge prinses; nog denzelfden dag vroeg en verkreeg prins Carol de toestemming van de prinses-weduwe; den 16den October werd officiëel de verloving gevierd, en den 15den November daarop volgde met veel glans en praal en temidden van een schitterend gezelschap te Neuwied het vorstelijk huwelijk.

Elisabeth von Wied was vorstendochter genoeg om te weten, dat zelfs een eenvoudig prinsesje als zij niet naar de stem van het hart alleen mag luisteren, maar zij koesterde warme sympathie voor den prins, en kon hem achten, ook in zijn particulier leven. En voor alles wist zij, dat aan zijne zijde een taak te vervullen zou zijn; niet de glans van de kroon lokte haar, maar wel de gedachte goed te kunnen doen, nuttig te kunnen zijn voor geheel een volk. Zoo treffend juist had haar geestelijke voorganger bij het huwelijk haar het Bijbelwoord in herinnering gebracht: „Ik ga waar gij gaat en ik blijf waar gij blijft. Uw volk is mijn volk, uw God is mijn God, ik zal sterven waar gij sterft en daar wil ik begraven worden.” Prins Carol zelf had het haar op den dag der verloving voorgehouden welk een schoone taak haar wachtte in het verre Oosten; op dien dag ook schreef hij in haar dagboek: „Liefde wordt alleen door liefde beloond. Kom tot mijn volk met dezelfde liefde en hetzelfde vertrouwen, dat ge mij hebt getoond; dan zal het niet een enkel hart zijn, dat voor je zal kloppen, doch duizenden en millioenen, die zich een met je zullen rekenen; en ik, ik zal mij gelukkig achten, dat je mij niet alleen toebehoort, dat een geheel volk rechten op je heeft, je aanziet met vertrouwen en met hoopvolle verwachting, en je liefde zal beloonen met waarachtige wederliefde.”

Van Neuwied via Weenen en Budapest trok het jonge paar den eigen Staat, waar men hen met ongeduld verbeidde, tege-

moet. Van Budapest ging het in het keizerlijk jacht van Frans Joseph en begeleid door een tweetal Rumeensche schepen tot Giurgevo; aan den oever stonden bij de kleine en groote dorpen de volksmassa's opgesteld, in den zonnenschijn een schitterend en kleurrijk geheel vormend met hunne nationale kleederdrachten en hunne versierde vaandels, een indruk, die het ontvankelijk hart der jonge vorstin in gloed zette voor haar nieuw vaderland. Onder het gedonder van het geschut en onder het gejuich der menigte deed het vorstelijk paar zijn intrede in Boekarest, toen nog op lange na niet het Boekarest van tegenwoordig, elegant en luxueus, maar niettemin zich badende in Oosterschen kleurenglans en exotische romantiek. Elisabeth von Wied moest het oude Bojaren paleis, dat haar residentie werd, wel onwillekeurig vergelijken met de stijlvolle woningen, die de Duitsche vorsten kennen, maar de hartelijke ontvangst, de toejuichingen van gansch eene menigte, waaraan zij nimmer gewoon was geweest, maakten haar zoo gelukkig, dat zij het niet zag. Van af den eersten dag heeft zij het gevoeld en begrepen, dat zij dit volk en dit land zou kunnen liefhebben; haar Rijn heeft zij nimmer vergeten en nog minder de schoone woorden, welke zij aan hem gewijd heeft, maar de Donau is haar lief geworden om der wille van Rumenië en in de Karpaten, in hunne heerlijke en woeste schoonheid, heeft zij iets teruggevonden op lateren leeftijd van hetgeen in hare jongste jaren haar de boorden van den Rijn, zijn bosschen en zijne heuvelen leerden. Zij was gekomen naar Rumenië met het vaste doel er liefde te vragen en liefde te geven; de natuur zou medewerken tot hare algeheele overgave aan Rumenië's hart en ziel.

* * *

Thans, na eene regeering van reeds meer dan veertig jaren, nu wij terug zien op hetgeen Koningin Elisabeth van Rumenië en haar gemaal hebben bereikt met hunne pogingen, en nu wij het weten en gevoelen, hoe hunne werkelijke liefde voor

het Rumeensche volk er toe leiden moest, dat zij tot het hart van dat volk toegang zouden krijgen, nu is het gemakkelijk voor ons om te meenen, dat vanaf den eersten dag van hare aankomst in Boekarest, de weg der vorstin over rozen ging. Maar in werkelijkheid is het geheel anders geweest, en 't was hier ook een begin, dat zwaar en moeilijk viel. Wel werd bij den vorstelijken intocht aller hart gewonnen door de liefvalligheid van het jonge Duitsche prinsesje, wel verwierf zij zich sympathie, doordat een harer eerste daden was om het Helena-asyl, bestemd voor de opvoeding van wezen en gesticht door Prinses Couza, haren steun te verleenen en tegelijkertijd eene groote som beschikbaar te stellen, welker renten jaarlijks op den dag van haren intocht zouden worden verdeeld onder vier meisjes uit Boekarest en vier meisjes uit Jassi; wel ook waren de indrukken der Rumeensche hooge dames, die de eerste dagen aan het Hof werden ontvangen, enthousiast voor de vorstin; doch alle deze opwellingen, zij mochten nog zoo spontaan en eerlijk gemeend zijn, ze gaven gehoor slechts aan indrukken van het oogenblik en zij waren geen bepaalde uitvloeisels van de volksziel. Want de volksziel eischt meer en eischt dieper indrukken dan in enkele dagen kunnen worden verkregen en gegeven. Elisabeth von Wied, die zich in het verre land aan den Donau een taak had gedacht, vond een moeilijk terrein om die taak ten uitvoer te brengen; zij wilde helpen, maar niemand vroeg om hulp aan deze vorstin van vreemden bodem; zij wilde velen tegemoet treden, maar deze alle sloegen haar in den aanvang met wantrouwen gade. Meer dan eens heeft Carmen Sylva de eerste jaren van haar verblijf bittere teleurstellingen en bittere ontgoocheling moeten doormaken; zij kende ook de geschiedenis van dat land te weinig om te weten wat zij ontzien en wat zij nalaten moest en onder de vreeze van te kwetsen door onvoorzichtigheid, ging haar spontaneiteit lijden en verbrokkelen; zij gevoelde zich bovendien, ver van den Rijn en van allen, die in hare kindsche jaren met haar

geweest waren, en kon, hoe heldhaftig zij ook pogingen daartoe deed, onmogelijk zich geheel en al onttrekken aan het gevoel van heimwee, dat meer dan eens bij haar opkwam.

Maar langzamerhand en zeker niet bijzonder langzaam, wanneer men in aanmerking neemt tegenover hoe geheel vreemde zeden en vreemde taal zij kwam te staan, heeft men de vorstin leeren waardeeren om zichzelf en niet alleen als gemalin van een vorst, dien men reeds op de juiste waarde had kunnen schatten. Rumenië was in die dagen in geen enkel opzicht Duitsch-gezind, en de Fransche beschaving had er in allen deele de overhand, gelijk ook nu nog Boekarest meer een Oostersch Parijs dan een Oostersch Berlijn is, en gelijk ook nu geheel het land nog meer zich aangetrokken gevoelt tot het tweevoudig verbond van Rusland en Frankrijk dan tot de triple-alliantie der Duitsch-Oostenrijksch-Italiaansche mogendheden, aan welker zijde koning Carol zich in uiterlijken en officieelen zin min of meer geschaard heeft. Elisabeth von Wied was eene Duitsche prinses, doch zij sprak Fransch als ware zij in Frankrijk geboren en zij kende de literatuur van Frankrijk minstens evengoed als die van haar vaderland; dat vergemakkelijkte voor haar in hooge mate den omgang met de Rumeensche aristocratie, gelijk haar spoedig leeren en spreken van de Rumeensche taal haar nader bracht tot geheel het volk. En toch, meer dan dit alles is het haar persoon geweest, haar innerlijk wezen, die haar de zeldzame positie hebben gegeven, welke zij als vorstin zoowel in haar vaderland als daarbuiten [inneemt; eene positie, die zij zeker niet het minst daaraan dankt, dat zij ten allen tijde het beste wat in haar was en in haar is, schonk aan haar volk en tot een recht rekende van haar volk voor alles en voor ieder ander. Koningin Elisabeth is eene zeer weldadige vrouw en er zijn weinig instellingen van sociaal of van philanthropisch nut in Rumenië, die niet openlijk of innerlijk haar steun hebben, en die niet financieel door haar geholpen zijn, niet met een greep uit een rijk voorziene particuliere kas, maar door aan deze in-

richtingen achtereenvolgens een harer literaire studiën te wijden en de opbrengst daarvan te bestemmen voor het goede doel der instelling. Koningin Elisabeth is ook een artistieke vrouw, die het echter niet de taak eener vorstin rekent van de hoogte harer artisticeit op hare nederige onderdanen neer te zien, doch die al spoedig is gekomen tot de minder bedeeden, en juist hen heeft gebracht wat haar artistieke zin haar deed ontdekken; de schitterende Rumeensche weef- en borduurkunst van den laatsten tijd danken wij aan het initiatief en de volhardende pogingen van Carmen Sylva; en dat muziek- en schilderkunst daar op zoo hoogen voet reeds zijn gebracht in zoo korten tijd, is niet minder haar werk. En zij, die dichteres is bij de gratie Gods, die in Rumenië de werkelijke grootte van haar dichttalent zou ontdekken, ze heeft ook dat talent in de allereerste plaats aangewend ten bate van haar nieuw volk, ten bate van de schoonheid van zijn land, ten bate van de romantiek zijner geschiedenis. Het is geen toeval alleen, dat wij meer dan van eenig ander der Balkanrijken juist van Rumenië zooveel weten te verhalen en weten te zeggen; en dat wij juist Rumenië zooveel meer begrijpen en zooveel meer bewonderen dan een zijner naburen.

De omstandigheden hebben het Rumeensche vorstenpaar in staat gesteld van een land, waar zij slechts oneenigheid en onvruchtbaarheid vonden, in betrekkelijk korten tijd te maken een rijk, dat naar buiten eenheid vertoont en van die eenheid reeds meerdere blijken gaf; een rijk tevens, dat thans op alle wijzen tracht te arbeiden aan de ontginning van zijne talrijke hulpbronnen, dat, waar dit slechts mogelijk is, in staat is het meest moderne en het meest volmaakte te bieden. De taak, die koning Carol in een tijdsverloop van nog geen halve eeuw heeft ten uitvoer gebracht, is een schoone en welgeslaagde taak geweest, temeer, wanneer men bedenkt, dat deze vorst nimmer was voorbestemd en ook niet opgevoed om daadwerkelijk te heerschen. De omstandigheden zijn hem — en het is door meer dan een zijner beste biografen in het licht

gesteld, — niet ongunstig geweest ¹⁾, maar dit doet toch ~~aan~~
~~zijnne werkdag en goede wardenen~~ weinig afbreuk en doet
 evenzeer de vraag gewettigd blijven of hij ook geslaagd zou zijn,
 indien hij minder volharding had betoond, indien hij minder
 doorzicht had bezeten en indien minder liefde voor zijn nieuw
 volk hem had bezielde. Want, ook hier alweer, nu wij terug-
 zien op het voltrokken bouwwerk, dat de Rumeensche Staat
 mag heeten, is het niet moeilijk dit bouwwerk schoon, maar
 eenvoudig van lijn en van kleur te noemen; doch niettemin
 blijft het onbillijk te vergeten hoe zwaar het geweest is in den
 weinig daarvoor vatbaren bodem, waarin het giste en kookte
 van inwendige conflicten, de grondslagen te vestigen voor dit
 gebouw, dat op het oogenblik dier grondvesting slechts een
 toekomst en geen heden had.

De eerste moeilijkheden kwamen alreeds in het jaar
 1870, toen de oorlog tusschen Duitschland en Frankrijk het
 Rumeensche volk zeer sprekend deed partij trekken voor het
 laatste land en zulks op eene wijze, die wel grievend moest
 zijn voor een vorst, zoo nauw verwant aan het Duitsche vorsten-
 huis, dat in den strijd betrokken was. Het parlementair ont-
 werp, dat tegen den wil van den vorst in, aan vorstin Elisabeth
 een jaarlijksch inkomen uit de schatkist zou verschaffen, de
 moeilijkheden met de buitenlandsche ondernemers der Ru-
 meensche spoorwegen, de onaangename opleving van de
 Joodsche aangelegenheid, de verkiezing van prins Couza tot
 lid van het parlement, ten slotte en bovenal de buitenlandsche
 intrigues, die zich wilden mengen in deze binnenlandsche aan-
 gelegenheden, zij allen brachten te zamen een toestand te weeg,
 die niet naliet ernstig te zijn. En toen na het dolle incident
 van Ploiesti de schandalen van de zaal van Slatinaeo kwa-
 men, vormde zich bij vorst Carol voor het eerst, sedert hij zijne
 moeilijke taak van vier jaren uitoefende, het werkelijk voor-

1) Men zie ook voor enkele aardige bijzonderheden uit het leven van het
 vorstelijk echtpaar: König Karol von Rumäniën, von Paul Lindenberg, Ber-
 lin 1908.

nemen om af te treden, en het is slechts het krachtig aandringen zijner naaste omgeving geweest, het is slechts de werkelijke overtuiging, dat zijn vertrek een troon zou doen openvallen, welke niet dan na veel bloedigen inwendigen strijd opnieuw zou worden bezet, geweest, welke hem deed besluiten van zijn voornemen af te zien en te blijven op den post, dien het lot hem had aangewezen.

Reeds acht jaren later zou hij het gevoelen hoe groot de dienst was, dien hij daarmede aan Rumenië en geheel het Oosten bewees; hoezeer het toen zijn optreden en beleid waren, die Turkije in zijn strijd tegen de onafhankelijkheid en de beschaving der toen nog suzereine Donauvorstendommen de nederlaag heeft doen lijden. Spoedig na het uitbreken van den oorlog had vorst Carol aan Rusland geheel zijn leger ter beschikking gesteld; zijn leger, dat hijzelf had georganiseerd en dat ditmaal de vuurproef zou moeten doorstaan. Hooghartig had toen de Russische generalissimus geweigerd en gemeend dit aanbod niet te behoeven te aanvaarden; hooghartig had de Russische diplomatie in een harer nota's neergeschreven, dat de Russische troepen voldoende zouden zijn om de zege te bevechten, maar nog geen twee maanden later, na de ernstige gevechten voor Plewna, moest groothertog Nicolaas in zijne bekende *dépêche* van 31 Juli 1877 den vorst van Rumenië verzoeken tegen elken prijs den Donau over te trekken en eene beweging van zeer groote kracht uit te voeren, ten einde den Russischen troepen te vergunnen zich opnieuw te organiseeren en te plaatsen. Vorst Carol, die op bevel van den keizer zelf het vereenigd commando der Russisch-Rumeensche troepen verkreeg, heeft toen, de eenige gelegenheid bijna in zijn leven om zijn krijgsmanslust en zijn krijgsmansmoed te toonen, aan dat verzoek, dat een bevel voor hem was tegelijkertijd, gehoor gegeven; voor Plewna toonden zijne Rumeensche troepen wat zij waard waren en hielpen zij mede tot de eindelijke overwinning. En in denzelfden tijd, dat de vorst op het slagveld vertoefde, was het de vorstin, die vanuit de hoofdstad niet alleen

naam maar daadwerkelijk de zorg voor de gewonden en de zieken op zich nam; die — was het van deze vorstin anders te verwachten — zich met hart en ziel gaf aan deze schoone zaak, en die vanuit haar paleis de colonnes uitzond voor dit nieuwe Rumeensche Roode Kruis, waarbij op haar voorbeeld de hoogste zoowel als de laagste onder de Rumeensche vrouwen haar dienst zochten. Geen wonder, dat vorst Carol naar Berlijn schrijven kon, meer dan ooit trotsch op zijne gemalin te zijn, en er kon bijvoegen, dat de Russische keizerlijke familie en alle Russen uit zijne omgeving bij het zien van haar terugdachten aan groothertogin Helena. In die dagen van 1877 en 1878, die voor de Rumeensche dynastie en tegelijk voor het Rumeensche volk van zoo groote historische beteekenis zijn geweest, sloten vorst en volk een band, die bijna onverbreekbaar mocht heeten; werden oude wonden geheeld en werd de hardheid van nieuwe wonden al bij voorbaat verzacht door persoonlijke herinneringen en persoonlijke indrukken. Vorst Carol, die na den val van Plewna zijn krijgsmanstaak mocht afgedaan rekenen, keerde naar Nicopoli terug en ging vandaar naar zijne residentie; het was midden in den winter en de vreeselijke aanblik, dien toen geheel deze omgeving opleverde, heeft de vorst zelf beschreven in het verhaal, dat hij in de Rumeensche Academie voorlas in 1904 en waarin hij toonde de geschiedenis zijner voorvaderen te kunnen vereenzelvigen met de geschiedenis van zijn land. In December van 1877 hield het vorstelijk paar zijne intrede in Boekarest, aan een der vensters van een der voornamste hotels ook begroet door Osman Pacha, den nobelen overwonnene van Plewna; nog geen jaar later zou de Berlijnsche conferentie de onafhankelijkheid van Rumenië proclameeren en slecht vier jaren later, bij proclamatie van 26 Mei 1881, verhief het Parlement Rumenië tot een koninkrijk. En zeker niet zonder gerechtvaardigden trots heeft Carmen Sylva, die in het jaar 1880 haren gemaal had vergezeld op een reis naar de verschillende Europeesche hoven, aan zijne zijde de feesten ter gelegenheid van

deze proclamatie medegemaakt; reeds toen was zij de Moeder van het Vaderland, al was zij nog niet oud genoeg en al had zij missenien nog niet genoeg geleden om den nog zachteren bijnaam van de „Mama Regina van Rumenië” te verkrijgen.

Want inderdaad, zij was het toen reeds en zij is het altijd geweest. Zij heeft het zelf eenmaal gezegd, toen iemand haar wees op een vorst, die zeer populair was in zijn land; „hij is wel gelukkig op het verleden van zijne familie een beroep te kunnen doen; wij hebben ons dat verleden zelf moeten scheppen”. Deze weinige woorden, zij zeggen veel, want zij zeggen het zacht, maar niettemin duidelijk, dat ook Elisabeth van Rumenië en haren gemaal in de uitoefening der vorstelijke taak veel bitters is ervaren en veel leed is gedaan. Wij zien de resultaten, wij zien het groote dat bereikt is; zij, die midden in dit alles hebben gestaan, zij zien de herinnering aan die resultaten verbonden, zij gevoelen den prijs, voor die resultaten betaald. Stap voor stap hebben zij zich het vertrouwen van het Rumeensche volk moeten verwerven; zij hebben niet alleen belangstelling moeten toonen in zijne nationale aangelegenheden op elk gebied, maar als het ware moeten bewijzen, dat die belangstelling eerlijk gemeend en ongekunsteld was; bovendien tegelijkertijd moeten voorkomen, dat die belangstelling zou worden opgevat als iets anders dan wat zij was en zou worden uitgemaakt voor het willekeurig drijven in eenige bepaalde richting. Elisabeth van Rumenië heeft met haar man medegeleefd in alles wat Rumenië's belang raakte; geen openbare feesten of zij vertoonde zich aan zijne zijde, tenzij ziekte haar buitenslands hield; geen plechtigheden of zij toonde, dat ze de vorstin was van dit volk en gevoelde voor alles waarvoor dit volk voelde; geen gelegenheid om een nauwer band te vlechten tusschen haar en haar volk liet zij ongebruikt voorbijgaan. Wie het geheim wil vinden van de groote sympathie en de buitengewone liefde, die deze vreemde vorstin zich verwierf van een vreemd volk en in zoo korten tijd, hij kan het zoeken en vinden in het waarachtig

verlangen dier vorstin een Rumeensche te zijn vanaf het oogenblik, dat zij Boekarest betrad; en wie het wil begrijpen, hoe het deze vorstin mogelijk was, zoo grooten invloed uit te oefenen zonder in staatsaangelegenheden ook maar iets te zeggen te hebben, hij kan het verstaan in haar zorg om zich te houden binnen de perken van haar eigen gebied en verre te blijven van elken stap daarbuiten.

Het is een algemeen erkend feit, zoo in Rumenië als buiten de grenzen, dat koningin Elisabeth in de regeeringsaangelegenheden niet meespreekt, dat deze aangelegenheden ook waarschijnlijk tusschen de vorstelijke echtgenooten geen punt van gesprek of overleg uitmaken, dat in hun onderling verkeer niet koning en koningin aan het woord zijn, maar de man en de vrouw. Zeer zeker, deze vorstin met haar helderen blik en haar grooten geest zal in verschillende aangelegenheden door haar gemaal meer dan eens geraadpleegd zijn en nog geraadpleegd worden, maar werkelijk ter zijde gestaan in zijn regeertaak heeft zij hem nooit dan indirect en op de meest juiste wijze, door zijn koninklijk tehuis te maken tot een comfortabel en werkelijk huiselijk interieur, door hem te vergunnen bij haar uit te rusten van de zorgen, die ook voor hem als voor ieder mensch de dagelijksche arbeidstaak moet medebrengen. Op deze wijze vorstin te zijn, is zeker geen alle-daagsche opvatting, maar is toch waarschijnlijk eene opvatting, waarmee men — en althans tegenover een zoo talentvol en onafhankelijk regent als koning Carol — het land, dat men dienen wil, het beste dient, al is het niet altijd het gemakkelijkst. Koningin Elisabeth heeft haar speciaal domein, waarop zij tot het volk kan komen en met het volk kan spreken; en ook dit terrein heeft zij bij voorkeur met Rumeensche boomen beplant, en door Rumeensche bloemen gesierd. Haar dichtertelijke gaven wendden zich allereerst tot de rijke sagenverzameling van het land zelf met zijne geschiedenis, waarvan Europa weinig mag kennen, maar welke daarom niet minder grootsch en kleurrijk is; haar dichtertelijk talent toch heeft de

Rumeensche litteratuur in Europa ingang doen vinden en den weg geopend tot de schitterende voorspellingen van Vassili Alessandri; en mocht eene buitenlandsche Academie hare koninklijke gedachten met een zeldzamen eere-prijs bekronen, het beste wat zij had schonk zij aan de academie van haar vaderland, voor welke de voorlezing daarvan tot een jaarlijksch evenement is geworden.

Gelijk het geweest is toen prins Carol zich verloofde met het jonge prinsesje van Wied, is het gebleven tot op heden toe; het Rumeensche vorstenpaar behoort onder de tegenwoordige Europeesche wel tot diegenen, welker huwelijks-geluk het meest erkend en het meest benijd is. Huwelijken uit liefde, uit liefde alleen zijn zeldzaam, zijn bijna onmogelijk in vorstelijke kringen, wanneer men rekent met hoeveel omstandigheden daarbij rekening gehouden moet worden; maar dit vorstelijk huwelijk was er althans een, dat op achting van weerszijden was gebaseerd, dat niet door de allerhoogste politiek geboden werd en dat de waarborgen, die het voor toekomstig geluk in zich sloot, ten einde toe heeft bevestigd. Te zamen hebben koning Carol en koningin Elisabeth hun zilveren huwelijksfeest gevierd, niet minder als eene nationale feestelijkheid beschouwd dan de herdenking van de veertigjarige regeering van den vorst; en te zamen deelden zij ook in de enthousiaste huldebetuigingen ter gelegenheid van Carmen Sylva's zestigsten verjaardag. In lief en leed leert men elkander kennen, heet het in het spreekwoord en dit valt ook hier te constateeren. Vele stormen heeft het Rumeensche koningspaar te zamen doorgemaakt en aan vele opkomende onweders te zamen het hoofd moeten bieden; ernstig verschil van meening heeft men slechts zelden kunnen bemerken. Een keer is het er echter geweest, en toen was het van dien aard, dat werkelijk een tijdlang deze vorst en deze vorstin van elkander zijn vervreemd. Het was toen de koningin, die dichteres en kunstnares is voor alles, en die dus ook kunstenaars op den hoogsten trap stelt, in eene echtverbinte-

nis van Helena Vacaresco, de dochter van Rumeensche patri- ciers, en geniale dichteres met den aanstaanden drager van Rumenië's kroon, geen bezwaren zag en Koning Carol een zoo- danig huwelijk om redenen van staat onmogelijk kon aan- vaarden. Er is in die dagen een scheiding geweest, pijnlijker voor beiden misschien dan de scheidingen, die kwamen toen de koningin, veel lijdend, zich voor het volgen eener kuur meermalen naar het buitenland moest begeven, en soms maan- den achtereen in Nederland en Duitschland of in Italië door- bracht. Dat deze scheiding geen eeuwigdurende verwijdering heeft achtergelaten, niets is er duidelijker het bewijs van, dan de verhouding, waarin de vorstelijke echtgenooten tegenwoor- dig leven. Want elke dag van Carmen Sylva mag een druk bezette dag zijn, een dag, die voor een groot deel aan de kunst en voor een even groot deel aan weldoen is gewijd; een vast aangewezen deel van dien dag blijft immer bestemd voor haren gemaal, en in de tijden, dat ziekte hem bedreigde, is zij het immer geweest, die zijn eenigste en beste verpleegster was.

Zeker is er iets tragisch in, hier eene vorstin te zien, die door hare ouders werd opgevoed op eene wijze, die bedoelde niet alleen haar geest maar ook haar lichaam te harden en sterk te maken, en die zooveel te lijden heeft gehad als Carmen Sylva in de jaren van haar nu reeds veertig-jarig verblijf in Rumenië. Meermalen is ze daartoe in het buiten- land geweest en heeft er bij de beroemdste professoren gene- zing trachten te vinden, maar steeds zijn de ziekten terugge- keerd en heeft zij nieuw lijden moeten doorstaan. Nimmer echter heeft haar dit lijden afgewend van wat zij rekende tot haar plicht en nimmer heeft zij om lichamelijke pijnen iets verwaarloosd wat zij meende, dat goed te doen en verkeerd na te laten was. En juist dit heeft haar menigmaal doen ver- dienen den schoonen bijnaam, dien haar volk haar gegeven heeft; juist dit heeft misschien dien eigenaardigen trek van weemoed op haar gelaat gebracht, die aan dit edel en fijn besneden gelaat, een glans verleent, als straalt van daar uit

wijsheid van een andere en betere wereld den mensch tegen. Carmen Sylva heeft ook op andere wijze geweten wat lijden kan beteekenen, maar zeker niet het minst op haar lichamelijken toestand mag men het oog hebben, wanneer men vele van hare gedichten leest. Zij is een figuur op zichzelf, een figuur van nobele en in haar taak gelukkige vorstin, die rozen wil strooien op veler wegen en deze rozen ook gestrooid heeft, die weldoen wil voor geheel een volk en dit volk inderdaad heeft welgedaan; doch die tegelijkertijd als vorstin en als moeder en als mensch wel het allermeest heeft moeten leeren, dat het leven niet zonnenschijn alleen is en dat op het oogenblik, dat men het schoonste daarin meent te aanschouwen, men dikwerf het meest ontgoocheld wordt. Het is haar devies geweest, — en wie kan zich een nobeler denken — dat er slechts één geluk is: de plicht; slechts één troost: het werk; slechts één vreugde: het schoone; dat devies heeft ze, en als vorstin, en als dichteres ten allen tijde vertolkt, maar in een vorstelijk stilzwijgen zeide zij tegelijkertijd in het leven wat zij uitte in haar gedicht:

Si tu n'as pas pleuré, ne te dis pas poète!
De tes larmes de sang, de tes sombres douleurs,
De tes deuils, de tes jours d'affliction muette,
Faire des rayons rosés, et des chants et des fleurs!

Fais de la lourde croix qui courbe ton épaule.
Une lyre sublime, un instrument vainqueur!
Fais retentir ton chant, de l'un à l'autre pôle,
Aussi fort que le fer qui te brise le coeur!

Prends de ton sein meurtri les cordes déchirées,
Etends-les sur ta lyre, et, chantre aimé des dieux.
Fais vibrer longuement, sous tes mains inspirées,
Ta joie et ta douleur en sons mélodieux!

Dans la morne étendue où l'ouragan s'engouffre,
Fais-les vibrer, gémir, soupirer à leur gré!
Et des sanglants fleurs de ton âme qui souffre.
Tresse une belle gerbe, à l'éclat empourpré!

Des malheureux mortels pénètre les misères.
 Saigne de chaque peine et de chaque tourment,
 Et quand tu n'auras plus de pleurs dans tes paupières,
 Alors tu te diras un poète vraiment !.

* * *

Er ligt een groot onderscheid tusschen de vorstin, die Elisabeth van Rumenië heet en de dichteres, die den naam van Carmen Sylva draagt. Onderscheid en ook overeenstemming. Doch beide beelden zijn als van zelf weggevaagd, wanneer men denkt aan de geboorte en het sterven van de kleine prinses Marie, dat in het leven van deze vorstin-dichteres een lied is van innige en tragische aandoenlijkheid. Het kind werd geboren in de roerige dagen van 1870, en scheen meer dan ooit voorbestemd een nieuwen band te gaan vormen tusschen de vorstin en haar volk, en dit nog temeer, toen zij het medenam op een reis door Moldavië, waar zij het schoone Rumenië op zijn schoonst leerde kennen. En daarna gingen moeder en kind te zamen maanden achtereen doorbrengen in de stille omgeving van 't voormalig klooster Sinaïa, door Michiel Cantacuzene gebouwd te midden van de meest woeste Karpaten in de vallei van de Prahova en aan den voet van de kruin der Buceci; gingen zij er de oude en verweerde kloostergangen verlevendigen door het geluid harer stemmen en door het dartel gestoei van moeder en kind. Hier, nu en later, bracht vorstin Elisabeth hare gelukkigste dagen door; hier was zij onbezorgd gelukkig, hier leefde zij voor zich zelf en niet voor anderen. Een verblijf voor gezondheid in Italië scheidde haar voor enkele weken van haar dochtertje, ze vond het kind liever dan ooit terug. „Gij kunt U niet voorstellen hoe lief zij is, schreef vorstin Elisabeth aan hare moeder; als ze iemand omhelst, zegt ze dadelijk: iedereen moet blijde zijn... en ze omhelst ook de anderen. Hare opvoeding kost ons bijna geen moeite, zij zelve behoort het meest de fouten, die ze begaat en eigenlijk moeten wij haar daarover troosten. Men behoeft slechts op haar goed hart een beroep te doen om alle onwil te

overwinnen; voor een kind is zij zeldzaam begrijpelijk en guldig, en hare blauwe oogen hebben zulk een diepen blik!"

Inderdaad, Marietje van Rumenië, zonnekindje, zooals haar moeder haar noemde, was een buitengewoon en begaafd kind; kon het ook al bijna anders bij zulke ouders? Zij, die het prinsesje gezien hebben, beschrijven haar met een hoog voorhoofd, waaronder reeds vroegtijdig de gedachten zetelden, die zoowel het poetische van de moeder als het ernstige van den vader verrieden; met een glimlach, die elke somberheid deed verdwijnen en haar iets buitengewoon liefalligs gaf. Op twee en een half jarigen leeftijd vroeg ze reeds: Zijn uwe wangen zoo rood gekleurd mama, omdat de zon ze heeft gekust? en een ander maal, toen in den winter geheel de stad onder de sneeuw lag, klonk het: Komt de sneeuw van boven, van de sterren, waar de goede God woont, en maakt die Itty koud? Want Itty had de kleine zich in den huiselijken kring gedoopt naar eene verbastering van het Engelsche little. In de inleiding tot hare „Rhapsodie van de Dumbovitza" heeft Carmen Sylva al deze kleine en lieve dingen herdacht; herdacht in bladzijden, die men niet kan lezen zonder steeds weer te gevoelen de ingehouden smart der schrijfster; die een Rumeen niet kan herlezen zonder het kleine prinsesje als voor zich te zien gelijk ze zou zijn geworden, door de zorgen van hare ouders bovenal een Rumeensch vorstenkind, dat reeds op driejarigen leeftijd de kleine Rumeensche volksliedjes wist op te zeggen, dat bij voorkeur Rumeensch gekleed ging en Rumeensche tradities zou volgen. Met haar moeder ging ze een bezoek brengen aan Duitschland, waar de prinses-weduwe von Wied in het nieuw gebouwde kasteel Segenhaus verblijf hield, en met hare gewone levendigheid vroeg ze, toen zij den breeden stroom zag: Is dat nu de Rijn van Mama? Maar spoedig kwam het verlangen naar het eigen land boven; elken dag heette het: Itty wants to go home, a casa to Itty's own home, en toen op den terugweg een dag op de Weensche Wereldtentoonstelling werd vertoefd, werd de kleine ongeduldig en smeekte bijna om toch naar de Rumeensche bergen terug te keeren. Het verblijf in

het klooster werd hervat, en eerst met den winter waren moeder en kind weer in Boekarest. Kinderlijk liefvallig was het afscheid geweest, dat Itty de bergen en de Pelesch had toegewuifd; die bergen en die rivier, die ze niet weer zou zien. In Boekarest had ze hare geregelde wandelingen buiten het paleis in gezelschap van haar neger en haar geliefden hond hervat, had ze haar bezoeken aan het Helena-Asyl gebracht; en temidden van de kinderen van Rumenië's hoofdstad had zij om den Kerstboom het Kerstfeest gevierd; zij kreeg een klein rijtuigje, waarin de andere kinderen haar door de zaal trokken; eene bespanning van kleine feetjes gelijk, zooals Carmen Sylva aan hare moeder schreef, er bijvoegende: „Die avond werpt een zonnestraal op heel mijn leven.”

Drie maanden later kwam de kwade vijand, de roodvonk, die het pas van een kroepaanval genezen kind heftig aantastte en in vier dagen het einde bracht. Wat Carmen Sylva in die dagen heeft geleden, iets vindt men er van terug in hare dichtregelen. Aandoenlijk was de berusting, waarmede het prinsesje haar lijden had gedragen, doch ze wilde volstrekt niet gaan liggen, want, zeide zij, als ik dat doe, dan slaap ik in en word ik niet meer wakker. Toen de koorts hevig werd, vroeg ze om water uit de Pelesch; en eindelijk, op den ochtend van den vierden dag, den 9en April 1874, schudde ze nog eenmaal het hoofd, murmelde zacht: All is finished, en sliep in voor eeuwig.

Groot en algemeen was de deelname, die uit alle deelen des lands en ook uit het buitenland het vorstelijk paar trachtte te troosten; heel het volk leed mede met zijne vorsten. In den tuin van het paleis te Cotroceni, waar ze werd geboren, legde men haar ter ruste en bouwde men haar een grafkapel, die tot inschrift draagt de woorden uit Lucas: „Vrees niets, ze is niet dood, ze slaapt slechts.” En voor Carmen Sylva schijnt dit woord waarheid, want vele dagen heeft ze er doorgebracht in stille overpeinzing, denkende aan de te vervullen taak, en denkende ook aan de eenige maanden van haar leven, dat ze echt gelukkig en vroolijk was.

„God had haar mij gegeven, Hij heeft haar mij ontnomen,”

had zij gezegd. En in een brief aan haar moeder, slechts weinige dagen na het overlijden, schreef, zij: „Er was mij te veel gegeven, zulke ouders, zulk een echtgenoot en zulk een kind. Ik mag niet treuren, want Marietje is nu gelukkig, en mijn liefde is sterker dan het graf, want mij blijven de herinneringen, die niemand mij kan ontnemen.” Carmen Sylva heeft veel, zeker het meest van geheel haar leven, geleden in de dagen daarna; een langdurig verblijf in Engeland en aan de kust kon haar slechts voor een zeer klein deel herstellen. Haar volledig herstel heeft zij slechts gevonden in haar arbeid, die van nu af aan stilzwijgend aan het prinsesje zou opgedragen zijn, en door haar herinnering zou worden beheerscht. En, in de onmiddellijke nabijheid van het oude klooster bouwde koning Carol zijn vorstelijk slot Pelesch, dat met zijne sprookjesachtige schitterende inrichting eenig mag heeten in geheel Europa en door zijne verhevene bewoonster beroemd is geworden in geheel de wereld.

Er zijn meer vorstinnen in Europa, wier levensgeluk hing aan haar kind; zijn er ook meerdere, die haar verlies hebben gedragen als Elisabeth van Rumenië dit deed!

* * *

Men zegt het meermalen, dat op den bodem van elk vrouwelijk talent een groot verdriet, een verloren liefde ligt; bij Carmen Sylva is dit slechts gedeeltelijk waar. Zij dichtte, we hebben het gezien, reeds in haar vroegste jeugd; ze dichtte vanaf dat ze meisje was en de wereld begreep, en in hare „Reise durch die Welt”, die zeer bijzondere verzameling van intieme herinneringen, die slechts weinigen kennen, is het, naar het oordeel van bevoegden, eene opeenvolging van geestige en diepzinnige puntdichten en invallen, van zeer bijzondere opmerkingen. Naar Boekarest bracht ze als meest kostbaar bezit in hare vorstelijke bagage tal van manuscripten van eigen hand mede, en ze verbaasde en verraste met de voorlezing van dit eigen werk zoozeer eene harer oudste hofdames, dat

deze zich daarna slechts bescheidenlijk betitelde als „la cuisinière de Molière"! Maar toch was het eerst na den dood van haar kind, dat haar werkelijk talent aan haar zelf en ook aan de buitenwereld werd geopenbaard. Het was Vasili Alessandri, Rumenië's groote dichter, die, in den aanvang weinig met sympathie vervuld voor de vreemde vorstin, haar in deze dagen van smart zijn troost kwam bieden, zocht haar dien troost te doen vinden in het werk. Dank zij zijn aandringen en voorlichting, verschenen in het Duitsch de vertalingen van de Rumeensche volksgedichten, van de balladen en romances, door Alessandri opgeteekend uit den mond der zwervers in de bergen, der herders op de weide, der schippers op de rivieren, gelijk Carmen Sylva ons dat zelf heeft verhaald in een harer schetsen, waarin zij ons beschrijft het aantrekkelijke leven, dat op Castel Pelesch door de kunstenaressen en haren kleinen kring wordt geleid. Onder het pseudomien van E. Wedi verschenen de eerste van deze vertalingen, waarvoor ook vorst Carol zich levendig interesseerde; het was in die dagen, die zij zelf een keerpunt in haar leven noemt, dat zij Alessandri een harer eigen gedichten voorlas en hem toen mocht hooren spreken, tegenover haar, van: Wij dichters!

Sedert zijn meer dan drie en een half tiental jaren verloop en Carmen Sylva heeft veel gedicht in meerdere talen, veel geschreven in proza; reeds in 1904 omvatten hare poëtische werken niet minder dan twintig deelen, die sedert echter niet met vele zijn toegenomen, tenzij met enkele meer verspreide stukjes. En als men aan die dichtwerken denkt, dan ziet men naast de genoemde Rumeensche gedichten als van zelf voor zich geschreven de titels: *Sapho*; *Hammerstein*; *Stürme*; *die Heze*, het zoo diepzinnig geoordeelde en zoozeer geprezen *Jehovah*; *Mein Rhein*, waarin zij uitzingt hare liefde en bewondering voor dezen stroom der romantiek, voor zijne sagen en verhalen, voor zijne burchten en kasteelen; *Meine Ruhe*, dat in een vijftal deelen verdeeld, wel het hoofdwerk is van haren dichterdijken arbeid, wel het meest toont den omvang van haar talent, in zijne deelen van moeder en kind gewijd even

liefelijk is als bitter soms in zijne „Blutstropfen”, even diepzinnig in zijne „Philosophie” als boeiend en meeslepend in zijn balladen; *Mein Buch*, waaruit spreekt het beste wat in haar is; *Heimath*, vol warmte en gloed; *Meerlieder*, door Bungert zoo uitnemend op muziek gebracht; *Handwerklieder*, die haar in Londen eene serenade der werklieden bezorgden; *Der Sphinx*; *Unter der Blume* en *Thau*, beide vol heerlijke poëzie; ten slotte niet te vergeten de *Lieder der Dumbowitza*. In het laatste is hare groote liefde voor Rumenië onverholen aan het woord, diezelfde liefde, welke haar *Pelesch-Märchen* en het vervolg daarop *Durch die Jahrhunderte*, beide aan Alessandri opgedragen, deed schrijven en in proza allen deed genieten van wat daar aan schoone romantiek is in het romantisch Slavisch verleden.

En dan, in proza denken we aan *Leidens Erdengang*, aan *Ein Gebet*, aan *Handzeichnungen*, aan *Astra* en *Feldpost*, aan *Es klopft* — niet ten onrechte door velen het beste geacht wat Carmen Sylva heeft geschreven — aan *Aus zwei Welten*, schitterend van geest en gedachten, schitterend ook in zijn getuigenis voor de liefde, die overwint ondanks alles; aan *Rache* en *In der Irre*, beide bundels met novellen; ten slotte aan *Deficit*, niet een der minste van hare romans. We denken ook aan haar tooneelwerk met *Frauenmuth*, dat een zestal stukken omvat, waaronder het bijzonder mooie *Dämmerung*, met *Meister Manole* ontleend ook al weer aan een Rumeensche volkstragedie en te Weenen opgevoerd. Maar ten slotte en het liefst misschien, denken we nog aan die werken, die niet onder een dezer groepen zijn onder te brengen; aan de *Gedanken einer Königin*, door de Fransche Academie, zoo loffelijk bekroond; aan de *Märchen einer Königin*, waarin ze aan het slot zoo roerend eenvoudig haar eigen geschiedenis verhaalt; aan die in-gevoelde *Geflüsterte Worte* en *Seelen-Gespräche*, die balsem brengen in de zachtheid hunner woorden; aan *In der Lunca*, en *Auf dem Donau*, twee visies van Rumeensche schoonheid, die door geen der dichters van dat land — en het telt er vele, al kennen wij ze slecht — is nagevolgd.

Ziedaar in vluchtig, ja zeer vluchtig overzicht, wat het werk is, dat Carmen Sylva nalaat aan het nageslacht, en waarbij we niet mogen vergeten de vele artikelen, welke ze schreef in de periodieken van tal van landen, en de vertalingen welke zij bezorgde van meerdere Fransche en Duitsche schrijvers, onder hen van Leconte de Lisle en van Pierre Loti, in het voorwoord tot wiens „Pêcheurs d'Islande” zij schreef: „Indien het mij slechts gegeven is om met deze vertaling de harten mijner lezers te verwarmen gelijk mijn eigen hart verwarmd werd door de grootheid en de aangrijpende werkelijkheid van dit verhaal; indien slechts dat ruwé woord van erfelijken vijand in sommige Duitsche monden kan worden vervangen door de schoone uitdrukking van land van broeders, dan zou mijn werk licht geweest zijn en mij slechts vreugde hebben verschaft”. Er spreekt uit dit woord de drang naar het ideaal van den wereldvrede, dat Carmen Sylva nooit heeft verloochend; dat ook meermalen merkbaar is in hare werken. Doch overigens is zij geen schrijfster van tendenzen, en laat zij deze zelfs zorgvuldig er buiten. Hare werken zijn daarom niet kleurloos; integendeel, ze zijn warm en meestentijds vol gloed, maar de liefde en de gehechtheid, die de schrijfster voelt voor haar onderwerp, dringt zij niet op, doch doet zij mede gevoelen, onmerkbaar, maar daarom tegelijkertijd zooveel te vaster en zekerder. Er is drieërlei, dat den boventoon voert in de werken van Carmen Sylva; allereerst hare oneindige bewondering voor Rumenië's geschiedenis en schoonheid; dan hare gehechtheid aan het oude tehuis en de herinneringen van het verleden; het laatst, doch ook het sterkst de liefde voor alle schoon en goed, de haat en afkeer jegens alle kwaad, de prediking van zachtheid en zachtmoedigheid, van geduld in lijden en smart, het beroep op overwinning van eigen zonden en eigen gebreken. Er is geen schrijver of schrijfster, waarmede voor Carmen Sylva een lijn valt te trekken; in hare vertellingen en gedichten uit Rumenië doet zij denken aan de besten onder de Slaven; in hare romans aan die groote romanciers, die voor het tegenwoordig ge-

slacht niet meer schijnen te bestaan; in hare prediking voor geheel de wereld aan Peter Rosegger, die in zijn Stiermarkschen eenvoud even groot en even omvangrijk een levensideaal neerlegt als Carmen Sylva ons toont met den grooten rijkdom van haar geest en van haar hart.

Carmen Sylva is wel in het bijzonder eene aantrekkelijke schrijfster. Dat is ze niet alleen in de daarvoor zoo licht vatbare Rumeensche romantiek, waarin ze Alessandri eerst als leermeester, later als ranggenoot had, wiens naam zoozeer met den haren werd verbonden, dat ze zelve eenmaal glimlachend opmerkte: „Alessandri en ik, wij gaan gearmd de eeuwigheid in!” Dat is ze overal, waar ze de pen opneemt, hetzij ze alleen hare novellen of romans schrijft, hetzij ze zulks doet te zamen met Mite Kremnitz. Er gaat geest en kracht van haar uit, ook in de meest onbeduidende onderwerpen; er ligt kleur en leven in alle hare woorden; er spreekt gevoel uit de daden van hare personen. Carmen Sylva is niet eene schrijfster om den lezer als onmiddellijk in zijn onderwerp te brengen, doch eenmaal tot dat hoogtepunt gekomen, laat zij hem niet meer los, en boeit zij hem onverbreekbaar met de werkelijkheid van haar verhaal, met de levendigheid van hare intrigues, welke dikwijls worstelen in eigen herinneringen, in eigen ontwikkelde gedachtengang. Zij geeft het leven zooals het leven is, maar steeds met den achtergrond van een ideaal, dat de banaliteit vanzelf doodt; zij bereikt in hare novellen ongemerkt de hoogste momenten van spanning, die even zoovele beelden van een rijke fantasie zijn; zij kan lachen en schertsen en beschikken over die verfijnde elegantie in het neerschrijven der gedachten, die slechts aan weinigen gegeven is; en zij kan pathetisch zijn zonder ooit tot het valsch-sentimenteele te vervallen, omdat haar ziel, welke er zich in uitspreekt, nobel is, enthousiast en vertrouwend in de eeuwige vergelding. Vooral hare vertellingen bereiken bet hoogste wat op dat gebied denkbaar is. En in hare „Pensées d'une Reine”, pensées, waarvan de secretaris der Académie Française, Camille Doucet, bij het vermelden der eervolle onderscheiding, welke daaraan

was ten deel gevallen, schreef, dat ze inderdaad gedachten eener koningin waren — toont ze zich, hoewel toen nog jong, geheel de leerlinge van haren filosofischen vader. Op elke pagina bijna vindt men uitdrukking gegeven aan eene groote levenservaring, vermengd met een diepe kennis van het menschelijk karakter; maximes neergeschreven in dien glansvollen korten stijl, die er de beteekenis aan geven; gedachten geuit, soms heel bitter, doch immer ingegeven door een fijn tasten naar de waarheid, door oorspronkelijkheid en door onafhankelijkheid. De moralisten van dezen tijd vonden in haar eene gelijke, die haar kracht ook later in dit zeldzame genre zou toonen.

Deze vorstin in het rijk der letteren schrijft slechts, wanneer ze wat te zeggen heeft, maar zij heeft veel te zeggen, omdat haar hart vol is van edele gedachten, omdat ze moedig wil getuigen voor wat haar afschuw inboezemt in deze wereld en voor wat zij wil helpen verbeteren. Edmond Harancourt heeft in een critisch artikel zoo juist gezegd: „We zien hier eene vorstin, die niettegenstaande haar hooge geboorte en de afzondering, waarin ook haar de opvoeding moet hebben geplaatst, gevoelen en vertolken de denkbeelden, die de levenskracht van de in zicht zijnde eeuw zullen uitmaken. Wat de volkeren beginnen te begrijpen, wat de regeeringen zich voornemen te verwezenlijken, wat de volksredenaars uitspreken, eene bijna kinderlijke stem van eene vrouw, eene koningin, heeft het reeds lang voorgezongen, omdat dat kind, die vrouw, die koningin eene dichteres was en gevoelde de vier allereerst noodige bestanddeelen van het nieuwe tijdperk: de terugkeer naar de natuur, de koorts tot arbeiden, de belangstelling voor het lot der nederigen, de broederschap der volkeren..... Carmen Sylva zegt wat ze denkt, omdat ze het denkt. Zij gelooft wat zij gelooft en zij heeft lief wat haar lief is, want boven alles plaatst zij de plichten van haar geweten, acht haar dichterlijk talent eene roeping met een tweeledige missie.....”

De ruimte laat het ons niet toe met voorbeelden dit juiste

oordeel te staven, maar het bewijs voor die juistheid vindt men in het feit, dat Carmen Sylva nimmer noch in haar onderwerp, noch in de behandeling van dat onderwerp daalt tot wat ook maar vulgair zou kunnen schijnen. En van haar hoogen geest getuigt zeker wel de geschiedenis, welke zij zoo aantrekkelijk schreef van de Pelesch, getuigen ook hare Rumeensche vertellingen, die boven alles doen spreken de ziel der personen. Carmen Sylva schrijft de geschiedenis als Michelet, maar het is haar te vergeven, zegt Bengesco terecht, want ze is dichteres.

En dichteres niet alleen, omdat zij in rijm en in dichtmaat schrijft, maar omdat haar ziel uiting geeft aan een lang gedicht van leven en lijden. In de eerste dagen van haar literaire „carrière” werkte zij met haast en overjacht, want ze was bang, dat de dood haar zou overvallen voordat haar werk af was. Haar eerste werken dragen daarvan in sterke mate de sporen, en pas in *Jehovah*, door Hélène Vacaresco zoo schitterend in het Fransch vertaald, vindt men aan het woord de dichteres, die spreekt met kennis van het leven en die het leven begrijpt, de dichteres die zich toonde de waardige navolgerster van graaf Strackjitz Moritz, haar voorbeeld en geleider. *Meine Ruh*, dat aanvangt met het lied „Carmen” en sluit met „Sylva”, omvat, naar de woorden van Mevrouw von Stackelberg, geheel een deel van haar leven, toont het oneindig vele, dat zich opende voor de dichtelijke inspiratie dezer prinses. En ook daarna is het niet moeilijk de perioden terug te vinden, vooral niet het tijdperk van het leven en het sterven van haar dochtertje, dat geheel een cyclus in beslag neemt. Carmen Sylva geeft in hare gedichten zelden of nooit het woord aan uitwendige gebeurtenissen of aan persoonlijke indrukken van het oogenblik; slechts de smartelijke aandoeningen van mijn ziel, zoo bekende zij, doen mij de pen in de hand nemen.

De vorstin erkende zelf aan de hand van hare gedichten geheel haar innerlijk leven en zijne ontwikkeling aan haar oog te kunnen doen voorbij gaan; maar ook die aandoeningen, welke haar die voor alles natuurlijke en daarom juist zoo tref-

fende poëzie deden neerschrijven, zijn het beste van wat zij geven kan. Zij vraagt niet naar de uiterlijke versiering van haar onderwerpen; zij wil slechts treffen met wat haar getroffen heeft, met wat de keur is van haar dichterwoord. In elk gedicht zou dit te ontleden zijn, doch nimmer vonden we het zoo sprekend als in dat kleine gedicht, waarin ze beschrijft de trouw van het Grieksche meisje aan haar onvoor-zichtig broertje:

De knaap onstuimig wild,
 Het zusje teer en zacht,
 Maar helpend bij al 't geen
 De sterke knaap volbracht.

„Zie hier!” zoo sprak hij eens,
 „Pistool van vader!... nu,
 Pas op! Ik schiet U dood!
 Sta stil, dan raak ik U!”

Het meisje lacht. „Welaan!
 Bang voor U ben ik niet!
 Ik houd het in mijn mond,
 Wanneer ge 't wilt. Kom, schiet!”

De knaap lacht en legt nan,
 En haalt, aldus getart,
 Den trekker om.... het schot
 Trof zusje in het hart.

Zij valt... de kleine hand
 Drukt vast zij op de wond;
 De knaap werpt met een gil
 Zieh bij haar op den grond.

Zij glimlacht, fluit'rend zacht,
 Terwijl reeds 't leven vliedt:
 „Ik sterf, maar wees gerust:
 Hoe 't kwam, vertel ik niet!”

Carmen Sylva is als dichteres steeds zichzelf en zichzelf gelijk gebleven. Ze moge zich in velerlei richting hebben ontwikkeld, zelfs in de realistische richting, waarvan hare *Handwerklieder* hier en daar getuigen; ze moge het beschrijvend

epos min of meer hebben beproefd in hare *Meerlieder*, waarin ze afwisselend den roem zingt van Europa's beste badplaatsen; ze moge in *Thau* zich richten tot „hen, die moede zijn” en bijna met sombere „bitterheid” zich uiten in „Kreuz und Krone”, ze blijft toch steeds de dichteres met de kinderstem, die evengoed in het laatste jaar zou hebben kunnen schrijven wat ze schreef toen ze nog heel jong was:

Ik was wel gaarne koningin
 Als de kroon van bloemen was;
 En de koningsmantel van spinneweb
 En de paarden dauw in het gras.

En mijn hofmaarschalk de zonnegod,
 En de muzen mijn juff'renstoet,
 Een wolk mijn staatsiekoets; van omhoog
 Al het schoon te zien, hoe goed!

Mijn rijk, dat zouden de kunsten zijn,
 En al wat men denkt en zingt;
 En de grootsche gedachten der edelen,
 En de macht, die harten bedwingt.

Maar daar dit nu alles niet wezen kan,
 En een kroon zoo zwaar is en gloeit,
 Dan was ik maar liever een beekje in 't woud,
 Dat langs mossige rotsen stoeit.

En toch een dichteres, die het op hetzelfde oogenblik forsch en trillend kan doen klinken om de hooge beteekenis van het lied te karakteriseeren:

Wie heeft nog ooit een lied bedacht?
 Een lied bedenkt men niet:
 Het is alsof een warme straal
 Door nevelwolken schiet!

Het is als gloorde uit donk'ren nacht
 Opeens een held're dag;
 Als werd een lijder, dood'lijk ziek,
 Genezen met één slag!

Als smolt eensklaps de last van 't ijs,
 En dreef de beek naar 't dal,
 Als dreunde in 's moeden krijgers Oor
 Het luid klaroen-geschal.

Het lied is als een vuur'ge bee
 Het is een kreet van smart,
 Een echo van het hoogst geluk,
 Een kus van 't brandend hart.

Het lied is als een kreet om hulp,
 Een bloeddrup, in den nacht
 Den lijder in Gethsemane
 Ontstroomd, die strijdt en smacht.

Het lied is milde tranenvloed,
 Het is voor hem, die weent,
 Een ademtocht, een schaduw nog
 Aan 't Paradijs ontleend.

Het lied houdt zelfs de hand terug
 Die 't eigen harte zocht,
 Als levensheil, verstand en wil
 Te roek'loos zijn verkocht.

Het lied is hemelglimlach, die
 Om kinderlippen zweeft;
 Wie heeft nog ooit een lied bedacht?
 Het lied, het wordt geleefd!

Het dichterschap is wel een deel van Carmen Sylva's leven,
 ook van haar koninginnen-leven!

* * *

Carmen Sylva als dichteres indeelen in een bepaalde groep, het zou onmogelijk zijn; daarvoor is hare ontwikkeling te veelzijdig, hare persoonlijkheid te sterk sprekend. Want ze is niet dichteres alleen, ze is niet een vorstin met toevallige litteraire gaven; ze is bovenal eene kunstnares, die zich ook kunstnares voelt; die de muziek lief heeft en bewondert, die nog kort geleden het talent van een Enesco aan de wereld ontdekte, die haar eigen voordracht begeleidt op de harp, welke haar daarvoor het lieflijkst instrument toeschijnt. Ze is een idealiste, die het grootsche kan gevoelen van de idée van den wereldvrede; ze is een schilderes, die voor de historische Kathedraal van Curtea de Argesch het Evangelie in schitterende uitvoering bewerkte; en ze is een wetenschappelijke vrouw,

wier groote kennis en wier talen-talent — zij spreekt er zeven en leest er veertien — haar in staat stelt kennis te nemen van alles wat haar interesseert. In het oude Bojaren paleis te Boekarest heeft ze hare salons herschapen in een interieur van slechts smaak, gevoel en kennis; en Castel Pelesch, waarvan ze de inrichting zelf ontwierp, is een verrukking voor het oog, een genieten voor den geest; waardig den kring vol intellect, dien Carmen Sylva er zonder onderscheid naar rang en stand, om zich heen verzamelt in de hooge en toch comfortable vertrekken, waar de portretten van de lieveling, die ook na haar dood haar leven is gebleven, met de oogen schijnen deel te nemen aan al wat er geschiedt.

Inderdaad Carmen Sylva mag wel gelden als een heel bijzondere vrouw in de tegenwoordige samenleving, en het bijzondere in haar is misschien wel het meest, dat ze zichzelf gebleven is niettegenstaande zij geboren werd om koningin te zijn. Haar omgang met den koninklijken gemaal is van zeer huiselijken aard; als koning Carol zich een oogenblik vrij maakt om buiten de uren der maaltijden met haar te vertoeven, denkt ze niet meer aan werken, is haar eenige zorg zijn comfort. Hare hofdames en gouvernantes van vroegeren tijd zijn haar even zoovele vriendinnen gebleven, die ze als tot een groote familie rekent met hare gezinnen, en die dan ook in de ochtenduren toegang hebben zonder vooraf audientie te vragen. Voor allen is ze te spreken, voor aller belangen heeft zij oor, en met de kunstenaars en kunstenaresses, die ze noodigt, gaat ze om op den voet van gelijken, spreekt ze zonder dat eenige hofdame daarbij tegenwoordig is en eenig ceremonieel wordt betracht. Men vergeet bijna met een vorstin van den bloede te doen te hebben, hoorden wij van haar getuigen; en dat komt, omdat Carmen Sylva niet wenscht af te dalen tot de kunstenaars, maar kunstenaresse wil zijn gelijk zij en met hen; omdat ze wil leeren, wanneer zij weet dat haar kennis te kort schiet. Dat is de majesteit van deze vorstin-dichteres, die slechts geëvenaard wordt door de majesteit van de vrouw, waaraan we denken als we lezen:

CARMEN SYLVA.

Mit leichten Frauenhänden
 Stell Schönes dar, rühr Schönes an,
 Das Kleinste sollst verwenden,
 Dass es zur Freude werden kann.

Mit zartem Frauenfühlen
 Muszt lautlos, schwesterlich versteh'n,
 Das Brennende zu kühlen,
 Das trostlos Härrende zu seh'n.

Mit tiefer Frauenseele
 Mach Wunden heil, mach Schmerzen leicht,
 Der Menschen Schwächen hehle,
 Wie wenn die Sonne Flecken bleicht.

Mit stillem Frauenmutte
 Trag lächlend du des Schicksals Last,
 Mit deines Herzens Blute
 Bezahl, was du errungen hast.

Mit edler Frauenreine
 Sei Lillie du, mit Feuerkern
 Dein Strahlensauge scheine
 Dem Pfadlosen als Führerst. rn.

Mit höchster Frauenstärke
 Bring selbstlos du dein Leben dar,
 Hilfreich, dem nächsten Werke,
 Wie Bergkrystall, unnahbar, klar.

Wat deze majesteit der vrouw vermag in elken, ook den
 kleinsten kring, en wat zij waard is daarin te vermogen, geeft
 Elisabeth van Rumenië voor haar tweede vaderland, geeft
 Carmen Sylva aan zoo oneindig velen daarbuiten. Want in hare
 nabijheid is, naar het getuigenis van die haar leerden kennen,
 voor eene slechte gedachte geen plaats, en men gaat niet van
 haar zonder zichzelf een belofte voor de naaste toekomst te
 hebben gegeven...

HENRI VAN DER MANDERE.

Amst. 3 Juni 95
Marnisstraat 413

Lieve geachte Heer,

Hoe graag ik ook zou willen, ik kan in deze kwestie mijn hand niet by de lijn bewegen. Zie hier waarom niet.

Twen Yuff: ter beelden uit Londen terugkwam, was zijn eerste vraag: "Heb je een portret van Bisj/Will en mag ik dat eens gauw zien?" "Kien" was haar antwoord, "zy heeft het my niet aangeboden en ik heb er haar (hoewel ik ook med haar geworden ben) niet om durve vragen, omdat ik hoorde dat zy nooit aan iemand ter wereld behalve aan haar duster, een portret van zich zelf gegeven heeft." Tegelykerzede verzeekert Yuff: ter k. my dat Bisj/Will "heel naar jou vinden, dat er een artikel over haar geschreven

meerd. Ik, schryfter van dat artikel,
ben dus, niet waer, wel de laatste
persoon om met „een vriendelyk
verzoek“ by haar aan te komen
en ^{kan} dit te minder, omdat ik ^{veel}
zoo heel veel voor haar weeren
tegen publiciteit waer. Dergelyk
gebeschouwd van se persoon
en werk vind ik iets een marteling.
Dit op dit punt „eent eye“
met haar. heft zy dor ook weer
houden ^{persoonlyk} by haar aan te kloppen
om inlichtingen ten behoeve van
my artikel. Hierop is zoo
vriendelyk geantwoord. Dit voornem
te doen.

Hier van
L. M. Mercier

HELENE MERCIER.

„Eerst als zij hart leert krijgen voor haar vólk, haar tijd, de menschheid, voor al het wel en wee, al de nooden en vragen, al de zich kruisende, worstelende belangen van ons geslacht, eerst dan kan zij het standpunt leeren onderscheiden, waarop zij zich, in weerwil van het planlooze harer voorbereiding tot het leven, toch, dank zij hare positie als *rijke* ongehuwde, kan verheffen. Zij zal dan beseffen dat zij, die noch aan een gezin, noch aan een beroep haar krachten heeft te wijden, als aangewezen is om ten volle te beantwoorden aan . . . het ware karakter der vrouw . . . ; dat zij, die zich mag tooien en verwikken met een schat van poëzie, haar dagelijks met en door haar fortuin in den schoot geworpen, dien schat tot een bron van zegen voor de maatschappij kan maken; dat boven en vóór allen zij zich geroepen mag achten als priesteres van het ideëele op te treden. Zij zal dan begrijpen, dat haar tijd geen aalmoezen noodig heeft, maar wel hulp en ondersteuning bij elk harer pogingen tot opheffing der alles ontberende menigte; dat hij behoefte heeft aan versterking van zijn geloof in hetgeen goed, waar en schoon is; aan wat geestdrift voor het onstoffelijke, wat vreugde bij zijn arbeid, wat heilig vuur bij zijn strijd; van de onwrikbare overtuiging, dat hij zijn groote worsteling op sociaal gebied niet tot een gezegend einde zal

brengen, tenzij vrouwelijke teederheid, vrouwelijk erbarmen, vrouwelijk rechtsgevoel, tenzij al de wapenen van het vrouwenhart zich mede in den kamp mengen. Zij zal zichzelf dan niet langer, midden in de woelige menschenwereld, in een toovercirkel van schoonheid, weelde en genot bannen, maar telkens van haar zonnige hoogte naar de vlakke dalen, om op stoffige, platgetreden paden de banier van 't ideële omhoog te heffen. Zij zal dan alles willen begrijpen, om alles te bestralen met het reine licht, waarin zij zelve zich mag koesteren, naar alles de hand uitstrekken, om alles aan te vatten van zijne hoogste, waardigste zijde, alles lokken en trekken binnen den zuiveren dampkring, waarin het haar zelve vergund is te ademen.

„Als ik mij aldus verdiep in hetgeen de rijke ongetrouwde in dezen onzen tijd voor zich zelve en voor de maatschappij zou kunnen zijn, rijst onwillekeurig voor mijn verbeelding de schoone, rustige gestalte van Dorothea uit George Eliot's *Middlemarch*. Daar zit zij, in haar stil vertrek te Lowick, de eenzame, ambtelooze, rijk met aardse goederen gezegende vrouw, zich sterkend in het geloof, dat zij zelve heeft gevonden en dat haar leven is. „*I believe,*” zegt zij, „*that by desiring what is perfectly good, even when we don't quite know what it is and cannot do what we would, we are part of the divine power against evil, widening the skirts of light and making the struggle with darkness narrower.*” En welke is de vrucht van dit geloof? Dat als zij uit haar veilige wijkplaats de menschenwereld intreedt, zij de kracht, die haar doet leven, in de aderen van anderen overstort; dat er een verheffende, veredelende invloed van haar uitgaat op een ieder, met wien zij zich in verbinding stelt; dat zij niet rusten kan, voordat zij door middel van haar fortuin althans één wanklant op aarde tot zwijgen heeft gebracht; dat zij in een kunstenaarsziel het besef wekt, hoe onwaarachtig het schoonheidsgevoel is, dat geen oog heeft voor het schrille contrast tuschen een woning, welker wanden prijken met de warmste tinten, waarin een penseel kan worden gedoopt, en de onoogelijke, verwaarloosde armzalige arbeiders-

keet, die zich in haar onmiddellijke nabijheid verheft; dat zij in 't koude hart van Rosamund een vonk van heilig vuur weet te werpen, die deze in een beslissend uur van haar leven voor één oogenblik waar, rein en onzelfzuchtig doet zijn; dat zij den in de modder zinkenden Lydgate met hare reine vrouwenhanden omhoog heft; dat — al kon zij hem voor de wetenschap niet behouden — zij zijn geloof redt aan den adel der vrouwelijke natuur, en hem dwingt tot de bekentenis, dat er vrouwen op aarde rondwandelen, die waarlijk en ten volle vriendin van den man weten te zijn; dat, als zij eindelijk in haar vergeten graf sluimert, haar levensstroom zich in tal van kanalen heeft uitgestort, die geen grooten naam dragen op aarde, maar niettemin naar alle zijden frischheid, welvaart, zegen verspreiden.”

Aldus het levensideaal dat Helene Mercier in 1877 aan hare rijke zusters voor oogen hield en naar hetwelk zij, de *niet*-rijke ongehuwde, met een onwankelbare trouw heeft geleefd. Het is dan ook geen toeval dat op haar zoo geheel van toepassing is wat George Eliot van het voortleven van haar heldin na den dood ons voordicht. Helene Mercier sluimert in haar — door hare vriendinnen en vrienden niet vergeten — graf; doch zij heeft haar levensstroom uitgestort in tal van kanalen die geen grooten naam dragen op aarde, maar niettemin naar alle zijden frischheid, welvaart, zegen verspreiden.

Helene Mercier werd geboren te Amsterdam op 17 October 1839 uit een gezin bestaande uit 4 dochters en 4 zoons. Haar vader was assuradeur en stierf op betrekkelijk jeugdigen leeftijd, 56 jaren oud, na jaren lang aan eene ongeneeslijke ziekte te hebben geleden. De toestand van den vader maakte het huiselijk leven gedrukt en somber. Dit werd nog verergerd door het afsterven van een der zoons en een der dochters uit het gezin. Helene's jeugd is dan ook tamelijk droevig geweest.

Daarbij ontbrak het haar, die met een buitengewonen geestelijken aanleg geboren was, in haar omgeving aan de gelegenheid tot ontwikkeling waaraan zij, eerst onbewust, later met

volle bewustheid zulk een ontembare behoefte had. Men heeft zich slechts in te denken in een koopmansgezin van een 50 jaar geleden, waarin boeken van kunst- of wetenschappelijke waarde te vergeefs waren te zoeken, om te beseffen welk een armzalig geestelijk milieu dit bieden moest aan een meisje van hoogen aanleg, dat met kunstzin en een onbestemd verlangen naar wetenschappelijk voedsel scheppingsdrang vereenigde. Zij was daar — zonder dat zij zich nog aan wijsgeerig speculeeren kon te buiten gaan — „wie ein Thier auf dürrer Heide, von einem bösen Geist im Kreis herumgeführt und rings umher liegt schöne grüne Weide”.

Laat ik intusschen, om niet te worden misverstaan, hier aanstonds bijvoegen, dat hoezeer Helene Mercier onder dat gemis aan geestesvoedsel en dat gemis aan leiding in haar jeugd ook heeft geleden (tal van uitingen geven daarvan het bewijs), dit haar niet geleid heeft tot mindere sympathie met de medeleden (van het gezin, waaruit zij was gesproten. Integendeel, nergens — ook in de meest intieme correspondentie niet — vindt men bij haar uitingen van bitterheid tegenover haar ouders. Daar mij heel wat correspondentie, ook van intiem aard, werd afgestaan om mij in staat te stellen mij een juist beeld van haar te vormen, kan ik daaromtrent met stelligheid spreken.

Niet tegen haar ouders kwam zij in opstand maar tegen het algemeene huiselijk milieu, waarin de meisjes uit haar tijd gedoemd waren op te groeien en geestelijk te worden ter neer gedrukt. Het medehelpen in een door de ziekte van vader, broeder en zuster te gelijk nog drukker en geestelijk nog duffer huishouden, liet haar geen tijd tot arbeiden aan eigen geestelijke ontwikkeling, zelfs al had zij de gelegenheid daartoe gehad. Maar ook die gelegenheid ontbrak. Het getuigt dan ook van haar onverzettelijke wilskracht zoowel als van haar hoogen aanleg, dat zij de omstandigheden die haar tot vegeteeren schenen te willen dwingen, heeft weten te overwinnen en het tot een harmonische ontwikkeling van geest en hart

heeft weten te brengen, zooals slechts voor weinig vrouwen — en ook voor weinig mannen — bereikbaar is.

De strijd dien zij heeft moeten voeren, om het zóó ver te brengen, werd bovendien niet weinig verzwaaard door haar zwakheid van lichaam. Tusschen haar 25e en haar 30e jaar werd zij overvallen door een zenuwongesteldheid, die haar jaren ongeschikt maakte tot elken geestelijken arbeid en waarvan zij de gevolgen nooit geheel kon te boven komen. Tot haar einde toe is zij, die geestelijk een reuzin was, naar het lichaam een stompertje gebleven. In dit opzicht is er verwantschap tusschen haar en Elisabeth Browning, een verwantschap die zeker heeft medegewerkt tot haar vereering van deze door haar zoo hoog gewaardeerde dichteres, een vereering waaraan zij de hoogste uiting heeft gegeven door Elisabeth Browning's hoofdwerk *Aurora Leigh* weer te geven in het Nederlandsch op een wijze die doet zien, hoezeer zij zich in het gedachteleven van de schrijfster had ingeleefd en hoezeer, bij het overzetten van het beste voortbrengsel daarvan, haar hart niet minder medewerkte dan haar hoofd.

Geen wonder dan ook dat zij, die van nabij getuigen waren zoowel van haar lichamelijk terneergedrukt worden, als van haar geestelijk omhoog stijgen, tegelijk met teederheid en met bewondering voor haar moesten worden vervuld. Haar zusters en broeders droegen haar op de handen. Vooral haar zuster Elise, met wie zij niet alleen samenwoonde en die haar lichamelijke teerheid met zooveel toewijding heeft verzorgd, is voor haar te gelijk een liefdezuster en een geestelijke vertrouwde geweest. Een beeld van Helene Mercier zou onvolledig zijn, indien daarin niet met een enkel woord van die innige verhouding tusschen beide zusters werd gewaagd. Van die beiden was Helene geestelijk de meerdere, maar zonder de voortdurende zorg van Elise had Helene Helene niet kunnen zijn.

Doch ik loop onwillekeurig vooruit en ik moet teruggaan tot haar jeugd en de wijze waarop zij, niettegenstaande de aangestipte hindernissen en moeilijkheden, haar geest toch tot zulk een hooge ontwikkelingshoogte heeft weten op te voeren. Ge-

lukkig is er onder haar papieren een beschrijving daarvan gevonden van haar eigen hand die op instigatie van Dr. Doorenbos schijnt te zijn geschreven en uit het jaar 1877 dagteekent.

Hoewel zij die beschrijving tijdens haar leven zeker niet voor publicatie bestemd had, geeft deze zulk een levendig beeld van haar ontwikkelingsgang, dat zij voor deze schets vrijwel onmisbaar is.

Ik heb tot mijn 15e jaar school gegaan, ik heb er wat lezen en schrijven, Hollandsch, Fransch, Duitsch en Engelsch geleerd: van rekenen te weinig om het te noemen. Verder wat onsamenhangende feiten en jaartallen. Van school genomen, werd ik aan huiselijke bezigheden gezet, van studie kon er geen sprake meer zijn. Ik leefde het woelige leven van een kind in een groot gezin waarin aan afzondering niet viel te denken. Werken van dichters en schrijvers bezaten wij niet; ik las dus, wat het toeval in mijn handen bracht. Leiding had ik hierbij niet. Aldus gingen jaren voorbij en werd mijn behoefte aan geestelijk voedsel van lieverlee grooter. Ik zocht haar op allerlei wijze te bevredigen, maar had er niet het minste begrip toe. Ik herinner mij hoe ik na het hooren van Piersons lezing over Macaulay, diens History of England ging lezen, daarop Motley en wat later Buckle. Van moderne theologie verzwoeg ik groote hoeveelheden in dien tijd; ik hoopte veel van haar voor mijn leven.

't Was in die dagen, dat ik een „Gids” in handen krijgende, voor het eerst een stuk van Potgieter las. Ik had zijn naam nog nooit gehoord en wist niets van hem, maar zijn wijze van schrijven trof mij zóó, dat al spoedig zijn bundel Proza in elk opzicht mijn eigendom werd. Een gevolg hiervan was, dat ik hem een paar jaar later een paar novellen, die ik inmiddels geschreven had, ter beoordeeling zond.

Hij zond mij een langen brief ten antwoord, waarvan de slotsom was, dat hij bij veel talent van voorstelling in mijn werk die oorspronkelijkheid miste, die hem den moed zou geven mij aan te raden om mij aan al de teleurstellingen van een letterkundige loopbaan te wagen. Die brief was een weldaad voor mij. Daardoor kwam ik er toe mijzelf ernstig af te vragen wie ik was, en wat ik eigenlijk wilde in het leven. Veel strijd kostte het mij niet Potgieter met volle overtuiging na te zeggen, dat ik geen kunstenaarsaanleg bezat. Wat toch was kunst voor mij? Schilderijen zien was mij een genot, maar toch wist ik zeker, dat ik de behoefte niet kende, om wat ik voelde in lijn en kleur weer te geven. Muziek sprak tot mij, maar hoofdzakelijk, als zij woorden begeleidde (Ik weet niet hoe ik het recht noemen zal). Zij was voor mij een macht om de kracht en bezieling van schoone gedachten uitgaande, te verzorgen. Iets dergelijks ondervond ik op letterkundig terrein. Dichtmaat verhoogde voor mij de waarde van een schoone gedachte; ik droeg lie-

deren mee door het leven, die dagelijksch brood voor mij waren. Maar toch was het mij op letterkundig gebied eigenlijk slechts om de gedachte te doen. In den grond was de vorm, waarin zij gekleed was, mij onverschillig. En de wetenschap? Ik had eens gelezen van een man, die jaren lang in de binnenlanden van Brazilië ging leven om één soort nachtvinders te bestudeeren. Ik had een duister besef, dat de wetenschap op elk gebied iets dergelijks van hare dienaren eischte, en een helder besef, dat ik mij tot haren dienst niet geroepen mocht achten.

Maar waarom had ik Potgleiter dan mijn onbeduidende novellen gezonden? Omdat ik een weg in het leven voor mij wilde zien, een doel wilde hebben om op af te gaan. Om een *levenstaak* was het mij te doen. Na lang weifelen besloot ik onderwijzeres te worden en ging ik in mijn avonduren voor mijn examens werken. Veel vrucht voor eigen ontwikkeling had ik van dit werken niet, maar toch heb ik daardoor veel zaken met elkander in verband leeren brengen. Daardoor heb ik ook van de lezingen van Dr. Doorenbos, die ik de eerste 3 jaren bijwoonde meer vruchten geplukt, dan ik te voren zou gedaan hebben. Toen ik mij geheel gereed gevoelde voor mijn examen als hoofdonderwijzeres werd ik ziek.*) Na zes jaren van ziekte kon er niets meer komen van mijn plan om onderwijzeres te worden. Met die *levenstaak* had ik afgedaan.

Maar wat dan? Ziedaar de vraag, die telkens bij mij oprijst sedert ik mij den laatsten tijd wat minder ziek, al meer mijzelf begin te voelen. En dan is het antwoord: Tot veel en geregeld werken zal ik nooit weer in staat zijn; een bepaalde afgeronde taak voor mijn rekening nemen kan ik ook nooit meer. Nu blijft mij dus niets anders over dan te roeien met de riemen, die ik heb en aan te grijpen wat zich aan mij voordoet en overeenkomt met de kracht, die mij is overgebleven. Maar om hierin een *levenstaak* te kunnen zien, moet ik van dat onsamenvangende één daad, één geheel zoeken te maken. Schijnbaar geleefd wordende, moet ik zelf trachten te leven. Daartoe moet ik alles, wat ik doe, hoe weinig en onsamenvangend ook, vastknoopen aan dat, wat van lieverlede voor mij levensideaal is geworden.

Maar wat is dit ideaal?

Voor eenige jaren heb ik hoofdzakelijk door Doorenbos en Vosmaer iets van het leven der Grieken leeren verstaan. Er is hoewel nog flauw en onzeker voor mijn geest een beeld gaan oprijzen, van wat het leven wezen zou als de levensopvatting der Grieken er aan ten grondslag lag. Daarmee viel mijn lezen van Plato samen.

Wat dat lezen van Plato mij was, kan ik niet met een paar woorden

*) Ik koos het lager onderwijs, omdat ik meende, dat ik als hoofdonderwijzeres aan eene kleine bijzondere school, meer zou vermogen dan als leerares in één enkel vak bij het middelbaar onderwijs.

te kennen geven; sedert lang reeds had ik de moderne theologie en haar spelen met woorden den rug toegekeerd. Daarop had ik getracht op andere wijze een godsbegrip te verwerven, maar dit spoedig als onmogelijk en ook in den grond der zaak voor mij het leven niet rakende, opgegeven. Maar wat Plato mij gaf, raakte *wel* het leven, aan alle zijden en tot op zijn diepsten grond.

Toch bleef ik bij dit alles iets in het Grieksche leven missen. Het ontbrak er wel niet geheel, maar maakte voor mij niet genoeg den grondslag er van uit. Ik miste er in, wat die jongeling in Kingsley's Hypatia er in mist, die onder leiding van Hypatia naar de hoogste ontwikkeling strevende, zich van haar en het Grieksche leven afwendt, omdat zij hem niet kan en wil helpen aan de redding zijner ongelukkige zuster. Ik miste er in die krachtige menschenmin, dat medelijden, die ontferming, die naar ik meen, de basis van het Christendom uitmaakt. Als ik mij niet bedrieg, heeft het Christendom veel kwaad gedaan door het menschelijk leven vast te knopen aan een bovenaardschen hemel en een anti-menschelijken God; maar den wortel, waaruit het ontsproten is, kan ik niet missen. Mijn ideaal nu voor eigen leven en voor het leven der maatschappij is, dat de levensopvatting der Grieken zich met dezen grondslag van het Christendom vereenige, dat de toewijding aan het goede, warè en schoone met „humanité, fraternité” een ondeelbaar geheel ga uitmaken. Van dat ideaal zou ik gaarne iets leggen in het weinige, dat er nog van mijn leven te maken valt.

Een uitvloeisel van dezen wensch, of liever deze behoefte, was mijn schrijven van „*Bergopwaarts*”. Toen de heer Veegens mij na ontvangst van dit stukje verzocht op den ingeslagen weg voort te gaan en zijn tijdschrift ook in het vervolg daarvoor te gebruiken, antwoordde ik hem, dat ik om redenen onafhankelijk van mijn wil niet veel arbeiden kon, maar beloofde ik hem te doen, wat in mijn vermogen was. In gevolge deze belofte besloot ik het halfjaar, dat ik geheel eenzaam te Utrecht ga doorbrengen, *) mij ten nutte te maken om mijn aandacht onverdeeld op het vrouwenleven te vestigen, om mijn denkbeelden omtrent de roeping der vrouw in de maatschappij tot klaarheid en vastheid te brengen.

Het verdient bijzondere opmerkzaamheid, dat Dr. W. Doorenbos, de leeraar aan de Hoogere Burgerschool te Amsterdam, die zulk een invloed heeft gehad op de geestelijke vorming der oorspronkelijke *Nieuwe Gids*-groep en daarmede indirect op onze moderne Nederlandsche letterkunde, eveneens in zoo hooge mate er toe heeft medegewerkt aan Helene Mercier de

*) Voor een herstellingskuur voor haar nog zeer geschokt zenuwgestel.

haar ontbrekende leiding te geven en daardoor indirect heeft ingewerkt ook op het gematigde deel der Nederlandsche vrouwenbeweging.

Helene Mercier heeft aan Dr. Doorenbos, voor hetgeen hij voor haar geestelijke vorming deed, steeds de grootste erkentelijkheid toegedragen. En omgekeerd heeft deze de vlucht, die zijn in meer dan één opzicht buitengewone leerlinge genomen heeft, met onverdeelde waardeering begroet. Na haar stuk in de *Vragen des Tijds* over „*Karaktervorming der vrouw*”, waarin zij eene klassieke opleiding voor de vrouw bepleit, schrijft Dr. Doorenbos haar in September 1882 uit Brussel o.m. „Ik heb na het lezen van uw stuk aan . . . gezegd: wij beiden mochten willen zulk een mannelijken en flinken stijl te hebben als die dame schrijft. Er is overtuiging in en het levert iets nieuws, al is de quaestie er niet geheel door uitgemaakt”.

In 1889, als zij hem de verzameling geschriften uit de *Vragen des Tijds*, onder den titel *Verbonden Schakels* verschenen (en driemaal herdrukt), toezendt, antwoordt hij haar o.a.: „Wanneer ik uw werkzaamheid en de resultaten er van aanschouw, verheug ik mij van harte. Gij hebt groote dingen gedaan, vooral groot om de ontzettende moeilijkheden, waarmee gij voortdurend hadt te kampen. Hoe zwaar nu ook nog het werk moge zijn, de voldoening is in vele opzichten gekomen. . . . In uw werkzaamheid treft mij steeds de degelijke praktijk en de ideale verheffing; beide dienen elkaar te steunen, maar meestal ontvluchten zij elkaar. Ik wensch er u geluk mee, dat gij de goede raadvrouw geworden zijt van vele jonge meisjes, die verlegen in haar wereld rondkijken. Dat moet u goed doen”.

Aan Dr. Doorenbos dankt Helene Mercier wat de kennis-making met de denkbeelden van Grieksche filosofen, inzonderheid van Plato haar heeft kunnen geven: de orde die daardoor in haar geest is gekomen. Doch, haar zooeven weergegeven woorden leveren er het voldingende bewijs van, de grieksche wijsbegerte was voor haar wel veel, maar niet alles.

Zij moest worden aangevuld door het christelijk beginsel der naastenliefde. Deze aanvulling dankte zij vooral aan den invloed van den hoogleeraar aan het Amsterdamsche Atheneum, Mr. Martinus des Amorie van der Hoeven,

Toch kan zij stellig geen geestes-kind van des Amorie van der Hoeven genoemd worden. Tusschen haar levensbeschouwing en die van den genoemden hoogleeraar was er daartoe een te principieele en te diepgaande kloof. Eigenaardig genoeg komt het principieele verschil tusschen beider wereldbeschouwing het sterkst uit door haar eigen opvatting omtrent het kwaad gesticht door het nauwe verband, gelegd tusschen christendom en zedelijkheid, te leggen naast het geschrift van des Amorie van der Hoeven, dat haar zoozeer gegrepen heeft en haar de eenheid in haar denken gebracht heeft, waarnaar zij te voren te vergeefs had gezocht, ook bij de Grieken.

Dit geschrift was de kleine tegen Opzoomer gerichte brochure „*Over het wezen der Godsdienst en hare betrekking tot het Staatsrecht*”. Tegenover Opzoomer wordt in die brochure de stelling verdedigd, dat de godsdienst niet slechts *veel* maar *alles* is in het menschelijk leven en daarom ook grondslag zijn moet van het staatsrecht, dat den bijbel tot uitgangspunt behoort te hebben.

Sterker tegenstelling dan tusschen dit standpunt en de opvatting dat „het Christendom veel kwaad heeft gedaan door het menschelijk leven vast te knopen aan een bovenaardschen hemel en een anti-menschelijken God”, is moeielijk denkbaar. Toch is er in het genoemde geschrift een andere hoofdgedachte die wél weerklink kon vinden en heeft gevonden in Helene Mercier's denken niet slechts, maar in heel haar gemoed. Deze hoofdgedachte is tweeledig. In de eerste plaats houdt zij in, dat het Koninkrijk Gods een rijk is des geestes en dat „tot het begrip *geest* behoort volkomene vrijheid, zelfstandigheid en werkzaamheid, absoluut eigen leven, zoodat de geest niet een werktuig is in de hand van een ander, maar het beginsel van al zijn doen en laten in zich zelve draagt.” In de tweede plaats behelst zij, dat „het Koninkrijk der he-

melen is *één gemeenschappelijk rijk* der geesten. De burgers van dat rijk zijn tot één organisch geestelijk lichaam vereenigd en saamgegroeid. Zij hebben en bezitten zichzelf niet als afzonderlijke individuën, ieder voor zich; maar zij zijn ware *individua (a non dividendo)*, onafscheidbare deelen van het geheel".

Deze synthese van individualisme en socialisme — om moderne termen te gebruiken — is het die Helene Mercier gepakt heeft, die zij in zich heeft opgenomen en tot grondslag van haar levensbeschouwing heeft gemaakt.

Het „ergon", het doel van de menschheid is, zich zoo volkomen te vergeestelijken, zoozeer onafhankelijk te zijn van de *stof*, dat elke handeling geheel vrij en zelfstandig geschiedt in bewusten samenhang van die enkele handeling met het werk Gods. Ten slotte wanneer dat doel zal zijn bereikt, zal het werk Gods werk der menschheid zijn geworden. „Want eerst dan zullen wij *geesten* zijn, wanneer al wat ons omgeeft ons eigen werk is, dragende onzen stempel en muntslag. Wij moeten echter dien arbeid volbrengen in volkomene gemeenschap met elkander" „Aan dat „ergon" der menschheid te arbeiden met onafgebroken ijver en inspanning van alle krachten, — daaraan lijf en leven, ziel en zinnen te zetten, — dat te doen in gemeenschap met de broeders, zoodat ons eigen hooger leven ons niet dierbaar is, indien zij er niet in deelen, en wij niet zoozeer onzen eigen geestelijken wasdom wenschen, maar de ontwikkeling der geheele menschheid te zamen: — dát is godsdienst, en dát is zaligheid: dat is het allerheiligste Christelijk geloof, *hetgeen ook het mijne is*".

In het exemplaar van dit geschrift, dat Helene Mercier blijkbaar geheel in zich heeft opgenomen, zijn de door mij geursiveerde slotwoorden onderstreept. Daarmede heeft zij te kennen gegeven dat, ondanks haar verwerping van zijn dogmatisch standpunt, wat des Amorie van der Hoeven *zijn* godsdienst noemde, ook de *hare* was.

Hieruit blijkt duidelijk genoeg dat Helene Mercier, wel verre van atheïst te zijn, godsdienstig en bovenal vroom was in de beste beteekenis van het woord. Maar zij had een afkeer

van *uiterlijke* vroomheid en van buitenaf opgedrongen dogma's. Ondogmatisch, anti-dogmatisch zelfs was zij stellig; ongodsdienstig was zij niet, anti-godsdienstig nog minder. Jammer genoeg, wordt het groote verschil tusschen het een en het ander slechts door weinigen begrepen, en de officieele zieleherders werken niet mede om de beteekenis van dat groote verschil in ruimeren kring te doen doordringen.

Helene Mercier was godsdienstig, niet op de wijze zooals de eene of andere kerkleer haar dat gebod, maar gelijk dat uit vrijen wil, uit haar eigen binnenste opwelde. En omdat zij getroffen was door de eenheid van moraal bij zooveel verscheidenheid van godsdienst, zag zij in de samenkoppeling van het een met het ander een hinderpaal op den weg der verwezenlijking van het goede en der ontwikkeling van de maatschappij; derhalve een kwaad.

Ook in haar opstel over de *Karaktervorming der vrouw* spreekt zij dit met overtuiging uit: „Is het Goede minder goed, omdat ik het wezen der godheid niet ken? Is de rechter in mijn binnenste minder onverbiddelijk, omdat hij in naam van het Goede vonnis velt? Doet het zelfverwijt minder pijn, omdat mijn eigen beter ik mij ter verantwoording roept? Is liefde tot het Goede niet de meest ware, minst gekunstelde aandoening in de menschenborst? Is er iets wat zuiverder, waarachtiger, vuriger geestdrift wekt dan het hooren of zien van edele daden; iets waarvoor de menschheid zich *uit eigen aandrang* williger buigt, iets wat machtiger is dan zieleadel?” Nog krachtiger spreekt deze verheerlijking van het Goede *om zich zelfs wil* in een polemiëk met den theologischen hoogleeraar Gunning, welke ik echter later in een ander verband beter op haar plaats brengen kan.

Hoezeer zij uit des Amorie van der Hoeven's geschrift naast den dienst van het Goede (maar dan zonder eenigen dogmatisch godsdienstigen grondslag) de synthese van individualisme en socialisme in zich heeft doen inwerken en tot haar geestelijk eigendom heeft gemaakt, blijkt doorgaans uit al haar geschriften, zoowel als uit haar daden. Toch wil ik ten bewijze

daarvan enkele aanhalingen doen. In de eerste plaats één uit een artikel in het *Sociaal Weekblad*, waaraan zij van den aanvang af, ook nog geruimen tijd na Kerdijk's aftreden als redacteur, een even getrouwe als gewaardeerde medewerkster was. Aan het slot van haar artikel „Het moderne bewustzijn”, opgenomen in den bundel *Sociale Droomen en Daden*, waarin zij een opstel van den Deenschen schrijver George Brandes bespreekt, geeft zij uiting aan haar volle instemming „wanneer deze zegt, dat, wat in het binnenste van den enkelen mensch van heden valt waar te nemen, recht geeft tot de onderstelling, dat eenmaal — wanneer dan ook — een vorm van menschelijke samenleving zal worden gevonden, die tegelijk socialistisch en individualistisch zal zijn. Immers, ik weet bij eigen ervaring, hoe men zich zijner individualiteit meer bewust kan worden, juist door zich aan zijn gemeenschapsgevoel over te geven, zich vrij en machtig kan gevoelen, juist door zich als dienend lid van het groote maatschappelijke geheel aan te sluiten; zijn waar eigen-ik kan leeren vinden, juist door zich in de menschheid te gaan verliezen. (En ook) dat niet elk, die zich aan de menigte geeft, zich daarom naar die menigte gaat plooiën; dat geen enkele toon aan geluid behoeft te verliezen, omdat hij zich in een accoord gaat voegen.”

Tevens getuigenis aflegend van haar liefde en waardeering voor ware, hooge dichtkunst, drukt zij diezelfde gedachte aan het slot van haar met zooveel toewijding geschreven artikel over *Aurora Leigh* aldus uit: „Weldadige macht van den tijdgeest, waardoor alzoo ook 's dichters hooge individualiteit aan de sociale hervorming, die door dien strijd onzer eeuw wordt voorbereid, ten goede moet komen; waardoor de democratische maatschappij, die wij tegengaan, van den verheffenden invloed der poëzie den stempel zal dragen. Bemoedigende gedachte, zoo vaak de dingen die komende zijn, ons met bekommernis en vrees vervullen, dat zooals Brandes zegt: „es für den Sohn der neuen Zeit keine andere Wahl giebt”; dat: „Alle müssen Aertze werden — die Dichter mit.”

Helene's opstel in de *Vragen des Tijds* van 1877 was niet de eerste pennevrucht die van haar het licht zag. Omstreeks 1870 reeds schreef zij een stukje voor het vrouwen-organ „*Onze Roeping*”, getiteld „Uit kleinen kring” waarin zij, schuilgaand achter het pseudoniem „Stella”, aan de jonge meisjes en haar moeders de noodzakelijkheid van het medeleven met zijn tijd, van het verstaan daarvan en van de ontwikkeling die daartoe vereischt wordt, voor oogen houdt. „Ik wenschte zoo vurig”, — zoo schrijft zij daar — „dat er een frissche levensadem over de ouderlijke woning mocht heenwaaien; dat de macht van het kleine er minder groot, minder drukkend, minder doodend voor alle geestesleven mocht zijn! Dat de bloeiende maagd er met vrome, vroolijke oogen het leven mocht leeren aanzien; dat zij er mocht droomen ja, maar werken en denken en leeren met één.”

Uit omstreeks denzelfden tijd, waarschijnlijk wat later, stamt een stuk waarvan de proef onder haar papieren werd gevonden, een stuk dat eveneens met „Stella” werd ondertekend en waarin zij opnieuw het thema behandelt, dat in dien tijd haar geest vervulde.

Aan allen wier taak het is mede te werken het verstand en het karakter van het jonge meisje tot ontwikkeling te brengen, haar van kind tot vrouw te vormen, roept zij toe: „Bespaart, haar ter wille van haar levenstaak zoo mogelijk den langen droevigen weg, dien gij zelf hebt moeten afleggen en waarop de meerderheid uwer discipelen u toch maar een eindweegs zal kunnen volgen. Geeft haar, indien 't zijn kan, de resultaten, ik had bijna gezegd de poëzie uwer wetenschap. O, elk weet wel, dat haar denkkracht geoefend, haar geheugen gescherpt moet worden, maar toch bovenal, niet waar, moet haar karakter worden gevormd. Aan een beetje geleerdheid zal zij zoo weinig, aan ontwikkeling zoo veel hebben in 't leven. Doet haar kennen, om haar naar kennis te doen dorsten; onderricht haar om haar tot leergierigheid te prikkelen, om haren geest te bevrijden uit de boeien van vooroordeel en kleingeestigheid, om haar een wapen in handen te geven tegen den demon van

verveling, onvoldaanheid, beuzelarij; laat uw onderwijs een zedelijke hefboom, eene wekstem ten leven voor haar zijn."

Wij vinden hier reeds met de telkens weerkeerende, half ingehouden, weemoedige klacht over haar eigen voor haar geestesleven verloren jeugd, den drang om op te wekken tot karaktervormend onderwijs der vrouw, een thema dat zij enkele jaren later met breeder wiekslag, en niet meer teruggehouden door den schroom haar naam te noemen, op zoo meesterlijke — hoewel eenzijdige wijze ontwikkelen zal.

Uit dien schroom openlijk, onder eigen naam te schrijven, komt een andere karaktertrek naar voren, die Helene Mercier haar geheele leven door gekenmerkt heeft. Zij is de bescheidenheid zelve, elke zucht zich op den voorgrond te stellen is haar vreemd. Waar zij in het later tijdperk van haar leven de ziel wordt van verschillende instellingen op maatschappelijk terrein, houdt zij zich toch zoozeer op den achtergrond, dat alleen ingewijden er achter komen, hoe het *haar* geest, *haar* denken, *haar* werken is dat op het geheel den stempel drukt, waarvan het geheel is doortrokken.

Toen zij voor het eerst in de *Vragen des Tijds* schreef, was zij er, niettegenstaande den aandrang der redactie die van den aanvang af heeft verlangd dat de medewerkers de verantwoordelijkheid voor hunne bijdragen aanvaardden, niet toe te bewegen haar artikel te onderteekenen. Het pleit voor de waarde aan haar beschouwingen toegekend, dat zij in dezen strijd overwinnares bleef en haar stuk geplaatst zag als komende van „een ongenoemde”.

Later heeft het artikel een dubbele verandering ondergaan. De anonymiteit werd opgeheven en de titel „*Bergopwaarts*”, op instigatie van den heer Veegens, destijds secretaris der redactie, ietwat weidsch gesteld, werd in de bescheidener aanduiding „*Wegwijzers*” hersteld, welke zij reeds aanstonds had gewild. Onder dezen laatsten titel werd het opgenomen in den bundel „*Verbonden schakels*”. Ik moet wegens het kader waaraan ik mij heb te houden, aan den aandrang weerstand bieden uit die

eerste bijdrage voor de *Vragen des Tijds* nog meer over te nemen dan de passage waarmede ik deze schets opende.

Haar tweede artikel in hetzelfde tijdschrift „*Karaktervorming der vrouw*” trok nog meer de aandacht. Mij werden verscheidene brieven ter hand gesteld, waarin haar speciaal voor die bijdrage door Nederlandsche vrouwen uit verschillende kringen bewondering en dank wordt toegebracht. Cornelia Huygens, die later zooveel meer revolutionnair zou gaan voelen en die in dien tijd het *Nederlandsch Magazijn* redigeerde, schreef haar: „Met de grootste bewondering en ingenomenheid las ik weinige dagen geleden uw artikel.... Elk woord was mij als uit het hart gegrepen.” Elise Haighton: „Hoe toch leerdet gij zoo meesterlijk de pen hanteeren. Ik wilde wel, ter wille van den vorm, het stuk uit mijn hoofd leeren”. Een haar onbekende moeder van een 14-jarig meisje, over wier opvoeding die moeder het met zich zelve niet eens is, vraagt haar vier jaren later advies en leidt die vraag in met de verontschuldiging dat het artikel over de karaktervorming der vrouw, waarvan de titel haar ontschoten is, zulk een diepen indruk op haar gemaakt heeft, dat zij het waagt bij de schrijfster om raad aan te kloppen.

Toch behoort dit artikel, hoezeer het klaarblijkelijk heeft gepakt, niet tot het beste dat uit Helene Mercier's pen is gevloeid. Zeker, er staan tal van mooie gedachten in en de vorm is meesterlijk, maar het is, wat den hoofdinhoud betreft, haast kinderlijk naief.

Zij pleit daar voor eene klassieke opvoeding der meisjes, zij dringt er op aan, haar Grieksch en Latijn te doen leeren, er op rekenende dat zij daarmede zullen doordringen in den geest der Grieksche wijsgeeren, gedrongen zullen worden zich in te denken in de wijsgeerige beschouwingen over den dienst van het schoone, goede en rechtvaardige van een Socrates, een Plato, van de Stoicijnen enz.

De redactie van de *Vragen des Tijds* was niet blind voor het feit dat de schrijfster zich aan eene illusie te buiten ging, zich gouden bergen beloofde, daar waar nauwelijks klatergoud kon

te voorschijn komen. Ja, *als* het leeren van latijn en grieksch bij elken leerling of zelfs maar bij het gros kon leiden tot drang naar kennismaking met het goud dat er op te delven is uit de wijsgeerige stelsels der Grieken, *als* de klassieke opvoeding als het ware van zelf karaktervormend wezen zou, ja dan. . . . Maar de practijk is anders. De redactie liet dan ook niet na aan Mej. Mercier door haar penvoerder, Mr. Veegens, mede te deelen, dat zij zich met de strekking van het opstel slechts ten deele kon vereenigen en welke bezwaren zij daartegen had. Maar ondanks haar bezwaren aarzelde de redactie van de *Vragen des Tijds* toch geen oogenblik het stuk te plaatsen. Begrijpelijk genoeg. Men behoeft het met de hoofdstrekking daarvan niet eens te zijn, om toch zoowel den meesterlijken vorm als tal van hooge gedachten, die er den inhoud van uitmaken, ten volle te kunnen waardeeren.

Het zou mij niet verwonderen, indien Helene Mercier het bedoelde artikel als het beste heeft beschouwd dat zij geschreven heeft. En dat wel hierom, omdat er zoowel haar *schrijverskwaliteiten* als hare tekortkomingen als zoodanig scherp in uitkomen. Dat zij tekortkomingen als schrijfster had, heeft zij nooit verheeld noch aan zich zelve noch aan anderen. Zij beschouwde dan ook haar auteurswerk als van bijkomende beteekenis in vergelijking tot de *sociale daden* waaraan het laatste 25-jarige tijdperk van haar leven, vooral onder Kerdijk's invloed, gewijd was.

Zeer belangrijk hiervoor is een aantekening die zij in 1884 voor zich zelve maakte, waarin zij blijk geeft zich zoo door en door te kennen en de grenzen van haar kunnen als schrijfster zich ten volle bewust te zijn.

Na hetgeen ik de laatste jaren heb gedaan, ligt het voor de hand, dat ik verdienste ga zoeken door middel van mijn pen. — Maar hoe? Hierop het antwoord te vinden is zoo gemakkelijk niet. Als letterkundige te gaan poseeren en in dien kring werk te zoeken, wil ik liefst niet, omdat ik nu eenmaal niet tot dien kring behoer. — Ik heb nu eenmaal niet van moeder natuur gekregen, dat, wat den kunstenaar maakt. Zelfs in mijn jonge jaren, toen ik mij vaak tot berstens toe vol voelde, heb ik nooit de behoefte gekend om uitdrukking aan mijn gevoelens te

geven. — Beproefde ik het, dan ging onder het moeitevol zoeken naar woorden de spanning wijken, de stemming verbleeken, en wat ik te voorschijn bracht, was dan zoo mat en kaal, dat het ternauwernood de moeite van het verscheuren waard was.

Het klinkt misschien vreemd, maar juist dan, als ik door mijn eigen gewaarwordingen overstelpt was, ging ik zwelgel in de poëzie van een ander, die voelde zooals ik, maar niet, zooals ik „tongue-tied” geboren was.

Toch kon ik, en kan ik het niet stellen met deze vatbaarheid mij geschonken om het hooge en schoone alleen maar in mij op te nemen. Ik heb ook mijn scheppingsdrang, zoo goed als de kunstenaar. Het passieve opnemen van het hooge en schoone is mij niet genoeg; ik moet er op mijn beurt iets mee doen, mee voortbrengen. Ik moet het brengen aan hen, die het missen. Ik moet maken, dat de menschen iets minder arm aan - en blind voor wezenlijk levensgenot worden. — Deze behoefte is in mij zóó sterk, dat ik het een roeping durf noemen. Wil ik er een bewijs van geven? Een paar weken geleden werd mij namens Heldt dank gezegd voor mijn vertaling van Aurora Leigh.

Door dit te doen had ik 't hem en de zijnen mogelijk gemaakt van zoo iets heerlijks te genieten.

Door de vreugde, die dat woord mij gaf, voelde ik totaal niets meer van het verdriet, dat Vosmaers afkeuring over mijn werk mij gegeven had.

Ik weet dus nu welke richting ik uit moet, wil ik bij mijn werken bevrediging vinden.

Maar met die richting alleen ben ik nog niet, waar ik wezen wil. Nu komt het er op aan te doen, wat Dr. Doorenbos mij jaren geleden heeft aanbevolen: allereerst te zoeken naar een punt, waaruit men stralen trekken kan. — Dat punt nu meen ik gevonden te hebben. Ik, die Plato meen te verstaan, ik weet heel goed, dat het wezenlijke niet het materiele is; en ik, die Aurora Leigh vertaalde, zal geen oogenblik beweren, dat de sociale kwestie alleen maar een broodkwestie is, maar toch, misschien omdat ik in een groote stad leef, en met mijn gedachten midden in mijn tijd, voel ik elken dag dieper, dat zin voor het hooge en schoone niet te wekken is in menschen, die aan het allerlaagste, stoffelijke gebrek lijden; ik bedoel, dat er in de maatschappij, die ons omgeeft, allereerst een grondslag voor het stoffelijk welzijn van de over-groote meerderheid moet worden gelegd, wil het hooge er niet machteloos en het schoone er niet een snijdende wanklank blijven.

Zij zegt het zelve zoo duidelijk. Schrijfster in hoogere be-teekenis was zij niet, omdat zij het niet brengen kon tot het geven van oorspronkelijk werk en zich bepalen moest tot het

vulgariseeren en populariseeren van de gedachten van anderen, die weerklink vonden in haar eigen ziel en haar eigen hoofd. Zij deed dit laatste intusschen op zoo meesterlijke wijze en verruimde dusdoende den gezichtskring van zoovelen, dat zij daarmede — indien zij niet zoo hoog gestaan had, als zij deed — *ten volle* bevredigd zou zijn geweest.

Het is dan ook niet gemakkelijk eene verklaring van dit zonderlinge verschijnsel te geven. Ziedaar een vrouw met dichterlijken aanleg, met een moeilijk verworven maar daardoor beter tot haar eigendom gemaakte eenheid in haar geestelven, met een diep gevoel voor kunst en voor de roeping die de kunst op elk gebied heeft te vervullen in de ontwikkeling der maatschappij, met een niet minder diep besef dat ook dichtersarbeid aan den menschelijken vooruitgang kan medewerken en dat voor hen die dit kunnen, het *kunnen* een *moeten* tevens is, en toch — met dat al is zij niet in staat dien arbeid zelve te leveren. Ik meen dat de verklaring hierin is te zoeken, dat aan Helene Mercier met al haar aanleg, al haar degelijkheid, al haar kennis en al haar gevoel, de *forscheid* ontbrak zonder welke men op kunstgebied wel lief, wel aardig, wel toonbaar werk leveren kan, maar wezenlijk groot werk niet. De gave om in forsche lijnen weer te geven wat er bruischte en wat er zong in haar binnenste, was haar niet gegeven. En waar zij zich bewust was, de hoogte der echte kunst niet te kunnen bereiken, niet dat te kunnen voortbrengen wat kunst eerst tot kunst maakt, bepaalde zij zich uit eerbied voor de kunst die zij vereerde, tot het verspreiden van wat anderen, die dat wèl konden, voortgebracht hadden.

In deze schijnbare zwakte ligt, voor wie zich de moeite geeft haar te verstaan, een nieuw bewijs van kracht, de kracht zich zelve te kennen en niet te overschatten. Gelijk Cesar, was zij liever de eerste in een dorp dan de tweede in Rome. En in haar dorp *was* zij de eerste. In beteren, hoogerem vorm dan zij het deed, kan niet weergegeven worden wat door de beste dichters en schrijvers over of in verband met de sociale ontwikkeling was voortgebracht.

Een lijst te geven van alle boeken die zij omwerkte of vertaalde, van alle opstellen en artikelen die zij schreef, acht ik niet noodig. Die lijst zou ook te lang worden. Het meest be- teekenende daarvan komt in deze schets van zelf naar voren.

Van den aanvang af, doch met toenemende bewustheid gevoelend dat de moderne mensch en dus ook de moderne vrouw behoort bij te dragen tot den maatschappelijken vooruitgang, voor zoover zijn krachten reiken, was Helene Mercier sterk gekeerd tegen al wat revolutionnair is. Zij kende als leidend tot haar ideaal der synthese van individualisme en socialisme alleen den weg der maatschappelijke *hervorming*.

In 1897 schreef zij aan één harer jongere vriendinnen: „O, wat zou ik dolgraag willen, dat er een ethisch-socialistische partij kwam naast de noodlottige materialistische Troelstra-partij”. Het dogma van den klassenstrijd was haar een gruwel. Niet van toenemende botsingen tusschen de maatschappelijke klassen, maar van toenemend verkeer daartusschen, van toenemend elkander begrijpen, van groeiende onderlinge waardeering, van opwekking tot wederzijdsche erkenning en waardeering verwachtte zij de blijdere toekomst voor de maatschappij, aan welke vervulling — in hoezeer verwijderd tijdperk ook — zij niet twijfelde.

In haar levensbeschouwing bekleedt de liefde een eerste plaats. Liefde van de medeburgers onderling, maar liefde ook van man en vrouw. In dit opzicht is zij, hoewel voorgangster en wegbereidster der moderne vrouwenbeweging, niet een eigenlijke feministe geweest. Niet minder afkeerig dan van het opzetten der klassen tegen elkander, was zij van het uitcendrijven der seksen. Niet tegen elkaar, ook niet los van elkaar, maar *met* elkaar behooren mannen en vrouwen aan de voorbereiding eener betere maatschappelijke toekomst te arbeiden.

In nauw verband hiermede staat haar opvatting van het kiesrecht der vrouw. Principieel is zij daarvan een voorstandster, gelijk nauwelijks gezegd behoeft te worden. Maar zij is

van oordeel dat de vrouwen voorshands anders en beters te doen hebben dan op *politieke* mondigverklaring aan te dringen. Er valt aan haar maatschappelijken toestand, aan haar opleiding vooral, nog zooveel te verbeteren, dat naar Helene Mercier's oordeel aan verbetering daaryan in de eerste plaats moet worden gearbeid. De meeste vrouwen zijn nog lang niet in staat zelfstandig het kiesrecht uit te oefenen. Zij missen daartoe het inzicht in de maatschappelijke toestanden, ook in die waarbij zij ten nauwste betrokken zijn. „Wat zou — zoo vraagt zij in het jaar 1888 — in deze omstandigheden de voorkeur verdienen: de poging om de vrouw het kiesrecht als een onrijpe vrucht in den schoot te werpen, óf de poging om haar tot zelfstandige uitoefening daarvan grondig voor te bereiden gedurende de jaren, waarin de *politieke* mondigverklaring der vrouw nog geen onafwijsbare eisch is van den tijd”.

Die voorbereiding is noodig. De vrouwen die in meerderheid nog onverschillig zijn omtrent het maatschappelijk vraagstuk, moeten tot belangstelling daarin worden gevoerd. Haar gemeenschapszin moet worden aangewakkerd, zij moeten doordringen in de maatschappelijke nooden, de wetten leeren kennen waaraan de vrouw onderworpen is en die toetsen aan de behoeften van den tijd. En dat niet om haar zelfs wille alleen, maar ter bevordering van den maatschappelijken voortgang. Als zij zullen hebben leeren inzien wat er geleden wordt door de vrouw, zullen zij haar *zedelijken* invloed kunnen gebruiken tot verbetering der wetgeving. „Geleden daar ginds op het veld van den handenarbeid, waar voor *veel* en even *deugdelijk* werk *minder* loon wordt betaald aan de vrouw dan aan den man. Geleden in de maatschappij, omdat niet eenzelfde maatstaf van zedelijkheid voor beide geslachten geldt. Geleden in de echtelijke woning, omdat de ruwste, laagste dronkaard heer en meester is zijner gade. Geleden door zoo menige ongehuwde heel een levenloos leven lang, omdat zij als meisje niet voldoende of niet overeenkomstig haar aanleg voor den strijd om het bestaan, waarvan geen wet haar ontheft, werd toegerust”.

Slechte wetten toch die het zedelijk gebied raken, wijken

eerst voor den drang van hart en geweten der natie. „Tot versterking van dien drang vermag de vrouw, die met haar tijd medeleeft, zooveel! Op eigen en anderer hart en geweten te werken, ziedaar den weg, waarlangs zij, reeds zonder stembiljet, de herziening der wetten, die haar drukken, kan helpen voorbereiden; ziedaar tevens den weg, die haar met gewisheid de verkrijging van het kiesrecht tegenvoert”.

Men behoeft deze opvatting nog niet geheel te deelen om haar te kunnen waardeeren. De fout in de redeneering schijnt mij dat Helene Mercier de eischen, aan den nieuwen kiezer gesteld, te hoog schatte en daardoor een moeilijke individuele en sociale voorbereiding voor de vrouw-kiezer noodzakelijk achtte. Overigens zal wel ieder die eenig besef heeft van de krachten die op de maatschappelijke ontwikkeling inwerken, met haar instemmen dat daaronder de zedelijke kracht der sociaal ontwikkelde vrouw van hooge beteekenis is.

Volgt uit het oordeel van Helene Mercier over het kiesrecht der vrouw reeds duidelijk genoeg haar drang naar samenwerking tusschen mannen en vrouwen, waarbij de vrouwen vooral den zedelijken invloed vertegenwoordigen; meer dan eenmaal dringt zij op die samenwerking rechtstreeks aan. Zij ziet in den man niet den mededinger en den onderdrukker der vrouw, maar haar medearbeider aan den maatschappelijken vooruitgang.

Met instemming één der voorstellingen uit Plato's Staat weergevend, schrijft zij in *Karaktervorming der Vrouw*: „Bij de vrouwen vindt men volmaakt dezelfde schakeeringen als bij de mannen; ook daar, in dezelfde evenredigheid, naturen van goud tot ijzer toe. Hieruit volgt, dat, onmiddellijk op het voor de hoogste ontwikkeling vatbare mannenkarakter, het voor de hoogste ontwikkeling vatbare vrouwenkarakter volgt, en dus de man van zilver eerst de derde plaats inneemt, waaraan op hare beurt de vrouw van zilver zich sluit. Deze voorstelling is, naar ik meen, uit het hart der vrouw zelve gegrepen. Hoe hooger zij staat, hoe krachtiger bij haar de aandrang is, om den hoog ontwikkelde man als haar meerdere te erkennen;

hoe inniger hare behoefte aan opzien, aan veneratie is. Maar men wane geen oogenblik, dat zij daarom in elken man haar meerdere ziet."

Een vrouw die aldus denkt, houdt haar jongere zusters niet van het huwelijk af. Integendeel, zij kent bij ervaring de halfheid van het leven der ongehuwde vrouw en zij heeft daaronder geleden. In een even hartelijk als vertrouwelijk schrijven aan een harer jongere vriendinnen, dat mij ter lezing werd afgestaan, spreekt zij daarvan op een zoo bedekte en toch zoo duidelijke wijze, dat men er het nooit volkomen geheeld zijn eener in haar jeugd geslagen wonde uit ziet doorschemeren. Maar ook in hare openbare geschriften komt het uit, dat zij in het huwelijk voor de vrouw het hoogste ziet. „Wanneer mannen de vrouwenkwestie behandelen, doen zij het menigmaal voorkomen, alsof niet alleen deze of gene, maar de ongehuwde vrouw over 't algemeen, uit vrije keus onvoorwaardelijk het huwelijk heeft afgewezen, om zich ongestoord aan wetenschap of kunst te wijden. Busken Huet niet alzo. Hij weet wel beter. Hij weet, dat de vrouw tot heden nog altijd in haar warm beminnend hart, in haar behoefte om man en kind hare liefde te wijden, haar best en dierst kleinood ziet."

Maar — het behoeft nauwelijks gezegd — Helene Mercier ontslaat de gehuwde vrouw zoo min als de ongehuwde van den plicht mede te arbeiden op het breede en met rotsblokken bezaaide veld der maatschappelijke hervorming. Intusschen verlangt zij niet dat alle gehuwde vrouwen zich aan dien arbeid zullen wijden. In den tijd dat het huwelijk gezegend wordt met kleine kinderen, is het haar taak zich geheel aan deze te geven. Dat zooveel vrouwen uit de arbeidende klasse gedwongen zijn dezen plicht grootendeels te verwaarloozen is, volgens haar, „een maatschappelijk euvel zóó groot dat men niet dan met bezorgdheid de wettelijke pogingen tot beteugeling er van kan gadeslaan; niet alleen omdat deze het kwaad van den voorgrond naar den duisteren achtergrond van het arbeidsveld zullen drijven, maar hoofdzakelijk, omdat zij nieuw voedsel zullen geven aan dat noodlottig beginsel van *niet gelijkstelling*

der seksen, waartoe zooveel van datzelfde uit werken gaan der vrouw des volks moet worden teruggebracht."

Doch als de kinderen grooter zijn, behoort de vrouw, vooral de meer ontwikkelde vrouw uit de welgestelde klasse, zich ook buiten den kring van haar huisgezin met nuttig d.w.z. goed voorbereid maatschappelijk werk bezig te houden. Daardoor zal zij het kind een betere opvoeding geven dan door zich om de maatschappij, hare nooden en hare behoeften niet te bekommeren. „Wil opvoeden zeggen: zich den ganschen dag onafgebroken met een kind bezig te houden? Wil het niet veel eer zeggen, dat het kind opgroeie in een atmosfeer van blijde opgewektheid, van reinheid, ernst, eenvoud, waarheid en arbeidzaamheid?"

Doch ook werken om den broode, waar het noodig is, behoort de gehuwde vrouw te doen, zoo goed als de ongehuwde, zoo goed ook als de man. „Werken om den broode *is* een *zedelijke* weldaad, waar het voor het eten van genadebrood behoedt: *is* een *geestelijke* opheffing, waar het 't *eenige* middel is om de onstoffelijke schatten deelachtig te worden, die arbeidzaamheid, zelfstandigheid, onafhankelijkheid met zich voeren."

Welnu, gewerkt om den broode heeft Helene Mercier zelve ook. Niet alleen het honorarium voor haar geschriften kon haar niet onverschillig zijn. Ook werk waarbij de verdienste hoofd- niet *bijzaak* was, heeft zij met blijmoedigheid gedaan. In 1884 — in denzelfden tijd waarin blijkens haar eigen boven medegedeelde ontboezeming de behoefte aan sociale *dad*en bij haar levendig wordt — vraagt Mr. Kerdijk namens haar aan den heer Tjeenk Willink of deze haar niet aan vertaalwerk helpen kan. Aan de mededeeling van diens antwoord voegt Kerdijk toe: „Mij kwam in de gedachte de vraag, of het u niet toelacht, ter verkrijging van goede stof voor dagbladartikelen, u op de hoogte te stellen van hetgeen in Duitschland en Engeland in *zake* kookscholen wordt gedaan — naar mijn meening iets van niet gering maatschappelijk belang." De wenk, haar door Kerdijk *gegeven*, werd niet alleen niet in den wind

geslagen. Haar kennismaking met dit onderwerp en de bestudeering van het vraagstuk van het toebereiden van maaltijden voor werkmansgezinnen tegen prijzen die binnen dezer bereik vallen, leidde haar tot haar eerste sociale daad, de oprichting van de *Maatschappij voor Volksgaankeukens*, welke in het najaar van 1886 valt.

Natuurlijk is die oprichting door samenwerking met anderen geschied, maar de voorbereiding geschiedde toch door haar. Geen détail was haar daarbij te klein, met groote zorg werd alles door haar berekend, gepast en gemeten, zoodat aan den werkman, die te ver van huis arbeidt om thuis te kunnen gaan eten, een gezond, warm middagmaal kon worden gegeven tegen een binnen zijn bereik liggenden prijs en zonder dat daarbij philanthropie betracht behoefde te worden.

In de eerste jaren had zij de voldoening dat deze haar eerste sociale daad met succes bekroond werd; later echter werd dat anders; de beide keukens van de maatschappij gingen achteruit. Het gevolg was dat de maatschappij na een ruim tienjarig bestaan, in 1897 moest worden opgeheven, wilde zij niet aan haar doel om op economischen grondslag, zonder philanthropie, te worden gedreven, ontrouw worden. Bij het voorleggen van het besluit tot ontbinding werden door het bestuur der maatschappij aan de leden verschillende redenen over de mislukking opgegeven.

De meest belangrijke daarvan was wel de concurrentie van de philanthropische keukens van het *Leger des Heils* en de *Toevlucht voor Onbehuisten*, die, omdat zij steunen op liefdegaven, goedkooper konden zijn. In een particulier schrijven licht Helene Mercier dat aldus nader toe: „Waar wij nu twaalf jaren geleden meenden dat de valide werkman te onzent van het gebruik maken van liefdadigheidskeukens afkeerig was, daar zijn wij gaandeweg gaan inzien, dat er op dat, als op zoo menig ander punt een kentering is gekomen in de publieke opinie in arbeiderskringen; dat aldaar het „door eigen kracht” hoe langer hoe meer plaats maakt voor het „door gemeenschappelijk beleid” en dat, onder den invloed dezer kentering

liefdadigheid hoe langer hoe meer wordt beschouwd als een *plicht* der bourgeoisie tegenover het volk, waarvan het volk het *recht* heeft gebruik te maken, zoolang het niet bij machte is door middel van zijn weekloon zelf minstens aan de minimum-eischen van een menschaardig bestaan te voldoen."

Dat de dag waarop de volksgaarkeuken gesloten werd voor Helene Mercier een dag van wreede teleurstelling was, behoeft wel niet gezegd. In een hartelijk schrijven, op dien dag zelf tot haar gericht, geeft de heer Spakler, haar medeoprichter, uitdrukking aan zijn besef van die teleurstelling, op een wijze die haar niet anders dan goed heeft kunnen doen. „Hebben wij” — zoo schrijft de heer Spakler o. m. — „vergeefsch werk gedaan? Was het beter geweest dat een zoodanig initiatief vóór 10 jaren niet door U was genomen? Ik voor mij zeg zeer bepaald neen, — neen en nog eens neen. Wij hebben goed gewerkt, wij hebben een blik geslagen in toestanden die onbekend zouden zijn gebleven en wij hebben een dikke millioen menschen een gezond middagmaal bezorgd.”

Ik ben aldus ongemerkt gekomen bij dat deel van Helene Mercier's werkzaamheid dat zij zelve als het hoogste en het beste deel heeft gewaardeerd, bij haar *sociale daden*. Alvorens ik daarmede voortga, moet ik eerst een oogenblik stilstaan bij haar verhouding tot Mr. Kerdijk. Zij heeft dezen omstreeks 1880 leeren kennen. Van omstreeks 1884 af is die kennismaking tot een steeds nauwere vriendschap geworden, die zich uitstrekke tot alle leden van Kerdijk's gezin.

Kerdijk is het geweest die haar den weg naar het sociale werk heeft gewezen en haar daardoor de hoogste voldoening heeft geschonken, die zij gekend heeft. Maar niet alleen daarvoor was zij hem erkentelijk en hechte zij zich aan hem. Hij was tot zijn tragischen dood toe haar vertrouwde, haar raadsman bij al het lief en leed dat zij bij haar sociaal werk ondervond.

In een harer brieven over Kerdijk schrijvende, zegt zij dat hij daarom zulk een steun voor haar was, omdat hij weten-

schappelijke ernst en nauwkeurigheid in de bestudeering van sociale onderwerpen paarde aan vrouwelijk gevoel voor hen die onder de hedendaagsche sociale toestanden lijden. Aan een harer vriendinnen schrijft zij na zijn treurigen dood over haar vriendschap met Kerdijk: „Ge hebt zoo goed gevoeld dat men zulk een vriendschap maar ééns in zijn leven sluit.”

In een brief aan Kerdijk's oudste dochter, waarin zij bedankt voor een haar gezonden aandenken aan den verloren vriend, heet het: „Och, het zal gedurende het restje van mijn leven wel blijven gaan, zooals het deze laatste zeven weken gegaan is. Overheerschend zal in mij wel blijven „one fatal remembrance, one sorrow that throws Its black shade alike o'er our joys and our woes”. En bovendien! vader was zóózeer het middenpunt van den levens- en gedachtenkring, waarin ik mij beweeg, dat er bijna geen dag voorbijgaat, waarop niet iets of iemand tot mij komt, die mij van hem en van de leegte door zijn heengaan veroorzaakt, spreekt, en daardoor vanzelf mijn gedachten terugvoert naar al wat hij gedurende onze twintigjarige vriendschap voor mij geweest is.”

Kerdijk stierf in het jaar 1905. Een harer kennissen schreef haar, minder fijngevoelig, aan het 'einde van dat jaar, „ik hoop dat ge het jaar in vrede zult kunnen laten heengaan”. Dat deed haar pijn en aan die pijn gaf zij in een brief aan een harer liefste jongere vriendinnen uiting: „Vrede! met zoo'n diep deerniswaardige tragedie! En heengaan! 1905 gaat voor mij niet heen voordat mijn avondstond tot nacht wordt.”

Elk woord dat ik hieraan toevoegde, zou den indruk slechts kunnen verzwakken. Wat Kerdijk voor haar geweest is, spreekt uit het schrijnende leed over zijn verlies. Vandaar dat het onnoodig is daarbij langer stil te staan, maar vandaar ook dat de meest elementaire piëteit gebod in Helene's levensschets haar eenige en innige vriendschap met Kerdijk niet onbesproken te laten.

Terugkeerende tot haar sociaal werk vermeld ik slechts terloops, dat zij eenigen tijd „*De Werkmansbode*” het orgaan van

het Alg. Ned. Werklieden Verbond corrigeerde en van taalfouten zuiverde.

Van heel wat meer beteekenis is hetgeen zij deed op het gebied van den bouw van arbeiderswoningen. De slechte toestand der volkshuisvesting heeft haar — zooals uit haar vroegste geschriften blijkt — voortdurend bezig gehouden. De stoot om haar sociale droomen ook op dit terrein in sociale daden om te zetten, werd gegeven door een tocht, in 1885 of 1886 onder geleide van Dr. Aletta Jacobs ondernomen in de slechtste stegen en sloppen van de „Jordaan”. Dr. Jacobs die door haar beroep de kelders of krotten kende, welke in die buurt als woningen moesten dienst doen en dit op den huidigen dag nog maar al te veel moeten doen, liet haar op dezen tocht een blik staan in de werkelijkheid met al haar ellende. Sedert dien tijd liet het woningvraagstuk haar geen rust meer en ging zij aan het overpeinzen hoe althans *voorbeelden* van verbetering konden worden gegeven. Want dat op dit gebied radicale verbetering zonder hulp van den Staat en initiatief van de gemeente tot de vrome wenschen behoort, heeft zij zich niet verbeeld.

Het was in het jaar 1893, dat de Volksbond, Vereeniging tegen Drankmisbruik, een onderzoek instelde naar de Amsterdamsche inpandige woningen. Toevallig kwam Helene Mercier in aanraking met hen, die dit onderzoek leidden in de Jordaan, en opnieuw besprak zij met hen de ellende der woningtoestanden en de mogelijkheid om hierin verbetering te brengen. Langzamerhand waren haar eigen denkbeelden hierover helderder geworden en gesteund door de gegevens, die het rapport van den Volksbond haar verstrekke, rijpte haar plan, om in een van de slechtste gedeelten der stad een groep oude woningen en inpandige krotten weg te ruimen, en daarvoor in de plaats een blok frissche, gezonde arbeiderswoningen te plaatsen. Eénmaal dit plan gemaakt, liet zij zich door geen moeilijkheden uit het veld slaan, en hoewel nu ook anderen een werkzaam aandeel in de uitvoering van haar plan kregen, getuigen toch de woningen der Bouwonderneming Jordaan, die

in 1896 geopend werden, van de krachtige en geestdriftige wijze, waarop zij haar droomen in daden wist om te zetten.

De geschiedenis dezer maatschappij is te vinden in de brochure: *Doel en Werken der Bouwonderneming Jordaan*.

De beteekenis die zij aan dergelijke opruiming van krotten en vervanging door gezonde woningen hechtte, blijkt uit een zeer belangrijken brief dien zij in 1894 aan den heer Spakler schreef, toen deze omtrent het „Jordaan”-plan wankelmoedig was geworden. In dien brief, die door den heer Spakler welwillend werd afgestaan, schrijft zij o.a.:

„Gij zegt, dat de proef die wij gaan nemen, zelfs bij gunstiger resultaat dan wij verwachten, geen navolging op groote schaal onder *dezelfde voorwaarden* zal vinden. Ik ben dit geheel met U eens en ook eens, dat het doodjammer is, dat er bij deze proef zooveel geld letterlijk weggegooid moet worden, anders gezegd, terecht komt in de porte-monnaie der huiseigenaren.

„Maar ik ben niet met u eens, dat die twee bezwaren opwegen tegen het groote voordeel, dat in deze aangelegenheid van een *practische* proef is te wachten; tegen den stoot, die er door zal gegeven worden aan het groote volksbelang, waarvoor wij beiden zooveel gevoelen.

„Ik zend (als we 't geld *niet* krijgen) over eenige maanden een brochure de wereld in, inhoudende de gegevens van het tot dusver door ons ingestelde onderzoek. Die brochure zal haar nut hebben, o zeker, maar wat zal dat nut zijn in vergelijking met den indruk, dien het maken zal, als wij over een paar jaar voor den dag komen met een *daad*, die door de moeite er aan besteed, door het onderzoek er mee gepaard, door de geldelijke offers er aan gebracht, getuigen zal van het zéér groote gewicht dat wij hechten aan het vraagstuk der verbetering van den woningtoestand in de achterbuurten onzer steden. *Eén daad is, vind ik, in dergelijk geval meer waard dan honderd brochures*. De verbouwing van het blok in kwestie zal (ik geef U dit volmondig toe) **op zich zelf** niet meer zijn dan een druppel in den oceaan, maar als *bedoeling*, als middel tot *practische bewijsvoering* is ze oneindig meer. Zij zal zijn een

steen des aanstoots, een teeken dat besproken en weersproken en overdacht wordt. Zij zal eindelijk, eindelijk eens dwingen tot het maken van een *slotsom* in deze aangelegenheid, tot het (in wijden kring) antwoord geven op de vraag: Staatshulp of wetsverandering of niet. En ook tot het antwoord op de vraag hoe de kwestie wel en hoe ze niet moet worden aangevat”.

Als het bestek het toeliet, zou ik dezen brief in zijn geheel overnemen, want er staat nog zooveel meer interessants in, o.a. over de practische onjuistheid van de opschuivingstheorie inzake het woningvraagstuk. Doch het hier medegedeelde gedeelte is genoeg om te doen zien, hoe klaar en helder Helene Mercier de beteekenis van dergelijke voorbeelden inzag; wat zij wèl en wat zij niet konden geven. Het is bekend genoeg, dat het voorbeeld van de „Jordaan” navolging en weerklank heeft gevonden en dat deze *daden* op het terrein der volkshuisvesting — om Helene Mercier's eigen woorden te gebruiken — meer dan honderd brochures hebben bijgedragen tot de totstandkoming der woningwet.

Al heeft deze wet nog lang niet gegeven wat de wegbereiders en de makers daarvan hebben verwacht, toch geeft zij, als de gemeenten weer in de goede sociale strooming zullen zijn gekomen, de gelegenheid tot het brengen van wezenlijke verbeteringen in de volkshuisvesting. En Helene Mercier behoort tot de eersten hier te lande die op de noodzakelijkheid en de mogelijkheid daarvan, na degelijk onderzoek, de vingers gelegd hebben en die daardoor de totstandkoming der woningwet hebben voorbereid en verzekerd.

Haar verdienste op dit gebied is even onmiskkenbaar als de voldoening die zij ook van dit deel van haar sociaal werk heeft gehad.

Toen de regeering haar in het jaar 1896 het ridderkruis in de Orde van Oranje-Nassau toekende, heeft deze daarbij zeker niet in de eerste plaats gedacht aan de schrijfster maar aan de practische arbeidster op het veld der verbetering van sociale toestanden. Zoo ook heeft Helene Mercier zelve die onderscheiding opgevat en gewaardeerd. Men mag wel aannemen

dat de regeering daarbij inzonderheid dacht aan hetgeen zij voor de volkshuisvesting deed.

Maar op dit terrein vooral heeft zij nog andere, voor haar zoete vruchten geplukt. Van de jonge vrouwen die haar als leidster erkenden, liefhadden en vereerden, hebben de beide die haar de liefsten waren, Mej. Joh. ter Meulen en Mevr. L. van der Pek-Went, het opzichterschap van volkswoningen tot haar levenstaak gekozen. Daarbij heeft Helene Mercier deze vriendinnen en volgelingen, die men zonder te veel overdrijving haar geestelijke kinderen noemen kan, tot haar dood toe gevolgd. En dat niet uit de verte, meer van zoo nabij het zijn kan. Al haar lief en leed medelevende, altijd met haar mondeling of schriftelijk in aanraking blijvende, bij elke moeilijkheid als raadvrouw onder den arm genomen. Hoe innig deze verhouding was en welk een bron van genot en voldoening zij voor Helene Mercier geweest is, straalt helder door uit de vele brieven die mij deels in het oorspronkelijke deels in uittreksel ter lezing werden gegeven.

In 1897 schrijft zij aan één harer: „Wat heerlijk de loopbaan, die voor je ligt! Als ik denk hoe alleen ik in mijn jonge jaren stond, kruipt er op mijn ouwen dag iets naar mijn keel dat heel leelijk is, want dat op jalouzie lijkt. Maar neen, 't wordt verzvolgen door de dankbare blijdschap dat jullie er nu bent.”

Aan de andere schrijft zij in een brief zonder dagteekening: (Zij was ook hierin een echte vrouw, dat zij de gewoonte had dagteekening van haar brieven overbodige weelde te achten) „Ik ben in het Vondelpark op een achteraf bank je brief nog eens gaan zitten overlezen en heb gisteren avond en den winter die er achter ligt, nog eens doorleefd, innig, innig dankbaar dat in een bestaan waarmede ik na veel strijd vrede heb leeren hebben, onverwacht nog weer een schat van liefde mij is toegevloeid, waarop ik niet meer had durven hopen.”

Neen, deze vrouw is niet arm geweest. Welk een tegenspoed, wat een teleurstellingen haar ook ten deel zijn gevallen, hoeveel zij heeft moeten worstelen, haar leven is rijk geweest, rijk ook door de innigheid waarmede zij was verbonden aan haar

die in haar heur vertrouwde leidster en vriendin hadden gevonden.

En zij was een vriendin in den waren, hoogen zin van het woord: niet slechts prijzende waar te prijzen viel, niet slechts medegevoelende waar behoefte was aan sympathie, maar ook waarschuwendende en, zij het in nog zoo vriendelijken vorm, onverbiddelijk afkeurende, waar zij meende, dat aan het gekozen levensdoel niet werd gegeven wat, volgens haar, als strenge leidsvrouw, daaraan gegeven worden moest. Doch tevens zich zoo volkomen indenkende in de levenssfeer en omstandigheden harer vriendinnen en haar raadgevingen daaraan zoo volkomen aanpassende, dat men de brieven, waarin zij van een en ander blijk geeft, moet hebben mogen lezen, om er zich een voorstelling van te maken, die aan de werkelijkheid nabij komt.

En naast die twee, waren er nog zooveel anderen met wie zij in vriendschappelijke verhouding stond en die zij met haar groote kennis en **rijpe** ervaring tot hulp en steun was.

Geen wonder dat zij, voor wie het anderen van dienst zijn een tweede natuur was en die nooit opgehouden had op het aanbeeld van de sociale opleiding, inzonderheid voor de vrouw, te hameren, met beide handen het denkbeeld van Mevrouw Muller-Lulofs aangreep, een school te stichten waarin jonge vrouwen opleiding zouden ontvangen voor maatschappelijk werk, opdat zij niet door ongaar en ondoordacht Toynbee- en ander maatschappelijk werk meer kwaad zouden doen dan goed. Dát was een plan, haar uit het hart gegrepen. In het bestuur van de *School voor Maatschappelijk Werk*, die uit het initiatief van Mevrouw Muller geboren werd, heeft Helene Mercier geen zitting willen nemen, ondanks den aandrang door Kerdijk en anderen op haar geoeffend. Zij meende dat haar zwakke gezondheid daarvoor een beletsel was en gaf ook hier weder blijk van haar ingeboren bescheidenheid en haar zucht zich op den achtergrond te houden. Maar welk een leeuwenaandeel heeft zij in de voorbereiding van leerplan en inrichting der school gehad. Ik kom Mevrouw Muller niet te na, wan-

neer ik zeg dat inrichting en leerplan der school ten minste evenveel aan Helene Mercier en Kerdijk als aan haar te danken zijn. Het aandeel dat de andere voorbereiders der school hadden, waartoe ook ik zelf behoor, zinkt bij het werk van dat drietal in het niet.

Terwijl Mevrouw Muller zich de school dacht als een instelling waaraan een internaat zou verbonden zijn, verzette Helene Mercier zich met groote kracht tegen dat denkbeeld. En zij won haar pleit, niet alleen omdat aan de uitvoering van het denkbeeld van Mevrouw Muller te groote kosten verbonden zouden zijn geweest, maar ook omdat zij ons allen overtuigde dat het gelijk in deze aan haar kant was. Ik kan niet alle bezwaren opsommen die zij tegen het internaat had, noch alle amendementen die zij op het leerplan voorstelde, maar één bezwaar moet ik toch met haar eigen woorden mededeelen, omdat het zoo teekenend is voor haar ernst en haar hoogheid van opvatting omtrent sociaal werk.

„Mijn tweede bezwaar is dat het internaat de inrichting zal maken tot een aantrekkingspunt voor die jonge vrouwen in den lande, die, nadat zij een tiental jaren haar tijd met „uitgaan”, anders gezegd met bezig nietsdoen hebben gevuld, naar de dertig loopend en niet tot een huwelijk komend, met zichzelf geen weg meer weten. Dezen zullen de oprichting van eene vrouwelijke *Academie voor Sociaal Werk* een ware uitkomst voor zich zelven vinden; voornaam en gewichtig vinden (de tijdgeest brengt dat mee) daaraan een paar jaar te gaan „studeeren”. En al moge men nu dit betreden van gewijden grond met versleten dansschoenen misschien op zich zelf zoo erg niet vinden, erg is toch zeker dat het door Mevr. Muller zoo goed omschreven geliefhebber op sociaal gebied er nog grooter afmetingen door dreigt aan te nemen. Deze jonge vrouwen toch zullen zich, krachtens haar — wie weet hoe spoedig weer gestaakt — academie loopen, gerechtigd achten maatschappelijke werkzaamheden aan te vatten, waarvan zij, door haar *volslagen* onbekendheid er mee, zich tot nog toe op een afstand hebben gehouden”.

. De School voor Maatschappelijk Werk is er gekomen en zij heeft het bewijs geleverd nut te stichten. Een poos lang scheen het of zij zou verkwijnen, maar zij is na een inwendige hervorming, gelukkig herleefd tot groote voldoening van Helene Mercier, die aan de school steeds haar volle sympathie heeft gegeven en bestuur en directrice voortdurend met raad terzijde stond. Door deze school, die vooral in den aanvang in nauwe betrekking stond tot het Amsterdamsche „Ons Huis”, is de kring van jonge vrouwen op wie Helene Mercier haar verheffenden invloed kon doen gelden, in het laatst van haar leven niet weinig uitgebreid.

Zeker zullen alle oud-leerlingen dier school haar in dankbare herinnering houden. En even zeker behoort die stichting tot de instellingen, die aan Helene Mercier stof tot voldoening hebben gegeven.

En nu, last not least, „Ons Huis” te Amsterdam. Objectief gesproken is het sociale werk dat Helene Mercier heeft geleverd met „Ons Huis”, waarvan zij de geestelijke grondlegster is geweest en de ziel is gebleven, mijns inziens, niet het hoogste wat zij gedaan heeft. Haar arbeid op het gebied der volkshuisvesting staat hooger en is van algemeener beteekenis. Toch heeft zij zelve aan haar arbeid in „Ons Huis” de hoogste waarde toegekend en daaraan van de opening op 10 Mei 1892 tot haar dood toe het grootste deel van haar denken en van haar tijd gegeven.

Dat haar subjectieve appreciatie een andere was, dan die van dengene die haar werk beoordeelt en de onderdeelen daarvan onpartijdig tegen elkaar afweegt, is begrijpelijk genoeg. In een harer brieven noemt zij zich zelve een plannenmaakster en spreekt zij de hoop uit dat tot haar dood te kunnen blijven. Wanneer men het woord plannenmaakster in zijn hoogste beteekenis neemt, wanneer men daaraan verbindt het zorgvuldig overwegen van de maatschappelijke waarde van het plan en het nauwkeurig onderzoek van de voorwaarden van uitvoerbaarheid, is die qualificatie niet onjuist. Bij het meerendeel der stichtingen en instellingen nu, bij welker totstandkoming

zij zulk een belangrijk aandeel heeft gehad, heeft haar werkzaamheid hoofdzakelijk bestaan in het ontwerpen of mede-ontwerpen van het plan, doch was — nadat het plan eenmaal tot stand was gekomen — daarin voor haar, door haar zwakke gezondheid, geen vaste werkring. Met „Ons Huis” daarentegen was het anders. Daar was zij niet alleen de verborgen drijfkracht die de eigenlijke uitvoerders hun taak aanwees. Daar was zij zelve de uitvoerster bij uitnemendheid. Het gecompliceerde raderwerk van lessen, cursussen, voordrachten en clubs, was door haar in elkaar gezet; de hoofdlijnen, zoowel als de onderdeelen waren haar werk. Geen vergadering van het Hoofdbestuur, die wekelijks plaats had, werd door haar overgeslagen, zoo haar gezondheid haar gaan slechts ten halve gedoogde. En op die vergaderingen was zij, wier aard zoo bescheiden was, een krachtige strijdster en woordvoester. Daar werden door haar breede en hooge denkbeelden ontvouwd over volksopvoeding en volksonderwijs, daar werd over elke beginselvraag door haar met overtuiging strijd gevoerd, daar werden door haar de grondslagen gelegd waarop nog jaren kan worden voortgebouwd.

Idealiste bij uitnemendheid was zij geen illusioniste. Zij zag de zaken in haar ware gedaante, in haar werkelijke verhouding. Zij wist, beter dan iemand, wat aan Ons Huis ontbrak, waarin het te kort schoot, en tot in haar laatste dagen heeft zij gewerkt en getracht iets meer te verwezenlijken van wat haar als ideaal voor oogen stond.

Scherp omljnd en helder was het beeld dat zij zich daarbij dacht, en scherp omljnd waren de plannen ter verwezenlijking die zij daartoe voordroeg. Altijd op den uitkijk of zij ook personen mocht vinden, bereid en in staat op de rechte wijze voor haar lievelingsstichting te werken, kan men gerust zeggen dat zij dag en nacht er mede bezig was.

Duidelijk bleek haar meening wat Ons Huis zijn moet en tevens haar overtuiging omtrent de verhouding tusschen „den man van goud” en „de vrouw van goud”, in de dagen toen de instelling een nieuwen directeur zocht. Zij wenschte daar-

voor zeer beslist geen vrouw maar een man. En dat wel in nauw verband met de taak die Ons Huis te vervullen heeft. Niet alleen de jongeren moeten er worden opgevoed en gevormd, niet alleen aan de vrouwen en meisjes, in de vele lessen en clubs vereenigd, heeft Ons Huis iets te brengen. Ook de mannen, midden in den strijd, moeten met hun vragen en verlangens tot Ons Huis kunnen komen en er antwoord vinden. Staande buiten de politiek, moet het maatschappelijk leven in den ruimsten zin, moeten alle vragen van ernstig belang in Ons Huis besproken kunnen worden met kennis van zake en dus met vrucht. En ter bereiking van dit tweeledig doel achtte zij gewenscht een directeur met naast zich een adjunct-directrice.

Wanneer men de lijst van sprekers en onderwerpen inzag die meestijds door haar werd samengesteld, dan was men soms geneigd zich aarzelend af te vragen of hier niet het doel voorbijgestreefd en over de hoofden heen gesproken werd. Maar als zij, onbemerkt en persoonlijk niet gekend door de meesten, daarneder zat, op de Woensdagavonden, in de groote gehoorzaal, dan heeft vaak een gevoel van groote dankbaarheid zich van haar meester gemaakt dat zij, te zamen met haar vrienden uit het volk, het goede en schoone door de verschillende sprekers ten gehore gebracht, in vollen zin mocht genieten. De ademlooze stilte gedurende de voordracht, het hartelijk applaus daarna, een belangstellende vraag of een hartelijk woord van dank, vervulde haar met stil geluk.

En bij al haar moederlijke zorg voor Ons Huis geen oogenblik de neiging om zich onmisbaar te willen maken. Niets wenschte zij vuriger dan Ons Huis geheel van haar zelve onafhankelijk te doen zijn. Nooit heeft zij ook hier zich zelve gezocht.

Ook hij die aan de werkzaamheid van een Ons Huis als zoodanig, niet die groote kracht toeschrijft die Helene Mercier meende er aan te mogen toekennen, voelt, wat er kan uitgaan van een stichting door een geest als de hare geleid. Daâr wordt — zoo stelde zij zich de werking der instelling

voor — gearbeid aan de geestelijke verheffing van hen die zich er heen begeven, daâr wordt hun een moraal geleerd boven geloofsverdeeldheid, daâr wordt hun kennis bijgebracht van allerlei aard die hun in het leven kan te pas komen, maar bovenal daâr wordt met ernst er naar gestreefd de muren die de standen van elkander scheiden omver te halen, daâr gaan leden van de klasse der bourgeoisie met leden van de arbeidersklasse, tot beider zedelijk voordeel, vrij en ongedwongen, als gelijken met elkander om, daâr worden, om een eigen uitdrukking van Helene Mercier te gebruiken, karakters gevormd.

Het is bekend dat het Amsterdamsche „Ons Huis” zijn bestaan dankt aan de groote vrijgevigheid van den heer P. W. Jansen. Aanvankelijk beoogde deze het stichten van een bewaarschool. Daartoe riep hij de medewerking in van den heer Tours, die op zijn beurt zich tot Helene Mercier wendde. Dat was voor haar eene gelegenheid een harer hoogste sociale droomen in een sociale daad om te zetten. Zij wist den heer Janssen te overtuigen van de behoefte aan een volkshuis en van de kracht ter bevordering van den maatschappelijken vooruitgang, die daarvan zou kunnen uitgaan. Zoo kwam, in plaats van de aanvankelijk ontworpen bewaarschool, het Amsterdamsche „Ons Huis”, het groote volkshuis tusschen Rozengracht en Rozenstraat tot stand, waarvan de heer Tours de directeur en zij de ziel, of zooals de tegenwoordige directeur, de heer T. M. C. Bos, het bij haar graf uitdrukte, de *moeder* werd.

Wat zij in „Ons Huis” zag, heeft zij nergens met zooveel gloed neergeschreven als in een polemiëk met wijlen den theologischen hoogleeraar Gunning, die in het jaar 1894 in de *Stemmen voor Waarheid en Vrede* een critiëk op „Ons Huis” gegeven had in den hooghartigen toon dien dogmatische theologen plegen aan te slaan, wanneer zij spreken over het werken op ethisch terrein van diegenen, die hun dogma niet van noode hebben. Dat had Helene geprikkeld en in een ingezonden stuk in hetzelfde tijdschrift diende zij van antwoord.

Het spijt mij ook hier weer, dat ik niet meer daarvan kan overnemen. Ik moet mij echter beperken: „De zedelijke grond-

slag van de Vereeniging „Ons Huis” is, in verbinding met anderen, door mij gelegd. Wat heb ik, voor mijn deel, met het leggen van dien grondslag beoogd? *Zeer beslist en met volle bewustheid* het stichten van een tempel aan den dienst van het goede gewijd. Het goede, waarvoor de meest godsdienstige mensch niet meer eerbied hebben kan dan ik; in liefde waartoe ik voor Israëliet, Christen noch Heiden onderdoe. . . „Ons Huis” is een plaats van samenkomst waar wij elkander trachten te leeren kennen en begrijpen, elkaar pogen te verheffen, en te bezielen, te stalen, kortom voor te bereiden voor die zuiverhoog-menschelijke samenleving, waarvan het heerlijk, heiligend visioen voor ons is opgegaan en dag en nacht voor ons uitgaat.

„Boven alles nu wat in deze onze samenkomsten geschiedt, wat er te hooren en te zien wordt geboden, verricht en genoten wordt, troont dat goede, waarvan ik daareven eenige elementen heb opgenoemd. Daaraan worden voortdurend ons aller uitingen en handelingen, wordt ons aller houding, ons aller verkeeren, geheel ons samenzijn getoetst. Dat dit toetsen ons meer dan ootmoedig stemt, ons maar al te vaak tot zelfbeschuldiging dwingt, ons aanhoudend den eindeloozen afstand doet meten tusschen ons doen en ons willen, ons tastend optreden en ons einddoel, ons vermogen en ons trachten — ik ben de eerste om het volmondig te erkennen. Maar dit staat niettemin vast: wij hebben geen dogma's, geen vaste formules, geen leer omtrent het wezen der ondoorgrondelijke eerste oorzaak van het bestaande noodig om ons doelwit, onze aspiratiën, om dat wat voor ons „het hogere en diepere” is, door al wie tot ons komt te doen verstaan. Integendeel, wij hebben in „Ons Huis” het onschatbare voorrecht begrepen te worden door menschen van de meest verschillende ontwikkeling en geloofsbelijdenis: door Israëlieten, Katholieken, Protestanten, twijfelaars en ongelooovigen van alle richtingen en uit alle kringen. Er is in „Ons Huis” nog nooit een hatelijk of onbillijk woord jegens andersdenkenden gesproken, of in naam van het goede is er tegen geprotesteerd en uit eerbied voor het goede is dat protest met algemeen handgeklap gehonoreerd. Er is daar nog nooit

een beroep gedaan op wat edel en rechtvaardig is, of het heeft algemeen weerklink gevonden, algemeen geestdrift gewekt. Indien ik te dezen opzichte nog getwijfeld had, zou het tweejarig bestaan van „Ons Huis” mij voor altijd de vaste overtuiging hebben geschonken, dat er niets is, waarvoor de mensch zich, uit eigen aandrang, williger buigt, dan voor de majesteit van het goede; niets is wat zich, zelfs onder de meest verdoovende invloeden, gemakkelijker uit den sluimer laat wekken dan die liefde tot het goede, die wij, als het beste wat we hebben, niet voor ons zouden *kunnen* houden; die wij, als ons „hooger motief”, zonder „dogma tot wapen”, voortdurend in elkander zoeken over te gieten.”

Zeker, als beschrijving van „Ons Huis”-werkelijkheid geïdealiseerd; maar als doel waarnaar die instelling heeft te streven, hoe hoog gegrepen; als zedelijke geloofsbelijdenis hoe gloedvol en verheven tevens! Laat ons Helene Mercier den wensch in het graf nageven, dat „Ons Huis” en alle zusterinstellingen, die naar het beeld daarvan zijn gevormd, in steeds nauwer aanraking zullen komen met de hooge voorstelling die zij er van gaf en dat die instellingen daardoor er toe zullen bijdragen de maatschappij over te voeren tot die hoogere samenleving, welke zij als een ster in den nacht vóór zich zag schitteren.

Helene Mercier stierf den 1sten Februari 1910. In haar ging een groote vrouw, een edel mensch ten grave. Maar zij leeft voort in haar geschriften, in haar sociale daden en bovenal in de hoofden en harten van zoovelen van elken rang en stand die van haar fijnen geest, haar uitgebreide kennis, haar diep sociaal gevoel en haar onweerstaanbare behoefte om zich te geven, hebben mogen genieten.

Haar leven dat, uiterlijk zoo weinig fleurig, toch zoo rijk is geweest aan denken, zoo rijk aan daden, zoo rijk aan liefde, is — nadat zij haar weg had gevonden en vrede had gekregen met zich zelve — in al zijn veelheid en verscheidenheid één geweest, één in den dienst van het individueel hooge en van het maatschappelijk goede.

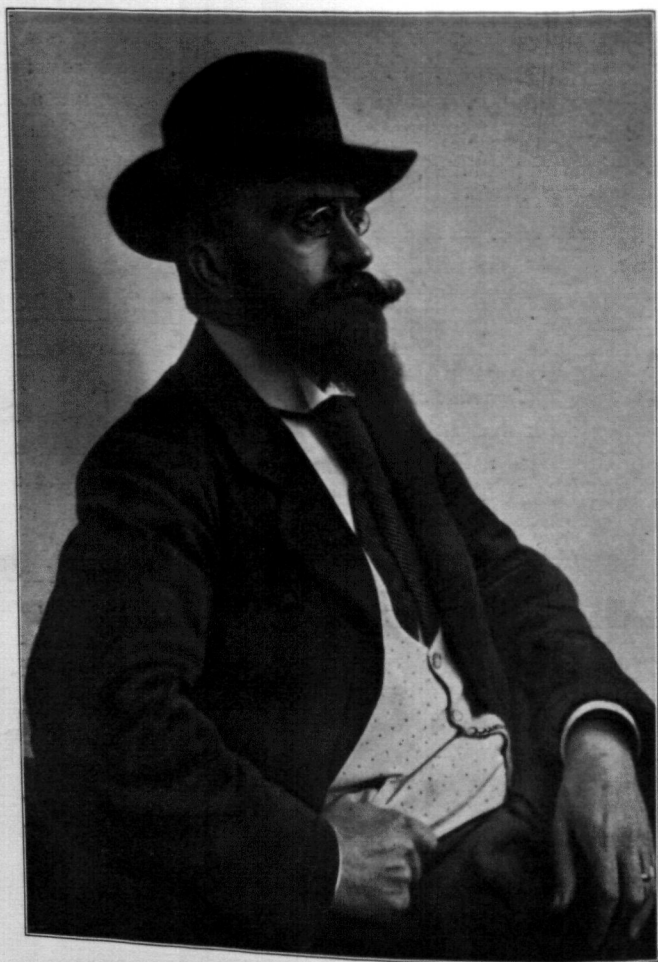
Op die eenheid in de verscheidenheid was steeds haar doel gericht en dat doel, dat zij zich zoo ten volle bewust was, heeft zij bereikt in de hoogste mate waarin het den mensch gegeven is te bereiken wat hij zich als levensdoel stelt.

Tot slot een woord ter verklaring, haast ter verontschuldiging, dat ik die Helene Mercier slechts uit de verte heb kunnen volgen, het gewaagd heb een beeld van haar te schetsen. Er waren zooveel anderen meer daartoe geroepen dan ik. Maar, gegeven mijne groote sympathie voor deze merkwaardige vrouw, ben ik bezweken voor den aandrang van hare beide liefste vriendinnen, die mij verzekerden, dat zij zelve die schets met gerustheid aan mij zou hebben toevertrouwd, als zij daarover had kunnen medespreken.

De schets is echter slechts ten deele mijn werk. De bouwstoffen daartoe werden door ons drieën gezamenlijk bijeengebracht. Ik had daarna niet anders te doen dan de draad te weven welke die stoffen tot een geheel zou vereenigen. Of mijne medewerkers gelijk hadden in hare meening, dat mijn optreden in deze met Helene Mercier's eigen wensch zou hebben gestrookt, weet ik niet. Maar dit weet ik wel, dat zij aan de samenwerking waaraan deze levensschets haar wording dankt, met volle overtuiging haar zegel zou hebben gehecht.

DEN HAAG

M. W. F. TREUB.

POL DE MONT.

POL DE MONT.

Zoo zagen we hem dikwijls vóór ons gezeten: een aristocratisch-fijne figuur; een edele verschijning, die denken doet aan de hoofsche gestalten der Hollandsche XVIIe eeuw, aan den schoon-zinnelijken tijd van Hooft en Brederô. Dit nobel-gelijnd gelaat zou passen bij den blanken plooi kraag, die sierlijke gestalte den fluweelen mantel ridderlijk dragen; — die zacht-zinnelijke lippen zouden de rondeelen en klinkdichten heerlijk voor luister-genegene schoonen zeggen en de klanken laten neërtinkelen, en ze langzaam smaken met een subtiel genot. Stil klinkt zijn stem met aangenaam-gedempten toon, tot plots een gedachte, een vers hem zienlijk doorsiddert: de neusvleugelen trillen; het warme woord rolt onstuimiger; door heel zijn wezen loopt als een magnëtische stroom, uitvloeiend in het nerveuze gebaar der witte handen. In zijn levendig en lenig bewegen is iets flinks en mannelijks, iets levendig-trillends, dat heel zijn lichaam meêleven doet en bewegen met het rythme van het woord, dat hij spreekt. Het scherp-geteekend gelaat óók is vol uitdrukking, van af het hoog, stoer-breed voorhoofd, waaronder donkere passie-oogen scherp-staren in ernst of plots stralen in geestdrift — langs den licht-gebogen neus met bewegelijke vleugelen, — tot den zuiver-gevormden mond, half

verborgen onder den snor- en den langen spitsuitloopenden Faustbaard. Men voelt in dat wezen een licht-opflakkerende ontroerbaarheid, een latente kracht, een smeulen dat maar op een aanwakkerend windje wacht, om op te slaan in gloed van heftigheid. Men voelt erin — en blijft erin voelen — een frische jeugdigheid, een blijde levenslust, een opborrelende geestdriftigheid, die wettigen de benaming hem eens door Emmanuel de Bom gegeven, „de eeuwige student”.

Dat is het meest bewonderenswaardige in de Mont: die jonge, bijna overmoedige en zoo blij-geestdriftige kracht die hem aanspoort, die evenwichtige passie die hij in zijn leven heeft gebracht, er elk oogenblik door intensifieerend; daarbij het kranige van zijn natuur, zijn houding à la Cyrano de Bergerac, dichter langs den eenen kant, zachtzinnig betrachter zijner zuiverst-lyrische emoties, en langs den anderen kant de kamplustige strijder, gereed steeds het zwaard te trekken en te hakken op het leelijke, het achterlijke, het onware, het laffe.

Pol de Mont is een en al *spontaan*: men wordt dat zoo dadelijk gewaar, wanneer men den mensch een weinig kent en er een paar maal mee omgegaan heeft. Door die kennis zelf begrijpt men beter het echte, intieme wezen van den improvisator-dichter en improvisator-redenaar — den lyrischen verteerder van zijn eigen krachten in vers of in aanspraak, den uitwerper van leven en gloed — die de Mont steeds is geweest en nog is. En dan wordt men ook aanstonds gewaar dat de Mont heelemaal is: *zinnelijk*. Maar het zinnelijke in zijn natuur is van zeer rijke en fijne essentie: die zinnelijkheid — het woord moet hier, natuurlijk, genomen in zijn breedsten en edelsten zin — heeft hij op allerhande wijze bewezen: zijn fijne ontwikkeling van het oog door zijn schildersaanleg en door zijn kunstkritieken, zijn zinsontwikkeling voor het woord door zijn plastische gedichten en zijn improvisatorsgave, zijn zinsontwikkeling van het gehoor door zijn muziekkennis en door opera-libretti als *Prinses Zonneschijn* en *Rijndwergen*. Die zinnelijkheid is zijn temperament

zelf, zijn fijne, trillend-zenuwachtige natuur. De Mont is juist het tegenovergestelde van den cerebraal-abstracten mensch. Wellicht kan ook die zinnen-gevoeligheid als de oorzaak worden aanzien voor zijn vorm-devotie in de poëzie. In haar ligt, in elk geval, de schoonste zijner gaven.

De Mont's wezen is compleet, en zeer één.

Weinig menschen hebben in hun leven meer gepropagandeerd, meer geschreven, meer gesproken, meer „gewerkt” in den volsten zin van dat veelbeteekenend woord, dan Pol de Mont.

Een oppermachtige activiteit vervult, inderdaad, zijn vijftigjarig leven — een activiteit die echter werd gezegend en gebenedijd, want weinige figuren in Vlaanderen hebben op de literatuur, op de kunst, op het rasgevoel zelf van 't Vlaamsche land een meer deugdelijken en meer duurzamen invloed gehad dan hij.

En onverdroten gaat hij voort: we weten allen hoe gespannen nog steeds zijn werkkracht is, hoe bedrijvig hij, in alle omstandigheden, ijvert voor onze literatuur en onze kunst, hoe hij onverpoosd, zonder vermoeid- of beuheid, schrijft en voordraagt, inricht en zich interesseert aan alles en aan allen. Verbazend is het aantal werken van allerlei aard en tendens die hij in zijn nog korte leven heeft uitgegeven; encyclopedisch het aantal tijdschrift-studies, gazet-artikels en voordrachten, die hij heeft laten drukken, zoowel in 't buitenland als in Vlaanderen en in Holland. Poëzie, tooneel, roman, literaire kritiek, kunstkritiek, pedagogie, die zoo zeer verscheiden nitingen van intellectualiteit hebben hem gelijktijdig bekoord. Niemand heeft met kunstiger en misschien niet velen hebben met nobeler gebaar, royaler, het goud der levensbrengende gedachten over Vlaanderen uitgestrooid; niemand heeft meer dan hij geleefd onder den dwang der nieuwigheid en onder de impulsie van origineele mooiheid.

Wat hebben we toch schoone menschen gevonden in Vlaanderen, wij, en door wat kerels, heerlijk van zelf-verloochening, is niet onze beweging gediend geweest!

Met velen zijn ze zoo geweest — Gezelle, Conscience, Peter Benoit, Max Roose, Albrecht Rodenbach, Hugo Verriest behooren tot die keurbende — die voor hun Vlaanderen, ten koste van alles, een nieuwe periode van schoon leven hebben bereid en die heel hun leven wijdden aan één idee, aan deze idee: *Ons volk moet herworden.*

Er waren in Vlaanderen honger-jaren, dat alles dood lag. Niets bestond, dat eenige hogere geestelijke beschaving verried. Dan zijn die mannen gekomen, en alles hebben zij hier geschapen en doen rijzen, alles — ondanks tegenstand en miskennis. Hun houding was niet een hoogmoedig opsluiten in ongenaakbare slottorens van boven-menschelijken trots, niet een sceptisch en lamblig critiseeren op bestaande toestanden, niet een zich-geven aan 't klein plezierken van liefelijke dingen te schrijven met liefelijke woorden. Zij leefden en wrochtten voor hun volk. Zij waren schoone mensen tusschen de andere mensen. Zij schiepen Vlaamsche intellectuële middens, Vlaamsch denkende en voelende geleerden en schrijvers, en bereidden zóó, met woorden en daden, zangen en geschriften, en niet het minst door hun invloed, den komenden lentehloei, dien wij nu zien botten in de lang-verdorpe gaarden.

En heelder rijen mede-kampers vochten, bijna anoniem, met hen mede, en voor wie daarbuiten zal staan binnen veel jaren, zal het een heerlijk vertoog zijn, die ééne bezieling te aanschouwen door een groote idee gewekt.

Moge hun literair werk in 't algemeen overschouwd maar geweest zijn een *voorbereiding*, en niet een met de groote, buitenlandsche kunststromingen gelijk-te-stellen beweging — als nobel-schoone mensen, als edele gedachten-dragers staan zij hoog voor ons in onze genegene eerbiediging. Zij zijn groot voor ons, omdat zij geloofd en bemind hebben met al de stormkracht van hun geestdriftige zielen, al wat de schoone eigenheid, de diepere wezenlijkheid, de oer-macht van ons volk was.

En nu, door hun „houwe trouw” zien we ons Vlaanderenland licht zijn in den blijen schijn eener klarende morgenzon.

Het opkomende geslacht is doortrild en diep-beroerd door zuiverder schoonheids-genot. Sinds de zoo menschelijk-diepe stem van Gezelle verklonk, zien we opgetogen een nieuwe, levens-ernstige generatie luisterend blijven naar den wonder-roerenden galm van 't eigene lied. En die almachtige drang naar diepere en echtere eigenheid in Vlaanderen, waaraan die mannen wrochten met hun pijnend en scheppend gedacht, met hun predikend apostelwoord, met hun durvende daad, heeft de hulsels gebroken der kleiner-besloten gewestelijkheid, die onze literatuur beklemden. Grootschere schoonheidsopgang is mogelijk geworden. Onze kunst streeft naar Europeesche beteekenis. De aandacht van het buitenland begint zich op onze voormannen te vestigen-en 't stambroederlijke Holland heeft genegenheid voor onzen eigenaardigen bloei.

En nu mogen we wel eens terug-zien op den sinds 30 jaren afgelegden voortgangsweg, eenigszins enkele oorzaken van ons huidig verhoogd literair leven opspeuren — en vergelijken met den stil-voortbloeienden groei de strijders van het eerste uur dankbaar herdenken.

Al wat tot de vruchtbarende gedijing van onzen bodem heeft bijgedragen verdient thans dankbare erkenning. We mogen ons niet eenzijdig toonen.

We meenen, dat veel te lang in omloop is geweest tusschen de jongeren van alle richting een al te groote mode-achtige minachting voor onze vroegere dichters. We willen zeker hier hun werk niet verdedigen in zijn geheel. We beweren echter dat er in dat werk deugdelijke deelen zijn of dat er van dat werk een invloed is uitgegaan, die door zijn gevolrijkheid veel minderwaardigs verontschuldigt.

Opperen we ook maar eens de bedenking, dat er in onze tegenwoordige bloeiliteratuur ook zwakke deelen zijn. Verwijten we niet aan Ledeganck, bijvoorbeeld, de conventie van zijn poëzie, het romantisme van zijn beelden, daar we op onze beurt een moderne rethoriek aan 't aanleeren zijn.

Na den werkelijken, den levensvollen bloei van '80 is in

Holland vooral en ook in Vlaanderen, de poëzie stilaan gezonken tot een meer koele verintellectualisatie, en voor onze meer scherpe gevoeligheid reeds te kalm abstraheerend. We zouden kunnen citeeren regelmatig voort-sommeteurende dichters, waarvan de laatste verzen even uitgedroogd dor en didactisch blijken als die van den godlover Ten Kate, alleen wat taalvaardiger en nieuw-klinkerder.

De moderne rethoriek volgt de oude op, de ná-komers teren op den voorraad beelden en gedichten en gevoelens der voorgangers, zonder iets oorspronkelijks te brengen, zonder nieuwe gevoels-sferen te openbaren. Even ongevoeld en voos als vóór de renovatie jammeren nu een heele bende 14-regelige smartdichters er maar op aan; of anderen deunen de los-lenige vrijheid van Gorter ná (en Gorter zelf is aan 't uitbloeien, al láng) of verzwakkend tot gemakkelijken en te léliggen klink-klank versifieeren daar Mr. X. en Mr. K. vrijwel wat te eentonig — tot zelfs de oude tendenz-poëzie is aan 't herleven gegaan in de gedichten van Henriette Roland-Holst en van René de Clercq (Toortsen). Wie weet, hoe er met onze psychieke beeldspraak wordt gespot binnen 30 en 40 jaar? Waar literatuur, zooals alle levensvormen, in een bestendige evolutie is begrepen, wordt alle waarde van 't zij welke richting nog al betrekkelijk. Dit blijft: buiten alle wisselende vormen om, het echte van het inspireerende gemoed, de mooiheid van het geuite gevoel.

Boven de verwisselingen en het spel van mode en van diepere tijdstroomingen blijven alleen die werken schoon, die eerlijk en oprecht de gevoelens van een mensch, die *artiest* was, bevatten. De waarachtige golving van het ware leven, dat in alle tijden kon óplichten in het schoonheids-scheppend verstand van den dichter, is de eenige regel, het eenige criterium, dat leiden mag.

Er bestaat veel onrecht in de letterkundige geschiedenis van deze laatste eeuw.

De „Van Nu en Straks”-beweging verschilde hierin van „De

Nieuwe Gids"-beweging en van „La Jeune Belgique”, dat zij niet aanvallend optrad tegenover de oudere schrijvers, maar dat zij ze liever kalm doodzweeg, en dat de jongeren hun werk er eenvoudig nevens bouwden. Zij bezaten de storm-vreugde der Fransschrijvers of der Hollanders niet. De houding der jongere Vlamingen tegenover Pol de Mont is dan ook een tijdlang geweest: doodzwijgen, simpel negeeren.

Een tamelijk-discrete aanval was de parodie, die we in Hegenscheidt's „Starkadd” vinden, van een gedicht van de Mont, dat wordt gezeid door een verwijfden Zuider-dichter, namelijk van het gedicht „Waar zal ik de zuchten leggen, die ik zucht voor U”? Ook Van de Woestijne schreef beslist *tegen* de Mont.

Bij de woest-handige Hollanders kwam de Mont er niet zoo goedkoop af. Willem Kloos pontificeerde: „De heer de Mont komt zoeven zijn tienden verzenbundel uit te geven. Er staan daar 20 goede verzen in.”

Slechts wanneer men achter de Mont's werk het historisch perspectief zal ontvouwd hebben, dat er nu reeds achter ligt, door den spoedigen loop der gebeurtenissen, en wanneer men eens onpartijdig en volledig de historiek van heel onze letterkundige beweging sinds 1830 zal hebben gemaakt — is August Vermeijlen niet met dat werk bezig? — zal men er mogen aan denken, in Holland, deze erger dan éézijdige opvatting te veranderen en aan die miskenning een einde te stellen.

Verheugend is het dat in Vlaanderen zelf een nieuw oordeel over deze toestanden stilaan zich aan 't vastzetten is.

Met een bijzonder plezier lazen we dan ook in „Les lettres Néerlandaises” van August Vermeijlen over de Mont een meening die, zoo ze misschien nog niet waardeerd genoeg is wat aangaat de eigenlijke waarde van de Mont's poëzie, echter niet langer de Mont's beteekenis in 't donkere laat, en die we daarom hier aanhalen in haar geheel, wetende de belangrijkheid die ze kan verkrijgen uit hoofde der personaliteit van hem, die ze eerlijk-dapper neerschreef.

„Maar de man, die, na 1880, het hoofd van de poëtische beweging ging worden, was ontegensprekelijk Pol de Mont.

Hij was de vriend geweest van Rodenbach, hij begon met den gelukkigen invloed van Gezelle te ondergaan en dan dezen van de puristische school van van Droogenbroeck, Dautzenberg, De Cort.

Hij imponeerde zich, toen hij nog heel jong was, door een koppel bundels, die ik blijf aanschouwen als zijn beste; er is daar een frisheid van bezieling in, die later in een te overvloedige voortbrengst zou te loor gaan. De jeugdige drift van Pol de Mont bracht hem ertoe, met een veroordeelbare gemakkelijheid, aan alle genres te raken, en wanneer we hem met Rodenbach vergelijken moeten we bekennen dat hij meer oppervlakte dan diepte heeft. Nochtans was die oppervlakte zeer praal-schitterend en kon ze niet anders dan bekoren.

En Pol de Mont bekoorde; hij was zelfs de eerste die het Vlaamsch publiek kon bekoren met het niets dan schoonheid te brengen. Dat publiek, zooals vele anderen, aanveerde de poëzie slechts voor zooveel men het nog eenige algemeene gedachten of eenige edelmoedige gevoelens opdischte: het eene deed het andere slikken. Eenige onbegrepenen uitgezonderd, hadden al onze dichters, tot dan toe aan dien kleinburgerlijken smaak min of meer geofferd, aan dien eisch van positieve, gekende, nuttige en zedelijke dingen, voor wien bateloze schoonheid bijbehoorigheid blijft. Pol de Mont bevond zich al niet meer op zijn gemak in dat te weinig bezielde midden en de locale Muse mocht hem nog maar slechts half bevallen; hij flirtte met menig vreemde Muse. Dit feit was zeker niet nieuw: in de vlaamsche letterkunde treffen ons telkens veelvuldige hollandsche, engelsche en meest nog engelsche en duitsche invloeden. Gezelle las minstens een dozijn talen en Rodenbach had al de groote klassieken, zelfs de italiaansche en scandinavische verslonden. Maar de Mont wendde zich rechtstreeks tot de meest moderneren en hield de gedurende bekommerenis gelijktredig mee te gaan met de vreemde poëzie van den dag, nooit achterblijvend bij die van gisteren. Hij volgde de parnassiaansche beweging, daarna de symbolistische beweging. Daardoor werd zijn rol zeer belangrijk. Zijne artistieke werkzaamheid aanvullend met eenen schoonen strijderslust, werd hij een wakkerschudder van geestdrift; hij vermocht te doen overwinnen het idee eener poëzie van niets levend dan van schoonheid; hij gaf aan de jongeren smaak voor eene plastische en gezuiverde vorm; eindelijk, brekende de statige conventies deed hij vrij waaien door onze provinciale atmosfeer eene sterkende bries van zinnelijkheid.

Nochtans schijnt heel deze periode van onze literatuur wat arm, wanneer men zich voorstelt de vlugge ontwikkeling van de belgische intellectuaaliteit. De meest interessante vlaamsche temperamenen zouden zich in de fransche letterkunde onderscheiden. Aan onze literatuur van dan, in haar geheel genomen, ontbrak er eene zekere breedte van horizont, eene zekere

verhevenheid van gedachte, eene zekere diepte van ontroering. Rond 1890 bestond er zeker gevaar dat men in een zonk zou blijven steken. Men voelde staag de noodwendigheid van wat anders, van andere vaandels, van 'een breeder en intenser leven."

Emmanuel de Bom, nog een der Van Nu en Straks-oprichters, en na de stichting van dit tijdschrift een der hevigste tegenkanters van de Mont's kunstprincipen en een zeer lauw bewonderaar van zijn poëzie, heeft even onbevooroordeeld de Mont's persoonlijke verdienste en zijn eerste-rangsche betekenis voor Vlaanderen ingezien en zich daarover, heel onlangs, in zijn „Inleiding" tot de gedichten van Victor de la Montagne (Nederlandsche Bibliotheek) uitgesproken. Ook die passage nemen we hier op; men zal bemerken, dat ze zich heel nauw bij Vermeulen's laatste appreciatie aansluit:

„Ondertusschen had zich onder den Vlaamschen letter-hemel reeds roemruchtig aangemeld de jonge schitterende, echt Zuid-Brabantsche zanger, die zich de „Brabantse leeuwerik" heeft genoemd, de luchthartige, jolige, vernuftige en ook wel eens er-maar-op-los dreunende Pol de Mont. Aanvankelijk ten halve gevangen nog in Duitsch-romantische vormen, later de bedreven vakman der Fladderende Vlinders, die met sierlijk werktuig zijn vers wist te ciseleeren, te vijlen en te polijsten, een der eersten die ten onzent „de kunst voor de kunst" pleegden, de eerste Vlaamsche letterkundige wellicht die wat men noemt een „artiest" was, in een land waar de literatoren vaak niet meer dan taale, taale, schoon ijvervol liefhebberende rederijkers waren, en men dit genre heelemaal niet kende; de handige virtuosoos, altijd op den uitkijk en nieuwsgierig naar wat over alle grenzen in onze nog nuchtere letterwereld kon binnengesmokkeld worden, bezield met de eerzucht om het elders met geestdrift vernomen lied in eigen land, in eigen taal te doen weergalmen; de begaafde „improvisator", de bij uitstek opborrelende en licht overlopende, schuimvlokkenspattende, maar ook vaak vonkenschietende lichte geest, dat was Pol de Mont. Met aanstekelijke geestdrift wist hij jongeren op te wekken, en hij genoot een luidruchtige, maar niet bestendige faam van groot dichter. Bij de verscheidenheid, de beweeglijkheid van dezen allernuudelijksten onder de Zuidelijke Nederlanders, kwam ook een element van dartele vlotheid, iets .. Fransch, zich voegen. Een levenspetterende bode van blijde boodschap, een aanstuwer en een vormvernieuwer is Pol de Mont in ieder geval geweest, en het zal zijn roemglans blijven, denk ik, bij meer dan één geslacht nog."

Daarom mogen we nog wel even op de Mont's werking in het Vlaamsch historisch verloop weerkeeren. Sinds een eeuw bijna wordt in Vlaamsch-België een groote strijd gestreden: de kamp voor de geestelijke en stoffelijke hervorming van ons land.

Na eeuwen vreemde overheersching was rond 1815 in ons de eigenaardige kultuur grootendeels verloren, en na de korte verandering, onder het bestuur van het broederlijke Holland, vielen we na 1830 lijdzaam onder den dwang eener „belgische” regeering, die alles van hoog tot laag op fransche leest schoeide, en zoo dreigde onze beschaving voorgoed op eene helling van ondergang te helpen. Een tijd lang hadde men wel mogen wanhopen aan de toekomst van ons volk. Maar dan zijn er mannen gekomen, scharen werkers, en zij hebben ons land weer een Land gemaakt en ons volk een Volk. We hebben reeds onze vereering voor die getrouwen uitgesproken.

Het mag verwonderlijk heeten, dat in ons volk zooveel kernkrachtig weerstandsvermogen is gebleven, dat zoo opééns weer die gedoken machten óp-hieven en uitberstten in een nieuwen en eigen bloei. Maar verwonderlijker is het nog, dat hier menschen aan 't vlaamsch-schrijven gingen, dat hier een Letterkunst ontstaan kon

Die eerstelingen bedoelden geen eigenlijk kunstwerk te zijn; zij beoogden het sluimerend volksbewustzijn op te wekken. Hun tendentieuze literatuur stond ten dienste der ontluikende Vlaamsche beweging.

Geen tegenkamp werd hun gespaard, goen bevechtingsmanier bleef ongebruikt; geene miskennis bleef onbeproofd; en toch met staalsterk vertrouwen werkten zij voort: en er kwam een literatuur.

Maar de nieuwe boorling was een mager kunst-kindken. Stijf-gebakerd in de op en neer hoepelende versmaat-nadreuning van Feith, Helmers en Tollens, kregen we, in de dorste en lammenadigste boeken-taal, heel schoolsch-vormelijke en braaf-burgerlijke bespiegelingen over het Vaderland, den

Vrede of den Akkerbouw. Maar het vreemde romantisme trad zege-pralend in met Wieland, met Byron, met Scott, met Hugo, Lamartine en de Vigny. Hier werd toen groote opkuisch gemaakt tusschen de overgebleven „zanggodinnen, citer-snaren, dichterharpen, Tritons en Olympusgoden.” Het toenmalige kunststreven in Europa: „nationaliteit in de kunst” sloeg samen met het diepere gedacht van Vlaanderens herworden en onze kunst werd „vaderlandsch”.

Waren vroeger onze zoete rethorikers kalm-redeneerend en nuchter-weg beschouwend op hun manier, nú werden er vreeselijke dreig-zwaarden geheven door het jongere geslacht. Het was een onverwachte losdondering van al wat de romantische gruwelen aan uitzonderlijke, schrik-aanjagende toestanden hadden bedacht. Romans als: „*De Leeuw van Vlaanderen*”, „*De Bokkenrijders*”, „*Reginald van Valkenburg*” vol breed-gebarende tooneelhelden en jammerlijk bloedvergieten vonden een weerklank in poëzie als Ledeganck's „*Burchtslot van Zomergheem*”, Van Rijswijck's „*Eppenstein*”, De Laet's „*Kruisvaerder*”, Van Beers' „*Livarda*”, Albrecht Rodenbach's „*Sneyssens*” enz. En ons voorgeslacht werd verheerlijkt, verheerlijkt: onze burgers van vroeger werden gedost in romantische ridderrokken en vochten en sneuvelden heldhaftig in al die dramas „de cape et d'épée” van achter Dumas, in rijm of onrijm.

Er werd vreeselijk gevaderlandscht: Ledeganck, van Beers, van Rijswijck, Rens, Nolet de Brauwere van Steeland, Vuylsteke, de Geyter, Hiel zwaaiden schrikkelijke dreigzwaarden óp, in losdonderende verzen, om daarna te vertranen in weeke naaisterkenssentimentaliteit om doode kindjes, zieke jongelingen of onwaarschijnlijk-engelreine bruiden. Hun taal en versvorm waren, bij gebrek aan Vlaamsche opleiding, een onkunstig samenflansen van rijmende regelen, dikwijls gevuld met conventioneele beeldspraak. Daar de hoogere klasse niet luisteren wilde naar *l'laamsche* poëzie, richtte de literatuur zich uitsluitend tot het volk, waaruit zij was ontsproten, en hield zich op de laagte van het algemeene volksbegrip. Er waren

wel dichters, maar nog geen kunstenaars met-het-woord in ons land.

Het taalpurisme van Dautzenberg, de Cort en Ferguut beoefende dan ook grootendeels een zeer noodzakelijke reactie tegen de te groote vorm-laksheid van eenige van de voornoemde schrijvers. Heilzaam werkte de verzuiverende invloed hunner meer-aandachtige techniek op de Vlaamsche letterkunde, die te veel maar in rijmelen bots-er-op-los bestond.

Dus uitte zich de puristische richting als reactie in den vorm, tegelijkertijd met de aanwending van het realisme, dat versimpeling in onderwerpen vroeg: de Cort, Dautzenberg, Ferguut (van Droogenbroeck) de Geijter, de Lovelings, onder de dichters, Sleekx, Zetterman, van Driessche enz. onder de prosateurs bogen zich onder den vreemden invloed van de Néo-Romantiek en van de Realisten.

En intusschen ontbloede in Engeland de schoonste lyrische poëzie van onze eeuw. Gezelle kende dien bloei. Hij vertaalde Longfellow en las Shelley, Keats, Wordsworth, Rossetti, Poë, Tennyson enz. Door Gezelle en later door de *Nieuwe Gids*-beweging zou Vlaanderen ook door de Engelsche lyriek beïnvloed worden.

Maar de meest traditioneele, tegelijkertijd de meest origineele literatuur zou uit West-Vlaanderen komen. De inspiratie ervan was voornamelijk en grondig *Vlaamsch*.

Ondanks de Vlaamsche beweging waren onze oudere Vlaamsche schrijvers weinig meer als zeer ijverige vertalers geweest. Pol de Mont, breed-open geest, vereenigde de twee stroomingen: hij bleef Vlaamsch, schoon hij beter dan iemand het buitenland kende; hij bezigde een Hollandsch woord, ietwat particularistisch Vlaamsch of beter: Brabantsch getint, en bracht de Fransche parnassiaansche vorm-perfectie in vlaamsche gedichten over.

Daarom blijven Gezelle en de Mont de twee groote figuren van vóór, *Van Nu en Straks*.

Guido Gezelle is ons als de incarnatie van het schoone

levende Vlaanderen. Hij heeft niet zóó luide gestreden, omdat hij geen Vlaming meer worden moest. Hij was zichzelf — een Vlaming — en zijn gedichten zijn de klare spiegel van al de heerlijkheid van ons land.

Hij was de eerste, zuivere, fijnere dichter, die zijn ruischende verzen zong, omdat er suizing van zang opwelde in zijn wezen, en die bedoelde te geven: schoonheid alleen om schoonheid. Bij hem in 't algemeen en in zijn beste werk geen politieke, geen flamingantische bijbedoelingen, in versmaat gestompt of althans maar weinige. Maar bij hem *Kunst*: zuiver-uitgedrukt gevoel om de schoonheid van dit doorbevende voelen alléén. Dit is de groote beteekenis van Gezelle: hij was de eerste dichter, de eerste *kunstenaar* — zonder meer — in ons land.

Maar de tijden waren nog niet gekomen voor zoo-een fijnere bewustheid; Gezelle moest noodzakelijk miskend worden.

Al de muffige schoolvosgeesten, al de rustig-traditioneele nadreuners van der kanon-dommelenden Helmers, of nà-tranen-snuiters van den — och toch zoo gevoeligen! — Tollens, gingen op hem los; met de flaminganten, die in hun verzen met alle geweld vijanden pletterden, reuzenrapieren zwaaiden; met pantsers en helmen op de slapen liepen. Al onze Vlaamsche Helden-van-achter-de-stoof en roemruchtige dichters van bloed-overstroomde balladen kwamen tegen Gezelle gekant.

Gelukkiglijk mocht echter Guido Gezelle, in zijn laatste dagen den aureoolenden schijn der wijde glorie-zon voelen nà-lichten rond zijn machtig hoofd. Van de twee dichters, die vóór 't eerste in ons land gegeven hebben: *Kunst om Kunst*, schoonheid om schoonheid, zonder vaderlandsche; of zedelijke, of onderwijzende strekking, Guido Gezelle en Pol de Mont — staat Gezelle boven allen uit: zijn subtiële voelings- en uitdrukkingsmanier straalt glorieus boven dien tijd, nog vergroot in de oratische declamaties van Ledeganck en Blicck.

Gezelle was de *Voeler*, die om de diepste drangen alléén zou schrijven, en alleen over wat zijn verrukte oogen aanschouwden en over wat zijn ziel beroerde. Hij was de eerste

Dichter in ons land, maar verdoken, helaas! in de lamme bende rijmknutselaars, of lierdragers vol heilige flamingantische verontwaardiging, verdoken tusschen die mufte kunstmakers-met-de-taal als Ferguut en zijn „puristen.”

Gezelle was ook taal-hervormer, taal-verrijker, vorm-vermooier, maar door zijn spraak sidderden nog de volle warme gloed van het ware gevoel, en de echtheid, de natuurlijkheid van het volksidoom, waaraan hij zijn nieuwe vormen ontleende. Naast hem bleek Ferguut de schoolmeesterig-dorre taalverpuurder, die in boeken en dictionnaires zijn woorden zocht — en zich moeizaam beijverde onze taal te radbraken op de schema's van Grieksche, Arabische en wat weten we al metrum's.

Daar gulpte geen vrije vloed van leven en gevoelen door zijne kurkdroge en nijver-gevonden woorden-aardigheidjes.

Pol de Mont was te levendig een natuur, te los en te vrij een wezen, te jong om te moeten vreezen verstikt te worden in den ijzeren keursdwang van die nijpende „wetten” en schoolvossige „regels”. Daarbij hij had iets opgevangen van het Gezelle-lied, en hij had met Rodenbach geleefd. Van 't droge, derwisch-achtige Rückertje, Ferguut, nam hij de vorm-zorg alleen en van Rodenbach en Gezelle, het waarachtige, levensvolle, spontane. Zijn werk draagt eenigszins de sporen van de worsteling: Ruckert en Gezelle. Hij was de schakel tusschen de beiden, de knoop tusschen twee bijzondere richtingen.

Mocht Guido Gezelle, omringd met achting, zijn moe hoofd neerleggen, in laatste dagen van erkenning — Pol de Mont schijnt — schoon nog kracht-vol — op dit oogenblik, teruggetrokken — en zijn verdienstelijke werking als kunstgeschiedschrijver alleen al zijn werkkraft te willen opslurpen.

Nochtans was er een schoone tijd, dat zijn vaste hand mede den hervormingsploeg door de Vlaamsche aarde dreef; en met anderen was hij (méer dan zij): een klaarziend en belezen leven-brenger, een opwekker van nieuwe dingen.

Indien het literair werk van Pol de Mont *niet* dáár- stond,

indien zijn sterkste dichtbundels: „Lentesotternijen” (eerste druk 1882, tweede 1903), „Loreley” (1882), „Claribella” (1894), en „Iris” (1894), ons moesten onbekend zijn, dan nóg zouden wij hem moeten hoogachten om den levenwekkenden invloed, die uitgaat van zijn krachtige persoonlijkheid. Al wie maar eenigszins een blik wil werpen op zijn verbazende, veelomvattende werkzaamheid op het gebied der schilderkunstkritiek en oudheidkunde, evengoed als op dat van de folklore, de Vlaamsche beweging, de letterkritiek, de journalistiek, zal bekennen moeten dat weinigen in ons land zulke breed-zinnige weg-bereiders, zulke doortastende baan-brekers waren naar de fijnere cultuur, die we nu langzaam rond ons aan 't grootworden zien. Hij is een der edelste verborgen werkers geweest, die in den nacht wroetten, en hoopvolle blikken richtten naar 't nieuwe licht der toekomstkin. Hij voelde in de hongerejaren van ons land, toen alles dood lag en vastgevrozen in den grond, de dringende noodzakelijkheid, de jongere intellecten den weg te toonen naar bredere en hoogere geestelijke beschaving. Hij was een wondere „susciteur d'enthousiasmes”, een mildhandige gedachten-zaaier. Zoowel in zijn ideën en leven als in eigen literair-werk was hij de onmiddellijke en rechtstreeksche voorganger van het jongere geslacht, dat nu aan het woord is, de heraut van het jonge en blijde leven.

Wie dacht er b.v. rond en deels vóór 1890 aan, lovende en begrijpende artikelen te wijden aan de toen zoo algemeen verketterde en bespote beweging der Twintigen, en aan afzonderlijke kunstenaars van dezen tijd als Frédéric, James Ensor, Jacob Smits, Meunier, Heymans, Claus, Baertsoen, Oh. Verstraete, H. de Braeckelee, Willem Linnig, Toorop, Doudelet, Khnopf, enz., door de Mont in *Elseviers*, in *Vlaamsche School* of, later, in „Koppen en Busten” bestudeerd? Een geestdriftig apostolaat voor de komende schoonheid, zoo was zijn streven.

Hij stond op een keerpunt, en was een der zeldzaam bewuste geesten, die het voorgevoelen der toekomst in zich droegen, en

die waagden, ondanks allen geniepigen tegenstand, ze durvend te begroeten.

We spraken daareven zeer lang van de uitgebreide werking, die de Mont had in de evolutie onzer poëzie. Moeten we daarna wijzen op de overwegende rol door de Mont volgehouden, bij het in leven roepen, met Rodenbach, van de studentenbeweging?

Het artikel van André de Ridder, verschenen in „De Nieuwe Gids” (Augustus 1909), heeft daarover genoegzame klaarte geworpen. De studentenbeweging is nu opgegroeid tot een geestelijke macht, tot een sterken steun, eene immorwellende bron van Vlaamsche beschaving en in haar is nogmaals de waarde der jeugd-intuïtie van Rodenbach en de Mont gebleken.

Rodenbach stierf, zonder dat zomerrijpte de rijke belofte van zijn eersten lentebloei verwezenlijkte.

Het werk der verjonging en verbreding der Vlaamsche literatuur, waarvan Pol de Mont en hij het plan in hun jonge koppen droegen, — een onderdeel der algeheele, schoone herleving, waarvan ze droomden, waaraan ze wrochtten, — die heele taak van vernieuwing bleef aan den overlevende alléén voorbehouden.

Hij vatte zijn zwaar werk geestdriftig en moedvol aan. Als een blijde bode, brengend de vreugdige boodschap van het aan-glanzend jonge leven en de ontbloeiende schoonheid, en die met een schetterenden bazuinstoot zijn betrouwend naderen aankondigt, zóó trad hij onbeschroomd te voorschijn.

Tusschen den muffigen, nu gansch-vergeten nabloei der laatste rederijkers, nevens de meer-bezadigde kalmte der gezusters Loveling, schaterde weldra het leeuweriksgezag der „Lentesotternijen” en overstemde met den gulden galm van zijn levens-dartel lied den stildeunenden de la Montagne, die met de Gort en Antheunis ergens in een hoeksken verborgen in zeldzame en kleine liedjes zijn eenvoudig leven uitneuriëde.

Onbewust waren deze drie laatsten, ondanks het minder-belangrijke van hun karig werk, naar den geest voorloopers

van een nieuwere poëzie, omdat zij het gezwollene, bombastische of wekelijk-sentimenteele van een Nolet de Brauwere van Steeland („Moedig Germanje, te wapen, te wapen!") of van Jan van Beers met zijn „Zieke Jongeling" verwierpen voor het simpel uiten van meer wekelijke, bijna alledaagsche gevoelens in een klaar en wat eentonig vers.

Hun werk bleef beperkt van gevoelskring evenals van vormuiting, zonder genoegzame afwisseling noch rijkdom, nooit stijgend tot het warm-opgolven der breed-menschelijke gevoelens, maar besloten binnen den achtenswaardigen kring der zacht-verliefde en huishoudelijke gedichtjes. Ernstig en kiesch, ingetogen en goedmoedig klonk het zoet geschalmèi van hun onbeluisterd liedeken met teëre galmkens door de valleien van Vlaanderen. . . . , toen de menschelijke stem, de passiestem van „Loreley" daartusschen haar levensvreugde uitjuichte, en haar wêe uitschreide, het bruisen van haar drift losgoerschen liet.

Want de Mont bracht, in tegenstelling met zijn medestanders, subjectieve, zelf-ondergane, ervaren en geleefde poëzie waarvan onze literatuur later niet meer zou afwijken.

Voorzeker kan men minstens de „Fladderende Vlinders" van de Mont aan den invloed van Dautzenberg zien offeren op sommige oogenblikken. Maar men moet den blik verder dragen dan tot uiterlijke vorm-overeenkomsten. Naar keuze van onderwerp en richting van gedachten is er al een metelooze afstand: de lyriek van de Mont is subjectieve gevoelslyriek, de lyriek van Dautzenberg of Van Beers is bijna altijd onpersoonlijk. Zij bezitten „onderwerpen", en de band die hun gedicht aan hun innerlijk leven hecht is meestal onna-speurbaar, terwijl bij de Mont de mensch rechtstreekscher zijn jubel uitzingt of zijn leed uitschreit.

Ter andere zijde is bij de moderne dichters het vorm-purisme niet uitgestorven. Het leeft taai en grootergegroeid in de meer dan parnassiaansche vereering voor het woord, voor klank en beeld.

Zijn de zoo kiesche en harmonische taalverfijningen van een Van de Woestijne geen uitvloeisel, geen volwording, van die

vorm-cultus-beweging, zoo nederig begonnen bij Dautzenberg? Onze letterkundige taal heeft bij die crisis van verleniging alles gewonnen. Soepeler en sonorer als een veel bespeelde vedel, is zij van snaargeluid meer verfijnd en genuanceerd geworden.

Zelfs is een minder dichterlijk. Van den Oever naar de taal te noemen: *de laatste der puristen*, zoo angstig kuischt en zuivert hij tot droog-wordens toe zijn krakende verzen, vol nieuwgewilde woorden. Hij is het dorre einde eener beweging, die den besten invloed gehad heeft op de kunstwaarde onzer literatuur.

Een andere voorlooper, Prosper van Langendonck, was de eerste, om langs de wegen te treden, door de Mont geweest.

Zijn zuiver-geslagen sonnetten passen naar den vorm volledig in de vlaamsch-parnassiaansche beweging van 1880—1895.

Hij was een bitterder en pijnlijker gevoels-ontleder — een meer schiftender en scheidende geest, ook meer bedachtzaam — een meer besloten natuur dan de los-uitjubelende gezonde de Mont.

Minder vruchtbaar, zijn zijn minder-talrijke poëmas dieper opgebloeid en langer gedragen, schoon niet zoo verlokkelijk, niet zoo meeslepend zang- en kleurvol, niet meer zoo volborrelend, juichend leven als bij de Mont — noch lang zoo frisch — meer verintellectualiseerde poëzie. De Mont wint aan levenslustige liefde, aan opjubelend bestaansgenot, wat van Langendonck wint aan wrange en pijnlijke menscheijkheid.

De Mont bezingt den schoonen schijn der dingen, en de weelde der malve avonden, de wonne der klaarte-klaterende morgenden zóó op de impressie af — hij is lyrisch impressio-nist, zelfs in zijn passiegedichten. Nooit zoo cerebraal-abstract, maar rechtstreeks uitgevend wat zijn gevoel beroert.

Van Langendonck doorpeilt den schoonen schijn der feiten, hij vereenigt, versmelt die met zijn eigen, innerlijken gemoeds-toestand. Hij ziet zich zelve in het wisselend spel der uiterlijke dingen. Zijn beschrijving is ondergeschikt aan zijn gemoeds-toestand. Hij is psycholoog, symbolist, daar de buitenwaartsche beelden maar teekenen, symbolen zijner innerlijkheid zijn. De poëzie bij de Mont vloeit van buiten in hem, en bezielt zijn zang met ongeweten jubeling — bij van Langendonck van

binnen naar buiten; — hij is kalmer beeldend en bedachtzaam.

Met zijn meer verintellectualiseerde poëzie stond van Langendonck dichter bij de moderne Hollanders dan de Mont. Nochtans werd geen van beiden naar wezenlijke waarde door Kloos geschat.

Tegenover de persoonlijkheid, die ons heele literaire leven van 1880—1890 in beslag nam, tegenover de Mont, toch eigenlijk nooit een „Jugendfresser”, maar veeleer een overtuigd „Jugendfreund”, was de houding van „*Van Nu en Straks*” zoo . . . stilte. Rond 1890 gaf de Mont nochtans „*Claribella*” en „*Iris*”, waaryan de strekking minstens zoo revolutionnair was, grootendeels, dan veel van het werk der nieuwe bend, en dat nu ontegenzeggelijk eenvoudiger, sterker en waardevoller blijkt dan dat van vele latergekomenen.

„*Lentesotternijen*” en „*Iris*” staan nog wezenlijk apart in onze literatuur, en bij het best-gehamerde dat de laatste verzensmeden ons vaardig maakten.

Het dichtwerk van de Mont, — té overvloedig wel is waar, — behoudt nu, na twintig jaar, in zijn beste deelen een zonderlinge frischheid, een jeugdigheid, die op de kerngezonde levenskracht er van wijst.

De schoone erotiek, de vranke, menschelike zinnelijkheid er van, de ware rechtzinnigheid der gemakkelijk-opvlammende emotie tezamen met de gedragen vorm-sterkte, en de eigenaardigheid der vizie, b.v. in „*Legende van Jeschaa-ben-Yossef*”, geven aan een groot gedeelte van zijn werk een waarde die, eens dees Sturm- und Drangtijd voorbij, hechter en vaster zal blijken dan nu in ettelijke literaire cōteries wordt geleeraard.

De groote beteekenis van de Mont ligt echter hierin dat hij heeft afgebroken met de onschadelijk-eentonige brave-Hendriken-poëzie, en met onverzettelijk betrouwen en rusteloze werkzaamheid gestreefd om onze kunst en literatuur los te krijgen uit dien bekrompen kring van kleinstedschheid, burgerlijkheid en kruideniersbraafheid, die er op drukten en óverwogen. Zóó is hij — nog buiten de waarde van zijn werk óm — een voorbereider, een lichtdrager der geestelijke

hervorming. „*Le culte de l'avenir*”, ziedaar wat zijn heel bestaan van rustelooze werkzaamheid heeft overheerscht, met den naturalistische lichtglans van zijn ver betrachten.

't Is nu een waarschijnlijke mogelijkheid dat het werk van de Mont niet zuiver past in de eene of andere symbolistische of theorie. Van uit de denkbeeldige hoogte van een zelfgebouwd systeemken is het mogelijk dat sommigen hem streng afstraffen, omdat zijn werk de onvergeeflijke feil bezit niet effen te schuiven in de gereedgetimmerde vakskens hunner alléén-zaligmakende opvattingen.

Ons was het daarom niet te doen, maar enkel om er op te wijzen hoe ernstig en dapper hij aan het hervormingswerk hier mededeed; hoe hij blij-geestdriftig, overmoedig bijna, met onvermoeibaren kamplust en durf te velde stond, rechtzinnig, voor zijn geestelijke idealen. Weinigen zijn als hij, die zóó sterk het merk hunner persoonlijkheid gedrukt hebben op de ontwikkeling van een naarboven willend land en volk; weinigen die zoo sereen en niet te kwetsen door miskennis of bekamping, nooit ontmoedigd door tegenstand, breed-erkennend voor alle anderen, de heerlijkheid der nieuwe dageraden aanblijzen met hunbezielend woord.

Pol de Mont is een representatieve figuur in den opgang van Vlaanderen.

II

Een studie over Pol de Mont wordt zoo wat, in principieel, niet minder dan een in beeld brengen van de evolutie van onze gezamenlijke Beweging, d.w.z. van onze letterkunde, zelfs van onze kunst in 't algemeen, van den kamp voor 't instandhouden van onzen eigen volksaard, zooals die van 1875 tot 1900, buiten West-Vlaanderen bestonden. Pol de Mont is met deze evolutie vergroeid.

Van uit dit standpunt is het leven van Pol de Mont ons het meest belangrijk; dit bestaan ontleent dan ook heel zijn waarde aan de rol, door de Mont gespeeld in het Vlaamsch openbaar leven en aan zijn werk, is precies één met de Mont's zeer uiteenlopenden werkzaamheid.

Pol de Mont werd geboren den 15en April 1857 te Wambeké in 't overmooie Dietsch-Brabant, van ouders, die tot den welhebbenden boerenstand behoorden. Daar bracht hij in het huis zijns vaders heel zijn jeugd door en ontving er in de gemeenteschool van het dorp zijn eerste onderricht. Aan een fijngevoelig-aangelegde moeder, dié den jongen rond zich leerde zien, dankte hij de eerste en echtste schoonheidsimpresies van zijn leven.

Herinneringen, impressies uit zijn leven van dan, 't leven van een gewoon boerenkind, dat stil naast zijn ouders leeft, school gaat en voorts in de meerschen en wegen speelt en slentert, vinden we vooral terug in den prozabundel „Op mijn Dorpken” en ook in heel zijn dichterlijk werk; meest echter in „Lentesotternijen” en in „Idyllen”. Als zeer beteekenisvolle stukken in dien zin, leze men „Ik wil de dichter der Lente zijn” en „Aan een Brabantschen Leeuwerik”.

Heel 't land lag lachend in lenteschijn,
toen mij mijn moeder baarde.....

Des wil ik de dichter der Lente zijn:
de Lente is de jeugd der aarde.

Des wekke mijn lied tot vreugd en geneucht,
't zij blij als de Lente en 't zij jong als de jeugd!

De Mont, bovenal in de eerste jaren van zijn kunstenaarsloopbaan, toen hij nog niet de in literaire cultuur zeer verbedreven cosmopoliet gan thans heette, is dóór en dóór een dichter der Heimat eweest, de dichter van Brabant. Zijn „Idyllen” blijven behooren tot dat soort heel eigenaardige provincialistische of regionalistische poëzie waartoe werken worden gerekend als de „Emaux Bressans” van Gabriel Vicaire, de „Dans les Landes” van Maurice Rollinat, „Mireio” van Mistral, „Marie” van Brioux, het „Volksleben in Platt-deutschen Gedichten” van Klaus Groth. De Mont blijkt nog altijd de meest karakteristieke dichter zijner gouw.

Zijn middelbaar onderwijs genoot de Mont in een Privaat-Middelbare school van Ninove en in het Klein Seminarie van Mechelen, zoodat zijn eigenlijke opvoeding heel katholiek

was; zijn leermeesters hebben hem later zijn overgang tot het liberalisme en tot de vrije gedachte zeer kwalijk genomen; op dat gebied heeft zijn vrijzinnige houding hem zelfs veel onrechtvaardige tegenwerking en miskennis berokkend.

Tusschen de leerlingen van 't Mechelsche Seminarie hielp hij mede de vereeniging „De jonge Taalvrienden” stichten, die als orgaan „De Dageraad” uitgaf, en waarvan een merkwaardige invloed zou uitgaan op de Brabantsche studentenbeweging.

In 1887 trok Pol de Mont als student in wijsbegeerte en letteren naar de hoogeschool te Leuven.

Reeds, terwijl hij nog op 't Klein Seminarie van Mechelen studeerde, had Pol de Mont zijn eerste verzenbundeltje uitgegeven (1876), *Klimopkranksens*. 't Moet best begrijpelijk zijn dat te dien tijde de personaliteit van de Mont nog heel weinig ontwikkeld was; daarbij kwam, dat hij nog niet met de sterke leiders der literatuur had kennis gemaakt, maar zich had moeten gedragen naar voorbeelden die geen gelukkigen invloed op hem konden overbrengen. De namen van beteekenis uit dien tijd zijn: Conscience en Snieders, voor het proza, Jan van Beers, voor de poëzie, en 't zijn dan ook die schrijvers die op hem eenigszins inwerkende indrukken nalaten. Over de zeer hooge muren van de Mechelsche kostschool waren niet vele en zeker geen wijde echos van 't werkelijke, van 't groote leven tot hem doorgedrongen en boeken had hij zich ook niet vrij tot studie kunnen aanschaffen. Zijn vertrek naar Leuven opende voor hem een heele nieuwe periode. Te Leuven leerde de Mont het „Parnasse Comtemporain” kennen, in de eerste plaats den grootsten van al de dichters dier beweging, Leconte de Lisle, verder de Hérédia, Leon Diercx, Gautier, Théodore de Banville enz. Ook kreeg hij er den sterken Haubert te lezen, Heinrich Heine, waaraan hij zeker voor 'n gedeelte de ontluiking van zijn natuurlijk talent heeft te danken, en al de bizondersten der oudere en moderne schrijvers uit de verschillende landen.

Te Leuven ook werd Pol de Mont de vriend van Albrecht Rodenbach, terwijl hij er vele ontwikkelde en interessante

makers tegenkwam, die 't met hem heelemaal over de Vlaamsche kwestie eens waren: L. Simons, E. de Lepeleer, G. Eeman Roeselare. Dit is een zeer voornamelijk feit in zijn levensgeschiedenis. Rodenbach en hij waren reeds vroeger met elkaar in betrekking gekomen, voor 't stichten namelijk van den eersten algemeenen studentenbond, toen de Mont nog te Mechelen gevangen zat en Rodenbach te Roeselare studeerde.

Elk langs zijn kant, in zijn eigen gouw, hadden ze al een tijd lang onverpoosd en met taaien moed en onverletten ijver voor hun gemeenschappelijk ideaal gewerkt: de eerste algemeene studentenlanddag, rond Paschen 1877, te Gent gehouden, mocht voor beiden als een groote overwinning gelden. Te Leuven, wanneer vereend, kon hun begonnen kameraadschap niet anders dan tot een groote vriendschap aangroeien.

Het moet voor de Leuvensche burgers in 1878 zeker een aardige vertooning geweest zijn de twee leiders-dichters der Vlaamsche studentenbeweging: Berten Rodenbach en Pol de Mont door de straten hunner stad hun dagelijksche, langdurige wandelingen te zien doen. Berten had dicht, omhoogstreuvelend kroeshaar, dat bezijden zijn kleinen ronden hoed in duizend krollekens uitfroezelde, daarentegen droeg zijn medemakker lang sluijshaar, recht-neêrvallend van onder een breedgeranden Rubenshoed, en een langen, spitsigen Mephistophelesbaard aan de kin. De overjassen los om de schouders geworpen, zóó dat de leége mouwen aan weêrskanten te zwieren hingen, stapten ze druk-pratend van de Grootte Markt naar 't Station en terug, of van 't Station naar de Tiensche Poort en terug. Tezamen spraken ze over al wat hun aan 't harte lag: over kunst, over literatuur, over Vlaamsche Beweging, en over elk gelezen boek. De Mont met snelle opflakkering van geestdrift, maar Rodenbach kalmer en bedachtzaam wikkend en wegend. Waar de Mont één opjubeling van geestdrift was, en met zijn meêsleepend enthousiasme, — nú zelfs door de jaren maar weinig getemperd, — vele aanhangers te winnen wist, was Rodenbach daarnevens gewild-koeler: boven de drift van zijn gevoelen het koele verstand als meester. Hij dichtte:

„Wat is een knape? — Een hart vol warmte, vol gewoel. Een geest — een ijzeren grepe — koel”. . . . en zóó was hij: een gloeiende lavastroom van binnen, maar uiterlijk koel; weêrhouden in woord en gebaar, bijna statig. „Goethe” noemde hem de Mont, — „Schiller” wederdoopte hem Rodenbach. Te Leuven waren naast hen: de later wereldberoemde zanger Ernest Van Dyck, en Edgard Tinel, Jan Blockx en andere muzikanten; dan nog Fransch-schrijvers: Max Waller, Aibert Giraud Verhaeren en anderen. Deze laatsten waren aristocraten, de „dandys” van Leuven, en Rodenbach was in zeer goede betrekkingen met hen. Hij schreef zelfs een Fransch tooneelspel in dien tijd. De Mont verweet hem toen, dat hij zijn Vlaamsche vrienden verwaarloosde om met nieuw-gevonden kameraden zijn ledige uren te slijten.

Rodenbach moest in dit gezelschap een overeenkomst vinden met zijn eigen aristocratische natuur. Hij vatte de Vlaamsche Beweging op, in praktijk, als een werking tot vervlaamsching van den hooger stand. De Mont daarentegen was veel democratischer, wilde rechtstreeks tot het volk gaan. In die opvatting waren zij ieder nogmaals aan het eigenaardige hunner natuur getrouw.

Zij kwamen dikwijls te samen: elken dag bezocht de Mont Rodenbach op zijn kwartier, dit, eerlang, met zooveel te meer genoegen, daar in dit huis het schoone en edelreine jonge meisje woonde, de dochter van den deftigen hospes van zijn vriend, die hij in zijn bundel als „Ophelia” bezong, en die later zijn vrouw werd.

Op Rodenbach's kamer zaten ze beiden dikwijls samen te lezen en te werken, voort te discuteeren over hun verschillende meening aangaande den Vlaamschen taalstrijd, voort zich te illusionneeren met hun droomen van literaire grootwording, van verhooging, verbreding, veredeling onzer letterkunde. Terwijl Rodenbach ervan droomde ons met eigene origineele theater-literatuur, met een groote dramatische kunst te begiftigen, ontstond in de Mont de droom onze lyriek nieuw leven bij te zetten; hun beider droomem vulden zich aan tot een schoone hoop.

't Is verbazend na te gaan, hoe sterk bij die twee jonge mannen waren het geloof in zich zelf, het zelfvertrouwen en de overmoedige zekerheid van hun vermogen; die twee jongens droegen werkelijk een zekere profetenbewustheid, gingen preutsch op een groote zending die zij op zich voelden drukken en leefden die trouw na. We kunnen thans misschien om 't overdreven romantisme van hun jongelingsjaren glimlachen. Zeer bewonderenswaardig blijft niettemin de gewetensvolheid waarmede die twee jongens hun betrachting hebben gediend: *Godwin* staat er en *Iris* blijft ernaast.

Hun idealisme is noch doodsch, noch dor geweest, maar heeft vruchten gedragen.

Tusschen Rodenbach en de Mont is later stilaan een verkoeling gekomen. Zelfs hebben ze 'n tijdje lang als literaire vijanden tegenover elkaar gestaan, stellend de eene zijn „Nieuw Pennoen” tegen het „Jong Vlaanderen” van den anderen, na hun twist, die den val van „Het Pennoen”, hun beider tijdschrift, ten gevolge had.

Maar de wederzijdsche invloed van die twee mensen op elkanders geest en karakter, op elkanders werk is een onloochenbaar feit en waardig een plaats te bekleeden in Rodenbach's en de Mont's biografieën, wat echter altijd werd vergeten — misschien wel stelselmatig: men heeft misschien Rodenbach's beteekenis in onze Vlaamsche ontwikkeling wel wat al te veel geidealiseerd, ten koste van andere werkers, tot wier werk echter de bewondering en de vereering van onze jeugd een weinig rechtmatiger en eerlijker zich mocht richten.

Doch genoeg hierover; we herbeginnen liever desaangaande geene polemiek; en de Tijd zal alles wel terecht brengen en uitwijzen de wederzijdsche verdienste van elk, die Vlaanderen eens diende.

De Mont heeft zelf in een interview, dat we hem afnemen mochten, op 'n treffend critische wijze, de toenmalige toestand onzer lyriek uitéengezet en aangegeven welke de toekomstplannen waren die hem begeesterden — naast Rodenbach, in Leuvensch studentenstadje.

— „Ik heb spoedig een weg zien open liggen, dien ik opgaan wou. Wanneer ik de Nederlandsche literatuur van dien tijd aanschouwde, trof het me dat de Nederlandsche lyriek — de lyriek hier genomen zijnde in haar breedere beteekenis — van na Bilderdijk en Bellamy zoo weinig die kenmerken vertoonde, welke de lyriek overal elders, in de eerste plaats, zoo interessant maken — daargelaten de schoonheid en de verscheidenheid van den vorm —, namelijk: dat karakter van *gevoeld — en geleefd — zijn*, van *intrinsieke waarheid*. dat de poëzie stempelt tot de natuurlijke en noodzakelijke uiting van waarachtig-gevoelde en oprecht-ondergane indrukken, van werkelijk ervaren aandoeningen. Vooral in de erotische poëzie — in de liefde-poëzie — trof me dat gebrek aan waarheid. 't Scheen me, dat die minneliederen zoo dikwijls als op commando waren geschreven, als enkel „*Spielerei*” opgevat, en ons juist daarom zoo volkomen koud, onaangeroerd lieten. De weinige verzen, waarvan warmte uitging, waren te vinden in het werk van R. en V. Loveling, Emmanuel Hiel en Julius Vuylsteke. Verder kwam het me voor, dat de horizon van onze Nederlandsche lyriek veel meer begrensd was dan die der uitheemsche poëzie. Slechts een betrekkelijk klein aantal gedachten en gevoelenschenen onze dichters de moeite waard, om vertolkt te worden, en van al de moderne vraagstukken — die de „Umwertung”, de waardeomzetting van de meest gangbare begrippen onzer beschaving ten gevolge hadden (bijvoorbeeld: van de machtige verzuchting naar omhoog van den lageren volkstand) — namen ze, door den band niet de minste notitie. Eindelijk vond ik den vorm eng, de taal gemaakt, pedant, kleurloos, zenuwloos, koud en stroef, althans in al te vele gevallen; de beeldspraak was, in 't algemeen, traditioneel geworden, samengesteld uit oude overgeleverde of enkel overgeërfde *Schablonen*. De prosozoogenaamde „formalisten”, parnassiens, zooals Dautzenberg, Frans De Cort, Jan Ferguut, — dezen laatsten, den eenigen dezer plejade waarin de dichter te vaak door den formalist overvleugeld wordt — en den Hollander Carel Vosmaer. Ziedaar het

poëtische tijdbeeld der jaren 1870—1880. Zoo ontstond dan in mij, terwijl mijn vriend Rodenbach er integendeel van droomde ons met een eigen, origineele theater-literatuur te begiffigen, de droom onze lyriek en kleine epiek een nieuw leven bij te zetten, nieuwe wegen te zien opgaan. Door de bijbrenging van meer spontaneïteit, meer leven, meer realisme, door de verruiming en de moderniseering onzer poëtische „stof”, door de invoering, uit andere literaturen, van bepaalde prosodische vormen, ook door het zelfvinden van nieuwe strofen en rythmen — waardoor ons taalinstrument, zooals eene veelbespeelde viool, soepeler, gehoorzamer en volmaakter zou worden, wilde ik het mijne tot verbetering van de bestaande toestanden bijbrengen. Het bekwam me slecht. In 'n artikel, *De Zuidnederlandsche Letteren* in 1881, verschenen in *De Tijdspiegel*, had ik heel beschroomd en angstvallig, een paar mijner wenschen uitgedrukt. Wat wekte dat 'n verontwaardiging! Ik heb nog zeer lang voor mijn toch zeer gematigde principiepen moeten strijden.”

We hebben hier vóór ons liggen de twee pamphletten, geschreven in antwoord op dat *Tijdspiegel*-opstel (*De Tendenz van Pol de Mont*) en op Pol de Mont's repliek (*Nog over de Tendenz van Pol de Mont; Weg met de Zolamanie!*): de verontwaardiging ervan is echt en gemeend. De Mont bracht heel de traditioneele zedelijkheid der Vlaamsche literatuur in gevaar, en dat mocht natuurlijk niet, te geenen prijze. „Welnu, jon-geheer Pol de Mont, met al het talent dat ge in u draagt, gedoog dat wij u tegenspreken en verklaren in naam van vijftig jaren eerlijk bestaan en deftigheid van onze Zuid-nederlandsche beoefening van kunst en letterkunde, dat het overgroot gedeelte van Vlaanderen, ja zelfs van Nederland, niets gemeen hebben wil met de onreinheden van over Quiévrain en luidop protest aantekenen tegen het onkruid, dat uwe onbezonnenheid met volle grepen wou zien zaaien in midden onzer aartsvaderlijke vlaamsche gouwen en steden!”

Achtereenvolgens, terwijl hij te Universiteit studeerde, gaf Pol de Mont uit *Waarheid en Leven, Jongelingsleven, Rijzende Stri-*

ren, *De eerste Mensch*. In dien romantischen tijd, dichtte hij maar op, geleid door sentiment en instinct, gaf dus veelal onzuiver werk, dat niet stond op de gelijke hoogte zijner veel hogere letterkundige inzichten en onder het norma zijner betrachtingen bleef. Zijn groote werkgemakkelijkheid, de intens-borrelende spontaneïteit van zijn dichterwezen, zijn sterke improvisatiegave — niet genoegzaam ingedamd door een strengen critischen kijk op eigen werk, door onverbiddelijke zelfkritiek — hebben hem zeker parten gespeeld. Die eerste bundels van de Mont zijn, in feite, zeer ongelijk, zooals we dat beter uitéénzetten zullen. Nochtans behaalde in 1880 Pol de Mont met den bundel *Gedichten*, die eigenlijk een bloemlezing uit al zijn jeugdbundeltjes uitmaakte, den vijfjaarlijkschen prijs van Vlaamsche letterkunde: hij was toen 23 jaar oud.

In 1880 ook werd de Mont leeraar in de Nederlandsche taal benoemd aan het Atheneum van Doornik, daarna in 1882 aan 't Atheneum van Antwerpen. Sedert 1886 bekleedt hij ook het ambt van leeraar in de Germaansche letterkunde aan de Academie van Beeldende Kunsten en eindelijk in 1904 werd hij aangesteld tot conservator van 't Koninklijk Museum van Antwerpen.

Niet het minst aan zijn leeraarschap heeft de Mont de verspreiding van zijn invloed te danken. Al zijn leerlingen zijn het er over eens, om de belangrijkheid en de vormende kracht van de Mont's lessen te loven. De Mont is voor zijn leerlingen — zoowel voor die van 't Atheneum als van de Academie — een prachtige vulgarisator van letterkunde en kunst geweest. Hij heeft helpen opkweeken een schoon geslacht van vlaamschgezinde menschen, met brederen zin, belangstellend in cultuur, waarvan velen zelf later aan 't schrijven en aan 't schilderen zijn gegaan, door hem geïnspireerd. Zoo te Antwerpen de triomf der moderne literatuur en der moderne schilderkunst zoo snel is gekomen, dan is Pol de Mont daar zeker voor het grootste gedeelte tusschen.

Pol de Mont heeft zich ook 'n tijd lang combatief in de politiek gemengd. In 1890 was hij liberale candidaat voor de gemeenteverkiezing, werd echter niet gekozen, maar zetelde

van 1891 tot 1895 als provinciaal raadslid. Thans heeft hij, eigenlijk buiten de politiek om, zijne spreekvaardigheid ten dienste gesteld van de flamingantische partij, is te Antwerpen feitelijk de leider der Vlaamsche beweging geworden. We moeten erkennen, dat de Mont als demagoog, als volksaanvoerder wezenlijk verbazende kracht bezit. Men moet hem op een der groote volksmeetings hooren improviseeren hebben een dier machtige, geestdriftige redevoeringen, die hij geweldig over 't hoofd der verrukte menigte heenzwaait, om al den invloed van de Mont en zijn maestria te kunnen beseffen.

We citeeren hier een nogal gelukte beschrijving van een van de Mont's peroraties, gegeven door Emmanuel de Bom:

„Nu deinde Pol de Mont's stemme er over de hoofden, als een gerucht van groote wateren. Pol de Mont is een redenaar. In heel zijn wezen, in heel zijn talent speelt immers „de improvisator” de eerste rol. Als hij *er in* is, kan hij een geducht tribuun zijn, die, met zijn krachtig, lustig fantasievolle woord, waar „de eenwige student” uitspreekt, de harten in de borsten doet kloppen en geestdrift wekt in de hoofden. Ietwat stug, hard, zelfs ietwat kunstmatig, klinkt het in den aanvang. De Mont is er nog niet in.

Hij probeert zijn instrument maar, 't is een tasten naar den echten toon.

De woorden vallen en — vallen, als keien zoo hard, en ze zeggen niets; ik blijf er ongevoelig onder, ben afwezig, ik wandel in de bosschen, ver van dit rumoer. Maar . . . dáar heeft hij het te pakken. Zie hem daar staan — de Mont — met zijn hand in zijn zak, de andere arm hoog gierend door de lucht, en zijn stem, zijn stem die stijgt! Hij heeft getierelied als een leeuwewrik, hoog boven een korenveld. 't Was een gefrazel eerst van lieve woordjes, zoetjes zoetjes. Daar op eens — barst het los! De Mont slaat op de groote trom. Hij ontketent al zijn muzikanten. De organist trekt zijn registers open. En wij krijgen een vlammenenden woordenvloed op onze luisterende, beduusde hoofden; 't reuzelt langs voorhoofd en wangen en schouders, we staan als in een slagregen van woorden. Pol de Mont *is er in*. En wij zijn *er onder*.”

Met Verriest mogen we thans de Mont als den besten spreker van Vlaanderen aanzien. De Mont nochtans is krachtiger, *mannelijker* dan Verriest, min tooneelspeler. Hij draagt iets in hem van den leader, van den grooten volkstribuun en spreekt dan ook veel beter voor homvolle, woelige zalen — men moet hem hooren op een der Guldensporenfeesten, bijvoorbeeld, in de Antwerpsche Beurs — dan voor 'n klein publiek, dan in 'n sa-

lon of 'n klein conferentiezaaltje. De Mont is veeleer een *improvisator* dan 'n conferencier.

Zelfs in zijn voordrachten blijft de Mont eerst en vooral een lyricus, een dichter. Hij is niet een analyst, zooals Vermeulen bijv., die zonder een grooten omhaal van woorden, integendeel met eenige zeer korte en simpele zinnestelsels, diepe en nieuwe dingen weet te zeggen, ons vast te overtuigen van de levenswaarheid of van de onechtheid van een werk te doordringen, die zeer scherp een mensch dissekeert, maar die toch gewoonlijk niet meesleept, niet bekoort. De Mont's voordrachten, integendeel, zijn als liederen, overvloeiend van lyrisme; ze stijgen mede, in liefde, — in een zich plastisch uitende liefde — met hun onderwerp; beelden rijzen uit de diepte van het gevoel en de zinnen stijgen rythmisch op de golfing der emotie; men voelt eenigszins de scheppingsvreugde van den spreker.

Wat al redevoeringen en aanspraken heeft hij reeds gehouden! Wat al voordrachten hij in zijn leven heeft gegeven! Aan zijn welsprekendheid heeft de Mont 't beste deel van zijn invloed te danken; hij is in Vlaanderen en zelfs Nederland rondgegaan, in haast alle steden en zelfs op dorpen, de blijde boodschap brengend, dat er een eigen, nieuwe Vlaamsche kunst geboren was, overal trachtend te doen lichten in de zielen een sprankelken der schoonheid, die, gelijk een hoogvlammende toorts, allenthenen nu in Vlaanderenland aan 't schitterlaaien is — verkondigend dat het Vlaamsche volk nog bestaat, dat het een doel en rechten heeft, dat het kampen moet voor zijn eigen herwording en voor zijn eigen heerlijkheid.

Als de graag-aangehoorde leider van de tegenwoordige kultuurkamp van het flamingantisme heeft De Mont heel de belangrijkheid herwonnen, die hij, deze laatste jaren, als letterkundige, had verloren.

Nu moet echter hier bijgevoegd, dat ook als letterkundige Pol de Mont veld aan 't herwinnen is: de jongere generatie heeft tegenover dezen weelderigen dichter uit de voorbereidingsperiode een gansch andere houding aangenomen dan die

eerst door 't anarchistisch *Van Nu en Straks* tegenover hem gekozen; is bezig door een eerlijke erkenning van den heilzamen aard van zijn invloed op de tegenwoordige poëzie en zelfs van de intrinsieke waarde van veler zijner gedichten, hem te wreken over de langjarige miskennis en de iets of wat brutale achteruitduwing en negeering van zijn persoon en van zijn werk, vanwege *Van Nu en Straks*, in 't algemeen. Verscheidene opstellen van jongere literators, dezen laatsten tijd verschenen, zijn symptomatisch te dien opzichte. Het jonge herwordend Vlaanderen brengt aan Pol de Mont de waardeering, die het hem verschuldigd is.

III

We hebben in deze korte studie vooral willen doen uitschijnen de beteekenis van De Mont, hebben zijne figuur behandeld voornamelijk van uit 'n *historisch* standpunt. Er zou ons overblijven te schrijven over de eigenlijke intrinsieke waarde van De Mont's werk en den dichter ook te beschouwen op *critische* manier. We stellen ons voor, dit elders eens volledig te doen.

Het volsta dan hier te bevestigen dat uit het uitgebreid en ongelijk dichterwerk van de Mont een bloemlezing zou samenstellen, waarvan de uitgekozen stukken naast de schoonste van de laatste dichters mochten geciteerd.

Het zal wel in niemand opkomen den eigentlichen de Mont en zijn echte waarde te zoeken in de eerste jongelingsverzen verzameld in de bundeltjes *Klimoprankskens*, (1876) *Waarheid en Leven* (1877) en *Jongelingsleven* (1878).

Een licht-ontroerbare en zich gemakkelijk uitende natuur als de Mont kon in het eerste jeugdenthousiasme niet het noodige geestelijke evenwicht en kunstbewustzijn bezitten die tot werkelijk blijvend werk noodig zijn. Ten andere, staande heelemaal onder den romantischen invloed van Snieders en Conscience, gevangen in de duitsche romantische vormen, waren zijn eerste amoureuze liedekens enkel voorbereidingswerk. Nochtans trad hun auteur met een zeker geweld in het licht en werd door de kritiek tamelijk goedmoedig ontvangen.

Na de keuze *Gedichten*, die — zooals we het reeds vermelden — hem op zeer jeugdigen ouderdom beroemd maakten door den prijs waarmede ze werden vereerd, wekten vooral zijn *Lentesotternijen* (1882) in Vlaanderen en in den vreemde een overgrootte geestdrift. Niet, dat het niet mogelijk zijn zou, op *Lentesotternijen* strenge detail-kritiek toe te passen. Maar wat ons stellig in dat boek treft en ons sympathiek stemt, dat is de zuivere frischheid van het gevoel, de opborrelende echtheid van de ontroering, de zachte, dauwige Märchenachtige Andersen-atmosfeer en de lenige losheid van het rythme. Daaruit klinkt een jolig, plezierig guitenarenspel, in een speelsch scherzando of een teer pizzicato, waardoor nu en dan droomgestemde violentonen weven de aandoenlijkheid van een meer weemoedige stemming. *Lentesotternijen* mag aanzien, buiten zekere taal- en vorm-imperfecties om, door de kritiek uit 1880—81 met zooveel plezier opgeteld, als de lyrische ontboezeming van een innige, evenwichtige en sterke dichtersnatuur.

Het bracht ineens speelsche fantazie, vrije lyriek en erotische blijheid in de Vlaamsche letterkunde. Willem Kloos zelf moest aan de Mont dien invloed erkennen: „Op dat klassicisme uit de tweede hand (dat der officieel beroemde Vlaamsche dichters), op dat droge rederijkers-rijmwerk was reeds Pol de Mont een geweldige vooruitgang met zijn zinnelijkheid en zijn gevoel voor de natuur. Want hij bracht de dichtkunst over van het opgewonden-nuchtere schoolsche versificieeren naar het werkelijk menschelijke, het ondervondene en geziene, voor zoover dat toen ging.” We hadden toen nooit een zoo compleet geteekend, plastisch-afgewerkt gedicht gekregen als heel *Zaaien Maaien* (dat veel hooger staat dan bijv. het soortgelijk werk van den geroemden René de Clerq) en zelden verzen van stemming zoo puur en broos als deze:

Ik stiet mijn venster open in den nacht . . .

De tuin lag blank — in blanke vacht van doomen,
de lispelwind streek de struweelen zacht
en slaaprig schuddekruiden al de boomen.

Zoo zoete geur vervulde mij den mond,
geur van gebloemt, de knoppen pas ontsprongen,

alsof de Lente zelf daar buiten stond
 en laafde met haar zoelsten aâm mijn longen.

Of als die van het gedicht *De Meinachthemel*, dat we hier aan-
 halen willen:

De meinachthemel is een eindloos meer,
 wiens blauwen spiegel niet het minste windje rimpelt.

Tot in zijn diepste diepte slaapt het water
 en tot den bodem blijft het diafaan.

Een gansche Lent van wonderbare bloemen
 rankt uit zijn stillen sluimerdroom omhoog.

Elk bloemenhart is louter diamant
 en al de blâren schieten schittervonken.

Wijd uit het Oosten drijft een zilvren boot, —
 geen roeispaan rijst, geen roerpen roert, geen râ of reven! —
 het water in, dat voortslaapt ongestoord
 en schitterlicht in perelmoeren glans.

Dáár waakt en weeft, van stillen weemoed weenend,
 sneeuw wit van wang, in witte weduwenwâ,
 de kranke Nachtprinses haar droomenweb,
 dat, aldoor grooter, aldoor grooter wordt,

het drijvend vaartuig in zijn mazen wikkelt
 en, zilverschijnig, dra den stillen spiegel
 met heel zijn schat van bloemen, groot en klein,
 omhult als met een floers, tôtdat de boot,

al-verder varend, wijd in 't wazig Westen
 op d' hoogsten heuvel van de donkre kim
 te stranden schijnt, één stond nog blankt en blinkt,
 dan bleekt en bluscht en wegdamp, als een droom . . .

De meinachthemel is een eindloos meer,
 wiens blauwen spiegel niet het minste windje rimpelt.

De „elfenzang” van *Lentesotternijen* werd door den gekenden
 criticus Georg Braufdes — die het andere eposje *De Kinderen
 der Menschen*, ook van Pol de Mont, boven Milton's behande-
 ling van bijbelsche sagen durfde plaatsen en het, wat grootsch-
 heid van indruk aanging, met Michel Angelo's werk ver-
 want noemde — naast Shakespeare's *Middersumernight-
 dream* gezet. We roepen hier in 't voorbijgaan de aandacht op
 het verschil van toonhoogte in 't algemeen bestaande tusschen

onze Vlaamsche kritiek tegenover Pol de Mont en de buitenlandsche kritiek. 't Blijft onloochenbaar, dat de vreemdelingen, die buiten onze beweging staan — waarom? — de Mont vrij beter waardeeren dan wij zelf gewoon zijn te doen. We citeerden de meening van Brandes; de Duitsche kritikus Heinrich Heimmich acht dat we tot Theokriet terug moeten keeren om natuurpoëzie zoo frisch als die van „*Lentesotternijen*” weer te vinden en vindt, in een ander genre, in *De Eerste Mensch*, de prachtige epiek van Klopstock terug. We zouden nog kunnen aanhalen even vleiende beoordeelingen van Klaus Groth, Milelli enz.

In de bundel „Gedichten” (eene verzameling uit voorgaande uitgaven) — waarover we vroeger reeds reipten — vind men die zoo plastische idylle „Een Tarwemei”, (1879).

„Hier is 't gezocht van de halmen,
 die onder de slagen der maaiers,
 traag neêrzwijmelèn; — daar
 helklinkend getjank van de kromme
 pik, waarover de maaiër
 — den borstligen arm ontblootend —
 krassend den wetsteen strijkt —
 dat het vuur er in sprankelen uitkerst.
 Ginder, gezang en verheugend
 gejoel van de bindsters, die lachend
 't zweet van het voorhoofd vagen
 en trachten de mannen te volgen
 die maar voortgaan steeds
 met schooven op schooven te leggen.
 Verder het domlend gerol
 van den wagen, het schallen der djakke
 boven de welige manen
 van 't ros dat al dravend en steigerend
 hinnikt van 't wilde genot
 en al schuimende trampelt en kwispelt.”

Nochthans zijn de *Idyllen* (1882) aan velen minder sympathiek. Sommigen noemen het met wat overdrijving: echt Conscience-werk in verzen. Want zoo deze *Idyllen* geenszins verbeelden wat zoeterige gesprekjes tusschen moderne Daphnissen en Chloës noch klinken laten de oud-klassieke herderszangen en schalmeierijen, zoo missen ze toch die precies-realistische

kracht van uitbeelden, en die scherpe observatie der handelende personen, waaraan we later gewoon werden. In hun uitwerking straalt nog door, een duitsch-sentimenteele invloed à la Klaus-Groth, die deze verzen tweeslachtig maakt — en ze weg houdt van gedegen en volledige harmonie. Nochtans is er wel een zekere „parfum de terroir” met welgevallen op te snuiven uit sommige eenvoudige tooneeltjes en beschrijvingen. Soms roeren zij ons met dien simplen en toch dieptrillenden klank van het naïve volkslied. Men leze in „Idyllen en andere gedichten” b.v. „Op Sint Thomas” of „Drie oudjes” of „Bi koelen Westewinde”.

Sommige détail-teekeningen zijn, voor den durf der realistische vizie in poëzie veel scherper uitgebeeld, dan men het vóór 1884 waagde te doen. Een enkel voorbeeld:

Grootvaar, in zijn leunstoel, vangt zijn
daaglijksch middaguiltje:
't Rimplig voorhoofd bnigt hij,
in katoen gehuld tot over de ooren,
op zijn borst; lichtblauwe cirkels vormen
zich, bij 't slapen, rond zijn waatrig oog,
en doelloos ligt zijn hand, vol blauw gezwollen
aders, naast zijn koffikom op tafel —”.

Men zal misschien eens hooger schatten den gezonden eenvoud en de landelijke innigheid van deze tafereeltjes, zoo zonder eenige aanstellerij kunstig, een rustprieel van geurzoete fierebloemen, nà de beroezende roken onzer late, zwoele, Byzantijnsche tijdkunst.

„Toute la lyre”, zoo schijnt de kenspreuk van de Mont's betrachten te zijn geweest, want naast het landelijke van zijn „Idyllen” gaf hij ons „Loveley”, het veel-betwiste boek, waarin de liefde-rijkdom van den dichter zich ruim den teugel viert. Met recht wijzen de eenen op het *waar-gelcefd*, het *ondervondene* in deze liefdegedichten, die niet *bedachtzaam* werden samengeknutseld in de warme schrijfkamer. Andere kritiek toonde zich ten zeerste ontstemd door dien bovenmatigen zucht tot vrijen en minnen; men heette die poëzie „verwijfd” — en

Max Rooses, die met Nolet de Brauwere de graagst aanhoorde kritikus van rond 1880 was — voer heftig uit tegen dit „ontzenuwend, wellustig lif-laffen”. Velen hadden weinig sympathie voor de suikerzoete verliefdheid van dit vrijage-repertoire, vol herhaling; anderen stelden daartegen hoe arm onze lyrische poëzie was aan liefde-gedichten, en hoe zorgzaam er in de weinige bestaande alle spoor van zelfs de meest-natuurlijke zinnelijkheid was geweerd — „Loreley” bevreemde, toonde af naast de al-te-banale brave-Hendriken-poëzie, die te dien tijde op maar zeer weinig toontjes werd gefloten.

Dát kan ons nu een ware verdienste schijnen: ofschoon heel wat verzen uit dit boek Heinrich Heine nà-zongen, was er toch een geluid in, dat tot dán toe niet in onze literatuur weêrhelmdde.

Mochten dan sommigen beweren, dat hier feestvierend was een al te losbollig berijmen van alle liefde-ontroering; een al-te-spontaan er maar op los-dichten; een al te gestaag doorzingen van 't eeuwige liedje van kussen en koozen; — anderen zagen er een prijzenswaardige poging in, om los te komen uit de duffe atmosfeer van bekrompenheid en onnatuur, die over de Vlaamsche poëzie hing.

Zeker — in vorm-opzicht — zijn er in die minarijen-registers van Pol de Mont heel wat minder-gelukte dingen. De bacchantische luimen van zijn amoureuus gestel werden niet altijd verstilld in voldoende-poëtische schoonheidsvormen noch vastgelegd in de gewenschte, bezonken expressie. Dát voelde de dichter ook en in zijn later werk streefde hij meer naar parnassiaansche vormverfijning.

Evenals Gezelle en vroeger van Duyse gaf de Mont zich steeds geheel in zijn bundels, zonder veel schiften of scheiden. Het nadeel hiervan is, dat niet elk vers dezelfde indruk laten kan, — en dát men te dolen loopt tusschen ál die honderd uitingen — maar, langs een andere zijde, teekenen ze de levenslijn van een dichter af — en maken zijn bundels tot een soort lyrische auto-biographie.

Zóó doet de Mont heel karakteristiek in zijn liefde-roman in verzen „*Claribella*” (1893). Opmerkenswaardig is, hoe Pol de

Mont heel en gansch reeds weg was van onder den invloed der puristen en parnassianen, die zijn bundel „*Fladderende Vlinders*” zóó sterk beïnvloedden.

Om te komen tot de schoone uiting van *Iris* (1884), had de Mont de strenge school van de puristen noodig. In reactie tegen de al te onbeteugelde en wilde spontaneïteit en tegen het uitspattend improvisatorische van zijn wezen, kwam hun bezonnen vormen-tucht hem zeer te stade. De man van vaste prosodische meesterschap die de Mont door hun toedoen werd en die triomfeerde tijdelijk over den lossen, snaakschen vrijdichter van *Lentesotterijen*, was wel de echte de Mont niet, maar vulde dezen zeer gepast aan. De vaste meesterschap, die de Mont door vlijtig zich-oefenen in vreemde metriek ging verwerken, zou hem later dienen om met *Claribella* en *Iris* twee bundels te realiseeren, die in hun beste gedichten dragen de verbonden schoonheid van een persoonlijke en zeer zuivere emotie en van een rustigen, in-zich-zelf genotvollen esthetischen vorm. Het feit, dat de Mont *Fladderende Vlinders* (1885) heeft geschreven, volstaat echter niet om hem bij de Vlaamsche puristenbeweging in te lijven. Zoo er in *Fladderende Vlinders* inderdaad veel verzen staan, waarvan de vorm de bijzondere waarde of onwaarde uitmaakt, dan treffen we in *Lentesotternijen*, in *Claribella* en in *Iris* een losheid en onafhankelijkheid en afwijking van maat en rythme, zooals geen ander Vlaamsch poëet er te genieten geeft. We handelden reeds over den invloed der Fransche Parnassiens en van Jan van Droogenbroeck enz. op Pol de Mont. Daaruit besluite men nu niet tot een versterking van de Mont's gevoeligheid in traditioneele verzen.

De Mont was te vrij, te vol opborrelenden levenslust, te vol uitspetterende blijheid, om die koele en abstract-koude noodzakelijkheden à la Banville, in toepassing te brengen. Hij juichte te jong-jolig, te vol geestdrift, voor strijd en volk, dan dat hij van den Parnassiaan gewoonlijk veel meer hebben zou dan de relatieve vorm-perfectie en het zoeken naar stijlschoonheid en nieuwe metrumen. Voorzeker zijn *Fladderende Vlinders* te veel beïnvloed door deze afkoelende bekommering, maar zijn beste

werk is, ook daarin, zoo spontaan-opjuichend uit zijn levensdronken gemoed geschald, dat we 't hem niet meer verwijten kunnen voorafgestelde vormen te gebruiken dan aan Kloos bijv. het vooraf gestelde *sonnet* te beheerschen.

In 1881 reeds toonde de Mont een klaar inzicht te hebben op de gebreken der Fransche Parnassiens — in een opstel over „Le Parnasse contemporain” — verschenen in het „Nederlandsch Museum”. Hij verweet hun die voorgewende koelheid en gevoelsgebrek, hun onnatuurlijkheid en stijfheid en onwaarheid.

Men zegt ook dikwijls: de Mont is een volgeling van Dautzenberg. Ja, zuiver formeel misschien en dan een kort oogenblik, maar naar de richting der gedachte is er al een te metelooze afstand: het kenteeken der moderne poëzie is het *subjectivisme* in de lyriek. Beschouw de lyriek van van Beers, Dautzenberg, enz. Zij is *onpersoonlijk*; zij bezingt veel buiten-dingen, maar nooit of uiterst zelden het persoonlijk gevoel van den mensch, van den dichter zelf. De banden, die hun gedichten hechten aan hun innerlijk leven, zijn onnaspeurbaar. Daarentegen gaf de Mont *geleefd-subjectieve* poëzie, gansch modern van geest. Claribella is een *lyrische roman*, een *verloop van gevoelens*, met een steunbodem van feiten, levensvoórvallen daaronder, als bij Kloos bijv. en minder bij van Eeden, die dikwijls *gedachten-leven* schetst, niet links en rechts verkregen indrukken, met handigheid tot welluidende verzen verwerkt, maar een schakeling van gevoelsleven loopt daar naspeurbaar door, en men voelt een psychologisch verloop zooals ook bij Hélène Swarth, en Jaques Perk.

De evolutie van de Mont vat zich zoo samen: een periode van *dartel*, onbezorgd en onberedeneerd er maar op los dichtten, met al te *oneerbiedige gemakkelijheid* — daarna een reactie tegen de eigen *onevenwichtigheid*, een vastlegging van 't gevoel in 'n bewuste methode — eindelijk een terug zich herpakken, een weerkeeren naar de *frissche en levenskrachtige uitdrukking van zijn jeugd* ('t gevoel toch blijvend iets of wat afgekoeld), gesterkt door *gedegen verzentechniek* en gewijd aan *vrome vormbewondering*. In periode I rangschikken we *Ge-*

dichten, *Lentesotternijen*, *Idyllen* en grootendeels *Loreley*; de *Antiëkpenningen* uit *Loreley* en het meeste uit *Fladderende Vlinders* karakteriseeren op zijn sterkst de 2de periode; *Claribella* en *Iris* getuigen voor de 3de.

In *Claribella*, naast ongevoelde verzen (herinner u het sonnet over de jaloerschheid van den leeuw) komen zeer schoone gedichten voor, zooals de drie van den Nazang; „Mijn hart is dood! — Wie zal het begraven?” of zooals dat ééne bijzonder innige en woordfijne:

Nu treurt mijn liefde als een bleeke bloem
in wat gelig water

Verdamp't haar roken Verwelkt haar roem
Stervend wat later .

Nu kwijnt mijn liefde als het kaarslicht, flauw
in het morgenrijzen,
nog pinkend vóór 't beeld van de Lieve Vrouw
te midden van bloemparadijzen.

De nacht door bloeide haar mooie vlam,
— een vurigen kelk
op een blanken, slanken leliestam.
zoo blank als melk

Nu is ze uitgebrand, en de vlam gaat uit
als een mat, dood oog, dat voor altijd sluit.

Men wordt gewaar, dat in die verzen de Mont heelemaal verloren heeft de stijfheid van het klassiek-dorre der formalisten.

Iris (1894) moest worden de triomf van Pol de Mont, als artist-dichter. *Iris* is een evenwichtig *modern* kunstwerk, dat grooter waarde bezit buiten zijn beteekenis dan sommige blijven meenen. We voelen na 15 jaar *Iris* zeer dicht bij ons en volkomen passend in onzen tijd, ofschoon verschenen in, maar natuurlijk geschreven vóór 1894. Dit boek zou een studie op zich zelf verdienen, omdat op dat moment er het hoogtepunt der Vlaamsche letterkunde rustte; maar plaats ontbreekt hier. We kunnen niet dan erin bewonderen het vlugge gelijktreden van de Mont met heel de moderne sensibilliteit, zijn ten dienste zetten daarvan van een misschien ongeëvenaarde meesterschap over taal en rhythmiek (de *Dansstudies* o.a. blijven onder oogpunt

van verstechiek zeker eenig). Wat in *Iris* vooral treft, dat is wel de grootte eenvoud van heel de zeggings, vergeleken bij wat de later-gekomenen ons hebben gegeven, en daarnaast een kracht van verobjectivering zelfs van subjectieve gevoelens (bv. *Halewijn* enz.), die we evenzeer later te veel zullen missen. *Iris* doet ons betreuren, dat de Mont niet twintig jaar later geboren werd en in een gunstiger, meer-begrijpend midden: wie weet wat 'n heel ander dichter hij dan niet geworden was, de grootste wellicht van allen. Maar dat hij al *dat* geworden is *wat* hij is, in een zoo kleine en bedompte atmosfeer als deze, die over Vlaanderen hing ten dien tijde, bewijst veel te zijner eere. Meer willen we niet zeggen.

In heel zijn werk is de Mont te uitbundig geweest, evenals van Duyse, Gezelle, en niet minder Hiel en Vuylsteke. Sommige dichters geven zich heelemaal uit en laten aan den tijd zelf de kiezende schifting over. Anderen toonen zich maar in de best-gelukte hunner kunstwerken, op zekere momenten van hun leven, schriften zelf tusschen hunne voortbrengst. Pol de Mont echter behoort tot de eerste soort. De lezers zelf zullen daarna tusschen zijn werk kiezen en onderscheiden het gave van het minderwaardige. We durven hopen nochtans, dat allen in 't werk van Pol de Mont al waren het maar *eenige* gedichten zullen vinden, die, buiten alle wisselende theorieën om, ons aandoen door hun suggestief schoonheidsvermogen. Dit goed gedeelte in zijn te overvloedig werk zou moeten tot recht komen.

Daar leeft iets heerlijks in dat goede werk: een levensblijheid, een *jeugd*, een natuurlijke frischheid, — en zijn beste verzen zijn bloemen uit dat eenvoudig kinderland van alle gezond scheppen.

Nevens de bleekneuzige sensualiteit der „mystiekers”, — nevens de cerebraal abstracte zenuwkunst van vele jongeren, doet zijn lyrisme aan als een blijde *kunst des levens*.

't Is nu een mogelijkheid, dat het werk van de Mont niet gansch past in de een of andere symbolistische of naturalistische theorie. Van uit de denkbeeldige hoogte van een zelf-gebouwd systeemken is het mogelijk, dat sommigen hem streng afstraffen, omdat zijn werk de onvergeeflijke feile bezit niet te schuiven

in de gereedgetimmerde vakskens van hun buitenafsche alléénzaligmakende opvattingen.

Onze theoristen, — en de goden mogen hun wijsheid geven! — vergeten in hun zoo-te-prijzen bouwijver hoe er een grondig verschil bestaat tusschen 1o een verstandelijke, een „logische” *kunsttheorie*, zeer mathematisch-juist afgeleid uit eenige „onbetwistbare” stellingen, en 2o de onendig-rijkere, onuitputtelijke *levens-werkelijkheid*, en *-mogelijkheid*, die duizendtonig in den dichter komt weérhelmen. Hun uiterlijk-fraaie stelsels kunnen *raisonnatief-juist* zijn; tegenover het *leven*, dat niet zoo logisch is, noch zoo klaar en eenvoudig, zijn zij *valsch*. Er liggen in ons wezen te veel mogelijkheden, te veel duisterheden verholen, te veel dingen, die ons verstand, maar van uit de verte bevroedt, dan dat we ons-zelfen ganschelijk zouden kennen en dus beheerschen.

Het ergste, dat aan De Mont ten laste kan gelegd worden — en wat men altijd voelt in zijn slechtere dingen — dat is de impressie van het reeds gehoorde, het reeds gelezen, die zich uit zijn werk losmaakt: „Alles schon da gewesen”. De al te zwierige adaptiviteit en het te fijnzinnig begrijpen van den breedzijdigen, cosmopolitischen literatuurkenner die de Mont is, deden misschien veel kwaad aan den dichter in hem. Achtereenvolgens heeft de Mont zoowat geëvolueerd met de verschillende kunststromingen van de europeesche literatuur en daarom incarneert zijn werk misschien wel voor ons land het beste de evolutie van de hedendaagsche poëzie.

In den loop dezer studie hebben we beurtelings den invloed kunnen vaststellen, van Conscience en van Beers, van Rodenbach en Gezelle, later van de puristen en nog later van de eerste Van Nu en Straksers (in *Iris* hier en daar); de invloed uit Frankrijk van de Parnassiens allereerst en daarna van de symbolisten, Samain en Verlaine, bijv. (echt verlainiaansch zijn gedichten als deze van *Klank en Rythmus*, uit *Iris*), den invloed elders van Heine en Groth, Burns, Longfellow, enz.

Sommige auteurs schrijden hun tijdperk vooruit; anderen resumeren het. Sommige leiden nieuwe levensstromingen,

b. v. Nietzsche, anderen worden erdoor geleid, zooals de Mont.

Maar staande breed-bevattelijk en fijn-assimileerend onder de goede invloeden van hun tijd, leiden deze op hun beurt mindere golvingen. Dat heeft o. a. de Mont gedaan; zulks ten minste hopen we bewezen te hebben.

In Vlaanderen waar de profeten van 't eigen land veelal gesteenigd worden, — waar, tengevolge van eeuwen overheersing van vreemden en van verfransching, een dichter nog altijd als een uitzonderlijk en onnuttig weelde-artikel wordt beschouwd, — waar een buitengemeene mate pratheid, oncultuur, engheid van gezichtskring, en overgeleverde geloovige snulligheid alle vrije vlucht van een breeden geest belemmeren — was hij één der eerste *durvers*: op alle gebied een voorlooper, een baanbreker. In Vlaanderen, — *over dertig jaar* — behoorde er heel wat moed toe, om te durven vooruitreden, met liefde-gedichten, met vereering voor Gedachte, Kunst en Leven — op die bijzondere wijze als Pol de Mont dat deed:

Wij hebben hier maar enkel over zijn poëtisch werk eenige aanduidende bladzijden geschreven, ons voorbehoudend later van zijn kritische en kunst-historische productie te spreken — bij gelegenheid.

De dichtbundels van Pol de Mont zouden een meer uitvoerige studie óók over-waard zijn — voornamelijk wanneer men ze stelt in het historisch verloop onzer lettergeschiedenis.

Het zou natuurlijk gewaagd zijn, ineens los weg een absoluut oordeel te vellen over het werk van heel het nijver leven van een hoog-begaafd man als Pol de Mont; 't noodige perspectief daartoe ligt nog niet achter ons.

Ons doel was, overigens, zooals we het steeds hebben herhaald, nadruk te leggen op de *beteekenis* van Pol de Mont.

We meenen zulks verricht te hebben, zoo eerlijk als we 'tkonden en zoo voorzichtig mogelijk — maar toch, buiten algemeen geldende appreciaties om, met een niet te laken onafhankelijkheid, omdat we aldus ook zeker zijn te doen „een daad van eenvoudige rechtvaardigheid.”

ANDRÈ DE RIDDER.

GUST VAN ROOSBROECK.

Voor JOHAN DE MEESTER.

August Bierbaum

OTTO JULIUS BIERBAUM.

DOOR

CHR. VAN BALEN Jr.

I

Het is veelal een droge biographie, die moet aanvangen met geboorte-jaar en -plaats, bericht over studie, etc. En toch. . . . Iedere groote geest is niet alleen kind van zijn tijd, maar ook, en dat vooral, maker van zijn tijd. Elk tijdvak van de geschiedenis der wereld en van die der volkeren ontleent zijn cachet aan de groote mannen, die in dat tijdvak leefden, en dat tijdvak maakten tot een afgesloten geheel. En Otto Julius Bierbaum, die geboren werd in den tijd, dat het naturalisme in zijn bloei kwam, werd een mensch, een dichter, toen het — tenminste in Duitschland — zijn glansperiode achter den rug had, en de wereld om iets nieuws vroeg. Dat nieuwe kwam: de Neo-Romantiek deed haar intocht, en in Duitschland was Otto Julius Bierbaum een harer herauten.

Otto Julius Bierbaum werd geboren in 1865 te Grünberg in Silezië, en zijn eerste werk kwam uit in 1891; de studie over

Arnold Böcklin en de eerste bundel Studenten-Beichten waren zijn eerstelingen. Betrekkelijk laat, zal men zeggen, voor een geboren lyrisch dichter. Hoevelen hadden niet reeds op hun zes-en-twintigste jaar meer dan één verzenbundel achter den rug. Maar Bierbaum heeft een veelbewogen jeugd gehad, zooals hij zelf zegt in zijn komische autobiographie: „Mijn jeugd was rijker aan afwisseling dan goed is,” en dat, gevoegd bij het feit, dat Bierbaum lang student was, verklaart veel.

Bierbaum heeft eerst het gymnasium afgehoopen, en studeerde daarna eerst in Zürich, later in Leipzig en München, niet in een bepaalde faculteit, maar, zooals hij zelf zegt: „Philosophie, anthropologie, wereldgeschiedenis en Fransche literatuur. . . nu eens hierin studeerend, dan weer daarin, „en in waarheid slechts behoorend tot de *faculteit des levens*”. Nog later vinden we hem terug aan het Oostersche Seminarie te Berlijn, met het plan, als consul naar China te gaan. Twee jaar studeerde hij daar, tot hem een onverwachte slag trof: zijn ouders verloren plotseling hun fortuin, dat hen in staat had gesteld, hun zoon ruim te laten studeeren, en Otto Julius zag zich nu gedwongen, niet alleen voor zichzelf maar ook voor zijn beide ouders te zorgen — door schrijverij!

Men veroorlove me, nogmaals den dichter zelf aan het woord te laten: ¹

„Met de pen. Wat dat te beteekenen heeft, weet alleen diegene, die het ondervonden heeft. Ik zal er niet over spreken. „Het is te onaangenaam. En dan: wat nu volgt, is af te doen met boek-titels. Alleen wilde ik nog gaarne zeggen, dat ik „mijn noodlot bijzonder daarvoor dankbaar ben, dat ik mee „heb kunnen helpen aan het doen ontwaken van de aesthetiek in Duitschland. . . .”

Ik wil niet verder spreken over het *leven* van Bierbaum. Zooals we hem zelf reeds hoorden zeggen: „dat is af te doen

¹) *Otto Julius Bierbaum: Selbstbiographie*. Afgedrukt achter in de Bierbaum-studie van Eugen Schick, verschenen bij Schuster und Loeffler, Berlin und Leipzig, 1903.

„met boektitels.” Wanneer ik Bierbaum's werken behandel, vooral de romans *Stilpe*, *Pankrazius Graunzen*, *Prinz Kuckuck*, de *Studenten-Beichten* en het drama *Stella und Antonie*, zal er gelegenheid genoeg zijn, op des schrijvers leven terug te komen.

Men sta mij echter toe, aan te vangen met Bierbaum's gedichten: de *dichter* Bierbaum is het belangrijkste.

II

Ein Vogel singt gottlobesam,
Ein Vogel tief in meiner Brust;
Der Vogel ist die Liebe,
Die Liebe.

O. J. Bierbaum.

Voor me liggen twee boekjes gedichten van Otto Julius Bierbaum. Beiden zijn populair in het Deutschland van tegenwoordig, óók „*Maultrommel und Flöte*”, dat in de verzamelde gedichten van Bierbaum chronologisch de tweede plaats inneemt, maar vooral het boek, dat chronologisch zoowel als kwalitatief vooraan komt. De titel, voluit, is: „*Der Neubestellte Irrgarten der Liebe, um etliche Gaenge und Lauben vermehrt. Verliebte, launenhafte, moralische und andere Lieder. Gedichte u. Sprueche aus den Jahren 1885 bis 1905.*”

En nu ik hier spreken wil over Bierbaum's gedichten, herinner ik mij een passage uit zijn „Prinz Kuckuck”. De held wil aan zijn reisgeleider, den dichter Karl Kraker, vertellen van zijn liefdes-avonturen. Maar deze wil hem niet aanhooren, en meent:

„ . . . ich möchte dich bitten, über dieses Thema nicht mit mir zu sprechen. Ich gebe dir ja auch keine Referate über meine Aventüren. Denn ich finde nämlich, dass es zu den auszeichnende Eigenschaften des vornehmen Menschen gehört, nicht über Dinge zu reden, die zur Kammermusik des Lebens gehören. Weshalb die gesammte sogenannte Liebeslyrik eine grundordinäre Gattung der Poesie ist.”

Bierbaum heeft hier, dunkt me, met opzet den in de liefde perversen volgeling van Nietzsche gesteld tegenover zichzelf, den gezonden natuur- en minne-dichter. Want Bierbaum, bij wie in alle literaire werken de liefde *het* thema bij uitnemendheid is, verhaalt in zijn gedichten voortdurend van zijn eigen liefde. Waar hij in zijn proza de epicus van de veelvormige liefde is, daar is hij in zijn gedichten de lyricus van de éénvormige, individueele liefde.

* * *

Ik zou hier mijn persoonlijke meeningen over de gedichten van Bierbaum in al hunne verscheidenheid weer kunnen geven, en spreken over hun techniek, etc. Intusschen, ook in de dichtkunst en hare appreciatie loopen, als bij alle kunst, de meeningen te ver uiteen, dan dat ik mijne lezers hier, waar het te doen is om een beeld van Bierbaum te krijgen, wil vermoeien met mijn persoonlijke meeningen. Het beste lijkt me, de dichter zelf aan het woord te laten, en hier en daar een greep te doen uit die bonte verzameling.

Wie zoo de gedichten van Bierbaum doorbladert, zal direct reminiscenzen vinden van Duitschlands grootsten minne-dichter, Heinrich Heine. Niet, dat ik Bierbaum zou willen voorstellen, als een navolger, een imitator van Heine. Veeleer als een geestverwant, Germaanscher misschien, minder ironisch, maar toch zeker een ideeën-vriend. Wie denkt er niet aan Heine, als hij b.v. het volgende versje leest, dat tot titel een vraagteeken draagt:

?

Was eigentlich die Kleine will,
 Das mag der Teufel wissen!
 Bald guckt sie mich gar glühend an,
 Als wär sie hingerissen.
 Wovon? Wozu? Ich ahn es nicht;
 Der Teufel mag es wissen.
 Dann aber wieder macht sie mir

Ein Lärchen, furchtbar sauer,
 Dasz mirs durchs ganze Rückenmark
 Hinfährt wie kalter Schauer. !
 Weshalb? Warum? Ich weisz es nicht,
 Bin immer gleich beflissen.
 Was eigentlich die Kleine will:
 Der Teufel mag es wissen.

Irrgarten der Liebe blz. 117.

Ook de Heinische ironie is Bierbaum niet vreemd; men vergelijkte b.v. het gedichtje van Heine: „O, schwöre, Liebchen, immertat” met het volgende van Bierbaum, ontleend aan de serie „Pierrot's Marionetten-Theater”, waarin ook het in Duitschland zoo populaire „Ringelringelrosenkrantz” voorkomt:

ER MERKT ETWAS.

—: „Ich hab dich lieb”. . . .

Ich hör das so.

Könnt ich es glauben,

Wär ich wohl froh.

—: „Ik hab dich Heb”. . . .

Welch holder Ton!

Wie Geig und Flöte . . .

Ich hörte ihn schon.

—: „Ich hab dich lieb”. . . .

Sags immer, Kind!

Ich weisz, dass Lügen

Geschenke sind.

Irrgarten der Liebe, blz. 252.

Weliswaar mist Bierbaum Heine's haat en pessimisme, maar soms komt toch ook de bitterheid om een hoekje kijken. Maar zelfs in zijn bitterheid is Bierbaum optimistisch:

MEINEN WIERTEN FEINDEN.

Die Feinde haben mich weise gemacht,

— Die guten Feinde!

Erst hab ik gebrummt, dann hab ich gelacht

Der grimmen Gemeinde.

Sie haben mir, was ich bin, gezeigt,
 Die Heben Leute!
 Nun weisz ich, wie man lächelt und schweigt.
 Wer haszt mich heute?

Irrgarten der Liebe, blz. 427.

Maar dan komt de verliefde weer voor den dag, de eeuwige minnaar, de nimmer getrouwe, die zich telkens en weer opnieuw verliefd op het eerste het beste lieve gezichtje, dat hij ontmoet:

DU SOLLST ES NIEMAND SAGEN.

Mir fuhr vorbei ein schönes Kind
 In einem schnellen Wagen;
 Herüber trug ein Wort der Wind:
 „Du sollst es niemand sagen!“

„Du sollst es niemand sagen!“ und
 Zwei Augen sah ich leuchten,
 Und wie auf einem frischen Mund
 Zwei Lippen leicht sich beugten.

Vorüber wie ein Traumgesicht
 Das Kind, der Kuss, der Wagen, —
 Mein Lebelang vergess ichs nicht;
 Du sollst es niemand sagen!“

Irrgarten der Liebe, blz. 351.

Van Bierbaum, den minnedichter, is het slechts een korte schrede tot Bierbaum den natuurdichter. Bierbaum heeft de natuur gezien en begrepen, en daarom heeft hij haar lief gehad. Zijn heele verswerk door gaat de leidende gedachte van dezen zeldzamen optimist: „Wat is de wereld schoon, en wat ben ik gelukkig, dat ik al dat schoone zien kan en proeven. Hij is steeds in extase, en vindt het geluk overal. Hij proeft de lente, als zij ontwaakt, en zingt in stille verrukking:

DAS WUNDER AM BAUME.

Ein Wunder sich begeben hat:
 Aus schwarzem Holz ist grün ein Blatt
 Vergangne Nacht gedrunge,

Ein Vogel dann vom schwarzen Stamm
 Zum grünen Zweig gottlobesam
 Das Wunder hat besungen.

Irrgarten der Liebe, blz. 24.

Als een Godheid heeft hij de natuur lief, en hij, de klassiek opgevoede, vereert Pan, den grooten God van het Al, en als een Faun zingt hij een lied hem ter eer:

Ich glaube an den groszen Pan,
 Den heiter heiligen Werdegeist;
 Sein Herzschlag ist der Weltentakt,
 In dem die Sonnenfülle kreist.

Es wird und stirbt und stirbt, und wird;
 Kein Ende und kein Anbeginn.
 Sing, Flöte, dein Gebet der Lust!
 Das ist des Lebens heiliger Sinn.

Irrgarten der Liebe, blz. 37.

Bierbaum is de man van de vreugde, van het geluk en van de eeuwige jeugd. Maar het geluk is niet van de jaren afhankelijk: zowel het kind als de jongeling en de man, ja, zelfs de grijsaard kunnen het vinden, als ze het weten willen.

In zijn „Die vier Lebensalter” — jammer, dat het te lang is, om het hier in zijn geheel aan te halen — zegt Bierbaum het: zelfs voor den blinden grijsaard kan het leven schoon zijn:

— — — — —
 Es lehnte ein Greis an einem Baum,
 Der leuchtete im Blütenschaum
 Wie ein köstlich Geschmeide;
 Geschlossen die Augen beide,
 Sah nichts der Greis
 Von dem holden Gegleiss
 Und lächelte doch dazu.
 Sprach ich: Hör, du
 Was tust du so?
 Sprach er: Ich bin der Dunkelheit froh,
 Die mich umgibt.
 Die blühende Helle hab ich einst geliebt,

Nun täte sie mir weh,
 Da mir ein Licht ward innerlich;
 Das ist so milde;
 Ob ich im Dunkeln steh,
 Sonne nicht, Blüten nicht seh,
 Seh ich doch mich
 Klarer als je
 Und immer auf Gottes Gefilde.
 Es ist eine Nacht, wo die Wurzeln sind,
 Eine Nacht, von Keimen umgeben;
 Da wird zum tiefer sehenden Kind
 Der blinde Greis; denn das Leben ist blind,
 Und der Tod ist das sehende Leben.

Irrgarten der Liebe, blz. 18.

Overigens, een dichter, die regels geschapen heeft als de twee laatste, is een dichter bij de genade Gods.

In verband hiermede lijkt het me niet ondienstig, een fragment aan te halen uit het, ik zou bijna zeggen het „meest biographische” werk van Bierbaum. Die superlativus lijkt vreemd, maar bijna alle werken van Bierbaum zijn min of meer autobiografisch. Of, zooals hij zelf in zijn „Selbst-biographie” zegt: „Waar reeds Onze Lieve Heer den mensch naar „Zijn beeld schiep, kan immers de dichter slecht anders doen, „dan zichzelf tot model nemen. Maar met zijn amateur-goddelijkheid staat het nog erger dan met zijn groot voorbeeld uit „Genesis: de schepselen lijken maar een héél klein beetje op „den schepper.” Doch natuurlijk lijkt het eene schepsel meer op den schepper dan het andere, en zoo voel ik me, wat de figuur Stilpe uit Bierbaum's roman *Stilpe* betreft, tot dezen superlativus gerechtigd.

Bierbaum is, evenals de jonge Stilpe uit den roman, reeds vroeg met dichten begonnen. Lyrische gedichten!

De twaalfjarige Stilpe heeft voor het eerst „de vrouw” in zijn leven ontmoet. Door een toeval kust hij onder den lesenaar van zijn leeraar voor de eerste maal een meisje:

„Nu is ze weg.

„Nog een poos blijft hij onder den lessenaar liggen. Dan staat hij wankelend op, en rent naar de slaapzaal. In zijn bed weent hij. En stamelt haar naam. Slaapt in, nat van zijn tranen.

„Als hij den volgenden morgen wakker wordt, is alles om hem heen veranderd. Hij zou wel willen schreeuwen van ontroering. Josephine! Josephine!

„Dan wordt hij angstig. Hij zou wèg willen. Er vandoor. Naar huis. Wegkruipen.

„God zij dank, dat het Zondag is. In de kerk zingt hij zooluid, dat de inspecteur hem een waarschuwing geeft. In zijn gezangboek, op zijn plaats in de kerk, overal schrijft hij Josephine.

„En dat woord schuift binnen-in hem heen en weer, en op de maat van *Nun danket alle Gott* schrijft hij in onbeholpen verzen' de avonturen van dezen nacht.

„Dat was de eerste aanwijzing.

„Want van nu af wilde hij — dichter worden.

* * *

„Zoo'n kleine jongen, die dichter worden wil, is een merkwaardige verschijning. Het is wel de moeite waard, hem eens nauwkeuriger te bekijken.

„Het is heelemaal niet hetzelfde, als wanneer bijvoorbeeld iemand in de hoogste klasse van het gymnasium begint, de papieren hier te tokkelen. Dan pleegt meestal zucht tot nabootsing en eerzucht de hoofdreden te zijn, en die gevallen zijn zelden opmerkelijk. Alleen al niet, omdat ze, zelfs nog in onzen tijd, veel te vaak voorkomen.

„Maar als de verzen zoo vroeg los komen, als bij onzen Stilpe, dan ligt de geschiedenis diep en verdient aandacht. Nabootsing alleen is het niet, eerzucht steekt er in 't geheel niet achter — maar wat is het dan wèl?

„Het zal het beste zijn, als we die wonderlijke verschijning van den jongen Willibald bestudeeren.

„In de eerste plaats de opmerking, dat hij, van dat tooneeltje onder den lessenaar, niets in zich gevoeld heeft, dat aangeduid kan worden als een voorbode van die plotselinge verzen-schrijverij. Hoogstens, daar hij zeer gaarne in zijn gezangboek las, zonder dat vroomheid hem daartoe noopte. Hij las, omdat hij vond, dat het goed klonk. Maar daarbij kwam heelemaal de gedachte niet bij hem op, ook eens zoo iets goedklinkends te maken. Hij dacht er in 't geheel niet aan, dat dat iets gemaakts was. Hij beschouwde het als een bloem, als een boom, en schepte er behagen in.

„En nu, niet waar, het is toch wonderlijk: Nauwelijks heeft hij daar zoo'n kleine Josephine naast zich gevoeld, of hij gaat zitten en schrijft verzen. En niet alleen dat: hij voelt plotseling, zij het ook verward en uit dichte nevelen: Dit, het schrijven van verzen, is een ongehoord geluk, een doel, dat boven alle doelen uitgaat.

„Hij heeft een gevoel, alsof er iets in hem zwelt; zoo'n gevoel, dat zich alleen maar met dat onbeschrijfelijke gevoel daar onder den lessenaar laat vergelijken. En hij bewaart het geheim van dat zwellen met hetzelfde gevoel van schaamte, als het geheim van zijn avontuur met Josephine.

„Misschien zijn deze beide geheimen één? Misschien is het slechts de beet in den verboden appel der kennis?

„Maar voorloopig heeft hij aan dezen appel nog slechts geklikt, al moeten we ook toegeven, dat hij een onbepaalde lust gevoelt er nu ook in te bijten.

„Nee, men kan niet zeggen, dat Josephine en de verzen een en hetzelfde zijn. Het zijn twee openbaringen tegelijk, waarvan de eene de andere meegebracht heeft, en ze zijn, ofschoon ze schijnbaar dezelfde resultaten als gevolgen hebben, toch verschillend. Dat ze elkaar ook vijandig kunnen zijn, zal juist dit leven van Stilpe bewijzen.

„De duivel trekt graag onderrokken aan. Dat weten we uit „de geschiedenis van meer dan één heilig man. Maar vaak „heeft hij ook een „houten rokje” aan, en „ligt bij den waard „in den kelder.” Er zijn in de geschiedenis der letterkunde „een paar leerrijke bladzijden, waarin bewijzen daarvoor te „vinden zijn.

„Heiligen en dichters hebben meer met den duivel te maken „dan goede Christenen en dwepende jonge meisjes gelooven.

„Wie niet den dans met allerhande duivelen gewaagd heeft, „kan noch een heiligenkrans noch een lauwerkrans verwerven.

„En die duivelen, die veelsoortige duivelen — het is ver- „bazend, wat die dansen kunnen. In den beginne weten ze „zoo zacht te walsen, en het gaat heerlijk met hen, maar dan „opeens komt de wervel-dans, die de dansenden den helle- „trechter in veegt.

„Groote God, ik schrijf toch geen demonologie! Maar mijn „held wil (o Willibald!) dichter worden.”

Liefde, dichten en de schakel tusschen die beiden: inspi-
ratie! Daar hebben we den jongen dichter. Maar als de tijd
komt, dat de liefde verkoelt, waar blijft dan de inspiratie?
Stilpe en Bierbaum hebben beiden een tijd gehad, dat ze een
andere inspiratie noodig hebben. En dan dicht Bierbaum-Stilpe:

In Gottes Apotheke gährt
Ein Stoff, der ist mir herzlich wert,
Ihm hab ich mich ergeben.
Wir er nicht da, die Welt wär hohl;
Oh Du viel Heber Alkohol,
Von dir lernt ich das Schweben.

Jawohl!

Jawohl!

Das Schweben zwischen den Polen,
Dass lehrte mich der Alkohol;
Will mir einmal der Teufel wohl.
Soll er mich alkoholien.

(Stilpe: motto voor het 3e boek).

Maar ik dwaal af. Tot Bierbaum-Stilpe ben ik nog niet gekomen; we hebben het nog over Bierbaum-den-dichter en zijn „*Irrgarten der Liebe*.”

Wat wonder, dat de dichter der liefde ook is de dichter van de lente, van de vruchtbaarheid, van den groei. Dat is wel een van de elementen in de poëzie van Bierbaum, die haar zoo populair hebben gemaakt. Hij is de dichter van de aarde, die ons allen gemeen is; niet van de hoogere sferen, waarheen slechts weinigen den dichter kunnen volgen. Bierbaum zingt van de vruchtbare aarde, van het rijpe koren, van den blinkenden zeis:

SEGENSCHWERER TRAUM.

Mein Acker wogt, mein Weizen blüht....
 Die Sonne scheint mir ins Gemüt....
 In Ballen flieht der Sorgen Qualm....
 Gedichte sprieszen Halm an Halm....
 Es welt der Hoffnung Wiesengrün....
 Der Liebe Spinxenaugen glühen....
 Ein schmerzlich Glück, duftwolkeuscher,
 Drängt dunkelsamtenblau sich her
 Und droht mir schwülend ins Gemüt....
 Mein Acker wogt, mein Weizen blüht....

Irrgarten der Liebe, blz. 262.

ERNTL.

— — — — —
 Steht ein Feld im Korne schwer,
 Schwankt in goldnem Ueberschwange
 Früchtefroh und reifebange,
 Trocken rauschend hin und her.

An des Segens goldnem Rand.
 Wo des Himmels Blau sich breitet,
 Eine Sense in der Hand,
 Eine Bauerndirne schreitet....

Irrgarten der Liebe, blz. 279.

Nog sterker is de liefde voor het land in het volgende:

ZWISCHEN SAAT UND SENSE.

Das beste Werk auf Erden ist:

Korn in die Scholle säen,

Und aller Freuden vollste ist:

die schweren Schwaden mähen.

Rund geht der Wurf des Säemans

und rund des Mähders Eisen,

Des ganzen Lebens Auf und Ab

liegt mitten diesen Kreisen.

Irrgarten der Liebe, blz. 420.

De „*Irrgarten der Liebe*”, waarin de meeste gedichten uit de vroegere bundels „*Erlebte Gedichte*” en „*Ném, Trouwe, disen Kranz*” en het kalender-jaarboek „*Bunter Vogel*” zijn opgenomen, is verdeeld in verschillende hoofdstukken: *Baum und Busch* (philosophisch-lyrisch), *Statuen* (bijschriften bij of gedichten, geïnspireerd door schilderijen, beeldhouwwerken, etc.), *Villa Gemma* (meer zuiver lyrisch), *Nachtschatten* (lyriek, voornamelijk in mineur) *Tanzweise* (gedichten en versjes, wier inhoud of vorm betrekking heeft op het dansen of op den een of anderen vorm van dans, van de „*Sternentanz*” tot de „*Gavotte des Verliebten*”, en van het kinderdansliedje tot de „*Totentanz*”), *Volière* (gedichten, waarin de dichter een vrouw laat spreken), *Wilde Blumen* (lyriek van een licht genre, die de Ueberbrettli-liederen nabij komt; hierin is ook opgenomen de cyclus *Jeanette*, uit de *Waschermadlhistorie* uit de *Studenten-Beichten*), *Fremde Blumen* (vertalingen naar Arne Garborg, Pol de Mont en Franc Nohain), etc. etc.

Maar op twee van deze hoofdstukken wensch ik toch nog in het bijzonder de aandacht te vestigen. Het eerste heet *Pierrots Marionetten-Theater*.

Pierrot! Is er één vermomming, die den dichter beter past, als de Pierrot? Of, eigenlijk is het geen vermomming. Pierrot is een dichter. Hij is de eeuwig verliefde, die ook eeuwig ontrouw is; de eeuwige dweper, die spot met zijn eigen dwepe-

rijen; de eeuwige melancholicus, die lacht om zijn droefheid; hij is de nar voor de menschen, de kunstenaar voor zichzelf. Bierbaum zegt het zelf:

PIERROT PROLOGISIERT

Hier, werte Frau und Mädchen,
An einem rosa Fädchen
Is alles aufgereiht
Mit himmelblauen Säumen,
Was mir von bunten Träumen
Herblieb aus alter Zeit.

Ihr könnt behaglich lesen,
Was ich ein Träumer gewesen
Und, ach, wie voll mein Herz;
Es schwoll, das Gott erbarme,
Vor lauter Lust und Harme
Und schwebte himmelwärts
Als eine bunte Blase,
Gehlüht von reiner Ekstase, —
Doch als es stand am höchsten,
Zerplatzte es von Schmerz.
Und schaukelnd fiel hernieder,
Was von ihm übrig blieb:
Eine Handvoll schwärmender Lieder,
Die ich, ein Träumer, schrieb.

Irrgarten der Liebe, blz. 239.

En Pierrot verhaalt zijn geschiedenis in een serie minneliederen, vroolijk, sarcastisch, spottend, alles tegelijk. Uit dit hoofdstuk is ook het lied, dat Bierbaum beroemd gemaakt heeft bij het Duitsche volk. Het volk kent Bierbaum als den dichter van *Ringelringelrosenkranz*. Door meer dan één componist is het op muziek gezet, en ieder kent het, geloof ik. Zoo niet, dan geef ik het hier nog even, ter herinnering:

ER FÜHLT SICH LUSTIGER EHEMANN.

Ringelringelrosenkranz,
Ich tanz mit meiner Frau,
Wir tanzen um den Rosenbusch,

Klingklanggloribusch,
Ich dreh mich wie ein Pfau.

Zwar hab ich kein so schönes Rad
Doch bin ich sehr verliebt
Und springe wie ein Firlifink,
Dieweil es gar kein lieber Ding
Als wie die Meine gibt.

Die Welt, die ist da draussen wo,
Mag auf dem Kopf sie stehn!
Sie intressiert uns gar nicht sehr,
Und wenn sie nicht vorhanden wär
Würds auch noch weiter gehn;

Ringelringelrosenkranz,
Ich tanz mit meiner Frau,
Wir tanzen um der Rosenbusch,
Klingklanggloribusch,
Ich dreh mich wie ein Pfau.

Irrgarten der Liebe, blz. 245.

In deze serie Pierrot-liederen zien we voor het eerst ook de neiging van Bierbaum, later in zijne andere werken nog meer op den voorgrond tredende, om bizarre titels voor zijn gedachten te vinden. Hierboven zagen we er reeds een voorbeeld van. Uit de titels van de Pierrot-liederen is de heele Pierrot-tragedie te volgen: *Er bringt ihr ein Ständchen auf der Maultrommel; Er bringt sie nach Hause; Nun nimmt er sie fest; Er springt mit ihr in die Ehe; Er fühlt sich lustiger Ehemann; Er fühlt sich geborgen; Er erinnert sie an frühere Zeiten; Selbst ihre schlechte Laune macht ihm Spasz; Er hält sie offenbar für eine Perle; Er merkt etwas; Er verreist, und denkt an sie; Er kommt nach Hause und macht eine Entdeckung; Er kommt nicht so schnell darüber hinweg, und klagt das Schicksal an; Er kommt zur Vernunft; Es hilft ihm eine neue Einbildung; Er entsagt. . . .*

Die lust, om zijn werken met eigenaardige titels te versieren, komt wel het sterkste aan het licht bij zijn, naderhand in de tweede der „*Stilpe-Komodier*” dramatisch bewerkte

novelle „*Die Schlangendame*”. Dan zien we hoofdstukken met opschriften als deze: *Haben Sie schon einmal junge Stiere gesehen?*; *Aber das streift ja aus Auchgrauel*; *Paul! Himmelherrgott Paull Nein!?* *Jai? Herryott, Paul!* Dat is een soort gewildheid, een soort geweldig doen met woorden, die van het baroc-komische overgebracht in het ernstig-lyrische Bierbaum misschien brachten tot het scheppen van nieuwe woorden en woordverbindingen, evenals bij ons de *Nieuwe Gids* heeft gedaan. Evenals de *Nieuwe Gidsers* is Bierbaum, en met hem een heel geslacht van tijdgenooten erom uitgelachen, maar niettemin hebben woorden als de door Bierbaum geschapene *Werdeseeligkeit*, *springfroh*, *furchthold* e.a. hun burgerrecht in de taal der Duitsche dichters reeds lang verworven.

* * *

Het tweede hoofdstuk, waarop ik nog even de aandacht wilde vestigen, draagt tot titel *Kannegiesser-Kegelschub*. De figuur, die de Deensche tooneelschrijver Holberg in de eerste helft der achttiende eeuw geschapen heeft, is zoowel in Duitschland als in ons land blijven leven, en de „*Kannegiesser*” of „*tinne-gieter*” is en blijft een beunhaas in de politiek. Met deze politieke tinnegieterij heeft ook Bierbaum zich opgehouden, en de Russisch-Japansche oorlog, benevens Duitschland's koloniale Afrika-avonturen hebben hem geïnspireerd tot een reeks satyren. Men veroorlove mij een staaltje:

VOM RUSSISCH-JAPANISCHEN KRIEGSSCHAUPLATZ.

Eines ist bei diesem Streite
Anders als es sonsten ist:
Diesmal haut nicht Christ auf Christ,
Denn der eine ist ein „Heide”.

Und so wissen alle beide,
Wie der Christ so der Buddhist:
Unser lieber Gott, du bist
Ganz bestimmt auf unsrer Seite.

Dieser Umstand ist bequem,
 Denn es ist nicht angenehm
 Und es schafft Verlegenheiten
 Sich auch noch um Gott zu streiten.
 Schneller füllt der erste Schusz,
 Wenn man nicht erst beten musz.

Der Irrgarten der Liebe, blz. 218.

Overigens schijnt dit gedichtje erop te wijzen, dat Bierbaum — hij kende een weinig Hollandsch — niet onbekend is geweest met de werken van onzen Multatuli. Een tweede bewijs daarvoor meen ik te vinden in den roman *Stilpe*, waarin Bierbaum zijn zestien-jarigen held het volgende gedicht laat schrijven, dat sterk doet denken aan het „Gebet van den Onwetende”, een kinderlijk „Gebet” wel te verstaan, maar toch te veel op het meer bejaarde gelijkend, om er niet mee verwant te zijn:

Ich bin ein Mensch, und, hat mich Gott gemacht,
 So soll er einstehn auch für das Gemachte
 Und soll nicht Sünde heiszen, was ich tu,
 Und seiner Pfaffen ekelhafte Schaar
 Auf mich loslassen wie ein Heer von Geiern.
 Ich bin voll Wollust, und ich schreie laut
 Nach Wollust wie der Hirsch nach Wasser schreit.
 So gebt sie mir, denn Gott hats so gewollt
 Und wenn ihr Sünde sagt, so sündigt Gott.
 Nein, nein und nein, ihr kennt ihn nicht, den Gott,
 Von dem ihr sprecht; er ist kein Lieber Gott:
 Ein böser Gott! — Ach Gott, er ist ja nicht!

Stilpe. blz. 99.

Niet waar? . . . „O, God, er is geen God!”

Men bedenke overigens, dat niet Bierbaum hier spreekt, maar de jonge *Stilpe*.

* * *

Het kost me moeite, afscheid te nemen van den *dichter* Bierbaum. Er zijn in zijn gedichten nog zooveelen, die ik den lezer gaarne zou willen voorzetten. Ze verdienen het zoo, ge-

lezen te worden. Maar ook Bierbaum-de-proza-schrijver, de romançier verdient de aandacht. En dus scheid ik — voorlooppig — van Bierbaum-den-dichter.

III

Behalve gedichten bevat de „*Irrgarten der Liebe*” ook eenige „brokken” proza. Gedichten in proza zou ik ze willen noemen. Menigeen heeft het vermogen, een goed verhaal of een goeden roman in elkaar te zetten, maar *proza* schrijven kunnen maar heel weinigen. Men versta mij wel: ik bedoel niet het proza van den Bourgeois-Gentilhomme, waarvan hij zeide: *Il y a plus de vingt ans que je dis de la prose, sans que j'en susse rien*, maar het proza, waarvan van Deyssel spreekt, als hij juicht: „Ik houd van het proza, dat heerlijke ding, dat op je aan komt stormen als een man . . .”

Bierbaum kende dat proza: zijn „gedichten in proza” bewijzen het. Men veroorlove mij eenige aanhalingen:

PAN AN DIE STERNE.

Heut in der Nacht risz der Sturm ein Loch, ein groszes zackenzinkiges Loch in den Himmel.

Schwefelgelb wars und grell geädert mit ultramarinblauen Streifen. Ich sah wie hinter einem Netzgeflechte direkt in den endlos gurgelnden Raum der Welt. . . .”

Irrgarten der Liebe, blz. 89.

Het schoonste is misschien wel „*Brautführer Tod*” uit het hoofdstuk „*Parkspule*”:

BRAUTFÜHRER TOD.

Der Bräutigam:

Ich lese Lieder aus fremden Seelen, aber alle Lieder künden mir nur dich und deine Seele.

Und über Wiesen schau ich und tausende Blumen, aber überall seh ich nur dich und die Blume deiner Schönheit.

Komm, o komm, du meiner Seele lebendiges Gedicht, du meiner Seele atmende Blume, komm! Komm, du mein Leben!

Wie du so bebst! Gib, gib mir deine Hand! Ich habe mich so sehr nach dir geseht, und wie du kamst, bin ich erschrocken.

DIE BRAUT.

Ich habe mich nach dir so bang geseht; nun bin ich froh.
Mir wars, mich führte Wer zu dir, und einer spräche leis an meinem Ohr:
Geh hin, geh hin, heut überschattet dich an seiner Brust das tiefe, tiefe Glück, in dem der Sonne Aufgang ist und Niedergang!

Und mir ward bange, da ich zu dir ging.

Nun bin ich froh.

DER BRAUTFÜHRER.

Sterne führ ich einander zu im Kreislauf geketteter Ewigkeiten, und bin im Aneinanderflügeln des Mückentanzes.

Von meinem Atem getragen fliegen die Samenstäubchen aus Blütennarben im Blütenkelche, und was ich raue, bebt im Herzen der Braut und lässt die Brust des Bräutigams drängend gehn.

Wohin ich führe, braucht ihr nicht zu fragen. Fühlt euch, so fühlt ihr mich.

Ich segne euch.

Irrgarten der Liebe, blz. 412

Doet zooiets niet denken aan een der beste stukken proza die ooit in onze taal geschreven zijn: de statenoverzetting van het Canticum Canticorum, bedoel ik?

Maar niet alleen in de weinige proza-dichten uit de „*Irrgarten der Liebe*“ treffen we zulk uitmuntend proza aan, maar ook in zijn romans, zijn novellen, zijn kritische studies. Zoo vind ik b.v. in de novelle *Josephine* uit de eerste serie „*Studenten-Beichten*“ — jeugdwerk van Bierbaum dus — de volgende passage:

... Ich fühlte eine Angst tastend in mir aufsteigen. Ein lauerndes, widrig schwellendes schnürendes Gefühl. Eine dunkle Macht schob mich langsam in immer gleichen Drucke ins Dunkle. Mir war's als wenn meine innerste Seele den Atem aussetzte, und mein Blick kehrte sich in meine eigene Vergangenheit. Ah, all dies Streben nach einem Ziele, nicht immer klar bewusst, aber immer schwingenfertig, immer triebbewegt: ja, ja — dorthin, dorthin hast du gewollt, und Deine Kraft, sie hätte gereicht. Warst du nicht nahe? Und alle die sturmglücksecunden, da Dein Herz in Liebe schwoll und Dir selber ein Himmel war, und Du selber ein Gott

in Fülle und Seligkeit! Ja, liebekräftig warst Du, und leicht zu heben im Herzschlag. Oft warst Du tot und verwirren und blind und gingst in der Menge, unglücklich bewusst Deines Falls, — aber in Schwall und heisser Wonne leuchtete so oft dann mitten im Tiefsten Dir eine Flut von Freiheitsschöne ins Herz, dasz Du hoch warst und allein, kräftig grosz nicht herrschend, nicht beherrscht *einzig*. Und dann wieder die wahre Liebe zu *jeder* Wirklichkeit, das Seligsein im Drange, zu vergehen im All! Du *wärs*t zur Wahrheit gediehen, zu freiem eigenen sein, Du hättest Dich ausgelebt, — nun aber zappelst Du in der grauen Spinnewebe fremder Niedertracht und blöder Sitte, und die Spinne Tod wird Hirn und Herz Dir aussaufen...

Men voelt het: hier is niet de verhalenschrijver aan het woord: in iederen regel trilt het rythme van den geïnspireerden klank-dichter. Zoodat ook dit hoofdstuk Bierbaums taal nog behoorde tot de beschrijving van Bierbaum-den-dichter. En nu zijn novellen en romans: nu Bierbaum-de-romancier, die niet alleen door zijn proza, maar ook door zijn stof opmerkelijk is.

IV

In 1891, dus in zijn zesentwintigste jaar, publiceerde Bierbaum zijn eersten bundel novellen: *Studenten-Beichten*. Het zijn beelden uit eigen ervaring of eigen zien: verhalen van het eerste vrijworden van den schooljongen; van den overgang van den onderde-plak-staanden gymnasiast tot den vrijen student. Beelden van jonge menschen, die voor het eerst de wereld aanzien door eigen oogen; conflicten van de droomwereld van den schoolknaap met de realistische wereld van het leven.

In den nieuwsten, achtsten druk, van de „*Studenten-Beichten*”, opgedragen aan den dichter Richard Dehmel, geeft Bierbaum ons, in de opdracht, zijn eigen oordeel over dat jeugdwerk.

„Jugendwerke?” — zoo vraagt hij? „Bin ich denn mittlerweile so alt geworden? Ich will's nicht hoffen. Und doch Unter uns gesagt: Man wird heutzutage merkwürdig schnell alt, oder man fühlt sich wenigstens so wenn man seine ersten Bücher durchsieht. ...”

„Wenn ich diese Geschichten, die mir jetzt wirklich als Jugendstreiche erscheinen und an denen mir nicht wenig missfällt, in unveränderter Gestalt erscheinen lasse, so zeigt das deutlich an, dasz ich mich ihrer trotz allem nicht schäme. ...”

Zwar wird denen, die aus freundlichen oder anderen Gründen, nicht müde werden, mich als ewigen Studenten zu proklamieren, dadurch Vorschub geleistet, aber das bleibt sich schliesslich gleich. Auch steckt amende ein Stückchen Wahrheit in dieser Bezeichnung, denn in der Tat; ich fühle etwas vom ewigen Studenten in mir...

Uebermütig sein, die Welt für ein Karussell halten, alles Verhoekte, Muffige, Heimtückische verachten; alles Schöne, Klare, Stolze lieben, und treu zu allem stehn, was mir freundschaftswert scheint, — das kan ich immer noch."

Zoo is het. Bierbaum is de eeuwige student gebleven: niet alleen in den zin van te zijn een mensch, die studeert — daarmee houdt de echte dichter nooit op — maar ook in het bezitten van de *goede* studenten-eigenschappen.

In meer van Bierbaums werken vinden we die verheerlijking van het studentenleven terug: een groot gedeelte van den roman „*Stilpe*” behandelt het studentenleven; evenzoo *Die Schlängendame*” en in „*Prinz Kuckuck*” wijdt de schrijver een heel hoofdstuk aan de studentenwereld.

Maar deze „*Studenten-Beichten*” — die zich door het laatste verhaal bij de *Stilpe*-serie aansluiten — bezingen het studentenleven in al zijn veelvuldige vormen. Liefde, vechten en drinken: ziedaar de onderwerpen.

In de eerste novelle: *Letzte Musterung* zien we den student bezig met het opruimen van minnebrieven uit zijn studententijd. Geen fijne liefde, geen platonische liefde is het, waarom het gaat: scharreltjes, dienstmeisjes, kellnerinnen en prostitués. Maar men bedenke: het zijn hier beelden uit de werkelijkheid; brutaal, maar... waar. En door dat „waar zijn” brengen ze hun eigen poëzie mee. Daar vinden we brieven van „*die krumme Käthe*”, van *Kathi* uit München, die zoo heerlijk Münchner dialect schreef; brieven van *Kellnerinnen*, van „*die kleine Anna*”, „*der Typus der Leipziger Konfektioneuse, das richtige Studentenmädcl*”, die het altijd aanlegde met Korps-studenten, van Alice, „*die Mondscheinheilige*”, die verzen schreef, enz. enz. In het vuur ermee, allemaal. Wat is studenten-liefde, voor hem,

die student-âf is? Een zoete herinnering . . . maar méér ook niet.

Maar het is niet alles schertsende liefde: ook bij studenten kan het dieper zitten, al is het voorwerp der liefde dan ook een gewoon *Studentenmädel*. Daarvan verhaalt Bierbaum ons in „*Josephine, Briefe eines Studenten aus der Festung*” en we krijgen te hooren van een student, die met een winkelmeisje leeft, erg van haar houdt en denkt, haar eerste liefde te zijn . . . tot hij plotseling door een spotter, vroeger minnaar van Josephine van het tegendeel overtuigd wordt. Hij duelleert met dezen en komt op de vesting wegens overtreding der duel-wet. Uit deze novelle haalde ik op blz. 19 een gedeelte aan, waarin de held beschrijft wat hij dacht onmiddellijk voor het duel.

In „*Die Erste Mensur*” krijgen we een parodistisch-stenografische beschrijving van een eerste *Mensur*, en „*Waschermädel historie*” brengt ons een serie brieven van „*Colline*” aan zijn vriend „*Marcel*”, (we zullen beiden later weer ontmoeten) behelzende het verhaal zijner liefdesgeschiedenis met een strijkstertje.

In „*Der Negerkomiker*” het verhaal, hoe een naïef, jong en rijk studentje aan lager wal komt door een café-chantant-zangeres en zelfmoord pleegt, ontmoeten we voor het eerst een zekeren *Stilpe*, dien we later weer zullen ontmoeten in den roman *Stilpe*, in „*Die Schlangendame*” en in *Pankrazius Traunzer*. *Stilpe* wordt beschreven als: „ein inaktiver Bursch der Verbindung, genannt der Mulatte, weil er in der Tat mit einem Indo-germanen wenig Aehnlichkeit hatte. *Stilpe* war der Ironiker in der Couleur, ein interessanter verbummelter Kerl.” We ontmoeten hem hier in een varieté, en hij zit „direkt an der Rampe, wie immer. Ich liebe in solchen Dingen die „Froschperspektive”, pflegte er zu sagen, um diese Ange-wohnheit zu erklären. Der Blick ist intimer so.”

Die uitdrukking „aus der Froschperspektive” ontmoeten we eveneens later in den roman *Stilpe*: de komplette titel van den roman is: *Stilpe, Roman aus der Froschperspektive*.”

Maar ik dwaal af van de „*Studenten-Beichten*”. Trouwens, wat

zal ik er meer over zeggen. Ze zijn goed-geschreven, tintelend van geest, weten met groote juistheid de hoofdtrekken van het studentenleven te treffen, en zijn wáár. Wat kunnen we meer verlangen? Vooral, waar deze verhalen toch slechts zijn een voorbereiding tot Bierbaums grootere werken.

V

Het eerste groote werk, dat Bierbaum schreef, is de roman „*Die Schlangendame*.” (1893) Het is als het ware een afscheid aan het studentenleven, aan de studenten-liefde. Dat is de spot over het „overwonnene”... maar ook de spot over het toekomstige: de spot over het vervloden studentenleven met al zijn dwaasheden, maar ook de spot over het toekomstige brave-staatsburger-schap. En overwint het laatste ten slotte, het eerste komt er, wat spot betreft, lang niet het slechtste af.

Kan men de „fatsoendelijke” burger-maatschappij erger bespotten, dan door haar te vertellen, hoe „zoo'n dame van het variété”, „zoo'n slangenmensch”, die nog wel een weggelooopen dominees-dochter op den koop toe is, den medischen student met wien ze „leeft” — men denke eens aan! — zijn boemel-leven voor de studie doet opgeven, hem bijna dwingt, zijn doktors-examen te doen, en eindelijk, eerst nadat hij er lang om gesmeekt heeft, met hem trouwt? Zijn daar de rollen niet omgekeerd? Hier is het de „*Schlangendame*”, die, ondanks variété, ondanks „vrije liefde” de mooie rol speelt, en den ver-loopen student tot een „braaf en nuttig lid der maatschappij” maakt.

„*Die Schlangendame*” is vol humor: van de eigenaardig-hu-moristische titels heb ik te voren reeds gesproken. We zullen de personen uit dit werk, met Bierbaum's auto-karikatuur Stilpe, later weder ontmoeten, als ik spreek over Bierbaum's dramatische werken.

* * *

Het chronologisch volgende van Bierbaums werken is:

„Die Freiersfahrten und Freiersmeinungen des weiberfeindlichen Herrn Pankrazius Graunzer” (1895) en verhaalt, hoe de vrouwen-hater Pankrazius Graunzer, „der Schönen Wissenschaften Doktor, zich door een erfenis gedwongen ziet, een vrouw te zoeken teneinde een stamhouder te krijgen; hoe hij, pessimist ten opzichte van de vrouwen, de wereld intrekt om „een moeder voor zijn zoon” te zoeken, de liefde vindt, en bekeerd terugkomt. Een gezond, levenslustig, maar tegelijk satyrisch boek.

* * *

Het zou wel wonder zijn, als Bierbaum uit zijn studie van het Chineesch aan het „*Orientalische Seminar*” in Berlijn in 't geheel geen profijt getrokken had. De bizarre vrucht van deze studie is de dol-humoristische roman van „*Das schöne Mädchen von Pao*, door „*Bi-bao-mo, Baccalaureo der schonen Künste*”; een imitatie van Chineesch stijl, parodie tegelijk op Deutsche toestanden en figuren. Het boek verhaalt de heldendaden van een schoone, tevens uiterst schrandere jongedame, en is doorspekt met alle mogelijke humoristische invallen, dolle parodieën, en uitgelaten-komische effecten: pure humor.

* * *

Rest me nog te bespreken het boek „*Kaktus* (1898), een verzameling kunstenaars-geschiedenissen, vooral merkwaardig door de eigenaardige voorrede, daarin door Bierbaum gericht aan de bedaaigde Deutsche kritiek, in den persoon van „*Herr Geheimrat Professor Fürchtegott Ernsthaft, Dr. phil. et jur. nec non med.*”, en waarin hij genoemde Deutsche kritiek een pak slaag geeft, niet ongelijk aan dat, der Hollandsche kritiek indertijd toegediend door onze Nieuwe Gidsers.

VI

En zoo komen we dan tot onzen vriend *Stilpe*. We hebben reeds veel van hem gehoord; we hebben hem gezien als de

verboemelde student, die het variété-tooneel zat te bekijken „aus der Frosch-perspektive”; in „die Schlangendame” hebben we hem ontmoet; in „Pankrazius Graunzer” dook hij even op: nu krijgen we zijn heele levensgeschiedenis: *Stilpe* als kind, zijn ontwikkeling op de kostschool en zijn eerste kennismaking met de *liefde*; *Stilpe* als gymnasiast en stichter van het „*cenacle*”; *Stilpe* als student, drinker, oplichter en verloopen sujet; *Stilpe* als invloedrijk kritikus, als theater-directeur en als „Komiker” in een café-chantant, en het slot: *Stilpe's* zelfmoord.

Het eerste boek: „*Der Knabe Willibald*” draagt het motto: „*Eine schlechte Kinderstube wird durch kein Begräbniss erster Klasse wett gemacht.*” En waarlijk, we zien, hoe de opvoeding, die onze *Stilpe* krijgt, hem reeds in zijn jongensjaren bederft. De harde kostschool, waar we hem in den aanvang aan zijn moeder om pannekoeken — „vooral gevulde” — zien schrijven brengt hem aan het einde een eerste kennismaking met de zinnelijke liefde, en leert hem . . . wat andere jongens op kostscholen leeren. Auto-biographisch? Bierbaum zelf zegt ervan:

„Manches im „*Stilpe*” ist leider nicht erdichtet, sondern erlebt. Die „jammervolle Jugend im Dresdener Freimaurerinstitut habe ich selber an „mir erfahren, desgleichen das unerquickliche Dasein auf den Gymnasien „in Leipzig und Wurzen.”

Men kan het merken. Soms spreekt Bierbaum lyrisch, met eigen stem, en er trilt verontwaardiging in zijn stem:

„Wirklich, meine werten Herren Pädagogen, es genügt nicht, mensa „abzufragen, und den Jungens auf den Zahn zu fühlen, ob der Pelopon- „nesische Krieg fest sitzt. — Sie müssten ihnen auch manchmal in die „Augen sehen. Sie, die Sie mit unfehlbarer Sicherheit jedes Jota sub- „scriptum aufstöberern, das zuviel geschrieben wird, sehen Sie denn nicht, „dass da unter in diesem Auge ein hässlicher Wurm sitzt? Um Gottes „willen, rotten Sie diesen Wurm aus, Herr Professor; er ist viel bedenk- „licher als zehn falsche Jota subscripta. Aber es is mehr dazu nötig, „als rote Tinte, und der Rohrstock thuts freilich nicht. Denken Sie bloß

„an sich, und was alles Ihnen der Wurm weggefressen hat! Wie? Sie
„verbitten sich diese Verdächtigung? Ja, dann freilich! . . .

„Oh, die Augen Willibalds damals! Was wollten sie nur, dasz sie zuwei-
„len so weit offen und starr waren, glühten und glostten, flackerten und
„sich weiteten . . . ?

„Jung-Stilpe, dreizehn Jahre alt, war bereits wurmstieckig. . . .”

* * *

Stilpe is een tragedie: de tragedie van den talentvollen jongen, met een waarlijk goed karakter, die door een verkeerde opvoeding vernietigd wordt.

Stilpe is een goede roman: goed geschreven, met veel kennis van zaken, psychologisch-fijn uitgewerkt.

Maar *Stilpe* is vooral een leerboek: een leerboek voor ouders en onderwijzers. En wie het leze, bedenke: het meeste heeft Bierbaum uit eigen ervaring.

VII

„Prinz Kuckuck; *Leben, Taten, Meinungen und Höllenfahrt eines Wollüstlings. In einem Zeitroman von Otto Julius Bierbaum.*”

Ziedaar de volledige titel van den roman in drie deelen, dien ik Bierbaums voornaamste proza-werk zou willen noemen. Niet om de lengte: er zijn romans in zes deelen geschreven, die niet opwegen tegen Bierbaums kleinste novelle. Maar ik heb reeds vroeger opgemerkt, hoeveel aandacht Bierbaum wijdt, en terecht, aan het liefde-leven, dat zóó ons gansche leven beheerscht.

Prinz Kuckuck is — behalve nog veel anders — een heldendicht van de moderne liefde in al hare vormen; als we den roman gelezen hebben, kunnen we ons met verwondering afvragen: Is er op dit gebied nog meer te zeggen? het antwoord zal ontkennend zijn. Bierbaum heeft het onderwerp uitgeput.

Men versta mij wel. Deze roman heeft niets pornographisch in zich, al is hij dan ook geen kinderboek. Bierbaum zegt het in zijn titel: hij heeft het hier over een wellusteling, en diens

avonturen verhaalt hij zonder pruderie, zelfs zonder ap- of depreciatie, maar óók zonder opzettelijk te wroeten in het vuil, zonder expres den schaduwkant der dingen op te zoeken: consciëntieus, vrij, wetenschappelijk. Bierbaum geeft blijk, erfelijkheids-theorieën te hebben bestudeerd. en goed op de hoogte te zijn van psychologie, zelfs van psychopathia. Het resultaat is een harmonisch geheel, dat, alle kunstbegrippen buiten rekening gelaten, eenmaal zal beschouwd worden als een cultuur-beeld van het liefdeleven uit het begin der twintigste eeuw.

* * *

„Prinz Kuckuck's" moeder is Sara Asher, de weduwe van den joodschen handelaar uit New-York, Leon Asher. Zij is de dochter van een Spaanschen Jood en een Kreoolsche.

Na den dood van haar schatrijken echtgenoot — van origine een Poolsche Jood — verlaat Sara Amerika, en begint een zwerftocht door Europa, die haar gelegenheid gaf, haar kunstlievend en hartstochtelijk temperament, rijk aan trots en fantasie, den vrijen teugel te laten.

De schoone Sara vestigt zich in Dresden, en maakt daar kennis met twee heeren, met wie ze tegelijkertijd liefdesbetrekkingen aanknoopt. De eene is vorst Wladimir Golkow, een gepensionneerd Russisch cavalerie-generaal; de andere is een Duitsch musicus. De Rus is zinnelijk, mystiek, wreed, heerschzuchtig; de musicus geniaal, natuurlijk, realistisch, frisch. Opmerkelijk is voorts, dat beide minnaars van de jodin Sara heftige anti-semieten zijn.

En nu zal Sara een kind krijgen. Van wien? Van den Rus of van den Germaan? Dat weet ze niet. Maar het kind kan ze niet bij zich houden: tegen een goede som gelds laat zij het kind adopteeren door een boeren-echtpaar uit Opper-Beieren. Van zijn beide vaders krijgt hij bij zijn geboorte elk een geschenk: van den Rus het beeld van een rijdenden kozak; van den Duitscher een zijden kamerjapon.

„Prinz Kuckuck” blijft niet lang bij zijn pleegouders. Als kind wordt hij geadopteerd door een Münchner millionaire, Hauart geheeten, die zelf, behalve een onechte zoon, Herman — we zullen hem later weer ontmoeten — geen kinderen heeft. Hauart laat den jongen Henri Felix Hauart, zooals „Prinz Kuckuck” voortaan heeten zal, volgens zijn eigen ideeën opvoeden. Een „Herrenmensch” moet hij worden. Die opvoeding is allerzonderlingst. Henri Felix, bij afkorting Henfel, wordt een bedorven jongen, verwaand, heerschzuchtig, verwend, vroegrijp en blasé.

Op een oogenblik plegen zijn beide adoptief-ouders zelfmoord, en Henfel komt onder voogdij van een familie-lid van den heer. Hauart in Hamburg, Kicher geheeten, een orthodox-calvinist, wiens twee kinderen, Bertha en Karl, op Henfels leven een grooten invloed uitoefenen. Henfel komt op het gymnasium, leert al vroeg door leenen op de toekomst zich door zijn geld een positie onder zijn medeleerlingen verschaffen, maakt, zinnelijk als hij is, reeds als gymnasiast kennis met de prostitutie, en wordt eindelijk student.

Korps-student geworden, leidt hij een uiterst losbandig leven, bedrijft allerlei sexueele en alcoholische buitensporigheden, en wordt eindelijk „gered” door zijn vroegeren pleegbroeder Herman, die als student en dichter een buitengewone plaats inneemt onder de jongere Duitsche kunstenaars.

Meerderjarig geworden krijgt Henfel de vrije beschikking over de millioenen van zijn pleegvader, en begint Europa door te reizen, vergezeld door Karl Kraker, een, hoewel sexueel-perverse, vrouwelijke, fijngevoelige dichter-ziel, die Henfel haat, maar, uit begeerte naar diens millioenen, bij hem blijft.

Allereerst gaat de reis naar Parijs, waar Henri betrekkingen aanknoopt met een courtesane; daarna naar Londen, waar Henri zijn uitpattingen uit zijn studententijd wederom voortzet, later naar Italië. Tijdens hun verblijf in Napels is Karls haat voor Henri zoo toegenomen, dat Karl een moordaanslag doet op Henri, dien deze echter weet te verijdelen, waarop

Henri van' aangevallene aanvaller wordt en Karl vermoordt. De moord blijft verborgen; en Henri laat voor Karl een gedenkteekeu zetten.

Henri maakt zich thans gereed, naar Duitschland terug te keeren, om zijn dienstplicht te vervullen. Op het laatste oogenblik echter maakt hij kennis met een prins uit een oud-adelijk, vroeger regeerend Duitsch geslacht. Dezen weet Henri een dienst te bewijzen, en als tegendienst belooft de prins Henri zijn protectie, wanneer Henri als „*einjähriger*” in dienst treedt bij het cavalerie-regiment in de kleine garnizoens- en residentie-stad, waarbij de prins officier is. Dit doet Henri; door allerlei machinaties weet hij te bewerken, dat de „*Landesfürst*” hem in den adel verheft, en spoedig zien we „*Henri Felix, Graf Hauart*”, cavalerie-officier, een groote rol spelen in het residentie-stadje.

Na verloop van eenigen tijd begaat Graf Hauart de onvoorzichtigheid, een liefdesbetrekking aan te knopen met de vrouw van een der officieren van het regiment, om die na eenigen tijd in den steek te laten, teneinde een huwelijk aan te gaan met Bertha Kraker, Karls zuster. Jaloersch en woedend over dit huwelijk, wreekt de vroegere geliefde zich, door zelfmoord te plegen, na eerst het geheim van haar betrekking tot graaf Hauart bekend gemaakt te hebben. Bang voor een duel, gaat deze op de vlucht.

In Berlijn vinden we Henri Felix en zijn vrouw Bertha terug als kunstbeschermers. Maar Bertha bedriegt haar man, en gaat er met een ander van door. Henri Felix gaat weer op reis, en duikt weer op in Oostenrijk, als antisemiet en kandidaat-christelijk-sociaal-Rijksdag-afgevaardigde. Maar deze poging mislukt. Henri Felix, wanhopig, begint aan hoogmoedswaanzin te lijden, trekt met zijn race-automobiel Europa door, om eindelijk, in een aanval van waanzin, te pletter te rijden tegen de poort van zijn kasteel.

Ziedaar, zéér in het kort, de inhoud van den meer dan 1500 bladzijden grooten roman „Prinz Kuckuck.”

Zooals ik reeds gezegd heb, is deze roman een psychologische roman. Bierbaum heeft de verschillende factoren, waaruit de man Henri Felix bestaat: de moeder, de twee vaders, de boerenopvoeding, de opvoeding door zijn pleegvader Hauart, de opvoeding door het echtpaar Kraker, de invloed, op den held uitgeoefend door zijn adoptief-halfbroeder Herman en door Karl en Bertha Kraker; den invloed ten slotte, uitgeoefend door de millioenen van papa Hauart — al die factoren heeft Bierbaum samengenomen, en daaruit met bijna mathematische zekerheid het karakter van zijn held, en diens reageeren op bepaalde toestanden en gebeurtenissen afgeleid.

Het eenige bezwaar, dat ik dan ook tegen dezen roman heb, is, dat „Prinz Kuckuck” geen persoonlijkheid is: hij is een pop, waaraan Bierbaum kwaliteiten geeft door geboorte, opvoeding e. d.

Behalve den held, zien we in den roman als hoofdfiguren, die het geheele verhaal door terugkeeren, Herman, den hervormer, den sociaal-voelenden kunstenaar; Karl, den sexueel-perversen decadenten Nietzscheaan en dichter; Bertha de demivierge, het verstandelijke meisje, dat zich voortdurend heen-en-weer geslingerd ziet door haar vereering voor haren broeder, haar groote sexueele begeerten, hare intellectualiteit en haar haat tegen Henri.

De weinige ruimte, mij toegestaan, belet mij, diep op dezen roman in te gaan, en om den lezer toch eenigszins een idee te geven van het werk, zal ik me moeten vergenoegen met het geven van eenige korte citaten uit Prinz Kuckuck's „*Werdgang*.”

Vooreerst de opvoeding, den held door zijn pleegvader Hauart gegeven. Ziehier, de voorschriften, door dezen gegeven aan Henri's huisleeraar:

„Sie müssen Ihren Zögling nicht „Lehrstoff” beibringen” wollen, Herr „Doktor. Dagegen lehnt sich ein gesunder Junge auf. Sie müssen ihm Rätsel

„aufgeben. Sie müssen seinen Erkenntnistrieb wachrufen. Sie müssen ihn vor' allem unzufrieden machen mit seinem Zustand der Unbildung, das heisst Hilflosigkeit . . . Er soll alles seiner eigenen Initiative verdanken, nichts vorgeschritten, nichts vorgekaut bekommen . . . Vergessen Sie nicht, dass Sie einen jungen *Herrn* vor sich haben, einen jungen Menschen, der nicht darauf hin erzogen zu werden braucht, dasz er lernt, Zwang zu ertragen . . . Meine ganze Erziehung zielt darauf ab, ihm klar zu machen, dass die Menschheit als Ganzes ein verpfushtes Produkt ist, nur gut zur „Unterlage und Folie des höheren Lebens weniger Einzelner . . .“

Ziedaar de principes, volgens welke „*Prinz Kuckuck*“ wordt opgevoed. Nu dat, wat Bierbaum in zijn titel noemt Prinz Kuckuck's „*Höllenfahrt*“:

„ . . . Drauszen rasselte der Motor. Dann kam ein scharfer Krach und eine Reihe von Schüssen.

„— „Ah! Die Kraft! Die Kraft! Hörst du, wie die Gase sich frei machen! Wie sie von Wollust brüllen, kurz verenden zu können, ohne sich qualvoll in den Windungen des Rohres abschwächen zu müssen? So soll es sein!“

„Er stürzte hinaus, sprang in den rasselnden Wagen; trat den Hebel nieder und fuhr unter den knallenden Gekrach der entweichenden Gase wie unter einem Schnellfeuer davon. Spitze blaue Flammen zuckten aus dem Motor in die Höhe . . .

„— Weg da, Gesindel! Zur Seite, Gewürm! brüllte die Hubbe, heulte das „Lärmrohr: ein Herr kommt, dem die gefesselten Dämonen zerkrachender Kraft gehorchen müssen in millionen Untergängen: jeder einzelne ein Sturmtelchen des grossen Prinzips der Bewegung, allen zusammen ein rhythmisches, gesetzmässiges Sturmrasen: ihm zu Willen als ziehende, tragende Kraft, der sie einsperrt oder loslässt, drosselt oder dahinschieszen heisst nach seinem Gutdünken, ihr Bändiger und Lenker, dem sie in verächtlichen frohlocken: *ave Caesar, morituri te salutant!*“

John, zijn dienaar, staat te wachten op zijn terugkomst. Ze zien hem komen, de schelle vlam van de groote lantarens rent voor den wagen op den weg:

„Ein jüngerer Diener, neben John, flüsterte: „Ja! Er biegt zur Reichsstrasse ein. Die Flamme wird grösser und grösser. Ich sehe sein Gesicht. Nein, es ist der gelbe Mantel. Da . . . da . . . wie es kracht und flammt! Jetzt kommt es in schnurgerader Linie, direkt aufs Schlosz zu. Er ist schon in der Allee . . .“

„Gott Lob und Dank!“ stöhnte John auf.

„Da krachte und flammte es dicht unter ihnen fürchterlich auf; eine „Feuerlohe stieg steil hoch, verlosch aber plötzlich unter etwas Schwarzem, „Prasselndem.

„Sie stürzten hinunter.

„Aber sie fanden weder ihren Herrn noch seinen Wagen, sondern einen „Haufen von Mauerwerk, das auf beiden lastete: den rechten Pfeiler des „Siegestors. Darüber, schräg, den dicken Kopf nach unten, wie zum Stos, „wuchtete der Bleigusz-Löwe des Armeelieferanten. Er sah aus, als wollte „seine rechte Pranke die von ihr unkrallte Kugel am Abwärtsrollen hindern.“

Wat een rythme voor *zulk* een slot van het verhaal van *zulk* een leven! Eu wat een verschil in stijl met het koel berede- neerde van het hierboven aangehaalde fragment. Bierbaum weet ook met woorden zijn werk te illustreren.

Nog een bijzonder fragment. Karl, de sexueel-perverse, is in Londen geïntroduceerd in een klub die den naam „de Groene Anjelier“ voert. Uit dezen naam blijkt, dat Bierbaum niet onbekend was met het leven van den genialen Engelschen dichter, dien ik reeds te voren voor de lezers van *Mannen en Vrouwen van Beteekenis* behandelde: Oscar Wilde. Oscar Wilde was de uitvinder van deze zeldzame bloem: *The Green Carnation*, en een boek van een onbekenden auteur, die Wilde's leven tot onderwerp koos, draagt den naam van deze bloem. Trouwens, Wilde zelf wordt door Bierbaum aangeduid als hij spreekt van den grooten dichter van deze club, „der einzige nicht völlig „korrekte, weil er als Dichter eine Art ästhetischen Reservat- „rechts besasz und sich à la Caligula frisierte.“

Bierbaum heeft genoemde club gedoopt met den naam van de bloem en het boek: *Die Grüne Nelke*.

„Der Klub der „Grünen Nelke“ bestand nicht aus Leuten, die ihre be- „sondere Veranlagung für ein physisches oder moralisches Manko hielten; „es waren diese ausnahmslos sehr vornehmen und zum Teil höchst geist- „vollen Herren vielmehr innigst davon überzeugt, dass sie sich dadurch „als von Natur Bevorzugte aus der Masse emporhoben. In ihrem aufs „tippigste und elegantesten ausgestatteten Klubhause, das in orientalisierend „griechischem Geschmacke gehalten war, obgleich seinen Aussenarchitektur „den heimischen Tudorstil aufwies, befanden sich neben einer Menge von „marmornen und bronzenen Knaben- und Jünglingsstatuen auch die

„Standbilden von Alcibiades, Alexander, Cäsar, Michelangelo, Friedrich dem Groszen und anderen berühmten Männern, und es fehlte auch niet „an einer sehr kostbaar gebundenen Bibliothek der groszen „griechischen“ „Literatur.

„Diese Abkömmlinge der herrschenden Familien des Reiches, das noch „ein gröszeres Stück Welt umklammert hält als das alte Rom, fühlten sich „als Hellenen im antiken Sinne; als Kulturelite allererlesenster Art; „Aristokraten auch in der Erotik. Dasz sie gleichzeitig unendlich korrekt „waren, jeden Anstosz nach auszen aufs peinlichste vermieden — das machte „sie Karl noch besonders sympathisch.

„Selbst das war hier schon vorhanden, was ihm immer als das Schwie- „rigste erschienen war: die Amalgamierung des Geburtsadels mit dem „Geistesadel. Denn, wenn auch die Söhne der groszen alten Familien weitaus „in der Mehrheit waren, es gab im Klub der „Grünen Nelke“ doch auch „Männer, die nicht durch ihre Geburt, sondern durch Talent ausgezeichnet „waren, — natürlich nur solche von Rang im Reiche der Kunst und die „sich in den Formen durchaus niet von den geborenen Aristokraten „unterschieden . . .”

Ik heb in het begin van dit hoofdstuk „Prinz Kuckuck“ genoemd „een heldendicht van de moderne liefde in al hare vormen.” Uit het hierboven weergegeven fragment ziet men, dat Bierbaum het pornografische verre blijft; dat hij ook de meest equivoque dingen weet te beschrijven op kuische, geen aanstoot-gevende wijze.

* * *

Ik moet van „Prinz Kuckuck” afscheid nemen. Gaarne was ik meer in détails getreden; gaarne had ik meer citaten en een diepere analyse gegeven. Mochten mijn lezers uit deze kleine beschrijving nog geen duidelijk beeld van dit bij uitstek schoone werk gekregen hebben: men wijte het niet mij, doch de kleine beschikbare ruimte.

VIII

Ook als dramatisch auteur is Bierbaum werkzaam geweest. We kennen van hem zes toneelstukken. Drie ervan: *Lobetanz*,

Gugeline, en *Pan im Busch* zijn meer libretti dan tooneelstukken; twee anderen, de zgn. *Stilpe-Komödiën* zijn dramatische bewerkingen van fragmenten uit *Stilpe* en *Die Schlangendame*: het eerste, *Das Cenacle der Maulesel*, behandelt een scène uit *Stilpe's* leven vlak na zijn eindexamen Gymnasii; het tweede behandelt de crisis uit „*Die Schlangendame*”, als de heldin tot het besluit komt, haren student, na lang smeeken zijnerzijds, te trouwen. Beiden — het zijn stukken in slechts één bedrijf — zijn geschreven met veel humor en geven blijk van een goeden kijk op de tooneel-techniek.

Het belangrijkste tooneelwerk van Bierbaum is het tooneelstuk in vier bedrijven *Stella und Antonie*. Het stuk speelt in het begin van de 18e eeuw; de intrige, kort weergegeven, loopt aldus.

Op het kasteel van den graaf van Birkenthal-Fassenstein zullen rondreizende komedianten een voorstelling geven. De dochter van den graaf, Antonie, wordt verliefd op den directeur, Johann Christian, wiens vrouw, Stella, er juist met den souffleur van door is gegaan, en weet Johann Christian te bewegen, als lakei op het slot te blijven. Zij knoopt een liefdesbetrekking met hem aan, maar haar pervers-zinnelijk verliefde natuur vindt er een genot in, den geliefde voortdurend te kwellen en te plagen.

Stella, Johann Christians vrouw, komt terug. Johann Christian vallen de schellen van de oogen; hij verkiest de bandeloze natuur-liefde van Stella boven de pervers-zinnelijke van Antonie, en verdwijnt met zijn vroegere vrouw. Maar aan het einde bedriegt Stella haar man wederom en verlaat hem, en nu vindt Johann Christian rust bij de berouwwol tot hem komende Antonie. En als deze, in een jaloersche scène, door Stella wordt gedood, pleegt ook Johann Christian zelfmoord.

Het stuk is zeer „bühnenmässig” geschreven, de personen zijn scherp omlijnd, krachtig en psychologisch uitgewerkt.

Thans rest me nog, even te wijzen op Bierbaum's werk als kritikus. Hij is de kritikus van de soort als in Engeland b.v. Ruskin; om met Oscar Wilde te spreken, is hij de dubbele kritikus; waar andere kunstenaars een voorval uit het leven tot basis nemen om daarop een kunstwerk op te bouwen, neemt Bierbaum een kunstwerk tot basis en bouwt daarop een nieuw kunstwerk. Hij geeft ons een soort lyrische kritiek. Men veroorlove mij eenige citaten:

Uit de monografie over Böcklin:

VILLA AM MEER.

„Die Sonne ging unter. Am grauen Himmel, der schwer hinlastet über das ruhige Meer, verhauchten die letzten Grüsse des Lichtes. Ein starker Wind beugt Ulmen und Cypressen; sturmkündend flattern Möwen um den Fels, darauf ein reiches Gartenheim prachtsäuleneingefasste Galerien zeigt und Marmorstatuen, Brunnenschmuck: von Schönheit eine friedereiche Fülle.

„Auch frommen Glauben: vor dem Mutter-gottesbild in stiller Nische steht ein frischer Blumenstrausz.

„Und dennoch wohnt die Sehnsucht in dem Reichtum.

„Aus überflorten schönen Frauenaugen blickt verstorbenes Glück und ungestillter Gram durch Sturm und Dämmerung in die Meeresweite.

„Das heisse, wagemfrohe Leben starb in dieser Brust, wie am Gestein der müde Wellenwurf zerrinnt.

„Dies Haus ist arm . . .”

Ziedaar de stijl, waarin Bierbaum zijn vijf monografieën: Arnold Böcklin, Detlev von Liliencron, Frits von Uhde, Franz Stück en Hans Thoma geschreven heeft.

* * *

Behalve de genoemde werken kennen we van Bierbaum nog twee boeken met reisbeschrijvingen: *Empfindsame Reise im Automobil!* en *Die Yankee-doodle-fahrt*, welk laatste werk kort voor zijn dood verscheen. Ook was Bierbaum een der twaalf medewerkers aan den *Roman der XII*, de litteraire raadselroman, waarvan elk der twaalf hoofdstukken telkens door een anderen beroemden Duitschen litterator geschreven werd.

Ten slotte: Bierbaum is ook theaterdirecteur geweest. In *Stilpe* heeft hij de geschiedenis nauwkeurig beschreven, en in zijn *Autobiographie* verhaalt hij de geschiedenis als volgt:

„ . . . Ich bin auch Theaterdirektor gewesen. Es war mein Versuch, die „Idee des lyrischen Theaters zu verwirklichen. Es ist *glänzend* mislungen.“

Uit dit idee van Bierbaum is overigens later het zgn. *Uebertl* ontstaan.

Nog zij vermeld, dat Bierbaum ook als journalist werkzaam geweest is, nl. als hoofdredacteur van „*Die Freie Tribune*” en van de tijdschriften „*Pan*” en „*die Insel*”.

* * *

1 Februari 1910 is Bierbaum te Dresden aan een hartverlamming overleden, dus op 45-jarigen leeftijd. Te jong, zullen velen met mij zeggen. Maar wie in *Stilpe* het auto-biografische van de „*Verdichtung*” weet te onderscheiden, begrijpt dat Bierbaum niet oud is geworden. En toch. . . .

FREDERIC MISTRAL.

(PHOT. A. BERT.)

FREDERIC MISTRAL.

Er is deugd in de Zon.

LAMARTINE.

I

INLEIDING. — HET VERSCHIJNEN VAN MIREIO.

Gansch anders staat het geschapen tusschen Provençaalsch en Fransch, dan tusschen Vlaamsch en Hollandsch. Laatstgenoemd paar zijn twee takken van één zelfden taal-stam. Er is geen enkel innerlijk verschil tusschen beide loten; het uiterlijk verschil kwam alleen door de veréénzelviging der beide volken, die vroeger te zamen ééne zelfde taal spraken, maar na de scheiding, ieder op verschillende manier hun taal-schat hebben verrijkt en verarmd. Zóó vinden die beide volken, bij de nieuwe toenadering, elkander tot beider groot voordeel weder; wat verarmd was bij het ééne, wordt aangevuld bij het ander, de rijkdom gedeeld.

Een dergelijke uitwisseling kan tusschen Fransch en Provençaalsch niet plaats vinden. Het zijn twee verschillende talen. Provençaalsch is eene taal evengoed als Spaansch en Italiaansch talen op zichzelf zijn. Zij werd alleen maar beschouwd als een patois of dialect van het fransch, omdat het

gebruik ervan beperkt was geworden tot eene hoeren-bevolking, die, zoodra ze buiten hare dagelijksche omgeving kwam, fransch sprak, fransch schreef. In 1856 kwam op Sint Agatha's dag, het feest van de heilige van Maillane, Adolphe Dumas bij Mistral, die toen bijna 26 jaar oud was. Dumas, zelf Provençaal van geboorte, was sinds zijn prilste jeugd te Parijs woonachtig. Kind van lieden uit het volk, was hij naar Parijs ontboden door zijne zuster, die om hare schoonheid opgemerkt en gehuwd was door een grand-seigneur, en zoo de fortuin voor haar familie had gemaakt. Nu, op 26-jarigen leeftijd, werd hij door den Minister van Openbaar onderwijs naar Provence gezonden om uit den mond des volks de Provençaalsche liederen op te teekenen.

„Zijt gij dat, Mijnheer Mistral, die Provençaalsche verzen maakt?” zeide Dumas op spottenden toon.

„Ja, dat ben ik”, antwoordde Mistral: „om u te dienen, mijnheer.”

„Welzeker,” hervatte Dumas, „en ik hoop dat ge mij kunt dienen.” En hij deelt hem het doel van zijne komst mede.

Al pratende laat Mistral hem den Morgengroet (aubade) tot Magali uit Mireio hooren (waarvan zoo straks nader) met dat gevolg dat Dumas, overbluft, uitroept:

„Waar hebt ge die parel opgediept?”

„Zij maakt deel uit van een Provençaalschen roman; of liever van een Provençaalsch gedicht in twaalf zangen, waaraan ik bezig ben de laatste hand te leggen.”

„O! die goede Provençalen! Jelui blijft altijd dezelfde, verstoekt om uw taal in lompen te bewaren, net als ezels, die er niet van af te brengen zijn om de distels op te snorren langs den weg. Tegenwoordig is er geen andere taal dan het Fransch, de taal van Parijs, waarin wij onze Provence moeten bezingen als we nog willen worden verstaan. . . . Maar welaan, laat me eens wat hooren van dat Provençaalsch gedicht.”

En Mistral liet hem wat hooren uit Mireio.

„Nu, als ge zóó praat”, zeide Dumas, „dan neem ik mijn hoed af en ik begroet de geboorte van een nieuwe poëzie, eene inheemsche poëzie, waarvan niemand eenig vermoeden had. Ik, die nu al dertig jaar uit Provence ben, ik leer nu dat nog onder dat patois, in gebruik bij de pummels en den kleinen burgerman een tweede taal bestaat, de taal van Dante en Petrarca. Volgt vooral hunne methode. Die was niet om, zooals sommigen gelooven, de dialecten van Florence, van Milaan, van Bologna te gebruiken, zooals zij ze vonden, tot een vlá (Macedoine) samen te smelten. Zij hebben de olie gegaërd en er eene taal van gemaakt, die volmaakt was doordat zij haar gegeneraliseerd hadden. Ik zie reeds het krieken van een dageraad van eene taal, die een aflegger is van het latijn, en even mooi en zangerig als het Italiaansch op zijn best.”

Wanneer Miréio voltooid is, gaat Frédéric, genoodigd door een vriend uit Marseille, naar Parijs. Een paar dagen liepen ze, zooals ieder doet, die Parijs voor 't eerst ziet, van Notre Dame naar het Louvre, van de Place Vendôme naar den Arc de Triomphe. Maar toen ging het op een begroeten van Dumas.

„Is Miréio af?”

„Ja, en hier is het handschrift.”

„Lees me dan terstond een zang voor.”

Twee, drie zangen moest Mistral hem voorlezen.

„Kom morgen op den zelfden tijd en lees me de rest voor. Maar nu reeds kan ik u zeggen dat, als je werk met denzelfden adem voortgaat, ge een schooner palm kunt winnen dan ge ooit gedroomd hadt.”

In twee zittingen werd het gedicht ten einde toe gelezen. Den zelfden dag, 26 Aug. 1856, schrijft Adolphe Dumas een brief aan den directeur der „Gazette Française” waarin o. a. dit voorkomt:

„Dikwijls heeft men voor ons schoone Zuid-land, dat twee keer geromaniseerd is, door de Romeinsche Overheersching, door de Roomsche Katholieke Kerk, dikwijls heeft men er voor gevraagd naar het gedicht van zijne onsterfelijke taal, van zijn

heilige geloovigheid, van zijne zuivere rede. Dat gedicht, ik heb het nu in handen."

Dit oordeel werd natuurlijk en onvermijdbaar gevolgd door gejouw en gespot van de pers als:

„De mistral is vleesch geworden in een gedicht. We zijn benieuwd of het wat anders zal blijken te zijn dan wind!"

Voor zijn vertrek bracht Dumas den jongen dichter bij Lamartine. De laatste verhaalt aldus zelf het bezoek;

„Bij zons-ondergang zag ik Adolphe Dumas binnen komen, gevolgd door een schoon en bescheiden jonkman, met sobere elegance gekleed, evenals de minnaar van Laura, toen die zijn zwarte tunica borstelde en zich het sluike haar kamde in de straten van Avignon. Dat was de Homerus van Provence.

„Zijn eenvoudig, bescheiden en zacht gelaat had niets van die hoovaardige gespannenheid der trekken of van die onbestemdheid der oogen, welke maar al te dikwijls die lieden kenmerkt, meer ijdel dan geniaal, die men volksdichters noemt. Wat de natuur heeft gegeven, dat bezit men zonder aanmatiging of bluf. De jonge Provençaal was op zijn gemak in zijn talent, evenals in zijn kleeren; niets hinderde hem, daar hij niet zocht zich op te blazen of zich hooger te verheffen dan zijn aard was. De volmaakte welvoegelijkheid, dat gevoel van jeugd dat iemand in geene omstandigheden verlaat, dat herders evenals echten koningen dezelfde waardigheid en dezelfde gratie van houding en spreektoon geeft, bestuurde zijn gansche wezen. Hij had de welschappenheit der waarheid; hij behaagde, hij wekte belangstelling, hij ontroerde, men ontwaarde het aan zijn mannelijk voorkomen dat hij was de zoon van ééne dier schoone Arlésiennes, die, levende Helleensche standbeelden, schoonheid ademend schrijden door ons Zuid-land.

De jonkman droeg ons eenige verzen voor in dat zoet en toch gespierd provençaalsch idioom, dat u herinnert nu eens aan den latijnschen toonval, dan eens aan de attische bevalligheid, dan weer aan toscaansche gestrengheid. Mijn vrouwheid met het latijnsche patois, dat ik tot mijn twaalfde

jaar uitsluitend gesproken had in de bergen van mijn vaderland (Lamartine is geboren in Mâcon), deed me zijne taal gemakkelijk verstaan. Het waren eenige lyrische verzen; ze bevielen me, zonder me te bedwelmen. Niet dáárin stak het genie van den jonkman, het kader was te eng voor zijne ziel. Hij behoefde het epos om zich te kunnen uitspreken. Bij zijn vertrek beloofde hij mij de eerste gedrukte exemplaren van *Miréio* te zullen zenden." (Cours familier de Litterature 40e Entretien 1859).

Zoodra Lamartine het gedicht gelezen had, liet hij zich aldus in een brief, uit:

"Ik heb *Miréio* gelezen. . . . Nog nooit te voren was er iets aan 't licht gekomen van dat nationale, vruchtbare, onnavolgbare sap van het Zuid-land. Er is deugd in de Zon. Ik ben zoo in hart en hoofd door dat gedicht getroffen dat ik een „Entretien" er over schrijf. Zeg het den Dichter. Ja, sedert de Homeriden van den Archipel, is nooit zoo'n ader van natuurpoëzie uitgebarsten. Ik heb geroepen: dat is Homerus."

En nu wat is Provence, wat is *Miréio*?

II

PROVENCE EN DE LANGUE D'OC.

Ik herinner me uit mijn prîlste jeugd een zomeravond, ik denk van '68 of 69. De tuin van het Paleis voor Volksvlîjt was toen nog niet, zooals nu, omgord met een dubbelen gordel van zuilen-gang en huizen-rij. De bewoners van de wijk er rondom konden zoo in dien tuin zien. Ik woonde in zoo'n huis met dat uitzicht.

Het was een zomeravond, met een onweder, zoo'n onweder, als we doorleven bij het hooren van de „Pastorale", lang voorbereid na een prachtigen dag, door het stilzwijgen van de vogels, door volkomen windstilte en het langzaam oprijzen der wolken aan de eene helft van den hemel. Op zoo'n avond zongen in dien tuin de zangers van de Langue d'Oc. Ik hoor

nog de zware mannen-stemmen zonder begeleiding van eenig instrument. Daar barstte de lang voorbereide, verwachte bli los, maar de zang hield aan, overstemde den hagelslag, den plas-regen, het rollen van den donder, en ik behield mijn leven lang eene herinnering van mannekracht door die stemmen van de mannen van de Langue d'Oc.

Die herinnering werd niet beschaanid door wat ik verleden jaar gewaar werd bij de kennismaking met de Provençaalsche taal, met Mistral's poëzie. Zwaar en rollend is zij, zelfs in de lichter en liefelijker partijen van die gedichten. Men hoort er den zwaren toon in, eigen aan alle bewoners van grofkluitig klei-land; men hoort er de schelle en zangerige galmen in, die de keel doet weerklinken van ieder, die gewoon is zijn stem door stugge rotswanden te hooren weerkaatsen; men hoort er den verren roep in van lieden, die over het kabbelend vlak van een breeden stroom elkaar plegen toe te roepen; men hoort er de snauwende en gebiedende tonen in van ieder, die zijn stem moet laten hooren boven het loeien van runderen, het brieschen en hinniken van onstuimige paarden — maar ook 't gefluister van populieren-bladeren, de frissche vlagen van den zeewind — en bovenal de taal van liefheb-bende menschen-kinderen, in klacht en bedrijf, in smachtende liefde, in toornende gramschap,

Is er wel een interessanter hoekje van Europa, van het Westelijk Europa, dus Italië en de eigenlijk antieke wereld uitgesloten? Daar ligt Marseille, de oudste stad van Frankrijk.

Daar waren vroeger Hellenen gekomen, Hellenen van de schoone, zonnige Westkust van Azië, Hellenen, die hun schoone vaderland vaarwel zeiden, omdat de vrijheid hun liever was bij de nadering van Perzië's overheersching. Der vrijheid getrouw stichtten zij zich hier een nieuw vaderland; hoeveel malen deden zij de geliefde vrijheid niet gestand?

Eens ben ik er heen gereisd, maar ik wist toen nog niet van Mistral, nog niet van de Provençaalsche taal — zoo dat alleen dit me bijbleef als herinnering: het was herfst en

duisternis langs den Rhone, lage wolken legerden op de Bourgondische bergen toen ik er langs spoorde, maar toen ik den volgenden dag wakker werd te Marseille, was het al zon, een hel-blauw lucht zag ik door de gelende platanen van Marseille's boulevards, een goddelijke zon schitterde op het blauw vlak van de Middellandsche Zee.

Hoe zoude ik er nu willen heen reizen? Niet met de spoor; zelfs niet met de stoomboot. Ik zou van Lion den Rhône willen afzakken in zoo'n vrachtschuit als waarvan Mistral verhaalt in zijn: „Poème du Rhone”, zoo ze ten minste nog niet allen door hun doods-vijanden, de stoombooten, zijn verjaagd. Dan zou ik links — aan de zijde van het „keizerrijk”, zooals men daar zegt — de steile rotsen van Avignon, met den massieven bouw van het Paleis der Pausen, zien oprijzen, rechts — aan de zijde van het „koninkrijk” — de vlakke zien begooid met rotsblokken.

Ik zoude even uitstappen in Arles, het stadje met zijn kronkelende, meest met trappen opstijgende straten, waar de schoone Arlesiennes met godinnen-tred voortschrijden. Zoude ik links ook niet de uitloopers van de Alpen zien schemeren in 't maanlicht of blauwen in den laten namiddag, en den Mont Ventou zijn spitsen kop hebben zien opsteken? Wat al bergen als goden-zetelen, wat al bewoonde of verlaten stadjes, als nestjes tegen de hellingen of als nachtlegers in haast ontoegangbare stellingen. Maar voorbij Arles wordt het vlak, het is de eigentlijke Rhône-delta — en rechts zie ik de Camargue, een eindelooze grasvlakte — daar loopen de paarden in 't wild — in Mireio kunt ge er meer van lezen — paarden, die wel aan bepaalde eigenaars toebehooren, en het merk van den eigenaar dragen, maar die toch een leven hebben alsof ze in de Amerikaansche prairiën waren — en links zie ik de Crau, een zandvlakte, gelukkig met oasen afgewisseld en doorsneden door een kanaal. Hoe gaarne zou ik dat alles zien, en er het Provençaalsch hooren spreken door de bewoners en bewoon-

sters van de „Mas” (de groote hoeven) door Mistral zelf, die daar nog steeds woont, in de plaats van zijn geboorte Maillane, op zijn vaders hoeve.

Maar nu moet ik me tevreden stellen met wat Mistral ons er van verhaalt, in zijn gedichten en ook in het Proza van zijn Mémoires.

Ja, Mistral is een boerenzoon, maar een boer uit Provence lijkt weinig op een boer zooals we hem kennen uit Noord- en Zuid-Holland of zelfs uit Gelderland. Een Hollandsche boer — nu wij kennen hem genoeg — maar heeft zelfs een Hollandsche boer niet iets monumentaals? Arbeiden — ik weet 't, dat moet de boer uit elke landstreek — maar ook wachten, de luchten gade slaan, het naderen en verloopen der getijden, het rijpen van den oogst.

Dit alles heeft ook de boer van Provence. Maar hij heeft ook het vuur in zich van de zon, die de Bourgondische druiven stooft. Hij heeft de bewegelijkheid, de welbespraaktheid van den Latijn; de gevatheid, de gratie van den Helleen. Hij leeft in de herinneringen aan de Oudheid; voelt zich thuis tusschen de bouwvallen van antieke theaters en ren- en worstel-perken; verhaalt aan zijn kinderen — evenals hij ze van zijn ouders heeft vernomen — de legende van Maria en de apostelen over zee hier aangekomen. Zoo leeren wij de boeren kennen uit Mistral's gedichten, zoo'n boer bij uitnemendheid is Mistral zelf.

III

MISTRALS JEUGD.

Het dorpje, in welks onmiddellijke nabijheid Frederic Mistral den 8sten September 1830 werd geboren, is Maillane, in de vlakte even boven Arles, aan den linker Rhône-oever, aan den voet der Alpilles. Het aquaduct, uit Romeinschen tijd, heet in den mond des volks „De Goot der Sarrasenen”, de vlakte

„Caieou” naar Caisus Marius, die hier — maar waar zoude ik blijven, als ik al de heuchenissen, die zich hier hechten aan elk plekje gronds, ging mededeelen. De Maillaners worden door hun bureu „kikkervreters” genoemd, om de goed-bewaterde vlakten waar ze in wonen; zelf vinden ze hun streek de mooiste plek op aarde.

Toen Frederic's vader vijf en vijftig jaar oud was, was hij reeds eenige jaren weduwnaar. Eens, op Sint Jan's dag, in 't midden van zijn oogst zag hij onder de arme meisjes, die op zijn akker aren lazten, een meisje in wat beter plunje, maar vooral een wonder van schoonheid. Meester François ziet haar wat achter blijven, als ware zij schuchter aldus haar kost te winnen. Haar schoonheid trekt hem:

„Lief kind, van wien zijt ge? Hoe is uw naam?”

„Ik ben de dochter van Etienne Poulinet, maire van Mail-lane. Mijn naam is Delaïde.”

„Hoe nu, de dochter van den maire aan het aren lezen?”

„Ja, meester, wij zijn met een groot gezin. Zes meisjes en twee jongens. Vader heeft 't wel tamelijk goed, maar, vragen we om ons wat op te schikken, dan zegt hij: „Ja kinderen, als ge opschik wilt, gaat 't maar zelf verdienen.””

Zes maanden later werd Delaïde de vrouw van Meester François Mistral en weldra moeder van Frederic.

Mistral beschrijft uitvoerig zijne jeugd in zijn „Mémoires”. Als ik zei: „Ik zal me tot de hoofdzaken bepalen,” zoude ik een dwaasheid zeggen, welke gebeurtenis uit het leven van een dichter is geen hoofdzaak? Maar al die gebeurtenissen, al die ontmoetingen, hij heeft ze tot ons aller genot in zijn gedichten voor ons bewaard. Ik zal dus liever die feiten mededeelen, die hem doen kennen als den man, bestemd om — met samenwerking van enkele vrienden en geestverwanten — de boeren-taal van zijn land te maken tot eene taal, ook door den vreemdeling gezocht om er de daarin gedichte werken te lezen.

Ik sla al die aardige herinneringen over, herinneringen

uit zijn prilste kindsheid, aan zijn moeder, zijn ontelbare tantes en ooms; aan winteravonden, vervlogen onder 't aanhooren van allerlei vertellingen van feeën, van wonderen; bezoeken aan naburige kermissen; de eerste schooljaren, zijn wegloopen van kostschool omdat hij heimwee had en wat niet al meer?

Wanneer hij te Avignon op kostschool is krijgt hij tot leeraar Josef Roumanille, uit Saint Rémy, een jonkman van zeven en twintig jaar, die dus twaalf jaar ouder dan Mistral zelf is. Tot nog toe had Mistral niet dan spot of minachting voor zijn taal ontmoet. Nu geeft hem het geluk op eens een leeraar die niet alleen liefde voor zijn taal heeft, maar zelf daarin dicht. Roumanille betrapt Mistral er op dat hij in de kerk heimelijk den tekst van zijn Boet-psalmen in 't Provençaalsch overzet. In plaatst van eene berisping, wint Frederic de betuiging van 's meesters sympathie.

Roumanille laat hem zijn eigen gedichten zien en de jongen roept uit:

„Vaqui l'aubo que moum amo esparava per s'escarrabiha”
— (Ziedaar de dageraad, welken mijne ziel wachtte om zich te ontpoppen.)

Hier sloten beiden, ondanks een verschil van twaalf jaren, die vriendschap, die hen voortaan onverflauwd heeft mogen verbinden. Roumanille had reeds zijn eerste verzen gegeven aan een Provençaalsch weekblad, dat te Marseille verscheen en zó kwam Frederic Mistral door hem in aanraking met andere jonge Provençaalsche dichters, vond hij zich weldra gewikkeld in een strijd tusschen ouderen en jongeren. De beoefening toch der Provençaalsche taal was nooit geheel opgegeven, maar was sinds den roemruchten tijd der Troubadours en het Gai-Savoir, sinds den Albigenzen-strijd, die haar een geweldigen knauw had gegeven, steeds, met hoe weinig talent, met hoe weinig enthousiasme dan ook, voortgezet. Zelfs had die beoefening haar met geen gering kwaad bedreigd. Wat toch was het geval? Die lieden, die aanspraak maakten op den

naam van beschaafd, waren bezig geweest die taal te doen ontaarden.

Ze stelden er hun eer in de eigenlijk karakteristieke woorden, de in hun oog „greve” woorden te vermijden en — naar het voorbeeld van het klassieke fransch der Achttiende Eeuw alles meer met omschrijvingen aan te duiden dan bij den waren naam te noemen.

Wie sprak nog van het „varken”? Dit was immers het „knorrend dier”. Wie van de tang? Dit was „het twee-armig werktuig om iets te vatten.”

De strijd gold dus het terug winnen, het terug vinden van den ouden, rijken, woorden-schat. En die schat was te vinden bij de boeren, die in hun dagelijksch bedrijf dieren en gereedschappen en werkzaamheden bij den echten, gaven naam noemden en niet dachten aan omschrijven. Zoo moest de zuivere ader van het taal-goud weer worden opgedolven bij de onbedorven boeren-bevolking. Dit werk begonnen Mistral en Roumanille, leerling en leeraar op de kostschool van Meester Dupuy te Avignon, begonnen zij ten spijt van het verzet van ouderen, zetten zij hun gansche leven voort, en dit werk vond zijn blijvend monument in „Lou Trésor dou Felibrige” een omvangrijk woordenboek van alle tongvallen van de Langue d'Oc, in 1888 voltooid.

Dat Provençaalsch inderdaad een taal op zich zelve, geen patois is, behoeft geen bewijs. Een Franschman die Provençaalsch hoort of leest, begrijpt er zoo goed als niets van. Wat had Roumanille den sterksten stoot gegeven om die taal te doen herleven? De tranen van zijn moeder, die hem met vrienden Fransche gedichten hoorde lezen en er niets van verstond. Zonder in taalkundige bijzonderheden te vervallen, wil ik op één kenmerkend verschil wijzen. Fransche woorden, behalve die met een stomme eind-lettergreep zooals *blé* of *re*, hebben altijd den klemtoon op de laatste lettergreep. Provençaalsch heeft hem *meestal* op de vóórlaatste. Dat maakt een sterk karakteristiek verschil — vandaar de uitgangen *ado*, voor

het verleden deelwoord (het latijnsche „atús”, dat in 't fransch „é” is geworden); édo, om verzamelingen uit te drukken als pinédo, pijn-woud, olivarédo, olijfgaard. Dit maakt ook de slepende rollende rijmen mogelijk, waaraan het Fransch zoo arm is. Zoo komt het dat het Provençaalsch als geschapen blijkt om ér in te rijmen, en de rijmen te zingen. Fransch is de taal van het proza, het geestig proza, het enthousiaste proza, maar het proza. Verzen in 't Fransch zijn op het werk van slechts weinig uitverkorenen na, in stukken gebakte en met rijmen voorziene proza-zinnen: Provençaalsch wordt gedragen door zijn rijmen, het is haast niet doenlijk er niet in te rijmen en de rijmende vers-regels niet te zingen.

IV

VAN SCHOOL TOT MIRÉIO.

Denk eens aan de andere Fransche dichters van de 19de Eeuw. Allen verteedden zij hun levenskracht in het koortsachtig leven van Parijs. Hun poëzie waren de droomen van een gansch ander leven dan het hunne was, waren de smarten van hun gefolterd hart, waren de profetieën van beter tijden, waren de vloekzangen over een verdorven geslacht.

In dien zelfden tijd groeide Mistral op en zoog hij, als een bij uit de bloemen in den hof waar haar korf staat, uit zijne dagelijksche omgeving de stof, die hij zijn leven lang tot zijne gedichten zou omwerken.

Na afloop van zijn school-jaren, moest hij nog het baccalauréat halen, d.w.z. een examen doen dat ongeveer gelijk staat met ons Staats-examen en toegang geeft tot de hooge school. Daartoe ging hij naar Nîmes. In de herberg waar hij overnacht had, wordt hij na afloop van 't examen verwacht en gelukgewenscht door een gansch gezelschap van zijn dorpsgenooten, die daar ter markt gekomen waren. Eén van hen had voorgesteld: „Voor wedrennen of volksspelen gaan we wel

naar Arles of Avignon en juichen onzen dorpsgenoot toe als hij 't wint — waarom blijven we niet voor den zoon van Mestre François Mistral, om den afloop van zijn examen af te wachten en hem, als 't goed gaat, te feliciteeren" — en zij waren een dag overgebleven.

Als „bachelier" ging hij naar Aix, ter studie van het recht, Aix, de „cap der justice", zooals zij oudtijds heette. Hier is hij vier jaar student en hij haalt er zijn licentiaat in de rechten. Of hij er veel van opgestoken heeft, van die juristerij? De dichter vertelt er niets van. Wel van den algemeenen geest die te Aix heerscht, herinnerend aan het oude „Gai Savoir". „Want er waren raadsheeren en presidenten van het hof die om zich te vermaken, in hun salons, op hun buitenhuizen den tambourijn sloegen. Gewichtige lieden als doctor Astros, die in de Akademie voordrachten hielden, in de jolige Provence sprake. Het zit en zat daar in de lucht 1). Herinner u den graaf Portalis, een der groote jurisconsulten van den Code Napoleon. Had hij niet een Provençaalsche comédie geschreven? En de heer Diouloufet, bibliothecaris van het Fransch Athene, zooals Aix zich bijwijlen noemt, had hij niet onder Lodewijk XVIII in het provençaalsch de zijde-wormen bezongen?" „Niets," zeide Mignet, het illustre Akademie-lid, „is beter om een mensch weer te doen opleven dan in den zonneshijn te leven, provençaalsch te spreken, leng met eiersaus te eten en iederen morgen een partij te kolven." In 't kort, hier leefden de oude zeden zooals ze beschreven zijn door Mistral in den Xden zang van zijn Calendau. Maar hiervan later.

Wanen we ons niet in den ouden tijd der Troubadours? Frederic ontmoet in de eerste dagen dat hij eens rondkijkt in zijne Akademie-stad, een oud vriend:

„Welke gunstige wind deed je hierheen verzeilen?"

„Ik hoorde, onze Frederic Mistral was in de rechten gaan studeeren te Aix. Ik moest zijn voorbeeld maar volgen."

1) Mémoires pag. 367.

„Goed gedaan!” zegt Frederic. „Maar ben je door 't examen voor bachelier?”

„Ja zeker, ik ging er door als spoeling door den droesem van den wijn.”

„Maar mijn arme Anselme, zonder dat examen kom je tot geen graad in de Faculteit.”

„Onnoozel kind” gaf hem zijn goede vriend Anselme terug: „Aangenomen dat ze ons niet diplomeeren willen zooals de anderen, wat let me mijn graad te halen in de studie der Liefde”. En Anselme gaat voort hem te vertellen hoe hij zich reeds heeft geïntroduceerd bij een schoon bleekstertje — hoe hij aubades en serenades brengt aan eene barones, opgesloten door een jaloerschen Turk van een echtgenoot — hoe hij een avontuur à la Boccaccio heeft gehad, — in 't kort hij wil gaan studeeren in de Lois d'Amour. Behalve deze herinneringen aan zijn vriend Anselme Mathieu, later te recht genoemd „Felibre des Baisers” en nog wat van de werkzaamheden van zijn ouderen vriend Roumanille — vertelt Mistral ons niet veel van zijn drie studie jaren (1847—1850) in de oude, vroolijke akademiestad van Provence.

Wèl moet hij deze jaren, en ook wel zijn schooljaren goed gebruikt hebben om de oude dichters, vooral Homerus en Hesiodus en Vergilius te lezen. Immers zijn geheele werk getuigt van innigen omgang met deze oude dichters, niet door schoolsche navolging of geleerde pronkerij. Hij zelf noemt zich terstond in den aanhef van Miréio „arm scholier van den grooten Homerus” en scholier dat is hij, want heeft hij niet, niet aan-geleerd van Homerus maar bij hem gekweekt, die liefde om de dingen en menschen eenvoudig te zien en hun namen te geven, naar hij ze zag in het zonlicht der poëzie?

Als „Licencié” keert Mistral op de hoeve, de Mas, van zijn vader terug.

„Nu mijn beste jongen (mon beau gars)” zegt zijn vader: „ik heb mijn plicht gedaan. Je weet nu heel wat meer dan ze mij geleerd hebben. Nu is het aan jou om den weg te kiezen, die je het beste lijkt: ik laat je vrij.”

„Grand merci,” was mijn antwoord. Aldus was Mistral's ontvangst door zijn vader. „En,” zoo gaat hij voort met vertellen ¹, „op dat oogenblik — ik was een en twintig — met den voet op den drempel van mijns vaders Mas, met de oogen gericht op de Alpilles, nam ik in me zelf en uit me zelf het besluit: ten eersten om in Provence op te heffen en te doen herleven het ras-gevoel, dat ik zag te niet gaan onder de onechte en anti-nationale opvoeding van alle scholen; ten tweeden om deze wederopstanding te voorschijn te roepen door de natuurlijke en historische taal van het land te doen herleven, die taal, welke al de scholen den oorlog op leven en dood aandoen; ten derde om aan het provençaalsch de volle vaart door de volle zee te geven, door in haar zeilen den krachtigen wind der goddelijke poëzie te doen waaien.

Dit alles gonsde, nog onbestemd, in mijn ziel; maar ik voelde het, zooals ik het hier uitspreek. En vol van het gisten van het Provençaalsche sap, dat mij het hart deed zwellen, vrij tegenover elken invloed van buiten, sterk door de onafhankelijkheid, die mij vleugelen gaf, verzekerd dat niets mij meer in den weg kon staan, toen op een avond, in den zaai-tijd, bij het gezicht van die arbeiders, die, al zingende, den ploeg volgden in de vore, daar zette ik, God lof! den eersten zang van Miréio op 't getouw.

Dit gedicht, kind der liefde, groeide vreedzaam op, allengskens, zonder haast, onder den adem van den ruimen wind, bij de warmte der zon, onder de rukwinden van den mistral — terwijl ik ondertusschen het toezicht op de hoeve overnam, onder leiding van mijnen vader, die op tachtigjarigen leeftijd blind was geworden.”

V

MISTRAL EN FRANKRIJK EN PROVENCE.

„Mistral is een groot dichter, maar ik zoude zijn Miréjo beter

¹) Mémoires 389.

verstaan, wanneer het in het Fransch ware geschreven," zegt Anatole France op zijn gewonen, luchtig-ironischen toon. Zoude het ook niet veel eenvoudiger geweest zijn, indien Mistral dat Provençaalsch maar voor de boeren had gelaten, zijne schepingsdrift bevredigd had door zich in de wereldtaal, het Fransch, uit te spreken?

Eenvoudiger zeker wel; maar of Mistral dan evenzeer aan zijne roeping had voldaan?

Zeer zeker niet.

Want Provençaalsch en Fransch, beiden zijn het talen in het groote Frankrijk gesproken, maar elk van beiden heeft haar eigen karakter — heeft dus ook niet elk van de beide volkstammen die zich daarin uitspreken, zijn eigen aard?

Wie, die de Fransche taal leert kennen of hij heeft haar lief gekregen? Poëtisch is het Fransche volk — toch is Poëzie niet zijn eigenlijke uiting. De Fransche taal is de taal van het Proza, maar van het geveugeld proza, dat uitgevlogen op de arendswieken van geestdrift en overtuiging, met arendssoogen de zonder waarheid in het aangezicht kijkend, de volkeren overwonnen heeft, en aan zich verbonden houdt door liefde.

Het eigenlijk beeldende en zingende missen we in den Franschsprekenden Franschman, vinden wij eerst in den Provençaal. En dit karakter heeft Mistral eerst tot zijn recht doen komen.

En dat gebeurde eerst in de 19de Eeuw en dat kon eerst in de 19de Eeuw gebeuren. Want eerst in de 19de Eeuw is het Fransche volk tot besef van zijn eigen aard en waardigheid gekomen. Ik kan niet beter doen dan eene beschouwing over nemen welke ik onlangs in den *Mercure* vond en waarin Theodore Aubanel het verschil kenschetst tusschen de hedenlaagsche en de voormalige Provençaalsche poezie. „Artificieel, conventioneel, subtiel, gecompliceerd in het werk der troubadours, bij wie het gevoel met moeite heenbreekt door het gouden kuras van literaire cultuur, wordt de liefde eenvoudig en echt bij de *félibres*. Dit verschil laat zich licht verklaren uit de verschillende milieu's, waarin, op een afstand van zes of

zeven eeuwen van elkaar, de provençaalsche dichters hebben geleefd. De troubadours zongen voor eene aristocratie, de aristocratie die hen deed leven, en zij bezongen slechts de schoone vrouwen van hoogen staat, wier naam ze zelfs niet dorsten uitspreken; de felibres zongen voor het volk. — Bij de provençaalsche dichters van heden is de liefde die, welke het volk kent en gevoelt; zij is wars van alle verfijning of opsmuk; zij speelt niet met woorden, nog veel minder omwolkt zij zich met duistere beelden.”

Men spreekt veel van vooruitgang, heden nog meer van evolutie, en roemt daarbij dat juist de 19e Eeuw daarin zoo sterk is geweest. Eén ding heeft zij ons zeker gebracht, — en is dat niet iets heel bijzonders? — zij heeft den mensch nader tot den mensch gebracht. Zij heeft allerlei belemmeringen weggeruimd, die ons van elkander scheiden, gedachten-spinsels eerwaardig misschien door ouderdom, of nog liever door oude diepe inzichten daarin neergelegd en bewaard — maar van vele dier inzichten was slechts de doode vorm, het omhulsel overgebleven. Zoo was die vorm langer geen passend kleed, maar een lomp geworden, waarmee men niet beter kon doen dan haar weg te gooien. Dit alles is toch, en blijft toch de roem van de groote revolutie, van de 18e Eeuw als voorbereidster, van de 19e Eeuw als voltooiester. Eu zie, dat werk heeft zij niet enkel volbracht door gewelddadige omverwerping, door verstandelijke ontnuchtering. Men kan, geloof ik, zelfs twee stroomingen in deze groote beweging waarnemen, van welke de eene louter ontnuchterend werkte zóódat weldra — vooral in het alles tot zich trekkend middenpunt, de draaikolk van het gansche Fransche volk Parijs — de geesten zich voelden ontdaan, beroofd van het schoonste — het noodzakelijkste — wat de mensch kan hebben, — de andere rustiger, vruchtbaarder werkend in de kleinere centra, in de schoone oude steden, in de heerlijke landouwen — waar de mensch sterker bleef voelen en steeds sterker ging voelen de gehechtheid aan de moeder-aarde, de verwantschap met de tooverachtige, rijke omgeving; met de goddelijke kracht, die schuilt in de

natuur, de onuitputtelijke in gaven voor dengene die haar lief heeft en tracht te begrijpen; met de goddelijke kracht, die schuilt in het menschelijk bedrijf, dat de gaven der natuur wil zich ten nutte maken op menschwaardige wijze. En om ons nu te bepalen tot het schoone Provence, zoo ergens dan is zeker daar ook het verleden niet dood. Doet niét elke plek ons hier denken — vooreerst aan de Oudheid, die hier voort blijft droomen in haar renbanen en schouwburgen, eenzaam weliswaar en verlaten, maar soms toch ontwakend en oplevend uit de eeuwen-lange droomen, wanneer een schoon volk van het heden ze weder tot het tooneel van eigen wedkampen of spelen maakt? Leeft hier niet de herinnering aan den tijd van vorsten- en edelen-macht in schoone bouw-rallen op schier ongenaakbare rotsen, aan duizelingwekkende steilten — niet de herinnering, in menig zangerigen naam van beek of dal aan Laura en haar zanger Petrarca? Leeft hier niet het oud geloof in sagen, die verhalen van heiligen zelf die deze en gene plek betraden en voor goed heiligden door wonderdaad of geloofs-kracht, maar voor alles leeft hier niet het schoone menschen-ras, dat in jong bloed en levende schoonheid van de deugd der vaderen getuigt?

En wie dit Heden en dit Verleden nader en in onderdeelen wil leeren kennen, hij leze het werk van Mistral.

V

MIRÉIO ALS MISTRAL'S IDEEAAL VAN DE VROUW.

De belangrijkheid van Mistral's leven wordt zóó volkomen overschaduwed door die van zijne werken dat 't verloren tijd en moeite waren, die besteed werden aan 't verhalen van zijn levensloop. Dit geldt natuurlijk alleen van de nuchtere feiten, welke opsomming schijnt de biografie van sommige menschen samen te stellen. Want zijn geheele leven, met alle ondervindingen en aandoeningen, heeft hij 't niet neergelegd in zijne werken? Waartoe zal ik dus den lezer vermoeien met verhalen van samenkomsten en feesten, door de Provençaalsche

dichters en kunstvrienden gegeven te Arles, te Nîmes, te Avignon?

Mistral leefde en werkte, leeft en werkt nog op zijn vaderlijk Mas in onafgebroken voorspoed en werkzaamheid. Van zijn bezoek aan Parijs in 1859 en zijn succes aldaar met *Miréio*, verhaalde ik reeds. Nog eens maakte hij een uitstapje naar Italië; nog een enkele keer kwam hij te Parijs: Zijn eigenlijk leven was en is op zijn geboorte-plek. Hij nam zich eene vrouw — ja van zijne liefde wil ik toch een bijzonderheid mededeelen; die u kan doen zien, hoe zijne *Miréio* als een levende persoon van zijn leven is. In zijne eerste jongelingsjaren, toen hij, de student, door de meisjes van zijn stand meer als een vreemde dan als een gelijke werd beschouwd, ontwaarde hij de liefde door eene zekere Louise in stilte voor hem opgevat. Ook hij gevoelde eene bekoring van haar op hem uitgaande, doch wat was het dat hun verbinding in den weg stond?

Miréio, het boerenmeisje wel is waar, maar de heldin van zijn droomen, de heldin van zijn gedicht. „Ja,” zoo spreekt hij in zijne *Mémoires*: „Ik verbeeldde mij dat ik, vroeg of laat, in het land van Arles ergens zoude ontmoeten eene overheerlijke dochter van het land; als eene koningin dragend het Arlesi-aansch kostuum, galoppeerend met een drie-tand in de hand op eene merrie bij het brandmerken (hiervan later!) van de wilde paarden van de Crau, en die langen tijd door mijne liefdes-zangen aangebeden, zich op een schoonen morgen zou laten leiden naar onze Mas, om er als moeder te regeeren over een volk herders, arbeiders en zijwormteelsters. Ik droomde toen reeds van mijn *Miréio*; en het visioen van dat type van „*beauté plantureuse*”, dat reeds binnen in mij broeide, zonder dat ik nog vermocht het te bekennen, zat onoverkomelijk der arme Louise in den weg, die voor den eisch van mijn droom wel wat te veel „*demoiselle*” was.

Hoe diep het de arme Louise zat, bewees haar verdere levensloop. Zij werd non en kwijnde binnen enkele jaren in het klooster weg.

Aan Mistral was het gegeven de vrouw, die hij zocht, te

vinden in de Dyonsche schoone, die bij de Flora-spelen, ook op Mistral's voorgang tot vereeniging van alle Provençaalsche taalgenuooten ingesteld, tot Koningin van het Felibrige, den Provençaalschen poëten-bond, was uitgeroepen. Haar naam is Marie Rivière. Al de jaren sinds verlopen, heeft zij in gelukigen echt haren man bijgestaan, die zich nu nog op tachtigjarigen leeftijd in haar bezit mag verheugen.

Mij rest het aangenaamste deel van mijn taak: mijn lezers een voorstelling te geven van Mistral's werk, vooreerst:

VI

HET GEDICHT MIRÉIO.

De dichter zelf zegt er van, dat hij het plan slechts in groote trekken in zijn hoofd had, n.l. om twee schoone kinderen van den Provençaalschen landaard elkaar lief te doen krijgen en dan het kluwen maar over den grond te laten rollen.

Hoofdzaak van het gedicht is dan ook de complete schildering, welke het ons geeft van het leven en de natuur in Provence. Met welk een dankbaarheid herdenkt de dichter al degenen, die, zonder het weten, hem aan het samenstellen van zijn gedicht hebben geholpen. Laten we hem nog eens zelf aan het woord:

„De Mas du Juge (mijn vaders hoeve) was in dien tijd de juiste plaats om zulk een dichtkunst, in haar idyllischen en bijbelschen eenvoud uit te broeien. Was het niet levend, zingend rond mij, dat gedicht, dat gansch Provence is, met zijn achtergrond van hemel-blauw, met zijne omlijsting, de Alpilles? Je hoefde maar de deur uit te gaan om je er gansch bedwelmd door te gevoelen. Zag ik Miréio niet langs mij gaan, niet alleen in mijn jonglingsdroomen, maar ook in persoon, nu eens in die bevallige meisjes van Maillane, die, voor de zijde-wormen, de moerbeiblaren kwamen plukken, dan eens in den lichten tred der wieden, der hooisten, der druivenleesters, der olyvenpluksters, die kwamen en gingen, met de

borst laag open, met de witgelinte muts, in de korenvelden, op het hooi, in de olijvenboomen en in de wijngaarden?"

Laat ik u den inhoud van *Miréio* in groote trekken mededeelen om al voortgaande enkele karakteristieke partijen in vertaling u te doen kennen.

De eerste zang draagt den titel van: „*lou Mas di Falabrego*”, de hoeve of huizinge der Lotosboomen. Dit is de woonplaats van *Miréio*, de rijke boerendochter, bij hare ouders. De arme mandenmaker, Meester Ambroi met zijn zoon Vincent komen, wanneer ze zich wat verlaat hebben en de lucht met regen dreigt, daar op een avond om gastvrijheid aankloppen. Het jonge meisje, juist gereed met 't voorzien van hare zijdewormen met versch loof, is bezig op den dorpel een streng garen te winden en geeft den armen luiden den avondgroet en noodt hen aan den buiten gespreiden avond-disch. Mistral, volgende het voorbeeld van Homerus, wiens arm scholier hij zich noemt, verliest zich niet in een lange schildering van de schoonheid der 16-jarige — „Hadt je al deze bevalligheid in een glas water gezien, ge zoudt dat aanstonds hebben leeggedronken” — zoo kenschetst hij bondig haar verlokkende bekoorlijkheid. De arbeiders mede aan den disch gezeten, nooden den ouden mandenmaker tot zingen. Na eenige verontschuldiging zingt hij van een zeeslag onder bailli Suffren.

Dan, als de arbeiders te ruste zijn gegaan, vraagt *Miréio* den jonkman ook iets te laten hooren van al het merkwaardige en mooie dat hij zeker wel op zijne dagelijksche zwerftochten ziet. Hij vertelt van allerlei — vooral van de wedlopen te Nimes.

Welk is het moment van dezen eersten zang, dat me het meest heeft getroffen? Dat, wanneer Vincent zijnen vader de dreigende wolken wijst: „Vader, aanzie de zon, zie ginds boven *Magueloune*, hoe de wolken-zuilen hem omstapelen. Wanneer dat bolwerk mocht komen te storten, vader, dan zijn we doornat aler we aan de *Mas* geraken”. „O!” antwoordt de vader: „de zeewind beweegt de looveren — neen, er komt geen regen. Ware het de *Rhône*-wind, dan ware het anders!”

Deze verzen brengen ons geheel in de atmosfeer van het landschap: we zien den jonkman vol verbazing naar de luchten kijken; we hooren den oudere, die de wolken en de winden kent, met bezadigdheid spreken. Voor ieder, die verlangend is, kennis te maken met het Provençaalsch, geef ik de woorden van Vincent en vaders antwoord als staaltje van het origineel.

— Paire, diguè Vincen, espinchas lou soulèn!
 Vests, eila sus Magalouno,
 Coume lou nivo l'empielouno!
 S'aquele emparo s'amoulouno,
 Paire, avous qu'estre au mas nous bagnaren belèn.

— Nòn! lou vènt-larg brando li fuélo . . .
 Noun! . . . acò sara pas de pluero,
 Respoundeguè lou viè . . . Ah! s'acò 'ro lou Raiu,
 Es differènt . . .

Om deze verzen in hun vollen klank te genieten, wete men: dat al de klinkers in hun vollen klank worden uitgesproken; dat en en em nooit nasaal maar op z'n hollandsch klinken; dat ch, ts is.

Van den tweeden zang „De Pluk” zal ik u den aanvang laten hooren.

„Zingt, zingt, zij-worm-teelsters! Want het plukken wil den zang. De zijde-wormen gedijen braaf en slapen hunnen derden slaap; de moerbeï-boomen zijn vol jonge meisjes, het schoone weder maakt ze vlug en vroolijk, als een zwerm blonde bijen, die den rosmarijnen der steenachtige velden den honig rooven.

Al ontbladerend de takken, zingt, zingt, zijde-worm-teelsters!
 — Miréio is aan den pluk, op eenen schoonen Mei-morgen; op dien morgen-stond had zij — o de behaagzieke — voor oorhangers zich twee kersen om de ooren gehangen. . . Vincent, op dien morgen, kwam daar weer voorbij.

Op zijn scharlaken muts, dracht der kustbewoners der Latijnsche zeeën, had hij met edelen zwier de hanen-veder; . . . Miréio ziet hem, vraagt hem haar te helpen, hij klimt bij haar op den boom. „Dat helpt tegen de verveling wanneer men met z'n tweeën arbeidt!

Alleën, hoe 'n lusteloosheid bekruipt ons." „Dat is juist wat mij ook zoo verdriet", zegt de jonkman. Als we daarginds zijn in onze hut, waar we niets hooren dan het gebruisch van den onstuimigen Rhône, die het keizand afvreet, dan somtijds, welke vervelende uren! Niet zóózeer in den zomer, want gewoonlijk doen we dan onze tochten, mijn vader en ik, van Mas tot Mas.

Maar als de hulst volraakt met roode bessen; als de dagen wintersch worden en de avonden lang, dan rondom het doovend kolen vuur, terwijl door den grendel fluit of miauwt de een of ander kabout, moeten hij én ik, zonder licht en zonder veel gesprek den slaap afwachten. „Had hij geen moeder? vraagt zij — zij is dood. Geene zuster? Ja, maar zij is gaan dienen. Leek zij op hem? Neen zij leek op haar. Maar waren Miréio's oogen bruin, die van zijne zuster waren blauw. En was zij mooi? Ja, maar zij heeft niet dat wat gij hebt, zie ik u in de oogen, 't is me als sloeg ik een boordevol glas warmen wijn naar binnen."

Onderwijl gaat de dag verder. . . . al ijler en ijler werden de nevelen op de bergkammen. Ginds hoog op de naakte rotsen, op de groote in puin-gestorte torens, waar 's nachts de oude vorsten des Baux komen spoken, vlogen de gieren, stralend van witheid, met gespannen vlerken op in het zonlicht, dat de eiken verwarmde. De beiden plukken voort in stilte; eene aandraking van elkaars vingers doet Miréio blozen en verschrikken, als had een wesp haar gestoken. Zij vinden een meesennestje, herinneren zich het geloof dat als twee gelieven een meesennestje vinden, het jaar niet voorbijgaat voor ze in de kerk tot een paar worden gemaakt, mits de jongen niet ontsnappen, voor ze in 't kooitje zijn gezet. Dan te midden van deze evoluties breekt de tak, waarop Miréio zit en zij valt in Vincent's armen.

De derde zang brengt ons op de Mas wanneer al de vrouwen en meisjes onder toezicht van Jano-Mario, ¹⁾ Miréio's moeder,

¹⁾ Men bedenke dat de uitgang a der andere luttijnsche talen voor 't vrouwelijk in 't Provençaalsch o is geworden.

bezig zijn de ingepopte zijde-wormen los te wikkelen. Hier hooren we veel gepraat van ouden van dagen, gebabbelen en gesnap van jonge meisjes. Een oude plaagt ze zeggende dat ze weerloos zijn voor den blik van vuur van den jongen man — Miréio wordt bedremmeld en gaat in den kelder een versnapering voor allen halen — maar de andere meisjes weren zich met de tong: „Laat ze maar komen, de knapen, we zullen ze wel laten staan! Al kwam de Koning van Perigoste, en hood me zijn hand, zeven jaar liet ik hem knielen aan mijn voet!” „Neen,” zegt Clémence: „Werd een Koning op mij verliefd, altoos zoo hij ware schitterend en jong, de schoonste van zijn rijk, zonder zulke grillen liet ik me medenemen naar zijn paleis, — maar zoodra had hij mij niet gemaakt tot koningin van zijn rijk, mij getooid met goud-geboorden mantel en gekroond met perlen en smaragden, dan kwam ik, de koningin, terug tot de Baux, mijn arm land. Van de Baux zoude ik mijn hoofdstad maken! Op de rots, waar het nu plat in puin ter neder ligt, zoude ik ons oud kasteel herbouwen, een witten toren zette ik erop, die de sterren zou raken! Dan zonder kroon of mantel zoude ik er van houden met mijn Koning alleen, den hoogsten top te beklimmen. Geheel alleen met hem, welk genot zou het zijn, om samen geleund op de borstwering, den blik in de verte te verliezen, — dan te zien mijn vroolijk koninkrijk Provence, dat als een oranje-tuin voor mij openlag, en de zee te zien uitgestrekt ginds van heuvelen en vlakten, en groote schepen met zeil en vlaggen, afstevenend rondom het Chateau d'If.

En den Ventou, dien de bliksem bearbeidt, den Ventou, die eerwaardig boven de bergen, rond hem gehurkt, zijn witten kop tot de sterren heft, als een groote oude herder, die tusschen beuken en pijnen op den staf geleund, zijne kudde beschouwt.

En den Rhône, waar zoovele steden komen lachend en zingend op een rist heur lippen dompelen om te drinken, den Rhône, zoo trotsch op zijne boorden, maar die toch, met dat hij bij Avignon komt, goedvindt zich te krommen om onze Lieve Vrouwe van Dom te kunnen begroeten.

En de Durance, dat geitje dat in vurigen ren, schuchter en gulzig, in 't voorbijgaan knabbelt aan struiken en heesters; dat dartel meisje, dat met haar kruik van den put komt en haar water rond zich vergiet, daar zij stoeit met de jongens, die zij op haar weg vindt."

En Azalaïs, die Amor, de meedoogenlooze zal doen verlieven op den zelfden knaap als haar tweelingszuster Violane — ook zij droomt zich koningin: „Joffers en meisjes der velden”, zoude ik zeggen: „Komt als vogelen naar mijn paleis gevlogen! Ik wil zeven schoonsten kiezen en die zullen in de waagschaal wegen de valsche en de echte liefde....

En tot gezelschap der schoone jofferen, die hof van Minne houden, wil ik dat er komen zeven poëten, en met woorden, die samen stemmen, en waarin zij den edelen rei verheffen, wil ik dat ze schrijven op de boomschors of wilde-wingerd-bladeren de wetten der Minne: en als hoving vloeit uit de korven, zoo wil ik dat hunne coupletten vloeien."

Als Miréio met de versnapering terug is gekeerd, wordt haar door ééne zoo botweg gevraagd, ook eens hare meening te zeggen — zegt ze: „wat wilt ge dat ik zeg — ik ben tevreden in mijn stad, niets is er wat mij lokt!” Toch heeft er ééne haar bespied daar Vincent haar met plukken hielp — „O de feeks!” roepen de meisjes, in lachen uitbarstend: „Zij wou een mooi mandje hebben en maakte den mande-maker wijs dat zij hem voor minnaar wou! Het mooiste meisje van de buurt, die Vincent die barvoets gaat, tot minnaar heeft gekozen!”

Maar de grijze Taven wijst ze terecht, „wel foei, iemand om zijn kleeding minder te achten!” En hij doet tot leering een verhaal: „Er was een herder, zijn gansche leven had hij in 't gebergte doorgebracht, zijne beesten hoedend. Hij voelt den dood hem naderen en wil te biecht gaan bij den hermiet van Sint-Eucher. Nooit was hij, sedert zijn eerste Paasch naar kerk of kapel geweest; hij was zelfs zijne gebeden vergeten! — Hij stijgt dus op naar de kluis en boog zich voor den kluisenaar ter aarde — waarvan had hij zich te beschuldigen? „Helaas! het is dit: eens was een kwikstaart. (dat dier den herderen

zoo lief) komen trippelen tusschen mijn schapen. — Bij ongeluk doodde ik het arme trippelaartje met een kei”.

„Als hij me niet een rad voor de oogen wil draaien, dan is die man idioot!” dacht de kluizenaar — en de biecht onderbrekend sprak hij, zijn gezicht bestudeerend: „hang uw mantel aan gindschen lat, want ik ga u de heilige absolutie geven”. De lat, dien de kluizenaar aanwees, was een zonnestraal, schuin neervallend in de kapel. De herder ontdoet zich van zijn mantel en goedgeeloosig gooit hij hem in de lucht . . . en de mantel bleef hangen aan de gl'adde straal.

„Man Gods!” riep de kluizenaar uit en hij wierp zich aan de voeten van den heiligen herder: „Zoude ik u absolutie kunnen geven? O, laat het water uit mijn oogen regenen! en laat uwe hand over mij zich bewegen, want gij zijt een groot heilige en ik ben een zondaar!”

Wanneer ze nogmaals bij Miréio aandringen om te hooren wat er is tusschen haar en den mandenmaker, verzekert ze dat ze, liever dan te trouwen, zich in den bloei van haar jaren zal gaan versteken in een nonnenklooster. Dit woord wordt aanleiding om Nora te vragen het lied te zingen dat zij zoo goed kent, het lied van Magali, die zoo afkeerig was van haren aanbieder die haar aubade's brengt met tambourijn en vedel, dat zij alle gedaante-verwisselingen bedenkt, alle elementen tot schuilplaats zoekt, maar ten slotte als haar minnaar in alle gedaantewisselingen en alle schuilhoeken haar volgt, zich gewonnen geeft.

Ik heb den inhoud van dezen derden zang wat uitvoerig medegedeeld om den lezer goed te doen gevoelen dat het den dichter er vooral om te doen is het gansche leven in Provence ons voor oogen te tooveren en het ons te doen kennen in zijn eigen dierbare taal. Wèl worden de beide hoofd-personen nooit geheel uit het oog verloren, wèl komt de dichter altijd weer op beiden of één van beiden terug, toch vormen zij niet altijd het middenpunt van onze aandacht. Zij zijn vaak meer voorwendsel of aanleiding voor een tafereel dan hoofdzaak. Wanneer men Miréio vergelijkt met de Odyssee, dan kan men 't

best begrijpen wat ik bedoel. In de *Odyssee* concentreert zich alles op de hoofdpersoon *Odysseus*; in de eerste helft houdt ons de vraag bezig: hoe zal hij uit al de hem bedreigende gevaren behouden tehuis komen? In de tweede helft: hoe zal hij zich, zonder gevaar, weder bekend maken aan zijne vrouw, hoe zal hij zich doen gelden als heer des huizes en koning van het land? Alles wat er in het gedicht gebeurt, is ondergeschikt aan de oplossing van deze vragen. Geen gebeurtenis of die oplossing wordt er door nadergebracht. Nooit vermeit de dichter zich in schildering van een onderdeel om der wille van dit onderdeel zelf. In *Miréio* gebeurt dit zeer zeker. *Z66* in den vierden zang, getiteld: „*Li Demandaire*”, de *Pretendenten* nl. naar *Miréio's* hand. Niets wordt ons verteld van eenige persoonlijke verhouding van de drie pretendentes tot *Miréio*, of van de aanspraken die ze meenden te mogen hebben op haar liefde of sympathie — er bestaat ook niets van dat al. De drie dienen eenvoudig om den dichter eene aanleiding te geven om drie provençaalsche bedrijven ons voor oogen te tooveren, nl. het bedrijf van den *Herder*, den *Paardenhoeder* en den *Temmer van Stieren*. Van den herder wordt verteld hoe hij elken zomer de hitte ontvlucht met zijne kudde op de hoogten der *Alpen*, maar bij het komen van den herfst ze weer terugdrijft in de weiden van *Provence*; hoe in een wolk van stof de gansche kudde zich voortbeweegt: róórop de *belhamels*, dan de *moeder-schape*n, met langgerekt geblaas antwoordend op het geblaas der jongen, door elkaar krioelend de jonge lammetjes en het achterst de oudere en invalide. De *schaapherder* komt op de hoeve van *Miréio's* vader en -- wordt afgewezen.

Na hem de *paardentemmer*. Hij is thuis op de *Camargue*, het *delta-land* van den *Rhône*, dat zich als eene *Amerikaansche prairie* van *Arles* tot de zee uitstrekt. Toch behooren zij bij twaalf-tallen toe aan bepaalde eigenaren, die ze over het gemaaide graan heenjagen om het door hun trappelen te laten dorschen.

Tot anderen dienst leenen zij zich niet. „*Schande over u*”, zegt *Mistral*: „o menschelijk geslacht!” die merries van de

Camargue, nooit zag iemand ze zich onderwerpen, noch aan de scherpe spoor die hun de flank open-rijt, noch aan de hand, die ze liefkoost. Was hun door een list wel eens de halster omgedaan, dan heb ik ze wel in ballingschap zien gaan ver van hunne ziltige weiden — maar toch op een mooien dag, met een grimmigen en vluggen sprong, zich zien ontdoen van hun berijder en in galop twintig mijlen moeras-land zien verslinden, met de neusgaten in den wind, en teruggekeerd in de vlakke, waar ze waren geboren, na tien jaar van slavernij, de vrije ziltvlucht van de zee weer zien inademen. Want van dat wilde ras is de zee het eigenlijke element; van den wagen van Neptunus zeer zeker ontvlucht, is het nog met zee-schuim bespat, en wanneer de zee stormt en toornig wordt, en de schepen hunne ankertouwen boeken, dan hinniken de hengsten der Camargue van geluk".

(„Li grignoun de Camargue endihon de bonur".)

Het laatst komt de stieren-temmer. Dat delta-land der Camargue draagt niet enkel paarden, ook wilde runderen. Een feestdag is het voor geheel Provence, wanneer ten aanschouwe van het verzamelde volk, de jonge beesten in een wijden kring worden gejaagd om met een gloeienden bout het merk van hun eigenaar te ontvangen. Honderd man te paard volvoeren deze jacht. Mireio's vrijer, Ourrias, is er één van. Hij stijgt van paard om een weerbarstig rund het merk op te drukken. Het dier neemt hem op de horens — wel komt Ourrias er levend af, toch draagt hij er voor goed een litteken van, een groef tusschen de wenkbranwen, als een bliksem „die de wolk doorklieft".

Ook hij komt en doet aanzoek: ook hij wordt zeer hoffelijk door het meisje afgewezen.

Daar de lezer nu, naar ik hoop, eene voorstelling heeft gekregen van het gedicht *Miréio*, zal ik over de acht overige zangen korter zijn; niet dat zij onder doen voor de vier eerste, maar uitvoeriger behandeling zoude mij te ver voeren. Slechts noode weerhoud ik mij nog meer er van te verhalen b.v. hoe Vincent 's avonds door Ourrias wordt opgewacht en deze hem,

nog wel nadat Vincent die hem had overwonnen in de worsteling hem grootmoedig had gespaard, verraderlijk met den drietand een steek in den rug geeft, zoodat Vincent voor dood blijft liggen; hoe de moordenaar zich den Rhône laat overzetten, de veerschuit voelt dat zij een moordenaar draagt en onder zijn gewicht waggelt en water schept en onder raakt en al degenen die in den loop der tijden hier verdronken te voorschijn komen en op 't oogenblik dat hij verdrinkt de verschrikkingen van zijn eigen geweten verbeelden. Dit is wel het mooiste gebruik dat Mistral maakt van de vele verhalen en overleveringen van het Provençaalsch bijgeloof.

Vincent is echter niet dood. Door de toovenarijen van de heks Taven wordt zijne wond geheeld. Zijn vader gaat plechtig aanzoek doen om Miréio's hand bij haar ouders. Wanneer die geweigerd is gaat Miréio een bedevaart doen naar de drie Maria's.¹⁾ Deze tocht geeft den dichter gelegenheid tot schoone schilderingen van het geheele landschap, waar zij doorheen vlucht; de rivier, de Camargue, met een fata morgana, de stad Arles en dat alles gezien met de wanhopige liefde zoekende oogen van Miréio. Miréio komt om door een zonnesteek, terwijl de drie Maria's haar verschijnen, Vincent vindt haar reeds gestorven.

VII

CALENDAU.

Het tweede groote gedicht, waaraan Mistral ook zeven jaar werkte, had niet dat algemeen succes als Miréio. Het geeft niet zoozeer de directe werkelijkheid van het heden. Wel geeft

1) Aan zee ligt een dorpje li Santo, de heiligen. De Provençaalsche legende wil dat na den dood van Christus eenige van zijne trouwste leerlingen en vereersters op een schip aan de barmhartigheid der zee werden overgegeven. Onder deze bevonden zich de drie Maria's, nl. Maria Magdalene, Maria Jacoba, de moeder van den heiligen Jacobus den Jongere en Maria Salomé, moeder van den heilige Jacobus den Oudere en van Johannes, den Evangelist. Het schip kwam in Provence aan; daar leefden verder en stierven de genoemde heiligen.

het ook eene verheerlijking van Provence, met haar historischen roem en haar hoop op een glorie-rijke toekomst. Toch doet het voor Miréio niet in schoonheid en rijkdom onder. Het publiek was echter reeds aan het wonder van Mistral's dichtkunst gewoon; te gewoon om nog door het nieuwe wonder te worden overbluft.

* * *

In Calendau, een armen visschersman van het zee-plaatsje Cassis, heeft hij het Provençaalsche volk verpersoonlijkt, het volk, dat eerst na langen strijd komt in 't genot en 't bezit van de heerlijkheden en schoonheden van zijn land. De heerlijkheden en schoonheden zelf zijn verpersoonlijkt in Esterello, de Princes des Baux. Een vurige liefde drijft Calendau tot haar.

Zij betuigt hem zelfs haar weder-min — doch een vreeselijk geheim stelt zich tusschen beiden: Esterello is gehuwd met den Graaf Sévéran — we zijn nog in de achttiende eeuw — doch nog op den bruiloftsdag heeft zij zich voor goed van hem gescheiden.

's Bruigoms eigen vader heeft zijn zoon ten toon gesteld als der bruid onwaardig: hij leeft van roof ten koste van zijn volk. De telegavente beteekenis van den graaf is ook niet duister: hij verpersoonlijkt het ancien régime. Calendau kan dus alleen Esterello voor zich winnen, indien hij den onwaardigen graaf in een eerlijken strijd overwint en doodt. Hoe hij door allerlei heldendaden zich de gunst van 't volk wint en den graaf doodt, is het voornaamste thema van het gedicht. De heldendaden geven aanleiding om al de grootheid van Provences verleden en heden den lezer voor oogen te roepen.

Ik meen het Nederlandsch publiek het best eenig idee van Mistral's gezindheid te geven en tegelijk den tachtigjarigen dichter het best te eeren door hier een vertaling mede te deelen van den aanroep van de ziel van Provence, waarmede dit gedicht begint:

„Ziel van mijn land, gij, die u stralend openbaart in zijn taal en in zijn historie: gij die, wanneer de baroenen van Pi-

cardië, Alemagne en Bourgondië, Toulouse en Beaucaire omsloten, van overal opriepet tegen de zwarte ruitèr-benden de mannen van Marseille en de zonen van Avignon;

„Gij, die door de grootheid van de herinnering onze hoop in 't leven houdt; gij, die trots dood en doodgraver het bloed der vaderen nog heeter en nog schooner doet opleven in de jeugd: gij, die de zoete minnezangers inspireerdet en de stem van Mirabeau als den Mistral deedt bulderen;

Want de golfstroom der eeuwen en zijn stormen en verschrikkingen, zij mogen vrij de volkeren dooréén mengen, de grenzen uitwisschen — de Moeder-Aarde, de Natuur, voedt staég haar kroost met dezelfde melk: haar stoere borst zal altijd aan den olijfboom de fijne olie geven;

Ziel van lang-her wedergeboren, jeugdige, trotsche ziel vol levenskracht, die hinnikt in het gedruisch van Rhône en Rhône-wind! Ziel der harmonieuse winden, en der zonnige bergplekken, vrome ziel van het vaderland, u roep ik aan! belichaam u in mijne Provençaalsche verzen.”

VIII

NERTO.

In 1884 verscheen Nerto, de uitwerking van eene plaatselijke legende. In de nabijheid van Arles staat in de vlakte een rotsblok, waarin het volk eene non herkent. Wie was die non? Nerto, een meisje door haar vader aan den Duivel verkocht maar door haar eigen smettelooze onschuld van hem bevrijd. Stervend verhaalt haar vader haar den verkoop.

Wie kan haar bevrijden? Alleen de Paus. Doch deze wordt te Avignon in zijn eigen paleis belegerd. Door een onderaardsche gang bereikt zij hem en langs dien zelfden wijst zij den Paus den weg ter bevrijding. De Paus zegt dat zij alleen door een wonder kan worden bevrijd — zij ga dus in een klooster en bidde onophoudelijk tot de Heiligen. Aan 's Pauzen Hof ontwaart haar een jong verdorven edelman, Don Rodrigo. Al zijn aanzoeken weerstaat zij. Toch ontwaakt de liefde bij haar

tot hem — hij redt haar te Arles van een leeuw, die in het worstelperk zich op de toeschouwers werpt. Toch weerstaat zij ook die verleiding, zelfs wanneer haar lot haar brengt in het paleis van den verleider, een paleis door den Duivel gebouwd. Wanneer zij dat verneemt dat haar minnaar zoo zeer in de macht des Duivels is, geven liefde en meegevoel haar de kracht, zóó innig om beider verlossing te bidden dat Rodrigo zijn zwaard keert tegen den Duivel en het teeken des kruises maakt. Een orkaan veegt paleis en al weg — maagd en ridder varen ten hemel — alleen haar lichaam blijft versteend op aarde — vandaar de steenen, biddende non op de vlakte bij Arles.

IX

HET GEDICHT VAN DEN RHÔNE.

Droom en werkelijkheid zijn ook in dit gedicht tot de schoonste harmonie aan elkaar verbonden. Maar kan dat ooit anders wanneer het leven der menschen wordt gebeeld zooals ze zich voelen in het leven der natuur? Hoe konden menschen, wezens vol verlangen naar liefde en geluk, leven aan den zoom van zulk een wonder wezen, zelf god en toch onderhevig aan alle wisselingen der natuur, met eigen kracht en grillen en hartstochten maar toch gestadig onderworpen aan zijn rusteloos noodlot dat hem in ééne, onveranderlijke richting voortstuwt, als een Rhône, zonder in dat lichtend en verduisterend wezen alle verleiding en alle belofte, alle hoop en alle bedreiging te zien? Het meisje Anglore wacht uit hem de komst van den Drac, van wien haar moeder haar vertelde, hij zou zich vertoonen aan haar als een blonde prins, die haar mede zou voeren; schipper én bemanning van de sleepvloot van zeven aken, stroomopwaarts door 80 paarden getrokken, zij zien in hem hun Werkgever en Helper, die hun aken gewillig den stroom afstuwt. Ook zij gelooven in den Drac, die den stroom bewoont, maar die eenmaal den stroom zal verlaten — dan zal het met hun geluk gedaan wezen — geen trek-

vloten zullen meer op den stroom op- en afvaren van Lyon naar Beaucaire, maar een nieuw monster, dat met eigen klauwen tegen den stroom op zich voortwerkt, zal op de rivier de vloten hebben verjaagd.

Op Meester Apian's vloot heeft zich een jonge blonde prins — het is onze jonggestorven kroonprins — komen aanmelden om de reis te mogen meemaken. Hij heeft heimwee naar het land van de zon, naar het vorstendom Oranje, waar zijn voorvaderen hebben geheerscht; hij draagt het Rhône-bloempjen bij zich dat hem een borg is dat hij eene geliefde hem trouw tot in den dood, zal vinden. Ook Anglor meldt zich aan op de vloot: zij wil haar schelpen in Marseille gaan verkoopen — zij ziet den Prins en herkent in hem den Drac, hij in haar de geliefde door het Rhône-bloempjen hem beloofd. Een onweersaanbare trek voert beiden tot elkaar, zij blijven bijeen en vinden samen den dood in den Rhône, het is wanneer de trekvloot een stoomboot tegen komt. De schipper wil niet wijken; de stoomboot vaart tegen den sleeptros, trekt de 80 paarden te water en verstroot de schepen. De bemanning bergt wel het leven maar is voorgoed berooid. De Drac en zijn geliefde zijn voorgoed in den Rhône verdwenen. Dit is slechts een kort overzicht van het levendol gedicht, waarin de gansche Rhône, met zijn bedrijf, met zijn tooverachtige omgeving in leeft.

BESLUIT.

Gaarne had ik mijnen lezers een denkbeeld gegeven van de tragedie, *La Reino Jano* (Koningin Jeanne, ook gewijd aan Provence's roemrijk verleden) van den bundel *les Iselo d'Or*, waarin zijne kleinere gedichten zijn verzameld: doch het zoude mij te ver voeren.

Den 8sten September 1910 vierde Frederic Mistral zijn tachtigsten verjaardag. Hij heeft volkomen bereikt wat hij zich in zijn jeugd had voorgesteld. Behalve de besproken gedichten

gaf hij in *Le Tresor du Félibrige* het woordenboek, bevattend den ganschen rijkdom der Provençaalsche Taal. Felibres, zoo noemen zich de dichters van Provence, die zich met Mistral aan 't hoofd, zeven bij elkaar, den 21sten Mei 1854 te Fontségugne vereenigden tot een bond. Mistral gaf hun op dien dag dien naam: „Er is een oud récitatief,” zeide hij: „dat den voorbestemden naam bevat; daarin wordt verteld dat Maria Jezus vond in den tempel te midden van de zeven „Felibres de La Loi”! En Felibres werd de naam, welken de zeven eenstemmig verkozen.

Deze bond heeft al die 51 jaren sinds zijn bestaan onschatbaar veel gedaan voor de taal en voor het volk van Provence. De Catalonische dichters sloten zich aan bij hun broeders over de Pyreneën, zonden hun den gouden beker, door Mistral, namens zijn broederen met een zeven-strofig gedicht aanvaard (1867).

In 1874 werd de vijfhonderste geboortedag van Petrarca gevierd te Avignon als een feestdag van een idealen bond der Latijnschen volken, door Mistral in zijne mede-felibres voorgestaan. In 1899 werd het Muscon Arletan gesticht, in een groot antiek huis te Arles, door Mistral met dat doel gekocht voor het geld van den hem in dat jaar te beurt gevallen Nobelprijs. Zoo was en is hij rusteloos bezig te arbeiden voor den geestelijken bloei van zijn geliefd Provençaalsch volk, want nog meer dan een man van het woord is hij een man van de daad.

Hilversum, 21 Nov. 1910.

HEIN BOEKEN.

PORFIRIO DIAZ.

PORFIRIO DIAZ,

PRESIDENT VAN DE REPUBLIEK DER VEREENIGDE
STATEN VAN MEXICO.

Van alle bestuurders, die thans aan de regeering zijn is Porfirio Diaz de grootste te noemen, omdat hij voor zijn volk tegelijkertijd zoowel een Mozes als een Jozua is geweest. Hij was zijn pionier en leidde het op het pad der beschaving, en in de latere jaren van zijn leven was zijn blik alleen daarop gericht om geheel de beschaafde wereld Mexico de hand te doen drukken als die van eene erkende zustersnatie.

ANDREW CARNEGIE.

Het is geweest in het begin der vorige eeuw, dat Zuid-Amerika, hetwelk zoo lang met het uitgebreide Mexico gebogen ging onder het juk der Spaansche heerschappij — eene heerschappij, welke in geen enkel opzicht vroeg naar het wel en weeder bewoners, doch alleen naar de belangen van de Spaansche schatkist, en welke al meer en meer zich liet beheerschen door de invloeden van priesters en de geboden van priesterlessen — de zware kluisters verbrak, die het over den wijden Oceaan heen gebonden hielden aan de bevelen vanuit het sombere Escuriaal. Als met één slag heeft het toen zijn vrijheid veroverd, zijn onafhankelijkheid voor goed gevestigd.

Want bijna tegelijkertijd, dat de patriotische Mexicaansche priester Hidalgo in het dorpje Dolores de kerkklok het sein deed

geven voor den opstand tegen de Spaansche heerschers, verzamelde in Zuid-Amerika Simon Bolivar zijn getrouwen om zich heen en wist daar de Republieken te vestigen, die in vele opzichten, althans in de eerste jaren, zeker niet veel beter toestanden gaven dan onder de Spaansche heerschappij hadden bestaan, doch die in elk geval voor deze temperamentvolle bevolking beter te dragen waren dan datgene wat zij eeuwen achtereen hadden ondervonden, en die niet minder tevens eenige uitkomst gaven op verbetering. Vandaar, dat in deze maanden en deze jaren in Zuid-Amerika de honderdjarige onafhankelijkheidsfeesten elkander snel opvolgen, herdacht in de verschillende landen naar de uiterlijke omstandigheden, die in de geschiedenis van dat land den meest blijvenden indruk hebben gemaakt; en vandaar, dat in deze uitgebreide en rijke wereldstreek, waar op dit oogenblik Engelschen en Duitschers elkander verwoed de economische heerschappij betwisten alsof er van een nationale handel en industrie geen sprake is en nooit zal zijn, de beste onder deze Republieken, Argentinië, Chili en Peru, met Mexico den dag herdenken, waarop hare staatkundige vrijheid een aanvang heeft genomen en vanwaar hare intrede in het leven der volkeren dagteekent.

Zeker niet met het minste recht heeft het Mexicaansche Gemeenebest dit eeuwfeest met voldoening en met luister gevierd. Immers, reeds toen Frans Cortez in de zestiende eeuw op zijn stoutmoedige veroveringstochten Mexico aan de Spaansche macht onderwierp, vond hij er een volk, dat stond op een hoogen trap van beschaving, dat in kunsten en wetenschappen misschien, neen waarschijnlijk verre de meerdere was van zijne landgenooten thuis, die hun civilisatie daarvoor in de plaats gingen brengen. Eeuwen door is dit zoo gebleven; 64 onderkoningen van Spaanschen bloede hebben het bewind gevoerd over de kolonie, welke het goudland was voor Spanje, welke jaarlijks zijne vloeten met schatten naar Europa zond, steeds met de grootste zorg bewaakt en beschermd, en slechts eenmaal door het beleid van een Piet Hein in anderer handen gevallen. Naar het getuigenis van een kenner van dat land als

Prins Roland Bonaparte te oordeelen, heeft Spanje niet nagelaten te trachten het zijne te doen om het land te verheffen waar dit noodig was; het verhoogde er de zeden en de moraal van het volk; het stelde den Katholieken godsdienst in de plaats van het bijgeloof der Indianen; het verbeterde veeteelt en landbouw en bracht er met de Spaansche taal een nieuw element binnen voor intellect en ontwikkeling; maar tegelijkertijd leverde het wreede Kroonland de schoone kolonie over aan slavernij en lijfeigenschap, en voerde het er tot de onderdrukking van de oorspronkelijke bewoners, die tot mijnarheid werden gedwongen en wier rechten, zoo deze al werden erkend, zeker niet werden gehandhaafd. Spanje verhief dan ook niet de Mexicaansche bevolking in het algemeen; Spanje deed integendeel alles, en naar eigen meening terecht, om tegen te gaan, dat er een werkelijk nationaal ras zijn zou. Men moet er Alexander von Humboldt, die in het begin der negentiende eeuw de Nieuwe Wereld bezocht, op nalezen om van deze toestanden veel en wetenswaardigs te hooren verhalen; zijne beschrijvingen bestudeeren teneinde te leeren begrijpen, dat het in Mexico en andere landen tot eene uitbarsting moest komen, waartegen het reeds zoo verzwakte Spanje niet alleen geen voldoende tegenstand zou kunnen bieden, maar waartegen het bijna niet zou kunnen optreden. Aan het tegenwoordige geslacht heeft Cuba te zien gegeven wat een vorig geslacht in de uitgebreide Zuid-Amerikaansche koloniën van het eens oppermachtig en wereldbeheerschende Spaansche koninkrijk zag gebeuren; zag gebeuren misschien als opflikkeren van lang gekende smeuling, misschien ook als een plotselinge en onverwachte uitbarsting, maar tegelijkertijd als een begrijpelijk gevolg van beiden en van dagen, die niet konden worden vergeten. Voor Rijken met een groot koloniaal bezit, dat over de geheele wereld hunne aandacht vraagt, is het voorbeeld, dat Spanje heeft gegeven, een kostbaar voorbeeld te noemen om ten allen tijde te weten hoe men niet moet doen. De les moge reeds lang geleden geleerd zijn, geheel vergeten is zij zeker niet, en de wijze, waarop koloniaal beleid een eerste vraagstuk

van staatszorg is geworden, kan daarvoor als beste bewijs worden aangehaald.

De stem van den priester Hidalgo, die de klok liet klepen om zijn landgenooten ten strijde te roepen, moge intuschen het uitgangspunt der vrijheidsbeweging zijn geweest, moge als zoodanig herdacht worden telken jare met ontbloot hoofd door de eerbiedig luisterende menigte, die zich dan in den avond van den 15den September verzamelt op het groote plein der republikeinsche hoofdstad; de vrijheid brengen deed ze nog niet. Hidalgo werd gegrepen door de Spanjaarden en gefusilleerd evenals twee anderen, die na hem kwamen. Eerst Iturbide, die zich tot keizer liet kronen, vestigde eene werkelijke heerschappij boven de Spaansche, doch de republikeinsche partij was sterker dan hij, drong hem van den troon en deed als eerste president Antonio Lopez optreden. Vanaf dat oogenblik is voor Mexico een veertigjarig lang bewind van pronunciamientos en onderlingen strijd aangevangen; de zes-en-dertig presidenten van dit tijdvak wisselden elkander af naarmate het leger op hun hand was. De financieele toestand, om niet liever van wantoestand te spreken, werd met den dag meer verward, en het was zoodoende de onmogelijkheid om de rente-aanspraken der buitenlandsche schuldeischers te voldoen, welke aanleiding gaf tot het ingrijpen der Europeesche Mogendheden, tot het korte keizerrijk van Maximiliaan en tot het droeve drama van Quaretaró. Toen kwam in 1867 Juarez aan het presidium van de Republiek en vanaf dit oogenblik is er meer en meer orde gekomen in Mexico, was er niet alleen eene Mexicaansche natie, maar ook een Mexicaansche Staat.

Slechts een kort aantal jaren zou Juarez het bewind voeren; in 1872 stierf hij, en werd Porfirio Diaz, die zich voor de liberale partij in haren strijd in het binnenland en later in den strijd tegen Maximiliaan ten zeerste had onderscheiden, zijn aangewezen opvolger, nadat een kort bewind van de Tejada had geheerscht. Porfirio Diaz is na dien onafgebroken gebleven op den zetel, dien hij zelf heeft gemaakt tot wat men zou

kunnen noemen een Mexicaanschen troon; hij heeft het land geleid in nieuwe banen en het gebracht voor nieuwe perspectieven, en hij heeft inderdaad den Staat opgebouwd als een geheel, dat naar binnen en naar buiten bewondering verdiende en verwierf. Er was iets eigenaardigs in het toeval, dat den tachtigsten verjaardag van den nog krachtigen president samen deed vallen met het honderd-jarig bestaan van het Rijk; er was niets toevalligs echter in de vastheid, waarmee de bij deze gelegenheid georganiseerde nationale feesten die beide gebeurtenissen als bij elkander hoorend hebben verbonden. Want inderdaad, dit eene is onweerlegbaar en waar: Mexico en Porfirio Diaz hooren bij elkander, zoo niet meer voor het tegenwoordige dan voor de geschiedenis; zoo niet meer ongestraft en onweersproken voor de praktijk van het leven, dat steeds sneller voortgaat en steeds sneller nieuwe en moeilijke eischen stelt, dan toch in elk geval voor de theorie van het leven der volkeren, dat de ineengevlochten banden niet zoo gemakkelijk verbreekt als men wel meent, dat mogelijk is.

Er is in een dergelijke samenvoeging van de geschiedenis van een man en van een land iets merkwaardigs, zoowel voor dat Rijk als voor dien heerscher. Het land zou niet zijn wat het was, indien het in de jaren, die nu achter zijn geschiedenis liggen, den steun van dien man had moeten ontberen; doch de man had misschien zijne groote talenten niet kunnen ontplooiën, zijne begaafdheden niet kunnen toonen, indien dat land daaraan niet de behoefte had gevoeld en niet de gelegenheid daartoe had geopend. Wij zien op tegen het uiterste Oosten, tegen Japan, dat in niet veel meer dan een halve eeuw tijds zich heeft gemaakt van een Staat met soliede middeneeuwsche begrippen tot een natie van den meest modernen handelsgeest en van de geringst traditioneele gevoeligheden ontziende energie; en niet minder bewonderend richten onze blikken zich naar het uiterste Westen, waar uit het nageslacht der landbouwers van voor ruim honderd jaren, die onder Washington slechts hunne vrijheid wilden verdedigen, gegroeid is het volk, dat de dollars als het ware uit den

bodem weet te voorschijn te tooveren en dat zelfs voor den meest business-like wonderen van koopmanskracht verricht. Maar is het wel billijk van ons, dat wij geheel en al bewondering vergeten tegenover veel grootsch en schoons, dat is gewrocht geworden in een zelfde korte spanne tijds in het Zuiden van Amerika? En vestigen wij bij de beoordeeling van Zuid-Amerika en zijne bewoners niet wat te veel en te onbeperkt het oog op die Republieken, die inderdaad geene voorbeelden van staatsorde en staatsrecht kunnen worden genoemd; vergeten wij niet tegelijkertijd de onoverkomelijke moeilijkheden, waarvoor juist in deze streken de regeerders telkenmale stonden? Moeilijkheden in politieken zin waren er in het Oosten zoowel als in het Westen; moeilijkheden in geografisch opzicht zoowel in Japan als in de Unie te vermeesteren. Doch in geen van beiden trof de hervormer, die met forsche hand aan het werk wilde gaan, een volk met het temperament als het Zuid-Amerikaansche, een volk niet begrijpend de zegeningen van orde en recht, welke een nieuw bewind het zou brengen, en tegelijkertijd te veel opgevoed in ruwe vrijheid, in wildheid ook van verre en onbewoonde streken, om door macht van een nieuw gezag te worden in toom gehouden. Er is dan ook niets zonderlings in, dat nog bijna op hetzelfde oogenblik, dat in Mexico gestreden werd tegen de Spaansche heerschappij, zich onder die bestuurders eene verdeeldheid openbaarde in liberalen en conservatieven zin; een verdeeldheid, die de kiemen van den aanstaanden burgeroorlog in zich droeg en welke ook thans nog niet geheel en al tot de historie gerekend kan worden.

Het is aan een genie als dat van den grooten Napoleon mogelijk geweest om nog geen twintig jaren, nadat de geweldige revolutie zich vanuit Frankrijk in al hare ongetemde macht had doen kennen, de onmiddellijke gevolgen dier revolutie te schrappen uit het leven van hetzelfde volk, dat kalm en bijna zonder morren eene tyrannieker heerschappij ging verdragen dan het ooit had gekend; het was het genie dat hier sprak en dat zijn invloed deed gelden zonder te

vragen of die invloed afdoende zou blijken, zonder te aarzelen in de keuze der middelen. Datzelfde verschijnsel is ook in Mexico waar te nemen geweest; datzelfde verschijnsel is het ook, dat Mexico heeft beheerscht vanaf het oogenblik, dat Porfirio Diaz de teugels in handen nam. De persoonlijke hoedanigheden van den mensch, die zulk een genie in zich ronddraagt, komen slechts zijdelings in aanmerking; het genie zelf wijst hem den weg in moeilijke gevallen en de ondergeschikte mensch kan dan niet beter doen dan volgen.

Men heeft Porfirio Diaz meermalen geheeten den Napoleon van Amerika. En meer dan alleen het feit, dat uit den stoutmoedigen en gelukkigen krijgsoverste de geniale republikeinsche regeerder groeide, heeft tot deze vergelijking aanleiding gegeven, en reden. Men mag van beiden zeggen, dat de omstandigheden hen gunstig zijn geweest; men mag van beiden zeggen, dat zij aan de historielessen er eene, misschien ook wel meerdere hebben toegevoegd; men kan van den Zuid-Amerikaansche navolger van den grooten banneling van St. Helena bovendien verklaren, dat meer dan zijn roemrijke voorganger hij zelf van de lessen dier geschiedenis heeft partij getrokken. Maar het is boven alles en voor alles het geniale in deze twee figuren, dat aantrekt; het geniale, dat bij Napoleon, die thans onverdeeld en volledig figuur der historie is, duidelijker en helderder spreekt dan bij Porfirio Diaz het geval kan zijn; het geniale, dat bij den Mexicaanschen staatsbouwmeester zich slechts heeft kunnen uiten in meer beperkten en lokalen kring, waarschijnlijk ook niet de elementen in zich omdroeg om een wereldheerscher te willen worden en te kunnen zijn. Wat Napoleon is verweten, wat aan Napoleon kon worden verweten, is ook Porfirio Diaz door velen zijner tegenstanders naar het hoofd geworpen. Nog kort geleden kon men het lezen — en als illustratie daarvan getuigden misschien de gebeurtenissen, die voorvielen bij de achtste ambtsaanvaarding van den President — dat ook in Mexico het niet aan kwade praktijken ontbrak; dat Cuba nog onder Spanje's heerschappij meer vrijheid had dan Mexico onder Porfirio Diaz

ooit heeft gekend en zal kennen; dat zoo Rusland zijn Siberië en zijne Siberische bannelingen heeft, Mexico niet mag verzwijgen hoeveel personen, die zijn president niet vertrouwd, verdwenen, verdwenen op langen termijn of veelal ook op korten, uit vrees voor ontsnapping. Tyrannie en noodelooze hardheid, geen of verkeerd inzicht in datgene wat het volksleven eischte, ze zijn Napoleon verweten in de schotschriften van zijn dagen en zij worden Porfirio Diaz in het gezicht geslingerd in buitenlandsche bladen, die zich niet als de Mexicaansche aan zijn censuur behoeven te onderwerpen. Maar zonder met de bekende uitspraak van Joseph de Maistre te willen beweren, dat elk volk de regeering heeft, die het verdient, zou men ook hier kunnen zeggen, dat zoo niet geheel dan toch in groote mate Porfirio Diaz geleid werd door den onafwijsbaren loop der gebeurtenissen, geleid door de moeilijke omstandigheden, die hem voorschreven van een ongeordenden Indianenstaat een geordende maatschappij te maken en die hem misschien over het hoofd hebben doen zien, dat eens een oogenblik zou komen, dat rust en orde waren verzekerd, en dat moest worden aangevangen met het volk te leeren, dat die rust en die orde zijn heiligste en zijn dierbaarste goederen zijn. En ten slotte, met Napoleon stond eene dynastie op en stortte eene dynastie in; kan men ook van Porfirio Diaz niet zeggen, dat met hem een Rijk is opgestaan en met hem misschien een Rijk dreigt ineen te storten? Werkelijk, het is juist in deze dagen herhaaldelijk betoogd van hoe groote beteekenis de persoon van Porfirio Diaz voor het land blijft, blijven zal al naarmate de moeilijkheden met de Amerikaansche Unie grooter dreigen te worden; en wanneer men alleen de grootheid van den persoon wil bezien, wanneer men daarbij niet wil vragen naar hoedanigheden van anderen aard, dan is ook die vraag van erkende ongerustheid over wat komen zal na zijn dood, het meest beteekenend en het meest afdoend symptoom.

Er is, het werd ons meer dan eenmaal vanuit Mexico zelf bericht, omtrent de vooruitziendheid van den staatkundigen

blik van Porfirio Diaz een anecdote in omloop, die aan den slimmen Minister van Politie Fouché herinnert, waar deze handelend optrad tegen den Oostenrijkschen graaf Neipperg. Het was in de dagen, dat het einde der dynastie, waaraan de herinnering van het schoone en zoo schitterend gelegen Miramar voor eeuwig is verbonden, vaststond en dat de nobele heldhaftigheid in de verdediging van den laatsten post in dit vreemde land slechts bewondering kon wekken, dat Porfirio Diaz de belegering voerde van de hoofdstad van Mexico en betrekkelijk ver verwijderd was van de streek, waarin Keizer Maximiliaan zelf zijn laatsten strijd streed. Hij heeft geen invloed gehad op het drama van Quaretaró; aan zijn leven zijn niet de bloeddruppels blijven kleven, die anderen met dezen moord — want dat was het — hebben bevlekt. Als Diaz in de plaats van Juarez was geweest, zou hij misschien genadiger geoordeeld hebben, en hij heeft dat zelf meer dan eens erkend. Maar hij heeft tegelijkertijd in de dagen, die dit noodlottig uiteinde deden voorzien, geen invloed trachten aan te wenden om het lot van den armen keizer te sparen; hij dekte zijn eigen positie tegen de opstandelingen, die hem deze tusschenkomst niet zouden hebben vergeven, en hij verwierf het niet geringe voordeel, dat hem als president in later te herstellen relaties werd gegeven door in dezen onschuldig en zoogenaamd verrast te zijn geweest. Of deze conclusie van feiten waar is, er zijn er zeker maar weinigen, die het met zekerheid kunnen zeggen en zij zullen waarschijnlijk niet spreken. Maar dat men de mogelijkheid aanneemt, pleit voor het doorzicht, dat Porfirio Diaz reeds in deze dagen vertoonde: pleit minder tegen zijn karakter dan oppervlakkig zou kunnen worden verondersteld. Een zeker cynisme is er niet in te ontkennen, maar toestanden als die, waarin de Mexicaansche Republiek verkeerde, maken eenig cynisme verklaarbaar, begrijpelijk voor dengene, die het betoonde en verstandig tegenover het volk, hetwelk geleid moest worden.

Er valt van het leven van Porfirio Diaz veel en afwisselends te verhalen. Feitelijk zou geheel zijn leven, en zou misschien nog menig onderdeel van dat leven een roman van een twaalf of meer deelen kunnen vullen, waarbij de vreeselijkste verhalen van den grooten Dumas, in den meest romantischen vorm aangekleed, zich afspelen. Van Spaansche afkomst en met een temperamentvol en Spaansch karakter als het zijne, kon het niet anders of zijn leven zou zijn een leven vol bravour en vol avonturen; een leven, waarin langen tijd de dag van heden niet wist wat die van morgen brengen zou; een leven kleurrijk als de natuur in dat zoo rijk gezegend land van zijn geboorte; een leven gevaarlijk, maar toch gelukkig voor dengeene, die dat leven weet te leven zooals het geleefd moet worden.

Porfirio Diaz is vanaf zijn jeugd geweest Mexicaan onder de Mexicanen, hij heeft zijn volk verstaan en begrepen in elk woord en in elke gedachte, hij heeft het gekend in alle uiterlijke en innerlijke hoedanigheden en dat waarschijnlijk niet het minst heeft ertoe bijgedragen hem de resultaten te doen verkrijgen, welke zijn deel zijn geweest, en welke als de kroon op een moeilijk en zwaar werk nu vaststaan. En is dit leven in de latere jaren het meer regelmatig leven van den regeerder geworden, dat is slechts het deel, hetwelk voor de gemeenschap belang heeft en hetwelk der wereld belang inboezemt, doch innerlijk is blijven gloeien hetzelfde vuur, dat hem eenmaal ten strijde deed trekken uit overtuiging, dat hem deed standhouden uit liefde voor zijne beginselen. En als men verbaasd is, dat een man, die een werkzaam en vermoeiend leven achter zich heeft als Porfirio Diaz, op zijn tachtigste jaar nog weer de moeite en de zorgen aanvaardt van het presidium over eene woelige Republiek, dan doet men onbillijk de reden daarvan alleen te zoeken in ijdelheid en angst voor het ineensstorten van het zorgvuldig opgetrokken gebouw, maar dan kan men de elementen daartoe ook ontdekken in het verschijnsel, dat zich niet oud wil geven, voordat de natuur daartoe onbedwingbaar noopt, en dat een uitzondering wil vormen op den regel, die spreekt van een tijd van komen en van een tijd van gaan.

Juist op denzelfden dag, dat twintig jaren tevoren de priester Hidalgo het klokje deed spreken, dat voor geheel de Mexicaansche historie evenzeer bekend, beroemd en beteekenend is als het vriendelijke Keizer Karel-klokje voor de meer lokale geschiedenis van een van Nederland's oudste steden, Nijmegen; op dienzelfden dag zag Porfirio Diaz in het plaatsje Oaxaca, de geboorteplaats van zooveelen der eersten uit de Mexicaansche historie, het levenslicht. Zijn ouders waren José Faustino de la Cruz Diaz en Petrona Mori; zijn vader verloor hij reeds vroegtijdig, en daar deze zijne uitgebreide familie niet in financieel schitterende omstandigheden achterliet, moest de jonge Porfirio als oudste in den kring reeds vroegtijdig de handen uit den mouw steken, en niet alleen eigen studie bekostigen, maar tegelijkertijd inkomsten brengen in het huisgezin. En zooals het zooveelen grooten mannen voor hem gegaan is, hebben ook hem deze zorgen reeds vroegtijdig het leven doen kennen zooals het leven is en hem de beteekenis er van ten volle doen beseffen op een leeftijd, dat zijne makkers er aan begonnen te denken, dat dit leven toch inderdaad meer en beter is dan eene opeenvolging van spel en van vermaak. En gelijk ook met zooveel groote mannen voor hem is geschied, gelijk wij hebben gezien bij de moeder van een Napoleon, van een Washington, van een Cromwell, van een Gustaf Wasa, is ook hier de moeder aan het werk geweest, die zich met hart en ziel wijdde aan de opvoeding harer kinderen, geen ander doel voor oogen had dan om deze opvoedig te doen zijn zoo zorgvuldig mogelijk als haar gegeven was in de bestaande omstandigheden. Ook hier kan het gezegd worden, dat de liefde van een moeder — en overigens deze liefde niet alleen — alle hinderpalen weet uit den weg te ruimen, want zij gaf aan hare kinderen eene ontwikkeling, die aan veel rijkeren en in veel beschaafder Staten leevenden niet vergund was. Porfirio Diaz ging ter schole op een der gemeente-inrichtingen van Oaxaca, waar zijn lust tot leeren minstens genomen geëvenaard werd door zijn liefde tot sport en atletiek; hij bezocht daarna het nationaal en pontificaal

seminarium in dezelfde stad, waar hij bleef van 1845 tot 1849. Want het stond voor zijn moeder eerst vast, dat hij priester zou worden, zeker een wensch van deze bigotte, doch eerlijk geloovende vrouw, maar haar wensch gaf zij op voor den veel sterkeren wensch van den jongen zelf om de studie der rechten aan te vangen. Evenwel, in dien tijd — en waarschijnlijk niet in dien tijd alleen — had een student in deze richting groote onkosten te maken; hij had ook veel te betalen om de noodzakelijke openbare colleges van het Instituut te volgen, en daar zelfs dit laatste voor Porfirio Diaz onmogelijk was, moest hij reeds in den beginne er vanaf zien zich een graad te verwerven.

Trouwens, ook andere omstandigheden zouden een rustige studie in den weg hebben gestaan. Immers, in die dagen kwam de eerste inval van Amerikaansche troepen Mexico verrassen, en met tal van zijne medeleerlingen hood ook Diaz zijne diensten aan den gouverneur van het gewest aan, die daarvan echter geen gebruik behoefde te maken. En toen vervolgens de student was toegelaten tot de Hoogere School van zijn geboortestaad, waar hij een van zijn meest beteekende leeraren zou vinden in Benito Juarez, toen kwam tegelijkertijd het partijkiezen in den grooten strijd tusschen de twee politieke groepen van zijn land, waartoe hij overging uit spontane, jeugdige beginselliefde, zeer zeker nog niet beseffend, dat dit voor hem zou beteekenen den eersten stap op den weg naar roem en naar eer. Reeds kort na het jaar 1850 was over geheel het uitgestrekte Mexicaansche gebied het onvermijdelijke staatkundige conflict losgebarsten tot zoodanige hoogte, dat jaren achtereen geheel dat gebied ook verdeeld zou houden door de steeds intenser wordende veete van den burgeroorlog. Lang al was de toestand gespannen geweest, werden de aanhangers der liberale beginselen meedoogenloos vervolgd door de leiders der conservatieven en omgekeerd; maar eerst in deze jaren brak de werkelijke krijg uit, waarvan men gemakkelijk kon voorspellen, dat hij niet zou eindigen voordat een man van groot

gezag en van groote beteekenis zich van het bewind had weten meester te maken. Meerdere van de leeraren, verbonden aan het Instituut, waar ook de jonge Diaz zijn opleiding ontving, hadden zich de ongenade van de conservatieve autoriteiten op den hals gehaald; zij werden van hun post ontzet en tot ledigheid verbannen, doch vermeden kon niet worden, dat zij met zich namen een aanhang van studenten, in hunne beginselen onderricht. En onder hen was Porfirio Diaz wel een der meest heethoofdige, een der meest stoutmoedige tevens. Orders om hem in bewaring te stellen werden dan ook al spoedig uitgevaardigd; men vermocht echter niet ze uit te voeren, en door de rangen der conservatieve strijdmachten heen bereikte Porfirio Diaz de liberale vrienden, die toen in de bergachtige districten van het vaderland zich verwoed tegen de conservatieven verweerden. Doch ze waren klein in aantal, ze waren gemakkelijk te verspreiden en slechts met groote moeite is het Diaz en de zijnen gelukt aan de waakzaamheid hunner vijanden te ontkomen.

Toen zag het Ayutla-plan het licht, het eigenlijk strijd-programma der liberale leiders, dat van alle zijden der partij de noodige ondersteuning vond; en toen was het alsof er een nieuwe kracht ging vanuit de liberale gelederen. Porfirio Diaz werd in December 1855 door zijn partijgenooten benoemd tot onder-perfect van het Ixtlanddistrict van zijn geboortestaat; hij moest er orde stichten en orde bewaren, tegelijkertijd troepen weten te verkrijgen om de conservatieven te bestrijden. Mijn jonge ervaring, zoo vertelt hij zelf van deze dagen, eischte van mij zeer veel: het kwam voor, dat ik vier maanden achtereen mijne soldaten en mijne burgers had te bevelen zonder dat ik advies, instructie of ondersteuning van mijn gouvernement ontving, zonder dat ik feitelijk wist waar dit gouvernement was gevestigd, of het misschien in naam dan nog wel inderdaad bestond. Ik moest voor mij zelf denken en handelen; ik moest zelf regeering zijn. En hij dacht en handelde inderdaad voor zichzelf; hij was regeerder en troepen-aanvoerder tegelijk. Het was zijn eerste leerschool over een klein

gebied, waarop hij zijne proeven kon nemen in al die dingen, welke hem later over een veel grooter gebied eenmaal zouden worden toevertrouwd. In deze woelige dagen, in deze dagen, die voor Mexico geweest zijn wat eenmaal de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten voor ons zooveel kleiner vaderland waren, in deze dagen leefden zij, die nauw bij de gebeurtenissen waren betrokken, snel, omdat die gebeurtenissen elkander ook spoedig opvolgden. Porfirio Diaz had het geluk niet zonder voldoening werkzaam te zijn ten dienste van de beginselen, waaraan hij trouw had gezworen, en te kunnen ontwikkelen het militaire talent, dat in hem verborgen lag. Den 13^{en} Augustus 1857 versloeg hij bij Ixcapa een sterke macht zijner vijanden, doch werd tegelijkertijd voor den eersten keer gewond; langen tijd hield hem dat echter niet uit de gelederen, want reeds in December van hetzelfde jaar ving onder zijne leiding het beleg van Oaxaca aan, dat aan het einde dier maand eindigde met de overgave der stad door den vijand, die daarmede tegelijkertijd afstand deed van zijn invloed over geheel den staat van dien naam.

Men stelde Porfirio Diaz later aan het hoofd van het district Tehuantepec, en ook daar wist hij bij het gevecht van Jalapa, in de onmiddellijke nabijheid van de hoofdstad van het district, den vijand te verdrijven en hem al spoedig de stad te doen ontruimen. Maar de toestand der tijdelijke liberale regering in het veroverde district baarde niet te minder zorg, want de inwoners waren voor het grootste deel vijanden van het liberale beginsel, en Porfirio Diaz had veel takt en omzichtigheid te ontplooiën teneinde eene in deze omstandigheden noodlottige uitbarsting te voorkomen. Meer dan eens en wel het bloedigst bij Las Jicaras moest hij in het open veld den voortdurenden tegenstand met de wapenen bestrijden, en nimmer kon gezegd worden, dat een oogenblik van rust hem was verzekerd. Het is zelfs voorgekomen in die dagen, dat hij, door vermoeienissen overmand, met zware koorts te bed lag, en dat de post, aan zijne zorgen toevertrouwd, werd aangevallen; geen macht ter wereld, en zeker geen medisch voorschrift kon hem toen aan zijn legerstee

binden, en nauw was de aanval begonnen of met de sabel in de hand stelde hij zich aan het hoofd der zijnen. Zijn dapperheid, veelal vermetelheid, doch ook zijn beleid deden hem nog vóór zijn dertigste jaar den rang van majoor bereiken, en de schitterende overwinning, welke hij bij La Mixtequilla in 1859 behaalde, verschafte hem den rang van kolonel. En tegelijk, dat de sterren der liberale leiders al helderder en helderder gingen fonkeren aan den Mexicaanschen hemel, werden al meer en meer de lichten verduisterd van hunne conservatieve tegenstanders. Nog hadder zij de hoofdstad Mexico als hun zetel behouden, terwijl President Juárez in Vera Cruz gevestigd was, maar in den zomer van 1860 kwam nederlaag op nederlaag den toestand voltooiën en mochten de liberalen al meer en meer terrein winnen in alle deelen des lands. In den aanvang van Augustus 1860 werd het beleg geslagen om Oaxaca, dat opnieuw in handen van den vijand was gevallen, en ook ditmaal met succes; bij Calpalalpam bevocht Ortega, de generaal der liberalen, zijne beslissende overwinning op den conservatieven generaal Miramon; en zeer korten tijd daarna was het, dat in Mexico zelf de liberalen een zegerijken intocht konden houden en hun president in zijn regeering konden installeeren.

Toen, toen eenmaal de Republiek gevestigd scheen, werd Porfirio Diaz de afgevaardigde voor een der districten van zijn geboorteland naar het Congres, maar langen tijd zou zijn werkzaamheid daar niet duren. Want nog bleken de conservatieven niet geheel en al verlamd. In den Staat Oaxaca hadden zij een inval gedaan en zelfs de hoofdstad bedreigd, waardoor Porfirio Diaz opnieuw er toe geroepen werd zich aan het hoofd der troepen te stellen. Met zijn brigade verrastte hij de vijandelijke troepen van Generaal Marquez en bij Janlatlaco vernietigde hij hen totaal. In dienzelfden veldslag hing echter zijn leven aan een zijden draad, en slechts het instinct van zijn paard, dat was gevallen binnen den kring van zijne tegenstanders, deed hem zijne veiligheid herwinnen en bracht hem terug bij de zijnen. Porfirio Diaz werd tot brigade-generaal verheven en

in dien rang nam hij deel aan den slag bij Pachuca in 1861, voor de Mexicaansche historie daarom van zooveel belang, wijl hier voor het laatst de conservatieven hunne troepen bij elkaar hadden gebracht, en op die plaats de burgeroorlog voor goed gezegd kon worden een einde te nemen.

Er zouden aldra genoeg omstandigheden komen, die elke inwendige verdeeldheid in Mexico moesten doen ophouden, en de Mexicanen er op verdacht moesten doen zijn zich te vereenigen tot eigen onafhankelijkheid en vrijheid.

* * *

De gebeurtenis, welke leidde tot het betrèuenswaardige Mexicaansche conflict van 1864 en 1865, tot den tragischen dood van den Oostenrijkschen Aartshertog Maximiliaan, die in zijn lieflijk en schoongelegen Miramar, bespoeld door de blauwe golven der Adriatische Zee, den blik vergunnend naar alle kanten van deze landstreek, tot aan de marmergroeven van Nabresina en tot aan de witte huizen van Triest, nimmer had kunnen denken alleen daarom naar den overkant van den grooten Oceaan te trekken; die gebeurtenis was een alleszins nietige. En men mag het zonder eenigen twijfel aannemen, dat indien niet in Frankrijk Napoleon III den troon had ingenomen en gevoeld had, dat een buitenlandsch succes hem versterking moest brengen voor zijne verzwakte innerlijke positie, dan waarschijnlijk niets gebeurd zou zijn, en de Fransche invasie in Mexico nimmer donkere bladzijden der geschiedenis ware gaan vullen. In den strijd, dien ook Benito Juarez moest voeren om na het dictatoriaal bestuur van Santa Anna meester van den toestand te blijven, kon het niet anders of er werden gewelddadigheden gepleegd, die niet te billijken en nog minder te verdedigen waren; zoolang deze gewelddadigheden zich bepaalden tot de inlanders, gaf dit aan het nieuwe bewind weinig moeilijkheden en weinig klachten; men was in Mexico aan dergelijke zaken gewoon geraakt. Maar in den strijd waren ook Engelschen en Spanjaarden, door moord en

plundering, slachtoffers geworden van de voortdurende regeeringloosheid, en het duurde niet lang of de kabinetten van Madrid en Londen eischten voldoening, sloten zich daartoe bij elkander aan en namen ook Frankrijk in hunne aanspraken op, wjl dit land eveneens satisfactie van Mexico te eischen had, schoon van eenigszins anderen aard. Want de keizerlijke regeering kwam op voor de aanspraken van den genaturaliseerden Zwitserschen bankier Jecker, bij wien de tegenstanders van Juárez een som gelds hadden geleend, die hem beloofd, maar slechts gedeeltelijk uitbetaald was, en voor de volledige uitbetaling kwam nu Napoleon III op; eigenlijk, gelijk ook Professor Krämer in zijn gedocumenteerd werk over de geschiedenis der negentiende eeuw erkent, omdat een of meer personen uit de naaste omgeving bij die vordering zelf geldelijk waren betrokken. Een gemeenschappelijke vloot der drie Mogendheden vertoonde zich voor de Mexicaansche kust, het eerste voorbeeld gevend van de volkerenrechtelijk onwettige en ongekende vredelievende blokkade; tegenover de getoonde macht gaf Juárez al spoedig toe en bij de overeenkomst van Soledad erkende hij de billijkheid der Spaansche en Engelsche pretenties en beloofde deze te zullen inwilligen. Ten opzichte van Frankrijk werd in dit protocol niets bepaald, en zelfs de andere Staten kwamen voor de billijkheid der Fransche eischen niet op. Napoleon III echter, hetzij dan, dat hij den Paus wilde verplichten door den handschoen op te nemen voor de Katholieke geestelijkheid in Mexico en haar in den persoon van een Oostenrijkschen aartshertog een vorst van onverdachte verwantschap te geven; hetzij, dat hij werkelijk krijgsgroem beoogde, ging den krijg aan, die onvermijdelijk was, indien hij zich niet wilde buigen voor de moeilijke omstandigheden. Zijne legers werden ingescheept, vermeesterden Vera Cruz en drongen door tot in de hoofdstad Mexico.

Het is reeds in den aanvang van dezen krijg geweest, dat zich de militaire talenten van Porfirio Diaz ten volle konden ontplooiën. De strategie, die de Mexicaansche krijgsoverste in die dagen had te toonen, was wel een geheel andere dan die,

welke Napoleon I bij zijn opkomst in Italië had te ontwikkelen; hier was natuurlijk van groote legers geen sprake; hier moest dikwijls gestreden worden met een handjevol menschen, en moest vooral op een verontrusten van den vijand, die met het terrein niet volkomen bekend was, nadruk worden gelegd. In dit opzicht slaagde Diaz volkomen. Zijne brigade behoorde tot het leger, dat door President Juarez den Franschen invallers werd tegemoet gezonden; de eerste ontmoeting te Escamela deed het voordeel aan Mexicaansche zijde blijven, en niet minder sterk was dit het geval in den grooten slag bij Puebla, waar op den 3 Mei 1862 onder aanvoering van generaal Zaragoza de overwinning bevochten werd, die nog elk jaar als eene nationale overwinning in de Mexicaansche Republiek wordt gevierd. Porfirio Diaz, die in het rapport van den opperbevelhebber voor zijn dapperheid ten zeerste was geroemd geworden, zag zich daarna belast met het beheer van den Staat van Vera Cruz; verkreeg daardoor eene verantwoordelijke militaire positie, omdat vanuit dezen Staat de nieuwe aanvallen van de Fransche troepen werden verwacht. Generaal Ortega, minder gelukkig in zijn verdediging dan zijn voorganger, de inmiddels gestorven held van Puebla, kon den opmarsch der Fransche troepen niet tegenhouden, en deze maakten zich na een kort beleg meester van Puebla, de sterke vesting, welke in hunne handen viel tegelijk met geheel het garnizoen, tot welks officieren ook Porfirio Diaz behoorde. Hij, en meerderen met hem, weigerden echter eene verklaring te onderteekenen, waarbij zij zich verbonden geene pogingen te zullen doen om uit de handen van den vijand te ontsnappen; integendeel, en hoe streng dientengevolge ook bewaakt, wist Diaz te ontkomen en na een moeitevollen tocht de hoofdstad Mexico te bereiken. President Juarez wilde hem op dat oogenblik Staatssecretaris van Oorlog maken, maar Porfirio Diaz meende, dat deze eervolle onderscheiding toekwam aan een hooger geplaatst officier en gaf er bovendien de voorkeur aan in het open veld aan den actieven strijd deel te nemen. Doch ook hij kon het geluk, dat de Franschen in deze dagen van

1863 en 1864 hadden, niet keeren; en tenslotte moest President Juarez, zij het ook met woede in het hart en tandenknarsend, zijn hoofdstad verlaten en den Franschen vergunnen er binnen te trekken. Zeker zou hij nooit hiertoe besloten hebben, indien niet de hoogste nood hem hiertoe gedwongen had, want met het verlaten van Mexico wist hij, dat hij niet alleen de schade had, en alles wat hiermede samenhang, van overgeven van den zetel aan de Franschen, hij wist ook tevoren dat hij op datzelfde oogenblik zijn tegenstanders in het binnenland de gelegenheid gaf zich bij de overheerschers aan te sluiten.

Dit bleef inderdaad niet lang uit. Zij, die Juarez haatten zooals Mexicanen kunnen haten, hadden hem zeker zijn persoonlijk succes in de latere jaren niet vergeven, en bij deze ontevreden had zich de Katholieke geestelijkheid gevoegd, aan wie Juarez ten bate van een beter onderwijs en eene betere ontwikkeling van zijn land veel macht wilde ontnemen. Deze beide groepen sloten zich bij den Franschen generalissimus aan, en zij wekten tegenover het gouvernement der Tuilerien zoowel als tegenover het verdere Europa den indruk als was in Mexico eene belangrijke innerlijke strooming gereed zich van het bewind van den eigen president af te keeren en gaarne daarvoor in de plaats te aanvaarden de heerschappij van een buitenlandschen vorst. Het was onder dien indruk, dat Napoleon III aan den broeder van den Oostenrijkschen Keizer, den aartshertog Maximiliaan, de Mexicaansche kroon aanbood, ook hierbij slechts in het klein zijn grooten oom kunnende navolgen, die eerst de kronen veroverde en ze dan wegschonk; het was onder dezen indruk tevens, dat Keizer Frans Joseph zijne toestemming gaf, en dat aartshertog Maximiliaan zelf, niet het minst gedrongen door zijne eerzuchtige gemalin, die kroon aannam. Weliswaar besefte ook hij, dat in Mexico nog veel te doen viel, en dat hem voorloopig een sterke militaire macht ter zijde moest staan; hij verkreeg daartoe van Keizer Napoleon III de belofte, dat de Fransche troepen nog voorloopig in Mexico blijven en slechts geleidelijk teruggetrokken zouden worden,

onder voorwaarde anderzijds, dat de kosten daarvan later zouden worden terugbetaald.

Het was een schoone en zonnige dag, zoo heeft men het later verhaald, dat de kleurrijke vloot zich op weg begaf om den aanstaanden heerscher naar Mexico te brengen; het was met een gelukkig en trotsch gelaat, dat de aanstaande Keizerin bij het afscheid van Europa den vele vrienden en verwanten de hand drukte, die haar een groet kwamen brengen. Slechts twee jaren later zou zij weer terug zijn op dienzelfden Europeeschen bodem, terug zijn om aan de bevriende hoven hulp te gaan smeeken tegen die versmade Mexicaansche opstandelingen, wier wapenen gevaarlijker waren gebleken dan men had gedacht en wier kracht zich sterker zou doen gevoelen dan men verwachtte. Aartshertog Maximiliaan heeft het zelf nooit geweten, althans zeker niet op dat oogenblik, dat men hem opdrong aan zijn nieuwe volk, opdrong aan Mexico en zijne bewoners, opdrong uit redenen van persoonlijk haat en vijandige gezindheid. Hij ging met de bedoeling om voor Mexico een goed heerscher te zijn, en wie zijn edel karakter kenden, konden van hem niet anders verwachten; hij wist, dat een moeilijke taak voor hem lag, maar hij hoopte deze taak met beleid en met zachtheid tot een goed einde te zullen brengen. Dat zelfs dit laatste hem onder andere omstandigheden niet mogelijk ware geweest, dat een persoonlijkheid als de zijne zeker niet de vereischte hoedanigheden in zich droeg om op te treden in een Staat, waar ordeloosheid gewoonte was geworden en waar de meest primitieve wetten nog verandering brachten in de eens genoten vrijheid, dat is te laat gebleken. En dat een man van zijn inborst nimmer had en heeft kunnen besluiten tot stappen van krachtdadigen en zuiver dictatoriaal aard, die elken dag in Mexico vereischt zouden zijn geworden, is een van de vele bewijzen, waarmede Napoleon III aan de wereld toonde, dat kennis van en een blik op personen, die zijn grooten oom in zoo hooge mate eigen was, bij hem in allen deele ontbrak.

In 1864 landde Maximiliaan in Mexico aan de kade van

Vera Cruz, opgewacht door den Franschen maarschalk Bazaine: de toekomst in zijn vreemde en nieuwe Keizerrijk scheen hem werkelijk toe te lachen. Vele maatregelen van beteekenis zouden worden ingevoerd en doorgevoerd; in 1865 scheen het zelfs als zou het nieuwe Keizerrijk zich blijvend kunnen vestigen. Juarez en de zijnen hadden al meer en meer, na het verlaten van de hoofdstad Mexico, zich in de binnenlanden moeten terugtrekken; Porfirio Diaz was geweken in de bergen van Guerrero en van zijn geboortestaats Oaxaca; hij vocht er met beleid en behaalde er een persoonlijk succes met de inname van de welversterkte stad Taxco, welke inname hem den rang van generaal deed verkrijgen. Maar ook zijn dapperheid en beleid konden het niet verhinderen, dat Bazaine voortdurend optrok en tenslotte het beleg sloeg om Oaxaca zelf, dat onder leiding van zijn gouverneur hardnekkigen tegenstand bood. Na enkele weken echter waren de voorraden uitgeput en Porfirio Diaz moest zich met de zijnen overgeven, ten tweeden male vallend in de handen der Franschen als krijgsgevangene. Ook nu verzette hij zich tegen de belofte, dat hij zou nalaten opnieuw de wapenen op te nemen voor zijn land, indien men hem vrijliet; meermalen werden zelfs, naar wij in zijn eigen getuigenis terugvinden, hem door het keizerlijk gouvernement aanbiedingen gedaan om de liberale zaak te verlaten, maar hij bleef met de meeste standvastigheid weigeren, en niets anders dan dit kreeg men van hem te hooren: „Wij zijn besloten onophoudelijk voort te gaan met onzen strijd en wij zijn besloten te overwinnen of te sterven, omdat wij aan onze kinderen alleen willen nalaten de vrije soevereine Republiek, die wij hebben gekregen van onze voorvaderen”. In Puebla werd hij in de militaire gevangenis overgebracht, en gelijk niet anders te verwachten was, zon hij vanaf den eersten dag van zijne opsluiting op middelen om te ontkomen.

En inderdaad slaagde hij daarin ook nu. Een eersten keer was hij al zeer ongelukkig, want na ettelijke maanden te hebben besteed om van zijn cel uit een tunnel te graven

naar de naastbijgelegen straat, werd hij juist naar een andere cel overgebracht op het oogenblik, dat die tunnel zoo goed als gereed was. Een tweeden keer was hij gelukkiger; in de gedenkschriften, die door de zorgen van den voor eenige jaren bij de Unie te Washington geaccrediteerden gezant Matthias Romero ons zijn gegeven geworden, heeft hij zelf dezen avontuurlijken ontsnappingstocht tot in alle bijzonderheden verhaald, en doen medeleven in die vlucht, die aan de meest gewaagde passages van Dumas of van Jules Verne, wanneer hij Matthias Sandorf laat ontkomen aan de handen van het Oostenrijksch gouvernement, doet terugdenken. Aan elkander geknoopte beddelakens vormden een touwladder, die Porfirio Diaz vergunde in de lager gelegen gedeelten van het gebouw te komen; vandaar voerde zijn tocht over de bastions, als het ware onder het gezicht der schildwachten, die hem bij elk doorbreken van den maneschijn hadden kunnen ontdekken; toen dreigde nieuw gevaar van den kant der straat, waaraan de gevangenis stond, in nauwe aansluiting met de woning van den kapelaan, die bijzondere waakzaamheid bleek te betoonen; en ten slotte was het slechts dank zij de alles bedekkende schaduw van een standbeeld in de nabijheid, dat Porfirio Diaz aan de blikken van de met groote zorg wakende nachtwachten ontsnapte. Eenmaal zoover gekomen was het geluk met hem; in een tevoren afgesproken huis vond hij vrienden en hulp, en dank zij de slaperigheid der schildwachten aan de poorten, kon hij ongestoord naar buiten trekken, en behoefde hij niet zijn weg vrij te vechten gelijk zijn voornemen was te doen. Dat hij met gejuich door zijne vrienden in het hoofdkwartier werd begroet, 't behoeft waarschijnlijk geen afzonderlijke vermelding.

Voor Porfirio Diaz beteekende deze ontsnapping meer dan oppervlakkig zou worden gemeend, want het vergunde hem om een daadwerkelijk aandeel te nemen in het laatste bedrijf van den Franschen inval in Mexico; in dat bedrijf, hetwelk in de geschiedenis der wereld misschien het meest tragische, voor die van Mexico daarentegen het meest schitterende is van deze episode. Wel vond hij de toestanden veranderd in het jaar,

dat hij in de gevangenis had doorgebracht; veranderd niet door de kracht der wapenen, maar veranderd door de kracht der politiek. Gedurende den grooten Burgeroorlog, die het Zuiden en het Noorden op verschrikkelijke wijze had verdeeld gehouden, had de regeering der Amerikaansche Unie zich weinig kunnen laten gelegen liggen aan de Mexicaansche aangelegenheden; het had er zich toe bepaald de principes der Monroe-leer nogmaals op den voorgrond te stellen en te verklaren, dat het strikt onzijdig zou blijven in de moeilijkheden tusschen Juarez en de Europeesche Mogendheden. Maar toen uit deze moeilijkheden de plannen van Napoleon III volgden om in Mexico een Keizerrijk te stichten, een Keizerrijk met licht te bevroeden Europeesche afhankelijkheid, en toen op hetzelfde oogenblik door het eindigen van den Burgeroorlog de handen der Unie vrij werden, toen klonk weldra een scherp protest vanuit Washington; een protest, dat niet kon uitblijven tegenover de Monroe-leer, die geen Keizerrijk op Amerikaanschen bodem toestaat en nog minder vergunt, dat een zoo uitgebreid gebied als het Mexicaansche onder directen Europeeschen invloed zal worden gebracht. Zonder omwegen eischte men de terugtrekking der Fransche troepen, en Napoleon III kon niets anders doen dan toegeven, omdat aan een strijd met Amerika, hoe verzwakt het ook mocht zijn, uit den aard der geografische omstandigheden niet te denken viel, en nog minder te denken viel op het tijdstip, dat toen zich in de innerlijke Fransche politiek afspeelde. Maarschalk Bazaine mocht dralen met het inschepen der troepen, eindelijk, in 1867 moest het daartoe komen; en de souverain bleef alleen achter, te ridderlijk om te luisteren naar de stem van den Franschen maarschalk, die hem tot het laatste toe drong om mede te gaan.

Keizer Maximiliaan meende, dat zijn eer het hem niet deed doogde den eenmaal ingenomen post te verlaten; hij rekende er ook te vast op, dat Napoleon III hem niet aan zijn lot zou overlaten, zou volbrengen wat zoo nadrukkelijk tusschen hen beiden was afgesproken, en in dit vertrouwen ondernam Keizerin Charlotte, zijne echtgenote, hare vergeefsche

reis naar Europa, die haar, door angst en overspanning en teleurstelling krankzinnig geworden, zou doen eindigen op haar buiten in de nabijheid van Brussel, waar de ongelukkige nog immer haar bestaan voortsleept, thans ook verlaten door den- gene, die haar het trouwst kwam bezoeken, haar broeder Koning Leopold II van België. Doch zelfs, toen Maximiliaan wist, dat alle beden vergeefsch zouden zijn, bleef hij standhouden; wel voelde hij het naderend einde van zijn Keizerschap, maar zijn smachtend verlangen naar daden, zijn zekere verwachting, dat de Habsburgers van vroegere eeuwen, die zooveel hadden gestreden en overwonnen, in de Nieuwe Wereld met hem opnieuw zouden opstaan, deden hem volharden tot aan het bitter einde. Op een heuvel nabij Quaretarò werd hij door den Mexicaanschen krijgsgaad naar het heette veroordeeld om gefusilleerd te worden. Hij viel, zooals meer dan een geschiedschrijver terecht heeft gezegd, als een slachtoffer van de politiek van het Tweede Keizerrijk, als een slachtoffer van zichzelf, die de toestanden niet kende, als een slachtoffer van Mexicaansche verbittering. Zijne regeering mag niet grootsch zijn geweest, het einde was dat van een man en een vorst, die tot hooger daden scheen voorbestemd.

Het was in die dagen, toen het vertrek der Fransche troepen vaststond om aan de eischen der Amerikaansche Unie te voldoen, dat Porfirio Diaz bij de zijnen terugkeerde. Nieuwe moed en nieuwe hope heerschten in hun aller harte, want alleen tegenover het vreemdelingenlegioen en de Oostenrijksche en Hongaarsche krijgers, die aan Maximiliaan persoonlijk trouw hadden gezworen, scheen de uitslag van den strijd niet twijfelachtig meer. En vanaf 1866 is het dan ook een voortdurend terugdringen geworden van de aanhangers van het Keizerrijk, van de keizerlijken en van de kleine partij van Maximiliaan's leger, welke zich met hem had vereenigd. Porfirio Diaz rustte zelf een troepje stoutmoedige ruiters uit, en met dezen begon hij zijn derde campagne tegen het Keizerrijk. Bij Nochixtlan, bij Miahuatlan, en zeer korten tijd daarna bij La Carbonera, met steeds grooter macht achter zich, behaalde hij een drietal

overwinningen, die op den verderen gang van zaken beslissend waren. En zoowel de zege bij Miahuatlan, waar hij met slechts 900 slecht gewapende en slecht gevoede burgers en soldaten een 1400 man regelmatige infanterie en cavalerie versloeg, bewapend bovendien met een tweetal kanonnen; als die bij La Carbonera, waar wel de troepenmachten gelijk stonden, doch niet minder dan zes veldstukken en 700 gevangenen in zijne handen vielen, gaven ook in dezen strijd een doorslaand bewijs van de kracht, die impulsief enthousiasme verleent; van die kracht, welke aan de dapperheid van den tegenstander niets afdoet, maar welke berust op elementen, niet nader te omschrijven en niet nader te bepalen, evenwel alles beslissend.

Na deze slagen volgde, nog vóór het einde van 1866, de overgave van de stad Oaxaca, waar 1100 gevangenen in handen van Porfirio Diaz vielen en eveneens een groote hoeveelheid ammunitie en levensmiddelen; volgde in den aanvang van 1867 het beleg en de overgave van het sterke Puebla, dat een der laatste steunpunten van het keizerlijk bewind was. Bovendien, bij de inname van Puebla op 2 April 1867, deden zich deze twee merkwaardigheden kennen, dat de stad, tevoren nimmer in handen van een vijand gevallen dan na dagenlange gevechten, ditmaal moest worden overgegeven na een hardnekkigen aanval en een straatgevecht van den meest bloedigen aard, doch van zeer korten duur; en tegelijkertijd dit verschijnsel, dat Porfirio Diaz in de gelegenheid was om in Puebla de vrijheid te hergeven aan velen dergenen met wie hij daar nog geen jaar tevoren in de gevangenis had gezeten. Toen kwam tenslotte de concentratie der republikeinsche machten; tegen den vijand onder het opperbevelschap van generaal Marquez werd op den 10en April 1867 bij San Lorenzo het heftig gevecht geleverd, waarvan meer dan een oude prent in Mexicaansche musea de overlevering bewaard doet blijven, en waarna de aanhangers van Keizer Maximiliaan zich splitsen moesten in twee groepen: de eene wijkend met den Keizer zelf naar Quaretero, de andere trachtend te redden de hoofdstad

Mexico. En terwijl Juarez zich tegenover Quaretaró legerde, en er mede hoofdschuldige is geweest aan de misschien volkerenrechtelijk nog te verdedigen, maar in elk geval laffe en lafhartige executie van Maximiliaan en zijne beide generaals; in dienzelfden tijd legerde Porfirio Diaz zich met de zijnen voor Mexico, beschoot het met de stukken, aan de Franschen ontnomen bij San Lorenzo en bij Puebla, en bracht het na een beleg van ruim twee maanden tot de overgave, zonder dat hij het noodig achtte zijn tegenstanders, die als soldaten gevochten hadden in dienst van hun Keizer, ter dood te brengen op een wijze, die met vermoorden meer dan den naam gemeen had.

Op den 21en Juni 1867 trok Porfirio Diaz de hoofdstad Mexico binnen en herstelde er het bewind van President Juarez, die de stad bijna vier jaren tevoren had moeten verlaten. En met deze inname mocht de Fransche invasie in Mexico gezegd worden tot het verleden te behooren, teneinde te zijn gebracht met roem, zij het dan ook tragischen roem misschien, voor allen, die er aan hadden deelgenomen, uitgezonderd voor Napoleon III, wien de schimmen van Mexico en Quaretaró al spoedig het onheil zouden brengen, dat de historie onafwendbaar doet zijn, en dat hier elken dag werd verwacht.

* * *

En eerst nu, nu de onafhankelijke republiek der Vereenigde Mexicaansche Staten geheel hersteld mocht heeten, eerst nu is ook het tijdstip gekomen, dat wij Porfirio Diaz zich zien ontwikkelen in volle kracht, zien optreden niet meer als handhaver van het gezag ter wille en onder de bevelen van anderen, maar als regeerder, die zelf den blik laat vooruitgaan over wat hij nuttig en noodig oordeelt ten bate van zijn land, en die zijne medewerkers kiest om deze hervormingen ten uitvoer te brengen. Nog niet direct is dit het geval. Want wel mocht Porfirio Diaz ongeveer een maand lang in de residentie het bewind voeren, totdat op den 15 Juli 1867 president Juarez en zijn kabinet terugkwamen teneinde er definitief de teugels van het staatsbestuur in handen te nemen; wel mochten toen de be-

volking en de gemeenteraad hem woorden van dank wijden voor de wijze, waarop hij dat bewind had gevoerd en kon hij zelf de voldoening smaken aan het gouvernement een som van 300.000 dollar af te dragen als winst op de uitgaven; maar hij trok zich tegelijkertijd in de eenzaamheid terug. President Juarez bood hem den post van Minister van Oorlog aan of het bevel over een der legerdivisies, doch hij meende, dat de Republiek zijne diensten tijdelijk kon ontberen en op zijn kleine farm, genaamd „La Noria” en gelegen in zijn geboortestaat, ging hij rustig leven. Doch toen het oogenblik gekomen was, dat de termijn van het presidentschap van Juarez was afgelopen, werden voor de mogelijk open te vallen plaats naast den af-tredende meer en meer de namen geuit van Lerdo de Tejada en van Diaz, en het politieke geschil, dat hieruit ontbrandde, bracht opnieuw den burgeroorlog in het land. Porfirio Diaz ontwikkelde in het bekende „Plan de La Noria” zijne politieke beginselen en schaarde zijne aanhangers en zijne volgers op zijn farm om zich heen; de plotselinge dood van Juarez maakte voor hem den toestand beter en gemakkelijker, omdat hij nu niet meer had op te zien tegen den voormaligen krijgskamerraad en omdat ook de meest geduchte mededinger in de volksgunst met dezen verdween. Zijne aanhangers schonken tijdelijk hun stem aan Lerdo de Tejada; zij verschaften Porfirio Diaz intusschen een zetel in het Parlement en zagen naar hem op voor eene volgende presidentsverkiezing; President de Tejada bood hem toen vriendelijk den gezantschapspost in Berlijn aan, waarvoor hij even vriendelijk bedankte.

En met reden, omdat er toen reeds iets broeide in de plannen van de Tejada om zich tegen de regelen der Constitutie in, voor een tweeden termijn te laten verkiezen. Het was tegen dit denkbeeld, weldra in het openbaar geuit, dat Porfirio Diaz en de zijnen zich verzetten, en het was voor deze aangelegenheid, dat zij opnieuw met heftigheid den strijd aanbonden, na eerst te Tuxtepec, een plaatsje in het noordelijk deel der Republiek later te Palata, eveneens in het Noorden gelegen, de staatkundige beginselen der partij te hebben vastgelegd en over

geheel de Republiek bekend gemaakt. En weer, als in zijne jonge jaren, trok Diaz aan het hoofd der zijnen door alle streken van zijn vaderland; weer bleek hij een uitnemend aanvoerder in den kleinen krijg, die hem in datzelfde 1876 de stad Matamores nemen en den slag bij Tecoac winnen deed. Eensklaps was hij vertrokken naar de Amerikaansche Unie, echter niet voor langen tijd, want spoedig ging hij in New-Orleans sloop naar Vera Cruz; het werd eene gevaarlijke reis, die hij ondernam, omdat zoowel het eindpunt als de tusschenliggende haven van Tampico in de handen van de Tejada's volgers waren; bijna had deze reis hem dan ook zijne vrijheid gekost, wyl officieren van de Tejada, die aan boord kwamen, hem herkenden en hem zoo nauwkeurig gingen bewaken, dat zelfs een overboord springen om naar de kust te zwemmen, hem niet mocht baten, en hij het alleen aan de medewerking van een der hogere beambten van het schip te danken had, dat hij in diens hut verborgen kon verblijven en bij het aanlandkamen ontsnappen. Hij vond in Mexico den toestand een weinig meer verward nog dan toen hij het land verliet, wyl de president van het Hooggerechtshof Iglesias, die ook de onwettigheid van de herkiezing van de Tejada had uitgesproken, zich als hoogste magistraat in den Staat na den president, in deze omstandigheden meende presidiale macht te mogen toekennen. De drie mededingers naar het presidentschap verzamelden ieder hunne troepen, maar niet het minst aan zijne vroegere overwinningen en de daardoor verkregen populariteit had Porfirio Diaz het te danken, dat het algemeen gevoelen in de Republiek zijne pretenties steunde. Iglesias werd spoedig door de zijnen verlaten en week uit naar Californië; president de Tejada volgde zijn voorbeeld nadat zijne troepen eene geweldige nederlaag hadden geleden en sleet de rest zijner dagen in New-York; een der aanhangers van Porfirio Diaz, de generaal Mendez, werd toen aan het hoofd van het uitvoerend bewind gesteld, doch slechts om alles er op te kunnen voorbereiden, dat in 1876 het beheer van Porfirio Diaz zelf een aanvang zou nemen.

Inderdaad gaf de verkiezing van 1876 den gewenschten uitslag, en op 1 April 1877 nam Diaz de teugels in handen, welke hij vanaf dat oogenblik met zooveel werkelijke kracht zou voeren. Sedert is Mexico's geschiedenis de zijne en is zijn leven in elk onderdeel van belang voor zijn land. Er is een korte interval geweest tusschen den eersten en den tweeden termijn van zijn presidentschap; het was waarschijnlijk niet alleen het grondwettelijke bezwaar, dat daartoe voerde, maar er waren andere redenen ook, die voldoende zullen blijken. Doch na den tweeden termijn zijn de periodes van zijn presidium den een na den ander regelmatig gevolgd, en het is eene werkelijke regeering geworden, eenig zeker in de geschiedenis van republikeinsche beginselen, die Porfirio Diaz zich heeft toegeëigend en zich niet heeft laten ontnemen. Met straffe hand heeft hij deze tientallen van jaren achtereen het bewind uigeoefend, met hardheid is hij dikwijls opgetreden om ontzag in te boezemen; slechts met geweldige middelen heeft hij de rust kunnen herstellen en handhaven wanneer op sommige oogenblikken die rust dreigde verloren te gaan. Porfirio Diaz was en is dictatoriaal in alle zijne uitingen, dictatoriaal misschien wel het meest in de organisatie van zijn leger, waarvan de schitterende en onovertroffen bereden politie over de wijde en onafzienbare districten van het binnenland de bewondering wekt van ieder, die met dit land vertrouwd is; en de schrik uitmaakt van een elk, die haar straffende hand te vreezen heeft. Baron von Heyting, die jaren achtereen Duitschland te Mexico vertegenwoordigde, verhaalde met ontzetting van het telegram, door den president gezonden aan een gouverneur, die eenige zijner meest hardnekkige tegenstanders had gevangen genomen en de vraag stelde wat hij met hen moest doen; „dood ze allen,” luidde het korte en cynische antwoord, gegeven in de dagen van de regeering der zweep, zooals Porfirio Diaz dat zelf uitdrukte. Die zweep was noodig; meer voorbeelden van hare striemende en niet uit te wisschen slagen zouden zijn aan te halen, erger voorbeelden misschien ook. Een van de beste biographen van Porfirio Diaz, de Mexicaansche diplomaat Ro-

mero, heeft getracht deze en andere dingen op incidenteele gronden te verdedigen en van hardheid vrij te pleiten; men zou kunnen zeggen, dat hij daarmede een eerlijk bedoeld, maar niettemin onnoodig werk verrichtte, wijl een ieder, die zich het Mexico van die dagen indenkt, weet en weten moet, dat daar toen niet konden gelden de regelen, welke in beschaafde Staten voor toepassing mogen worden vatbaar geacht, en dat er gansch bijzondere regelen moesten worden geschapen en verschillend uitgevoerd naar de noodzakelijkheid van elk oogenblik.

Want het Mexicaansche volk had en heeft nog immer zijne sprekende eigenaardigheden; het Mexicaansche volk is het meest onvervalschte Indianen-volk, dat men thans kan aantreffen; het is echter ook behept gebleven met al de gebreken van zoo een Indianenvolk, zijn warm en strijdlustig bloed, zijne neigingen van zoeken naar eigen recht, zijn trots in zekeren zin, zijn *laissez aller*, waar het de belangen van het algemeen geldt. En Mexico is in geographischen zin een moeilijk te regeeren land, waar de afstanden nog immer, hoezeer zij ook door den aanleg van spoorwegen zijn bekort geworden, de uitvoering van wettelijke maatregelen in den weg staan; een land met groote, onbegroeide vlakten, een land met ondoordringbare bergstreken; een land dus als geschapen voor het bedrijf van stoutmoedige rooverbenden; een volk evenzeer, dragend in zich de beste elementen voor *pronunciamientos* en voor revoluties, waarvan de lucht van Zuid- en Midden-Amerika maar al te overvloedig overwoei. Mexico had onder het Spaansche bewind slechts geleerd onderdrukking en vrees te koesteren voor de mannen, die de regeermacht uitoefenden; het had na het Spaansche bewind geen enkele voldoende gevestigde staatsorde gekend, die niet vanaf het oogenblik, dat zij eenigermate invloed uitoefende, ten heftigste werd aangevallen, meestentijds met succes. Mexico en Mexico's bestuurders hadden van het korte Keizerschap van den ongelukkigen Maximiliaan althans dit eene kunnen leeren: hoe men het niet moest doen, en dieles heeft Porfirio Diaz zich ten nutte gemaakt. Wij zullen van zijn hand geen proclamaties of andere gedrukte uitvaardigingen

aantreffen, welke blijk geven van zachtheid van gemoed of overweging; wij zullen in zijne bevelen niet aantreffen het vragen wat er gebeuren kon, wanneer men die bevelen niet wenschte op te volgen; wij zullen bij hem kunnen voelen, dat hij de straf wil laten volgen op de overtreding en de macht heeft om dat te doen. Porfirio Diaz heeft in de woelige jaren van zijn jeugd zijn land leeren kennen zooals geen zijner voorgangers het kende; zich factische eigenschappen kunnen vertrouwd maken, welke anderen niet bezaten, en dat alles heeft zeker niet den geringsten invloed gehad op zijn welslagen. Zeker, ook hij heeft fouten gemaakt, en grove fouten misschien, maar hij heeft ze weten te herstellen; zijn grootste fout blijft intusschen ten allen tijde, dat hij, ouder geworden, zich niet méer heeft kunnen indenken, dat langzaam aan de tijd zou komen, waarop zijn volk met gerustheid meerdere politieke rechten ter werkelijke uitoefening zou kunnen bezitten, dan thans het geval is. Die fout is daarom te grooter, wijl hij naast zich geen leerlingen of volgers heeft gekweekt, die in staat zullen zijn zijn taak geheel en al en met dezelfde kracht over te nemen, en zijn fout is langzamerhand eene zoodanige overheerschende geworden, dat wij ook na de vrij stormachtige revolutiedagen van de laatste maanden, ons somwijlen twijfelend moeten afvragen of nog niet tijdens zijn leven de gevolgen daarvan *hem zelf* zullen blijken.

* * *

Van 1877 tot en met het einde van 1880 liep de eerste termijn van het presidentschap van Porfirio Diaz. En vanaf het oogenblik, dat hij de teugels van het bewind bijna souverein in handen nam, bleek het al dadelijk, dat voortaan een andere geest zou bovendrijven in de regeering, dat deze regeering zich andere doelen voor oogen zou stellen dan die, welke totnutoe als de hoogst bereikbare hadden gegolden. Zelfs Juarez had zich geen beter doel kunnen denken dan, voorloopig althans, te trachten het bestaande te handhaven en te versterken; Porfirio Diaz was stoutmoediger en ontwierp stoutmoediger

plannen voor een toekomst, welke Mexico meer dan van noode had. In het innerlijk van land en van volk mocht niets zijn veranderd, en van meer dan ééne zijde mochten de samenzweringen en revoluties den opgetreden president bedreigen — samenzweringen van de volgers van de Tejada en Iglesias; opstanden onder de marine, die in Juni van 1877 in de haven van Vera Cruz een tweetal oorlogsschepen tot volslagen mouterij brachten; revolutie ten slotte, beproefd door den inval van generaal Escobedo, den uitvoerder van het laffe vonnis van Quaretero, vanuit Texas, maar reeds in de eerste grensstaten door de regelmatige presidiale troepen tot staan gebracht — Porfirio Diaz liet zich niet ontmoedigen en afschrikken; hij strafte waar te straffen viel, te Vera Cruz te hard, evenwel onbewust; hij vergaf, waar hij wist daarmee oude veeten te kunnen verzoenen; maar voor alles zag hij naar de toekomst. Hij ving aan de betrekkingen tot de Mogendheden in Amerika en in Europa zóo vriendschappelijk mogelijk te maken en te herstellen waar deze waren afgebroken; hij slaagde daarin meer dan hij had kunnen verwachten, en slechts van de zijde der Amerikaansche Unie ondervond hij eenige mindere tegenmoetkoming, welke echter ten volle ophield te bestaan toen in 1880 de toenmalige president Grant een bezoek bracht aan Mexico en er een hartelijke ontvangst vond, die op de betrekkingen van beide landen den besten invloed zou toonen.

Tegelijkertijd was het Porfirio Diaz streven om orde te brengen in de financiën van den Staat en voor zooveel dit met de bescheiden hulpmiddelen kon, ook in zijne administratie; alleen dan, dat wist hij, kon hij het buitenlandsche kapitaal in Mexico brengen, hetwelk hij noodig had om er de spoorwegen aan te leggen, die het land zouden ontginnen, en er de handelsondernemingen te vestigen, die het land rijk en welvarend zouden maken. Porfirio Diaz kon onmogelijk in die vier jaren tijds van Mexico een Staat van regelmaat en van regelmatig gezag maken; hij kon slechts de eerste stappen doen op een moeilijken weg, en dat heeft hij gedaan. Met trots mocht hij zeggen, dat in zijn vierjarig presidentschap

voor het eerst in Mexico de salarissen der staatsbeambten regelmatig waren uitbetaald, en dat de uitkeeringen aan de Amerikaansche Unie, te voldoen uit oude schulden, telkenmale en op tijd waren afgedaan; met trots mocht hij er ook op terugzien, dat import en export sterke toename vertoonden, en de laatste zelfs klom tot 24 millioen Pond in 1879, en 32 millioen Pond in 1880. Aan het einde van 1880 moest hij zijne waardigheid neerleggen; slechts eene verkrachting der Constitutie zou hem hebben toegestaan een tweeden termijn te aangaan, en hij, die juist uit dezen hoofde de vurigste bestrijder van de Tejada was geweest, kon alleen daarom al moeilijk voldoen aan den wensch, dien men van vele zijden tot hem richtte. Generaal Gonzales, die in de strijd van 1876 hem trouw ter zijde had gestaan, werd door hem onder zijne aanhangers op den voorgrond gesteld, en het was tot dezen, dat Porfirio Diaz bij het overgeven van het bewind op 1 December 1880 de merkwaardige woorden sprak: „Mijn doel is geweest rust te brengen door de strikte naleving van de Grondwet, en waar rust en vrede niet kunnen heerschen dan door welvaart of de zekere en gerechtvaardigde verwachting voor deze welvaart, zijn mijne pogingen vooral op bevordering van die welvaart gericht geweest, voornamelijk door sterken steun te geven aan den inlandschen en buitenlandschen handel. Ik mag zeggen, dat de resultaten van mijn werken zich beginnen te doen gevoelen, en ik twijfel er niet aan of mijn opvolger zal weten, hoe een streven te vervolgen, dat zoo zeer de instemming en de hope van geheel het volk heeft”.

De afgetreden president had zijn opvolger in vertrouwen te kennen gegeven, dat hij op zijn steun zou kunnen rekenen, waar hij dit mocht wenschen, en president Gonzales maakte hiervan gebruik door zijn voorganger uit te noodigen het ministerschap voor Openbare Werken op zich te nemen. Feitelijck was er geen zoodanig ministerschap, en was althans datgene wat onder zulk een ministerschap kon worden verstaan, van zeer geringe en bescheiden afmeting. Porfirio Diaz ving ook hier aan te arbeiden met de hem eigen energie en

kracht tot hervorming; het was op zijn initiatief, dat de ingenieur Eads de gewichtige werken van Tampico kon aanvangen, welke deze plaats tot een belangrijke haven der Republiek hebben gemaakt. Andere, niet minder gewichtige werkzaamheden werden onder zijn beleid aangevangen en gaven hem, ook door zijn verleden, eene overheerschende positie in het kabinet; zoo overheerschend zelfs, dat zijne ambtgenooten zich daarover heimelijk beklaagden en er hem uit wrevel toe brachten zijn portefeuille neder te leggen. Hij werd gekozen als lid van den Bondssenaat en tegelijkertijd bijna als gouverneur van zijn geboortestaats Oaxaca; hij meende terecht in de laatste kwaliteit de beste diensten te kunnen verrichten en nam dus deze aan. Ook als gouverneur wachtte hem hervormingsarbeid van ingrijpenden aard, want in Oaxaca was de schatkist leeg, waren vele der scholen gesloten moeten worden, waren de publieke uitgaven hoog en de inkomsten laag, waren de begane fouten vele en de bestaande misstanden niet minder talrijk. Porfirio Diaz bracht orde in de administratie, gaf zijn volle aandacht aan de bevordering der publieke werken, waarvan het meest beteekenende in die jaren nog is de spoorweg, welke het schiereiland van Tehuantepec doorsnijdt, nu een der gewichtigste verbindingen van den Mexicaanschen Staat; hij bracht het onderwijs in gang en zorgde voor eene regelmatige uitvoering.

Daarna nam hij in de hoofdplaats zijn plaats als wetgever in het Parlement in, en hij, die sedert eenige jaren weduwnaar geworden was door den dood van zijne eerste vrouw, die met hem de moeilijke jaren van strijd en ontbering had doorgemaakt, vroeg en verkreeg tijdens dit verblijf in Mexico de hand van de bevallige jongste dochter van den staatsman Rubio, tevoren een zijner politieke tegenstanders. In 1882 had zijn huwelijk met de schoone en gevierde Carmen Rubio plaats; op zijn huwelijksreis trok hij met haar naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, en werd overal met groote en hartelijke eerbewijzen ontvangen; de bals, de banketten en andere feestelijkheden volgden elkander regelmatig op. Te

lang kon deze buitenlandsche reis, die een van de weinige is geweest, die Porfirio Diaz heeft ondernomen, niet duren, want zijne tegenwoordigheid in het vaderland werd spoedig vereischt, zulks met het oog op de naderende presidentsverkiezing, waarbij zijn naam als opvolger van generaal Gonzales op aller lippen reeds was. Er viel weinig te zeggen tegen deze opvolging: integendeel, van de candidaten, die werden genoemd, was zeker Porfirio Diaz de meest gewenschte en de meest populaire, wat er zeker niet op verminderde door de wijze waarop hij als commissaris-generaal voor den Mexicaanschen Staat zijn land vertegenwoordigde bij de groote internationale tentoonstelling te New-Orleans van 1884—1885. De verkiezingen, die in het voorjaar van 1885 plaats hadden, stonden bovendien onder den druk van stormachtige tooneelen in het Parlement, welke het einde van Gonzales' presidium vergezelden; tooneelen, waarbij aan den president en zijn kabinet verwijten zonder tal werden gemaakt over de minder welgeslaagde maatregelen, welke ten uitvoer waren gebracht. Men dacht aan de vastheid, waarmede de voorganger van Gonzales het staatsbeleid had gevoerd, en men wenschte niets meer en niets beter dan deze zijn opvolger te zien worden.

Inderdaad, het was niet in den meest schitterenden toestand, dat Porfirio Diaz den Mexicaanschen Staat terugvond, nadat een ander vier jaren zijn lotgevallen had beheerscht. Veel van zijn vroeger werk was ongedaan gemaakt, niet uit willekeur maar uit gemis aan kracht; veel van wat had kunnen aansluiten aan vroeger genomen maatregelen, was nagelaten geworden; ook nu weer waren de financiën in wanorde, en werd meer dan eens de geregelde betaling van staats-salarissen en van meerdere noodzakelijke uitkeeringen bedreigd. Daarom was zijn eerste werk volledige aandacht te besteden aan de financieele vraagstukken, en te zorgen, dat alle mogelijke regelmatige aanspraken konden worden voldaan, dat ook de eerste vooruitzichten althans bevredigend konden worden genoemd. Het woord van Macaulay, dat een werkelijk staatsman zonder noodeloos ingrijpen tracht die veranderingen te

brengeu, die vereischt worden, heeft hem in die dagen zeker als leiddraad gegolden, want in het herstellen eener richtig werkende administratie heeft hij weten te vermijden schokkende gebeurtenissen, die naar buiten en naar binnen de tongen over corruptie en schandaal hadden losgemaakt. En tegelijkertijd eischten ook de aangelegenheden van buitenlandschen aard zijn onverdeelde aandacht; eerst kwam het gevaarlijke incident met Guatamala, welks president Barzas zich tot dictator wilde maken over gansch Midden-Amerika, maar die daarbij Mexico tegenover zich vond, welks troepen hem in den slag bij Chalchuapa deden sneuvelen en de nederlaag lijden; toen vielen de moeilijkheden voor met de Amerikaansche Unie tengevolge van de uitspraak van een Mexicaanschen rechter, die een Amerikaansch journalist te El Paso veroordeelde; moeilijkheden, welke minder in het geschil zelf oorsprong vonden dan wel in de minder gunstige verhouding van de Amerikaansche en Mexicaansche naburen, zoo verschillend in geaardheid, zoo verschillend in uitingen en in belangen.

Regelmatig werd intusschen voortgegaan nieuwe openbare werken in Mexico krachtig ter hand te nemen; en vooral de ontwikkeling van spoorwegen en telegraaflijnen, de vestiging van nieuwe stoomvaartverbindingen en de belangrijke werken voor de draineering van de vallei van Mexico zijn in dit tijdperk van Porfirio Diaz' bewind tot stand gekomen. Een opstand van de Yaqui-Indianen en daarna van de Mayas in de grensdistricten, mocht de heerschende rust bedreigen; een inval van generaal Gracia de la Cadena mocht pogen wanorde te stichten in den Mexicaanschen regelmatigigen Staat, het gouvernement kon zich vast genoeg gevestigd rekenen om deze aanvallen af te slaan; het leger was op geheel anderen voet gevestigd, en in de gevaarlijke districten waakte de bereden politie, de persoonlijke schepping van Porfirio Diaz, en de meest hechte steunpilaar voor de bewaring van Mexicaansche rust. In het einde van 1884 kon de President er het congres met voldoening op wijzen, dat de spoorwegen door Mexico reeds een totaal van 7500 K. M. aanwezen, en dat telegraaflij-

nen waren te vinden over een afstand van 9500 K. M., dat het totaal der nationale export in het laatste jaar was gestegen tot bijna 49 millioen Pond, en dat de publieke inkomsten een bedrag opleverden van 32½ millioen Pond, welke niet alleen op papier stonden, maar ook regelmatig werden geïnd. En met niet minder voldoening kon hij aantonen, dat de ingevoerde administratieve en financiële hervormingen het vertrouwen van het buitenland in het Mexicaansche crediet hadden hersteld; dat de schatkist, dank zij de genomen maatregelen, kon voldoen aan al hare innerlijke en uiterlijke verplichtingen; en dat aan onderwijs en rechtspraak volle aandacht werd gewijd, niet alleen in woord maar ook metterdaad. Met zijn slotboodschap toonde Porfirio Diaz aan Mexico een wijd perspectief van welvaart en van ontwikkeling, en het mag zeker geen verwondering baren, dat het land, hetwelk ten tweede male had kunnen ondervinden en leeren hoezeer gunstig op geheel het volksbestaan een beleid als dat van Porfirio Diaz werkte, inging op den aandrang van enkele zijner staatslieden, tot wijziging van de Grondwet in dien zin, dat eene herkiezing van Porfirio Diaz mogelijk werd gemaakt. Na de aangebrachte wijziging, die een presidentschap, zonder dat men 't vermoeden kon, zou gaan maken tot een niet-erfelijk heerscherschap, was deze herkiezing meer dan verzekerd, en het was bijna zonder tegenstand, dat een derde maal Porfirio Diaz aan het hoofd der Mexicaansche Republiek werd geroepen. Doch het was de eerste maal, dat gezegd kon worden niet alleen, maar ook bewezen, dat de verkiezingen in rust en orde hadden plaats gevonden, althans zonder wapengeweld, en dat was misschien wel het meest merkwaardige teeken van den staatkundigen vooruitgang, waarin reeds toen Mexico zich mocht verheugen.

Geregeld en zeker hebben de presidiale termijnen van Porfirio Diaz' bewind elkander opgevolgd en de grootste voldoening, die dit bewind hem kon schenken, is zeker voor den president wel deze geweest, dat die termijnen naar buiten elkander alle gelijk schenen te blijven, en dat de verschillen daarin

slechts merkbaar waren voor hen, die aan de hedendaagsche Mexicaansche geschiedenis meer nauwkeurige aandacht schonken. En feitelijk moet men deze termijnen niet elk voor zich nemen; moet men ze beschouwen als een geheel, dat nog niet is voltooid en een geheel, waarin elke termijn zich met eenig recht een opvolger kon denken. In de jaren van 1888 tot 1892 zien wij Porfirio Diaz bijzondere aandacht schenken aan de verhouding met de buitenlandsche Mogendheden, en zien wij als resultaten daarvan talrijke tractaten van handel, scheepvaart en vriendschap tot stand komen tusschen Mexico en meerdere Staten van beteekenis in Europa en in Amerika; zien wij Mexico ook deelnemen en eene beteekenisvolle plaats innemen onder de Staten, genoodigd ter eerste Pan-Amerikaansche conferentie te Washington in 1889. In het tijdvak van 1892 tot 1896 zien wij president Porfirio Diaz voortgaan met zijn krachten te besteden aan de openbare werken van zijn vaderland, aan haveninrichtingen van gewicht voor de toekomst en aan inrichtingen van openbaar nut en ontwikkeling zonder tal; hooren wij hem ook, daartoe gedrongen door de plaatsgrijpende gebeurtenissen, zijne bekende verklaring afleggen tegenover de Monroe-leer, welke in alle latere conflicten Mexico's houding heeft beheerscht. In het tijdvak van 1896 tot 1900 zijn het vooral de financiëele aangelegenheden, die van zijn werkzaamheid profiteeren en hem de hervormingen doen tot stand brengen, die op het bankwezen in Mexico beduidenden invloed zullen hebben; in dit zelfde tijdvak is ook de uitnoodiging tot deelname aan de eerste Vredesconferentie te Den Haag, waar Mexico naast de Amerikaansche Unie de eenige Staat van de overzijde van den Oceaan was, veelbetekenend en alles zeggend voor de positie, welke het zich reeds had veroverd. In de jaren van 1900 tot 1904 is de zorg van Porfirio Diaz voornamelijk gewijd aan de verfraaiing van zijn hoofdstad, welke reeds onherkenbaar was veranderd voor hem, die haar in een tiental jaren niet had gezien, maar die vooral in dit tijdvak werd begiftigd met de schoone en imposante gebouwen, met geheel den modernen straataanleg, die daar-

van in allen deele een moderne stad hebben gemaakt; in diezelfde jaren ontving Mexico het tweede Pan-Amerikaansche congres binnen zijne muren en werd voor het eerst een Oostenrijksche gezant welkom geheeten te midden van het corps diplomatique, hetgeen het volledig herstel der sedert 1867 afgebroken diplomatieke relaties bezegelde; en eveneens in dit tijdvak werd in 't Rijk, dank zij het onvermoeide beleid van den Minister van Financiën Limantour, de gouden standaard ingevoerd.

* * *

De laatste termijn van het presidentschap, dien wij kennen, de zevende al reeds, liep van 1904 tot 1910, door eene nieuwe wijziging der Constitutie thans verlengd. En ook in die jaren heeft Mexico kunnen wijzen op veel, dat voor zijne ontwikkeling en voor zijn toekomst van belang was. De financieele hervormingen werden met kracht voortgezet, en een van de meest gewichtige administratieve maatregelen was wel het onder staatsbeheer brengen van het meerendeel en de meest beteekenende der spoorweglijnen. Het bezoek van den Amerikaanschen staatssecretaris Root in 1907 gaf aanleiding tot uitvoerige politieke gedachtenwisseling, die aan Mexico in de steeds troebele zaken van Midden-Amerika eene belangrijke plaats schenken zou; en sedert in het laatst van 1909 president Taft op de grenzen van beider gebied met Porfirio Diaz eene ontmoeting heeft gehad, welke men zich niet hartelijker kon wenschen, mag inderdaad de verhouding tusschen beide naburen als zeer welwillend worden geschetst, wat niet wegneemt, dat in Mexico immer de intuitieve angst voor de mogelijke veroveringsplannen van den machtigen Amerikaanschen nabuur blijft bestaan. Het was ook deze laatste termijn, welke aan Porfirio Diaz meer dan eens de gelegenheid schonk om te toonen, dat hij in de internationale verhoudingen de beslissing langs den arbitreren weg als eene zeer juiste erkent, en zeker niet vergeten mag worden, dat het met de Amerikaansche Unie Mexico is geweest, hetwelk de eer had het eerste geding aan de juris-

dictie van het Permanente Hof te 's-Gravenhage te onderwerpen.

In dezelfde jaren evenwel brachten de troebelen in Midden-Amerika vele onaangenaamheden, terwijl tegelijkertijd de rust in den Mexicaanschen Staat zelf wel een en ander te wenschen overliet. Een spoedig onderdrukte revolutiepoging bewees hoezeer ook thans nog het gouvernement te Mexico ten allen tijde op zijn hoede moet zijn; opstanden van enkele Indianenstammen toonden tegelijkertijd, dat ook in dit ras de oude tradities nog voortleven; en de economische crises, welke ook in 1908 over den Mexicaanschen Staat woedden, deden zijn bewoners evenals in de gevolgen van meer dan eene groote werkstaking, duidelijk gevoelen, dat de invloeden van het moderne volkenleven ook op zijn leven vat krijgen. En toch, te midden van de dagelijksche zorgen en beslommingen, welke grooter worden naarmate de Staat zich ontwikkelt en een plaats gaat innemen in de rij der eerste en der grootste, is het aan het gouvernement van Mexico blijven gelukken de toekomst van het land niet uit het oog te verliezen en voort te gaan op den weg van rustige en vreedzame ontwikkeling.

Porfirio Diaz is nog niet aan het einde van zijn presidentschap en van zijn leven; bij een krachtig gestel en eene krachtige persoonlijkheid als de zijne is het onmogelijk te zeggen, hoevele jaren zijn land nog van zijn beheer zal kunnen voordeel trekken. Maar reeds nu mag het werk, dat hij in Mexico heeft verricht, aangehaald worden als een levenswerk, mag een blik geworpen worden op wat was, toen hij voor de eerste maal aan het bewind kwam en op dat, wat is op het oogenblik, dat hij voor den achtsten keer dit bewind aanvaardde. In 1867 was het een land, waarnaar niet alleen Europa, maar ook de Amerikaansche Unie voortdurend met wantrouwen zag, waarvan men alles zou kunnen verwachten en inderdaad mocht verwachten, welks staatsfondsen zeker niet als soliede en rentegevende papieren konden worden erkend; thans is Mexico door tal van tractaten verbonden met alle Staten der wereld, heeft het gezantschappen tot aan het Perzische en Chineesche Hof en neemt het geregeld deel aan

de internationale congressen van beteekenis, ziet het ook zijne leeningen erkend op de groote beurzen en ingeschreven zonder angst en zonder eisch van bijzondere waarborgen. In 1877 was van een geregelde rechtspraak geen sprake, moest veelal eigen recht gezocht en verkregen worden; thans werkt de justitie in Mexico misschien volgens den nationalen regel van het volkskarakter, maar werkt zij niet minder beslissend dan in vele beschaafde Staten van Europa. In 1877 verkeerde het onderwijs in den Mexicaanschen Staat in droevigen toestand en vele der eenmaal geopende scholen had men moeten sluiten wegens gebrek aan geldmiddelen en aan leerkrachten; thans heeft Mexico zijne lagere scholen door geheel het land, is er kosteloos onderwijs in geheel de Republiek, en worden — Dr. Hendrik Muller vertelde het in zijn reisverhaal — overal, behalve hier en daar misschien in de hoeken van bergen en bosschen, waar de Indiaan nog zijn oorspronkelijk bestaan in kleinen getale voortzet, in de open lucht of in de licht gebouwde scholen de kleine Indiaantjes in lezen, rekenen en schrijven onderwezen door hunne Indiaansche schoolmeesters; thans ook telt de hoofdstad een Polytechnicum, een Universiteit, een Academie van fraaie kunsten, een Conservatorium, scholen voor wijnbouw, voor de opvoeding van onderwijzers, voor doofstommen en voor blinden.

De bevolking, welke jaren achtereen op hetzelfde peil was gebleven, is van 9 millioen inwoners in 1877 toegenomen tot bijna 14 millioen in het jaar 1900, dat de laatste resultaten eener volkstelling toonde; de spoorweglijnen, die in 1877 bijna niet bestonden, loopen nu over een totaal van 25.000 K.M. en onder deze de groote verbindingen van Mexico naar het Noorden en naar het Westen; lijnen, welker aanleg technisch werk van den eersten rang is. De bodem in Mexico is bewerkt, zooals deze in vroegere jaren nooit bewerkt werd; in 1877 werd voor nauwelijks $1\frac{1}{2}$ millioen Pond aan goudproducten voortgebracht, en in het laatste fiscale jaar bedroeg diezelfde productie niet minder dan 41 millioen Pond, waaraan groote Fransche en Engelsche Maatschappijen haar beste krach-

ten wijdden; de zilverproductie, welke Mexico onbetwist als een der eerste Staten erkent, bedroeg niet minder dan 125 millioen Pond. In 1897 waren nog slechts twee banken onder toezicht van het federale gouvernement werkzaam; en thans, slechts twaalf jaar later, is dit aantal reeds 34 en is het totaal der geldsommen gestegen van 146 millioen Pond tot 756 millioen Pond. In 1876 bedroeg de totale uitvoer niet meer dan 27 millioen zilveren Ponden, en was de invoer iets meer dan 37 millioen Pond; in het fiscale jaar 1908-1909 bedroegen deze cijfers 231 millioen Pond en 156 millioen Pond. In 1877 kon het congres van Mexico volstaan met eene begrooting van 25 millioen Pond; thans is deze begrooting tot bijna 100 millioen Pond gestegen, maar tegelijkertijd mag gezegd worden, dat zoo de uitgaven zijn toegenomen, de inkomsten daaraan niet alleen geëvenredigd zijn, doch deze toename nog overtreffen, zoodat buiten de buitengewone werken om, welke Mexico in groote mate heeft ondernomen, de balans voordeelen van ettelijke millioenen meer dan eens gaf.

Dat zijn cijfers, die wijzen op veranderde verschijnselen: cijfers, welke geheel en al waar maken de woorden van wijlen den Mexicaanschen diplomaat. Romero, dat sedert Porfirio Diaz' bewind de vrede in Mexico is verzekerd geworden en de rust en de veiligheid er even groot zijn als in andere Staten; dat het algemeen oordeel over Mexico zich heeft gewijzigd en dat het buitenlandsch kapitaal, waarmede men overigens zoo zuinig omspringt, nu vrij en zonder vreeze in Mexicaansche fondsen wordt belegd. Handel en industrie van nationalen huize zijn er niet onbekend meer; krachtig wordt de ontwikkeling door het gouvernement gesteund, en een eerste voldoening voor dezen steun mocht voor Mexico wel liggen in het feit, dat ter Wereldtentoonstelling te Chicago in 1893 reeds bijna 1800 Mexicaansche inzenders samen konden werken tot een schitterende afdeeling. Het uitgestrekt gebied der Mexicaansche Staten, dat van den Atlantischen Oceaan reikt tot aan de Stille Zuidzee, is thans, enkele verborgen binnenlanden uitgesloten, beschaafd domein geworden; zijne kusten, vroeger onherbergzaam, geven

thans havens, voorzien van de nieuwste kunstwerken en biedend de noodzakelijke veiligheid voor de scheepvaart. Mexico is opgenomen in het volkerenleven en toont opgenomen te kunnen worden in dit volkerenleven; het is een onderdeel van de internationale organisatie der wereld, welke al wijder en wijder zich gaat uitstrekken over geheel de aarde. Twee cijfers zeggen meer dan tal van woorden hoezeer Mexico behoefte heeft gevoeld om zich nauw aan de overige wereld te verbinden; in 1876 hadden de 800 onvolmaakte postkantoren, welke in de Republiek bestonden, niet meer dan vier millioen stukken per jaar te verwerken; in 1909 was het aantal postkantoren 3000 en het aantal verwerkte stukken 184 millioen; in 1876 was een telegraafnet van niet meer dan 4000 mijl aanwezig en thans is ditzelfde telegraafnet van een uitgestrektheid van ruim 40.000 mijlen.

* * *

Porfirio Diaz is in zijn dagelijksch leven zeer eenvoudig; eenvoudig, die hem gekenmerkt heeft vanaf zijn eerste presidentschap, toen hij slechts in het gouvernementshoofdgebouw verbleef voor het afdoen der regeeringszaken, maar woonde in zijn eigen huis dicht daarbij. Thans is dit veranderd, en al mag de Mexicaansche president het dictatoriaal gezag, waarover hij beschikt, niet bij voorkeur toonen door uiterlijke praal en pronk, de noodzakelijke statie van den heerscher heeft hem er toe gedwongen het nationaal paleis aan het Zocale te betrekken; een reusachtig gebouw, dat den naam van paleis ten volle verdient, en dat meer dan ooit schitterde in glans en praal toen daarvoor enkele maanden de luisterrijke eeuwfeesten plaats vonden. De onafhankelijkheidsverklaring van 15 September wordt trouwens elk jaar met bal en feestdiner gevierd; bovendien geeft de president op Nieuwjaarsdag en op 5 Februari ter herinnering aan de invoering der Constitutie groote feesten. Het paleis, zoo meldde voor korten tijd een Duitsch journalist, vormt een vierhoek, dat van binnen een door zuilenhallen omgeven binnenplaats of eigenlijk twee binnenplaatsen heeft. Boven liggen vooreerst de vertrekken voor de garderobe; dan leidt

een lange breede gang naar de receptie-zaal; in deze gang, die in rood gehouden, met zachte tapijten belegd, bij helle belichting een zeer feestelijken indruk maakt, staan, wanneer de gasten verschijnen, aan weerszijden de adjudanten, de officieren van de lijfwacht van den president en de officieren van den staf, en in de daaraangrenzende zaal, door de ministers omgeven, de president en links van hem zijne gemalin; hier ontvangen zij de gasten. De eetzaal is een prachtig vertrek van mooie proporties met eene artistieke zoldering, in stijl-Louis XIV. Mevrouw Diaz houdt van bloemen voor decoratie en in dit met eene heerlijke vegetatie gezegende land heeft zij volop keuze.

De officieele feesten zijn soms van langen duur en generaal Diaz houdt niet veel tijd voor nachtrust over; te acht uur 's morgens is hij geregeld gekleed. Hij neemt dan een kop koffie en doet zijne particuliere correspondentie af; daarin is hij zeer nauwkeurig, hij leest alle brieven zelf en maakt op elk zijn opmerkingen voor den secretaris. Te negen uur staat het rijtuig voor de deur, dat hem naar het paleis brengt. Van negen tot een uur is hij dagelijks met staatszaken bezig; de minister van Financiën en die van Oorlog moeten elke week driemaal, alle overige ministers elke week tweemaal rapport uitbrengen. Tusschen de ministeraudiënties ontvangt Diaz dikwijls particuliere personen, die zich in belangrijke staatszaken tot hem wenden. Te tien uur worden den President aardbeziën of ander fruit gebracht en hij neemt een pauze van eenige minuten, de enkele rust van zijn ingespannen arbeid tot één uur. Dan wacht hem in het Patio zijn kleine coupé met de wakkere paarden en met de bedienden in donkergroen livrei, met de rood-witte cocarde aan den hoed; haastig stapt de president in en rijdt naar huis om te dineeren. Dezen maaltijd gebruikt hij gewoonlijk slechts in den kring der zijnen, dikwijls eet hij met zijn gemalin alleen. Drie dagen in de week komt hij tegen half vier in het paleis terug en blijft daar tot zeven uur; in dezen tijd is hij ter beschikking van iedereen, die hem wat heeft te vragen.

Geheel alleen ontvangt hij zijne bezoekers en verleent aan hunne klachten een gewillig oor. Hem wordt een lijst voorgelegd, waarop gewoonlijk 60 à 70 namen zijn vermeld; van deze kiest hij uit, die hij, volgens het rijtje af, wenscht te zien en dikwijls volgt op den millionair een arme boer. Wanneer een directe beslissing niet mogelijk is, belooft hij binnen bepaalden tijd het antwoord te geven.

Hoe inspannend deze drie à vier uur durende openbare audienties, driemaal in de week, jaar uit, jaar in, ook zijn, zij hebben toch het groote voordeel, dat de president en zijne burgers in onmiddellijke persoonlijke aanraking komen en elkaar leeren begrijpen. Het is een bont gezelschap, dat in de antichambre op de audientie wacht; de Jood in rok en zijden hoed, de ruwe Amerikaansche mijnwerker, de Engelsche stichter van eene maatschappij op aandeelen, de koeherder uit de hacienda in nationale kleeding, met het pistool in den gordel, de arme Indianenvrouw met haar kind op den rug, die als bescheiden wensch het verzoek om een stukje akkerland wil doen — allen naderen vol vertrouwen den wijzen beheerscher van het land, den goeden vader des volks, die met hen onder vier oogen hunne persoonlijke aangelegenheden bespreekt; geen hovelingen, geen politieke intriganten, die partijbedoelingen hebben, treden daartusschen.

En op menigen schoonen Zondag ziet men te acht uur des morgens aan het station te Mexico een groep heeren in jachtcostuum — Mexicanen en buitenlanders — in vroolijk gesprek een heer met grijzen snor en militaire houding omringen. Het is Porfirio Diaz, die in Engelsch jachtcostuum, voor de „ganga,” de jacht op patrijzen toegerust, zijne gasten begroet. Een extratrein brengt hem met zijne vrienden naar de hacienda Jalpa van Guillermo de Lanca y Escandon, die ongeveer 25 Engelsche mijlen van de stad verwijderd is. De jacht wordt zonder ophouden tot een uur voortgezet, dan vereenigt het vroolijk gezelschap zich op eene bepaalde verzamelplaats, waar in een tent geluncht wordt; daarbij wordt een rustpoos van een uur toegestaan. De president houdt van dien ongedwon-

gen maaltijd en van de appetijtelijk toe bereide nationale spijzen — „Mole-de guajolote”, gestoomde kalkoensche haan met een kostelijke warme bruine saus, en „asado-de pastor”, fijn schapenvleesch aan het spit gebraden.

Porfirio Diaz leeft, na den dood van zijn eerste gemalin, die hem twee dochters en een zoon schonk, sedert het jaar 1883 in een zeer gelukkig huwelijk met Carmen Rubio, de dochter van een aanzienlijk advocaat. De schoone Carmen wordt door het volk verafgood, dat haar noemt Carmelita of de lieve kleine Carmen. De vrouw van den president is nog heden eene lieve, bevallige verschijning, die door haar hoogere beschaving en haar beminnelijk karakter een ongewoon sterken invloed op den president uitoefent, die tot aan zijn mannelijken leeftijd een ruw krijgsmansleven leidde en onder den invloed van zijne gade dat sympathiek wezen verkreeg, 't welk hem nu onderscheidt. Carmen Diaz heeft haar gemaal bij het scheppen van het nieuwe Mexico trouw geholpen en hij noemt haar gaarne zijn rechterhand.

In de zomermaanden verplaatst de president zijne huishouding naar slot Chapultepec, de historische residentie van alle dictatoren, van alle beheerschers van Mexico, dat Montezuma eens op een hooge rots bouwde. Chapultepec heeft door den omvang noch het imponeerende van een slot, noch het gemoeidelijke, behagelijke van een landhuis, maar zijne ligging op een hooge rots temidden van eene uitgestrekte vlakte geeft 't voorrecht van een zeldzaam schoon uitzicht over een panorama gelijk men het, op zulk eene grootsche wijze, niet veel in de wereld vindt.

* * *

In eene uitvoerige levensschets, door José Godoy geschreven, is een afzonderlijk hoofdstuk gewijd aan de woorden, die door mannen van naam en van gezag gewijd zijn aan den merkwaardigen Amerikaanschen regeerder van geboorte, die den naam van Porfirio Diaz draagt. In bonte mengeling vindt men daar de uitspraken van tot oordeel bevoegden bij elkander gebracht; de presidenten Taft en Roosevelt ontbreken evenmin als de staatssecretarissen Root en Hay; bekende diplomaten

als James Bryce en Hill evenmin als parlementaire krachten gelijk Cannon en Bryan; financiers van den eersten rang als Cortelyou en Simmens evenmin als militairen van beteekenis als admiraal Schley en generaal Mac Arthur; beroemde hoogleeraren evenmin als op den voorgrond tredende journalisten; industrieelen evenmin als vertegenwoordigers der magistratuur. En die allen, zij mogen verschillen in de onderdeelen hunner waardeering en zij mogen de fouten juist vinden in die onderdeelen, zij komen toch allen gelijkelijk overeen in hunne oprechte waardeering voor den reuzenarbeid, dien Porfirio Diaz tot stand heeft weten te brengen; den reuzenarbeid, dien Root krachtig schetste toen hij er aan herinnerde, dat nog geen veertig jaren geleden de eerste minister van President Lincoln in een Mexico vol ellende en armoede kwam en hij thans mocht betreden een land van voorspoed, welvarendheid en ordelijke wetgeving. Dat ondanks de spreuk: „Libertad y Constitucion” waarmede alle wetten en ordonnantiën in Mexico eindigen en aanvangen, Diaz een autocraat is, er is niemand die het ontkent; het verschil in meening daaromtrent bestaat slechts tegenover de vraag in hoeverre reeds het gewenschte tijdstip geacht mag worden gekomen te zijn om deze autocratie te doen eindigen. Maar zelfs al kan men op dit punt niet geheel en al medegaan met wat Porfirio Diaz heeft gedaan en nog dagelijks doet, al kan men in de nu ook thans woedende revolutie niet nalaten de kiemen te ontdekken van een tegenstand, die zich al sterker en sterker zal gaan uiten naarmate het Mexicaansche volk juist door de verkregen beschaving zich vrijer en onafhankelijker zal gaan gevoelen, dan toch blijft de erkenning, dat het Porfirio Diaz is geweest, die dat volk groot heeft gemaakt, die uit de samengeraapte deelen, welke onder eenzelfden naam vereenigd waren, heeft gemaakt een Staat, welke inderdaad een geheel vormt en medeleeft met het moderne leven der beschaafde volkeren.

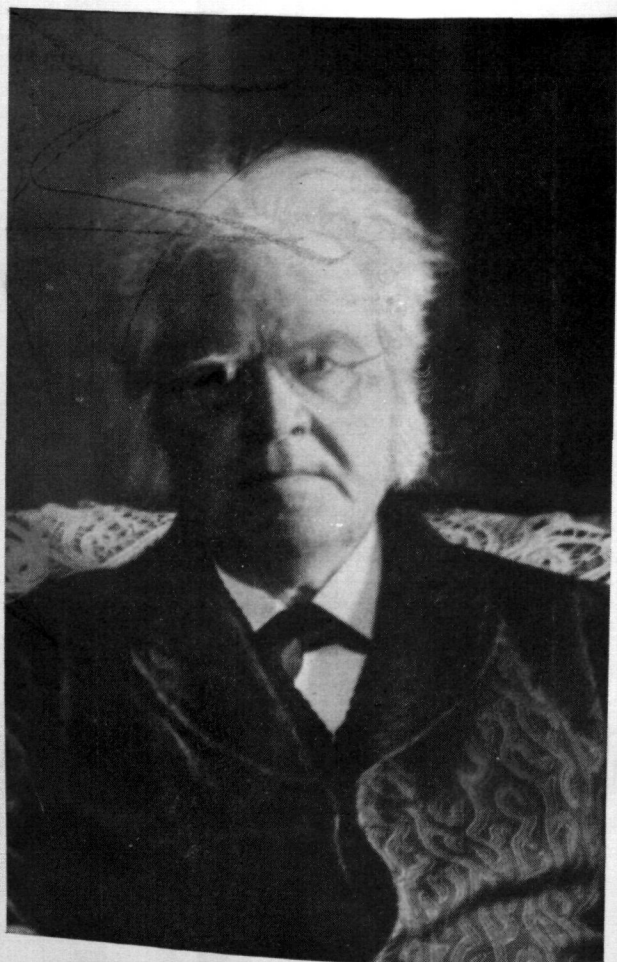
Men heeft van den Japanschen Markies Ito gesproken als van den Japanschen Bismarck, en men heeft met Porfirio Diaz een drieënhed der Bismarcken over de geheele wereld vol-

ooid. Alleen deze beide vergelijkingen toonen reeds aan hoezeer hij wordt erkend en als bij ingeving gevoeld als een groot, als een merkwaardig man. En toch staat hij onder deze Bismarcken misschien nog wel het hoogste, want hij vond niets om op voort te bouwen; hij vond slechts de tallozen gereed, die zouden afbreken wat door hem met moeite was tot stand gebracht. Hij vond raadgevers en helpers, maar hij bezielde hen met zijn geest en hun werk was deels *zijn* werk. Porfirio Diaz heeft zijn land doorreisid naar alle streken en steeds gezorgd ook persoonlijk met de bekommernissen en nooden op de hoogte te zijn; kenmerkend is het echter wel, dat deze man, in wien de lust toch groot moet zijn om ook dat andere deel van de wereld, waaraan hij voorbeelden heeft ontleend, doch dat hij ook een voorbeeld heeft gegeven te leeren kennen, nimmer voor zoo langen tijd den vaderlandschen bodem heeft willen verlaten, gedwongen toch zeker niet alleen door de traditie, die eenen Amerikaanschen President verbiedt om tijdens zijn presidentschap buitenslands te vertoeven. Porfirio Diaz heeft fouten gemaakt; niemand en zelfs zijn grootste bewonderaars, zullen het ontkennen; want een mensch zonder fouten is geen mensch. Maar bij mannen van zijn beteekenis en bij mannen van zijne gaven vraagt men niet en althans niet in de alleerste plaats naar de persoonlijke daden van elk oogenblik, maar vraagt men voor en door alles naar het werk, dat hij heeft voltooid en dat hij achter zich laat na zijn dood.

Want dit eene is zeker, en dit eene geeft wel de meeste beteekenis aan het leven van Porfirio Diaz: men moge na zijn dood vreezen voor aanvallen van de Amerikaansche Unie en vreezen voor innerlijke beroering, men kan daarmede niet teniet doen, dat dank zij zijn beleid en zijn bewind Mexico voor goed zijn plaats heeft ingenomen in de rij der beschaafde Staten van de wereld en daaronder gerekend wordt zonder eenige tegenspraak.

Den Haag, Februari 1911.

HENRI VAN DER MANDERE.

BJÖRNSTJERNE BJÖRNSON.

BJÖRNSTJERNE BJÖRNSON.

Altijd voort gaat de ontwikkeling van het menschedom, — een langen moeilijken weg. En de groote massa wordt vaak moe en ziet niet altijd waarheen de marsch gaat. De groote aanvoerdere gaan voor. En ze zien altijd door 't groote licht voor zich uit. En over de hoofden van de menigte heen reiken ze elkaar de fakkels toe, die hen voorlichten op hun tocht.

't Jonge Noorwegen begon wakker te worden. Na een tijd van duisternis en stilte hadden stemmen geklonken. 't Volk had 't signaal gehoord, dat weer den morgen verkondigde. De afscheiding van Denemarken had Noorwegen vrij gemaakt en een periode van sterk opleven volgde hierop. De nieuw Germaansche renaissance drong eerst laat tot Noorwegen door, maar ook met sterker intensiteit dan bij ons, in sneller tempo, zooals ook de zomer doet. Eerst stuwden de golven van de economische beweging over 't land; wegen en spoorlijnen werden aangelegd, handel en grootindustrie bloeiden op aan alle kanten. Wergeland had den echten oud noordschen geest oproepen. Mannen van wetenschap vorschten in 't verleden naar de oude cultuur; sprookjes, liederen en spreekwoorden werden verzameld, oude zeden en gewoonten bestudeerd. Maar Wergeland was overleden en 't volk miste zijn leider, die allen om zich vereenigde. 't Werd weer stil. Om de stoffelijke belangen concentreerde zich aller belangstelling.

Toen kwam de nieuwe hoofdman.

Björnsson heette hij.

Hij was de verpersoonlijking van Noorwegen.

„t Noemen van zijn naam is als 't hijschen van de noorsche vlag,” schreef Georg Brandes. In hem was al het forsche en 't barsche van de woeste rotsen en al 't verrassende liefelijke van de dalen en fjorden, al de kracht van den winterstorm en de teere gloed van de noorsche lente.

Een geboren hoofdman was hij. Waar hij kwam wist hij de menschen te vereenigen, te bezielen, hun sluimerende gaven en energie te wekken. Zelf vol leven en kracht, greep hij in 't leven in, waar hij ook was en zijn groote, vertrouwende liefde deed allen groeien, die met hem in aanraking kwamen, zoodat alles, wat er goed en groot in hen was, tot vollen wasdom kwam.

Er ging licht van hem uit.

Al wat verward en onklaar was, stond hem tegen; het was hem een gruwel. Meer dan eens wierp hij den strijdfakkelt in een donkeren hoek, zoodat de toestand helder werd en tot een oplossing kwam.

En kracht ging er van hem uit, door zijn eigen bezielingen en ook door zijn teer beschermen van al wat zwak en klein was.

Hoe had die reus de kinderen lief! En hoe diep en fijn was zijn begripen van vrouwen en jonge meisjes!

Hoe veelzijdig was zijn arbeid! 't Is moeilijk uit te maken of hij 't grootst is als verteller, als dramaticus of als lyrisch dichter, of hij 't meest invloed had als journalist, als dichter, als volksredenaar of tooneeldirecteur, of wel door zijn gesprekken met, of door zijn brieven aan zijn vrienden.

Als mensch en als schrijver was hij een van hen, die boven zijn omgeving uitsteken „van de schouderen en opwaarts”.

Heftig en opbruisend, altijd actief, altijd ziende in en werkende voor de toekomst van zijn volk, waarin hij geloofde; altijd vol hoop, omdat zijn moed en kracht groeiden met de moeilijkheden, gevoelig voor smart en teleurstelling, die hem

in zijn leven van strijd niet gespaard bleven, en toch nooit verbitterd, omdat voor hem 't zien van onrecht en lijden onmiddellijk een spoorslag werd tot een poging tot helpen. Zijn vreugde over het wordende, het opgroeiende was het geheim van zijn zonnig zieleleven. Hij zag de eeuwige lente in 't leven in al wat daar ontkiemt en opgroeit in menschenharten en volken. Meer dan een van zijn schitterende lyrische gedichten getuigt hiervan.

* * *

Björnson heette hij: (Beerenzoon). Zijn voornaam had eigenlijk Björn (Beer) moeten zijn, maar zijn vader, die predikant was, wilde zijn eerste kind niet graag den naam van een roofdier geven en noemde hem naar den grooten beer, het schitterendst sterrenbeeld aan den noordelijken winterhemel: Björnstjerne (Beerenster).

Hij werd den 8sten December 1832 geboren in de eenvoudige pastorie te Kvikne, een van de armste gemeenten in Noorwegen, en een van de moeilijkste voor een predikant. De bevolking was er woest en onbeschaafd. De laatste predikant was gevluht en wilde niet terugkeeren en de gemeente was een tijdlang vacant geweest, toen Björnsons vader er geplaatst werd, want Noorsche predikanten zijn staatsambtenaren en worden door 't ministerie van eeredienst aangesteld.

Peder Björnson was oorspronkelijk pachter geweest en begon eerst laat te studeeren. Hij had het maar tot een middelmatig examen gebracht. Maar in Kvikne had een predikant andere eigenschappen noodig dan geleerdheid. Wie daar het Christendom brengen wilde, moest buitengewone lichaamskracht en veel moed hebben. Dat zijn vader die bezat, was als kind Björnsons trots. De gemeenteleden wisten niet beter dan dat hun predikant hun de wetten gaf, die hij afkondigde. En de schoolwet wilden ze niet aannemen. Ze morden en dreigden die met geweld te verhinderen. Geheel alleen ging de predikant naar de vergadering, verdeelde zijn gemeente in school-

districten en kwam ongedeerd en kalm als altijd weer thuis. Niemand had hem aangeraakt. Een ton rogge lichtte hij op met gemak, en een nieuwen ploeg probeerde hij door dien zelf te trekken. Zijn stem was zoo sterk, dat men de preek even goed buiten de kerk kon hooren als daarbinnen.

Zulk een vader speelde natuurlijk een groote rol in de fantasie van den kleinen Björnstjerne, te meer omdat hij als zijn zoontje uitriep: „Wat is u toch sterk, Vader”, kalm antwoordde: „Neen, mijn grootvader, die was sterk!” In Björnsons geslacht leefde de legende, dat het van de oude Sagenkoningen afstamde, een overlevering, die in meer Noorsche boerenfamilies voorkomt.

Men vermoedt, dat dit gevoel van oude adellijke afkomst vaak ontstaat doordat, zoo ver de herinnering reikt, dezelfde hoeve het eigendom van hetzelfde geslacht is.

Björnsons ouders waren zeer verschillend. Zijn vader sterk, streng en gesloten, zijn moeder zonnig en teer, fijn en levendig. Hij teekende beider persoonlijkheden in zijn novelle „Zonneheuvel”, in Synnöves moeder en Thorbjörns vader. Van beider karakter heeft de zoon geërfd.

In die eenzame pastorie daar op de Dovre-rotsen waren zijn ouders bijna zijn eenige speelkameraden. Vaak stond hij op de tafel in de huiskamer verlangend in het dal neer te zien naar de schaatsenrijders! in den winter of de spelende jongens in den zomer, en hij genoot als de finsche kooplieden in hun eigenaardige sleden en costumes hun waren kwamen aanbieden. Zijn eerste speelkameraad was een veulen. Iets later kwam er een hond bij en eindelijk een kat! Die kwam onverwacht in de keuken en de kleine jongen liep doodelijk verschrikt naar de huiskamer om te vertellen, dat er een geweldig groote muis uit den kelder was gekomen. 't Volgend jaar kwam er een varkentje bij. Van die dieren was 't kind onafscheidelijk. Hij speelde met hen en sliep naast hen in 't gras. Hij gaf hun wat hij zelf graag had en bracht eens het varken een zilveren lepel om het netter te leeren eten. Tot zijn ver-

bazing probeerde het dier den lepel op te eten. Als ze uitgingen naar het dal gingen de hond en de kat in de veerpont meê de rivier over. 't Varken knorde eerst wat aan den kant en zwom dan over. Ieder werd dan naar zijn smaak getraceerd en ze kwamen op dezelfde manier weer thuis.

Toen Björnson zes jaar was werd zijn vader overgeplaatst naar Nettet in Romsdalen. De verhuisdag was voor hem een gebeurtenis van groot gewicht. De kinderen en 't kindermeisje gingen in een huisje, dat op een lange sleê stond, zoodat ze voor sneeuw en kou volkomen beschut waren; de ouders reden op een gewone slee vooruit. De hond en de kat en 't varkentje bleven achter en de sleden waren omringd van menschen, die afscheid kwamen nemen. Maar Björnsterne was niet bedroefd. Hij wist, dat er voor hem een hoed, een jasje en een broek waren gekocht, die hij in het nieuwe huis mocht dragen. Hij zou voor 't eerst de zee zien. En dan ging 't veulen ook meê.

De zee was barsch en donker, door hooge rotsen ingesloten, en maakte een somberen indruk. Maar al spoedig kwam de lente, gevolgd door den zomer, betooverend heerlijk in die prachtige streek. En weer kwam het kind 't zelfde contrast te gemoet, dat hij bij zijn ouders vond: 't strenge en 't liefelijke, 't krachtige en 't fijne, teere.

De schoonheid om hem heen greep den knaap soms zóó aan, dat hij schreide. Ook 't veulen verbaasde hem. 't Werd een groot, sterk paard, dat eens zijn merrie en veulen tegen een beer verdedigde. Want bijna elken zomer kwamen de beren en vielen de kudde aan. Dan werden de mannen te hulp geroepen en rukten aan met geweren, bijlen en ijzeren staven. En als de familie in de slee van een of ander bezoek thuiskwam, hoorden ze de wolven huilen in 't bosch. En de arenden stalen lammeren uit de kudde van de pastorie.

Zoo kwam Björnson heel anders tegenover de natuur te staan dan Wergeland. Niet alleen idyllisch had hij haar gezien. Hij had de menschen met haar zien strijden, hij ontkwam

daardoor aan de fout, waarin velen van zijn tijdgenooten ver-
vielen; eerst de natuur romantisch te idealiseeren en daarna
gruwelijk wreed te vinden. Hij had ze lief om haar schoonheid,
maar voelde den strijd om 't bestaan, dien de mensch met haar
moet voeren. Voor hem was ze nu eens een vrede-stempel, dan
weer een strijperk. 't Waren dezelfde tegenstellingen als in
de menschenwereld. En Björnsson had van kind af aan de
menschen lief. De dierenwereld nam hij mee als „der dritte
im Bunde”. Innig en vertrouwelijk ging hij met beide om.

Zijn vader deed het landbouwwerk op de hoeve van de
pastorie en zijn moeder het tuinbouwwerk. Beiden waren zeer
bekwaam en Björnsson deed vaak mee met het oogsten en
dorschen. Waarschijnlijk daardoor had hij de akkers in de
dalen meer lief dan de met eeuwige sneeuw bedekte rotsen.

Allen hielden van den ongedurigen, altijd bezigen knaap.
Nog altijd spreken de menschen in den omtrek van Kvikne
met groote genegenheid over hem. „Hij was een wildebras,
verzon van alles, kende iedereen, en allen hielden van hem”;
zoo luidt het eenstemmig oordeel. Maar de boeren vonden
het jammer, dat hij zulke slechte examens deed en een enkele
meende, dat hij maar dichter was geworden, omdat hij niet
goed genoeg voor predikant was.

Op Nasset vond hij twee kinderen van zijn leeftijd, 't zoontje
en 't dochtertje van een armen boer. Zij en de dienstboden
werden zijn kameraden en hij werd hun vertrouweling. In
hun levensopvatting en omstandigheden leefde hij zich geheel
in. Hij vertrouwde ze en had ze lief — ook de jongen die
stal en de meisjes, die onechte kinderen hadden. Met de ar-
beiders en handwerkers, die op de pastorie kwamen, sprak hij
vaak vertrouwelijk en ook in 't leven van de boeren was hij
volkomen thuis.

Onder die allen was er één, dien Björnsson boven alles lief
had: Einar Veiten: „Hij was de vermakelijkste en geestigste
man, dien ik ooit gekend heb. Hij lachte en vertelde — maar
nooit iets kwaads. Hij zong meesterlijk”. Einar had een reuzen

sterken vriend, waar hij altijd mee omging. In een gezelschap kwetste hij hem met een scherts en de vriend greep hem zóó vast in den rug, dat hij gekwetst werd en nooit geheel herstelde. Hij komt voor in „*Mellem slagene*” (tusschen twee veldslagen), Björnssons eerste tooneelwerk, en werd later het model voor Arne.

De kleine Björnsson kwam in zijn nieuwe woonplaats op de dorpschool. De goedge schoolmeester ontstelde niet weinig, toen kort daarna de kinderen met allerlei spookverhalen aankwamen; ja, een paar van hen beweerden zelfs, dat ze midden in den winter den beer door het bosch hadden zien loopen. De aanstaande verteller begon zijn macht over de fantasie van anderen te voelen. En de meester, die er van gruwde, dat een predikantszoon zoo liegen kon, vermoedde niet, dat de jongen zich vermaakte met de spookhistories, die zijn vader hem vertelde, om hem tot gehoorzaamheid te brengen — maar die hem in 't minst niet imponeerden — door te geven aan zijn schoolkameraden in vermeerderde en verbeterde uitgave.

Toen hij wat ouder werd, kreeg hij een huisonderwijzer, die hem over den dag des oordeels en de eeuwige straffen sprak. Dit geloofden zijn ouders en de volwassen menschen om hem heen ook, dus hier kon hij den angst niet van zich afschudden en aan zijn kameraden doorgeven. En zijn levendige fantasie verergerde dat vreeselijke nog.

Een andere gebeurtenis bracht hem in nauw contact met de aangrijpende onverbiddelijkheid van het leven. Dicht bij de pastorie werd een poging tot moord gedaan. Een jong meisje werd van de rots geworpen en halfdood gevonden aan den kant van het water. Björnsson was toen ruim zeven jaar. Hij zelf vertelde later: „Ik herinner me duidelijk, dat het bericht kwam. 't Was op den middag van den zelfden Zondag waarop 't 's morgens gebeurd was, midden in den heerlijken zomer, in den vollen zonschijn, terwijl in ons huis alles vrengde was. Ik herinner me, hoe 't was, alsof 't donker werd; de gezichten verstijfden, 't fjord werd dof, en bosch en dorp

kropen weg in elkanders schaduw. Ik herinner me, hoe we het den volgenden dag nog voelden, als een ruwe slag midden in de gewone levensorde; ik ging niet naar school; de arbeiders hielden met hun werk op en gingen zitten. Vooral de vrouwen waren als verlamd, ze voelden zich bedreigd; dat was duidelijk te merken en 't werd ook uitgesproken. Als er vreemden kwamen sprak het uit hun gezicht en bewegingen, dat de moord hen drukte, en zij zagen datzelfde bij ons. Wij reikten elkaar de hand als uit de verte: de moord was tegenwoordig en wat we ook zeiden, we hoorden den moord uit stem en woordkeus. Het laatste gevoel des avonds, het eerste in den morgen, was dat alles onvast stond, dat 's levens vreugd plotseling was blijven stilstaan als de wijzers van een klok op een bepaald uur."

Maar toen kwam het gebabbel. En langzamerhand werd dat vreeselijke iets gewoons: — het laatste nieuwtje.

In de schoolkamer had het verhoor plaats. Björnson was er bij. Hij was er verbaasd over, dat de moordenaar een innemende jonge man was, fijn gebouwd, bijna beschaafd, met goede oogen. Het meisje was zestien dagen nadat ze gevonden was, overleden en had hem vergeven vóór ze stierf en dringend verzocht, dat men hem geen kwaad zou doen. 't Was voor Björnson een raadsel, dat de mannen van de wet zich hier niet aan stoorden: hij kreeg den eersten en onuitwischbaren indruk van het koude en onpersoonlijke van den staat.

De moordenaar werd veroordeeld om onthoofd te worden en Björnson werd door zijn vader meegenomen om de executie bij te wonen. Hij was toen negen jaar oud. Dienzelfden dag hoorde hij, dat de veroordeelde de schuld van zijn moeder op zich genomen had, die in hoofdzaak de misdaad had begaan.

Dat zijn vader Björnson zoo jong het uitvoeren van een doodstraf liet bijwonen, gebeurde zonder twijfel uit een opvoedkundig oogpunt. De jongen was hem te heftig, te uitgelaten. Hij vreesde, dat hij de woeste ongebreidelde natuur van zijn voorvaderen zou hebben geërfd en waarschuwde hem vaak

voor zijn erfelijke heftigheid, die hij bestrijden moest. De vader, gesloten en zwijgend van aard, kon zijn openhartigen, genialen zoon niet begrijpen.

't Was een enge begrensde kring, waarin Björnsson zijn kindsheid doorbracht, maar zijn levendige belangstelling werd daardoor op de hem omringende menschen geconcentreerd, wat ongetwijfeld veel heeft bijgedragen om hem te vormen tot den grooten, fijnen psycholoog, die hij later werd.

Van zijn 12de tot zijn 18de jaar werd Björnsson naar de school in Molde gezonden. Die was wat wij een burgerschool zouden noemen, een voortzetting van de lagere school; maar het onderwijs stond daar niet hoog. Björnsson was een van de slechtste leerlingen, hij werkte bijna niet, maar las veel, meest historische werken van Walter Scott, Ingeman en Oehlenschläger; maar vooral Snorre's Koningssagen. Het lyrisch dramatische uit de oude sagen bekoorde hem sterk, hij vertelde wat hij las aan ieder die 't hooren wilde, en illustreerde 't gelezene met zijn eigen fantasie. Een van zijn schoolkameraden herinnert zich uit dien tijd hoe Björnsson hem uit Walter Scott's Ivanhoe vertelde. 't Meest trof hem de beschrijving van den intocht van den held van 't boek en zijn redders in Lijfland, en om die nog eens over te lezen, leende hij het boek. Maar dat tooneel was er niet in te vinden.

Als Björnsson in de vacantie thuiskwam, vertelde hij de boeren uit de sagen van Snorre, en toen moet hem wel de overeenkomst hebben getroffen tusschen de oude sagenhelden en de kloeke, weinig sprekende boeren van Romsdal. Twee beeldengroepen vielen nu samen en legden den grond voor zijn boerenvertellingen en dramas over boerenmotieven.

Hij begon al dadelijk, toen hij in Molde kwam, oorlog te voeren met een jonge dame, de dochter van een ambtman, die hem onbescheiden vond en hem dat liet merken. Hij stichtte toen een vereeniging van jongens, die van buiten de stad kwamen en zich verbonden alleen voor de getrouwde dames den hoed af te nemen.

Tot goede cijfers op de lijst van zijn school bracht hij het niet. In het maken van Noorsche opstellen muntte hij boven allen uit, maar zijn spelling was zoo slecht, dat het totaalcijfer toch maar matig werd. Hij was naief en werd in het begin voor den gek gehouden, maar zijn aanzien steeg toen hij op een grooten jongen aanvloog, den sterkste van zijn klasse, die een kleinen jongen sloeg. Hij ontdekte toen tot zijn verrassing, dat hij nog sterker was en won den strijd, wat hem zóó in verrukking bracht, dat hij alleen een lange wandeling ging maken, inwendig jubelend over het vooruitzicht, dat hij nu de kleinen kon verdedigen tegen de grooten.

In Molde woonde hij in bij een moederlijke vrouw, die hem goed verzorgde. Op zijn kamer speelde hij met zijn kameraden fantastische spelen of droeg zelfgemaakte gedichten voor. Buiten op de steigers voerden ze tooneelstukken op, waarin Björnson meestal voor koning, vaak voor Napoleon speelde. Toen hij 15 jaar was, stichtte hij een vereeniging en richtte een geschreven courant op. Over de Fransche revolutie werd heftig gedebatteerd. De cijfers op school daalden bedenkelijk in dien tijd.

We vinden 't zuiverste beeld van wat er in die jaren in hem omging in zijn vertelling: *Fiskerjenten*, („'t visschersmeisje"). We zien er den dubbelen drang, die hem levenslang bijbleef: de behoefte om zich tegen een uitgeleefd verleden te verzetten, maar ook die om het nieuwe op te bouwen door orde in de ontwakende krachten te brengen. In het woeste, ongebondene van 't visschersmeisje schuilt zwakheid, waarvoor ze hulp en steun vindt bij de stillen en bezadigden.

In zijn laatste schooljaren in Molde beleefde Björnson twee gebeurtenissen, die hem bitter smartten. Zijn vader werd in een proces gewikkeld, dat lang duurde en hem in zijn gemeente onmogelijk maakte. Twee keer werd het vonnis geappelleerd en eerst daarna werd hij vrijgesproken, zooals hij verdiende. Toen vroeg hij verplaatsing aan en werd benoemd in Søgne bij Christiaanssand.

Nog voor zijn schooltijd eindigde had ook Björnson zelf

een pijnlijke ervaring. Hem werd voor een klein verzuim door een leeraar, die niet van hem hield, een in de oogen der scholieren vernederende straf opgelegd. Hij pakte zijn koffer en reisde naar huis. Zijn vader en het hoofd van de school kozen zijn partij en hij ging niet meer terug. Deze beide gebeurtenissen haalden den familieband in de pastorie op Nesset vaster aan en gaven aanleiding tot Björnssons eerste verloving met de intelligente, beschaafde onderwijzeres van zijn jongere zusters. Zij was wat ouder dan hij en gaf hem eenige jaren later zijn woord terug.

De warme sympathie, die hem in die moeilijke dagen omringde, heeft hem zonder twijfel voor bitterheid bewaard. Alles te zamen deed hem rijpen van knaap tot jongen man.

* * *

In 1850, nog in den winter, kwam Björnsson naar Kristiania en werd leerling in „de studentenfabriek van den ouden Heltberg”, zooals de school genoemd werd, die jongelieden voorbereidde voor de universiteit. 't Was een groote overgang! Uit de kleine schoolkamer, waar de discipline zoo streng was, dat wie met zijn kameraad fluisterde, moest schoolblijven, kwam Björnsson op eens midden in 't gistende leven op Heltbergs instituut. Hij vond er de merkwaardigste verzameling van jonge mannen, die er in Noorwegen te vinden was. Ze waren van alle kanten van 't land gekomen: kooplieden, die een failliet achter den rug hadden, invaliede adelborsten, boeren, zeelieden enz. Daar waren ook twee, die eenmaal naast Björnsson tot de grootste Noren zouden behooren: Ibsen en Vinje. En wat later kwam Jonas Lie.

De beroemde directeur der school, Heltberg, was een uitnemend paedagoog. Hij maakte het latijn voor de leerlingen, tot een levende taal. Hij was een zonderling, asthmatisch en heftig, gekleed in een buis van hondenvel, met pelslaarzen aan. In „boerenstudenten” heeft Garborg hem geteekend. Zijn leerlingen hadden hem lief, met groote bewondering, Björnsson wel 't allermeest.

In die omgeving begon voor Björnson een intens leven. Hij was door de meest verschillende menschen omringd en de tijden waren woelig. De nadreun van de Fransche revolutie ging over Noorwegen. Een idealistisch republikein uit Sleeswijk, Harro Harrings, was naar Noorwegen gevlucht, maar werd door de regeering verbannen. Björnson was aan den steiger toen hij in de boot stapte; hij schreide van ergernis, toen hij dat zag, en hield opruiende toespraken tegen het volk. Vinje en Ibsen begonnen een oppositieblad uit te geven. Vinje en Björnson werden intieme vrienden. Hij bewonderde Vinje zeer. 't Lag in Björnsons aard te bewonderen. Wanneer zijn ontwikkeling zoover was gekomen, dat hij niet meer bewonderen kon, omdat hij de persoon of de zaak in kwestie over 't hoofd gegroeid was, dan bleef toch in zijn hart een trouwé genegenheid achter. Zoo werd zijn leven zeldzaam rijk en warm.

Hij hield in dien tijd literaire samenkomsten met de meest beduidenden uit dien kring, kwam in aanraking met Ole Vig en hoorde Grundtvig spreken. Naast hem heeft Kierkegaard het sombere, beklemmende van zijn godsdienstige opvoeding weggenomen en hem zijn vrije frissche religieusiteit helpen vormen, die de bodem werd, waaruit zijn warme menschenliefde en door en door humane arbeid opbloede.

In een conflict met zijn oom, bij wien hij in Christiania inwoonde, komt zijn vurige liefde voor 't recht en zijn vergevensgezindheid sterk uit.

Zijn oom stelde zich candidaat voor het Ting en Björnson schreef artikelen tegen zijn tegenstanders en tegencandidaten. Maar op eens ontdekte hij, dat hij in een persoonlijke en onrechtvaardige polemiëk was geraakt en onmiddellijk verklaarde hij, dat hij niet meer over deze zaak wilde schrijven. Zijn oom werd boos en wees hem de deur. Toen Björnson dien avond thuiskwam, vond hij zijn kamer afgesloten, hij klom door het dak naar binnen, pakte zijn goed en boeken in vier à vijf

kleine pakken, wierp ze uit het raam en verhuisde naar een andere kamer. Later volgde een verzoening; — van ganscher harte van Björnssons kant, maar zijn oom vergaf hem dit nooit geheel.

In dien tijd leefde hij mee in den opbloei van de Deensche literatuur. Oehlenschläger en Heiberg leerde hij kennen door voorstellingen op het Kristiania-theater. Goldtschmidts ontwikkeling volgde hij op den voet. Geen wonder, dat de examenstudie den vollen eisch niet kreeg. Hij slaagde dan ook maar voorwaardelijk en moest zijn wiskunde overdoen na de vacantie.

Toen reisde hij voor een jaar naar huis, het laatste jaar, dat de familie op Nettet doorbracht. 't Gevoel, dat hij afscheid nemen moest, deed hem nog inniger dan vroeger meelevén in dien geliefden kring.

* * *

In 1853 kwam Björnsson als student terug naar Kristiania. Hij ontving van zijn vader een klein maandgeld, onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat hij studeeren zou. Maar dat stond hem tegen. Van kind af aan had hij gezegd: „Ik wil geen examen doen. Ik wil dichter worden.” Maar hij voelde zich nu verplicht een poging te doen. Zijn medestudenten zouden hem helpen. Maar het gebeurde, dat hij op eens, midden in een wiskunstig vraagstuk opsprong en riep: „Neen, ik wil niet langer. Lieve hemel, waar dient dat toch voor, je maakt me gek!” Of hij ontstak in geestdrift onder de botanische les en praatte het heele uur over het wonderbaar heerlijke van de schepping, iets, wat met zijn examen niets te maken had. Eindelijk, in November 1853, schreef hij zijn vader, dat hij niet studeeren kon. En in een ernstigen, vaderlijk bezorgden brief, kwam het antwoord, dat dan ook nu de geldelijke toelage voor het laatst komen zou.

Maar Björnsson was onbezorgd. Hij leefde met een kameraad van brood met boter en thee. Hun huisheer trakteerde hen Zondags op een kop koffie, met versch wittebrood. Ze bezaten

maar één halven theelepeltje, waar ze beurtelings de kopjes mee omroerden; als ze gasten hadden ging die rond. Toen zijn huisgenoot hem later in een bevrienden familiekring introduceerde, verbaasde en amuseerde Björnsson het gezelschap niet weinig door in 't vuur van 't gesprek zijn theelepeltje, na zijn kopje te hebben omgeroerd, vliegensvlug in dat van zijn vriend te zetten!

't Werd een winter vol zorgen en ontbering. Maar toen de lente kwam, kreeg Björnsson werk als journalist. Jubelend kwam hij thuis met zijn eerste honorarium en wierp de muntjes hoog in de lucht, zoodat ze als sneeuw om hem heen vielen. Kort daarna werd hij redacteur van het studentenblad.

De beide vrienden verhuisden naar een ruimer woning, waar nog 5 andere studenten in hun onmiddellijke nabijheid kwamen wonen en zij vormden een club. Er werd hard gewerkt. Björnsson las veel, ging naar den schouwburg en vertelde op de avondbijeenkomsten wat hij gelezen en gezien had. Op een avond kwam hij thuis met een klein Duitsch jongetje van twaalf jaar. Hij had hem met een orgel op straat gezien, bibberend van kou. Hij had hem gekocht voor 10 daalders en beweerde, dat de club die som moest betalen en voor de opvoeding van het kind zorgen. Dat gebeurde. De knaap deed zijn pleegvaders eer aan. Hij werd een kundig apotheker en kreeg drie zonen, die later ook student werden.

Lie en Björnsson sloten dadelijk vriendschap. Lie vertelde later hoe de club Björnsson als hun aanvoerder beschouwde, „We voelden ons als vikings. Niemand liet zijn leider in den steek. En ik heb nooit gezien, dat Björnsson een kameraad in den steek liet. Hij was als een ranke boom, recht van stam als geen ander. Een hooge mastboom. 't Was hem een genot den storm te trotseeren”.

Björnsson ontwikkelde zich sterk in dien tijd. Hij ging veel en graag met allerlei menschen om, leefde zich geheel in hun gedachtenkring in en kwam hen met liefde tegemoet. Dit kwam later zijn stijl ten goede en gaf hem het vermogen dien

zoo fijn te nuanceeren. Maar hij schreef geen dichtwerken in dien tijd. Hij werkte alleen voor de pers, en las en vertelde. Hij bereidde zich grondig voor zijn dichterwerk voor. Bewust of onbewust?

In een artikel in 't morgenblad uit dien tijd schreef hij: „Een nieuw dichtergeslacht zal opstaan.”

In zijn couranten-artikelen critiqueert hij frisch en vrijmoedig de beroemde dichters van zijn tijd. Hij ontdekte onmiddellijk de zwakke zij van Welhaven, dien hij later warm bewonderde. Hij verweet hem zijn verlamdende zucht tot afkeuren. Wergeland noemde Welhavens idealisme, „een idealisme, dat hoog in den hemel zit en op de aarde spuwt. Men isoleert zich en spint zich in verachting in.” Tegen die richting is heel Björnsson's persoon en leven een krachtig protest. Hij zag geen fout, die hij niet luide noemde en afkeurde, soms fel en heftig, met scherpe woorden en gloeiende verontwaardiging. Maar er was ook geen fout, die hij onherstelbaar achtte, geen goede eigenschap, die hij niet warm waardeerde. Zijn levenswijsheid legde hij in den mond van Baard den schoolmeester in „de vrolijke jongen”. „Heb Uw naaste lief, Christen! Vertrap hem niet, al ligt hij in het stof. Alles wat leeft valt onder de wet van de herscheppende macht van de liefde, als die maar geprobeerd wordt.”

Intusschen viel het wachten op het aanbreken van den nieuwen tijd, die komen zou, hem wel lang. Had hij 't in Molde stil gevonden, ook in Kristiania miste hij geestelijk leven en beweging. Oude tooneelstukken werden herhaaldelijk opgevoerd en nieuwe kwamen er niet op het repertoire.

Het tooneel was in die dagen het kind van Ibsens en Björnsson's zorgen. Ibsen bestuurde het tooneel in Bergen en Björnsson bestormde met zijn journalistiek en critiek de Schouwburg te Kristiania. Hij bewonderde het Deensche drama. Reeds als schooljongen was hij verrukt over een fragment uit „Hakon Jarl” van Oehlenschläger, dat hij in een leesboek vond en zijn kameraden voorlas, bleek van geestdrift. Maar ook

daar groeide hij uit en hij geloofde in de toekomst van het Noorsche tooneel voor de Noren. En toen in 1856 weer een Deensch tooneelspeler een gastrol vervulde op het Noorsche tooneel, klaarblijkelijk met de bedoeling, dat hij een vacature zou innemen, voerde Björnson zijn kameraden aan in een hevig fluitconcert, dat twee dagen later werd herhaald.

Intusschen verdedigde hij zijn standpunt in heldere, zeer gematigde en rustig gestelde artikelen in 't Noorsche dagblad „Morgenbladet”. Niet persoonlijk was de aanval op den Deenschen acteur. Maar het Noorsche tooneel moet aan Noorsche kunstenaars de gelegenheid geven zich te ontwikkelen. Hij toont zich hier al dadelijk de geboren leider der menigte, kloek en vastberaden, rustig en bezonnen in de hitte van den strijd, vol hoop en geloof in de zaak, die hij voorstaat. Snel en welbewust grijpt hij in, verraste zijn tegenstanders, bracht op eens een helder licht over 't geheel en won den slag. Want wel stelde het schouwburgbestuur den Deenschen acteur in kwestie aan en in den loop van dat jaar nog drie andere Denen. Maar 't ging zooals Björnson voorspelde: „Het helpt den directeur niet of hij zich tegen de nieuwe ideeën verzet.... Ze worden hem eindelijk toch de baas. Ze hebben namelijk de eigenschap, dat ze groeien.“

En hij had gelijk. Zeven jaar later werd de directeur ontslagen en Kristiania kreeg een Noorsch tooneel onder Noorsch bestuur.

Björnson kwam niet ongedeerd uit den strijd. Men had hem gekwetst en het had hem pijn gedaan anderen te moeten kwetsen.

Daarom greep hij met beide handen de gelegenheid aan, als bladreferent den studententocht naar Upsala meê te maken, naar de Scandinavische studentenreunie, die daar gehouden zou worden. Hij zat op het dek van de boot en genoot van het gevoel, dat hij nu ver van alle booze blikken en onvriendelijke woorden was. Onderweg ontmoetten de Deensche en Noorsche studentenbooten elkaar en zetten samen de reis voort.

Als in een roes van jubelend geluk woonde Björnsson de feesten bij, luisterde naar de toespraken en liederen, en dronk begeerig alle indrukken in, vooral bij het bezoek aan de historische musea van Zweden. Hij werd met bloemen overstelpt en leefde als in een droom, biddend, dat God hem geven zou een dichter te worden.

Hij wilde 't weer beproeven als hij thuiskwam. Hij voelde een brandende lust om ook te spreken, maar zijn zelfcritiek hield hem terug. Van slapen kwam niet veel op die reis. En toen de gasten afscheid namen en naar de boot gingen tusschen de groetende, wuivende en met bloemen werpende menigte door, trad er plotseling een jong meisje met een lauwerkrans op Björnsson toe en reikte hem dien.

„Ik stoof een paar stappen achteruit; ze haalde immers mijn diepst verborgen gedachte te voorschijn om die te kronen! Ik zag in haar een genius, die deze opbruisende beweging in mijn ziel in arbeid en ernst wilde vastleggen. En dat deed ze nu bij het afscheid, opdat dit de som van alle indrukken te zamen worden zou. Ik stond als vastgenageld, zij, verlegen door mijn verlegenheid. Ze wist immers in de verste verte niet waar ik aan dacht, met haar krans in de tastende handen. En toen ik haar bijna barsch vroeg, waarom zij juist mij dien krans gaf, werd de kleine bang en twee tantes moesten er bij komen om me uit te leggen, dat zij haar opgedragen hadden, dien aan den student te geven, die haar 't meeste aantrok.

Dit nam ik op mijn manier op. Er waren er honderden onder mijn kameraden, die er innemender uitzagen dan ik; maar een hoogere macht had haar tot mij gedreven.

Toen ik thuiskwam sliep ik drie dagen en nachten achter elkaar, met enkele tusschenpoozen om wat te eten en te praten. Toen schreef ik mijn reisindrukken.”

En juist omdat hij eerst geleefd en toen geschreven had maakte zijn wèlslagen indruk en dat bevestigde hem in zijn overtuiging, dat zijn tijd gekomen was. Nu voelde hij zich dichter! Hij pakte zijn koffer, ging naar huis, schreef in veertien dagen tijd „*Mellem Slagene*”, (Tusschen de slagen in) en

reisde naar Kopenhagen. Daar maakte hij de schets voor zijn eerste vertellingen: „Trond” „Synnöve Solbakken” en zijn tweede drama „Halte Hulda”.

* * *

't Was noodig wat uitvoerig bij Björnssons opvoeding en ontwikkeling stil te staan. We vinden daarin de verklaring van het eigenaardige in zijn werken.

Zijn diepgaand kennen en begrijpen der oude sagen, de fijne psychologische kennis, die hij in zijn boerenvertellingen toont, de aangrijpende wijze waarop hij menschen teekent, die overvol van werkkraft en werklust door de omstandigheden als gekluisterd zijn, de strijd, dien hij veel van zijn personen laat doormaken tusschen piëteit voor het oude en de ouderen en 't brandend verlangen om het rijke leven van hun tijd mede te mogen maken, dat alles waren brokstukken uit zijn eigen zieleven. En wat hem als schrijver zoo onweerstaanbaar maakt is, dat men in elk van zijn werken een menschenhart voelt kloppen, een menschenziel hoort jubelen of klagen.

Als dichter en als mensch gaf Björnsson zich geheel, nooit met hinderlijke intimiteit, maar met de frissche kracht van een bruisend voelen, dat niet binnen zijn borst besloten blijven kon.

In zijn werken vinden we overal herinneringen aan zijn kindsheid en jeugd, en stukken van zijn eigen zieleven, maar verwerkt door zijn schitterende fantasie, zoodat het kleine tot een grootsch geheel, tot een diep menschenlijke ziele-geschiedenis werd.

In 't eerste hoofdstuk van „Paa Guds Veje” (Ole Tuft) klinkt de angst van zijn kinderjaren door voor de schrikbeelden van 't laatste oordeel en de eeuwige straffen, hem door zijn piëtistischen huisleeraar voorgehouden.

In „En styg Barndomsminde” (Een akelige kinderherinnering) beschrijft hij wat in hem omging onder 't bijwonen van de executie van den jongen moordenaar.

De herinneringen aan zijn eersten schoolmeester en den ouden Heltberg vielen samen in het beeld van den sympathieken schoolmeester Baard, in „*En glad gut*” (Een vroolijke jongen). Het uiterlijk van de jonge dame in Molde, die hem onbescheiden vond en hem door haar critiek in zijn schoolknapeneer tastte, beschrijft hij ietwat ondeugend als dat van Thomasine Rendalen.

In „*Mellem Slagene*” (Tusschen de slagen in) leent hij zijn eigen zieleleven aan Koning Sverre, waar hij hem zeggen laat: „Er zijn er, die heerschen over velen, voor wie ze een leidsman en een steun moeten zijn. Zij moeten hun smart goed verbergen, al vreet die ook diep in 't hart in; ja, al rukt en knaagt ze daarbinnen; zij moeten een glimlach op de lippen dragen. Want zij moeten aan allen moed geven, ook al hebben zij dien zelf niet. Er zijn hoofdmannen, die een schat van goeden raad voor hun land met zich omdragen, maar ze vinden niets dan misverstand op hun weg en koopen hun recht om goed te doen met den dood van veel goede mannen.”

Die aandoenlijke klacht is de naklank van den tooneelstrijd, dien Björnsson uiterlijk zoo bezonnen en rustig voerde, maar waarin hij zoo pijnlijk gekwetst werd — 'tmeest doordat hij anderen kwetsen moest.

Waar hij Sigurd Slembe den Heiligen Olof laat danken, omdat het hem gegeven werd den sterkste in 't land te verslaan, zoodat hij voelt de zwakken en de kleinen voortaan te kunnen helpen, daar hooren we de vreugd van den schoolknaap, die jubelde omdat hij ontdekte dat hij sterker was dan de sterkste jongen uit zijn klasse.

In Kopenhagen ontplooit Björnssons talent zich snel. Hij was er in een zachter geestelijk klimaat dan in Noorwegen. Hij bleef er dien winter over, las er veel, ging met allerlei menschen om en droeg er zijn „*Mellem Slagene*” herhaaldelijk voor zijn vrienden voor. Daardoor werd hem zelf waarschijnlijk pas duidelijk hoe heel bijzonder de stijl en de toon van den dialoog was. Hij was daar gekomen tot een waarheid van uitdrukking, die ver boven 't realisme van zijn tijd stond. Zijn

drama's over oudnoorsche onderwerpen en zijn boerennovellen hebben dezelfde diepte en kracht. 't Zijn geen natuurgetrouwe afdrukken van de werkelijkheid, — geen fotografieën. Maar hij had gezien hoe de elementaire krachten in de noorsche boeren van den modernen tijd nog altijd dezelfde waren als in de sagenwereld. Dat diepste menschelike gaf hij weer in een vorm, die voor zijn figuren paste — het oude Noorden herleefde. Van alle zijden werd het leven van den sagentijd in studie genomen. 't Was een lentetijd voor Noorwegen met zijn zonneshijn en bloemen, maar ook met zijn stormen en nachtvorsten. Want bij het geïdealiseerd beeld van dat oude stak vaak het nieuwe ongunstig af. En scherpe critiek bleef niet uit, o.a. op de houding van de Boeren in den rijksdag, waar ze pas toegang hadden gekregen. Björnson verzette zich tegen de eenzijdigheid van die critiek. Hij gelooft in de kern van 't noorsche volk. Het is meer getemd en dus vrijer, en de kans op vrede en verzoening wordt steeds grooter naarmate ieder wint in zelfbeheersching en wilskracht.

* * *

Van uit Kopenhagen reisde Björnson per boot naar huis terug. Drie sterke indrukken uit dien tijd vinden we later in zijn werken terug: allereerst van de zee, die naklinkt in „*Arnljot Gelline*”, waar de held van 't gedicht zijn verlangen naar de zee uitspreekt. Dan het in 't zicht komen van de Noorsche kust, wat hij vereeuwigd heeft in 't Noorsche volkslied: „*Ja, vi elsker dette landet*”, (Ja, wij hebben dit land lief.) En eindelijk het weerzien van de begroeide rotsen, waar hij aan dacht toen hij het eerste hoofdstuk van *Arne* schreef. Björnson laat de natuur meeleven in zijn vertellingen en weeft ze met zijn personen samen, b.v. in den droom van Thorbjörn.

Een wonderbaar verteller is Björnson toch! Sla zijn boerennovellen eens op. Hoe dramatisch zijn ze niet! Hoe voortreffelijk samengedrongen is de dialoog, hoe aandoenlijk en fijn de ingevlochten gedichten, hoe teekent hij een geheele stemming.

met een paar versregels, hoe zegt hij een geheel zielkundig proces in enkele volzinnen, b.v. in „*Synnöve*”.

Thorbjörn en zijn vader hebben in een gespannen verhouding geleefd van af den tijd, dat zijn vader in boosheid over zijn voortdurend vechten op feesten en bruiloften tegen hem gezegd had: „Denk er om, dat mijn hand misschien sterker is dan de jouwe”. Maar nu had Thorbjörn de zekerheid gekregen dat Synnöve hem liefhad en hij voelt zich zachter gestemd:

„Er waren veel meelzakken te dragen, die heel groot waren; sommige waren bovenmatig groot. De vrouwen stonden in de buurt te wasschen. Thorbjörn ging naar zijn vader toe: „Zal ik je helpen?”

„Och, ik zal 't zelf wel doen”, antwoordde Sämund, nam vlug een zak op den rug en bracht dien naar den molen.

„Er zijn er zooveel”, zei Thorbjörn, nam twee groote zakken, zette zijn rug er onder, greep over zijn schouders met elke hand een, en steunde ze op zijde met de elbogen. Halfweg kwam hij Sämund tegen, die terugkwam om een anderen zak te halen. Hij zag Thorbjörn snel aan, maar zei niets. Toen Thorbjörn terugkwam ontmoette hij Sämund met twee nog grooter zakken. Dezen keer nam Thorbjörn één kleinen en ging daarmee naar den molen. Toen Sämund hem nu tegenkwam, keek hij hem weer aan, maar nu langer dan den vorigen keer.

Toen kwamen ze te gelijk bij de zakken terug.

„Er is een boodschap voor je gekomen van Nordhaug”, zei Sämund. „Ze willen je daar op de bruiloft hebben.”

Ingrid zag smeekend van haar werk naar hem op en de moeder ook.

„Zoo”, antwoordde Thorbjörn droog; maar nam toen de twee grootste zakken, die hij vinden kon.

„Ga je?” vroeg Sämund.

„Neen.”

Björnssons vermogen om te nuanceeren maakt zijn kindertooneelen superieur. Ik herinner me hoe in 't eerste hoofdstuk van „*En glad gut*” (een vrolijke jongen) het tooneel van de twee kinderen en den bok op de rots ons tref, toen we dat

voor 't eerst in handen kregen, als een juweeltje van kracht en eenvoud, als een meesterstuk van den eersten rang.

Zijn vertellingen hebben een zeldzame frischheid met hun korten, snellen dialoog, hun teerheid van stemming, hun groote dramatische kracht; het forsche, ingehoudene uit de oude sagen, de fijne buigzaamheid van de moderne schildering is er vereenigd in ongeëvenaarde harmonie.

* * *

Wie 't groote verschil heeft gevoeld tusschen het sterke vereenigingsleven in Denemarken en het gesloten en in zich zelf gekeerde der Noren, zal het begrijpen, dat Björnsson uit Kopenhagen thuiskwam met den innigen wensch als een tweeden Harald Haarfager, maar dan op geestelijk gebied, zijn land tot één vereenigd rijk te maken.

In zijn journalistiek komt die gedachte telkens terug. Hij zag in een nationaal tooneel een middelpunt, waarom het volk zich vereenigen kon. Hij voelde de kunst als een middel om allen samen te binden. De Noren waren in hun geestelijke ontwikkeling ten achter geraakt, doordat de snelle vooruitgang van de industrie sinds de afscheiding van Denemarken in 1814 te veel aller aandacht en kracht in beslag had genomen. Dat moest nu worden ingehaald. En aan dit doel wijdde hij zich geheel.

Met vreugde nam hij het aanbod om directeur te worden van den schouwburg te Bergen aan. Hij werkte er met vuren ijver en de tooneelspelers hadden hem lief. Maar het publiek waardeerde het tooneel toen nog te weinig, en Björnsson verbruidde het bij de inwoners van Bergen door openlijk en met warmte de partij van zijn voorganger te kiezen, die om een strijd met het tooneelbestuur zijn post verliet.

Een jaar later, in 1858, werd hij redacteur van de Bergensche courant: Bergensposten. Toen begon hij deel te nemen aan het politieke leven. Een onmiddellijk gevolg daarvan was, dat hij voordrachten moest houden in een verkiezingscampagne.

Bij die gelegenheid werd zijn schitterend talent als volksrede- naar ontdekt. Als zoodanig was hij bijna overdadig toegerust. Een stem met sterken metaalklank, maar buigzaam tot de fijnste modulaties toe, een forsche gestalte en een sprekend fraai gevormd, zéér beweeglijk gelaat, een aangeboren zekerheid en gratie van beweging en dat gepaard met een rijk, sterk bewogen innerlijk leven, een zuiver, krachtig voelen — dat alles maakte een toespraak van Björnson wel iets zeer buitengewoons. Hij had zijn toehoorders volkomen in de macht. In den gespannen tijd tusschen Zweden en Noorwegen hield hij eens een politieke rede en sprak over zijn tegenstanders met zooveel waardeering en juist begripen, dat ze daardoor meegesleept, hem luide applaudisseerden.

Zijn invloed in politieke zaken was zoo groot, dat men sprak van zijn „dichterpolitiek”. En die zette haar stempel op zijn tijd, hoewel hij nooit eenig politiek ambt bekleedde.

* * *

't Zou uitlokkend zijn, Björnsons ontwikkeling en verder leven op den voet te volgen. Maar dit zou ons te ver voeren. Zijn invloed groeide voortdurend. In 1859 trok hij naar Kristiania om de redactie van een courant over te nemen. Hij was in Bergen gehuwd met een jonge tooneelspeelster, Caroline Reimers. Ook daar nam hij met vuur deel aan 't politieke leven.

Als een staaltje van zijn invloed wil ik alleen maar het volgende aanvoeren: Een zekere Arne Kulturestad was ter dood veroordeeld wegens moord. Het vonnis was geveld en bekend gemaakt. Björnson bezocht hem in de gevangenis en kreeg den indruk, dat de moord niet met voorbedachten rade was gebeurd, maar eigenlijk bij ongeluk. Hij schreef daarover in de bladen, ontleedde het karakter van den veroordeelde en toonde de onmogelijkheid aan, dat zoo iemand tot een moord met voorbedachten rade kwam. Zijn verbazende psychologische kennis bleek ook hier. Zoo krachtig en overtuigend was zijn be- toog, zóó sterk werkte het in op de publieke opinie, dat er na

ongeveer zes weken een adresbeweging ten gunste van den veroordeelde op touw werd gezet en de koning hem genade schonk. Zijn straf werd in levenslange gevangenisstraf veranderd, maar na 18 jaar werd hij vrijgelaten om zijn uitnemend gedrag in de gevangenis.

Tot 1860 bleef Björnson in Kristiania. Toen trok hij, met een reistoelage van de regeering, met vrouw en kind naar Rome. Van dien tijd af woonde hij bij afwisseling in 't buitenland en in Noorwegen. In Parijs woonde hij vrij lang, en zelfs naar Amerika reisde hij om er voordrachten te houden. En intuschen schreef hij zijn meesterwerken en streed meê met woord en geschrift in zijn vaderland zoo vaak een quaestie van belang aan de orde was. Zijn stem werd er altijd gehoord en zijn woord had er groote kracht.

Naast zijn vertellingen schreef hij romans, dramas en lyrische gedichten. Misschien zijn zijn romans het zwakste gedeelte van zijn werk. Schitterende bladzijden springen er uit te voorschijn, maar ze hebben iets fragmentarisch en de strekking van een enkele is verouderd. Zoo zuiver van bouw en evenwichtig als zijn vertellingen zijn ze niet. Toch blijft b. v. „*Vlaggen in de stad en in de haven*” nog altijd actueel voor ieder, die zich voor meisjesopvoeding interesseert. *Paa Guds Veje* (Ole Tuft) wordt nu op nieuw actueel door den gang van zaken in ons land. En uit zijn laatste roman „*Mary*” spreekt een frischheid, die ons zou doen meenen, dat de schrijver een jong man was.

Zijn drama's laten zich verdeelen in twee groepen, de historische en de moderne. De meeste historische behandelen motieven uit den sagentijd. Ze zijn verwant met zijn novellen. De indrukken van zijn jeugdleven onder de boeren op de rotsen en die van het lezen van Snorres Konings-Sagen zijn samengegroeid in zijn herinneringen. En vaak werkte hij aan een vertelling en een sagedrama of gedicht te gelijk. Over de drama's *Halte Hulda*, *Mellem Slagene*, *Sigurd Slembe*, *Koning Sverre*, *Sigurd Jorsalfar* en 't gedicht *Arnljot Gelline* ligt een wondere hoogheid en kracht. Ze doen de oudheid herleven in volle

sterkte en pracht. Als reuzenfiguren uit een eindeloos ver verleden duiken de personen voor ons op, en toch zijn ze zoo levend, zoo menscheijk. We voelen ons aan hen verwant. Over de taal ligt dat waas van grootheid en rust, dat in harmonie is met de groote zielsbewegingen, die ze weergeven moet. En de teruggehouden kracht, de beheerschte hartstocht grijpt ons er machtig aan.

Behalve die historische dramas schreef hij een groep tooneel stukken, die het moderne leven behandelen en in verband staan met de vragen van den dag. In „*De Nygifte*” (de jonggehuwden) geeft hij een stuk huwelijksleven. Een jonge vrouw voert strijd tusschen haar groote gehechtheid aan haar ouders en haar liefde voor haar man; haar echtgenoot is in strijd met zich zelf en weet niet of hij het recht heeft haar van haar ouders weg te nemen en zoo zich vrij te maken uit deze voor hem drukkende verhouding.

In „*Redaktören*” (de Redacteur) geeft Björnson een felle satire over de pers, en in „*En Faillit*” (een failliet) brengt hij de economische crisis, die in Noorwegen heerschte en zoo menig handelsman meesleepte, op het tooneel, aanvankelijk tot groote ergernis van zijn landgenooten. Later is dit stuk 50 maal in Kristiania en 40 maal in Kopenhagen opgevoerd.

In „*Kongen*” (de Koning) pleit hij voor de republiek, door den held van het stuk, die probeeren wil een echt democratisch vorst te zijn, te laten ondergaan. Als tooneelwerk is 't stuk niet goed geslaagd, maar door een fijne lyriek, die door 't geheele werk gaat, heeft het voor den lezer een zeldzame beking.

De groote quaesties van den dag leefden sterk in Björnsons geest en de reflex vinden we in zijn werken. In „*Leonarda*” en „*En Hanske*” (een handschoen) behandelt hij het vraagstuk van de dubbele moraal voor mannen en vrouwen.

Voor al in 't laatste drama stelt hij de quaestie zoo scherp mogelijk. Karakteristiek is het, dat de vrouwen jubelden toen dat stuk uitkwam en dat het onder de mannen een felle polemiek wekte. 't Riep bijna een even heftigen storm op als Ibsens „*Nora*”. In verband daarmee heeft Björnson een

reeks voordrachten, die hij tot titel gaf „*Engifte og mangelifte*” (met één gehuwd en met velen gehuwd), die als vonken in het buskruit werkten en waarbij hij heel zijn schitterend reddenaarstalent ontplooidde. Hij heeft er zeker het zijne toe bijgebracht, dat het eindoordeel over die vraag bij verreweg de meesten nu vrijwel vast staat.

Ook de drama's: *Paul Lange en Thora Parsberg*, *Laboremus Paa Storhove* en *Daglannet* bewegen zich in onzen tijd. Ze zijn meesterstukken van psychologie. De vrouwefiguren munten uit door iets teers en fijns, en zijn blijkbaar met liefde geteekend. Eenigszins apart staat „*Over Ævne*”, (Boven menscheijke kracht), een aangrijpend dubbel drama. Het tweede gedeelte werd twaalf jaar na het eerste geschreven. Met welk een volledig begrijpen teekent Björnson hier de hoofdpersonen die hij laat ondergaan; met wat zeldzame helderziende rechtvaardigheid schetst hij de strijdende machten in onze maatschappij, de werkgevers en de arbeiders beide.

We hooren den strijd tusschen wondergeloof en twijfel, tusschen kapitaal en arbeid, razen om ons heen, om aan 't eind den indruk te behouden, dat het bovennatuurlijke geen redding brengen kan, en we voelen den maatschappelijken strijd zich oplossen in de woorden van Rachel: „Er moet iemand beginnen met te vergeven.”

„*Naar den nye vin blomstret*” (als de jonge wijn bloeit) was zijn laatste werk. Heel een stoet jonge meisjes laat hij schertsend en lachend over het tooneel gaan. En haar frissche levenslust sleept de ouderen mee, zoodat ze weer jong worden. Wie dat *leest* voelt niet anders, dan een zonnige lentescherts, waar hier en daar een pittig gezegde of een fijn trekje spreekt van den ernst, die er achter schuilt. Tot mijn verbazing hoorde ik, dat zij, die 't zagen opvoeren, zich gekwetst voelden door iets grofs. Dat moet aan de opvoering liggen. Er waren er velen, die 't alleen lazen en aan iets grofs zelfs niet dachten!

Maar 't beste, 't kostbaarste van heel zijn literaire nalatenschap aan zijn volk is buiten twijfel zijn lyriek. Björnssons verzen lezen is een zeldzaam genot. Als voorjaarsbloemen, als len-

testormen, als geurige rozen en vogelgekweel zijn ze, die frissche melodieuze liederen met hun prachtig rhythmie, hun fijne woordkeus. Ze zijn zoo wondermooi genuanceerd, schertsend en streng, klagend en troostend, sterk door ingehouden gevoel en uitbarstingen van woeste droefheid. De klachten van Bergliot en Arnljot Gelline, de liedjes in de boerennovellen, de zangen die Nordraak op muziek bracht, ze varieeren van reuzenkracht tot 't teerste gevoel. Ze spreken van den verren blik van den ziener en 't liefderijk waarnemen van wat zich roert in 't kinderhart. 't Bijna onuitsprekelijke wist Björnson te zeggen, de ragfijne emoties breken niet tusschen zijn vingers, heel Noorwegen zingt zijn liederen. Is 't wonder dat er een storm van droefheid over 't land ging toen hij stierf?

Als een vorst is hij begraven. Op kosten van den staat werd hij van Parijs, waar hij overleed, naar Christiania gebracht. Een eskader stoomschepen ontving de boot, die zijn lijk aan boord had, aan den ingang van de haven. 't Koninklijk saluut donderde uit de kanonnen van de vesting en de klokken luidden in de stad terwijl de kist aan land werd gebracht. Gezanten en overheidspersonen in Frankrijk, Duitschland en Denemarken bewezen hem hulde op zijn laatsten tocht. De Europeesche regeeringen zonden bewijzen van deelneming naar Noorwegen. En aan zijn graf stond heel zijn volk met liederen, bloemen en tranen. En de woorden van Knut Hamsun klonken in aller ziel: „Als hij zwijgt, wordt het doodstil”.

* * *

Björnson was altruïst in den vollen zin van het woord. Hij was een machtige persoonlijkheid, een man van karakter. En heel zijn rijk zieleleven, al de warmte van zijn groot hart ging uit naar de menschen.

Wanneer we hem bestudeeren, voelen we de waarheid van de woorden van Prof. de Bussy:

„Meer kracht dan van duizend werken van nijverheid of van kunst, dan van schatten geld, dan van boeken vol weten-

schap gaat er uit van een goed hart. Meer kracht dan van tallooze daden van weldadigheid en maatschappelijk nut gaat er uit van één karakter."

Björnsons groot, warm hart en zijn nobel karakter hebben hem gemaakt tot den ongekroonden koning van Noorwegen.

* * *

Het zuiverst beeld van den indruk, dien hij bij zijn dood in de harten der Noren naliet, geeft zeker het volgend stuk, dat op het herinneringsfeest te zijner eere in den schouwburg te Kopenhagen is opgevoerd.

EEN NASPEL

DOOR

L. C. NIELSEN.

Tooneel en personen zijn hetzelfde als in „*Als de jonge wijn bloeit.*” Zonsondergang; de bergtoppen op den achtergrond liggen in roodachtig licht. Een kerkklok luidt vredig in de verte.

Als het gordijn opgaat zitten Mevrouw Arvik en Arvik op den voorgrond, waar de laatste zonnestralen hen kunnen bereiken, beiden voorovergebogen luisterend naar de geluiden van den stervenden dag. Na een oogenblik zwijgens legt Mevrouw Arvik haar hand op die van Arvik.

MEVROUW ARVIK.

Ja, Arvik. Tot het laatste toe een glimlach.

Vol levensvreugde met ernst doorweven, altijd jong door de overdadige kracht van de jeugd! Nu hooren we over rotsen en velden de doodsklok luiden. Dat groote, mooie leven is voorbij!

Met een lach ving het aan, toen jij en ik nog kinderen wa-

ren, lang, lang geleden. Hoog opvlammend ging het fier zijn weg, en met een glimlach door tranen heen werd het uitgebluscht....

O Arvik, maar wij beiden hebben het toch gezien, machtig in Lente's volheid, lieflijk in den Herfst, nu in het rijke avondpurper.

Wij hebben het toch gezien, wat eens als een sage zal klinken, die maar weinigen zullen durven gelooven: een leven, dat als een heerlijke regenboog was.

ARVIK.

Je zegt dat zoo zacht, zoo stil.... En toch ben je zelf als verstijfd van leed.

MEVROUW ARVIK.

Arvik, diep in mijn ziel knaagt en woelt de smart. Ik moet haar bedwingen vóór ze aanzwelt tot een storm. Een verlies als dit kan niet door tranen worden verzacht. Wie schreien kan, lijdt niet zooveel.

(Ze staat op, gaat naar den achtergrond, maar keert zich weer naar hem toe).

En juist van avond! 't Ware heiligschennis, als klachten deze stille vree verstoorden, die als de weerschijn van zijn laatsten glimlach is.

ARVIK.

Maar toen hij zweeg, werd het zoo stil in 't land, — zoo angstig stil als nooit te voren; — leeg en stil als de angst voor een dreigend gevaar. Och, hoe kon 't ook anders. Hier lagen immers tot nu toe al zijn krachten en gaven als een bundel snaren gespannen over 't gansche land, van af de Noordkaap tot de kust van Denemarken. Hier zag ik tot nu toe zijn voorhoofd. 't Was als dat van een hoofdman, met de vaste wenkbrauwbogen, als poorten van een schoon paleis! En de klank van zijn stem uit zijn fiere borst was als frissche lentejubel of machtige strijdvreugde, nu teer dan streng in ernst en scherts. De rotsen weerklonken van liederen, de echo kaat-

ste ze terug over Noorwegen — en verder — zoo ver Gods wegen gaan en de eene mensch den anderen kan verstaan.

Hij was immers als het licht! Als hij sprak week de angst voor de duisternis; en een sterke lentestorm rees en daalde met breede golven als de zee van Arnljot Gelline, die haar zout afzet op onze stranden.

Maar hier werd het stil toen hij zweeg, zóó stil alsof een geweldige aardstorting over het land was gegaan, en wij zijn nog als bedwelmd door het gedreun.

MEVROUW ARVIK.

Ach, 'k heb het wel gevoeld, dat dit gebeuren zou, en de angel van 't gemis heeft me in het hart gestoken. Maar nooit heb ik voluit begrepen, wat er met hem ten grave dalen zou.

Arvik, daar ging iets van ons eigen zieleleven. Ja meer: daar ging iets meê van dat, waar wij een deel van zijn; — ja, meer nog... Wie weet — ging daar niet alles wat wij hadden, vereenigd in zijn groote, reine ziel? Hij was met ons van af ons eerst ontwaken, zijn eerste liederen hoorden we uit Moeders mond, en alles wat *wij* leefden, wilden, liefhadden — dat alles dunkt mij, kan ik in hem zien.

ARVIK.

Ja, dat is waar. Zijn hart nam alles in zich op, en gaf het warmte en groeikracht. Hij hief het hoog op zijn armen en droeg het zingend naar het altaar aan de zon gewijd. Daarom vond hij den weg naar ieders huis en bracht bezieling er en licht. Hij tuchtigde en voedde op, zelfs in zijn toorn een vriend, vól liefde ook als hij sloeg.

Hij ging door 't dal als een Aprildag; — nu zon, dan regen, nu storm, dan sneeuw; — en eer men 't weet lacht en schittert het veld als met duizend stralende oogen; de grond wordt week, die vroeger hard was en er is zachtheid in zijn spoor. De beek huppelt en springt en stroomt over, en wekt alle slapende leven, terwijl de hemel, tusschen dreigende wolken door, blauw wordt, zacht en diep als moederoogen. Maar opeens

komt de lawine van den dood: de gletscher glijdt, het hoofd met ijs bedekt, neer over 't noorden. Grootsoch en heerlijk om te zien; als een ploeg doorsnijdt hij de aarde.

(Intusschen zijn Helene, Alberta en Gunda stil naar buiten gekomen op het terras rechts. Ze blijven staan als ze Arviks en mevrouw Arviks oogen ontmoeten, en ze zien elkaar een oogenblik zwijgend aan. In de diepe, droevige stilte valt het luiden van de kerkklok in de verte iets sterker in).

ARVIK.

(Terwijl hij haar tegemoet gaat).

Ja, kindren...

HELENE.

(Treedt vooruit).

We weten 't Vader. Zeg u maar niets meer. (Daar barst Gunda's verdriet los. Ze loopt naar mevrouw Arvik toe en verbergt luid schreiend het hoofd in haar schoot, terwijl Alberta haar wang tegen haar vaders schouder leunt).

ALBERTA.

Ach vader! O, waarom, waarom toch? —

ARVIK.

Alberta!

MEVROUW ARVIK.

(Strijkt Gunda over 't hoofd).

Ben je zoo bedroefd? Zoo pas nog lachte je en huppelde, in jonge vroolijkheid. En nu schrei je, als moest je arme hartje breken.

ARVIK.

Ja, Gunda, jij kunt schreien, dat is 't recht van hen die jong zijn. Wij oudren moeten zwijgend dragen ons gemis. En toch verloren wij veel meer. Zie je, ongerept staan daar zijn werken voor jou en alle jonge menschen als een erfenis. Maar voor ons oudren was zijn levenswerk meer dan zijn

kunst. Hij welfde ons den tempel zelf van 't leven, waar vol het orgel bruiste van den tijd. Hij droeg ons waar wij dreigden neer te zinken. Maar nu, van avond stortte onze tempel in, en 't orgel is verstomd...

(Gunda's luid schreien klinkt bijna wanhopend. Mevrouw Arvik buigt zich voorover en kust haar in den nek).

MEVROUW ARVIK.

Maar kindje, kindje toch, hoe ben je zoo verschrikt door 't ernstig luiden van de doodsklok. Toe, wees maar wat kalmer.

ARVIK.

Straks houdt het luiden op. Nu klinkt het nog.

HELENE.

Maar eer de nacht daalt, willen we zijn geest van licht en sterke daden oproepen. En bevend dragen we hem tegemoet op onze uitgestrekte handen 't vuur van dankbaarheid, dat brandt in onze harten en hoog opvlamt.

ALBERTA.

O, hoe heerlijk is een leven als het zijne, zóó machtig en zóó groot. En dan te sterven en nog in den dood het leven lief te hebben.

HELENE.

Hoe had hij ons lief! Hoe moeten we hem niet liefhebben!

ALBERTA.

We gingen als in geuren en in zonneschijn bij 't klinken van zijn liederen, als bedwelmd door lenteluchten, die ons tegenwoeien.

HELENE.

En wij begrepen vol bewondring en half met schroom hoe teer, hoe fier en mannelijk hij ons begreep.

ALBERTA.

We luisterden naar hem en voelden ons zoo veilig, gedragen door zijn glimlach en zijn sterke levensvreugd.

HELENE.

Hij leerde ons blijdschap, die kan schreien en dat groot verlangen, dat veel meer is dan geluk.

ALBERTA.

En onze droomen gaf hij vleugels. Ze stegen op naar 't licht, uit onze ziel. En zingend gingen zij het leven in — *hij* had ze moed gegeven.

GUNDA.

En 't leven, ... 't Leven, O, wat werd dat mooi!

MEVROUW ARVIK.

Ja, kinderen, wat is dát waar, wat je daar zei? Veel heeft hij liefgehad, maar op jelui, jonge meisjes en al je jonge scherts en lachen rustten zijn oogen vol van vreugd, zooals de zon, die zonneglans uit bloemenkelken trekt. Ja, jelui hebt gelijk, hoe moeten jelui hem niet liefhebben!

GUNDA.

Ja, ja!

HELENE.

O mocht ik als moeder eens een kind in mijn armen dragen. Hoe zou ik het leeren zijn kracht, zijn warmte, de eeuwige schoonheid van zijn persoonlijkheid, de eeuwige lente in zijn liederen lief te hebben. Want van den mond van den moeder naar de ziel van het kind schrijdt de onsterfelijkheid voort.

ARVIK.

Doe dat, Helene! Leg in de jongeborenen de zaden van zijn werk, zoodat het niet sterven kan. Zaai zijn liederen in het opkomend geslacht: — een frissche lente, een zomer vol blijheid zal er uit ontploeien.

HELENE.

Ach! honderd duizenden van jonge harten zijn als het mijne vol! Is er in 't Noorden nu wel één jong meisje, dat niet bedroefd is en niet dankbaar fluistert: „Vaarwel, vaarwel!”

Wij zijn door 't heele land vereenigd in zijn naam en voelen ons als zusters bij dit zoo droef verlies.

(Van uit den achtergrond is Marna stil aangekomen; ze blijft aarzelend staan, maar gaat dan weer voort. Over de schouders heeft ze een donkere shawl. De kleuren aan den avondhemel verbleeken. Nauwlijks hoort men nog 't luiden van de klok.)

ALBERTA.

(Wendt zich naar haar toe.)

Marna!

GUNDA.

(Loopt op haar toe.)

O, Marna, weet je 't al? (Marna ziet haar aan, zoodat zij staan blijft, legt den arm om haar schouders en komt met haar naar voren. Ze ziet er uit, alsof haar gedachten ver weg zijn.)

MARNA.

Klokken luiden, luiden, luiden... van verre en van nabij. Of 't bloemkelken zijn of kerkklokken, ik weet het niet! Maar in goudglans liggen de rotsen. En de avond is heerlijk. Waarom zullen we schreien!? Een vol rijk leven is volbracht.

Dat is vreugde!

Ik heb hem gezien, den priester van het Noorden. Hij stond hoog opgericht aan den steven, sterk in storm en branding, op weg naar iemand, die stervende was.

Als wolken trokken zijn gedachten over zijn voorhoofd, zijn sterke, rijke oogen ontmoetten de mijne. En hoog stegen de golven van dankbaarheid in mijn hart. En nu stroomden ze weer terug met tiendubbele kracht, dankbaarheid voor al wat hij me leerde aan groots en schoons, te groot, te schoon voor tranen. En daarom heb ik geen tranen voor hem, maar enkel, enkel dankbaarheid, niets dan woorden van dank.

Ik zag hem, den priester van 't noorden, toen hij heenging om zelf te sterven. Nu hoor ik droef van rots tot fjord een roepstem: „Keer tot ons weer!”

En berk, en den, en 't heikruid in hun spoor gaan naar den rand van de rots en staan daar over zee te staren: „Keer tot ons weer!” En de arend drijft daar op zijn breede vleugels hoog boven de rotsvlakte als een krijgsman op den uitkijk en tuurt en tuurt: „Komt hij nog niet?”

En hij zal komen, door de golven gedragen met den weemoed van heel een wereld om zich heen!

Want *hier* is de volheid van zijn werk. Hier, in Noorwegen geurt de bergweide in zijn zonneshijn en het dal deint zingend in den nevel, zooals een bruidsboot, door de bries gestuwd, versierd met bloemen, met muziek aan boord, zeilt voor den nachtwind, door zijn vaste hand bestuurd.

Zie naar de bergen, hij heeft ze bekleed, de aarde op de akkers — hij heeft ze bereid. Zie over 't land: uit huis en hut schijnt licht, waar 't vroeger donker was. Wie heeft in al die duizend vensters licht ontstoken? Wie lokte lenteleven uit de winterkou.

Ga rond in 't land en vraag de armsten van de boeren en den visscher in het fjord, den jongen zeeman in de kleinste haven, ja, vraag 'het vrij aan iedereen in 't noorden: „Wie heeft het sterkst met liederen U omhoog geheven.” En allen noemen U uit één mond Björnssons naam, met warmen dank uit liefdevolle harten.

ALBERTA.

Daar komen menschen uit het dal. In dichte drommen komen ze, als voor een optocht.

GUNDA.

Hoor! Ze zingen.

(Eerst zwak, dan gedragen door sterke mannenstemmen klinkt het:)

„Ja, wij hebben dit land lief, zooals het, vol groeven en verweerd, opstijgt uit het water. We hebben het lief en denken aan Vader en Moeder en aan de sagen, die onze aarde met droomen vullen ¹⁾).

1) 't Noorsche volkslied; de woorden zijn van Björnsson.

't Gezang gaat voort, wordt zachter en sterft weg. Stilte! Allen hebben staan luisteren naar den achtergrond gekeerd, behalve mevrouw Arvik, die links zit en met de oogen vol tranen voor zich uit ziet. Arvik gaat na een korte pauze naar haar toe. Ook hij is diep bewogen).

ARVIK.

Hoorde je dat? Ze zongen.

MEVROUW ARVIK.

Knikt zwijgend.

ARVIK.

(Midden op het tooneel, half naar den achtergrond gewend, in een hartstochtelijke uitbarsting van smart.)

Ja, breng hem zingend naar huis, breng hem ons zingend terug.

Breng hem zingend over de zee naar huis, naar een graf in onze aarde — bij zijn moeder! 1)

MEVROUW ARVIK.

Bij zijn moeder....

('t Gezang klinkt nog weer in de verte, terwijl het gordijn langzaam neergaat.)

MARGARETHA MEIJBOOM.

1) Toespeling op een van Björnsons schoonste lyrische gedichten: „Syng mig hjem.”

EERBIEDIG EN DANKBAAR OPGEDRAGEN

AAN

Z. D. H. MONSEIGNEUR H. VAN DE WETERING,
AARTSBISSCHOP VAN HET AARTSBISDOM UTRECHT.

HERBERT VAUGHAN.
(PHOT. BASSANO.)

FRANÇOIS RICHARD.
(PHOT. PETIT.)

HERBERT VAUGHAN — FRANÇOIS RICHARD,

KARDINALEN-AARTSBISSCHOP VAN
WESTMINSTER EN PARIJS.

„Ecce Sacerdos Magnus” few have ever better deserved the Church's salute to the saintly Prelates of old. For Herbert Vaughan was great in all the distinctive attributes of the priesthood. One with a subtler power of influencing the public mind would have been more universally understood from the first. But in the long run character tells, and the whole man now stands before us. His deficiencies are seen to be largely the defects of great qualities.

Each has his own work — the thinker and the man of action. Each will be best appreciated on earth by those who see best the particular sphere which the action of each most successfully affects. In another world both will be seen to have done a work meritorious in proportion to the singleness of its aim, useful in proportion to its success in helping those whom their tasks most closely concern.

WILFRID WARD.

Telle a été l'admirable unité de sa vie. Pie X l'a proclamé „modèle inoubliable de vie sacerdotale et de pasteur fidèle.” Jusqu'à la fin, le Cardinal Richard a été homme d'Eglise, l'homme de Dieu, l'homme du devoir, et, pour lui appliquer, en les modifiant un peu, les paroles de son cantique à la bienheureuse Françoise d'Amboise : „Prêtre, évêque et Breton toujours.”

H. ODELIN

Het was in den aanvang van Augustus 1903, dat Paus Leo XIII de oogen sloot. En het was slechts zeer weinige dagen nadat deze bejaarde Heilige Vader ter eeuwige ruste was ingegaan, dat de schilderachtige stoet van de Prinsen der Katholieke Kerk zich op den laten avond door de groote

poort van het Vaticaan deed binnenrijden, allen opgaande naar het Conclave, dat den nieuwen Paus zou kiezen, en allen beseffende, dat een onder hen niet op den afgelegden weg terugkeeren, doch binnen de muren van St. Pieter zijn verder leven doorbrengen zou. Want een hunner zou tot Paus worden verheven, en een hunner zou het voortaan onmogelijk zijn om buiten den heiligen grond van het Vaticaan te treden in de hoofdstad van dat Italiaansche Koninkrijk, dat den Heiligen Vader zijn wereldlijk gezag heeft ontnomen. Men meende te voren te mogen aannemen, dat het Conclave een der Italiaansche Primaten zou verkiezen en onder dezen waren dan ook de voornaamste der Papabili, doch de belangstelling, waarmede de keuze zelve werd tegemoet gezien, werd verwacht over geheel de wereld, toonde meer dan de gewone nieuwsgierigheid in den dagelijkschen loop der zaken; toonde, dat men ook overal het belang begreep, hetwelk voor geheel deze wereld in deze keuze opgesloten lag. Men heeft den Heiligen Vader in 1870 zijn wereldlijk gezag ontnomen, maar men heeft er tegelijkertijd zijn spiritueel gezag door vergroot en verhoogd; dat geestelijk gezag is er een, dat in meerder of minder sterkte mate wordt erkend tot ver over de grenzen, welke de Katholieke Kerk te trekken heeft. Wij zijn niet meer in de woelige dagen der Middeneeuwen, dat een Gregorius de Groote den banvloek uitspreekt over een der machtigste monarchen van zijn tijd; wij zijn ook niet meer in de tijden, die dezen banvloek een universeel effect konden waarborgen, maar wij zijn nog wel in een eeuw, dat meer dan een der machtigen onder de machtigsten een gang naar Canossa doet, hoeveel hem dit ook kosten moge. Waarom? Omdat de macht der Kerk, en der Katholieke Kerk steeds in het bijzonder, een geestelijke macht is, die ook in dezen tijd eerbiediging vindt; omdat misschien in dezen tijd, welke van materialisme niet geheel en al is vrij te pleiten, deze geestelijke macht invloed heeft te, meer naarmate men voelt in dat materialisme alleen geen bevrediging te kunnen vinden; en omdat men tegenwoordig mag

zeggen alleen rekening te houden met feiten en met cijfers en met gegevens, doch nimmer geheel ter zijde heeft kunnen stellen den indruk van grootsche gedachten, den invloed van groote daden, en het gezag, dat vanzelf spreekt voor hen, die van deze gedachten de dragers zijn.

En dat, wat wij in Rome aanschouwen voor geheel de wereld, dat vinden wij in zekeren zin, en sterker of minder sterk naarmate de Katholieke godsdienst in het betrokken land ook meer of minder overheerschend is, in elk land in het bijzonder eenigszins terug. Allicht spreekt juist dit geestelijk gezag het krachtigst in de groote dingen, en voor die groote dingen ziet uitsluitend Rome zich geplaatst; allicht voelen wij 't daardoor niet zoo, kunnen wij 't misschien niet voelen, voor een deel zelfs ontkennen; geheel en al weg te cijferen, valt het evenwel niet. En het is juist dat, wat de Katholieke Kerk zoo sterk maakt, zoo hecht aaneengesloten tegenover andere verbrokkelingen, wat haar en hare macht nog doet reiken tot over de grenzen der natiën heen. Daar is in die nationale Katholieke centra iets, dat verbindt en veel, dat scheidt, maar dit laatste wordt niet gezien in de eerste plaats, dit laatste wordt terzijde gesteld, wanneer grooter belangen in het spel worden geacht. De Heilige Vader zetelt in Rome, doch in elke kerkprovincie zetelt de Aartsbisschop, die verantwoordelijk is voor de Katholieke belangen in het omvattende land, die verantwoordelijk is voor de zielen der Katholicken, en die deze verantwoordelijkheid draagt tegenover den Paus, den Stedehouder van Christus op aarde. Hij heeft voor zijn land te besturen, te raden, te beslissen, en waar de macht van Rome door hare geschiedenis en door geheel de ontwikkeling van haar wezen steeds verder heeft gereikt en nog altijd verder reikt dan de Kerk alleen, daar is hij een machthebber zonder materiele wapenen, doch met geestelijk gezag, waarnaar geluisterd dient te worden en ook in onzen tijd geluisterd wordt. Daar hangen somwijlen vele belangen aan hem, daar wordt veel door hem uitgesproken, dat grooten invloed heeft.

En waar hij uit den aard van zijn ambt een man moet zijn van rijpe en rijke ervaring, een man van gezag en groote ontwikkeling, daar zijn slechts luttel omstandigheden noodig om hem ook te stempelen tot man van beteekenis.

Bij den aanvang van deze eeuw telde de Katholieke Kerk onder hare Primaten van vreemden, d. w. z. van niet-Italiaanschen bodem, twee figuren, welke in elk opzicht mannen van beteekenis waren. Van beteekenis reeds om de wijze, waarop zij hun Kerk dienden, en niets anders wenschten dan dat, geen geluk kenden daarbuiten. Herbert Vaughan nam op den zetel van Westminster de plaats in van Wiseman en Manning, wier namen alleen reeds voldoende zijn om een periode voor oogen te brengen van Katholieke renaissance op Engelschen bodem. François Richard zetelde te Parijs als nationaal hoofd der Katholieke Kerk in Frankrijk, het land, dat Leo XIII smartvol noemde „de oudste dochter der Kerk” en dat juist in de laatste dagen van zijn beheer voor Rome zulke moeilijke vraagstukken, zoo zwaar vol te houden strijd te zien gaf. Het mocht de vraag wezen wie dezer beide mannen een zwaarder taak had; hij, die te Westminster kwam als de opvolger van twee grooten onder de grooten, tegenover wie hij zich als een geestelijk minderwaardige zelf gaarne erkende, of hij, die temidden van het wufte Parijs moest trachten den stroom, dien hij beschouwde als gericht tegen de Katholieke Kerk en hare instellingen, te stuiten en af te leiden in andere beddingen; maar de vraag kon niet zijn wie van deze twee met meer ernst en meer ijver zijn taak volbracht en gelukkig was door de taak zelve, geheel afgezien van de resultaten. De omstandigheden plaatsten deze beide mannen ook buiten hun kring naar voren op eene wijze als anders niet geschied zou zijn misschien; de omstandigheden echter hebben hen niet gemaakt tot een man van beteekenis, maar hen wel voor ieders oog als zoodanig doen erkennen.

Herbert Vaughan en François Richard waren beiden Prinsen der Katholieke Kerk, maar hun hooge positie mocht dezelfde zijn, hun personen waren zeer verschillend. Als wij denken aan de ideëele figuur, die Marie Corelli ons zoo boeiend schildert in wat zij in haar verhaal den Waren Christen heet, dan zeer zeker nadert Kardinaal Richard meer het beeld, dat ons daarbij voor oogen komt; hij kon meer en gewoner tot een ieder afdalen, meer nederig zijn zonder nederig zich voor te doen; en geheel zijn levensloop had hem in deze richting zien groeien. Toch was hij, evenals Vaughan, van zeer oude en zeer aanzienlijke familie; toch waren beiden personen van hooge stature, van indrukwekkend en werkelijk prinselijk voorkomen; alleen, bij Kardinaal Richard zag men deze hooge stature zelden en ging zij als schuil onder de goedheid en zachtheid, welke zijn gelaat uitdrukte; bij Kardinaal Vaughan daarentegen behoorde zij, voor de groote menigte, onafscheidelijk tot zijne persoonlijkheid. Bij den Parijschen Aartsbisschop verborg zij niets van zijn innerlijk, bij zijn Londenschen ambtgenoot veel, zoo niet alles. Kardinaal Vaughan kon voor het uiterlijk trotsch en onaandoenlijk schijnen, toch was hij het slechts voor vreemden; hij was bovendien Engelschman en zijn familie-aard maakte hem gesloten. Kardinaal Richard juist kon gemoedelijk en vertrouwelijk zijn, als paste hem geen purperkleed; hij bewoog zich daardoor ook gemakkelijker in alle kringen, gevoelde zich op zijne plaats, zelfs daar waar zijn aard hem niet onder de eersten kon rekenen; hij bezocht geregeld die gezelschappen, waarin men hem gaarne zag, doch waarmede zijn ambt hem niet onmiddellijk in relatie stelde. Kardinaal Vaughan bleef liever in de eenzaamheid van zijn werk- en studeerkamer; hij had in zekeren zin een afschuw van zich te vertoonen, omdat hij dit niet met zijn geestelijk ambt in overeenstemming dacht; hij was Engelschman en kwam in Engelse kringen; hij deed het slechts, wanneer het hem hoogst noodzakelijk scheen en wanneer werkelijk groote belangen daarmede gemoeid waren. Beiden onderscheidde een groote werkkraft, doch sprak bij der

Engelschen Primaat daaruit ook eerzucht, eerzucht misschien niet van persoonlijken aard, alleen ter wille van zijn geloof en zijn Kerk, bij den Franschen Kardinaal was het veel sterker de behoefte om te werken zelve en de gemakkelijkerheid van veel werk in korten tijd te doen en zonder vermoeid te worden. Geheel de aanleg van Kardinaal Richard was diplomatiek, niet in den zin van de grepen van een Macchiavelli, doch in de meer onschuldige beteekenis van onnoodige conflicten te vermijden door tact en beleid, hetgeen den Kardinaal aan de overzijde van het Kanaal onmogelijk was door zijn veeleer brusken en strijdlustigen aard. Doch vanzelf was het gevolg, dat Kardinaal Vaughan zich zorgen had te maken over dingen zonder tal, welke Kardinaal Richard niet minder ernstig aanzag, maar waarin deze door den juisten middenweg te houden, ook meestal de gelukkigste oplossing wist te vinden; en het gevolg was eveneens, dat voor de buitenstaanders de Parijsche Aartsbisschop zelfs onder hen, die principieel en incidenteel zijn tegenstanders waren, vrienden en vereerders had, in elk geval bewonderaars, waar de Aartsbisschop van Westminster slechts benijders en verafschuwers kende. Voor het grootste deel der niet-Katholieke Engelschen was hij eenvoudig het typus van den zich machtig voelenden Roomschen prelaat, trotsch, ongevoelig in zijn hooge positie, vertrappende de gevoelens zijner landgenooten ter wille van de belangen der Kerk, nationaal niet meer denkende tegenover de cosmopolitische gedachte, die in de Kerk schuilt. Kardinaal Richard kon betreurd worden door geheel eene bevolking, ook door het niet-geloovige gedeelte; Kardinaal Vaughan kon slechts betreurd worden door degenen, die het voorrecht hadden hem zeer van nabij te kennen.

Het verschil tusschen de personen teekent hun uiterlijk optreden, doch het teekent niet hun karakter. En in dit innerlijk was grooter overeenkomst dan men uiterlijk ook maar een oogenblik zou hebben kunnen denken. Beiden waren ze van eene groote eerlijkheid, in doel zoowel als in middelen.

Bij Kardinaal Vaughan spiegelde zich deze eerlijkheid vooral af in de openhartigheid, welke hij toonde tegenover zichzelf, doch welke hij dan ook eischte van anderen. Na den dood van Manning verzocht hij zelf den Heiligen Vader — en geveinsde bescheidenheid was hier niet aanwezig — hem niet tot zijn opvolger te benoemen; hij achtte zich daarvoor niet de aangewezen man van groote gaven en gezag. Een Protestant, die hem zeer van nabij gekend had, verklaarde van hem, dat hij nimmer openhartiger en eerlijker mensch ontmoet had en een geestelijke, die hem meermalen bijstand verleende, noemde een der grondtonen van zijn karakter zijn onafwijsbare oprechtheid en nauwkeurigheid, zijn wensch om zichzelf te zien en door anderen gezien te worden zooals hij was, niet beter en niet erger. Hij koesterde geen enkele illusie over zichzelf, welke hij kon denken dat verkeerd kon zijn. Hij erkende zijn onvoldoende kwaliteiten en sprak er heel gewoon over; boven alles hield hij er van, dat men handelde en sprak zonder omwegen, hetzij daaruit voor hem iets onaangenaams, hetzij daaruit iets aangenaams voortkwam. En hieruit volgde als vanzelf een instinctieve afkeer voor uitvluchten, voor al te ingenieuze uitleggingen; hij zocht ook nooit zichzelf te verontschuldigen, wanneer hij zich laakbaar rekende. Hij hechte aan zijn eigen denkbeelden en verborg nimmer zijn antipathie voor anderer zienswijzen, somwijlen zijn minachting daarvoor; hij was echter dadelijk gereed eigen fouten toe te geven, zelfs dan, wanneer hij dit in het openbaar moest doen en hem dit den spot, den lachlust of de boosheid van velen op den hals kon halen. Eenmaal, gereed zijnde om met groote staatsie in zijn nieuwe Kathedraal van Westminster het lijk van den Heiligen Edmund, den Koning-belijder, neder te zetten, werd hem aangetoond, dat niet het stoffelijk overschot van den Koning-belijder zelf vanuit Toulouse kon zijn overgekomen, doch het lijk van den belijder des Konings; hij trachtte toen niet door het benoemen eener commissie aan de zaak een aannemelijk voorkomen te geven, doch hij verklaarde eerlijk zich te hebben

vergist door zijn gebrek aan kennis ten opzichte van historische navorschingen. Diezelfde openhartigheid bleef hem ook bij ten opzichte van anderen, op gevaar af dezen er mede te kwetsen, en niets verwonderde hem juist zoozeer als dit. Kort na den dood van Manning sprak hij in een artikel over dezen van diens senielen achteruitgang der laatste jaren; men vond deze uitdrukking min-gelukkig; doch Kardinaal Vaughan vroeg zich verbaasd af of het constateeren van wat voor allen een feit was, ergernis kon geven, en of niet den grootsten geest ditzelfde in zijn laatste levensjaren kan en allicht zal gebeuren?

Met zijne openhartigheid hield zijne volharding nauw verband; hij ging recht op zijn doel af, maar nimmer gaf hij dat doel op, wanneer hij meende het nog te kunnen bereiken; er mochten dan voor hem onaangename bezwaren aan verbonden zijn, dat telde voor hem niet. In den aanvang van zijn loopbaan had hij God gesmeekt, dat die loopbaan, hoe zij ook zou zijn, in elk geval van intensen aard mocht wezen, en dat gebed zeer zeker is verhoord geworden. „Voor mij is het slechts de zaak om er te komen”, verklaarde hij, toen hij een jong geestelijke was. „Ik kan niet kalm gaan, ik moet draven. Zelden kijk ik waar ik mijn voeten zet, en naar hindernissen in mijn weg zie ik niet; dikwijls ben ik dan ook zeer nabij geweest van te worden vernietigd!” Vandaar zijn ongeduld, het bruske, dat hem dikwijls misverstanden deed opwekken, ontevredenheid deed kweken, die met een klein weinigje meer souplesse van gedachte te voorkomen waren geweest. Geen wonder zeer zeker, dat hij, wiens voorkomen nu eenmaal koud en hoog was, wiens intieme betrekkingen tot de eerste Katholieke familiën van het land bekend waren, zelfs door zijn eigen geestelijken verdacht werd van een zekere mate van hooghartigheid, van ongevoeligheid en onverschilligheid voor de smarten en lasten van de onderste lagen, die den geestelijken prelaat zeker slecht hadden gestaan. Hij was zelf niet onbekend met deze gevoelens en in de aantekeningen, die hij over zijne

innerlijke gewaarwordingen heeft nagelaten, zien wij hem menigmaal zichzelf berispen over zijn gebrek aan zachtheid, over zijn te vlug spreken, over zijn te hard oordeelen. Dan neemt hij zich voor om voortaan vriendelijk te zijn en een ieder, zelfs de ondankbaren onder hen, tegemoet te gaan met een glimlach en met welwillendheid. Manning, die hem evenzeer kende als hoogschatte, steunde hem graag in deze zienswijze en zond hem eens de werken van Sheridan, „die hem zouden leeren lachen en belang stellen in dingen, die hem niet geheel rechtstreeks aangingen.” Maar Kardinaal Vaughan kon geen belang stellen in wat niet tot het onmiddellijk terrein van zijn Kerk behoorde. Hij maakte er zich zelfs een verwijt van, wanneer hij een deel van zijn kostbaren tijd gebruikte om te zien naar werk buiten datgene wat in zijn werkkamer lag opgestapeld. Met de hem eigen openhartigheid beweerde hij, dat hij te dom was om belangstelling te koesteren voor wat nevens zijn werkkring was gelegen, en ook hier toonde hij zichzelf goed te kennen, doordat hij begreep, dat juist een te algeheel opgaan in zijn kerkelijk werk, en zijn taak slechts daarin te zien, een der voornaamste redenen was, waarom hem in meer dan één omstandigheid een breede blik moest ontbreken, die hem in staat zou hebben gesteld, geheel de situatie der Katholieke kerk in Engeland met één oogopslag te aanschouwen.

Plaatsen wij tegenover Herbert Vaughan zijn ambtgenoot op den hoogen en historisch nog beteekenisvoller zetel van Parijs, dan denken wij onwillekeurig allereerst aan den man van beminnelijkheid en zachtheid. Maar daarachter scholen bij Kardinaal Richard een strenge opvatting van plicht en een groot gevoel van verantwoordelijkheid; hij was het hoofd der Kerk in Frankrijk, hij gevoelde zich als zoodanig, maar hij weigerde ook nimmer datgene te aanvaarden en de lasten te dragen, welke aan dat eervolle ambt waren verbonden. Hij was uit de Vendée en de onverzettelijke wil van den man van Bretagne deed zich meer dan eens over zijn zachtheid

gelden. Hij was nauwkeurig tot in het wetenschappelijke toe, en hij wist bij elke gelegenheid tot aan de pagina van het boek aan te geven, waarop deze of gene uitspraak voorkwam. Nimmer zou hij zijn beslissenden wil doordrijven, en als er sprake was van benoemingen, waarin zijn Raad niet tot een besluit kon komen, dan luidde meermalen zijn glimlachend gegeven advies, dat het goed zou zijn uitstel te plegen tot een volgende bijeenkomst, in afwachting, dat de Heilige Geest hen allen zou voorlichten. Hij gunde zich den tijd om nauwkeurig alle stukken na te gaan; hij las alle deze stukken en liet geen enkele bijzonderheid aan zijne oogen ontsnappen; toch ging hij niet zoodanig in de bijzonderheden op, dat daardoor de hoofdzaken aan hem voorbij gingen of op gelijke lijn kwamen te staan met de bijzonderheden. Hij bestuurde niet alleen, maar hij voorzag; hij was er de man niet naar om een stoutmoedig initiatief te nemen, hij wenschte niet vooruit te loopen op de Voorzienigheid, doch hij luisterde gaarne naar de stem van den tijd en zijn gewetensvraag was in alles te handelen naar de juiste goddelijke inspiratie. Hij was allerminst een asceet, die afgescheiden leefde van de wereld en onbekend met wat haar aanging; wel verre vandaar; en zelfs een rechtsgeleerde van de kennis van een Barboux moest toegeven, dat hij personen en zaken kende en in het burgerlijk-kerkelijk recht onderscheidingen wist te treffen als de beste jurist. Monseigneur Icard verklaarde van hem zonder aarzelen, dat van alle bisschoppen van Frankrijk de Kardinaal zelf degene was, die het best zijn ambt verstond, en die in zekeren zin dat had, wat men in het Fransch zoo karakteristiek uitdrukt als de „distinction de race”.

Zijn patroon en zijn voorbeeld was François de Sales, en evenals bij dezen was ook geheel zijn leven een onafgebroken gemeenschap met God. Vond men hem niet in zijn werkkabinet, dan kon men er zeker van zijn hem te vinden in zijn kapel, knielende voor het heilig altaar; zijn hart uitstortende in het gebed, waarin hij zijn grootste kracht zocht.

Immer klonk het van zijn lippen: „Laat ons bidden en gelooven in het gebed”. Hij zelf geloofde inderdaad en met een verheven eenvoud, die ook Kardinal Vaughan, hoe weinigen het van dezen prelaat misschien dachten, in dit opzicht eigen was. Eenmaal bracht zijn vicaris-generaal hem onverwachts twee chèques tot een gezamenlijk bedrag van meer dan tweehonderd duizend francs, welke hem ter hand waren gesteld geworden voor de werken van het diocees. De Kardinaal was verheugd doch niet verbaasd, want de Heilige Joseph had het hem beloofd. Hij geloofde in bovennatuurlijke verschijnselen, en met gerustheid kon hij zijne keuze daardoor laten beïnvloeden; hij mocht zich dan vergissen, hij zou het kalm erkennen met de nederigheid, die hem nog nader bracht tot zijne omgeving dan hij alreeds stond. Hij was zelf angstig om diegenen, die zijn bijzondere vrienden waren, voor eenige onderscheiding of eenig belangrijk ambt in aanmerking te brengen, en men moest hem met zekeren aandrang hunne belangen en hun geschiktheid onder het oog brengen, want hij vreesde voor hen nimmer onpartijdig te zijn. Hij was eenvoudig in geheel zijn dagelijksch leven; eenvoudig in zijn uiterlijk en in zijn innerlijk; hij droeg nooit zijn vollen naam van Richard de Lavergne, welke een adeldom in zich sloot, die tot de tijden van Henri IV terugging. En slechts in Rome, waar de etiquette zulks vereischt, reed hij in een rijtuig met twee paarden; in Parijs bezocht hij zelfs den President op het Elysée in zijn kleine coupé. Kardinaal Richard was een man, die de menschheid lief had, en die geschapen was om door de menschheid te worden bemind.

Men ziet het, er was veel, dat deze twee Prinsen der Kerk van elkander onderscheidde, veel, althans naar de innerlijke waarde berekend, dat ze verbond. Maar wat ze mocht scheiden en wat ze mocht vereenigen, een oppervlakkige indruk van diegenen, die hen hebben gekend in hun werkelijk milieu, doet zien, dat zij beiden mannen waren van karakter, dat zij

beiden dienaren waren van hun Kerk, doch geen werktuigen; werktuigen slechts ter wille, ter eere van hun God.

* * *

De afkomst van Herbert Vaughan draagt zeker bij tot de kennis van zijn karakter. De Vaughan's van Courtfield, wier pretensie het niet ten onrechte is, dat hun stamboom opklimt tot de tijden van Koning Arthur, behoorden in Engeland tot die familiën van Katholieken huize, die de Hervorming en hare gevolgen hadden getrotseerd om aan haar oud geloof getrouw te blijven; wie geen vervolging van hoe heftigen aard ook, geen daarna beproefde wettelijke dwang, geen maatschappelijke afzondering en verwijdering had kunnen afbrengen van dat geloof. Slechts weinigen hadden weerstand geboden aan de verzoeken en aan de hindernissen, in den loop der eeuwen aan zulk een trouw in den weg gelegd; de Vaughan's behoorden tot die weinigen, doch als vanzelf waren ze daardoor geraakt verre buiten den kring dergenen, waarmede zij anders hadden verkeerd. Telkenmale wanneer een Stuart voor den troon gereed stond, waren ook de Vaughan's bereid; telkenmale telden zij als een eere-bewijs, bij de lange lijst van boeten en van jaren gevangenisstraf, nieuwe offers, waarvoor zij de trouw aan hun geloof kochten. Het was een geslacht, dat de volharding in zijn wapenschild voerde, een geslacht vol trots op zijn afkomst, als overtuigd van de noodzakelijkheid van zijn voortbestaan, een geslacht, dat een vader op 76-jarigen leeftijd zag hertrouwen om zich de nakomelingen te verzekeren, die zijn getrouwde zoon hem niet schonk. Een tijdlang betrokken in den opstand der Jacobieten, moesten de Vaughan's de wijk nemen naar Spanje. De overgrootmoeder van den Kardinaal was dan ook eene Spaansche; het was haar zoon, die het verlof tot hervestiging op den Engelschen geboortegrond wist te verkrijgen, en het was diens zoon, naar zijn militairen graad Kolonel Vaughan genoemd, die de vader was van den jongen priester, die

eenmaal de Primaat zijner Kerk in Engeland zou zijn. Des kolonels persoonlijkheid was in vele opzichten gelijkend op die welke zijn zoon later toonde; boven alles echter onverzettelijk in zijn geloof, in zijn drang naar wat hij zijn plicht achtte. Weduwnaar en vader van veertien kinderen, — van wie zes dochters, die allen den sluier aannamen en acht zoons, die ten getale van zes in den geestelijken stand gingen, — telde hij den Krimoorlog geen reden om zijn ontslag te nemen, doch ging naar het Oosten, en was er op ende op soldaat. De opvoeding, welke hij aan zijne kinderen gaf, legde op plichtsvervulling den nadruk, en de zachte klank werd daarin voornamelijk aangeslagen door zijne vrouw, eene mooie en elegante verschijning, wier schoonheid in al hare kinderen mocht overgaan, en die, ofschoon van geboorte streng evangelisch, na haar huwelijk de geloovige Katholieke werd, die geen grooter geluk kende dan haar kinderen bijna allen voor de Kerk te zien leven. De oudste zoon, de latere Kardinaal, die met twee zijner broeders tegelijk bisschop was, gaf in zijn karakter al in den jongsten tijd iets van zijn vader en moeder beiden weer; iets van zijne moeder in de bijna aandoenlijke liefde voor het gebed; iets van zijn vader in het wilde en onstuimige, dat hem kenmerkte reeds toen hij meer als jongeling was opgegroeid. De sport was zijn tijdverdrijf bij uitnemendheid, hij was een uitnemend schutter en een hartstochtelijk jager, een dier ruiters, die aan het paard schijnen vastgegroeid, en zelfs tijdens zijn voorbereidingsjaar voor den geestelijken stand op het College van Brugelette, noemden zijne kameraden hem „Mylord Rosbif” om daarmede zijn avontuurlijken en echt country-gentlemanlike-achtigen aard aan te toonen. Hij was in alle opzichten een knappe verschijning, zoo knap zelfs, dat Aubry de Vere, die hem te Rome ontmoette, niet kon nalaten uit te roepen: „Als hij reeds zoo is, hoe moet dan zijn zuster wel niet zijn!” Zijn vader had hem voor den militairen stand bestemd, en geheel zijn aanleg wees hem in die richting heen, maar Herbert's vocatie bracht hem, zij het ook niet zonder innerlijken strijd, tot zijn geestelijk gewaad.

*Zijn vader was te goed Christen om zich daartegen te verzetten, maar zijne teleurstelling kon hij niet verbergen. „Als Herbert weggaat, kunnen ze allemaal weggaan,” meende hij; en zoo geschiedde het inderdaad.

Een jaar van voorbereidende studie bracht de aanstaande geestelijke aan de Fransche school te Brugelette door; toen, het was in den herfst van 1851, aanvaardde hij de reis naar Rome om er aan de Academia dei Ecclesiastici Nobili zijn werkelijke theologische studiën aan te vangen. Een toevallig deed hem de reis maken tegelijk en in gezelschap met Manning, die op geheel zijn verder leven zoo grooten en onberekenbaren invloed zou hebben. Niets kon toen den jongen Katholiek van onverdachten huize nabij brengen tot den bekeerling, die door Wiseman naar veler oordeel al te spoedig werd onderscheiden, die te voren had behoord tot het door de Katholieken zoozeer verfoeide Anglicanisme, en op zijn reis deed de jonge Vaughan niets om dien afkeer te verbergen. Maar spoedig zou het veranderen, en terwijl hij in de eeuwige stad getrouw de lessen van het Collegio Romano volgde en er den beroemden Vader Passaglio hoorde, verbond hem weldra een innige vriendschap met Manning, welke hem tegelijkertijd met dezen naar Engeland deed terugkeeren en weldra hem deed optreden, op 22-jarigen leeftijd nog slechts, jong priester zonder eenige ondervinding, als vice-president van St. Edmund's College, het seminarium van het diocees van Westminster. Manning hoopte in deze omgeving door den jongen Vaughan zijne denkbeelden te doen zegevieren boven die van de oude kerkelijke overheid; in zijn hoofd leefde toen een nieuw schema voor de Engelsche Katholieke geestelijkheid, dat gegrondvest was op het model van het régime van den grooten Aartsbisschop van Milaan, Carlo Borromeo. De onbepaalde macht, die Kardinaal Wiseman in zijne handen liet, stelde hem in staat met vrucht werkzaam te zijn, en de menschen aan te wijzen, die hijzelf bij uitstek geschikt oordeelde. Maar hetzij, dat hij de omgeving, waarin de jonge

priester zou moeten werken, niet goed had gekend, hetzij dat hij diens krachten had overschat, geslaagd kon de proef niet heeten. Op 22-jarigen leeftijd moest Vaughan optreden tegenover mannen, die het dubbele zijner jaren en het driedubbele zijner ervaring hadden; velen der studenten waren van zijn leeftijd en menigeen ouder dan hij. Onder hen misschien was hij populair als geen enkel voorganger; zij waren trotsch op zijne sportieve kwaliteiten, zooals slechts Engelsche studenten daarop trotsch kunnen zijn, en de wijze, waarop hij een struikroover leergeld deed betalen, maakte hem terecht tot een held in hunne oogen. Toch, de jonge Vaughan voelde het zelf, hij was niet op zijn plaats in St. Edmund; hij kon er zich niet wijden aan een groot werk voor zijn Kerk, dat hij wilde ondernemen; hij kon er slechts iets bestaands in stand houden en vorderingen maken op een langzame wijze, die niet de zijne was. Hij gevoelde de noodzakelijkheid van zijne tegenwoordigheid in het seminarium niet, en men kon hem meer vinden bij Kardinaal Wiseman in Westminster of bij Manning in Bayswater, met wie hij theologische vraagstukken besprak, met wie hij plannen maakte naar een der droomen van zijn groot werk voor de Katholieken, dan dat men hem zag in zijn werk van vice-president. De bijna drastische hervorming, die zijn promotor in de richting van het College had gewenscht, kwam door zijn invloed zeker niet tot stand en het duurde niet lang of op eigen verzoek mocht de jonge priester na een vijfjarige ambtsvervulling van dezen post afzien.

Zijn eigene gedachten leidden hem al spoedig tot datgene wat werkelijk in alle opzichten een groot werk genoemd kon worden. Een zware ziekte overviel hem in den winter van 1861, en gedurende zijn herstel waren het de levens van St. Franciscus Xavier, den apostel van Japan, van St. Petrus Claver, den „slaaf der slaven”, maar bovenal van St. Ignatius Loyola, die zijne verbeelding voedden. Meer en meer bepaalden zijne gedachten zich bij het werk, dat missionarissen in den vreemde verrichtten, en meer en meer kwam ook de wensch bij hem

boven om Engeland in het bezit te zien van een Katholiek instituut, dat deze aanstaande missionarissen voor hun taak zou voorbereiden. Doch waar zou het geld vandaan moeten komen, dat voor deze inrichting noodig was? Het eenigszins avontuurlijke, dat nog uit den jongentijd van Herbert Vaughan was overgebleven, deed hem het plan opvatten om een reis naar Amerika te ondernemen en daar de fondsen voor het nieuwe College te verzamelen. Toen eenmaal dit plan bij hem zelf vaststond, zette hij het door met al de energie, die hem eigen was. In Rome verkreeg hij den zegen van den Heiligen Vader en brieven, die hem tot geleide zouden strekken op zijn Amerikaansche reis; voor Montalembert en de leiders van het groote congres van Mechelen in 1863 bepleitte hij zijn zaak zoo warm, dat de vergadering hem een afzonderlijken groet bracht en voorspoed wenschte op zijn tocht; Manning en Wiseman hadden van den aanvang af zijn voornemen gesteund, en het was de laatste, van wien hem, op het oogenblik dat hij aan boord zou gaan, een brief bereikte, waarvan Vaughan nog dertig jaren later moest verklaren, dat hij dien brief niet kon overlezen, zonder weer iets te gevoelen van het wonderbare geluk, dat hem had doorstroomd bij het juist uit dezen brief begrijpen van wat hij ging ondernemen en wat hij kon tot stand brengen. Inderdaad heeft hij in Amerika een wonderbaar werk tot stand gebracht; een werk, waarbij zeker de zegen met hem was, gelegen in het goede, dat hij voorhad, maar waarbij ook vooral eigen impuls hem schraagde met alle kracht en hem moed en vertrouwen schonk om voort te gaan ondanks alle hindernissen. De kinderen van zijn vriend Ward zagen in den jongen en schoonen priester, wiens gang zoo vol geestdrift was en wiens oogen zoo romantisch de toekomst tegenblikten, eenigszins een Ridder van de Ronde Tafel, die uitging om den Heiligen Graal te zoeken; en werkelijk als een moderne Sir Galahad heeft hij zijn doel bereikt, trots alles wat men hem in den weg legde. Van December 1863 tot het einde van 1865 duurde zijn reis door de beide deelen van

het groote Amerika; hij sprak overal, waar men hem dit wilde toestaan, en geen onaangename ervaring, geen teleurstelling, geen vermoeyenis konden hem ontmoedigen. Bij zijn aankomst op de landengte van Panama vond hij de bevolking geteisterd door een vreeselijke pokkenepidemie, en geen priester mocht zijn ambt uitoefenen zonder officieele vergunning. Doch de jonge Vaughan stoorde zich noch aan de ziekte noch aan de autoriteiten en trok rond, de onschendbaarheid van zijn kwaliteit als Engelsch onderdaan inroepend. Vervolgd, bedreigd met gevangenis en boete, scheepste hij zich te midden van het proces kalm in. In de hoofdstad van Californië wilde de bisschop van San Francisco hem niet toestaan te preeken en gelden te verzamelen voor zijn doel, daar deze meende alle beschikbare sommen voor de belangen van eigen diocees noodig te hebben; ook hier gaf de Engelsche priester zich niet gewonnen, en tot de nonnen, die voor hem baden, opdat de bisschop van zienswijze zou veranderen, zeide hij op den laatsten dag, toen hun gebed nog niets had uitgewerkt, dat het wel de laatste dag was, maar niet het laatste uur van dien laatsten dag. En inderdaad, zijn vertrouwen kon ongeschokt blijven, want de late avond bracht hem de vergunning om in elke kerk van de stad eenmaal te prediken; eene vergunning, die hem in San Francisco meer dan duizend pond sterling in eene maand bijeen deed garen.

Toen ging hij naar Peru, waar hij een onvergetelijken indruk behield van zijn tocht door de Pampa Grande, die afschuwelijke eenzaamheid, waar men de gekwetste paarden en muil-dieren moet achterlaten om letterlijk verscheurd en verslonden te worden door de roofvogels, die spoedig van alle kanten opduiken. Daarna was Chili aan de beurt, dat hem niet minder dan zestig duizend dollar opbracht, en hem op een dag in de hoofdstad een gift van duizend dollar deed verkrijgen van een rijk man, die van zijn komst had gehoord en die hem eenvoudigweg op straat daarover aansprak. In Brazilië was zijn welslagen zoo afdoend, dat hij mocht zeggen zijn doel te hebben

bereikt, en met een opgewekt hart kon hij den terugweg aanvaarden. Zijn blijdschap werd echter verduisterd door het bericht van Wiseman's dood, dat hem nog voor zijn thuiskomst bereikte. In Holecombe House bij Mill Hill werd het College gevestigd; het College, waarvan het gebouw ook niet zonder moeilijkheden kon worden betrokken. Tot aan zijn dood toe heeft deze instelling Vaughan's bijzondere voorliefde behouden; en in de dagen van overspanning, van ziekte en van teleurstelling zag men hem steeds in de rust en de eenzaamheid van die omgeving zich terugtrekken. Gezegend als zijn reis door Amerika was, gezegend is ook voor hem de uitslag geweest van het in Engeland zelf tot stand gebrachte, en thans vertoont het College in alle opzichten de verwezenlijking der denkbeelden, die in zijne ziekte de jonge priester zich voor oogen stelde. De missionarissen van Mill Hill, wier eerste reizen waren naar Amerika en speciaal naar Baltimore, werken thans op de Philippijnen, in Uganda, in Madras, in Nieuw-Zeeland, in Borneo, in Labuan, in het bassin van den Congo, in Kashmir en in Kafristan; in het laatst verloopenen jaar werden niet minder dan tienduizend heidenen door hun invloed gedoopt. En zelfs in de dagen, dat zijn aandacht voortdurend elders werd gevraagd, en dat zaken van den meest ernstigen aard die geheel in beslag hielden, liet Herbert Vaughan nooit na aan deze stichting, die men zonder meer de stichting van zijn leven kan noemen, zijne belangstelling en den invloed van zijn sympathie te geven.

De jonge priester preekte niet alleen in Amerika en zamelde er de zoo nuttig aan te wenden fondsen, hij deed er ook indrukken op, die hem geheel zijn verder leven zouden bijblijven en op dat verder leven mede een onafwijsbaren invloed zouden hebben. Merkwaardig is het in zijne eigene brieven en in zijne herinneringen aan die dagen te lezen wat hij dacht omtrent het toen door den Amerikaanschen Burgeroorlog meer dan ooit aan de orde gestelde vraagstuk van den strijd tusschen de zwarte en blanke rassen; hoe droef hij zich getroffen gevoelde

door den onwillekeurigen afkeer, die ook dienaren der Kerk jegens de negers betoonden, welke afkeer hem eenmaal tot een moeder-overste in een der Amerikaansche steden deed zeggen, dat hij voor haar wilde bidden, dat zij in den Hemel zou komen, doch met een neger aan beide zijden; en merkwaardig is 't tegelijkertijd hoe persoonlijke ervaringen hem wel eenigszins deden veranderen en hoe vooral een onderhoud met den grooten Jefferson Davis op die verandering invloed had. In Amerika leerde Herbert Vaughan de macht der pers kennen, en het was onder den indruk van deze macht, dat hij, teruggekeerd in Engeland, het dagblad *The Tablet*, opgericht in 1840, kocht en zich met de leiding daarvan belastte. Indien iemand voor die taak niet voorbereid en niet geschikt was, dan was hij het wel op dat oogenblik, en de uitnemende biograaf, dien de overleden Kardinaal heeft gevonden in den tegenwoordigen hoofdredacteur van dit dagblad, den heer John Georges Snead-Cox 1) vindt er de verklaring van in het ongeduld, dat hem bezielde bij zijn lust naar daden, in de weinige zorg, welke hij, openhartig als hij eenmaal was, bij het kiezen zijner woorden zich gaf, en in den weinigen tijd, dien zijn druk en moeilijk leven hem liet om in eenig opzicht, hetzij in filosofischen, hetzij in theologischen zin, als specialist te worden beschouwd. Zeker, hij had het geluk niet te kennen dat moeilijk gevoel, hetwelk de zekerheid van de waarheid te bezitten ontnemt; integendeel, wat hij geloofde de waarheid te zijn, stond voor hem ook zoo vast, dat hij zich niet kon voorstellen, dat anderen niet zagen als hij. Animositeit tegenover personen was hem vreemd, maar hem ontbrak die groote eigenschap van Newman, welke dezen deed doordringen in den geest van anderen, welke dezen in staat stelde zich op hun plaats te zetten en hunne moeilijkheden te begrijpen, welke dezen van zelf deed vermijden alle overdrijving in het wezen of in de uitvloeisels eener zaak, die de moeilijkheden slechts kon vermeerderen. En Newman was in geen enkel opzicht een der-

1) Life of Cardinal Vaughan, bij John George Snead-Cox; London.

genen, met wien Herbert Vaughan bijzondere betrekkingen had; hij begreep hem niet en het tegendeel zou eerder te verwonderen zijn geweest; op het oogenblik, dat Newman gereed stond zijne „Apologia” in het licht te geven, kon Herbert Vaughan schrijven aan een intiemen vriend, dat hij daarin gedachten gevonden had, die hem verontrustten en hem van wantrouwen vervulden. Hij, die tot aan zijn dood toe dogmaticus is gebleven in hart en nieren, hij, wiens geheele persoonlijkheid zich er tegen verzette toegankelijk te zijn voor eenigen eisch van beleid of van opportuniteit, hij had zijn dagblad te redigeeren temidden van de polemieken, welke aan het Concilie van het Vaticaan voorafgingen. En het was vooral in het groote vraagstuk van de onfeilbaarheid des Pausen, dat al zijn eerlijke ijver zich lucht gaf, maar zich ook deed kennen in het ongebonden gevaar zijner natuur; dat hij onbillijk werd en een ieder, leeken, priesters, bisschoppen, die zijne doctrines niet wilden deelen, voor vijanden van de Kerk van Christus verklaarde. Nimmer is er een jaar geweest, hij erkende het later zelf met een droevig glimlachje, dat *The Tablet* zooveel abonné's, tot de getrouwsten van jaren her toe, zag verloren gaan!

Korten tijd na het Concilie, in 1872, werd Herbert Vaughan tot Bisschop benoemd, naar den titel in Salford, de armste voorstad van Manchester, maar naar wezen in de groote niverheidsstad zelve, welker naam zich echter niet aan dien titel mag verbinden, omdat de Anglicaansche Kerk reeds zoodanigen titel onder hare hooge dienaren heeft. Herbert Vaughan miste geheel en al de ondervinding van wat zijn eigenlijk kerkelijk ambt hem oplegde; hij was niet de lagere rangen doorloopen, en wist geenszins bij ervaring wat in die lagere rangen omging, welke moeilijkheden daar waren te overwinnen, welke schoone zegeningen daar waren te verspreiden; maar ook hier was het zijn vaste wil om werkzaam te zijn met geheel zijn ziel en geheel zijn persoon, en op dit kleine gebied lieten zijne persoonlijke gebreken zich niet zoo sterk gevoelen en hadden zijne groote gaven en deugden meer de gelegenheid

zich ten volle te ontplooiën. Zijn bisschopsambt is echter niet alleen voor het nijvere Lancashire van invloed en van beteekenis geweest, maar in nog meerdere mate voor geheel de Engelsche Katholieke geestelijkheid, voor geheel de Engelsche Katholieke Kerk, naar men zonder aarzelen zeggen mag. Bisschop Vaughan kwam al zeer korten tijd nadat hij in Manchester gekozen was, in conflict met de Jezuiten daar ter plaatse, die van zijn voorganger verlof hadden gekregen om in Manchester een kerk te stichten, doch die aan deze kerk een Collegé wilden verbinden, hetwelk hen niet was toegestaan geworden, wyl het bisschoppelijk ministerie zelve plannen had voor een groote middelbare school voor handel en algemeen onderwijs tegelijkertijd. De paters dachten bij den nieuwen bisschop hun verzoek te kunnen herhalen, en dit waarschijnlijk zonder meer ingewilligd te krijgen, doch zij hadden zich misrekend en vonden in bisschop Vaughan een hardnekkiger tegenstander dan hen tevoren was tegenovergesteld geworden. De onverzettelijkheid van beide zijden werd oorzaak, dat een conflict uitbrak, hetwelk zijn hoogtepunt bereikte, toen de Jezuiten tijdens de afwezigheid van den bisschop voor eene korte reis naar Amerika, hun nieuw College openden en dit slechts onder den drang van de uiterste maatregelen tijdelijk wilden sluiten. De uitspraak van den Heiligen Vader te Rome werd noodzakelijk om dit conflict te beslechten, en het was toen de bisschop, die zelf naar Rome ging om er bij den Paus en den Prefect der Propaganda zijn zaak te bepleiten. En hij die aan Paus Pius IX, op diens vraag waarom hij den Jezuiten Manchester niet wilde laten, daar hij zelf toch Salford had, geestig ten antwoord had gegeven, dat dit ongeveer gelijk stond, als wanneer Italie den Heiligen Vader voorstelde Rome aan het Koninkrijk te laten en zich tevreden te stellen met het Trastevere; hij, die in zijn onwankelbare eerlijkheid en vurig streven naar zuiver recht, ontoegankelijk was geweest voor elke minnelijke schikking; hij, wiens optreden temidden van de Italiaansche Primaten, allen meer diplomatiek aange-

legd dan hij, reeds van tevoren als vruchteloos was beschouwd geworden, hij won het pleit zoo volledig mogelijk en behoefde slechts naar Manchester terug te keeren om er de fondsen te verzamelen voor de Handelsacademie, welke hij er op den grondslag van zijn geloof zou vestigen.

Deze strijd liet zijn sporen na; want het was daarbij niet alleen gegaan om het College in Manchester, doch het was gegaan om de bewering der Jezuieten, dat aan hunne orde het recht toekwam colleges te openen waar zij wilden, zonder de toestemming van de bisschoppen. Zij grondden die bewering op de Bul van 1850, waarbij Paus Pius IX Engeland, tot dusverre beschouwd als missieland, had begiftigd met een regelmatige hiërarchie van twaalf bisschoppen en een aartsbischop, doch waarbij de gevolgen tegenover de stichtingen der religieuse orden feitelijk onopgelost waren gelaten. De terugkeer van bisschop Vaughan was voor de Engelsche bisschoppen, op initiatief van Manning zelven, het geschikte oogenblik om in een memorandum aan den Heiligen Stoel hunne wenschen en denkbeelden dienaangaande uiteen te zetten, en daarbij aan te dringen op de onbestreden autoriteit hunnerzijds ook over deze stichtingen, welke wel de religieuse orden in het algemeen aangingen, doch uit den aard der omstandigheden in Engeland even als elders voor de Jezuieten met hun ruim enrijk arbeidsveld, in 't bijzonder van beteekenis waren. Het memorandum, dat in 1877 aan Paus Pius IX was overhandigd geworden, zou niet meer door dezen worden beantwoord; doch door zijn opvolger Paus Leo XIII. En het was eene beslissing, die lang op zich liet wachten, lang niet het minst, omdat de Jezuieten blijkbaar eene beslissing au fond wenschten te vermijden en den ouden onzekeren toestand beter oordeelden voor hunne belangen. Eerst in Mei 1881 kwam de Pauselijke uitspraak de beslissing brengen, die op bijna alle punten en inzonderheid ten opzichte van de colleges den bisschoppen de gewenschte oppermacht schonk; die echter tegelijkertijd voor de Jezuieten van grooter beteekenis was dan zij aanvankelijk

konden inzien, omdat juist hierdoor aan de bisschoppen de gelegenheid werd geschonken hunne medewerking in te roepen zonder gevaar te loopen hunne autoriteit te verliezen. Ook deze jaren zag de Eeuwige Stad den Bisschop van Salford menigmaal binnen hare muren, omdat de Engelsche bisschoppen het noodig hadden geoordeeld tegenover den grooten invloed, dien de Jezuïeten in Romeinsche kringen vooral konden ontwikkelen, de kracht van hunne persoonlijke tegenwoordigheid te stellen. En het waren Aartsbisschop Manning en Monseigneur Clifford, die met Monseigneur Vaughan afwisselend de rol van vertegenwoordiger op zich namen; Manning was in de oogen der tegenstanders *il-diplomatico*, Clifford *l'avvocato*, en Vaughan, de onverzettelijke, in niets, zelfs niet in het geringste onderdeel zijner opvattingen tot toegeven te bewegen, *il-diavolo*. En voor iemand van zijn aanleg en van zijne begrippen was deze bijnaam zeker de schoonste, waarmede men hem had kunnen begiftigen.

Het was zodoende na een betrekkelijk lange afwezigheid, dat de Bisschop van Salford in zijn diocees terugkeerde, en zich geheel en al kon wijden aan de belangen, die hem in dit ambt meer direct waren toevertrouwd. Zijn terugkeer was merkbaar, want met kracht vatte hij de taak aan, welke hij ter wille van andere en hoogere belangen tijdelijk uit het oog had verloren en met vrucht werd het werk voortgezet, waarin Herbert Vaughan veel van anderen eischte, doch ook zelf het goede voorbeeld in alle opzichten en tot in alle onderdeelen gaf. Zijn terugkeer gaf hem in meer dan één opzicht eene verschrikkelijke onthulling. Immers, levende onder den indruk van de veelvuldige bekeeringen, waartoe Newman den weg had geopend, was het zijn gedachte evenals die van velen zijner ambtgenooten, dat zijn Kerk in Engeland in de negentiende eeuw niet anders dan vorderingen had aan te wijzen; doch spoedig kwam de dag, die hem ten gevolge van toevallige feiten openbaarde, dat naast deze menigvuldige winste ook verlies stond aan de kinderen der armen, geboren in het Katholieke geloof. De twijfel, die zich van hem meester maakte,

deed hem zijn priesters bevelen alle andere zaken ter zijde te stellen en hem nauwkeurige inlichtingen te geven in deze vraag; inlichtingen, welke bezwaarlijk te verkrijgen waren, doch die binnen betrekkelijk korten tijd leidden tot deze slotsom, dat in het diocees van Manchester alleen ongeveer tienduizend kinderen dreigden voor het Katholieke geloof verloren te gaan, hetzij dat zij in philanthropische inrichtingen bepaaldelijk tot het Protestantisme waren opgevoed, hetzij dat zij in de openbare Workhouses zoogenaamd in het geloof hunner ouders werden grootgebracht, doch door den invloed der omgeving meermalen van eigen geloof afraakten, hetzij dat hunne ouders onverschillig ten opzichte van hun godsdienst waren. Bisschop Vaughan vroeg zich niet lang af, wat te doen in deze omstandigheden; hij begreep, dat het eenige afdoende antwoord op deze vraag slechts kon luiden: de stichting ter hand te nemen van toevluchten van Katholieken huize, aan welke de Workhouses naar de regelen der wetgeving de Katholieke kinderen konden overdragen. In een geschrift, dat den veelzeggenden titel droeg van: „Het verlies van onze kinderen” zette hij het groote belang van dit onderwerp voor allen uiteen, verzweg niet, dat hier groote offers te brengen zouden zijn, maar legde er den nadruk op, dat deze offers gezegend zouden zijn tot in lengte van dagen. De „Catholic Protection and Rescue Society” kwam onder zijn beleid tot stand en comité's over alle deelen van het diocees togen aan het werk om gelden in te zamelen. De onkosten werden becijferd op niet minder dan honderdduizend gulden per jaar, maar de fondsen werden inderdaad gevonden, en toen Vaughan in 1892 zijn zetel verliet, was dit werk gevestigd op hechten grondslag. In Londen zou hij zich enkele jaren later tegenover hetzelfde vraagstuk gesteld zien; toen geraakte hij in contact met den grooten en edelen Barnardo, overtuigd Protestant, die echter onmiddellijk bereid was elk Katholiek kind aan den Aartsbisschop af te staan, indien hij slechts verzekerd was, dat het een goed onderkomen zou vinden. En Vaughan, die nimmer op losse schroeven een

werk aanvatte, vroeg toen niet hoe de kosten zouden worden goedge maakt, maar in vertrouwen luidde zijn wachtwoord, dat geen enkel Katholiek kind zou worden geweigerd.

Indien iets in staat was geweest om den bisschop in aanraking te brengen met de zorgen en het leed, met het werkelijk bestaan der armen, dan was het wel dit ingrijpen. En indien er een oorzaak is te zoeken, die verklaart op welke wijze bisschop Vaughan sedert sociale toestanden anders en meer opmerksaam beschouwt, dan is zij hier te vinden. Manning, die in latere jaren de apostel van de Christelijke democratie was geworden en die in zijn sociale taak een waarachtig onderdeel van zijn priesterschap zag, had hem reeds meer deze richting aangespoord; had hem geraden meer menschelijk en minder eenzijdig kerkelijk te zijn. Maar die aansporingen hadden niet het minste resultaat. Vaughan was er de man niet naar om de rol toe te juichen, die Manning in de staking der dokwerkers te Londen met beleid en voldoening had gespeeld; hij mocht later meenen met den Aartsbisschop van Canterbury, het hoofd der Anglicaansche Kerk op sociaal terrein te kunnen samenwerken, het feit dezer samenwerking toonde te meer hoe hij niet in eene sociale roeping een intens deel zag van het priesterschap, dat hij zeker nimmer met den Anglicaanschen Primaat zou hebben willen deelen; met ernst bleef hij dan ook volhouden, dat het werk der priesters elders lag, en zij in hun kerkelijk ambt niet alleen het zwaartepunt moesten vinden, maar daarin geheel moesten opgaan. Indien iets dit in de praktijk bewees, dan was het zijn houding tegenover het Leger des Heils. Manning, zonder zijn afkeer te verbergen tegenover sommige factoren in het optreden dezer richting, kon evenmin zijne bewondering verhelen van hare vorderingen en van haar gevoel van oprechte menschenliefde. Vaughan zag in haar eene Protestantische sekte zonder meer, waarvan het karakteristieke hem toescheen te zijn, dat zij nog minder dogma's had dan eenige andere. Op Manning's verzoek bezocht hij eenmaal een avonddienst van het Leger des Heils, maar dit bezoek was te

vens de onmiddellijke aanleiding tot de breuk, die daarna tusschen hem en zijn ouden vriend plaats greep. Manning bleek veel minder dogmatisch aangelegd te zijn dan zijn jongere bisschop; „gij kunt”, zoo zeide deze tot hem, „werken uit zuiver menschelijke beweegredenen, zij kunnen U voldoen, doch mij niet. Ik ken slechts één plicht, den plicht van een Christenbisschop; in mijn natuur is geen enkele liefde voor de wereld aanwezig.” — „God heeft de wereld zoo lief gehad, dat Hij haar zijn eenigen Zoon zond,” was Manning's antwoord, en hij voegde er aan toe: „maar dat is misschien een hijzaak voor U...” De toon, waarop deze laatste woorden gesproken werden, maakte als vanzelf een einde aan het onderhoud, dat het laatste was tusschen deze beide vrienden.

Deze houding tegenover het Leger des Heils, tegen het gevoelen van den veel meer ervaren Manning in, toont Vaughan in alle deelen zooals hij was. Zoo heeft men hem leeren kennen als leider van *The Tablet*, toen hij de polemieken voerde aangaande de onfeilbaarheid van den Heiligen Vader; zoo ook toen hij, terwille van de autoriteit der bisschoppelijke macht tegen den Jezuiten-Pater Gallwey in Manchester streed met de wapenen zijner onverzettelijke eerlijkheid zonder de meer diplomatieke opvattingen zijner Italiaansche ambtgenooten in overweging te willen nemen; en zoo zullen wij hem later nog meer dan eens ontmoeten. Een goede bedoeling kan in meer dan één geval een ernstig kwaad worden; Bossuet heeft het den Abbé de Rancy voorgehouden en meerdere biografen van Vaughan hebben tusschen de regels zijner levensschets door deze woorden in herinnering gebracht. Wat hij waarheid dacht, moest voor allen de waarheid zijn; hij kon voor anderen niet anders zien. Zelfs de hechte vriendschap, die hem aan Manning bond, vermocht hem niet af te brengen van datgene, wat voor hem vaststond, en wat hij daarom niet kon denken dat voor anderen twijfel zou kunnen opleveren; zelfs zijn vereering voor het oude hoofd der Kerk in Engeland deed hem nimmer zijn bezwaren verzwijgen tegen diens, naar zijne meening, te liberale opvattingen. Het was na een dezer discussiën, na een dezer woordewisse-

lingen, zonder tal, dat Manning den naam van den Bisschop van Salford doorstreepte onder de uitvoerders van zijn testament. Maar al zou deze niet de uitvoerder zijn van diens laatsten wil, zijn opvolger zou hij niettemin worden. In Maart 1892 benoemde de Paus hem, ondanks zijn eerbiedig tegenstreven, ondanks zijn nederig en werkelijk gemeend wijzen op eigen onbekwaamheid, tot Aartsbisschop van Westminster en begiftigde hem korten tijd daarna met den Kardinaalshoed, waarop Manning tien jaren had gewacht.

* * *

Ook in het leven van Monseigneur Vaughan komt een dier eigenaardige spelingen, welke leven en geschiedenis zoo dikwerf te aanschouwen geven, dat nl. de nieuw opgetreden Aartsbisschop zijn bewind moest aanvangen met een maatregel van liberalen aard, welken hij zeker in zijn voorganger ten hevigste zou hebben afgekeurd en gelaakt. Sedert in 1854 de wetgeving ook voor de Katholieken den toegang tot Oxford en Cambridge voor hunne zonen had geopend, was de vraag der universitaire opleiding een open vraag gebleven; Manning, in andere opzichten vooruitstrevend, had er zich hier ten zeerste tegen verklaard, dat Katholieke jongelieden onderwijs zouden genieten aan dezelfde Hoogeschoolen, waar de Protestanten kwamen; dat zij zich zouden verblijden te gaan behooren tot de massa der Engelschen en niet meer van een eenigszins bijzondere culte te zijn. Manning had Rome voor zijn vertoogen doen zwichten en van den Paus de uitvaardiging gekregen eener verklaring, die aan de Engelsche Katholieken het bezoek der nationale Universiteiten wel niet ontzegde, maar toch aanrekende als een grove fout en als een gevaarlijke proef. Ook nadat de poging eener afzonderlijke Katholieke Universiteit te Kensington geheel mislukt was, kon men hem niet doen besluiten op deze houding terug te komen. Het nieuwe regime werd afgewacht, en nauwelijks was Monseigneur Vaughan op den zetel van Westminster gezeten, of een talrijke petitie kwam

zijn steun vragen om dit vraagstuk in andere richting op te lossen. Hij, anders weinig toegankelijk voor anderer denkbeelden, hier echter er de voorkeur aan gevend om aan het hoofd der wassende beweging te blijven staan en voelend de bezwaren tegen het voortduren van den bestaanden toestand, toonde zich bereid een allen bevredigende oplossing te zoeken. En inderdaad, in 1895 kon meegedeeld worden, dat de toestemming van den Heiligen Vader voor het bezoeken der nationale Universiteiten was verkregen, onder voorwaarde evenwel van de noodige waarborgen voor het geestelijk onderwijs tijdens den duur van dat bezoek. Dat deze regeling heeft voldaan, is door de praktijk bewezen geworden, en nog slechts enkele maanden vóór zijn dood kon Kardinaal Vaughan in een memorandum aan de Propaganda een uiterst gunstig getuigenis geven aangaande deze dubbele toestemming, welke van vele Katholieken, naar hij verklaarde, een sieraad der Universiteiten maakte.

Doch gewichtiger vraagstuk zou weldra geheel zijn aandacht in beslag komen nemen, en een episode van kerkelijk beleid zou zich openen, die tot de meest belangwekkende op dit gebied in Engeland in de laatste halve eeuw mag worden gerekend. 1) De meest orthodoxe secte der Anglicaansche kerk, de „English Church Union,” had reeds meer dan eens neiging getoond om te bevorderen datgene wat bekend is onder den naam van Corporate Reunion, om te komen tot een verhouding, die de eenmaal afgescheiden Anglicaansche kerk in den moederschoot der Katholieke zou terugvoeren, door te letten voornamelijk op datgene wat beide vereenigde en den blik af te wenden van datgene — naar veler oordeel juist het diepere — wat beiden scheidde. Lord Halifax, de President der Union, was de geestelijke vader van dit denkbeeld en was ook zijn meest hartstochtelijke, zijn meest eerlijke voorstander. Van zijn kant was 't een waarachtig en oprecht geloof, dat eenerzijds hem deed

1) La Renaissance catholique en Angleterre au dix-neuvième siècle; trois parties.

neigen naar het Katholicisme, anderzijds hem door een familie-traditie van eeuwen her deed hechten aan zijn eigen Kerk, en dat de aanleiding werd tot zijne volhardende pogingen, welke zich al spoedig in het openbaar zouden uitspreken en hem de vraag zouden doen stellen of niet ieder Christen als rechter in geloofs-zaken den Paus zou verkiezen boven den Geheimen Koninklijken Raad. In het zachte klimaat van Madeira, waar hij voor zijn gezondheid enkele maanden doorbracht, trof hij den abbé Portal, die uit zijne mededeelingen als het ware eene openbaring kreeg omtrent den toestand der Anglicaansche geloovigen, en hier een gezegend werk te doen vond, dat de beide mannen al spoedig tot vrienden maakte. Het kwam er slechts op aan, meenden zij, om het geschikte punt te vinden, dat zou kunnen leiden tot eenige toenadering tusschen de Anglicaansche en de Roomsche Kerk, en beiden meenden zij dat punt gevonden te hebben in een hernieuwd onderzoek naar de geldigheid der Anglicaansche orden, door de Katholieke Kerk steeds bestreden. Portal's daarover in het licht gegeven geschrift verwekte opzien en bracht het vraagstuk ter sprake ook bij den Paus en kardinaal Rampolla, die den abbé naar Rome deden komen en zijn raad inwonen. En terwijl Lord Halifax in Engeland met de invloedrijke mannen zijner Kerk de verdere besprekingen voerde, was het de abbé Portal, die den Heiligen Vader het droombeeld voor oogen stelde om, op hetzelfde oogenblik dat zijn beleid er op gericht was om de betrekkingen met de Oostersche Kerken te hervatten, de eenmaal afgedwaalde Engelsche geloovigen allen te zamen tot Rome te brengen. Het was in die dagen, dat het solemneele beroep „Ad Anglos” verscheen, een beroep, waarin de zachtheid van toon en de bijna vaderlijke teederheid, den heiligen Paus deden herleven, die in de zesde eeuw de bekeering van het Saksische Engeland bewerkte; het beroep, waarvan een Thureau-Dangin kon verklaren, dat voor het eerst sedert drie eeuwen het hart van Engeland door een woord vanuit Rome getroffen scheen. Eene commissie om de geldigheid der Anglicaansche orden te onderzoeken werd door den

Paus ingesteld en al was deze commissie geen gemengde commissie, ze bevatte te velen die openlijk als voorstanders bekend stonden, dan dat aan de bedoeling kon worden getwijfeld. Zeker, zelfs Lord Halifax, meer op de bres dan ooit, achtte de verwezenlijking der hereeniging een droombeeld van langen tijd, maar een eerste schrede werd naar zijne meening gedaan, de moeilijkste schrede tevens. De Aartsbisschop van Canterbury, dr. Benson, was allermintst een voorstander van zijne denkbeelden ¹⁾; diplomaat als hij was, toonde hij geen openlijken afkeer, maar medewerking kon men van hem niet verlangen en meegaan scheen van de groote massa der Anglicanen, opgevoed in de Engelsche begrippen van vrij onderzoek, niet zonder meer te verwachten. Doch dit werd ook niet verwacht.

De hereeniging was verre, maar toenadering was nabij. Voor de Katholieken en voor hunne leiders scheen op dit psychologisch oogenblik slechts één weg open; scheen niet anders te doen dan de toegestoken hand met bereidwilligheid, met groote hartelijkheid te aanvaarden, zonder in het minste of geringste reden tot onderdanigheid of tot geveinsde blijdschap te hebben. Wie zulks verwacht had van het toenmalig hoofd der Katholieke Kerk in Engeland, van den Aartsbisschop van Westminster, hij vergiste zich. Monseigneur Vaughan wenschte de uitgestoken hand niet te drukken en hij toonde het op zijne wijze, misschien kwetsend, doch zeker zonder eenige bedoeling om te kwetsen. Men kan bij een karakter als het zijne persoonlijke redenen, die verondersteld zijn, gerust ter zijde laten; de hereeniging zou zijn hooge positie niet schaden en de hereeniging zelve kon niemand beschouwen als een zaak van den volgenden dag. In hem spookte de vrees waarmee hij tegen deze denkbeelden van hereeniging opzag; maar zijn gedachte verborg zich achter de vriendelijkheid, waarvan de uitgestoken hand het blijk moest zijn, een hinderlaag, een

1) The life of Benson, by his son; London.

duivelswerk, dat Lord Halifax en zijne vrienden, wier volkomen eerlijkheid ook voor den Aartsbisschop vast stond, tot zijn werktuigen had verkozen; voor hem sprak uit deze toenadering de schrik, dien de tallooze bekeeringen in het Anglicaansche kamp hadden gewekt, een manoeuvre, waardoor aanstaande bekeerlingen op een dwaalspoor moesten worden gebracht. Stond de Anglicaansche aartsbisschop van Canterbury lijnrecht tegenover de pogingen tot toenadering, de aartsbisschop van Westminster was van zijn standpunt niet minder fel daartegen. Niet in die mate echter diplomaat als gene, toonde hij het meer in het openbaar, toonde hij het misschien onvoorzichtig, onvoorzichtig in elk geval tegenover de groote menigte, die vanaf dat oogenblik den heilloos-intransigenten prelaat in hem zag. Het was Vaughan, die niets ten halve deed, die zich op meer dan eene meeting tegen de hereeniging uitsprak en op de gevaren wees, welke de toenadering alleen reeds in zich sloot; het was Vaughan alweer, die met ijver en kracht de bewijsstukken bij elkander zocht, om door de ingestelde Pauselijke commissie de ongeldigheid der Anglicaansche orden te doen uitspreken; het was Vaughan ten slotte, die er in Rome persoonlijk op aandrong, dat de Heilige Vader krachtig en on-dubbelzinnig zijn woord zou spreken, en die het Pauselijk decreet uitlokte, dat deze orden inderdaad voor de Katholieke Kerk als van nul en geener waarde schetste. Kardinaal Vaughan was nimmer tacticus en is het zeker in deze dagen niet geweest; allerminst toen hij na het verschijnen van dit decreet opwekte tot rechtstreeksche bekeering en als een bewijs van de Pauselijke zachtmoedigheid uit diens schrijven een zinsnede aanhaalde, welke de Katholieken opwekte om gelden te verzamelen, teneinde de eenmaal bekeerde Anglicaansche geestelijken voor geldelijk nadeel te vrijwaren. Een ieder had kunnen voorzien, dat deze woorden verkeerd zouden worden uitgelegd; kardinaal Vaughan alleen kon het niet begrijpen, omdat hij slechts datgene sprak wat hij meende en zelf geen aanleiding gaf om hem te verdenken van dubbelzinnigheid.

Het persoonlijke was hem in geheel deze episode vreemd geweest en toch kon hij het persoonlijke niet vermijden, toen hij in zijn betreuenswaardig telegram aan den Aartsbisschop van Toledo dezen waarschuwde, dat Lord Halifax zich Katholiek mocht noemen, doch geen Katholiek was; een incident, waarvan hem zelf de pijnlijke gevolgen niet werden bespaard, en dat hem te meer leed deed, naarmate hij achting had voor den man, dien hij onwillens en onwetens had gegriefd. Het persoonlijke was hem bovenal in elken strijd vreemd geweest; personen bestonden voor hem niet dan voor zooverre zij hunne richting of geloof vertegenwoordigden. Eenige jaren later mocht Kardinaal Vaughan, in een voorwoord dat hij schreef voor het boek van Pater Ragey over het Anglo-Katholicisme, een zachter oordeel vellen over de Anglicanen en in het bijzonder over Lord Halifax en de zijnen; mocht hij hun ijver, hun geest van opoffering, hun zachtheid van geloof roemen en prijzen; mocht door den indruk van sommige feiten zijn oordeel verzacht worden, dat oordeel veranderen kon hij niet. Meer dan ooit tevoren en daarna, heeft hij zich in deze episode doen gelden als de zoon van een dier Katholieke familiën van Engeland, die eeuwen achtereen om der wille van het geloof hebben geleden en zijn vervolgd; meer dan ooit sprak zich ook in deze episode uit de intuïtieve angst, welke immer bij Kardinaal Vaughan levendig is geweest ten opzichte van de bekeerden. Men heeft, zoo van Katholieken als van niet-Katholieken kant zijn dogmatisch, meer nog onverzoenlijk standpunt in deze episode scherp veroordeeld, te scherper naarmate vastgesteld kon worden dat de gevreesde hereeniging toch niet zou worden bereikt en dat alleen een zeer gewenschte toenadering zou zijn verkregen. In zeker opzicht kregen gelijk zij, die aan Kardinaal Vaughan in geheel zijn leven en in zijne opvoeding een breeden blik ontzegden op het kerkelijk leven van zijn milieu en van zijn tijd; in zeker opzicht kregen gelijk zij, die in zijne onverzettelijkheid meer zagen dan een persoonlijke fout alleen. En toch, wie kan oordeelen over dezen pries-

ter op het oogenblik, dat hij de verantwoordelijkheid droeg voor geheel de Katholieke Kerk in Engeland? Wie anders dan misschien eenmaal de historie, kan zeggen, dat hij goed dan wel verkeerd gehandeld heeft in dat gedenkwaardige oogenblik van zijn leven! Misschien heeft hij zelf wel eens gevoeld, dat ook voor een ander optreden plaats was geweest; betreurd heeft hij dit optreden nimmer. Gelukkig was hij als die weinigen, die met innerlijk zelfvertrouwen kunnen getuigen geen stap te willen terugtreden op de afgelegde levensbaan!

Het moest in een zeer ernstige episode als deze, wel het gansche karakter van den man en den mensch, zooals hij was, zijn, dat naar voren kwam. Eerlijk, en de openhartigheid, de waarheid stellend boven alles, niets daarvoor ontziend, zich echter ook niet afvragend of niet andere, misschien groter belangen daardoor werden geschaad, of niet wonden werden geslagen van zoodanige grootte, dat de winsten dier eerlijkheid verloren gingen. Doch logisch was die eerlijkheid ten allen tijde. Het bleek in 1897, toen de Home Secretary hem niet toestond zich en zijne ambtgenooten kortweg te noemen de Kardinaal-Aartsbisschop en de Bisschoppen van de provincie Westminster, en daardoor geheel het opgestelde adres van hulde bij het jubileum van Koningin Victoria verviel. Het was in 1901 bij de troonsbestijging van Koning Edward, dat dezelfde grief van titulatuur, welke meer dan een vorm was, omdat zij de beteekenis met zich bracht als zou meer dan één Katholieke Kerk in Engeland bestaan, zich voordeed, toen echter beëindigd met een toegeven van de zijde van den Prelaat, die zelfs niet aarzelde de door de etiquette voorgeschreven kniebuiging voor den Koning te maken, wat hem, den anders zoo dogmatischen Prins der Kerk, door meer dan een ten kwade is geduid. Het bleek in de zaak van den ongelukkigen Dr. Mivart, den beroemden bioloog, gestorven nog voordat hij had kunnen herroepen enkele artikelen, die aan zijn katholieke trouw ernstig mochten doen twifelen, en wiens begrafenis in heilige

aarde de Kardinaal bleef weigeren ten einde toe; het bleek in zijn laatste levensjaar uit de strenge wijze, waarop hij een naar zijn oordeel gevaarlijk boek van een zijner priesters in *The Tablet* veroordeeld wenschte te zien, om zelfs, toen hij zich gelukkig rekende, dat dit niet geschied was voordat de schrijver kort daarop stierf, als blijkbare verontschuldiging voor minder streng gevoel, zijn eigen wankelen gezondheidstoestand aan te halen en op te merken, dat een soort van kameraadschappelijk oordeel jegens een doode hem niet vreemd meer was. Maar het bleek ook uit de wijze, waarop hij tegen allen en alles in, een man als Lord Acton in zijne hooge bescherming nam, niet wilde doen veroordeelen, trots den aandrang van velen, en hem openlijk zijn sympathie betuigde bij aanvallen van naar zijne meening lasterlijken aard.

Kardinaal Vaughan was en bleef de man, die in hem werd geboren en in hem zou sterven. Wat hem in zijne jeugd eene vocatie scheen, had hem alle andere droomen als vanzelf en zonder moeite doen opgeven. In zijn priesterschap zocht en vond hij het hoogste, dat voor hem te bereiken was. Doch hij was priester en evenmin als hij zich van harte en voor een groot deel van zijn tijd aan sociale werkzaamheden kon overgeven, evenmin kon hij er zich in schikken om zich in het openbaar te vertoonen, of ook maar in den meest gematigden zin, een meer wereldlijk leven te leven, waarop zijne positie als Kardinaal-Primaat van Engeland hem récht gaf. Slechts bij den lateren Aartsbisschop van Canterbury dr. Temple verscheen hij in gezelschappen en geheel zijne persoonlijkheid was er dan onder de talrijke bezoekers een van wezenlijke voornaamheid en een van zich onmiddellijk openbarende beteekenis.¹⁾ Doch Kardinaal Vaughan zelf zocht zulke gelegenheden niet; slechts in zijn studeervertrek en tot afleiding voor zijn dikwijls door werk overspannen geest in de rustige omgeving van Mill Hill, gevoelde hij zich thuis, en daar was hij

1) Artikelen met persoonlijke herinneringen van Wilfrid Ward in de *Morning Post*.

dan ook het liefst. In zijn priesterlijk en in zijn geestelijk werk zocht hij niet de voldoening, hij vond ze daarin vanzelf en hij was gelukkig. Men heeft van Kardinaal Vaughan meer dan eens gezegd, dat hij niet van de portuur was van zijn beide voorgangers, van Wiseman en van Manning, evenmin van Newman, die onmiddellijk naast deze beiden stond; men vergat echter, dat hij betrad een reeds grootendeels ontgonnen arbeidsveld, en dat het even moeilijk is een beroemd zoon te worden van een beroemden vader, als te schitteren wanneer men opvolger is van een grooten, door de omstandigheden als groot naar voren getreden geest. Dit te meer niet, wanneer diezelfde omstandigheden den opvolger niet gunstig zijn, en wanneer de zucht naar persoonlijke grootheid niet sterk genoeg is om die omstandigheden in deze richting te forceeren. Kardinaal Vaughan was een eerzuchtig man; hij roemde zelf de eerzucht als een der beste kwaliteiten van den mensch, maar zijn eerzucht was eerzucht voor de Kerk, voor God, niet voor zichzelf.

Kardinaal Vaughan heeft naar veler zeggen niet het groote werk nagelaten, dat Wiseman en Manning aan de Engelsche Kerk schonken. Is dit oordeel juist en is dit oordeel billijk? Wij denken niet aan wat hij deed voor de stichting der vreemde missies; wij denken echter wel aan de Kathedraal, welke hij, zijn geloof ter eere, in Westminster heeft achtergelaten. Andersdenkenden mogen dit beschouwen als een bloote vorm, voor hem was deze kapel niet alleen een uiterlijk teeken van zekere herwonnen macht zijner Kerk, maar ook een middenpunt voor aller gebeden, een middenpunt, waarvan kracht en werking kon uitgaan. Manning had niet aan een Kathedraal willen denken, zoolang nog in de armenkwartieren van Londen de scholen en kerken ontbraken; hij had er zich toe beperkt terrein te verkrijgen. Kardinaal Vaughan vatte zijn denkbeeld op, niet lettende op de aarzelingen van zijne omgeving; niet lettende op de vragen van spotters, die er op wezen, dat onze voorouders een eeuw noodig hadden om hunne

geestelijke monumenten te zetten. In den genialen Bentley vond hij een architect, die zich aan zijn denkbeelden aanpaste en die zich in de uitvoering dier denkbeelden een meester toonde: in den Byzantijnschen stijl en dus wel afwijkend van de Westminster Abbey werd het gebouw opgetrokken, dat daar nu inderdaad staat als een monument, gelijk zijn ontwerper dit wilde en gelijk zijn schepper het poëtisch trachtte tot uitdrukking te brengen. Ook bij dezen bouw waren het inzonderheid de te verkrijgen gelden, die moeilijkheden opleverden en Monseigneur Vaughan, die voor zijn Kerk en zijn geloof heeft gebedeld en gevraagd, zooals slechts weinigen hebben gedaan niettegenstaande niets hem moeilijker viel, niettegenstaande hij meer dan eens voor het huis van den rijken geloofsgenoot aarzelde en terugkeerde alvorens aan te schellen, vroeg ook ditmaal veel en stoutmoedig, en vroeg ook ditmaal met succes. Toen hij den 29sten Juni 1896 den eersten steen voor het gebouw legde, was hij zeker van een kapitaal van bijna een millioen gulden, en in 1902 behoefde hij nog slechts een laatste beroep te doen voor twee-honderdduizend gulden om het bouwwerk geheel te kunnen voltooiën. Zelf mocht hij de inwijding van den tempel niet meer beleven; slechts om er zijn plechtige begrafenis te vieren, kwam zijn stoffelijk overschot er binnen; maar korten tijd daarna was het bouwwerk gereed en het beschikt thans over een inwendige versiering, die elken dag rijker en schooner wordt. Indien er een dag was geweest, waarin Kardinaal Vaughan voldoening van zijn streven zou hebben gehad, het ware zeker in 1909 geweest, toen het Eucharistisch Congres in Londen samenkwam en op historisch Protestantschen bodem de Katholieken der geheele wereld zich vereenigden. De geschiedenis geeft meer malen dingen te aanschouwen, die als dagelijksche dingen bijna zonder aandacht aan onze belangstelling voorbijgaan en die toch meer zeggen dan het dikste historische leerboek zou kunnen doen.

Reeds in de laatste vijf of zes jaren van zijn leven liet de

gezondheid van Kardinaal Vaughan veel te wenschen over en het was een voortdurend lijden, dat hem meermalen tot een lang verblijf op Mill Hill noodzaakte. Ook uiterlijk deed de ziekte zich gevoelen en de nobele, forsche gestalte van den Kardinaal vertoonde slechts een treurig overblijfsel, dat zijn vrienden niet konden aanzien zonder zich af te wenden met een traan of met een gevoel van innerlijken weemoed. Het was in het laatst van 1902, dat hij alle werk moest opgeven en daarna de maanden van zwaar lijden tegemoet ging, waarin zelfs zijn krachtig en onverzwakt geloof een crisis van troosteloos zich verlaten gevoelen niet bespaard werd. Een crisis van slechts korten duur, en die hem den vrede ten volle weergaf. Den dag voor zijn sterven deed hij zich kleeden met zijn capa magna van purperen kleur, met zijn rooden Kardinaalshoed, en voor de vertegenwoordigers van de geestelijkheid in de kapel van het College, dat door hem was gesticht en door hem was gedacht, legde hij zijn laatste belijdenis af. Zij, die in deze sombere ure tegenwoordig waren, behielden daaraan eene herinnering zooals maar zelden gegeven is; ook dezen laatsten dag van zijn leven was het die onverzettelijke wil, die sprak boven alles, de plicht om zichzelf te verzaken en den wensch om waar te zijn en zich te doen zien zooals hij was tot het uiterste. Teruggekeerd in zijn ziekenkamer, deed hij zich de kardinaals-insignes afnemen, waaraan hij nu geen behoefte meer had. En den volgenden dag, den 19en Juni 1903, sliep hij rustig in, een vredigen glimlach op de droge lippen.

Er was bij zijn dood geen rouw in de harten van de Engelsche Katholieke Kerk. Herbert Vaughan was niet de man om zich bemind te maken en zijne innerlijke kwaliteiten werden te weinig gekend door de velen, die hun geestelijken leider in hem zagen. Wiseman, Newman en Manning, alle drie hadden zij eene plaats ingenomen in de gedachten en de bewondering van geheel Engeland; de eerste door zijn moedig beroep op het Engelsche volk, toen het herstel der hiërarchie een ware woede van anti-papisme ontketende; de tweede door zijn

„Apologia”, geschreven na zijne bekeering; de laatste door dat meelevens in al wat het volk betrof, hetwelk zijn hoogtepunt vond in zijn optreden bij de staking der dokwerkers. Geen van deze drie elementen is terug te vinden geweest in het leven van Kardinaal Vaughan; zelfs zijn eigen priesters, die in zijn diocees tijdens zijn episcopaat hem terzijde stonden, kenden hem niet en waardeerden hem niet in die mate als hij oprecht verdiende; geheel zijn aard was er naar om verkeerd begrepen te worden, niet, omdat hij zich niet wenschte uit te spreken, maar omdat hij zich niet kon uitspreken zooals hij was. Zijn leven is een leven van trouw aan zijn Kerk geweest, dat ook andersdenkenden en anders-geloovenden kunnen en moeten bewonderen en achten, en dat voor hem eene vervulling is geweest, hooger dan hij zich had kunnen denken. Maar tegelijk is zijn leven er een geweest eenzaam tot in den kring van zijne beste vrienden, eenzaam in de menigte, eenzaam misschien het minst in de stilte van zijn werkkamer. En hij laat ons een beeld na van een priester, die goed, zij het niet in alle opzichten alleen groot werk deed; die niet aarzelde zijne minderwaardigheid te erkennen voor den hoogen post, dien hij moest innemen; en tegelijk van een man, wien niemand bij zijn sterven achting kon onthouden, van wien zelfs zijn hevigste tegenstanders wilden erkennen, dat hij geloovig was en in alle opzichten een gentleman, een gentleman zooals de Engelschen dat verstaan, een gentleman dus van hart en van gevoel.

Het verhaal wil, dat de laatste woorden van dezen man zijn geweest, sprekende van zijn leven: „I have been a failure.” De waarheid van deze woorden toegeven zal men niet licht, maar bewonderen moet men ook al weer hier de eerlijkheid en de openhartigheid, waarmee hij in vast vertrouwen op wat hem bleef in zijn leven, elke illusie ook voor zich zelf durfde verstoren. Er zijn er zoo velen onder ons, hoog- en laaggeplaatsten, die niet slechts aan het einde van hun leven, maar — en dit is misschien het meest tragische en tegelijk bittere — reeds tijdens hun leven datzelfde van zich kunnen getuigen;

hoe weinigen durven het doen, en van een hoe klein deel van die weinigen is het dan nog waarlijk oprecht!

* * *

Kardinaal Richard was eene geheel andere verschijning, was ook van geheel andere inborst als Kardinaal Vaughan. François Benjamin Marie Richard, geboren den 9en Maart 1819 te Nantes, en tot Kardinaal verheven den 24 Mei 1889, afstamming van eene oude familie uit de Vendée, die onder hare overledenen tijdens zijne jeugd nog de medestrijders had gekend uit den grooten oorlog, behoorde tot de alleroudsten van het Heilig College; slechts de Italiaansche kardinaal Cesesia, de Aartsbisschop van Palermo, was in de laatste jaren van zijn leven onder zijn ouderen, en onmiddellijk op hem volgden alleen de kardinalen Gruscha, Prins-Aartsbisschop van Weenen, Ledochowski, Mocenna, Aartsbisschop van Sabina, Galeari, Aartsbisschop van Ravenna en Perraud, Aartsbisschop van Autun. Een veel bredere leeftijdsgrens scheidde hem van de andere Primaten, in het bijzonder van de buitenlandsche, van wie de Kardinalen Moran, Aartsbisschop van Sidney, Gibbon, Aartsbisschop van Baltimore en Goossens, Aartsbisschop van Mechelen, intusschen met Kardinaal Vaughan de oudsten waren; Kardinaal Richard telde ook slechts negen jaren minder dan Paus Leo XIII zelf. De priesterlijke loopbaan had hij gevolgd van het begin tot het eind, en zijne verheffing tot Aartsbisschop van Parijs, korten tijd daarna tot Kardinaal en Primaat der Fransche Katholieke Kerk na den dood van Kardinaal Guibert, wiens vicaris-generaal hij was geweest, was als het ware de bekroning van deze loopbaan, die door vrome zelfverloochening zich van den aanvang af had onderscheiden. Een loopbaan, aangevangen onder de indrukken van wat een Lamennais, een Montalembert, een Lacordaire poogden en tenslotte ver-

kregen, ook nadat de Hertogin van Berry in 1832 in de Vendée het mislukken van den opstand moest erkennen. Een lange loopbaan, waarin de grijze, maar ten einde toe ongebogen kardinaal tronen zag wankelen, regeeringen zag opstaan en verdwijnen binnen de vier-en-twintig uur; waarin sterker dan ooit voor hem de zekerheid zich openbaarde, dat maar één macht overbleef: de Kerk.

Men noemde Kardinaal Guibert den grooten Kardinaal, en men heeft Kardinaal Richard den heiligen Kardinaal geheeten. Reeds Monseigneur de Ségur zeide dit van hem toen hij nog vicaris-generaal was, en de abbé Legrand voegde er later de opmerking aan toe, dat Kardinaal Guibert, wiens devies was geweest: *suaviter et fortiter*, het „*fortiter*” met zich had genomen, doch het „*suaviter*” aan zijn opvolger had gelaten. Kardinaal Richard erkende het gaarne, dat hij niet groot en machtig en ontwikkeld was als Kardinaal Guibert; hij kon niet zelf de leiding nemen van de Fransche bisschoppen, naar hij meende, doch dit verhinderde hem niet om voor hun aller rechten en plichten op te treden op het oogenblik dat hij gevoelde dat zijn waardigheid niet alleen, doch bovenal zijn plicht dit ook eischte. Zijn werkkraft was niet minder groot dan die van zijn voorganger; zijn reis naar Rome was zijn eenige ontspanning; hij vond er de herinneringen aan zijn jeugd terug, doch zelfs daar was zijn tijd voor een groot deel aan herderlijke aangelegenheden gewijd en hij wekte er de bewondering van zijne Italiaansche ambtgenooten, onder wie Kardinaal Gotti eenmaal tot een Franschman zeide: „Uw Kardinaal gaat zelf naar de Congregaties met zijne stukken en behandelt er zijne aangelegenheden als ware hij nog een jong bisschop”. Inderdaad, Kardinaal Richard werkte geregeld en werkte veel; hij zette anderen aan tot arbeid, doch hij arbeidde zelf het meeste; misschien is het die nimmer ontspannen inspanning geweest die tot hem op bijna negentig-jarigen leeftijd in zijne hooge functie, in de zwaarste dagen die hij kennen moest, geen vermoeienis deed gevoelen. En hij was een van die hooggeplaat-

sten, die ter wille van de groote hoofdzaken de kleine dingen niet vergaten. Zijn liefdadigheidszin uitte zich tot in de meest treffende bijzonderheden, en zijne jonge priesters waren voor hem als even zoovele jonge familieleden, die hij in moeilijke oogenblikken moest steunen en in gelukkige momenten zijn medevreugde moest toonen. Niets was bij hem zoo sterk ontwikkeld als zijne genegenheid voor zijne familie; jaarlijks vereenigde hij haar rondom zich in zijn kasteel bij Lavergne, en nimmer werd een achterneefje of een achter-achterneefje geboren, of hij maakte persoonlijk de reis om den jongen te doopen.

Kardinaal Richard mocht zich niet de gelijke, zeker niet de meerdere rekenen van zijnen voorganger; hij werkte in elk geval in zijn geest, hij werkte in zijn lijn, en hij wist dezelfde sympathie te wekken, die deze had verkregen. Zijne grootste aandacht wijdde hij wel aan de werken der liefdadigheid, en in de drie en dertig jaren van zijn Parijsch episcopaat waren het deze werken, die het meest zijn instemming hadden; hij schiep en organiseerde het Katholieke Instituut, hij ontwierp het werk der catechismen, der diocesane missionarissen en der toevluchtscapellen; hij reorganiseerde en ontwikkelde het asyl van „Notre Dame du Bon Secours”, en hij zette temidden van talloze moeilijkheden de voltooiing van de Basiliek der Montmartre voort. Door zijne voortdurende tegenwoordigheid, door zijn woord en door zijn voorbeeld inspireerde hij de talloze pogingen tot steun, die uitgingen van de groote zaal van het Aartsbisschoppelijk Paleis; het mocht soms schijnen, dat hij onder het voorlezen van rapporten of stukken in deze vergaderingen aan andere dingen dacht, de juistheid, waarmede hij zijn vragen stelde, bewees het tegendeel, en het immer goedgekozen woord van bemoediging, waarmede hij sloot, liet een ieder van daar gaan met nieuwen werklust en nieuwe werkracht. Hij, die zelf nimmer noodig had om opgewekt te worden, wist anderen op te wekken; alleen zijn figuur reeds kon dit doen, maar zeker nog sterker inspireerden zijne zacht-

heid en zijne beminnelijkheid. Hij mocht het hoofd der Katholieke Kerk zijn, hij mocht meer dan een der opeenvolgende Regeeringen of Kabinetten in wezen of in uiting vijandig aan zijn Kerk oordeelen, bij bleef een zoon der Fransche natie en in zijn ambt nam hij deel aan hare smarten en aan hare vreugden. Hij liet niet na den President der Republiek op Nieuwjaar zijn bezoek te gaan brengen, zoowel voor als na diens reizen naar Rome; hij sprak met Felix Faure een half uur voordat deze stierf, en de woorden, tot President Carnot gericht bij zijn optreden in 1889, zoowel als de sobere hulde, die hij in 1894 aan diens stoffelijk overschot bracht, gaven een getuigenis van zijn grooten tact, waarachter zich geen onwaardige diplomatie verborg. Kardinaal Richard was tegenover de Kerk zoowel als tegenover de buitenwereld volkomen de Prins der Kerk, waardig om haar te vertegenwoordigen.

In 1893 ontving hij in de Notre Dame de officieren der Russische Marine; in 1896 den Czaar en de Czarina van Rusland in dezelfde kerk, in groot gewaad gekleed en omgeven door zijn geheele priesterschaar; reeds tevoren had hij aan de toenadering tot Rusland naar zijn bescheiden vermogen medegewerkt door gevolg te geven aan een wenk van den Franschen gezant te St. Petersburg om aan Czaar Alexander III de heilige vaandels aan te bieden, welke eenmaal bij Sebastopol waren veroverd en in de Notre Dame waren geplaatst. De afgezanten van Menelik van Abessynië werden door een zijner priesters rondgeleid; Koning Alfons XIII werd bij zijn bezoek in 1905 door hem herinnerd, dat zijne voorouders en de Heilige Lodewijk in deze kerk hadden gebeden. De Kardinaal leidde de begrafenis van Maarschalk Mac Mahon in den Dom der Invaliden; hij begaf zich aan het sterfbed van Canrobert, en hij stond den generaal Dessirier, den gouverneur van Parijs, in zijne laatste oogenblikken bij. Hij deelde in de vreugde van Parijs, hij deelde nog meer in zijne smarten. De groote brand van de Opéra Comique in 1887, het vreeselijk ongeluk in de Weldadigheidsbazar in 1897, de ramp op den Metropolitan-

spoorweg in 1903 deden hem getuigenissen van dit medegevoelen afleggen, die er toe konden medewerken om troost te schenken. Slechts tegenover de werkelijk politieke wereld, de Katholieke als de niet-Katholieke, hield hij zich op een afstand; in hare intrigues was hij niet thuis en hij wenschte er niet in thuis te zijn. Hij wilde zijn purper rein houden; zijn waardigheid door zijn wijsheid en zijn voorzichtigheid doen zegevieren; hij wilde eerbied en achting kunnen verlangen van een ieder. Geen wonder, dat op meer dan een oogenblik tegen hem een campagne werd gevoerd, tot bij den Paus te Rome, waar men hem te weinig staatkundig, te veel kerkelijk schilderde. De Kardinaal wist er van, en hijzelf bood tot tweemaal toe den Heiligen Vader zijn terugtreden aan. Leo XIII wei-gerde het hem en beval hem als zijn plicht den post te blijven innemen. En de Kardinaal gehoorzaamde.

De Paus had hem inderdaad lief zooals hij slechts weinigen zijner Kardinalen ten volle en onverdeeld zijne achting en zijne genegenheid kon schenken. Meer dan eens gaf de Heilige Vader aan aanzienlijke Fransche Katholieken, die op den pelgrimstocht door hem ontvangen werden, de afzonderlijke groeten aan den Aartsbisschop van Parijs mede, en Paus Pius X is in dit opzicht de navolger van zijn voorganger geworden. Kardinaal Richard toonde zich steeds getroffen en verheugd door deze blijken van toegenegenheid; hij wist echter niet waarmede ze verdiend te hebben, en zacht bescheiden kon hij slechts aan zulke vraag toevoegen: „Het is waar, dat ik den Paus zeer lief heb.” Maar zeker is het wel, dat deze zoo ondubbelzinnig betoonde genegenheid vanuit Rome den Primaat der Fransche Kerk steunde in de dagen, die de zwaarst beproefde voor hem zijn geweest, de dagen, die met 't optreden van het Kabinet-Waldeck Rousseau in 1899, de crisis van jaren achtereen beëindigden en het régime openden, dat voor de Katholieken naar het woord van Kardinaal Guibert eenvoudig het „régime der vrijmetselarij” was. Kardinaal Richard behield ook tegenover dit régime de inzichten van Kardinaal Guibert;

hij, die eenmaal aan Thiers voorspeld had, dat het Concòrdaat zou worden verbroken, doch die niet gedacht had dat te zullen beleven, bood er weerstand aan op eene andere wijze dan waarschijnlijk Kardinaal Guibert zou hebben gedaan. Hij was er niet de man naar om tot heftigen tegenstand aan te zetten; en zelfs zij, die geheel en al het régime van Combes en Clemenceau voor hunne rekening zouden willen nemen, zullen moeten erkennen, dat zijne houding daartegenover die van een waardigen tegenstander is geweest, die zich in zijne heiligste rechten getroffen rekende en Frankrijk tegelijk in zijne heiligste belangen. Op dezelfde wijze, waarop Kardinaal Richard reeds in 1891 op veel zachter en veel minder bruyanten toon de woorden van Kardinaal Lavigerie had toegestemd om de Katholicken op hun socialen plicht te wijzen ¹⁾; waarop hij, onmiddellijk gehoor gevende aan een wenk uit Rome, de „Union de la France Chrétienne” had ontbonden; op dezelfde wijze toonde hij zich nu tegenover het gouvernement, in welks personen hij niet de vijanden zag, maar welks personen hij de uitvoerders moest rekenen van vijandige daden.

Hij bleef zachtmoedig in alle omstandigheden en de brieven van het Ministerie van Eeredienst, die hem de nieuwe maatregelen, door hem als zoovele aanslagen op zijn plicht en het kerkelijk karakter der Kerk beschouwd, mededeelden, beantwoordde hij eerst na rijp overleg; alleen dan, wanneer hij den toestand te zeer gespannen vond en te ernstige belangen bedreigd rekende, ging hij er toe over aan den President der Republiek te schrijven om te protesteeren. *Hij* had geen politieke bijbedoelingen, toen hij in den aanvang van 1900 de priesters, die uit Frankrijk gingen, een laatsten groet kwam brengen; hij achtte het evenzeer zijn kerkelijken plicht toen hij er zich tegen verzette om mede te werken tot de secularisatie van de orde der Dominicanen, die dan in Frankrijk had kunnen blijven. Hij spoorde niet tot tegenstand aan, maar toen in Januari en

(1) Réponse de Son Éminence le Cardinal-Archevêque de Paris aux Catholiques qui l'ont consulté sur leur devoir social.

Februari 1906 de Katholieken van de Madeleine, van de St. Clotilde en van andere kerken van Parijs zich daadwerkelijk tegen de inventarisatie der Regeering verzetten, weigerde hij zijn afkeuring uit te spreken, hun slechts kalmte bevelend en gehoorzaamheid aan hunne pastoors. Omtrent de Wet op de Congregaties noch omtrent de Scheidingswet maakte hij zich eenige illusie; van zijn standpunt beschouwd waren deze wetten vernietigend, en dit eenmaal inziende, wilde noch kon hij er toe medewerken om uitleggingen te bevorderen, die tegen zijne heiligste gevoelens indruischten. Niet allen onder de Fransche bisschoppen konden zijne gevoelens deelen; enkelen dachten politieker, enkelen hartstochtelijker en offensiever; de figuur van Kardinaal Richard alleen echter was reeds voldoende om in hem den Primaat te doen erkennen, hem zedelijk en werkelijk den post te schenken aan het hoofd der Fransche priesters, dien hij innam door zijn wijsheid en door zijne verheven priesterlijk karakter. Zelfs toen men hem de directe gevolgen van de Scheidingswet niet kon besparen, toen hij zich moest bukken voor wat in zijne oogen geweld en onrecht was, bleef hij niettemin waardig en kalm, en de manifestatie in het Hotel Condé op den 2en Januari 1908, waar de deputaties van alle kerkelijke vereenigingen van beteekenis hem kwamen begroeten, misbruikte hij niet, maar hield hij binnen hare grenzen. Kardinaal Richard was een eerlijk en hoog tegenstander, tegen wien op te treden een offer moest zijn voor hen, die zelve even eerlijke tegenstanders waren. Zelfs tegenover Waldeck Rousseau, evenals hij uit Nantes geboortig, en eenmaal zijn leerling, bleef hij geen enkele bijzondere antipathie koesteren, ook niet nadat deze hem, reeds Minister zijnde, zeer koel en zonder eenige herinnering aan het verleden had ontvangen. Toen diens sterfuur daar was, toonde Monseigneur Richard, dat zijn ziel niet minder groot was dan die van zijn vroegeren leerling.

Een loopbaan als die van Kardinaal Richard kan misschien naar buiten niet dezelfde belangstelling wekken als met die

van Kardinaal Vaughan het geval is; niettemin zijn er in die loopbaan schokkende oogenblikken te over, maar zij liggen buiten den persoon, zij liggen voornamelijk in de omstandigheden en dan nog voor zooverre deze omstandigheden haar op den voorgrond plaatsen. Want Kardinaal Richard was de zachtheid voor alles, en ooggetuigen verhalen, dat toen men hem temidden van zijn priesterschaar in Januari 1908 de Augustijner zusters het Hôtel Dieu zag uitgeleiden, het scheen alsof in zijne eerwaardige gestalte de zestien eeuwen van dit episcopaat, de honderdtien voorgangers, welke na St. Denis dien zetel hadden ingenomen, werden gesymboliseerd; alsof een nieuwe Landry zijn erfenis aan zijn navolger kwam overbrengen, alsof een vreedzame Gozlin zijn stad kwam verdedigen tegen wat hij onheil en verwoesting achtte. Het was eene natuurlijke zachtheid; hij was er de persoon niet naar, noch had er het karakter voor om in deze omstandigheden anders te doen, anders te zien, anders te willen zijn. Als tegenbeeld kan men hem tegenover Vaughan stellen in deze zachtheid, welke hem de gelukkige eigenschap schonk van onnoodige wonden te voorkomen, geen onnoodige zorgen op zich en anderen te laden; als evenbeeld kan men hem stellen naast dezen ten opzichte van zijn trouw aan plicht, ten opzichte ook van de eerlijkheid van zijn uitspraken, wanneer hij meende, dat geen andere weg open was. Hij was overtuigd van het goede, dat ook in het sociale leven door de priesters kan worden verricht; en hij was overtuigd, dat een groot deel van hun tijd daaraan moest worden gewijd. Toen in 1889 de werkstaking der arbeiders aan de Wereldtentoonstelling een ongunstige wending nam, dacht hij er over om het voorbeeld van Manning te volgen en zijn persoonlijke bemiddeling aan te bieden; hij liet het na, omdat hij in deze staking een politieke en niet een zuiver economische zag; maar hij ware bereid geweest om, wanneer de troebelen, die men toen vreesde, waren uitgebroken, het voorbeeld te volgen, dat eenmaal Monseigneur Affre tijdens de Commune gaf en als slachtoffer van zijn plicht te vallen. Hij kende geen vrees voor

zichzelf, hij kende geen arbeid, die hem te veel was. En het was juist deze overtuiging dat hij priester, maar bovenal Christen wenschte te zijn, die hem den eerbied verzekerde van geheel Parijs en van geheel de bevolking van Frankrijk, ook in de laatste jaren, ook van degenen, die niet de zijnen waren, noch aan zijne zijde stonden.

Er is meer dan eens gezegd, dat in de dagen die na 1899 volgden, voor de Katholieke Kerk in Frankrijk een ander hoofd gewenscht ware geweest; een met beslist optreden, een die krachtiger rechten had weten te verdedigen en rechten weten te behouden. Ook hier mag de critiek gemakkelijk heeten en de kunst moeilijk. Het is mogelijk, dat zij, die aldus critiseeren, gelijk hebben; het is mogelijk, doch niet waarschijnlijk. Kardinaal Richard heeft ten allen tijde, ook tegenover zijne tegenstanders, zijne waardigheid weten hoog te houden, en toen hij stierf op den 28en Januari 1908, den dag van St. François de Sales, zijn patroon; met de overtuiging dat zijne vijanden voor het oogenblik hadden overwonnen, toen was hij zich bewust het dien vijanden — die zeker *zijn* vijanden niet waren — zoo zwaar mogelijk gemaakt te hebben; immers hij heeft op eene wijze, die zeker niet ieder hem zou nadoen, zijn Christenpriesterschap ongerept bewaard. Of er hooger kleinood was, dat hij voor de Katholieken in dit geval uit den strijd kon medebrengen, of hij op andere wijze het Concordaat had kunnen redden en de bestreden laïcisation had kunnen tegenhouden, wij wagen het aan de hand der gebeurtenissen zulks te betwijfelen. Hier behoeft die vraag niet gesteld te worden, nog minder beantwoord; het geldt in dit korte bestek zeker niet een schets van de geschiedenis van Frankrijk in de laatste jaren, die zoo nauw aan den strijd tegen de Congregaties is verbonden; het geldt hier de schets van een persoon, die wel zeer in dezen strijd was betrokken, maar wiens karakter en persoon door dien strijd niet veranderden. Het geldt hier het beeld van een man, die in eenzelfde ambt en in niet minder moeilijke, zij 't ook afwijkende omstandigheden was geplaatst

dan Kardinaal Vaughan te Westminster; die ook niet minder dan deze een trouw dienaar was van zijn Kerk, doch die voor zijn geloovigen zoowel als voor andersdenkenden een zoo geheel andere figuur bood en opnieuw aan de wereld een blijk gaf van de rijke verscheidenheid, die in opvatting van plicht, in opvatting van te handelen naar geweten, naar recht en billijkheid, die wereld zelve in hare menschenkinderen geven kan.

* * *

Herbert Vaughan en François Richard, het zijn twee mannen, die, geheel afgescheiden van hunne hooge waardigheid in de Katholieke Kerk, katholiek waren vóór en boven alles. Het zijn tegelijkertijd twee mannen van een hoog en nobel karakter, van een plichtopvatting en een plichtsetrouwheid, die hen in elken kring recht gaf op bewondering en ook die bewondering heeft doen verwerven; het zijn twee mannen, die door den tegenstander werden geëerd en geacht; twee mannen dus, die verdienen gekend te worden door velen die tot de tegenstanders hunner gedachten en daden gerekend mogen worden, maar hunne levens daarom kunnen zien zonder aan die daden en gedachte het eerst te denken.

En het zijn zeker twee mannen, die beteekenis zouden hebben verkregen in elken kring waarin hunne geboorte hen mocht hebben geplaatst.

HENRI VAN DER MANDERE.

Den Haag, April 1911.

MELCHIOR TREUB

MELCHIOR TREUB.

Een van Neerlands grootste mannen heeft eens betoogd, dat het bezit van koloniën ongunstig zou werken op de ontwikkeling der wetenschappen in het koloniseerende land. De man, wiens levensbeschrijving hier gegeven wordt, is een levend protest tegen die voorstelling; niet alleen is hij meer dan eens opgekomen tegen de woorden door van 't Hoff gesproken bij de opening van het 5e Nederlandsche Natuur- en Geneeskundig Congres te Amsterdam in 1895, maar het heele tweede deel van zijn leven is a. h. w. als een protest daartegen te beschouwen, daar het laat zien in hoe belangrijke mate Nederlandsch Indië den wetenschappelijken zin van Treub tot ontwikkeling heeft doen komen en hoe aan den anderen kant een opleving van de biologische wetenschappen in ons land, dank zij het initiatief van Treub, pas mogelijk is geworden door het bezit van onze koloniën.

Nederland is aan den man, wiens leven hier geschetst zal worden, buitengewoon veel dank verschuldigd, want weinigen hebben als hij bijgedragen om den naam van ons land in den vreemde met eere genoemd te krijgen, weinigen vooral hebben zoo meegewerkt tot den goeden naam van onze Oost-Indische koloniën in het buitenland, weinigen hebben zooals hij

doen zien, dat Nederland als koloniale mogendheid ook, ideale belangen hoogstelt.

JEUGD. DE JAREN TOT 1880.

Melchior Treub werd 26 December 1851 te Voorschoten geboren. In een Nederlandsch geschrift behoeft er nauwelijks op gewezen te worden, dat Melchior niet de eenige van de familie was, die uitblonk door bekwaamheid; hij was de oudste, daarop volgde een zuster, die voor haar huwelijk leerares in het Engelsch geweest is aan de H. B. S. voor meisjes te Den Haag, dan kwam de broer, die tegenwoordig hoogleeraar in de gynaecologie en obstetrie aan de Amsterdamsche Universiteit is, terwijl de bekende staatsman-econoom, lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal de jongste is van het viertal kinderen. De oude heer Treub was Burgemeester van Voorschoten, de moeder was uit Fransch Zwitserland afkomstig. De kinderen hadden het zeker aan haar te danken dat zij het Fransch als hun moedertaal konden spreken en schrijven, zoodat een artikel van Melchior zelfs in de Revue des Deux Mondes is opgenomen. Zij heeft het trouwens nog beleefd, dat die kinderen in de maatschappij met eer genoemd werden. Hoezeer het haar leed moet hebben gedaan, haar oudsten zoon naar verre gewesten te laten trekken, toch heeft zij den stijgenden roem van Melchior nog met vreugde kunnen waarnemen. Dat Melchior een groote vereering voor zijn moeder koesterde, kon ieder opmerken, die wat nader met hem kennismaakte. Voordat hij naar Indië ging, had hij trouwens het ouderlijk huis nog niet verlaten, want wel bezocht hij, na de lagere school te Voorschoten, de onderwijsinrichtingen te Leiden, waar hij later ook assistent was, maar hij bleef te Voorschoten wonen en wandelde dagelijks heen en weer van daar naar Leiden. Waarlijk, men kan niet beweren, dat Melchior het in zijn jeugdbijzonder gemakkelijk heeft gehad; het is zeker een van de redenen voor zijn slagen in zijn latere maatschappelijke positie.

Na de lagere school werd de Hoogere Burgerschool te Leiden bezocht, die er niet weinig toe heeft bijgedragen, om Treub liefde voor natuurstudie te geven. Het is weer een illustratie van den merkwaardigen invloed, dien het Middelbaar Onderwijs op het geestelijk leven in Nederland gehad heeft, een invloed vooral merkbaar aan de opleving van het natuuronderzoek in ons land. Dat Nederland thans op natuurwetenschappelijk gebied een belangrijke rol in de wereld vervult, is wel niet uitsluitend, maar toch zeker voor een groot deel te danken aan onze tegenwoordig zoo veelgemaakte Hoogere Burgerschoolen.

Treub heeft geen eindexamen gedaan, daar hij, om de Universiteit te kunnen bezoeken, verplicht was het toen nog bestaande admisssie-examen af te leggen. Dit deed hij in het jaar 1869 en daarvoor kreeg hij gedurende het laatste halve jaar, dat hij leerling was van de 5e klasse der H. B. S. privaates in Latijn en Grieksch van den medicus te Voorschoten Dr. van der Horst van den Bos. De tijden zijn wel veranderd, want men zal zich nu wel nauwelijks meer een medicus kunnen voorstellen, die in staat is privaatlessen in de klassieke talen te geven. Melchior Treub was niet de eenige, die van dezen medicus zijn opleiding ontving, maar o.a. behalve zijn beide broeders ook het Tweede Kamerlid, de heer Drucker.

Treub werd dus in 1869 student te Leiden. De botanie werd daar gedoceerd door Suringar, het type van den ouderwetschen systematicus, die zich o.a. verdienstelijk gemaakt heeft voor de studie van de flora van ons land, maar die weinig voelde voor de nieuwere botanische wetenschap, zooals deze zich vooral in Duitschland in de tweede helft van de vorige eeuw ontwikkeld had. Ook de afstammingsleer had op dat oogenblik in Suringar nog geen aanhanger; deze werd daarentegen met vuur verdedigd door den zoöloog Selenka, die zodoende grooten invloed kreeg op degenen, die toen ter tijde te Leiden plant- en dierkunde studeerden. Onder die studenten vond Treub er o.a. Hugo de Vries en W. Burck, terwijl een jongere

studiegenoot van hem werd M. W. Beyerinck. Laatstgenoemde is thans hoogleeraar te Delft, Burck werd te Buitenzorg onderdirecteur van 's Lands Plantentuin korten tijd nadat Treub er directeur werd. Meer speciale vrienden van Treub uit zijn studententijd waren J. A. Korteweg, thans hoogleeraar in de chirurgie te Leiden, J. G. Kramers, chemicus, die later directeur was van het Proefstation voor suikerriet in Oost-Java te Pasoeroean en vervolgens chef van het koffielaboratorium te Buitenzorg en die enkele jaren geleden in Indië overleed en M. C. de Leeuw, die na zijn promotie eerst in Duitschland en België aan proefstations werkzaam was, daarna naar Suriname ging en daar in 1887 overleed.

Treub studeerde te hard dan dat hij veel kon deelnemen aan hetgeen door het groote publiek dikwijls beschouwd wordt als de hoofdzaak van het studentenleven. d. w. z. de ontspanningen en genoegens er van. Zijn studie ging dan ook zoo voorspoedig, dat hij reeds den 22en November 1873 promoveerde op een dissertatie over korstmossen. Kort tevoren was door Schwendener de bewering geuit, dat deze organismen niet enkelvoudig zouden zijn, maar dat zij ontstonden door het samenleven van een wier met een schimmel. De groene cellen, die men in het weefsel van zulk een korstmos aantreft, de zogenaamde gonidiën, zouden tot het wier behooren. Het was een revolutionair denkbeeld, dat door de oudere onderzoekers niet vriendelijk ontvangen werd, maar waarvan de juistheid al spoedig volledig bewezen werd, dank zij o. a. ook de onderzoekingen van Treub, die aan kon toonen: 1. dat de gonidiën nooit uit de schimmeldraden ontstaan en 2. dat men door cellen van een wier met schimmelsporen samen te brengen zich een korstmos kan laten ontwikkelen, ten minste de eerste beginstadiën van zulk een organisme kan verkrijgen.

Reeds dit eerste onderzoek van Treub toonde, dat hij in staat was tot zelfstandig wetenschappelijk werk, en dat trad nog meer op den voorgrond in de volgende jaren toen hij, van 1874—1880, als assistent aan het Botanisch Laboratorium

te Leiden werkzaam was, daarbij ook nog een tijdlang lesgevend in natuurlijke historie en natuurkunde aan de avondschool van het Genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix te Leiden.

Het bleek uit zijn opvolgende publicaties, dat hij vooral werk maakte van een nauwkeurige studie van den anatomischen bouw en de ontwikkelingsgeschiedenis der plantendeelen, waarbij hem zijn groot talent in het maken van mikroskopische preparaten zeer te hulp kwam. Bij de publicatie wist hij zijn resultaten bovendien in helderen vorm aan het wetenschappelijke publiek mee te deelen, terwijl ter illustratie fraaie afbeeldingen gebezigd werden, dank zij het groote teekentalent van Treub. Vermelding verdient zeker ook, dat Treub in verschillende meer populaire geschriften eveneens blijk gaf van een groot stilistisch talent.

Het kan voor een leekenpubliek verder geen zin hebben den inhoud van deze wetenschappelijke publicaties te noemen, daar dit alleen dan van waarde zou zijn, wanneer hieraan een verklaring werd vastgeknoopt, die de grenzen van dit geschrift verre zou overschrijden. Ik volsta met de mededeeling, dat de onderzoekingen betrekking hadden op den bouw van de wortels van Eenzaadlobbige planten, op de ontwikkeling van stengel en wortel van Selaginella, op de kiem der Orchideae, op kerndeelingsverschijnselen en op nog eenige andere onderwerpen.

Zooals de zaken in 1880 stonden, liet zich voorzien, dat Treub te eeniger tijd een professoraat aan een Universiteit zou krijgen, dat hij tot de Europeesche botanici van naam zou behooren, maar dat zijn leven verder even kalm en rustig zou verlopen als dat van de meeste geleerden, zoodat een levensschets, die zich niet beperkte tot zijn wetenschappelijke publicaties, weinig wetenswaardigs zou hebben te vermelden. Maar de toekomst zou iets heel anders brengen.

De Directeur van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg, Dr. Scheffer, was overleden en de Regeering vroeg advies aan de hoogleraren in de plantkunde aan de Rijks-Universiteiten,

wie Scheffer's opvolger moest zijn. Dat advies luidde, dat het onmogelijk was de belangen van deze groote instelling door één plantkundige te doen behartigen, maar dat er behalve een directeur ook een onder-directeur benoemd behoorde te worden. Als directeur werd voorgedragen Treub, als onder-directeur Burck. De Regeering ging op dit advies in en beide voorgestelden namen de benoeming aan.

Men kan echter niet zeggen, dat er bij Treub een groot enthousiasme bestond, om naar Indië te gaan. Ware het hem gelukt een vaste betrekking aan de Leidsche Universiteit te krijgen, hij zou gebleven zijn. Maar, achteraf gezien, was het voor de wetenschap en voor ons vaderland gelukkig, dat hij naar Buitenzorg vertrok, want daar heeft hij zijn merkwaardige talenten ten volle kunnen ontplooiën en een wereldinstituut tot stand weten te brengen, dat zijn naam en die van zijn vaderland over de heele aarde met eer deed noemen. En zoo vertrok hij in October 1880 naar Java, waar hij bijna zijn geheele verdere leven zou doorbrengen. Slechts driemaal was hij in Europa gedurende een klein jaar, namelijk in 1887—1888, 1895—1896 en 1902—1903, totdat hij in October 1909 voorgoed afscheid nam van Buitenzorg.

'S LANDS PLANTENTUIN TE BUITENZORG.

Tot goed begrip van hetgeen Treub te Buitenzorg tot stand bracht, dient hier eerst verhaald te worden, wat hij daar vond.

Toen de Nederlandsche koloniën in Z. O. Azië door Engeland weer aan ons teruggegeven werden nu bijna 100 jaar geleden, ging met de Commissarissen-Generaal naar Ned.-Indië mee de hoogleeraar aan het Athenaeum illustre te Amsterdam, Dr. C. G. L. Reinwardt. Deze werd benoemd tot „Directeur tot de zaken van Landbouw, Kunsten en Wetenschappen” en een van zijn eerste voorstellen was, te Buitenzorg een Botanische tuin te stichten. Dit voorstel vond een gunstig onthaal en 18 Mei 1817 werd de eerste spade in den grond gestoken;

het was de geboortedag van 's Lands Plantentuin. Reinwardt belastte zich met het beheer. Nadat hij in 1822 naar Europa teruggekeerd was, om als hoogleeraar te Leiden op te treden, werd hij opgevolgd door Dr. C. L. Blume. Na diens vertrek in 1826 werd uit zuinigheidsredenen besloten geen directeur meer te benoemen, maar de zorg voor 's Lands Plantentuin op te dragen aan een hortulanus. Gelukkig, dat in 1831 als zoodanig benoemd werd J. E. Teysmann, een merkwaardig man, die met medewerking van den assistent-hortulanus Dr. J. K. Hasskarl de systematische rangschikking van den tuin wist door te zetten, een rangschikking waaraan de tuin in hoofdzaak zijn wetenschappelijke beteekenis te danken heeft. Aan hen beiden is verder ook te danken het tot stand komen van een boekerij en van een herbarium. Maar Teysmann deed meer; hij heeft niettegenstaande alle tegenwerking den tuin voor ondergang behoed niet alleen, maar dien zelfs weten uit te breiden, o.a. ook met dependances in de Preanger Regentschappen op de helling van den Gedeh gelegen, waarvan er ten slotte maar één is overgebleven, de bergtuin te Tjibodas. En de grootste eerezuil heeft Teysmann zichzelf gesticht, doordat hij doorgezet heeft, dat weer een wetenschappelijk gevormd botanicus aan het hoofd van den tuin geplaatst werd, waardoor Teysmann zelf bescheiden op den achtergrond trad. Het was in 1868, dat weer een Directeur van 's Lands Plantentuin benoemd werd en wel de leerling van den Utrechtschen Hoogleeraar Miquel, Dr. R. H. C. C. Scheffer. Deze wist aan 's Lands Plantentuin een belangrijke uitbreiding te geven door de stichting van den Cultuurtuin te Tjikeumeuh (een andere wijk van Buitenzorg), waar tropische cultuurgewassen op groote schaal verbouwd werden en van de daaraan verbonden landbouwschool. Tevens werd door hem een aanvang gemaakt met de publicatie van wetenschappelijke onderzoekingen, te Buitenzorg verricht, in een afzonderlijk tijdschrift, de *Annales du Jardin Botanique de Buitenzorg*.

Scheffer overleed helaas reeds in 1880 en zooals ik boven

reeds zeide, Treub werd tot zijn opvolger benoemd en kwam in het einde van datzelfde jaar te Buitenzorg aan. Hij vond hier dus den grooten botanischen tuin met herbarium en museum en bibliotheek, den Cultuurtuin met landbouwschool en den bergtuin te Tjibodas, dus reeds een groote instelling, die echter onder zijn leiding zich nog heel wat grootscher ontwikkelen zou dan tot nu toe. Dat het bestaande geconserveerd werd, behoeft dan ook wel haast niet gezegd te worden; van inkrimping was onder Treub geen sprake. Met één uitzondering echter: de kwijnende landbouwschool werd na enkele jaren zeer tegen den zin van Treub opgeheven; wij zullen hieronder trouwens zien, dat later weer opnieuw een dergelijke inrichting in het leven werd geroepen.

DE EERSTE TIEN JAREN TE BUITENZORG (1880—1890).

Wanneer men het Directeurschap van 's Lands Plantentuin van Melchior Treub nader ontleedt, dan ziet men hoe meer en meer practische vragen zijn aandacht tot zich gaan trekken. Waren deze in den aanvang nog slechts gering in aantal, langzamerhand namen zij toe en ten slotte bleef hem nauwelijks eenige tijd over voor het zuiver wetenschappelijke werk, waaraan hij in de eerste jaren nog bijna al zijn tijd kon geven. Hoewel zich zoo heel geleidelijk het tegenwoordige Departement van Landbouw ontwikkeld heeft uit 's Lands Plantentuin, is het toch wellicht voor het overzicht goed, hier eenige indeelingen te maken en daarom wil ik hier in de eerste plaats spreken over het eerste 10-jarig tijdvak van Treub's directeurschap.

Toen Treub te Buitenzorg kwam, was hij niet wat men noemt een kamergeleerde, want hij had buiten in de natuur leeren rondkijken; maar wel had hij zich tot dien tijd toe met zuivere abstracte wetenschap beziggehouden, zonder te vragen naar het verband van die wetenschap met het practische leven. Het was een richting, die op dat oogenblik aan onze

Universiteiten tamelijk overheerschend was. Het was dan ook begrijpelijk, dat hij op dit gebied te Buitenzorg zijn eerste lauweren zou behalen, terwijl hij pas langzamerhand, min of meer tastend zijn weg zoekend, meer in aanraking zou komen met de praktijk. Al heeft Treub in zijn later leven minder op zuiver wetenschappelijk gebied kunnen doen, toch bleef de wetenschap bij hem steeds de eerste plaats bekleeden; nooit heeft de praktijk hem in dit opzicht eenigszins doen dalen. Daarin lag de zeer groote kracht van Treub, een van de oorzaken van het welslagen van het meeste, wat door hem ondernomen werd, maar daarin lag voor hem ook een groote bron van moeilijkheden. Hij stuitte hier toch telkens op administratieve ambtenaren, aan wie die wetenschappelijke zin niet alleen vreemd was, maar die er een zeker wantrouwen tegen koesterden, en het was niet altijd gemakkelijk dit wantrouwen te overwinnen. Het is trouwens een verschijnsel, dat aan alle landen eigen is, alleen in de koloniën misschien iets meer geprononceerd dan in het moederland.

Hoeveel spot en miskenning heeft Treub niet ondervonden ook van particulieren wegens zijn wetenschappelijken zin, waar het groote publiek telkens geneigd was te meenen, dat dit niet kon samengaan met een juisten blik op de praktijk! Toch was de hoofdoorzaak, het zij nog eens gezegd, dat Treub zoo groote dingen tot stand wist te brengen, gelegen in de combinatie bij hem van een organisatorisch talent van den eersten rang met den hoogstaanden man van wetenschap.

Te Buitenzorg gekomen, vatte Treub dadelijk een aantal onderwerpen van onderzoek aan, die in de gematigde luchtstreek niet onderzocht hadden kunnen worden. Bij zijn wetenschappelijk werk heeft hij zich verder streng aan dit programma gehouden: geen onderzoek beginnen, dat ook in Europa uitgevoerd kan worden. Zoo bestudeerde hij de ontwikkeling van bloemen en zaadknoppen van de Cycadeën of valsche sagopalmen, zoo ditzelfde bij de Loranthaceën, een groep van woekerplanten, die in de tropen zeer algemeen voorkomen

maar waarvan men bij ons slechts één vertegenwoordiger vindt, het vogellijm. Soortgelijke onderzoeken werden uitgevoerd over Orchideën en over een kleine groep van planten, die men tot nu toe voor hiermee verwant had gehouden, de Burmanniaceën, maar waarbij juist de studie van Treub de ongegrondheid van deze heerschende meening kon aantoonen; verder over het ontstaan van de kiem bij een soort van *Avicennia*, behoorende tot die eigenaardige vormen uit de mangrove (vloedbosschen), waar de zaden kiemen, terwijl zij nog aan den boom hangen.

Een zeer uitvoerige studie werd door Treub gewijd aan de wolfsklauwen. Het is bekend, dat er enkele soorten daarvan ook in ons land, vooral in het oosten op heidevelden, worden gevonden; maar hoe arm is ons land in vergelijking met den rijkdom aan vormen en het aantal individuen op Java! Het was dan ook verklaarbaar, dat Treub deze groep tot speciaal punt van studie koos, meer in het bijzonder om de voorkiem er van te onderzoeken. Het gelukte hem inderdaad, hier een groote leemte in onze kennis op te vullen, terwijl de ontwikkeling en de bouw van de voorkiem bij de Europeesche wolfsklauwen pas enkele jaren geleden nader bekend geworden is.

Aan het einde van deze tienjarige periode valt ook een ander onderzoek, dat Treub's naam zeer bekend gemaakt heeft, namelijk over de *Casuarina*'s, de zoogenaamde Tjemara's van Java. Hij kon hier aantoonen, dat de loop van de stuifmeelbuis binnen de zaadknop een zeer ongewone is. In plaats van door het poortje, dringt deze door het vaatmerk binnen; later werden door anderen meer planten gevonden, waar zich dit verschijnsel voordoet, maar dat nam niet weg, dat de min of meer primitieve bouw van de *Casuarina*'s, door Treub ontdekt, hen aanspraak gaf op een afzonderlijke plaats in het plantensysteem.

Tusschentijds had Treub zich beziggehouden met andere onderzoeken. Hij toonde aan, dat de knollen met gangen van de eigenaardige Indische mierenplanten niet ontstaan onder den invloed van mieren, want men ziet ze gevormd worden,

ook al laat men het zaad kiemen zonder dat er een enkele mier bij komt. Gemakkelijk gaat dit in een tropisch land als Buitenzorg niet, want waar maar een donker gaatje of holletje te vinden is, zitten mieren. Het is dan ook niet te verbazen, dat men ze in de gangen van deze knollen in massa aantreft. Onderzocht werden verder de kelken met waterachtig vocht gevuld van een tropische boom met opvallende oranje-roode bloemen (*Spathodea campanulata*), de urnen, die aangetroffen worden bij een plant die zich door de kruinen der boomen slingert (*Dischidia Rafflesiana*) en vooral de tal van inrichtingen bij tropische klimplanten, waardoor deze in staat gesteld worden te klimmen. Zeer in het bijzonder werd een studie gemaakt van de klimpalmen onder den naam van rotan bekend, terwijl een nieuw orgaan bij sommige van deze planten ontdekt werd als zoogenaamde haken. Dit zijn deelen, die eenige overeenkomst met ranken vertoonen en ook, evenals deze prikkelbaar zijn voor aanraking, maar die daarop reageeren door sterk in de dikte te groeien en te verhouten, zoodoende een steunsel vast omvattend.

Treub was te Buitenzorg tijdens de geweldige uitbarsting van Krakatau in 1883. Het behoeft wel haast geen betoog, dat er van den plantengroei, die dit eiland bedekt had, geen spoor meer overbleef en het werd nu een interessant probleem, na te gaan, hoe een dergelijk eiland weer op nieuw door planten bedekt wordt. Te dien einde bracht Treub in 1886 een eerste bezoek aan Krakatau en beschreef de planten, die hij er aantrof; dit onderzoek is later door anderen voortgezet, zoodat men, dank zij het initiatief van Treub, thans zich vrij goed voorstellen kan hoe op een dergelijk tropisch eiland op nieuw plantengroei begint.

De publicatie van de resultaten van al deze onderzoekingen geschiedde in de *Annales du Jardin Botanique de Buitenzorg*, het tijdschrift, waarvan, zooals boven reeds gezegd werd, Scheffer het eerste deel het licht had doen zien en dat thans door Treub werd voortgezet. In den aanvang werd het bijna uitslui-

tend gevuld door de publicaties van hem en van den onder-directeur van 's Lands Plantentuin, Burck; later kwamen er al meer en meer verhandelingen in van outsiders in verband met de opening van het vreemdelingen-laboratorium, waarover zoo straks meer.

Het gebrek aan plaats in 's Lands Plantentuin, waarover vroeger reeds meer dan eens geklaagd was, had intusschen uitbreiding noodzakelijk gemaakt en het gelukte Treub, een aangrenzend stuk land, een eiland door twee armen van de Tjiliwong gevormd, ter grootte van 12 H. A. te verkrijgen, wat in 1891 gebezigd kon worden ter vergrooting van den tuin. Niet alleen konden nu de kruidachtige en overblijvende gewassen een goede standplaats krijgen, maar de mogelijkheid werd ook geopend, betere kulturen van waterplanten te maken, een nieuwe klimplantenafdeeling in te richten en tal van andere verbeteringen van meer ondergeschikten aard. Ook de Cultuurtuin bleek voor een bepaald doel te klein te zijn. Het werd namelijk noodzakelijk geacht op groote schaal kulturen aan te leggen van gutta-percha leverende boomen; de gutta-percha toch werd tot nog toe uitsluitend als boschproduct gewonnen en wel op een zoodanige wijze, dat de beste soorten, die dit belangrijke handelsartikel leverden, geheel of nagenoeg geheel uitgeroeid waren. Door Burck was daaromtrent een onderzoek ingesteld, in verband daarmee een reis naar Sumatra ondernomen, en als resultaat daarvan werd besloten op eenigszins groote schaal deze boomen te gaan aanplanten. In Buitenzorg was hiervoor geen terrein te vinden en daarom geschiedde de aanplanting te Tjipetir, in de Preanger Regentschappen. Nadat eenmaal de aanplant tot stand gekomen was, werd deze in 1890 overgedragen aan het Boschwezen, maar niet blijvend, want 10 jaren later werd de gouvernements gutta-percha aanplanting weer onder het beheer van 's Lands Plantentuin gebracht.

Al was die aanplanting van gutta-percha te Tjipetir iets nieuws, het betrof hier toch eigenlijk even goed als bij de ver-

grooting van 's Lands Plantentuin zelf een verruiming van het reeds bestaande. Maar wij zien in deze periode ook een begin gemaakt met de uitbreiding van den werkkring van 's Lands Plantentuin, die ten slotte geleid heeft tot het reuzeninstituut, dat men thans te Buitenzorg aantreft. Dit ging alles zeer geleidelijk; het groote talent van Treub bestond er toch vooral in, hetgeen wat hij zich voorgesteld had, tot stand te brengen, zonder bij de Regeering te veel schrik te verwekken voor zijn ruime denkbeelden. Daarom ging het dikwijls voetje voor voetje: eerst een tijdelijke aanstelling van iemand, die, zoodra het bleek dat de persoon nuttig werk verrichtte, in een vaste werd veranderd; dan de noodzakelijkheid, den nieuwen ambtenaar een werkgelegenheid te verschaffen, de benoeming van ondergeschikt personeel, dat hem verder behulpzaam moest zijn en zoo kwam in eenige jaren een onderafdeeling van 's Lands Plantentuin tot stand, die er niet gekomen zou zijn, wanneer Treub haar dadelijk aangevraagd had met volledige inrichting. Het was trouwens ook voor Treub zelf somtijds een min of meer tastend zoeken, hoe een bepaalde zaak het best tot stand gebracht zou worden. Men heeft er Treub wel eens een verwijt van gemaakt, dat hij op deze wijze te werk ging; naar het mij voorkomt echter ten onrechte. Vooreerst is het lang niet altijd zoo gegaan, vele voorstellen zijn volledig ontwikkeld bij de Indische Regeering ingediend; maar bovendien, men bedenke eens, welke tegenstand dikwijls te overwinnen viel. Vooral in den eersten tijd van Treub's beheer was die tegenstand somtijds zoo groot, dat op een andere wijze niets bereikt zou geworden zijn; men kende Treub nog niet voldoende, wist niet wat van hem te verwachten was. Maar toch ook later stuitte hij dikwijls op groote bezwaren, waarbij men wel moet bedenken, dat, zooals ik boven reeds opmerkte, het begrip van de beteekenis van wetenschap niet bij zoo heel veel menschen aangetroffen wordt, terwijl men bovendien rekening moet houden met onzen volksaard, die het groote nooit direct als mogelijk aanvaardt en er alleen langzamerhand toe gebracht

kan worden iets grootsch tot stand te brengen. Men zie b.v. maar eens hoe hier te lande de Directie van den Landbouw is gegroeid en vergelijkte daarmee eens, hoe dit in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika geschied is.

Wanneer ik thans meer in het bijzonder feiten noem uit dit eerste tienjarig tijdperk, dan vermeld ik, hoe een correspondentie met den Utrechtschen hoogleeraar Wefers Bettink er toe voerde, dat in 1888 een militaire apotheker gedetacheerd werd aan 's Lands Plantentuin, ten einde belast te worden met onderzoekingen omtrent de Indische gewassen, die als geneesmiddel dienst doen en omtrent de werkzame bestanddeelen, die daarin aangetroffen worden. Een klein laboratorium achter het Museum en herbarium werd te zijner beschikking gesteld, en zoo was met de benoeming van Dr. Greshoff de kiem gelegd voor het tegenwoordige pharmacologische laboratorium, dat niet alleen later in een groot en ruim gebouw gevestigd werd, maar waaraan ook een ambtenaar vast verbonden werd, zonder dat er meer sprake is van een tijdelijke detachering. Het bleek trouwens al zeer spoedig, hoe veel en nuttig werk door Dr. Greshoff verricht werd; ten gevolge van ziekte moest hij helaas reeds na betrekkelijk weinig jaren deze betrekking vaarwel zeggen en naar Europa terugkeeren.

Een andere zeer belangrijke uitbreiding was indirect een gevolg van den precairen toestand, waarin de rietsuikerindustrie op Java toen verkeerde. De lage suikerprijzen hadden in 1883 tot een crisis gevoerd en deze werd verergerd door het optreden van een ernstige ziekte van het suikerriet, de zoogenaamde serehziekte. Aan Treub werd de opdracht gegeven een onderzoek naar die ziekte in te stellen, en hoewel hij zich nooit met plantenziektekundige vragen had bezig gehouden, voldeed hij aan die opdracht en publiceerde het resultaat van zijn onderzoekingen. Treub meende de oorzaak van de serehziekte te moeten zoeken in mikroskopische wormen, zoogenaamde aaltjes (Nematoden) in de wortels van het suikerriet. Het is later gebleken, dat hij zich hierin vergist heeft, maar veel verder

dan dat is men op het oogenblik nog niet, want hoewel men kans gezien heeft, de serehziekte met goed gevolg te bestrijden, omtrent de oorzaak tast men nog altijd in het duister. Maar Treub vond in deze zaak aanleiding, de Regeering te overtuigen, dat uitbreiding van het personeel van 's Lands Plantentuin noodzakelijk was. Hij wees erop, dat er zich hier bij het serehvraagstuk, maar ook in tal van andere gevallen op de culturen betrekking hebbende, telkens en telkens weer vragen voordeden, die alleen door stelselmatig wetenschappelijk onderzoek tot oplossing te brengen waren. Het ging hierbij niet om toepassing van zaken, die reeds in Europa gevonden waren, maar om geheel nieuwe en zelfstandige onderzoekingen. Deze onderzoekingen op te dragen aan het bestaande personeel was ondoenlijk en zoo kwam Treub er toe, het voorstel te doen een plantkundige en een scheikundige ten behoeve van dit doel aan het personeel van 's Lands Plantentuin te verbinden. De Regeering ging op deze voorstellen in en in den aanvang van 1890 vond de benoeming plaats van Dr. J. M. Janse als plantkundige, van Dr. P. van Romburgh als scheikundige aan 's Lands Plantentuin. Eerstgenoemde kreeg een laboratorium grenzende aan het bureau van den tuin; voor laatstgenoemde werd een afzonderlijk agricultuur-chemisch laboratorium gebouwd in den Cultuurtuin te Tjikeumeuh, terwijl hem tevens de leiding van dien tuin werd opgedragen. Met deze persoonsuitbreiding trad 's Lands Plantentuin in een belangrijk nieuw stadium van ontwikkeling, waarin stelselmatig onderzoek plaats had van vraagstukken, die op chemisch of botanisch gebied den landbouw raakten, waarbij voorloopig de groote Europeesche kultures op den voorgrond stonden. Natuurlijk had ook vroeger de Directeur van 's Lands Plantentuin herhaaldelijk adviezen moeten geven speciaal aan de Regeering omtrent dergelijke vragen, maar dan werd altijd de moeilijkheid gevoeld, dat zulke adviezen niet gebaseerd konden zijn op wetenschappelijke onderzoekingen speciaal tot dat doel ingesteld.

Nog een andere allerbelangrijkste uitbreiding van den werkring van 's Lands Plantentuin kwam in dit eerste 10-jarig tijdvak tot stand, door de stichting van het Vreemdelingenlaboratorium, dat op 10 Januari 1885 werd opengesteld.

Tot goed begrip van de beteekenis hiervan is een uitweiding noodzakelijk. Zooals de naam al aanduidt is de plantkunde die wetenschap, die zich bezig houdt met de studie der planten; einddoel van deze, evenals van elke andere wetenschap van de levende natuur, is nader te komen tot een begrip van wat leven is, en al mag men nu ook meenen, dat het wel nooit gelukken zal de levensverschijnselen „restlos” te verklaren met behulp van de levenlooze natuur, toch moet men dit einddoel als ideaal voor oogen houden. Maar onze wetenschap heeft niet met het abstracte begrip plant te maken, maar met de planten, zooals zij op onze aarde worden aangetroffen en een eerste vereischte voor die studie is dan ook, dat men de op aarde voorkomende plantenvormen kent. Met de beschrijving en onderscheiding van die vormen heeft men zich dan ook reeds in overoude tijden beziggehouden en na de ontdekking van Amerika en van den zeeweg naar Indië nam het aantal nieuwe planten in geweldige mate toe. Expedities werden uitgerust, om deze planten in hun vaderland op hun natuurlijke groeiplaats te gaan zoeken, waarna zij dan in gedroogden toestand in de Europeesche herbaria terecht kwamen, enkele ook in levenden toestand in de kassen der botanische tuinen. Hoewel de groote meerderheid van de plantenvormen thans wel bekend is, is het er toch nog verre van af, dat men alle plantensoorten kent. In Midden-Europa worden b.v. nog telkens nieuwe, onbekende lagere planten ontdekt en elke expeditie naar de tropen brengt ons tal van nieuwe gewassen, ook onder de hoogere. Het behoeft wel haast geen betoog, dat landen als Borneo en Nieuw-Guinea nog een schat van ons geheel onbekende plantenvormen herbergen. Op zulke expedities, waar het gold nieuwe planten te vinden, werden natuurlijk ook wel waarnemingen gedaan over levensverschijn-

selen van planten; het hing van de intelligentie van den verzamelaar af, hoeveel hij daarvan waarnam. Enkele geniale naturen hebben ons in dat opzicht zeker veel van de tropische natuur doen kennen, ook van de geographische verspreiding der planten; ik denk daarbij aan dengeen, die hier voor allen wegwijzer geweest is, aan Alexander von Humboldt, voor onze Oost-Indische koloniën meer in het bijzonder aan Junghuhn.

Toch, niettegenstaande dit alles, werd bij de studie van de levensverschijnselen der plant nauwelijks rekening gehouden met het bestaan van een tropischen plantengroei. De wetenschappelijke mannen, die zich met die studie bezig hielden, waren bijna allen te vinden in Europa, meestal in Midden-Europa, of in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Het was te begrijpen, dat zij bij hun onderzoekingen bij voorkeur gebruik maakten van de planten, die in hun omgeving voorkwamen, of daar konden groeien. Wel kan men tropische gewassen in onze plantenkassen kweeken, maar afgezien daarvan, dat dit met vele niet gelukt, bevinden alle zich dan toch onder omstandigheden, die min of meer als abnormaal zijn te beschouwen. Het was dan ook geen overdrijving, wanneer Treub beweerde, dat in 1880 — wanneer men afzag van de zuivere plantbeschrijving — de plantkunde was de wetenschap van de plant in de gematigde luchtstreek; toch was zeker de plant in haar hoogste, weelderigste ontwikkeling niet daar te vinden, maar in de keerkringslanden. Het was, zooals Treub opmerkte, alsof men de levensverschijnselen der dieren ging bestudeeren bij die welke een winterslaap doormaken, murmeldieren en dergelijke. Immers in Midden-Europa en de Vereenigde Staten is de winter als een dergelijke rustperiode voor de plant te beschouwen. De beste onder de Europeesche botanici wisten dit alles natuurlijk ook wel, maar er viel niet veel aan te veranderen, omdat er geen mogelijkheid was om in een laboratorium in de tropen studiën te maken.

Het is te begrijpen, dat Treub, toen hij te Buitenzorg kwam, zich, zooals ik boven reeds zeide voornam, alleen zulke plan-

ten of verschijnselen bij planten te bestudeeren, waarvan het onderzoek uitsluitend in de tropen kon plaats hebben. Maar dit was niet voldoende. Wat gaf het werk van den enkeling, hoe uitstekend ook, om een geheele beschouwingwijze te veranderen? Wilde men hierin verbetering brengen, dan moest een zeer groot deel van de plantkundigen er toe gebracht worden, de tropen te bezoeken, daar zelf onderzoekingen in een laboratorium te verrichten, zij het ook slechts gedurende korten tijd, om zodoende gevrijwaard te worden voor de eenzijdigheid der oudere botanici. Treub stelde zich ten doel, dit te bereiken en hoe moeilijk dit in 1880 ook mocht schijnen, hij is daarin ten volle geslaagd.

Het gelukte hem, een van de bekendste Duitsche plantkundigen, H. Graf zu Solms Laubach, toen hoogleeraar aan de Universiteit te Göttingen, te bewegen naar Buitenzorg te komen ten einde daar botanische onderzoekingen te verrichten; dat hem dit gelukte, had hij zeker vooral te danken aan den goeden naam van zijn eigen botanisch werk ook allerwegen in den vreemde. Solms vertoefde te Buitenzorg van October 1883 tot Maart 1884 en als gevolg van zijn reis gaf hij o.a. in de *Botanische Zeitung* van November 1884 een beschrijving van 's Lands Plantentuin met een opwekking aan de lezers, om zelf ook de heerlijkheid en pracht van de tropische natuur te leeren kennen. Treub had de gelegenheid van het bezoek van Solms-Laubach aangegrepen, om van de Regeering den bouw van een Vreemdelingenlaboratorium gedaan te krijgen, een eenvoudig gebouw, maar dat volledig aan het doel beantwoordde van een ruime werkgelegenheid voor bezoekers van den tuin; 10 Januari 1885 werd dit vreemdelingen-laboratorium geopend. Toen 5 jaar later de nieuwe plantkundige benoemd werd, kwam het bedoelde laboratorium onder zijn onmiddellijk toezicht en dat is zoo gebleven, zoolang Treub aan het hoofd van de Buitenzorgsche instelling stond.

Op deze wijze was dus te Buitenzorg tot stand gekomen een botanisch station in de tropen, waar Nederlanders en buiten-

landers welkom waren en zonder eenige kosten in staat gesteld werden onderzoekingen te verrichten. Alleen, de aanwezigheid van zulk een laboratorium was niet voldoende om de botanici te trekken. Een groote moeilijkheid was het geldelijk bezwaar, want al kostte een reis naar de tropen niet meer zooveel als vroeger, voor de meestal bescheiden beurzen van de Europeesche geleerden waren die kosten toch nog veel te hoog. Treub heeft zich daarom moeite gegeven, aan de bezoekers reisbeurzen te verschaffen en dat is hem voor een groot deel wel gelukt. In de eerste plaats in Nederland; toen hij in 1887—1888 in Europa was, gelukte het hem van particulieren een som van f15000.— bijeen te brengen, die onder den naam „Buitenzorgfonds” beheerd wordt door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. De rente daarvan wordt gebruikt om iedere twee jaar een plantkundige naar Buitenzorg te doen gaan, waarvoor hij dan tevens over een Regeerings-subsidie kan beschikken van $2 \times f700$.— . Wanneer geen plantkundigen zich aanmelden, kunnen ook anderen vanwege het Buitenzorgfonds uitgezonden worden, en dat is inderdaad ook al verschillende malen geschied. Schrijver dezes was in 1890 de eerste, die het voorrecht genoot, vanwege het Buitenzorgfonds naar Indië gezonden te worden, daarna waren het de heeren Dr. J. C. Costerus, Dr. E. Giltay, Prof. Dr. P. C. Plugge, Dr. A. H. Schmidt, Dr. S. L. Schouten, Dr. J. C. Schoute, Dr. A. Pulle, Dr. Ph. van Harreveld, Dr. J. Kuyper, terwijl thans de heer Dr. A. H. Blaauw aangewezen is, om in 's Lands Plantentuin botanische studiën te gaan maken. Treub gaf hier blijk van zijn groote handigheid, waarmee hij sommen van particulieren wist te verkrijgen ten behoeve van abstracte wetenschappelijke doeleinden.

Niet alleen hier te lande wist Treub op deze wijze reisbeurzen te verkrijgen ten behoeve van degenen, die botanische studiën wilden gaan maken in 's Lands Plantentuin te Buitenzorg, maar het gelukte hem in den loop der jaren ook in andere landen, waar die beurzen nu verleend worden, hetzij door

de Regeeringen, hetzij door geleerde genootschappen of Akademies. Ik noem van deze landen: Duitschland, Rusland, Zwitserland, Oostenrijk, België.

Nog een belangrijke zaak, misschien wel de belangrijkste voor het botanisch station, bracht Treub tot stand te Tjibodas. Wie te Buitenzorg komt en zich voorstelt, daar de ongerepte tropische natuur te vinden, wordt spoedig teleurgesteld; hij vindt daar den prachtigen botanischen tuin, maar ook verder is alles kultuur, en om een stukje werkelijk wilde natuur te zien, moet men van Buitenzorg uit vrij langdurige tochten ondernemen. Anders echter is het te Tjibodas; hier grenst de dépendance van 's Lands Plantentuin direct aan het grootsche oerwoud, dat zich van daar uitstrekt tot aan den top van den Gedeh, of ten minste tot daar waar de alpine flora een aanvang neemt. Het gelukte Treub nu te Tjibodas een gebouw te verkrijgen, waar een laboratoriumzaal in werd ingericht en verder een viertal logeerkamers en een zit- en eetkamer. Hij maakte daarvoor gebruik van de omstandigheid, dat in de nabijheid, te Tjipanas, een nieuw buitenverblijf voor den Gouverneur-Generaal werd gebouwd, waarbij de afbraak van het oude gebouw gebezigd werd voor den bouw van het huis te Tjibodas. Hier was een wetenschappelijke werkgelegenheid tot stand gekomen, eenig in de geheele wereld, op enkele passen afstands van het oorspronkelijke woud, en de lof van Tjibodas is dan ook op de lippen van botanici uit alle landen der wereld, zooals mij verleden jaar nog weer gebleken is bij het Internationaal Botanisch Congres te Brussel. Dat dit bosch ook verder ongerept gelaten zou worden, wist Treub eveneens van de Regeering gedaan te krijgen, die een strook ter grootte van 283 Hektaren, zich uitstreckende tot aan den krater van den Gedeh onder het beheer van 's Lands Plantentuin bracht onder voorwaarde, dat dit bosch in zijn oorspronkelijken toestand gelaten zou worden. Alleen zijn in het bosch eenige paden aangebracht, die het bezoek ervan voor den botanicus mogelijk maken,

zonder dat hij steeds genoodzaakt is zich met een kapmes baan te breken.

Die 'paden in het bosch te Tjibodas werden gemaakt ook om herbariummateriaal van de daar aanwezige boomen te kunnen verzamelen ten behoeve van het onderzoek der boschboomflora van Java, dat door den houtvester Koorders begonnen was. Deze had daartoe op bepaalde plekken boomen gemerkt, van waar van tijd tot tijd bloemen en vruchten verzameld werden en op deze wijze een reusachtig herbariummateriaal bijeengebracht. Dit onderzoek, dat oorspronkelijk tot den dienst van het Boschwezen behoorde, werd nu ook overgebracht bij 's Lands Plantentuin, waardoor een bewerking van het verzamelde materiaal beter verzekerd scheen, vooral toen naast Dr. Koorders nog een plantkundige aangesteld werd, Dr. Valeton. Zodoende kon een begin gemaakt worden met de publicatie der „Bijdragen tot de kennis der boomsoorten op Java”, welke publicatie tot nu toe voortgezet is en thans bijna tot afsluiting gekomen is. In verband daarmee moet nog vermeld worden, dat van elk van die boomen ook hout verzameld is en dat het mikroskopisch onderzoek van die houtmonsters op voorstel van Treub hier in Europa plaats heeft door den heer Janssonius, onder leiding van den hoogleeraar Moll te Groningen.

Keeren wij na deze uitweiding terug tot de bespreking van het Botanisch Station, dan kan gezegd worden, dat botanici uit alle landen daarheen getrokken zijn en dat het gevolg daarvan geweest is een geheele wijziging in de inzichten omtrent de levensverschijnselen der plant. Er wordt thans wel degelijk rekening mee gehouden, dat de meest volmaakte ontwikkeling van het plantenleven alleen in de landen bij den Evenaar gevonden wordt; de plantkunde is van een wetenschap, die zich beperkte tot Midden-Europa en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, tot een wereldwetenschap geworden. Het zou geen doel hebben, hier de namen te noemen van allen, die een bezoek brachten aan het Botanisch Station

te Buitenzorg, alleen verdient misschien vermelding, dat thans een groot aantal botanische leerstoelen aan de Universiteiten bezet zijn door mannen, die de tropen zagen, die daar onderzoekingen verricht hebben; wanneer ik er hier en daar een greep uit doe, noem ik in het buitenland de hoogleeraren Engler en Haberlandt te Berlijn, Goebel te München, Klebs te Heidelberg, Karsten te Halle, Stahl te Jena, Molisch te Weenen, Heinricher te Innsbrück, Czapek te Praag, Kamienski te Odessa, Massart te Brussel, Ernst te Zurich, Campbell aan de Leland Stanford Jr. University in Californië, Miyoshi te Tokio. De onderzoekingen van deze mannen en van de tal van anderen, die Buitenzorg bezochten, zijn ten deele gepubliceerd in de *Annales du Jardin Botanique de Buitenzorg*, maar ik herhaal hier, dat het niet in hoofdzaak om die onderzoekingen te doen is geweest, maar om den anderen geest, die in de botanische wetenschap is binnengedrongen, nu Treub als het ware de tropen ontsloten heeft voor de botanici. Maar ook anderen dan plantkundigen zijn te Buitenzorg gekomen, vele zoölogen b.v., en zoo kan wel gezegd worden, dat 's Lands Plantentuin te Buitenzorg meer en meer geworden is tot het centrum van de wetenschappelijke studie der tropische gewesten.

Het komt mij voor, dat er aanleiding is, hier nog een opmerking te maken. Er is wel eens aanmerking gemaakt op de groote gastvrijheid van het Nederlandsch Indische Gouvernement tegenover vreemdelingen. Zeer ten onrechte, naar het mij voorkomt. Alleen een bekrompen kruideniersstandpunt kan aanleiding geven voorbij te zien, dat bevordering van wetenschap zaak is van elke Regeering en dubbel van een koloniale, waar toch al zoo lichtzuiver materieele overwegingen den doorslag geven in zaken van meer ideaal belang, en dat wetenschap niet gebonden is aan eenig land, maar internationaal is. Maar zelfs van zulk een bekrompen standpunt uit zou men anders redeneeren, wanneer men de indirecte voordeelen in het oog hield, die het bezoek van zoo veel vreemdelingen aan onze koloniën gebracht heeft. Immers de meerderheid van deze

wetenschappelijke mannen heeft later den lof gezongen van Insulinde, ten deele alleen mondeling, ten deele ook in geschrifte — ik denk b.v. aan de boeken van Haberlandt, Haeckel, Detmer, Massart, e. a. — en daardoor in belangrijke mate meegewerkt om juister denkbeelden in het buitenland te verspreiden omtrent het beheer van onze koloniën; en ook direct is zeker het touristenverkeer op Java in de hand gewerkt door den roem, uitstralend van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg. Weinig Nederlanders hebben meer gedaan om den naam van hun land over de geheele wereld met eer genoemd te zien dan Melchior Treub!

HET TWEEDE TIENTAL JAREN TE BUITENZORG (1890—1900).

In het eerste tiental jaren van zijn verblijf te Buitenzorg had Treub vooreerst den grondslag gelegd van het groote internationale wetenschappelijke instituut, dat zich daar ontwikkelde en verder de eerste groote uitbreiding van 's Lands Plantentuin tot stand gebracht die ten gevolge had, dat de inrichting zich meer en meer ging bezig houden met vraagstukken op het gebied der tropische cultuur. Het tweede tienjarig tijdperk zou in dat opzicht een verdere ontwikkeling brengen in zooverre, dat Treub trachtte het particuliere proefstationwezen te verbinden aan de Gouvernementsinrichting, die 's Lands Plantentuin heet. Het was een zoeken en tasten met het resultaat, dat de proef voor een groot deel mislukt is, maar toch voor verschillende van de koloniale landbouwondernemingen heilzame gevolgen heeft gehad.

De suikerindustrie had reeds eenige jaren vóór 1890 de handen ineengeslagen en speciaal met het oog op de bestrijding van de serehziekte proefstations opgericht, eerst dat in Midden-Java, ten slotte te Semarang gevestigd, daarna dat in West-Java te Kagok in de residentie Tegal, en ten slotte dat in Oost-Java te Pasoeroean. Deze particuliere proefstations hebben in de eerste jaren van hun bestaan een moeilijken strijd

gevoerd; lang niet algemeen waren de suikerfabrikanten overtuigd van hun nut, en bovendien gaven zij niet spoedig genoeg naar den zin van die suikerplanters praktische resultaten van dien aard, dat hun nut a. h. w. in cijfers uit te rekenen was. Langzamerhand hebben zich de toestanden wel zeer gewijzigd en op het oogenblik zouden de suikerindustrieelen zeker niet gaarne hun beide proefstations missen (een, dat van Midden-Java werd opgeheven); het is dan ook nu de geheele suikerindustrie, die mee betaalt aan de instandhouding van deze proefstations. Maar toen, omstreeks 1890 en volgende jaren, contribueerde de meerderheid der suikerfabrieken niet en het is begrijpelijk, dat bij de proefstations wel eens de wensch opkwam te kunnen beschikken over een regeeringssubsidie. Treub heeft toen hulp aangeboden, maar op één voorwaarde, en die was, dat de proefstations zouden komen staan onder den Directeur van 's Lands Plantentuin, terwijl hun zetel verplaatst zou worden naar Buitenzorg. Het komt mij voor, dat wanneer Treub toen ter tijde die laatste voorwaarde niet gesteld had, de proefstations wellicht aan de lokstem gevolg zouden hebben gegeven. Het is echter nu niet geschied. Naar mijn meening is het gelukkig te achten, dat die proefstations zich zelfstandig hebben kunnen ontwikkelen, al blijft natuurlijk het bezwaar bestaan, dat de leden van het Bestuur van zulk een Proefstation, die op wetenschappelijk gebied leek zijn, zich te veel met de regeling der werkzaamheden zullen kunnen bemoeien. Maar dit zal een energieke directeur even goed kunnen voorkomen als een directeur van 's Lands Plantentuin, onder wiens hoede zulk een proefstation gesteld had kunnen worden.

In een andere zaak was Treub gelukkiger, waar het gold 's Lands Plantentuin werkzaam te doen zijn voor particulieren, voor zoover deze dit zelf betaalden. Een aantal belanghebbenden bij den landbouw op Java stelden Treub in staat te benoemen een landbouwzöoloog, die vooral onderzoekingen zou doen omtrent de dieren, die in eenigerlei opzicht voor den

landbouw in Nederlandsch-Indië van belang zijn. Als zoodanig werd in 1893 benoemd Dr. Koningsberger; vijf jaren later hield de contributie van particulieren op en ging deze zoöloog over in 's Lands dienst, waarmee dus tevens de officieele werkkring van 's Lands Plantentuin werd uitgebreid. In 1900 kwam in aansluiting hieraan een zoölogisch museum te Buitenzorg tot stand, waarvoor het geld grootendeels bijeengebracht was door personen in Nederland, die belang hadden bij den landbouw in Nederlandsch-Indië en die op die wijze aan hun dankbaarheid jegens Treub uiting wilden geven voor hetgeen hij ten behoeve van de cultures had gedaan.

Een inrichting ten behoeve van een bepaalde kultuur werd in 1893 te Buitenzorg tot stand gebracht door de oprichting van het Proefstation voor Deli-tabak, waarvan Dr. van Breda de Haan de leider werd. Hier waren het de tabaksplanters ter Oostkust van Sumatra, die den bouw van het laboratorium bekostigden en die de noodige gelden verstrekten ter bezoldiging van de ambtenaren en ter bestrijding van alle verdere onkosten. Behalve een botanicus werd ook een chemicus aan dit Proefstation verbonden en, zooals ik reeds zeide, het werd gevestigd te Buitenzorg met dien verstande echter, dat de botanicus en chemicus hun tijd verdeelden en geregeld bezoeken brachten aan Deli, om ter plaatse waar de kultuur gedreven werd, in een hulplaboratorium de noodige waarnemingen te doen. Dit ambulans zijn van de wetenschappelijke mannen aan het Proefstation verbonden, is een groot bezwaar gebleken en zoo is ten slotte de geheele inrichting overgeplaatst naar Medan en thans nagenoeg onafhankelijk geworden van den Directeur van 's Lands Plantentuin, resp. den Directeur van Landbouw. Ook al moge deze zaak anders gelooopen zijn dan aanvankelijk gedacht werd, dat neemt niet weg, dat het tot stand komen van een wetenschappelijk station ten behoeve van de zoo belangrijke tabakskultuur ter Oostkust van Sumatra aan het initiatief van Treub te danken is geweest.

Ook een particulier koffieproefstation werd te Buitenzorg gevestigd in 1897, met Dr. Kramers als chef tevens chemicus, en Dr. Zimmermann als botanicus. Het is hier de plaats niet, om de vele moeilijkheden te bespreken, die met dit Proefstation ondervonden werden en die tenslotte tot opheffing er van geleid hebben. Een van de oorzaken daarvan was zeker wel, dat het laboratorium te Buitenzorg gevestigd was, dus ver van de plaats, waar het centrum van de particuliere koffiekultuur te vinden is, van Malang. Hoe dit ook zij, Dr. Zimmermann verliet Java en Dr. Kramers ging in gouvernementdienst over toen in 1901 een laboratorium voor de gouvernementskoffiekultuur tot stand kwam, nadat Dr. Burck als wetenschappelijk adviseur voor die kultuur den dienst met pensioen verlaten had.

Hoewel het tot een later tijdvak behoort, kan er in dit verband op gewezen worden, dat ook ten behoeve van de indigokultuur te Klaten en te Buitenzorg onderzoekingen verricht zijn, die door de planters betaald werden, maar dat deze slechts enkele jaren voortgezet zijn, omdat de kultuur de concurrentie met de synthetisch bereide indigo niet heeft kunnen volhouden; een vroegere poging om ten behoeve van de indigo iets dergelijks tot stand te brengen in 1891, mislukte, omdat geen chemici daarvoor gevonden konden worden.

Ten slotte zijn er van alle particuliere proefstations, die verbonden waren aan 's Lands Plantentuin, slechts twee in dien vorm in leven gebleven, het eene reeds dateerende van het jaar 1893 ten behoeve van de theekultuur, waarvoor Buitenzorg trouwens ook zeer gunstig gelegen is en waar thans Dr. Bernard als chef fungeert, het andere de onderzoekingen omtrent Vorstenlandsche tabak, met een laboratorium te Buitenzorg en een te Klaten, waaraan verbonden zijn een botanicus, Dr. Jensen en thans ook een chemicus, Dr. O. de Vries.

Zoo ziet men, dat Treub in deze jaren een aantal proefnemingen deed tot samenwerking met de particuliere landbouwpraktijk en dat deze proefnemingen wel is waar slechts ten

deele slaagden, maar aan den anderen kant toch ook weer nuttig effect opleverden zoowel voor dat landbouwbedrijf zelf als voor de Buitenzorgsche inrichting, die daardoor meer en meer in directe aanraking kwam met den landbouw.

Merkwaardig genoeg nemen wij thans waar, hoe de geschiedenis zich herhaalt nu er vanwege het op te heffen Proefstation Salatiga samenwerking gezocht wordt met het Departement van Landbouw te Buitenzorg; gelukkig, dat de ervaring in vroegere jaren te Buitenzorg opgedaan, ten gevolge kan hebben, dat toen gemaakte fouten thans vermeden worden.

Zooals gezegd, werd het aantal aanrakingspunten van 's Lands Plantentuin met de landbouwpraktijk in dit 10jarig tijdvak al grooter en grooter. Maar de inlandsche landbouw bleef daar min of meer buiten. Wel waren van tijd tot tijd adviezen uitgebracht omtrent ziekteverschijnselen van de rijst of andere kultures van den inlander, maar tusschen dit en een doelbewust optreden in die richting bestaat een groot verschil. Dat Treub hier uiterst voorzichtig was, wie, die den inlander kent, zal het niet begrijpelijk vinden? In theorie kan men hier zeer veel prachtige voorstellen uitwerken, maar met het gevaar, dat deze ten slotte meer kwaad dan goed doen. Aan het einde van de periode in Treub's leven, die wij thans bespreken, zien wij dan ook pas de eerste bescheiden stappen op dit gebied gedaan door het inrichten van demonstratievelden voor den inlandschen landbouw, maar op ruimer schaal is pas later ingegrepen en daarom wil ik liever hieronder nog met enkele woorden daarop terugkomen.

Vermeld moet ook nog worden, dat Buitenzorg in 1897 een nieuw bibliotheekgebouw rijk werd, wat te danken was aan de liberaliteit van een aantal Nederlanders, die aan Treub een bedrag in handen gaven om dit gebouw te stichten. Het is weer een nieuw bewijs, dat ook bij ons te lande van particulieren wel geld te krijgen is voor wetenschappelijke doeleinden, mits men het maar zoo weet aan te pakken als Treub dit deed. De meerdere ruimte in dit bibliotheekgebouw maakte het ook

mogelijk, dat een voorstel van Treub in de Natuurkundige Vereeniging van Nederlandsch Indië tot uitvoering kwam, dat namelijk de boekerij van deze Vereeniging naar Buitenzorg werd overgebracht.

Waar de werkkring van 's Lands Plantentuin zich meer en meer uitbreidde, werd het ten slotte voor één man haast niet meer te doen, de draden van het geheel in handen te houden; dit gold zeker ook bijzonder Treub, wiens groote gaven meer lagen op het gebied van organisatie dan van administratie. Het eenig mogelijke was hier, hetgeen ook geschied is, 's Lands Plantentuin in een aantal afdelingen te verdeelen, aan het hoofd van elk van die afdelingen een chef te plaatsen en aan deze afdelingschefs de noodige zelfstandigheid te verleen. Het zou geen zin hebben, deze organisatie hier in bijzonderheden uiteen te zetten, dat zou meer thuis hooren in een geschiedenis van 's Lands Plantentuin. Men zal misschien opmerken, dat deze levensbeschrijving van Treub merkwaardig veel op zulk een geschiedenis gaat gelijken; maar dit ligt in den aard der zaak, waar het leven van Treub sedert 1880 zoo samengeweven was met de Buitenzorgsche instelling; ik beperk mij trouwens hier overal tot het hoognoodige.

Dat de administratieve bezigheden van Treub ondanks alles geweldig toenamen, is voor iedereen wel begrijpelijk en het onvermijdelijke gevolg hiervan was, dat zijn wetenschappelijke onderzoekingen minder in aantal werden; toch heeft hij bij de geweldige werkkraft, waarover hij beschikte, nog kans gezien verschillende belangrijke publicaties de wereld in te zenden. Deze hadden betrekking op de Balanophoraceën, een groep van hoogere planten, die in de tropen parasitisch op de wortels van andere planten leven en die door hun vreemde vormen reeds lang de aandacht der plantkundigen tot zich getrokken hadden. Het gelukte Treub, aan te toonen, dat hier bij een bepaalde soort — *Balanophora elongata* — de kiem zonder bevruchting ontstaat en wel in dier voege, dat zich binnen den kiemzak van de zaadknop een weefsel ontwikkelt,

door hem met den naam endosperm aangeduid, terwijl uit enkele cellen van dit endosperm de kiem gevormd wordt. Met een vreemd woord duidt men dit ontstaan van een kiem zonder bevruchting aan als apogamie, wat vertaald zou kunnen worden met: verloren gaan van de geslachtelijkheid. Een ander zeer waarschijnlijk geval van apogamie werd later door hem beschreven voor een vijgensoort, *Ficus hirta*, terwijl hij — wanneer ik even vooruit mag loopen op de volgende periode, nog een derde geval van apogamie vijf jaar geleden beschreef, namelijk bij *Elatostemma acuminatum*.

Ondertusschen was zijn aandacht op een geheel andere zaak gevestigd geworden, de ontdekking van Greshoff namelijk, dat er planten zijn, die groote hoeveelheden Cyaanwaterstof of Pruisisch zuur bevatten, somtijds zooveel, dat men het bij het doorbreken van de plant duidelijk ruiken kan; zoo b.v. bij sommige Aronskelkachtigen en bij *Pangium edule*, de Kloeweh van Java. Het feit was te merkwaardig, om er niet een botanisch onderzoek over te beginnen en zoo werd Treub gebracht op een terrein, dat hem oorspronkelijk min of meer vreemd was, namelijk dat der plantenphysiologie. Maar toen dit onderzoek hem eenmaal te pakken had, liet het hem niet meer los en men kan wel zeggen, dat alle snipperuren in de laatste 15 jaar van Treub's leven aan deze zaak gewijd zijn geworden. In een reeks van publicaties werden de resultaten van die onderzoekingen aan het wetenschappelijke publiek bekend gemaakt. Treub kon aantonen, dat het cyaanwaterstof bij de genoemde *Pangium edule* (later werd dit ook bij andere planten geconstateerd, b.v. bij de bekende kratokboontjes, *Phaseolus lunatus*) alleen ontstaat, wanneer de plant te beschikken heeft over een koolhydraat als koolstofbron en over een nitraat als stikstofbron; dat dus blijkbaar het cyaanwaterstof uit zijn elementen wordt opgebouwd. Verder kon Treub waarschijnlijk maken, dat er een zeker verband bestaat tusschen dit cyaanwaterstof en eiwit, in zoover de vorming van het eerste aan het ontstaan van eiwitstoffen schijnt vooraf

te gaan. Vandaar de hypothese van Treub, dat het cyaanwaterstof de eerste verbinding uit koolstof en stikstof is, die de plant vormt, wanneer er eiwitstoffen ontstaan moeten. Hiermee zou de oplossing gevonden zijn van een raadsel, waarvan de ontcijfering reeds jaren lang door botanici en chemici gezocht was, namelijk hoe eiwitstoffen in het levende lichaam ontstaan. Maar ontkend kan niet worden, en Treub gaf dit zelf volmondig toe, dat er in deze voorstelling nog veel hypothetisch schuilt. Er zijn verschillende bezwaren tegen aangevoerd, o. a. dat men dan bij alle planten het cyaanwaterstof zou moeten aantreffen. Dit laatste bezwaar is wel afdoende weerlegd, niet alleen door gebruik te maken van de hulphypothese, dat bij de meerderheid der planten het gevormde cyaanwaterstof dadelijk omgezet zou worden tot eiwitstof en dus niet gevonden zou kunnen worden, maar vooral omdat in den laatsten tijd cyaanwaterstof bij een groot aantal verschillende gewassen is aangetroffen behoorende tot zeer verschillende plantenfamilies.

DE LAATSTE TIEN JAREN VAN TREUB'S LEVEN EN HET
DEPARTEMENT VAN LANDBOUW (1900—1910).

Zoo nu en dan heb ik bij de vorige besprekingen vooruitgegrepen en al iets verteld van hetgeen na 1900 gebeurd is, o. a. waar het de publicaties van Treub betrof. Alleen kan misschien daaromtrent nog wel gezegd worden, dat hun verschijning met langer en langer tusschenpoozen geschiedde, omdat het ambtelijke werk al meer en meer toenam. Het heeft Treub menige zucht gekost, dat zijn lievelingswerk geheel achteruitgezet moest worden en hij leefde slechts in de hoop, dat hij na zijn pensionneering in Europa tijd en gelegenheid zou kunnen vinden, om zich geheel aan wetenschappelijk werk te geven. Het is zeker wel tragisch, dat de dood hem verrast heeft juist op het oogenblik, waarop hij eindelijk dat lang begeerde doel bereikt meende te hebben!

Wanneer men bedenkt, welk complex van inrichtingen langzamerhand onder den officieelen naam van 's Lands Plantentuin vereenigd was geworden, dan zal men moeten toegeven, dat die naam daar eigenlijk niet meer heel toepasselijk op was.

Doelbewust streefde Treub er meer en meer naar, de Buitenzorgsche inrichting naast en met behoud van het wetenschappelijk karakter ervan, dienstbaar te maken aan de belangen van land- en tuinbouw. In dien geest ligt het ook, dat na eenige voorloopige proefnemingen in 1903 weer een landbouwschool te Buitenzorg werd opgericht, maar als logische consequentie daarvan was ook te beschouwen het ontstaan van het Departement van Landbouw. Toen Treub in 1902—1903 in Europa was, verkreeg hij een opdracht, om naar de Vereenigde Staten te gaan ten einde de werking van het U. S. Departement of Agriculture te Washington in bijzonderheden te bestudeeren. Eenigszins in dien geest zijn ook zijn voorstellen om 's Lands Plantentuin te Buitenzorg om te zetten in een Departement van Landbouw. Een wetsontwerp, dat deze strekking had, werd in 1904 bij de Staten-Generaal ingediend en, hoewel het aan oppositie ook van zeer deskundige zijde niet ontbrak, aangenomen, zoodat met 1 Januari 1905 het nieuwe Departement in werking trad, terwijl Treub zelf de eerste Directeur van Landbouw in Nederlandsch-Indië werd.

Er was dus een keten uitgeschakeld in de onderhandelingen van den directeur der inrichting met den Gouverneur-Generaal en dat was zeer zeker een voordeel, vooral omdat de Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, onder wien vroeger 's Lands Plantentuin ressorteerde, niet uit den aard der zaak als deskundige te beschouwen was. Verder was een groot voordeel, dat nu met meer kracht kon aangedrongen worden op de bevordering van tal van landbouwbelangen, nu van regeeringswege een afzonderlijk Departement daartoe aangewezen was. Zoo was het dan ook verklaarbaar, dat Treub dadelijk bij de oprichting kon overgaan tot de vorming van eenige nieuwe afdelingen: een Inspectie voor den Inlandschen Landbouw

met Proefstation voor rijst en tweede gewassen, een uitgebreid grondonderzoek, waarvoor een Geologisch laboratorium gesticht werd en een Bacteriologisch laboratorium, hoewel het laatste ook andere vragen op het gebied der bacteriologie te behandelen kreeg, en een Visscherijstation te Batavia. Later werd daaraan nog toegevoegd een Museum voor technische en handelsbotanie en een Bureau voor landbouw- en handelsanalyses. Ook kon het een voordeel geacht worden, dat andere diensten, den landbouw in een of ander opzicht rakende, die vroeger met 's Lands Plantentuin geen directe aanraking hadden, thans onder het ressort van het Departement van Landbouw gebracht werden; ik heb het oog op de Gouvernements kina-onderneming, op het Boschwezen, op den Veeartsenijkundigen Dienst.

Een nadeel was daartegenover, dat de Directeur van Landbouw meer en meer zaken onder zijn beheer kreeg, waar hij geen deskundige kon zijn; maar een veel grooter nadeel was, dat terwijl de band die de verschillende afdelingen van 's Lands Plantentuin vroeger vereenigde, was de Directeur van 's Lands Plantentuin, die niet anders zijn kon dan een wetenschappelijk man, nu diezelfde afdelingen bijeengehouden werden door den Directeur van Landbouw, terwijl het niet in den aard der zaak lag, dat deze een man der wetenschap zou zijn. Treub heeft natuurlijk die moeilijkheid gevoeld en hij heeft gemeend, dat zij weggenomen was, doordat het economische deel van den landbouw buiten het Departement gehouden werd; hij meende in deze zaak sterk te staan door de verklaring van regeeringswege, dat dit Departement steeds zou moeten zijn een technisch Departement. De benoeming van zijn opvolger heeft hem geleerd, dat op continuïteit van Regeeringsinzicht niet altijd te rekenen valt. Op zichzelf is ook niet in te zien, dat het hoofd van een Departement van Landbouw per se moet zijn een wetenschappelijk man; het komt daarbij meer aan op bepaalde persoonlijke eigenschappen, die Treub toevallig in hooge mate bezat, maar die o. a. ook bij zijn opvolger zeer uitgesproken aanwezig zijn. Zooals de opzet van het Depar-

tement echter was, viel niet te ontkennen, dat een wetenschappelijk man aan het hoofd moest staan, daar anders elk onderling verband tusschen de afdeelingen, die vroeger 's Lands Plantentuin vormden, verbroken was. Treub heeft zich zeer gegriefd gevoeld over de wijze, waarop zijn opvolger benoemd werd; in de eerste plaats, omdat hij van de benoeming van den heer Lovink pas kennis kreeg, nadat deze reeds had plaats gehad. In de tweede plaats, omdat een poging, door hem toen in het werk gesteld, om de wetenschappelijke afdeelingen van het Departement weer te vereenigen onder een wetenschappelijk man, geen succes had. Gelukkig is dit thans weer geschied; met 1 Januari 1911 is 's Lands Plantentuin weer hersteld en Dr. Koningsberger tot Directeur benoemd. Gelukkig ook heeft Treub nog voor zijn dood kennis kunnen nemen van de voorstellen, die hiertoe moesten leiden, zooals zij op de Ontwerp Indische Begrooting voor 1911 voorkwamen.

De laatste jaren van het verblijf te Buitenzorg waren voor Treub niet de gemakkelijkste; niet alleen, dat de nieuwe inrichting van het Departement al zijn werkkraft eischte, maar zijn gezondheid begon langzamerhand minder goed te worden, zoodat dit het eindelijk voor hem noodig maakte, zijn ambt neer te leggen. 4 October 1909 scheidde hij van het Instituut, dat door hem groot gemaakt was, dat tot een van de instellingen geworden was, waarop heel Nederland trotsch kan zijn. Zijn gezondheidstoestand maakte het noodig, dat hij eerst eenigen tijd in Egypte verblijf hield; daar schreef hij nog een memorie over het Departement van Landbouw, die voor zijn opvolger bestemd was en die na zijn dood door zijn beide broeders in het licht is gegeven. Zooals ik elders reeds betoogd heb, kan uit dit geschrift blijken, dat breede inzichten Treub geleid hebben bij het tot stand brengen van het Departement. Wat er ten slotte van worden zal, welke voordeelen het voor Nederlandsch Indië op zal leveren, daarover zal het nageslacht pas kunnen oordeelen.

DE PUBLICATIES, VAN BUITENZORG UITGAANDE.

Met een enkel woord moet gewezen worden op de talrijke geschriften, die van de Buitenzorgsche instelling uitgegaan zijn, nadat Treub als directeur opgetreden was. Reeds hierboven is gemeld, dat hij het tijdschrift *Annales du Jardin Botanique de Buitenzorg*, waarvan het eerste deel door Scheffer uitgegeven was, verder voortzette; een statige reeks deelen is reeds verschenen en het tijdschrift behoort thans tot de voornaamste op het gebied der botanische wetenschap.

Voortgezet werd verder de uitgave van een jaarverslag, waarvan alleen de toenemende omvang duidelijk maakte, hoe de werkring van den tuin zich uitbreidde.

Daarnevens echter werden andere publicaties begonnen. Vooreerst de „Mededeelingen uit 's Lands Plantentuin”, bestemd om artikelen aan het licht te brengen, die voor de bewoners van Nederlandsch Indië van belang konden zijn. 75 van deze Mededeelingen hebben sedert 1884 het licht gezien tot 1905, terwijl de serie daarna voortgezet werd onder den eenigszins gewijzigden titel: „Mededeelingen, uitgaande van het Departement van Landbouw te Buitenzorg”. Langzamerhand deed zich de wenschelijkheid gevoelen, om sommige van deze mededeelingen in verkorten vorm ook ter kennis te brengen van het wetenschappelijke publiek in het buitenland; daarvoor werd in 1898 een publicatie begonnen in het Fransch, Duitsch of Engelsch onder den titel „Bulletin de l'Institut Botanique de Buitenzorg” (Overeenkomstig gewijzigd na het tot stand komen van het Departement van Landbouw).

In 1890 werd het tijdschrift „*Teysmannia*” opgericht onder redactie van den heer Wigman; het bedoelde een populair tijdschrift te zijn op het gebied van land- en tuinbouw. Hoewel Treub geen deel uitmaakte van de redactie, heeft zijn invloed toch medegewerkt bij het tot stand komen van *Teysmannia* en in elk geval kreeg hij de beschikking over een gedeelte er van, om er in te doen opnemen: „Korte Berichten uit 's Lands Plantentuin, uitgaande van den Directeur der in-

richting"; van af 1905 is de titel geworden: „Korte Berichten uitgaande van het Departement van Landbouw te Buitenzorg". Sedert 1897 worden uitgegeven op ongeregelde tijden de „Icones Bogorienses," waar nieuwe of weinig bekende plantensoorten in worden afgebeeld en beschreven.

Verschillende van deze publicaties worden tegenwoordig te Buitenzorg gedrukt en ook de platen worden daar vervaardigd; dit is mogelijk geworden door de groote uitbreiding, die het kleine atelier van den teekenaar, dat Treub daar 1880 vond, dank zij zijn initiatief, allengs ondergaan heeft.

Maar ook verschillende zelfstandige werken werden uitgegeven, die betrekking hadden op de flora van Nederlandsch Indië. Het wil mij toeschijnen, dat Treub bij zijn komst te Buitenzorg niet dadelijk ingezien heeft, van hoeveel belang de studie van die flora is, hoe noodig het is, dat die met kracht wordt aangevat. In elk geval is zijn meening in dat opzicht dan zeker langzamerhand gewijzigd, maar hij had hier met groote moeilijkheden te kampen. Die moeilijkheden betroffen vooral het vinden van de geschikte personen, om het werk te verrichten.

Een algemeene opmerking ga hier vooraf over die persoonskeuze. Er is meer dan eens aan Treub verweten, dat hij in verschillende betrekkingen personen benoemd heeft, die niet volkomen geschikt bleken voor hun post. Maar men moet daarbij wel bedenken, dat het uiterst moeilijk was om in alle gevallen zulke geschikte menschen te vinden; hier werden tal van nieuwe betrekkingen geschapen en men was daarop in Nederland niet voorbereid. Nu had Treub een anderen weg kunnen volgen, namelijk pas dan een nieuwe betrekking tot stand brengen wanneer hij den geschikten man er voor had. In theorie lijkt dit juist en ik heb zelf ook lang gemeend, dat deze weg beter geweest ware, maar de ervaring heeft mij geleerd, dat men dan eenvoudig niets tot stand brengt. Heeft men den man gevonden en komt men dan bij de Regeering en zegt: benoem dezen nu, dit is de man, dien Gij hebben moet, dan

is er geen geld, of er zijn duizenderlei andere bezwaren, die maken, dat de betrekking er niet komt. De handelwijze door Treub gevolgd maakt, dat er wel eens ongeschikten benoemd worden, maar dit is dan toch een bezwaar van slechts tijdelijken aard, vooral in de koloniën, waar personen zoo snel wisselen.

Een bijzondere moeilijkheid was er echter bij dit zoeken van bewerkers van de flora van Nederlandsch-Indië, dat namelijk zoo zelden een van de Nederlandsche botanici zich toelegde op de studie der plantensystematiek. De jongeren waren alle aange trokken door de nieuwere plantkunde, zooals die van uit Duitschland tot ons gekomen was en de enkele oudere systematici aan onze Universiteiten verstonden niet de kunst aan hun leerlingen liefde voor hun vak in te boezemen. Vreemdelingen kon Treub wel krijgen, maar dat wilde hij niet, hoogstens werden zij tijdelijk werkzaam gesteld aan het laboratorium; de flora van Nederlandsch-Indië was toch al, voor zoover bekend, vooral door vreemdelingen onderzocht — ik behoef hier maar de namen van Rumphius en Junghuhn te noemen.

Met heel veel moeite gelukte het Treub eindelijk in 1896 Dr. J. G. Boerlage te winnen voor de leiding van het werk aan Herbarium en Museum verbonden; helaas werd deze na 4 jaren, tijdens een reis naar de Molukken, door een zware malaria-aanval aangetast en ten grave gesleept.

Ik gebruikte zoeven voor de flora van Indië de uitdrukking: voor zoover bekend; en inderdaad liet en laat die kennis nog zeer veel te wenschen over. Alleen Java kennen wij tamelijk goed — ik spreek hier nu alleen van de hoogere planten — van Sumatra weten wij weinig, van Borneo, Celebes en tal van kleinere eilanden nog minder, om van Nieuw-Guinea te zwijgen. In dat opzicht staan wij ver achter bij Britsch-Indië, maar ook bij Duitschland en nu zelfs bij de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, sedert die de Philippijnen in bezit genomen hebben. Reizen, ondernomen met het uitsluitend doel om planten te verzamelen, hebben buiten Java na den dood van Teysmann niet meer plaats gehad, met uitzondering van de reeds

genoemde van Boerlage met den toenmaligen adjunct-hortulanus Smith en van een reis van den houtvester Koorders naar de Minahassa. Treub begreep dan ook, dat de tijd nog volstrekt niet gekomen was om een Flora van Nederlandsch-Indië te verkrijgen, maar hij trachtte te komen tot een Flora van Buitenzorg, omdat — wanneer het begrip Buitenzorg eenigszins ruim genomen wordt — daar het floristisch best bekende deel van Java te vinden is en bovendien voor de meeste botanisten een flora van die streek van de meeste waarde te achten is. Het gelukte Treub voor de uitgave van die Flora verschillende subsidies van particulieren te krijgen, en zoo verschenen achter-eenvolgens bewerkingen van verschillende plantengroepen door specialisten: Myxomyceten door Penzig, Wieren door de Wildeman, Levermossen door Schiffner, Mossen door Fleischer, Varens door Raciborski en Orchideeën door Smith; alleen de laatstgenoemde is Nederlander en thans aan het herbarium van 's Lands Plantentuin verbonden. Ook enkele andere werken op floristisch gebied werden trouwens afzonderlijk uitgegeven. Hoewel de toestand op het oogenblik iets verbeterd is en er meer werkkrachten aan het herbarium verbonden zijn dan vroeger, kan men toch nog niet zeggen, dat er niet veel meer gedaan zou kunnen worden, wanneer men maar over meer personeel beschikte, want van de tegenwoordige werkkrachten kan niet meer gevorderd worden dan zij thans geven. Vooral zou een meer systematisch geregeld bezoeken van de verschillende deelen van Insulinde door botanische verzamelaars — ik bedoel daarmee academisch gevormde botanici, geen inlanders — zeer gewenscht te achten zijn.

BEVORDERING VAN HET NATUURKUNDIG ONDERZOEK VAN
NEDERLANDSCH INDIE IN HET ALGEMEEN.

De beschouwingen omtrent de vermeerdering onzer kennis aangaande de flora van Insulinde brengen als vanzelf tot hetgeen Treub gedaan heeft ter bevordering van het natuurkundig

onderzoek van Indië in het algemeen. Ten deele heeft hij dit indirect bevorderd; immers vele vreemdelingen die het Botanisch Station te Buitenzorg bezochten, knoopten daaraan vast een reis naar een of ander deel van onzen Indischen Archipel, dat dan meer of minder grondig onderzocht werd op het speciale gebied, waarvan de vreemdeling zijn studie maakte. Zoo is er heel wat bekend geworden, waarvan men anders nu nog niets wist.

Maar ik bedoel hier de meer directe bemoeienis van Treub met het natuurkundig onderzoek van Nederlandsch Indië. Dit behoorde in zekeren zin niet tot zijn werkkring als directeur van 's Lands Plantentuin, maar dat neemt niet weg, dat zijn verrichtingen op dit terrein zoo uiterst belangrijk waren, dat de Nederlandsche natie hem alleen daarvoor reeds zeer grooten dank verschuldigd is.

Toen Treub in Indië kwam, was het onderzoek van onze Buitenbezittingen min of meer slapend; ik wil hiermee niet zeggen, dat er niet wel eens expedities ter onderzoek plaats hadden, maar een zeer groot gedeelte van Nederlandsch Indië was onbekend, zoowel topographisch als geologisch, zoowel botanisch of zoölogisch als ethnologisch. Dat hierin een totale omkeer gekomen is, danken wij zeker voor een niet gering deel aan Treub, ook al weet ik zeer goed, dat het herleefde zelfvertrouwen van den Nederlandschen stam bij dezen omkeer een groote rol gespeeld heeft.

Toen Treub in 1887—1888 in Nederland was, gelukte het hem daar op te richten een „Commissie tot Bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën” en later in Indië teruggekeerd een „Indisch Comité van wetenschappelijk Onderzoek”, dat met die Commissie samenwerkte. De Commissie heeft in de eerste jaren van haar bestaan niet veel kunnen uitvoeren, vooral omdat zij niet over fondsen beschikte. Het was toen Serrurier, die op het denkbeeld kwam een Maatschappij te stichten met denzelfden naam als de Commissie, welke Maatschappij door bijdragen van leden

(Directeuren genaamd) in staat gesteld zou worden expedities uit te rusten en in het algemeen alles te doen, wat het Natuurkundig Onderzoek onzer Koloniën zou kunnen bevorderen. Deze drie genoemde lichamen hebben nu samengewerkt en uit die samenwerking is veel belangrijks tot stand gekomen.

Vooreerst de Borneo-expedities. Treub ging persoonlijk naar Pontianak om deze voor te bereiden en zoo kwam de expeditie tot stand, waaraan door de heeren Buttikofer, Hallier, Molengraaff en Nieuwenhuis werd deelgenomen. Het denkbeeld, om dwars door Borneo te trekken, kon niet tot uitvoering komen, maar de bereikte resultaten waren toch reeds groot, zooals ieder zien kan, die het werk van Molengraaff over de expeditie bestudeert. Toen volgde de tweede expeditie, ook weer door diezelfde lichamen op touw gezet, en deze werd bekroond door de doorkruising van Borneo door Nieuwenhuis. Het is onnoodig er hier verder over in bijzonderheden te treden. Als Voorzitter van het Indisch Comité heeft Treub daarna krachtig meegewerkt tot het tot stand komen van de volgende expeditie onder de auspiciën van de genoemde lichamen ondernomen, de Siboga-expeditie onder Weber, die onze kennis omtrent de zeeën in het Oostelijk deel van onzen Archipel een reuzenstap vooruit heeft gebracht, terwijl het meegebrachte materiaal in een reusachtig werk beschreven wordt. De genoemde lichamen vestigden hun aandacht vervolgens op Nieuw-Guinea; een eerste expeditie naar de Noordkust stond onder leiding van Wichmann, terwijl een tweede en derde expeditie geleid werden door Lorentz. Het is zeker overbodig er hier aan te herinneren, hoe schitterend dit werk bekroond is geworden door de beklimming van den Wilhelmminatop, terwijl het meegebrachte materiaal nog maar zeer ten deele bewerkt is, maar in elk geval uiterst belangrijk blijkt te zijn.

Hoe groot Treub's medewerking bij al die verschillende expedities geweest is, weten eigenlijk alleen de leiders; het gold hier vooral de voorbereiding in Indië, het gunstig stemmen

van de Regeering, zoodat deze financiëelen en moreelen steun verleende en nog zooveel meer. Het is dan ook begrijpelijk, dat een van de groote bergketenen van het centrum van Nieuw-Guinea van den leider der laatste twee expedities den naam Treub-gebergte gekregen heeft en ook begrijpelijk, dat de Maatschappij ter Bevordering van het Natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën den naam Treub-fonds gekozen heeft voor het fonds, dat zij bezig is bijeen te brengen om het onderzoek van Nieuw-Guinea en van andere deelen van den Archipel nog met meer kracht ter hand te kunnen nemen.

In verband met deze Nieuw-Guinea-expedities verdient vermelding, dat Treub te Merauke een Cultuurtuin heeft weten te stichten, die als dépendance van 's Lands Plantentuin in 1908 geopend is, voorloopig nog op bescheiden voet, maar die met de ontwikkeling van Nieuw-Guinea zich ook verder uitbreiden zal.

PERSOONLIJKE HERINNERINGEN.

De fotografie in dit boekje opgenomen kan een denkbeeld geven van het uiterlijk van Treub, ofschoon toch maar zeer ten deele; er bestaat geen portret van volkomen gelijkenis. Bovendien hebben de meeste portretten iets te stugs, te statigs; het is te duidelijk, dat Treub geposeerd heeft. Wel is waar kon hij zich, wanneer hij wilde zoo voordoen, maar in den dagelijkschen omgang had hij iets zeer beminnelijks, dat op geen van zijn portretten tot uitdrukking komt.

Treub was een man, die zeer gesteld was op vormen en die in zijn doen en laten iets aristokratisch had, zoodat wie hem niet kende, niet licht den geleerde in hem gezocht zou hebben, eer den diplomaat. Trouwens diplomaat was hij ook in hooge mate, wanneer het gold zijn meening op welk punt ook door te zetten en die eigenschap is hem bijzonder te stade gekomen en is zeker wel een van de voornaamste factoren geweest in het door hem behaalde succes. Dikwijls wist hij alleen door overreding de menschen te brengen waar hij ze hebben

wilde; planters, die met het vaste plan naar Treub toe gingen, hem eens geducht de waarheid te zeggen, of beter: wat zij voor waarheid hielden, kwamen gewoonlijk terug niet alleen geheel gekalmeerd, maar dikwijls nog nadat zij financiëelen steun beloofd hadden voor een van de Buitenzorgsche instellingen. Het overkwam Treub niet dikwijls, dat hij in het publiek moest spreken, maar wanneer hij dat deed, was het voortreffelijk en meestal zeer geestig.

Algemeen ontwikkeld, met belangstelling voor tal van zaken buiten het gebied der natuurwetenschappen, met geestigen aanleg, was Treub een voortreffelijk causeur en ieder, die met hem in aanraking kwam, moest onder de bekoring van zijn gesprekken geraken, vooral wanneer nu en dan een geestigheid, door een trekking van de wenkbrauwen vooraf aangekondigd, het gesprek verlevendigde. Velen, vooral vele natuuronderzoekers hebben als gasten aan Treub's tafel van zijn gesprekken genoten; velen, want Treub was buitengewoon gastvrij, zoodat ook tal van bezoekers van het Botanisch station ten zijnen huize logeerden, zoolang zij te Buitenzorg verblijf hielden. Wie, zooals den schrijver dezes, dit voorrecht te beurt viel, zal zeker altijd aan de dagen van dat verblijf terugdenken als aan een heerlijken tijd van zijn leven.

Die persoonlijke eigenaardigheden van Treub hebben zeker in niet geringe mate meegewerkt tot het succes van het Botanisch Station; niet alleen, dat tal van geleerden bij Treub logeerden, maar hij was voor allen een leidsman bij hun botanische studiën op het voor hen vreemde terrein van de Buitenzorgsche flora. Ik vraag mij wel eens af, of niet het wegvallen van dit persoonlijke element op den duur schade zal doen aan de internationale beteekenis van Buitenzorg. Men bedenke het wel, er zijn kapers op de kust en vooral Engeland heeft met leede oogen de opkomst van Buitenzorg aangezien; aan pogingen om er mee te concurreeren — vooral te Peradeniya op Ceylon — heeft het niet ontbroken. Tot nu toe vergeefs; maar wat zal de toekomst brengen? Vooral daarom ook is het jam-

mer geweest, dat men bij het aftreden van Treub niet dadelijk op zijn voorstel is ingegaan om een chef van de wetenschappelijke afdelingen te benoemen, nu de heer Lovink voor het buitenland een onbekende was. Gelukkig, de fout is thans hersteld, maar er is in buitenlandsche wetenschappelijke kringen eenige ongerustheid geweest.

Men kan het telkens en telkens weer waarnemen, hoe hoog Treub ook in het buitenland gewaardeerd werd; tal van eerbewijzen zijn hem ten deel gevallen, zoowel in den vorm van ridderorden als van lidmaatschappen van geleerde genootschappen. Het zou geen zin hebben, ze hier te noemen; ik zou alleen een uitzondering willen maken voor een hooge onderscheiding hem ten deel gevallen van den kring van engere vakgenooten, die hem het beste konden beoordeelen, namelijk het eerlidmaatschap van de Deutsche Botanische Gesellschaft, en van de beide feestbundels van de Annales du Jardin Botanique de Buitenzorg, die hem opgedragen werden, de eene in 1898 bij gelegenheid van de viering van zijn 25-jarig doctoraat, de andere bij zijn aftreden in dubbelen band verschenen.

Nederland was niet achtergebleven; reeds voor zijn gaan naar Buitenzorg was hij lid geworden van de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam, alle mogelijke Nederlandsche ridderorden waren hem geschonken; bij zijn 25-jarig doctoraat had de Regeering hem den titel van hoogleeraar verleend en ook van particuliere zijde had het niet ontbroken aan bewijzen van groote waardeering voor zijn werk, zoo b.v. in de gevallen boven reeds genoemd, waar particuliere fondsen bijeengebracht werden om de stichting van bepaalde gebouwen te Buitenzorg mogelijk te maken, zoo ook bij een feestgave hem verleend bij zijn 25-jarig doctoraat in den vorm van een verzameling portretten van botanici. Men kon het aan Treub meer dan aan vele andere wetenschappelijke mannen merken, dat hij zulke onderscheidingen op prijs stelde en het was daarom voor hem een dubbele teleurstelling, dat zijn heengaan van Buitenzorg geschiedde, zooals het geval is geweest. Hij

heeft toen gemeend, dat hier aanleiding was tot toepassing van het spreekwoord: „geen profeet wordt in zijn eigen land geëerd;” ik geloof ten onrechte en hij kan daar zelf ook nog de overtuiging van gekregen hebben. Nadat hij in het voorjaar 1910 uit Egypte in Europa gekomen was, bleef hij eerst een tijd aan de Riviera en kwam toen in den zomer naar Nederland. Toen is door tal van personen uiting gegeven aan hun vereering voor het werk door Treub verricht, eerst op een diner hem aangeboden vanwege het Bestuur van de Maatschappij ter Bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën, daarna bij de uitreiking van de gouden medaille vanwege het algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten in Nederlandsch-Indië.

Gelukkig had Treub in dien laatsten, moeilijken tijd een steun aan zijn echtgenoot; jarenlang ongetrouwd gebleven, zoodat zelfs zijn vrienden vreesden, dat hij te Buitenzorg ten slotte geheel geïsoleerd zou staan, omdat oude vrienden en kennissen al lang vóór hem gerepatrieerd waren, is hij toch in 1905 nog gehuwd met Mej. A. Vogel, die hem de zorgen van zijn laatste levensjaren heeft helpen dragen.

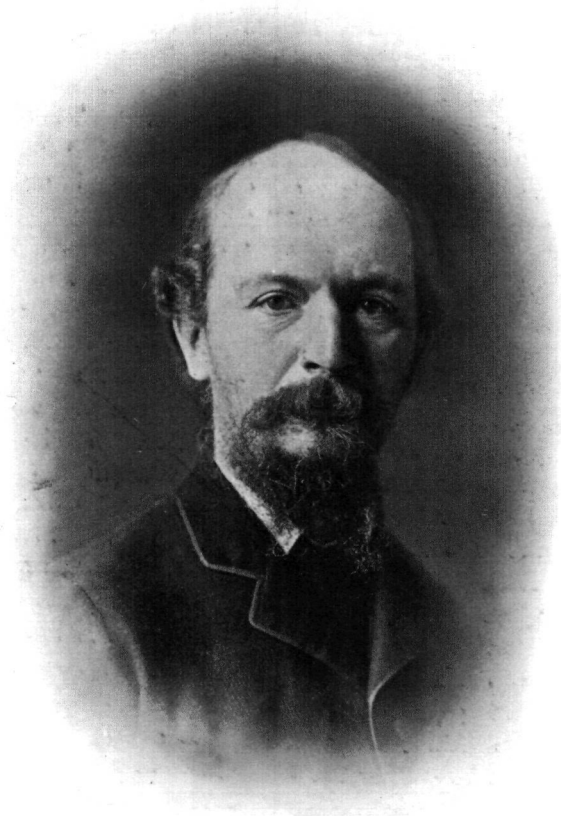
De ongesteldheid, waaraan hij reeds lang lijdende was, verergerde in den zomer 1910 tijdens zijn verblijf in Nederland. Zooveel mogelijk werd daarom het vertrek naar de Riviera verhaast, waar hij een villa gekocht had te St. Raphael, om daar zich verder aan wetenschappelijk werk te wijden. Nauwelijks enkele dagen daar, is hij helaas den 8 October 1910 overleden. De groote afstand maakte, dat bij de begrafenis slechts enkelen uit het vaderland aanwezig konden zijn om de laatste eer te bewijzen aan den grooten Nederlander.

Is het nog noodig, na alles wat gezegd werd er hier op te wijzen, dat de woorden van Van 't Hoff in den aanhef vermeld door Treub met de daad weerlegd zijn?

Dank zij het bezit van onze koloniën is niet alleen het eigenaardige talent van Treub tot volle uiting gekomen, dat

anders wellicht was blijven sluimeren, maar is ook het aantal wetenschappelijke betrekkingen in zoodanige mate toegenomen, dat er mogelijkheid bestaat voor een veel grooter aantal jonge mannen dan vroeger om een wetenschappelijke loopbaan te kiezen, nu zij voor hun levensbestaan niet alleen rekening behoeven te houden met slecht betaalde leeraarsbetrekkingen in het moederland

F. A. F. C. WENT.

SWINBURNE.

(ELLIOTT & FRY PHOT.)

SWINBURNE.

Nergens wellicht is het innig verband tusschen de economische en de poëtische ontwikkeling van een volk zóó duidelijk als in de geschiedenis der Engelsche poezië sedert Shakespaere.

De drie eeuwen, waarin de bewoners van een armoedig en afgelegen eilandenrijk de stichters geworden zijn van een imperium, zooals de wereld nog niet gezien had, zijn als geheel, ondanks schijnbare inzinkingen, één stijgende machtsontwikkeling; ondanks tijdelijke nederlagen één eindelijke victorie geweest. Deze gestadigheid, welke Engeland's economische genesis onderscheidt, bepaalt een verschijnsel in zijne geestelijke ontwikkeling, dat bij andere volken niet, of niet in gelijke mate wordt aangetroffen: het traditionalisme.

Vergelijkt men de ontwikkeling van welke andere moderne litteratuur — de onze b.v. — met de Engelsche, dan valt de ingrijpende beteekenis van dit verschijnsel aanstonds in het oog. Ook wij beleefden in de 16e eeuw een poëtisch bloeitijdperk, waarin onze taal op al hare mogelijkheden beproefd en tot het weergeven van al de gedachten der eeuw geschikt gemaakt was. De langdurige poëtische en economische inzinking, op deze kortstondige krachtsexpansie gevolgd, heeft de toen

bereikte resultaten voor het nageslacht goeddeels onbruikbaar gemaakt. Toen eindelijk de nieuwe poëzie doorbrak, was de afgrond tusschen het levensgevoel van heden en verleden te groot geworden, dan dat van een wederaanknoopen bij de dichters der renaissance zelfs technisch, met kans op goeden uitslag sprake hadde kunnen zijn. Thans een tragedie te schrijven in Vondel's stijl, een comédie in Breëroo's trant, ware louter de speelschheid eens curieuzen letterlievenden. De onmogelijkheid eener evolutie noopte zoo een vorig geslacht tot revolutie: met opoffering van een onmetelijke energie moest een nieuwe taal gevormd, een nieuwe poëtische vorm gevonden worden. Dergelijke cataclasmen, in bijkans elke litteratuur aanwijsbaar, zijn in de geschetste omstandigheden even noodzakelijk als noodlottig. Niet alleen verwoesten zij de eenparige ontwikkeling eener poëzie, maar bovendien wordt een niet onaanzienlijk deel der dichterlijke scheppingskracht, die aan den arbeid *in* de taal behoorde te worden besteed, verteerd in het scheppen *van* die taal. Deze ongunstige omstandigheden nu hebben de Engelsche poëzie niet dan in zeer geringe mate beïnvloed. Slechts in de 18e eeuw een weinig meer overdoezeld dan uitgewischt, loopt de lijn der poëtische traditie, zoo in taal als in versvorm, onverbroken van Shakespaere tot Shelley en zijne tijdgenooten; en is eenmaal door de laatsten het smeulend vuur weer onder de asch van het Alexandrinisme opgerakeld, dan begint die bewonderenswaardige époque in de Engelsche poëzie, welke ons herinnert aan een antiëken fakkelloop, waarin op de toorts van het genie, van hand tot hand voortgegeven, de vlam der poëzie al hooger en hooger schijnt op te laaien. Van deze toortsdragers is de man, wiens naam hierboven staat de laatste en wellicht de grootste geweest.

Algernon Charles Swinburne werd in 1837 te Londen geboren. Met een nobelen trots, die, zeldzaam in onze dagen, den dichter bovenal voegt, heeft hij immer aan de onguire belangstelling van het publiek naar levensbijzonderheden weerstand geboden.

De weinige data omtrent zijn uiterlijken levensloop, die ons bekend zijn, toonen hem als een typischen Brit. Door beide ouders aan oude en aanzienlijke geslachten verwant, erfde hij van zijn vader, een admiraal, zijn liefde voor de zee; van zijne moeder, eene gravin Ashburnham, die haar opvoeding in Italië ontvangen had, zijn liefde tot de latijnsche talen en het latijnsche ras. Hij zelf was, te East Dene op Wight, zijns vaders landgoed, een kweekeling van zee en zeewind, tot Eton hem opnam en hem te goeder ure den toegang tot Balliol-College ontsloot. Hoezeer uitmuntende in de beoefening van het Grieksch verliet hij, volgens wat men geneigd ware de mos der groote Engelsche dichters te noemen, Oxford zonder anderen graad te hebben behaald, dan de tijdens zijn universiteitsstudie verworven vriendschap van Rosetti, Burne Jones en Morris, wier invloed op de ontwikkeling zijner kunst onmiskienbaar is. Een kort verblijf in Italië, tijdens welk een ontmoeting met Walter Savage Landor valt, wordt gevolgd door een bezoek aan Parijs; daarna vestigde hij zich gedurende lange jaren te Londen, tot hij, na een zware door overspanning veroorzaakte ziekte, zich met zijn vriend Theodore Watts Dunton terugtrok in het rozenomrankte buitenhuis op de grens van Winbledon Common, waar hij in 1910 ontslapen is.

* * *

Een duitsch wijsgeer heeft elk der drie hoofdgenres der poëzie aan een bepaald levenstijdperk toegewezen: de lyriek aan de jeugd; de dramatiek aan de manlijke jaren; de epiek aan den ouderdom. Hoe vernuftig gevonden, gaat deze strenge inderling niet immer op. Wel is waar wordt de dramatische en de epische poëzie zelden of nooit gevonden dan op een ondergrond van lyrische begaafdheid, terwijl omgekeerd een lyricus zeer wel allen aanleg tot de beide andere genres missen kan; (waaruit het primaire van het lyrische element in de poëzie valt af te leiden;) doch wat het tijdstip betreft waarop de respectieve aanleg zich

het eerst vertoont, valt het dramatisch debuut zeer vaak met het lyrisch samen. Zoo ook in dit geval.

Het eerste opus waarmede Swinburne, na eenige minder belangrijke proeven, in 1865 voor den dag kwam, en zich op slag beroemd maakte, was een drama „Atlanta in Calydon”, een werk dat zijn grootste aantrekkelijkheid juist ontleent aan de in de geheele moderne litteratuur ongeëvenaard innige samensmelting van zijn lyrische en dramatische bestanddeelen. Het behandelt een welbekend thema. Althaea, de koningin van Calydon, de moeder van Meleager, droomt dat zij een brandend talhout baren zal. Bij Meleager's geboorte wordt haar voorspeld, dat het kind slechts zoolang zou leven, tot het talhout, dat juist op den haard lag, verbrand wezen zal: waarop de moeder het hout aan 't vuur ontrukte en zorgvuldig bewaarde. Meleager, opgegroeid, wordt, eveneens volgens de voorzegging, een roemruchtig held, en overwint de Aetoliërs, die Calydon op aansporing van Artemis bekrijgen. Dan zendt Artemis een wild zwijn, dat het land van Calydon verwoest. Een groote jacht wordt georganiseerd, waaraan de voornaamste helden van Griekenland deelnemen, waaronder Atalanta, de maagdelijke dochter van Iasius den Arcadiër, te wier wille Artemis het zwijn dooden laat door Meleager. Deze, verliefd op Atalanta, schenkt haar de huid: zeer tegen den zin van Althaea's broeders, Toxeus en Plexippus, die Atalanta beleedigen en trachten haar de huid te ontnemen. Meleager, vertoornd, doodt hen. Zoodra Althaea dit hoort, werpt zij buiten zich zelve van smart om den dood van haar broeders, het noodlottige talhout in het vuur, en wreekt alzoo haar broeders door den dood van haar zoon.

Het geheele werk is streng naar het type der Grieksche tragedie gebouwd.

De expositie geschiedt bij monde van den Chief-Huntsman, en is vooral merkwaardig om den fijnen tact waarmede alleen het hoognoodige verhaald, het overige slechts gesuggereerd wordt. Hierop volgt onmiddellijk de beroemde Chorus, die de nieuwe lente bezingt. Watts-Dunton heeft eens gezegd, dat men

„Atalanta in Calydon” met elke aanhaling eruit onrecht doet: het werk moet in zijn geheel gelezen worden. Inderdaad weer spiegelt zich de hoofdverdienste van het werk, de zeldzame eenheid tusschen het lyrische en het dramatische element, vooral in de zuiver technische eenheid, die tusschen koren en dialoog bestaat en die, zooals bekend is, een der moeielijkste vraagstukken mag heeten, welke de tragicus op te lossen heeft. In „Atalanta in Calydon” zijn deze overgangen zonder uitzondering volkomen geslaagd. Niets is meesterlijker dan de wijze waarop het koor telkens het onderwerp van den dialoog opneemt en uitbreidt, waarop de dialoog, op zijn beurt, weer in het koorgezang zijn aanvangsmotief vindt. Toch, komt deze verdienste in een aanhaling niet tot haar recht, voor het minst kan men door de mededeeling van enkele der zeven stanzen het reeds feilloos rhythmisch meesterschap doen bewonderen:

„When the hounds of spring are on winter's traces,
 The mother of months in meadow or plain
 Fills the shadows and windy places
 With lisp of leaves and ripple of rain;
 And the brown bright nighthingale amorous
 Is half assuaged for Itylus,
 For the Tracian ships and the foreign faces,
 The tongueless vigil, and all the pain.
 For winter's rains and ruins are over,
 And all the season of snows and sins;
 The days dividing lover and lover,
 The light that loses, the night that wins;
 And time remembered is grief forgotten,
 And frosts are slain and flowers begotten,
 And in green underwood and cover
 Blossom by blossom the spring begins.

In den hierop volgende dialoog geeft Althaea, doelend op de komst van Atalanta, uiting aan haar voorgevoel van komend onheil,

Love, a thwart sea-wind full of rain and foam,
 van Arcadië zuidwaarts over zee naar Calydon waaiend. Het koor tracht haar gerust te stellen. Zij is „a maiden clean”

zegt het „and man she loves not”; wat voor gevaar is er te duchten? „What should one such do with love?” Tevergeefs. In eene schitterende aanspraak geeft zij de redenen aan voor haar onrust: waarop het koor, overtuigd, antwoord in een om zijn bitterheid beroemde „Lament” over de nietigheid en vluchtigheid van „the holy spirit of man” gevormd uit vuur en tranen:

“From the winds of the north and the south
 They gathered as unto strife;
 They breathed upon his mouth,
 They filled his body with life;
 Eyesight and speech they wrought.
 For the veils of the soul therein,
 A time for labour and thought
 A time to serve and to sin; . .
 He weaves, and is clothed with derision;
 Sows, and he shall not reap;
 His life is a watch or a vision
 Between a sleep and a sleep.”

Hierna treedt Meleager op; er ontstaat een lange woordenwisseling tusschen hem en Althaea. De laatste tracht hem te bewegen om Atalanta geen deel te doen nemen aan de jacht. Het is tegen alle menschelijk en goddelijk recht, en blijft niet ongestraft, zoo zegt zij, want

A woman armed makes war upon herself.

Doch Meleager verwerpt haren raad. Oeneus tracht te bemiddelen. Laat Atalanta meegaan, zegt hij, „but thou”, Meleager,

Abstain thy feet from following, and thine eyes
 From amorous touch; nor set toward hers thine heart,
 Son, lest hate bear no deadlier fruit than love.

Doch Meleager zet zijn wil door, verblind door zijn ontwakende liefde, die het koor aldus karakteriseert:

We have seen thee, o Love, thou art fair, thou art goodly, o Love;
 Thy wings make light in the air as the wings of a dove.
 Thy feet are as winds that divide the stream of the sea;
 Earth is thy covering to hide thee, the garment of thee.
 Thou art swift and subtle and blind as a flame of fire;

Before thee the laughter, behind thee the tears of desire;
 And twain go forth beside thee, a man with a maid;
 Her eyes are the eyes of a bride whom delight makes afraid;
 As the breath in the buds that stir is her bridal breath:
 But Fate is the name of her; and his name is Death.

De tocht neemt een aanvang: maar reeds bij den aftocht, voorbode van erger, vallen er scherpe woorden tusschen Meleager en zijn beide ooms, Toxeus en Plexippus, mannen „violentsouled”, en „over-swift with hand and tongue”, woorden noode door Althaea gesust. Hun bezwaar is hetzelfde als dat van Althaea:

“Shall she live
 A flower-bud of the flower-bed, or sweet fruit
 For kisses and the honey-making mouth,
 And play the shield for strong men of the spear?
 Then shall the heifer and her mate lock horns,
 And the bride overbear the groom, and men
 Gods; for no less division sunders these;
 Since all things made are seasonable in time,
 But if one alter unseasonable are all . . .”

zegt Plexippus. Nog twistende verdwijnen zij en laten het tooneel vrij, waar het koor den tusschentijd vult met een klaagzang over het ongeluk door woorden voortgebracht:

Who hath given man speech? or who hath set therein
 A thorn for peril and a snare for sin?
 For in the word his life is and his breath
 And in the word his death . . .

en eindigt met den raad, veel spreken te vermijden:

For words divide and rend;
 But silence is most noble till the end..

Hierop komt de Herald en kondigt Althaea aan, dat het zwijn is verslagen en wel door haren zoon. Deze beschrijving van de jacht is uit technisch oogpunt, een der glansperioden van het werk. Maar nauwelijks is dit hoogtepunt van vreugde door het koor in vloeiende viervoeters gevierd, of de boodschapper meldt heur den dood van haar broeders, eveneens door Meleager's hand verslagen; en Althaea, krankzinnig van smart, werpt het talhout, waaraan Meleagers leven hangt, in den vuurhaard.

Op hetzelfde oogenblik komt de ontspanning: na haar broeders te hebben gewroken, spreekt de moeder in haar opnieuw. Een diepe onverschilligheid overvalt haar:

A little since and I was glad; and now
I never shall be glad or sad again

zegt zij, doch wanneer het koor haar aanspoort het hout uit het vuur te redden, voelt zij dat het gebeurde onherstelbaar, *fataal* is:

I did this and I say this and I die.

Nu wordt ook de stervende Meleager binnengedragen, en vanaf dit oogenblik is de wisselzang tusschen Althaea, Meleager en het koor één vlekkelooze stroom van „solemn and pure pathos” met als hoofdthema de onontkoombaarheid van het noodlot, de bittere noodzakelijkheid van elks handeling. Geen verwijt, enkel sterke, bijna hartstochtelijke berusting, uitvloeiende in de sublieme woorden van Meleager tot Atalanta:

But thou, dear, hide my body with thy veil,
And with thy raiment cover foot and head,
And stretch thyself upon me and touch hands
With hands and lips with lips: be pitiful
As thou art maiden perfect; let no man
Defile me to despise me, saying, This man
Died woman-wise, a woman's offering, slain
Through female fingers in his woof of life,
Dishonourable; for thou hast honoured me.
And now for God's sake kiss me once and twice
And let me go: for the night gathers me,
And in the night shall no man gather fruit.”

En het koor besluit:

Who shall content with his lords
Or cross them or do them wrong?
Who shall bind them as with cords?
Who shall tame them as with song?
Who shall smite them as with swords?
For the hands of their kingdom are strong.

Ik heb niet zonder opzet wat lang stilgestaan bij dit eerste werk van Swinburne, omdat het, naar mijne meening, tevens het meest representatief is. Niet slechts vindt men er reeds alle elementen die, verenkeld en soms in hooger potentie, in zijn volgende werken zijn aan te treffen, maar in „Atalanta in Calydon” alleen zijn ze tot een volkomen harmonisch geheel verbonden. Gelijk reeds uit de aanhalingen blijkt, is het werk, schoon den vorm en den stijl eener antieke tragedie nabootsend, zeer veel meer dan eene bloote imitatie. Wat den vorm betreft, toonde Swinburne reeds in dit werk een buitengewoon meesterschap in de behandeling van het zoo moeilijke blanke vers, 't welk in sonoriteit bij Swinburne soms dat van Milton overtreft. In de koren openbaart hij reeds een metrische inventie, zooals tot dan geen zijner voorgangers, zelfs Shelley niet, bezeten had. Ook naar den inhoud is het volstrekt niet imitatie-Grieksch. Het werk bevat minstens evenveel romantische als classieke elementen. Grieksch is, zonder twijfel, de opvatting van het tragische. De onmiddellijke oorzaak van het onheil is de overtreding van de goddelijke wet, die elk wezen zijn eigen bestaanswijze en werkingssfeer heeft toebe-schikt, eene overtreding waartegen Althaea tevergeefs waarschuwt. En wanneer Althaea dan, op het hooren van de misdaad van Meleager het talhout waaraan zijn leven hangt, ten vure doemt, doet zij dit niet als eene zuiver individueele wraakneming over haars broeders dood, maar in het gevoel als medium te handelen der goddelijke wraak, die zulk eene monsterlijke overschrijding der natuurlijke wet, dezen tegennatuurlijken ver-wantenmoord niet ongewroken kan laten: en dit gevoel eerst maakt hare anders slechts afkeerwekkende daad tot een tragische. De plicht der gerechtigheid, waaraan ze gehoorzaamt, is zóó verheven, dat hij zelfs den moederplicht van erbarmen, die in alle andere levensomstandigheden de eerste plaats inneemt, voor een oogenblik te boven gaat. De aarzellooze hardheid waarmede de vrouw en moeder Althaea dezen onmensche-lijken plicht vervult, verwekt bij den lezer een zoo grooten in-

druk van verhevenheid, dat eigenlijk zij als de hoofdfiguur der tragedie kan worden opgevat. — Doch geheel romantisch, naast dit zuiver klassieke, is, zoowel in intensiteit als in tonaliteit, de liefde van Meleager tot Atalanta. En nu heeft Swinburne deze schijnbaar zoo tegenstrijdige elementen op de volgende wijze samen weten te smelten. In de antieke tragedie is de *causa finalis* die tot het overschrijden der goddelijke wet soms nog door tusschenkomst van goden, van gepersonifieerde krachten of van bloote hartstochten drijft een vrij onpersoonlijk noodlot, waarvan het eenige attribuut is, dat het op een onweerstaanbare wijze noopt. Dit noodlot, dat, juist door zijn onpersoonlijkheid, de oude tragedie zoo moeilijk voor ons mede te gevoelen maakt, wordt nu, zooals uit de gegeven aanhalingen blijkt, door Swinburne telkens en telkens in de Liefde, in dit geval van Meleager voor Atalanta, gepersonifieerd. In deze vondst schuilt, m. i., het groote geheim van de bekoorlijke eenheid van het drama. Want in het klassieke wordt juist datgene verzacht, wat in de antieke tragedie tot ons modern gevoel het minst spreekt, n. l. de zoeven aangeduide opvatting van het noodlot. Identificeeren wij dit door de liefde, dan stellen wij in plaats van eene onbekende kracht eene bekende, wier blindheid, wier wispelturigheid, wier onverbiddelijkheid — wier „noodlottigheid” in een woord — ons allen uit kracht van ons menschzijn min of meer bekend is. Daardoor wordt aan het geheel die „touch of human interest” verleend, die in de oude tragedie, waar wij te vaak vergeefs naar het waarom der handeling vragen, zoo dikwijls ontbreekt. Heeft dus het klassieke element bij deze samensmelting gewonnen, hetzelfde kan van het romantische worden gezegd. De groote fout die het romantische liefdessentiment voor ons zoo ongenietbaar maakt, is het Kuserachtige. De romantische held voelt zijn liefdespijn als een onrechtvaardige uitzondering op het algemeen levensgeluk van de overige wereld, die hem van zijne medemensen scheidt, en hem tevens boven hen verheft. Dit hyperindividualistische, dit „weinerliche” van de Wertherfiguren, wordt bij Meleager

door de identificatie van noodlot en liefde voorkomen: hij gevoelt zijn liefde, zonder dat deze iets van hare gevoelsspanning verliest, als deel van het algemeene menschelijke lijden, en uit deze vermenging van romantiek en classiek levensgevoel ontstaat de eigenaardige wereldbeschouwing, die de intensiteit van het eerste aan de sereniteit van het laatste verbindt; die getrooste bitterheid, dat levenskrachtig pessimisme, 't welk kenmerkend is voor al Swinburne's werk en, als ik me niet vergis, voor een niet onbelangrijk deel der beste moderne literatuur tevens.

Het is merkwaardig dat Swinburne, met een inconsequentie die bij schrijvers van beteekenis niet zelden voorkomt, het huwelijk van romantiek en classicisme, dat ik zooeven bovenal in „Atalanta in Calydon” prees, in latere jaren als iets hybridisch verworpen heeft. In 1876 heeft hij in „Erechtheus” dat het thema behandelt van den koning van Athene, die op gezag van het Pythische orakel zijn dochter Chthonia voor het behoud der stad ten offer brengt, een poging gedaan zijn eerste werk, met een drama dat zuiverder antiek van stijl en inhoud zijn zou, te overtreffen. Het stuk, volgens de opdracht aan zijne moeder, door Swinburne nog boven „Atalanta” gesteld, bevat zonder twijfel sommige van de meest brillante bladzijden die ooit door Swinburne, en *überhaupt* in het Engelsch geschreven zijn. Ongevenaard is de passage waar Chthonia's moeder, op het hooren van de boodschap van Erechtheus' dood, en dus nu beroofd van man en kind, antwoordt met een verheerlijking van het gemeenebest waarvoor zij gestorven zijn.

“I praise the gods for Athens. O sweet Earth,
 Mother, what joy thy soul has of thy son,
 Thy life of my dead lord, mine own soul knows
 That knows thee godlike; and what grief should mine,
 What sorrow should my heart have, who behold
 Thee made so heavenly happy?”

Ook hier, als in „Atalanta in Calydon”, is het de zedelijke

trouw aan een superindividueele idee, de vrijheid, die de overwinning over andere natuurlijker gevoelens behaalt. Doch terwijl wij den dood van Erechtheus aanvaarden, kunnen wij dit met de slachting van Chthonia niet doen. Geheel ongelijk aan de oorzaak van het ongeluk in „Atalanta in Calydon” — Meleagërs liefde, kan die van de smart van Praxithea — de uitspraak van het orakel — ons niet noodzakelijk voorkomen. Terwijl wij de liefde als noodlot in het eerste drama gereedelijk aanvaarden, staan wij te ver van het Grieksche gevoel af, om dit met de uitspraak van het orakel, dat wij bijgeloof noemen, eveneens te doen. Dit verschil weerspiegelt zich in den algemeenen indruk die na de lezing van dit werk bij ons achterblijft. Onze houding ertegenover lijkt eenigszins op die, waarin wij tegenover sommige tragedies van Sophocles staan: zij is meer eene opziende bewondering dan een medelevende sympathie.

* * *

Een jaar na de publicatie van „Atalanta in Calydon” verscheen het eerste deel der „Poems and Ballads”, waarin Swinburne voor het eerst als zuiver lyricus optreedt. Het bevatte de gedichten in de voorgaande vijf jaren van tijd tot tijd geschreven, en deels reeds in verschillende tijdschriften vroeger gepubliceerd. Het boek verwekte een storm van verontwaardiging. Tennyson, die zijn werken bij den zelfden uitgever uitgaf, dreigde hem die in 't vervolg te zullen onthouden zoo hij Swinburne's boek niet uit den handel terugnam: een dreigement waaraan de man, uit volkomen begrijpelijke handelsmotieven, onmiddellijk toegaf. Een nieuwe, fraaiere verzorgde editie werd bij een andere firma ter perse gelegd; Rosetti en andere bevoegden namen de partij van den dichter op; Swinburne zelf antwoordde in een hevig doch waardig pamflet, en na eenigen tijd luidde de storm;... zooals hij immer pleegt te doen in dergelijke gevallen.

Het Leitmotiv der „Poëms and Ballads” is het levens-

en liefde's gevoel, welks karakter wij bij de beschouwing van „Atalanta en Calydon” hebben bepaald: maar lyrischer, onmiddelijker, geuit met een heftigheid van hartstocht, die zich zoowel in den ongelooftelijken rijkdom en de onuitputtelijke verscheidenheid der rhythmische schemata, als in de weelde en wellust der beelding vertaalt. „But what an amazing book it is” zegt Wratislaw, „a product of artistic mania rather than human impulse”. Inderdaad is deze verbazing het eerste gevoel dat den lezer overweldigt, die nooit vermoed had dat zoo bare hartstochtelijkheid in menschentaal ware weer te geven.

In de verwoording van dit „Passionately Sensous” zooals Rosetti dit grondgevoel van het boek heeft aangeduid, vindt men behalve het romantische en het classieke, waaruit het als 't ware gekweekt is, nog gebruik gemaakt van bijbelsche en renaissance-motieven, waarop we afzonderlijk de aandacht moeten vestigen. Uit het overheerschen van het hartstochtelijke moeten we tevens twee secundaire eigenschappen verklaren, n.l. het amoreel en areligieus en zelfs, volgens Rosetti's terminologie, het „religiously” en „morally mutinous” element in Swinburne's lyriek. „Swinburne's intellect schijnt een „tabula rasa wat betreft moreele en religieuse dingen, zoo vervuld is het met instincten, gevoelens, percepties, en een zin voor het natuurlijke of artistieke en harmonie”. Inderdaad bevatten deze woorden de juiste verklaring van het verschijnsel. Evenals in de besproken drama's voor den alles overweldigenden stroom van noodlottige gevolgen van ééne hartstocht alle natuurlijke moreele en religieuse sentimenten moeten wijken, — Althaea die haar zoon, Erechtheus die zijn dochter opoffert — zoo ook in de lyrische gedichten, en ook hier is deze hartstocht dezelfde als in „Atalanta in Calydon”.
...: „Mad sad glad bad love”.

De gedichten in den bundel waarin dit sentiment het zuiverst zonder vertroebeling door secundaire invloeden tot uiting wordt gebracht, zijn m. i. de meest grootsche. Een voorbeeld is b.v. „The Leper”. Het is het aan de „Grandes Chroniques de

France" ontleende verhaal van den armen middeleeuwschen klerk, den dienaar van eene schoone „damoyselle", Yolande de Sallières genaamd:

„I served her in a royal house;
 I served her wine and curious meat,
 For will to kiss between her brows
 I had no heart to sleep or eat.
 Mere scorn God knows she had of me,
 A poor scribe, nowise great or fair,
 Who plucked his clerk's hood back to see
 Her curled-up lips and amorous hair.

Hij moet, haar den dienst doen haar ongemerkt naar haren minnaar te brengen, en, zelfkwellend, herhaalt hij alles wat hij gezien heeft, alles wat zij tot hem gezegd heeft. Maar de dame, niet ongebruikelijk gevolg van haar „vie lascive," wordt melaatsch; haar vrienden en verwanten verlaten en verafschuwen haar: alleen de klerk blijft haar trouw en verzorgt haar tot haren dood zes lange maanden lang, in eene loofhut, waarna ook hij, door haar besmet, sterft. Schitterend is nu de weergave van de goedsgesteldheid van den „klerk":

„They cursed her, seeing how God had wrought
 This curse to plague her, a curse of his.
 Fools they were surely, seeing not
 How sweeter than all sweet she is.
 He that had held her by the hair,
 With kissing lips blinding her eyes,
 Felt her bright bosom, strained and bare
 Sigh under him, with short mad cries.
 Out of her throat and sobbing mouth
 And body broken up with love,
 With sweet hot tears his lips were loth
 Her own should taste the savour of,
 Yea, he inside whose grape all night
 Her fervent body leapt or lay,
 Stained with sharp kisses red and white,
 Found her a plague to spurn away . . ."

Doch *hij* heeft haar opgenomen, *hij* bemint haar nog:

"I hid her in this wattled house
 I served her water and poor bread
 For joy to kiss between her brows
 Time upon time I was nigh dead."

En nu zij gestorven is komt de vrees boven, of hij haar melaatsche lippen wel had mogen kussen.

"Yea, all this while I tended her
 I know the old love held fast his part;
 I know the old scorn waxed heavier,
 Mixed with sad wonder, in her heart.
 Yea, and the scorn she had of me
 In the old time, doubtless vexed her then....
 I never should have kissed her. See
 What fools God's anger makes of men!"

En hij vraagt zich af, of hij ook in zijn liefde is te kort gekomen:

She might have loved me a little too
 Had I been humbler for her sake.

En hij besluit: Ja zeker,

I took too much upon my love
 Having for such mean service done
 Her beauty and all the ways thereof
 Her face and all the sweet thereon.
 It may be all my love went wrong
 A scribe's work went awry and blurred
 Scrawled after the blind evensong
 Spoilt music with no perfect word.
 But surely I would fain have done
 All thing the best I could. Perchance
 Because I failed, came short in one
 She kept her heart at other man's.
 I am grown blind with all these things;
 It may be now she hath in sight
 Some better knowledge; still there clings
 The old question. Will not God do right?

De geschiedenis van eene andere „strange love” is beschreven in „Les Noyades”. Het behandelt een bekend thema uit de Fransche Revolutie, als

Carrier came down to the Loire and slew
 Till all the ways and the waves waxed red:
 Bound and drowned, slaying two by two,
 Maidens and young men, naked and wed.

Op zekeren dag worden er twee voor zijn rechterstoel gebracht: een jong, sterk man en een adellijk jong meisje. Carrier als naar gewoonte beveelt ook hen te ontkleeden, samen te binden en te verdrinken.

The white girl winced and whitened, but he
 Caught fire, waxed bright as a great, bright flame
 Seen with thunder far out of the sea,
 Laughed hard as the glad blood went and came.

Hij wendt zich tot den rechter, en zegt hem dat hij bij God zijn voorspraak zijn zal wegens de genade van dit ongerechtigt vonnis over hem geveeld. God, zoo zegt hij, indien ik tegen uw vijanden heb gevochten, zonder er één te sparen en zonder één duimbreed te wijken, verleen mij dan deze gunst: dat hij op mijn plaats aan uwe voeten mag zitten, — want zijn onrechtvaardig vonnis schenkt mij een ding ontzaglijker voor mij dan al de zee:

"I have loved this woman my whole live long,
 And even for love's sake when have I said
 "I love you"? When have I done you wrong,
 Living? but now I shall have you dead.

En wanneer zij hem nu óók beninde, dan zou hij dezen dood verkiezen boven al wat God geven kan:

"For the Loire would have driven us down to the sea,
 And the sea would have pitched us from shoal to shoal;
 And I should have held you and you held me,
 As flesh holds flesh, and the soul the soul.

Could I change you, help you to love me, sweet,
 Could I give you the love that would sweat death,
 We should yield, go down, locked hands and feet,
 Die, drown together, and breath catch breath;

But you would have felt my soul in a kiss,
 And known that once if I loved you well;
 And I would have given my soul for this
 To burn for ever in burning hell.

Deze beide minder bekende gedichten uit den bundel geven, geloof ik, de gevoelsquintessens der „Poëms en Ballads” het zuiverst weer. Doch de technische qualiteiten kan men vollediger leeren kennen uit andere gedichten.

Ik zal er geen aanhalen: met zeer enkele uitzonderingen is het geheele boek uit meesterwerk samengesteld. Het rijke rijmwerk in „The Triumph of Time”, de exuberante dictie van „Laus Veneris”, de verrukkelijke rhythmiek van de „Hymn to Proserpine” elk afzonderlijk te ontleden, zou mijn bestek verre te buiten gaan. Slechts een paar woorden over Swinburne’s techniek in het algemeen.

Swinburne’s meest kenmerkende eigenschap is, gelijk reeds gezegd, een nooit en nimmer in eenige taal — zelfs niet in het Grieksch — geëvenaarde metrische inventie. In dit opzicht was Swinburne’s begaafdheid waarlijk phenomonaal. Wanneer hij werkte, verkeerde hij als in trance; zijn tijdgenooten verhalen hoe, in tijden van inspiratie, zijn geheele teere lichaam door snel opeenvolgende schokken sidderde. Het neerschrijven van zijn werk was hem eene voortdurende pijniging; naar zijn eigen uiting, zou hij het liefst gedicht hebben op de wijze der oude barden, *ex tempore*, op een rots aan zee staande. Een groot deel van zijn werk draagt dan ook het karakter van geïmproviseerd te zijn. Uit deze eigenschap van zijn werk volgt eene andere: n.l. zijn groote voorkeur voor alliteratie. Alliteratie is bij velen onzer moderne schrijvers niets anders dan een soort ijdele modevorm, een bewijs van dilletantisme in de litteratuur. Bij Swinburne vervult zij echter de taak waarvoor zij oorspronkelijk in de Germaansche talen gebezigd wordt, namelijk om de beweging der rhythmische phrase op te houden en te versterken.

Goed toegepast, is de alliteratie zoowel de zinnelijke syntaxis van het vers als de *modus* van het metrum, dat anders, vooral als het zeer samengesteld is, allicht amorph worden zou. Een goed dichter laat daarom onbewust slechts die woorden allitereeren, wier inhoud hij saamgebeeld wil zien: waartoe hij

ook als allitereerende letter of lettergroep liefst geluid- of sentimentschilderende verkiest. Slechte dichters daarentegen schijnen vaak in de meening te verkeeren: hoe meer, hoe mooier, en doen zonder onderscheiding substantieven of adjectieven, verba en adverbia van een zelfde vers allitereeren, wat dikwijls tot eenig en onverwacht resultaat heeft, het vers onleesbaar te maken. Toch valt niet te ontkennen, dat zelfs een meester als Swinburne, — vooral in zijn latere werk, waar de rhythmische stuwkracht achter het vers niet meer zóó groot was, en dus zoo zware stroombrekers als in zijn eerste verzen niet meer noodig waren, — wel eens een enkele maal in zijn eigen techniek vastgeraakt is, en sommige zijner verzen door overbodige en ongevoelde alliteratie wat bros gemaakt heeft.

Aan deze voorliefde voor alliteratie is een andere, beide in oorzaak en gevolg, zeer verwant. Rosetti heeft reeds bij het verschijnen van de „Poëms and Ballads” de aandacht gevestigd op Swinburne’s voortdurend herhalen van bepaalde woorden en beelden. „Curious statistics”, zegt hij in een plaats die in het oorspronkelijk wil worden aangehaald, „might be compiled out of Mr. Swinburne’s volumes, of the number of recurrences of the idea of fire, with its correlatives of lips, breasts, breast-flowers, stinging, bruising, biting etc. — of wine, with spilling, draining, filling, pouring, etc. — of flowers, with flowery, flowering, bud, blossom, etc. (not very frequently the names of particular flowers, unless flagrant with some classic reminiscence, or charm of syllables) — of blood, with staining, tingling, bloody, red, crimson, dark, hot, etc. — of the sea, with images and epithets as inexhaustible as itself and only less noble, for the sea-passion surges through the personal and poetic identity of Mr. Swinburne; and several other of these typical or verbal revenants might with ease be picked out for enumeration.”

Ook deze eigenschap, evenals de vorige, is voor een goed deel het onmiddellijk gevolg van Swinburne’s diepste eigenheid: rhythmische hartstochtelijkheid. Zooals de alliteratie dienst doet om

de phrase op te houden, doen deze beelden het den betrekkelijk monotonen inhoud: want, als reeds gezegd, het is meer de kracht dan de verscheidenheid of de fijnheid der poëtische impuls die Swinburne merkwaardig maakt. Voegt men deze eigenschappen van vorm en inhoud samen, dan krijgt men de eigenschap die Swinburne's voordracht als geheel genomen karakteriseert, n.l. zijn rhetoriek.

Het woord rhetoriek heeft voor ons, modernen, een afschrikwekkenden klank gekregen die het niet geheel en al verdient. Ik waag zelfs de uitspraak, dat zonder rhetoriek een waarlijk groote stijl onmogelijk is. Een groote poëtische stijl is ten slotte altijd een stijl die de *potentie* van het harts-tochtelijk woord, der door de ontroering rhythmisch geworden rede nabij komt. Het is den poëtischen spreker, wanneer het oogenblik der inspiratie daar is, onmogelijk om voor elke wending van het inspireerend sentiment een afzonderlijk „beeld” te vinden. Men vergeet te veel dat het wel gemakkelijk is een „beeld” te scheppen dat door het verstand als min of meer zuiver wordt erkend, maar zeer moeilijk een „beeld” te vinden dat het gemoed werkelijk „treft”, dat levenskracht in de taal blijkt te bezitten. Van zulke beelden, ondanks de eeuwenlange poëtische werkzaamheid der menschheid, bestaan er, thans nog slechts eenige weinige dozijnen, van welke alle andere afleidingen of variaties zijn. Men verstaat onder rhetoriek tegenwoordig te veel valsche rhetoriek, het zonder begrip gebruiken van classieke beelden: maar niet alleen dat, naar vaak is opgemerkt, goede „clichés” tot de gemakkelijkste en onontbeerlijkste elementen van een cultuurtaal behooren, maar ook in de poëzie schijnt mij een welbegrepen en zuiver gebruik der classieke beelden verre te verkiezen boven het thans in zwang zijnde tot elken prijs opjagen van nieuwe beelden, waardoor men uit vrees voor het schon-dagewesene allicht in eene andere valscheid, eene valsche originaliteit, vervalt.

Zoo komt het dat Swinburne overal zijn uitgebreide kennis

der oude Grieksche en Israëlietische litteratuur met groote vrijmoedigheid heeft uitgebuit ten behoeve van zijn eigen werk.

Een andere invloed is die der Renaissance-dichters, die zich voornamelijk doet gevoelen in de keuze van zijn, soms zeer ingewikkelde, versvormen. Geen Germaansche taal die zich beter leent tot het nabootsen van al de romaansche versvormen als canzonen en stanzen, als balladen en rondeelen dan de engelsche, een gevolg van haar armoede aan buigingsuitgangen en de uitgebreidheid der rijmgroepen, welke in tegenstelling met wat door onberaden vijanden van vereenvoudiging onzer eigen taal zoo vaak wordt beweerd, juist zeer veel hebben bijgedragen om het Engelsch onder alle moderne talen tot het handelbaarste poëtische instrument te maken. Deze laatste invloed geschiedde grootendeels via de Prerafaëlieten, zijn vrienden, die zelve zeer sterk door de oudere Italiaansche litteraireer picturale scholen beïnvloed waren. Op denzelfden invloed valt ook Swinburne's voorliefde voor sommige technische eigenaardigheden terug te voeren; aan Morris ontleende hij de archaïstische stijl en woordkeus die b.v. in *Laus Veneris* opmerkelijk is; aan Rosetti vooral een gaarne verplaatsen van het accent ten einde aan den al te geringen klankduur van sommige woorden, die het noodzakelijke nadeel is van de boven aangestipte taalafslijping, te gemoet te komen. Aan beide vrienden dankt hij de zoetheit van toon en de effenheid van stijl, die hem wellicht van nature niet zoo eigen was en die, aangevend met een ongelijk grooter werkmanschap dan zijn meesters ooit hebben bezeten (hoewel vooral Rosetti toch ook een merkwaardige vakkennis bezat), aan de gedichten van het eerste tijdvak een geheel eigenaardige „candeur” verleent, waartoe het vermogen in de latere jaren niet meer zoo sterk aanwezig was. Het meest volmaakte staal van dit Swinburniaansch Prerafaëlitisme is, dunkt me, te vinden in de betooverende me- „lodie der Garden of Proserpine”:

Then star nor sun shall waken,
 Nor any change of light;
 Nor sound of waters shaken,
 Nor any sound or sight:
 Nor wintry leaves nor vernal,
 Nor days nor things diurnal
 Only the sleep eternal
 In an eternal night.

* * *

In hetzelfde jaar als „Atalanta in Calydon” had Swinburne nog een ander drama gepubliceerd, reeds vroeger geschreven, maar eerst in dat jaar herzien en uitgegeven: „Chastelard.” Het vormt het eerste gedeelte van de machtige dramatische trilogie, die Swinburne aan de tragische persoonlijkheid van Queen Mary heeft gewijd en die, hoewel de andere deelen, „Bothwell” en „Mary Stuart”, eerst veel later, in 1874 en 1881 werden voltooid, en in de behandeling de evolutie des dichters tusschen die jaren weerspiegelen, evenals „Atalanta in Calydon” en „Erechtheus”, ja in sterker mate nog, één geheel vormt en afzonderlijk dient te worden besproken.

Wat den vorm betreft is hier het traditionalisme der Engelsche litteratuur, waarop ik in den aanvang van dit opstel wees, in zijn volle beteekenis zichtbaar. Gelijk in de „Atalanta in Calydon” Sophocles, zoo neemt Swinburne in de Stuart-trilogie Shakespeaere als model. En hij vaart er wel bij. Vooreerst behoedde het onaantastbare voorbeeld van Shakespeare hem voor het gewone verwijt van „onspeelbaarheid” dat zooveel uitnemende dramatische dichters getroffen en soms den moed ontgenomen heeft — een verwijt dat blijkens de beschamende en verblijdende ervaring met den „onspeelbaren” „Adam in Ballingschap” opgedaan, in zeer vele gevallen neerkomt op een erkenning van de zijde der theaterleiding, verplicht te zijn zich te buigen naar den „smaak” van het publiek in stede van deze te kunnen beheerschen, en dat overigens zonder uitzondering op alle groote dramatische dichters toepasselijk is. Maar voorts

vond hij in den bestaanden vorm van het Shakespaeriaansche drama een historisch geworden, traditioneel kader, dat toch lenig en los genoeg was om aan den individueelen aanleg des dichters speelruimte genoeg te laten om het naar wensch en noodzaak te wijzigen. Welk een voordeel dit is, blijkt uit eene vergelijking met de dramatische kunst in ons land. Indien alle pogingen der laatste 30 jaren — waaronder uiterst belangrijke — om tot een nieuw Nederlandsch drama te komen, zonder uitzondering mislukt zijn in *dien* zin, dat niet ééne school heeft gemaakt, doch alle op zich zelfstaande gebleven zijn, dan ligt de oorzaak voornamelijk niet zoozeer in een gemis aan dramatischen aanleg bij onze dichtera als in een gemis aan nationale dramatische traditie. Alle vormen zijn beproefd: het Deutsche blankvers, gepaard en omarmend berijmde vijfen zesvoeters, vers libre en antieke vormen; alles tevergeefs: de vormen waren en bleven geïmporteerd. Dit groote principiele bezwaar heeft voor Swinburne niet bestaan.

Wat de opvatting van de hoofdfiguur betreft, ze is, karakteristiek, de verpersoonlijkte opvatting der liefde, die we ook reeds in de „Atalanta in Calydon” en de eerste serie der „Poems and Ballads” als de soevereine gedachte van Swinburne's jeugdwerk hebben gevonden. Na voltooiing van de geheele trilogie heeft Swinburne een kort gedicht geschreven „Adieux à Marie Stuart”, waarvan sommige strofen de essentie van zijne opvatting zeer duidelijk illustreeren.

Strange love they have given you, love disloyal,
 Who mock with praise your name,
 To leave a head so rare and royal
 Too low for praise or blame.

You could not love nor hate, they tell us,
 You had nor sense nor sting:
 In God's name, then, what plague befell us
 To fight for such a thing?

"Some faults the gods will give," to fetter
 Man's highest intent:
 But surely you were something better
 Than innocent!
 No maid that strays with steps unwary
 Through snares unseen,
 But one to live and die for; Mary,
 The Queen.

Het geldt hier niet langer de waardeering van een mensch, met menschelijke hartstochten, maar de viering der manifestatie van een natuurkracht, de liefde, in de verschijning der Koningin.

Wat de afzonderlijke drama's betreft: Chastelard is bij uitstek een jeugdwerk in dezen zin dat de hoofdpersoon slechts door een zeer jong man kon geconcipeerd en kan begrepen worden, Chastelard, de riddelijke minnaar van Mary, wordt verteerd door een passie, die hij hopeloos weet, en waarvan hij het noodlottig einde voorziet. Ondanks dat voedt hij ze, doet zelfs geen enkele poging om aan Mary te ontkomen, maar cultiveert als het ware zijn wanhoop, die hij het eenig waardevolle van zijn leven acht. Deze „überschwänglichkeit" van gevoel is wellicht meer romantiek dan renaissance; bovendien beziet een kalmer leeftijd ze met een eenigzins ander oog, zonder dat dit tot renegatisme jegens het eigen verleden behoeft te drijven. In dezen zin is wellicht het oordeel door Swinburne zelf over Chastelard, 'that suicidal young monomaniac' geveld, een weinig te hard. Doch afgezien van deze bedenking is Chastelard, is in het bijzonder zijn ridderlijke loyaliteit, vergeleken met de lafhartige sluwheid van zijn mededinger Darnley, zeer sympathiek geteekend, evenals de figuur van Mary Beaton, de hofdame van Maria Stuart, die Chastelard lief heeft, in haar belangelooze toewijding het contrast met het majestueus egoïsme van Mary te scherper doet uitkomen.

In 'Bothwell' — het stuk is het langste drama in de Engelse taal — is de centrale belangstelling meer op de figuur van de Koningin zelve overgebracht. Ofschoon doorlopend in groot

ten stijl geschreven, bevat het wellicht minder hoogtepunten dan Swinburne's overige drama's. Het kader van dit opstel verbiedt mij te trachten van dit werk van ongeveer 16000 verzen zelfs maar een vluchtig overzicht te geven. Ook 'Mary Stuart' levert geen nieuwe gezichtspunten op uit poëtisch oogpunt. In dit laatste spel wordt een motief uit Chastelard weer opgenomen. Mary Beaton is in het bezit gekomen van een bezwarenden brief, door Maria Stuart aan Elisabeth geschreven, doch niet verzonden, en doet deze nu, uit wraak over Chastelard's dood, aan Elisabeth ter hand stellen: wat over Mary's lot beslist. Hiermede is de tragische cyclus gesloten, en de schuld van Mary — 'denn alle Schuld rächt sich auf Erden' — verzoend.

Met de bespreking der Mary Stuart trilogie die zich tot aanhalingen weinig leent, zijn wij aan het eind gekomen onzer beschouwing van die groep van Swinburne's werken, wier conceptie, schoon de uitvoering van sommige eerst in veel later jaren valt, terug te brengen is tot de jeugd-periode. Hun gezamenlijk centraal kenmerk is de, boven behandelde, liefdes-conceptie.

Een tweede periode van Swinburne's ontwikkeling begint in 1871, met de publicatie der „Sings before Sunrise" (in 1875 door een dergelijken bundel, „Songs of two nations", gevolgd). Ook in deze verzen is één centraal sentiment aan te wijzen, en ook hier is het de liefde: maar het is niet langer de liefde als een realiteit maar als een idealiteit opgevat. Haar alles-overmogende, alles verwoestende kracht wordt niet langer zuiver negatief gevoeld als een destructieve kracht, maar positief als een verbreekster van elken band die de vrije ontwikkeling van de menschelijke persoonlijkheid belemmert. De reeds in de eerste serie der „Poems and Ballads" aanwezige amoreele en areligieuse kiemen zijn tot volledige ontwikkeling gekomen. Swinburne is in deze nieuwe periode de dichter der vrijheid geworden.

Het is niet dan met eenige aarzeling dat ik dit woord neer-

schrijf. Het woord vrijheid heeft wellicht eene diepere, eene schoonere beteekenis dan dat men het bezigen mag voor de geestesrichting die ik zooeven beschreven heb. Deze revolutionaire vrijheidsopvatting is zóo negatief, dat zij dikwijls beter als bandeloosheid zou worden betiteld.

Doch Swinburne stond, voor het minste in dit deel van zijn ontwikkeling, te ver af van het practische leven, dan dat hij het onvruchtbare, het dogmatische van zijne vrijheidsidee zou hebben kunnen inzien. Het woord, de idee vrijheid, voor een ieder zoo overstelpend, was het in dubbele mate voor de vulcanische natuur van dezen dichter. Hierbij kwam dat het feitelijke onderwerp van, de daadwerkelijke aanleiding tot het meerendeel dezer geschriften — de Italiaansche revolutie — Swinburne gelegenheid gaf om zijn afkeer van beide soorten tyrannie — staatkundige en godsdienstige — tegelijkertijd uit te vieren. Toch zijn deze zuiver politieke gedichten — zooals dat op den eersten verjaardag van den slag bij Mentana — niet de meest aantrekkelijke uit den bundel. De voorvallen uit die dagen zijn bovendien voor een goed deel reeds zoo geheel vergeten, dat een niet onaanzienlijk deel dezer verzen zonder uitvoerigen commentaar nauwelijks meer genietbaar is. Veel schooner en veel blijvender zijn de gedichten waar Swinburne, geheel overeenkomstig zijn aard, de vrijheid, geheel van de toevallige tijdgebeurtenissen geabstraheerd, bezingt. Zoo b.v. in „Hertha”, een zijner meest bekende gedichten, dat door zijn superbe rhythmie wel altijd tot de meest klassieke Engelsche lyriek zal gerekend blijven :

“I am that which began;
Out of me the years roll;
Out of me God and man;
I am equal and whole;

God changes, and man, and the form of them bodily; I am the soul.

Dit thema wordt in een veertigtal strophen uitgewerkt. Het is een soort monisme, dat nu juist niet nieuw is, doch merkwaardig blijft om den naam, aan het éene zijnde geschonken. Voor Swinburne is de menschheid niets dan een incarnatie van de

abstracte Vrijheid, aan wie al de goddelijke attributen worden toegekend. De laatste strophen vooral vormen eene schitterende poëtische exaltatie :

For truth only is living,
 Truth only is whole,
 And the love of his giving
 Man's polestar and pole;

Man, pulse of my centre, and fruit of my body, and seed of my soul.

One birth of my bosom;
 One beam of mine eye;
 One topmost blossom
 That scales the sky;

Man, equal and one with me, man that is made of me, man that is I.

Geldt het in het voorgaande gedicht de vrijheid, in de „Hymn of Man” wordt haar schepping, de menschheid, en de ideale mensch verheerlijkt. Het laatste gedeelte dezer hymne is een soort van godenschemering, waarin de oude godheid: ‘The God of thy priests’, de God van tyrannie en slavernij, moet plaats maken voor de heerschappij der Vrijheid :

“O God, Lord God of thy priests, rise up now and show thyself God.
 They cry out, thine elect, thine aspirants to heavenward, whose faith is as flame;
 O thou the Lord God of our tyrants, they call thee, their God, by thy name,
 By thy name that in hell-fire was written, and burned at the point of thy sword,
 Thou art smitten, thou God, thou art smitten; thy death is upon thee, O Lord.
 And the love-song of earth as thou diest resounds through the wind of her wings—
 Glory to Man in the highest! for Man in the master of things.”

Deze gedichten vragen noch verdragen veel commentaar. Ze zijn arm aan idee, en arm aan sentiment. Hun schoonheid is de schoonheid van een bare hartstochtelijkheid, niets dan die van de verzinneeljing eener naakte idee. Maar als zoodanig zijn zij in de geheele wereld-litteratuur niet overtroffen. In de ‘Songs before Sunrise’ heeft Swinburne als lyricus zijn hoogtepunt bereikt. Nergens is zijn metrische inventie zoo rijk, zijn beelding zoo grootsch, zijn taal zoo metaalklaar.

* * *

De drie overige lyrische bundels, die tot het middeltijdperk behooren, dragen een eenigzins ander karakter. Men heeft niet

ten onrechte de opmerking gemaakt, dat een der voornaamste redenen van Swinburne's, vergeleken met die van andere, zelfs zwakkere dichters van zijn tijdperk, mindere populariteit, gelegen is in het feit dat zijn onderwerpen dikwijls zoo ver afstaan van de onderwerpen waarin het meerendeel zijner medemenschen belang stelt. Zonder twijfel is de betrekkelijke afwezigheid van 'human feeling' een van de schaduwzijden van Swinburne's dichterschap. Doch dit gebrek valt het minst op in de bundels die wij nu gaan bespreken: en hierom is het misschien toekomstigen lezers van Swinburne aan te raden met dit deel van zijn verzen aan te vangen. In het bijzonder toch de in 1878 verschenen tweede serie der 'Poems and Ballads' bevat een aantal gedichten die een grooter publiek meer onmiddellijk treffen. Minder hartstochtelijk dan die der eerste serie, zijn zij rijper, waardiger, meer ingetoomd. Zeer sterk is er het elegische element. De schoonste proeve ervan is wel het rijk-sobere, volharmonische 'Ave atque Vale' aan Charles Baudelaire gewijd, een gedicht dat terecht onder de vier schoonste elegiëen der Engelsche litteratuur wordt gerekend en m.i. Shelley's Adonaïs zeer verre overtreft. Het is moeilijk een strophe te citeeren uit dit werkje, van het begin tot het eind één ononderbroken stroom van muziek, zonder het geheel onrecht te doen. Doch de volgende regels zijn ook op zich zelf merkwaardig om hun karakteristiek van Baudelaire, en omdat zij tevens doen gevoelen hoeveel de bezongene en de bezinger gemeen hadden in aanleg:

"Thou sawest, in thine old singing season, brother,
 Secrets and sorrows unbeheld of us:
 Fierce loves and lovely leaf-buds poisonous
 Bare to thy subtler eye, but for none other
 Blowing by night in some unbreathed-in clime;
 The hidden harvest of luxurious time,
 Sin without shape, and pleasure without speech;
 And where strange dreams in a tumultuous sleep
 Make the shut eyes of stricken spirits weep;
 And with each face thou sawest the shadow on each
 Seeing as men saw men reap."

De overeenkomst tusschen Baudelaire en Swinburne is een diepere dan hun gemeenschappelijke voorkeur voor zekere, naar de opvatting van de meesten onder ons perverse, onderwerpen. Ze hadden vooral groote overeenkomst als verklankers en verbeelders. Men zou de poëten, wat hun woordmuzikaliteit betreft, kunnen verdeelen in begaafden met synthetisch en begaafden met analytisch gehoor. Om uit onze eigen nieuwe dichtkunst twee treffende voorbeelden aan te halen: Boutens b.v. bezit het laatste. Zijn verzen zijn aria's, 'melodiëen'. Van de Woestijne's werk is daarentegen bijna altijd polyphoon. Zoowel de Swinburne nu die 'Mater Triumphalis' schreef als de Baudelaire van 'Le Beau Navire' behooren tot de laatste soort dichters. Hun klank is welig, vol van ondertonen. Om de gewenschte klank-eenheid van de strophen te verkrijgen offeren ze beide gaarne een weinig van de zuiverheid of de raakheid der enkele woorden op. Iets dergelijks is het geval met hunne verbeelding. Beide houden veel van personificaties. Het misbruik van dit, in alle klassieke poëzie een zoo voorname rol spelende middel is de oorzaak dat het thans wel eens als een soort valsche rhetoriek wordt aangemerkt. Geheel ten onrechte. Zoowel Baudelaire als Swinburne hebben hun leven lang niets anders gedaan, dan gestalte geven aan 'sin without shape' en dit — het vertastelijken en verzinnelijken van het ontastbare, onzienlijke — is het niet de meest eigenlijke taak van den „kunstenaar”, den „schepper”?

Behalve de gedichten ter herinnering aan overleden vrienden en mede-dichters geschreven, bevat de tweede serie der 'Poëms and Ballads' nog een aantal elegiëen waarvan het onderwerp meer het persoonlijk leven des dichters raakt. Met name 'A Forsaken Garden' — geïnspireerd door de natuur van een verlaten buitengoed op het eiland Wight — ademt den weemoed over het verleden en de voor immer voorbijgegane jeugd. Zeldzaam² schoon is het sentiment van het onherroepelijke uitgedrukt in de verzen, die de doodsche verlatenheid schil-

deren der paden en lanen waar eens 'the lovers laughed or wept'.

"Till the slow sea rise and the sheer cliff crumble,
 Till terrace and meadow the deep gulfs drink,
 Till the strength of the waves of the high tides humble
 The fields that lessen, the rocks that shrink,
 Here now in his triumph where all things falter,
 Stretched out on the spoils that his own hand spread,
 As a god self-slain on his own strange altar,
 Death lies dead."

Persoonlijker, bitterder noot is nog hoorbaar in twee andere gedichten 'At a Month's End' en 'A Wasted Vigil'. Bitter vooral is het einde van het eerste gedicht. Zooals, zegt de dichter tot zijn geliefde, een serpent zijn kronkel op het zand achterlaat,

"So to my soul in surer fashion
 Your savage stamp and savour hangs;
 The print and perfume of old passion,
 The wild-beast mark of panther's fangs."

Doch behalve dit meer persoonlijke, meer innige in den toon, is er nog een andere nieuwe trek in deze bundels op te merken. Ik heb een opmerking van Rosetti geciteerd omtrent de relatieve monotonie van Swinburne's beeldenkeus. Eenigszins is deze te begrijpen. De verzinnelijking van elementaire hartstochten vordert elementaire beelden. Het zijn dan ook de „elementen" — het vuur, de zee etc. — die in allerlei vormen voortdurend in Swinburne's poëzie terugkeeren. Een dezer vergelijkingen neemt echter in de tweede periode op merkwaardige wijze den boventoon. De liefde voor de zee, van het begin af evident, maar in Swinburne's eerste werk meer attribueert dan onderwerp, wordt vanaf deze periode een liefde voor zich bestaande, een passie die welhaast, volgens de eigenaardigheid van Swinburne's monopoliseerende mentaliteit, alle andere overtreft. Eerst nog meestal als een soort symbool der vrijheid gebruikt, verschijnt de zee weldra als een nieuwe 'God above

all Gods' en aan deze eeredienst is Swinburne zijn verdere leven trouw gebleven.

Swinburne is ongetwijfeld de grootste dichter der zee die ooit geleefd heeft. Het is merkwaardig hoe betrekkelijk weinig, zelfs bij zeevarende volken, de liefde tot de zee en den zeewind uiting hebben gevonden in de poëzie. Zoo wij onze allerjongste poëzie uitzonderen, moet men in de Nederlandsche litteratuur met een lantaarntje zoeken om een regel te vinden waarin, meer dan als rhetorische wending, de zee hartstochtelijk wordt gevierd. In de geheele wereldlitteratuur is er misschien maar een enkel volk dat de zee waarlijk bemind heeft: de Grieken. Uitlatingen die hier en daar in de tragedie voorkomen, enkele homerische verzen, sommige grafschriften in de Anthologie — ademen inderdaad dien zeehartstocht, welke voor wie hem kennen zulk een overweldigend — maar helaas zulk een bijna onuitsprekelijk sentiment is. Dit onuitsprekelijke uittespreken was vergund aan Swinburne's rhythmisch genie — aan het genie tevens der Engelsche taal. Want, men onthoude het wèl, in het Duitsch, dat met zijn loome buigingsvormen wel het ideaal van onze voor veramerikaniseering onzer taal zoo beduchte litteratoren zeer nabijkomt, ware een Swinburne onbestaanbaar geweest, en zelfs in het zooveel leniger, lossere Hollandsch zou een introductie van zijn metrische schemata niet dan met groote moeite, en door een geniaal technicus kunnen plaats vinden. En toch is de vermeerdering van de rhythmische gevoeligheid onzer taal de richting waarin de poëtische evolutie zich bewegen moet.

Dezen rhythmus der zee nu heeft Swinburne in al zijn verschillende nuancen weer weten te geven. In zijn verzen stormt of blaakt; vloedt of ebt; mist of regent het op zee, naar hij verkiest. Ik moet mij beperken met aanhalingen: enkele strophen nochtans mogen van de menigvuldigheid der schilderende metra een indruk geven. Het is vooral in de beide in 1880 verschenen bundels 'Songs of the Springtides' en 'Studies in Song' dat Swinburne zijn schoonste zeegedichten heeft ge-

publiceerd. Zoo in 'Off Shore', dat ik, voor mij, om zijn grooter ijfheid van beweging nog boven het volgens een dergelijk schema geschreven Hertha verkies:

"When the might of the summer
Is most on the sea;
When the days overcome her
With joy but to be,
With rapture of royal enchantment, and sorcery that sets her not free,

But for hours upon hours
As a thrall she remains
Spell-bound as with flowers
And content in her chains,
And her loud steeds fret not, and lift not a lock of their deep white manes;

Then only, far under
In the depths of her hold,
Some gleam of its wonder
Man's eye may behold,
Its wild-weed forests of crimson and russet and olive and gold.

Of, in 'Evening on the Broads', het huiverende, onheilspellende vers, dat zoo goed het eigenaardige geheime woelen van de zee vóór den storm weergeeft:

"Over two shadowless waters, adrift as a pinnace in peril,
Hangs as in heavy suspense, charged with irresolute light,
Softly the soul of the sunset upholden awhile on the sterile
Waves and wastes of land, half repossessed by the night,

Of, geheel anders weer in 'A Channel Passage' de martiale, luide, metalen stem van den stormwind die de mailboot bevecht, tot

"The waters, heaving and hungering at heart, made way, and were wellnigh fain,
For the ship that had fought them, and wrestled, and revelled in labour,
to cease from her pain.
And an end was made of it: only remembrance endures of the glad loud strife:
And the sense that a rapture so royal may come not again in the passage of life.

Het schoonste wat Swinburne over de zee heeft gemaakt, is, naar algemeen gevoelen, de korte serie gedichten die den titel 'By the North Sea' dragen. Voor het minst zijn zij het volmaakt van vorm. De slotstrophe, waarin de dichter zijn

dank uitspreekt aan de zee, en zijn ziel als het ware aan haar overgeeft, behoort tot de verhevenste poëzie die immer geschreven is.

I, last least voice of her voices,
 Give thanks that were mute in me long
 To the soul in my soul that rejoices
 For the song that is over my song.
 Time gives what he gains for the giving
 Or takes for his tribute of me;
 My dreams to the wind everliving,
 My song to the sea.

Behalve de besproken ontwikkeling van Swinburne's lyriek, valt in deze periode tevens zijn eerste optreden als epicus. In 1882 'verscheen "Tristan of Lyonesse", een onderwerp dat de eenheid van bedoeling bij al de verscheidenheid in vorm van 's dichters werk aardig typeert. De liefde van Isolde en Tristan, onwettig en ongelukzalig, en nochtans zoo waardig en zoo wonderheerlijk, was als 't ware de verpersoonlijking van Swinburne's liefdesconceptie. Geen wonder daarom dat zijn opvatting van het onderwerp meer middeleeuwsch was, dan die van Swinburne's tijdgenooten, Tennyson en Arnold, wier bewerkingen reeds door hun moreele vooroordeelen tegen hun' held waren voorbestemd te mislukken. Een Engelsch criticus heeft eene eigenaardige vergelijking gemaakt tusschen Swinburne's en Wagner's Tristan, die een goed licht werpt op de eigenaardigheid van den eersten.

De diep-dramatische belangwekkendheid van Wagner's muziekgedicht, zoo ongeveer zegt hij, de absorbeerende en opwindende schoonheid van zijn menigvoude en miraculeuze harmonieën, ontbreken in het woordgedicht. In elk opzicht was de dichter in het nadeel; in den vorm van het verhalend vers, dat groote dramatische spanning niet toelaat, zoowel als in de eigenaardigheid der menschelijke taal, die door een ensemble van instrumenten in geschiktheid tot het uitdrukken van ontroering verre overtroffen wordt. Op sommige punten is de behandeling van het verhaal gelijk, bij Wagner en bij

Swinburne, op andere verschillend. Wagner behandelde Tristan's geschiedenis, zooals Siegfrieds zoon de stukken van zijns vaders gebroken zwaard: zonder poging om de stukken samen te klinken. Ze moesten hersmolten en hersmeed worden, eer het volmaakte lemmet Siegfried's vuist waardig was.

Swinburne, aan den anderen kant, volgde de legende van meer dichtbij, hoewel hij een aanzienlijker plaats dan vroeger aan de Tweede Isolde gegeven heeft. De Tristan's van Wagner en Swinburne zijn gelijkwaardig in adel en hoofschheid van karakter.

Swinburne's protagonist is een veel normaler en minder irritable minnaar dan die van Wagner, maar heeft daarentegen een ongelukkige neiging tot eidelooze metaphysische overpeinzingen. Swinburne's Isolde schijnt me wat omsluierd en nevelachtig, bijna kleurloos naast de Isolde van het muziekdrama, harts-tochtelijk in alles als een' stormwind in leven en in sterven; maar zijn beeld van de Tweede Isolde, de maagd-vrouw, is veel scherper, en vormt een schitterend brok karakterteekening.

Het geheele gedicht is ononderbroken op een zelfde hoogte van stijl. Matte plekken ontbreken bijna geheel, of maken slechts dien indruk door de buitengewone verhevenheid van andere. Door heel het werk waait de zeewind, weerschalt het geluid der branding. Evenals Engeland, hun vaderland, omgeeft de zee hier de levensgeschiedenis der twee geliefden. Zij is het beeld van hun ontwakende liefde:

'A little time, O Love, a little light,
 A little hour for ease before the night.
 Sweet Love, thart art so bitter; foolish Love,
 Whom wise men know for wiser, and thy dove
 More subtle than the serpent; for thy sake
 These pray thee for a little beam to break,
 A little grace to help them, lest men think
 Thy servants have but hours like tears to drink.
 O Love, a little comfort, lest they fear
 To serve as these have served thee who stand here.
 For these are thine, thy servants these, that stand
 Here nigh the limit of the wild north land,

At margin of the grey great eastern sea.
 Dense islanded with peaks and reefs, that see
 No life but of the fleet wings fair and free
 Which cleave the mist and sunlight all day long
 With sleepless flight and cries more glad than song.'

Zij is de zingende getuige van beider dood, en hun gemeenzaam graf:

'For the strong sea has swallowed wall and tower
 And where their limbs were laid in woful hour
 For many a fathom gleams and moves and moans
 The tide that sweeps above their confined bones
 In the wrecked chancel by the shivered shrine:
 Nor where they sleep shall moon or sunlight shine
 Nor man look down for ever: none shall say,
 Here once, or here, Tristan and Iseult lay
 But peace they have that none may gain who live,
 And rest about them that no love can give,
 And over them while death and life shall be,
 The light and sound and darkness of the sea.'

Het meest langademige epische werk van Swinburne 'A Tale of Balen' verscheen eerst in 1896, doch behoort zoowel door zijn onderwerp als door zijn behandeling nog tot de werken van Swinburne's tweede periode. Het is geschreven in de strophen van denzelfden vorm als die waarin de dichter het aan zijn moeder opdraagt:

Love that holds live and death in fee
 Deep as the clear unsounded sea
 And sweet as life or death can be,
 Lays here my hope, my heart, and me
 Before you, silent, in a song.
 Since the old wild tale, made new, found grace
 When half sung through, before your face,
 It needs must live a springtide space,
 While April suns grow strong.

Het gedicht is in een luchtiger, bijna vluchtiger manier, en met minder wijdloopige eloquentie geschreven dan Swinburne's overig werk: het behoort echter, ondanks zijn vele fijne en

liefelijke bladzijden, niet tot zijn meest karakteristieke werken.

* * *

In de derde periode van Swinburne's poëtische carrière worden wij getroffen door een toenemend manierisme. Taine heeft omtrent deze stijlseniliteit opgemerkt, dat ze voornamelijk juist bij de allergrootste stylisten voorkomt. Michel Angelo is er een voorbeeld van. Goethe een ander. De oorzaak ligt daarin dat, met een toenemende onverschilligheid omtrent het reële leven, de gecondenseerde uitkomst van welks waarneming stijl heet, de stilistische formule de overhand op den inhoud krijgt en de stijl tot manier verwordt. Zijn laatste bundels dragen er maar al te zeer blijk van: en wij zijn bijna dankbaar dat het enge kader van dit opstel ons gebiedt, met terzijdelating van het minder belangrijke, slechts de aandacht op het allerbeste van zijn werk te vestigen. Doch terwijl deze stijldegeneratie zich, wanneer Swinburne zich in zijn gewone onderwerpen beweegt, in de laatste periode van zijn scheppen steeds sterker accentueert, staat daartegenover een juist bij zoo iemand uiterst eerbiedwaardig pogen om nieuwe wegen te vinden. Tot de eerste, minder bevredigende soort uitingen behooren vooral de breedsprakige oden aan verschillende dichters enz. waarvan een niet onaanzienlijk aantal reeds omtrent het einde der tweede periode te stellen zijn. De eindlooze gedichten aan Landor, aan Victor Hugo, aan Mazzini gewijd, laten ondanks enkele schitterende passages een gevoel van groote 'weariness' achter. Evenzoo de talloze gedichten tegen alle mogelijke, deels denkbeeldige, tyrannen en vijanden der vrijheid, waaronder die tegen de Boeren buitengewoon stuitend zijn om de volkomen onbekendheid met de werkelijke toestanden die uit zijn voorstellingen blijkt. Echter geven deze beide groepen aanleiding een woord te wijden aan twee tot hiertoe onbesproken eigenaardigheden die Swinburne kenmerken. De eerste is zijn groote eerbied jegens zijn meesters, zijn groote trouw jegens zijn vrienden. Het is leerzaam

en weldadig te zien hoe deze meester, die facile princeps onder zijn tijdgenooten was, nimmer, in een soort van vrees voor zijn „originaliteit”, heeft geschroomd te leeren van anderen, nimmer heeft gearzeld die anderen als zijn leermeesters, als zijn meerderen te erkennen. Vooral Victor Hugo heeft hij levenslang een innige, bijna goddelijke vereering geschonken. De andere eigenaardigheid is de ontwikkeling van zijn politieke ideeën in nationaal-Engelschen zin. Aangevangen als een uiterst doctrinair Jacobijn, vinden wij in de derde serie van ‘Poems en Ballads’ en in ‘Astrophel and other Poems’ gedichten die de verheerlijking inhouden van het constitutioneel Engeland van zijn eigen tijd. ‘England, an ode’, ‘The Commonweal’ geschreven bij de viering van Koningin Victoria’s gouden feest, zijn in dit opzicht merkwaardig. De oorzaak ligt deels zonder twijfel in de geschiedenis zelf. De Fransche Republiek is in haar veertigjarig bestaan een al even weinig ‘respectable young lady’ geweest als haar voorganger het Fransche Keizerrijk. Daarentegen is de jonge Italiaansche monarchie een goed geordende, innerlijk sterke staat geworden. Zoo moet Swinburne langzamerhand hebben ingezien, wat voor zoo vele doctrinairen altoos verborgen blijft, dat het welzijn van den staat niet aan den regeeringsvorm hangt, maar aan den geest die zoowel volk als regeerders bezielt. Deels ook is deze evolutie terug te voeren op de typische eigenschap van den Brit in het algemeen: zijn’ nationale zelfzucht, die hij door zijn, uit taalokunde voortspruitend, geestelijk isolement als zoodanig niet eens bemerkt. Fouillé heeft eens de aardige opmerking gemaakt, dat zoowel de Franschman als de Brit hun leven gaarne op het spel zetten ter wille van de Rechts-idee. Maar, voegt hij er bij, terwijl de Franschman voor *het* „recht” strijdt, een vaag abstract idee, vecht de Brit voor ‘Dieu et *mon* droit’. Zoo ook Swinburne. Het eerst nog vage idee van Vrijheid naar franschen trant identificeert zich bij Swinburne al meer en meer met Engelsche Vrijheid: d.w.z. de engelsche staatsinstellingen, de engelsche opvattingen, de

engelsche wetten. Dat er in een andere lijn van ontwikkeling een andere vorm van vrijheid ontstaan kan, die evenzeer eerbiediging verdient, ontgaat hem. Indien de Boeren het engelsche gouvernement, de engelsche economische verhoudingen etc. niet met huid en haar willen slikken, zijn het 'dogs' die huilen tegen de Vrijheid. Een dergelijk gedachtencomplex, waarin het Engelsche volk immer 'stanless and sinless' ook uit de liederlijkste verwickelingen te voorschijn komt, vormt met een, dien-tengevolge mateloos, verhoogd zelfrespect de groote kracht van de Britsche natie... totdat het, wellicht, te eeniger tijd de oorzaak van haar val wordt.

Naast deze private en politieke rhetoriek staan echter de pogingen in eene nieuwere richting. Ook hier is de invloed van Victor Hugo zeer merkbaar. In de eerste plaats treedt Swinburne op als kinderdichter — en evenaart hierin zijn' leermeester. Het is wel eigenaardig dat deze „geweldige”, harts-tochtelijke dichter zijn diepste, fijnste, teerste sentiment aan het bezingen van kleine kinderen heeft gewijd. „A Dark Month”, een klein bundeltje ongewoon-eenvoudige verzen, aan een jong afwezig vriendje gewijd, neemt in Swinburne's werk dan ook een geheel bijzondere plaats in, en kan veilig naast het allerbeste op dit gebied in de wereldlitteratuur worden geplaatst. Eéne aanhaling moge een denkbeeld van de delicate dezer liederen geven :

„You send me your love in a letter,
I send you my love in a song:
Ah child, your gift is the better,
Mine does you but wrong.

No fame, were the best less brittle,
No praise, were it wide as earth,
Is worth so much as a little
Child's love may be worth.

We see the children above us
As they might angels above:
Come back to us, child, if you love us.
And bring us your love.”

Dikwijls ook heeft hij voor deze verzen den vorm van rondelen gekozen, een uiterst moeilijk schema, waarvan vooral in later jaren Swinburne gaarne en met toenemend meesterschap gebruik maakte, en waarvan hij in 1882 een bundel „A Century of Roundels” uitgaf. Van nature meer geschikt tot het uitdrukken van „vlinderachtige” gevoelens, wist Swinburne het rondel voor alle stemmingen, vanaf het herdenken van een gestorven vriend tot het nabootsen van een kinderspel toe, te bezigen. Een goed, typisch staal zijner rondelen is het uiterst bekende aan Catullus, een zijner levenslange bewonderingen, gewijd. Mooier nog is „Had I wist”.

„Had I wist, when life was like a warm wind playing
Light and loud through sundawn and the dew's bright mist,
How the time should come for hearts to sigh in saying
„Had I wist” —

Surely not the roses, laughing as they kissed,
Not the lovelier laugh of seas in sunshine swaying,
Should have lured my soul to look thereon and list.

Now the wind is like a soul cast out and praying
Vainly, prayers that pierce not ears when hearts resist:
Now mine own soul sighs, adrift as wind and straying,
„Had I wist”.

Hiermede zijn wij aan het einde van ons zeer vluchtig overzicht van Swinburne's belangrijkste poëzie gekomen. Niet van zijn geheele werk. Naast den dichter bestaat ook de prozaïst Swinburne, schrijver van een kleinen, charmanten roman in brieven en van talrijke bundels critieken en essays. Als prozaïst is Swinburne echter m.i. zeer overschat; zijn proza heeft deel aan al de fouten zijner poëzie in den overtreffenden trap, en mist sommige van de qualiteiten dezer laatste. Zonder twijfel zijn er ook in deze bundels bladzijden te over aan te wijzen, waar de vigoureuze zinnen en de sonore woorden ons aan betere oogenblikken van den dichter herinneren, maar

de prozageschriften van Swinburne voegen aan het beeld van den dichter, en dit toch blijft hij in de eerste plaats, geen nieuwe trekken toe.

* * *

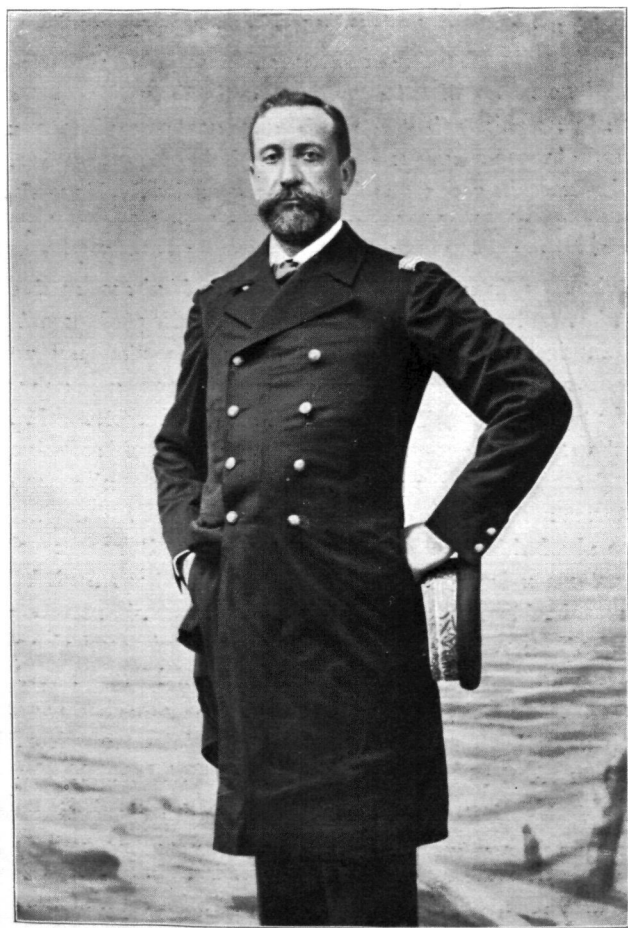
Thans een enkel woord tot besluit!

Er zijn gedichten die, behalve als poëzie, nog uit andere oorzaken de belangstelling opwekken: om de denkbeelden b.v. die erin zijn uitgedrukt. Zij zijn het die de essayist bij voorkeur ter behandeling zal uitkiezen, die hem het geredelijkst toestaan de invallen te volgen van een speelsch intellect, dat meer met talrijke en onverwachte schamplichten, dan met één centralen stralenbundel zijn onderwerp tracht te doen kennen. Maar de aard zelf van Swinburne's persoonlijkheid maakt een dergelijke wijze van behandeling zijner werken onmogelijk. Ieder schrijver die met ingewikkelde beschouwingen de belangstelling voor hem poogde aan te wakkeren, zoude hem onwillens onrecht doen. Hij is slechts een dichter in de naakte, oorspronkelijke beteekenis van dit woord: een door het rythme bezetene. De gedachte, bij hem, heeft niet den poëtischen vorm gezocht, maar is het psychische bezinksel van de physische ontroering. Deze enkelvoudigheid van zijn geestelijk wezen is, aan de eene zijde, zeker eene begrenzing van Swinburne's belangrijkheid, maar aan de andere zijde tevens het palladium zijner onsterfelijkheid. Wij zijn te dikwijls door ons intellectualisme geneigd de natuurlijke oorsprongen van het dichterschap over het hoofd te zien: en onze nagedachte beïnvloedt te zeer onze natuurlijke, emotioneele poëtische scheppingskracht. Daarom is het goed Swinburne te kennen, en hem te doen kennen door de dringende verwijzing naar zijne poëzie. Arnold heeft ergens van Sappho's lyriek gezegd, dat ze van vulkanischen oorsprong is en alleen in een periode ontstaan kon, waarin het menschelijk gemoed nog slechts sedert kort gevormd was. Doch de

geschiedenis der poëzie toont dat sommige levenskrachten in ons geslacht slechts sluimeren. Nu en dan geschiedt eene uitbarsting, en de menschheid ziet verbaasd op naar den rosen gloed van eenen hartstocht, dien zij lang in zich uitgedoofd waande.

Zulk eene uitbarsting nu was Swinburne.

G. GOSSAERT.

VORST ALBERT I VAN MONACO.

(PHOT. NUMA BLANC.)

VORST ALBERT I VAN MONACO.

Descendant de l'illustre famille des Grimaldi — qui depuis près de mille ans est en possession de cette principauté — il peut se targuer de maints quartiers de noblesse; il est cinq fois prince, quatre fois duc, deux ou trois fois comte, marquis, baron, grand d'Espagne; mais tous ces titres pompeux ne valent pas pour lui la simple qualité de membre correspondant de l'Académie.

Ecrivain, conférencier, érudit, il parle à la perfection six langues; explorateur il a parcouru cent mille lieues sur les mers; immensément riche, il a consacré la plus grande partie de ses revenus à ses travaux scientifiques, dont l'entretien de son yacht avec ses aménagements spéciaux, lui coûte seul de plus de quatre cent mille francs par an, et aux œuvres innombrables — sociales, philanthropiques et savantes — qu'il patronne.

HENRI NICOLLE.

In de schets, waarmede de graaf de Colleville, de aristocratische biograaf van zoo menig vorstenleven in Europa en daarbuiten, tracht Vorst Albert van Monaco, den eersten van dien naam onder de regeerders van het kleinste der souvereine vorstendommen, uit te beelden, vangt hij aan een parallel te trekken tusschen dezen vorst en twee anderen, die tot onze tijdgenooten mogen worden gerekend: wijlen Koning Leopold II van België en Koning Ferdinand van Bulgarije. Een parallel, die daarom gerechtvaardigd wordt geacht, wijl het hier een drietal

vorsten geldt, in wie Macchiavelli in geheel zijn samenstel van diplomatieke theorie en practijk schijnt herleefd; een drietal vorsten echter tegelijkertijd, van wie men het daardoor alleen reeds moet begrijpen, dat hen een hooge intelligentie, en bewonderenswaardig verstaan van den geest des tijds en een merkwaardig schouderophalend minachten van vooroordeelen eigen is. Leopold II, wiens particulier leven zeker niet onberispelijk was, die noodeloos hard was voor de Koningin en voor haar dochters, die veel eischte en weinig schonk jegens degenen, die hem omringden, die de politiek aan zich en niet zichzelf aan de politiek dienstbaar maakte, bleef ten einde toe voor het volk een populair vorst, voor het meerendeel der partijen een heerscher, wien men nimmer den voet dwars durfde zetten. Ferdinand van Bulgarije, mede voortgekomen uit het merkwaardig geslacht der Coburgen, hetwelk meer en meer in staat schijnt om Europa onder de macht zijner intelligentie te brengen, had zijn kroon te danken aan Oostenrijk en aan Stambouloff, wat hem niet verhinderde om zijn machtigen eersten minister te laten vermoorden zonder meer, en Oostenrijk, toen hij het niet meer behoefde, los te laten voor de krachtige hulp van het Slavisch verwante Rusland. En Albert I van Monaco, die in zijn hart een verfijnd aristocraat is, een geleerde, die met de Oceanographie het licht van onderzoek doet stralen in de duisternis van de diepten der zee, zooals Keizer Wilhelm II het schilderachtig heeft uitgedrukt, wien rust en eenzaamheid lief is, heeft met gelatenheid zich weten te schikken in de grillen van het noodlot, en van de Republiek, die in Parijs kwam na het Keizerrijk, de tegevoetkoming verdragen, die hem, opgevoed in de kringen der Bonapartisten en der Royalisten, niet altijd aangenaam heeft kunnen zijn. Zijn vader had er het voorbeeld van gekregen in de vroegste jeugd, toen bijna terzelfder tijd een Prins van Monaco diende de legers der Republiek, een ander aide de camp was van den Keizer, en een prinses van Monaco den prins van Condé huwde.

Men zal het gereedelijk toegeven, dat alleen het feit eener vergelijking met zoo op den voorgrond tredende vorstelijke figuren als wijlen Leopold II van België en Ferdinand van Bulgarije mogen heeten, reeds eene aanwijzing in zich sluit, welke er toe leidt te erkennen, dat men hier met een man te doen heeft, met een man van meer dan gewone beteekenis, met een man van meer dan gewone gaven. Voor Europa in het algemeen is Albert van Monaco slechts een vorst, die leeft van wat de speelbank aan de rijken en armen van alle landen der wereld weet afhandig te maken; hoogstens is hij voor haar een onschuldig persoon, die aan niemand kwaad doet of tracht te doen, en die in studie en wetenschap poogt te vergeten op welke wijze het geld tot hem is gekomen, dat hem de gelegenheid schenkt zich onverdeeld aan deze wetenschap te wijden. Een man, van wien men zich een helder beeld vormt, is hij voor slechts weinigen; een man, aan wien men eenige bijzondere beteekenis toeschrijft, eenigen invloed toekent in den gang van zaken in de Europeesche staatkunde nog veel minder; de onderstelling in deze richting zou door velen slechts met een minachtenden glimlach worden beantwoord. Toch zou niets onbillijker en onverdiender zijn dan juist deze smadelijke glimlach. Immers, dit eene zal voor later tijden blijven vaststaan, dat Albert van Monaco was een wetenschappelijk man van groote qualiteiten, die de wetenschap niet diende ter wille van uiterlijk succes of oppervlakkige toejuiching, doch alleen om der wille van de wetenschap, omdat hij haar lief had en bij haar rust en vrede vond. Die wetenschap heeft hem als vanzelf geleid tot de idealen van vrede en recht in de verhoudingen der Staten, van welke idealen thans deze vorst, die het aanzijn gaf aan het „Institut International de la Paix”, tot een der voorvechters mag worden gerekend. En deze wetenschap heeft hij geconcentreerd in zijn eigen klein rijk, heeft hij gemaakt tot een intellectueel sieraad van het plekje gronds aan de Middellandsche Zee, dat van de natuur zooveel, onverdiend veel naar de

meening van tallozen, reeds ontving. Het moge een blijk daarvan geven, dat deze vorst nimmer los is van het bestuur over zijn grondgebied, dat steeds de vraag hoe dat bestuur te voeren naar de beste en meest vruchtbare wijze voor hem een vraag is geweest van intensief belang. Een bewijs tevens voor het feit, dat hij het ontwikkelingswerk van zijn vader met vrucht heeft voortgezet, 't welk tegenover de kleine oppervlakte van zijn rijk de voldoening kan schenken, dat minder dan een menschenleven noodig bleek om deze organisatie in alle onderdeelen te bevestigen. Het is juist in dit opzicht, dat hij heeft getoond zijn kunde in diplomatieken zin, die hem, vredesvriend in zijn hart, deed verstaan, hoezeer de vrede van Europa ook de belangen van zijn land en onafhankelijkheid zou dienen, die hem niets heeft doen nalaten om dien vrede ongestoord over Europa te zien heerschen en te bevestigen door zijn persoonlijken invloed, wanneer aan den politieken horizon donkere wolken opkwamen, die oorlog voorspelden. Dat het een aangename taak is geweest, welke hij dan veelal op zich nam; er is wel niemand, die dit zal beweren of zal gelooven. Maar het onaangename van de taak heeft hem nooit doen terugdeinzen voor de noodzakelijkheid, die vaststond, zoo voor zichzelf als voor zijn vorstendom.

* * *

Evenzeer als men zich onbeteekenend denkt de persoon van den vorst, die heerscht over het vorstendom Monaco, evenzeer onbeteekenend acht men ook zijn afkomst; zoo men zich al de moeite wil geven zich daarvan eenig begrip te vormen. En toch behoort die afkomst tot de meest aanzienlijkste van de thans levende Europeesche vorstengeslachten, toch gaat die afkomst terug tot diep in de Middeneeuwen en toont de geschiedenis van het geslacht, waaruit Albert van Monaco is gesproten, dat de historie van het lieflijk oord in het Zuiden, waar thans onder de heerlijke palmenboomen rust is en alles

in staat is te doen vergeten het afschuwelijke drama, dat zich in de onmiddellijke nabijheid van die natuur bijna dag aan dag afspeelt, woelig en strijdlustig is geweest gelijk men die zich allerminst zou denken, vergeten als men het daarbij doet, dat Monaco ligt in de onmiddellijke nabijheid der Italiaansche steden, die vooral in de 13e, 14e en 15e eeuw veel strijd innerlijk en veel strijd uiterlijk te aanschouwen gaven. Naar de legende zou 't Grimoald, de kleinzoon van Pepijn van Landen zijn geweest, die tengevolge van een paleisrevolutie naar Zuid-Italië was uitgeweken, waar hij zich voor zijn geslacht meester maakte van het vorstendom Salerno, van het hertogdom van Eboli en dat van Terra Nuova; volgens te Napels en te Rome bestaande pauselijke bullen zouden groote voorrechten aan dezen Grimoald zijn gegeven, en zou diens kleinzoon zelfs tot koning der Lombardijnen zijn uitgeroepen. In hoeverre de geschiedenis deze legende kan honoreeren, is geen uitgemaakte zaak, maar wel is het zeker, dat geschiedenis en legende overeenstemmen in dit feit, dat omstreeks de twaalfde eeuw de Grimaldi zich vestigden te Genua en er spoedig behoorden tot de meest illustre burgers der destijds zoo aanzienlijke stad. Het was in den strijd tusschen Guelfen en Ghibellijnen, die tot in Italië was doorgedrongen, dat in 1215 dat deel der Genuëezen, hetwelk onder aanvoering der Grimaldi de Guelfen aanhing, zich meester maakte van Monaco, waaruit in de vorige eeuw de machtige koopstad de Saracenen had verdrongen teneinde zich hier een kasteel met torens, onderling door sterke muren verbonden, te bouwen, hetwelk moest dienst doen als beschutting tegen het Koninkrijk van Provence.

De Grimaldi bleven op de rots van Monaco, ook nadat de innerlijke twisten in Genua hadden opgehouden; zij verzekerden zich in Monaco een centrum van souvereiniteit, en slaagden er in zich omstreeks de veertiende eeuw als onafhankelijk daar erkend te zien. Karel I, die deze souvereiniteit deed uitroepen, verwierf zich de heerlijkheden van Menton en van Roquebrune; hij bemande een vloot voor Philips van Valois

en vocht daarmede tegen de Engelschen, doch het nadeelig verloop van den slag bij Crecy deed hem zijn vriendschap aan Frankrijk, die reeds toen traditioneel werd in de geschiedenis van Monaco, duur betalen van den kant der Genueezen, die van zijn afwezigheid hadden partij getrokken. Reinier III, die hem opvolgde, verkreeg de waardigheid van Admiraal van de Middellandsche Zee, en herstelde zich in het bezit der vaderlijke goederen, zij het ook met hulp van Frankrijk; diens kleinzoon Jan I was de meest bekende en de meest ervaren zeeman onder zijne tijdgenooten en leverde meer dan één succesvollen slag tegen de vloeten der Venetianen. Eerst in 1506, toen de toenmalige vorst Lucien naar het slagveld van Milaan ijfde om tegen zijn overmachtige Italiaansche vijanden het protectoraat van Lodewijk XII van Frankrijk in te roepen, en toen deze vorst hem trouweloos deed gevangen zetten om aldus van hem den afstand zijner vrije rechten te verkrijgen, werd de vriendschap met Frankrijk verbroken; weliswaar stemde Lucien schijnbaar toe in wat men van hem eischte, maar nauwelijks terug temidden der zijnen, opende hij geheime onderhandelingen met den Duitschen Keizer, wiens legers te Genua waren. Deze onderhandelingen zouden al spoedig slagen en een groot man als Karel V doen behooren tot de historische bezoekers van het oord, dat tegenwoordig aan het spel voornamelijk zijn vermaardheid dankt; vorst Luciën evenwel zelf kon dit niet beleven, want op last van den vlootvoogd Andre Doria, die in dienst was van den opvolger van Lodewijk XII, Koning Frans I, werd hij voor de deur van zijn kasteel vermoord door diens neef Barthelémy Doria, die zijnerzijds hier aan het vorstenhuis van Monaco nauw was verwant. De plaats, waar dit drama zich afspeelde, is in het tegenwoordige Monaco een historische plek.

Lucien's opvolger opende de periode der vriendschap met Spanje, ontving in 1529 Karel V, die groote waarde hechtte aan de strategische positie van Monaco, in zijn residentie, bij welke gelegenheid het enthousiasme zijner onderdanen jegens

den vreemden gast zoo groot was, dat deze in dank voor de hartelijke ontvangst allen tegelijk in den adelstand verhief. De ook in de Nederlandsche geschiedenis wel bekende onbeschaamdheid der Spaansche troepen, onbeschaamdheid, die bij de overwinnaars van geheel Europa niet te verwonderen viel, deed echter den vorsten van Monaco de aldus verworven vriendschap al spoedig berouwen en het was na de ontdekkingen van bijna een eeuw, dat ten slotte Honoré II zich wendde tot het Fransche gouvernement, in die dagen onder Lodewijk XIII bijna uitsluitend in handen van den Kardinaal de Richelieu. De toen aangeknoopte onderhandelingen leidden tot het tractaat van Perône, waarbij Monaco zich zoo goed als geheel onder Fransch protectoraat plaatste, waarbij echter in den aanhef Frankrijk's Koning duidelijk verklaarde slechts tot deze bescherming te zijn overgegaan, juist omdat Spanje aan de soevereiniteit van Monaco blijkbaar een einde wilde maken. Honoré II zelf streed toen aan de zijde der Franschen tegen de Spanjaarden in Vlaanderen en in Italie, hij verwierf zich de vriendschap en de bescherming van Lodewijk XIII, die hem in ruil voor den afstand zijner Italiaansche goederen een vrij aanzienlijke vergrooting van grondgebied toestond en die hem voor den eersten keer den titel van vorst verleende, welke titel daarna steeds is gebruikt geworden in de documenten, die tusschen Frankrijk en Monaco werden gewisseld. Niet minder dan Honoré II, die zijn handelwijze door het Congres van Munster in 1648 zag gelegitimeerd, waren ook zijn opvolgers trouw in de Fransche vriendschap; zijn kleinzoon Lodewijk I was een uitverkorene van Lodewijk XIV, verrichtte in zijn dienst zeer belangrijke opdrachten van diplomatieken aard en huwde met een dochter van den hertog van Grammont, uit welk huwelijk een zoon voortkwam, Antoine, die zich in dezelfde gunst bij den Zonnekoning mocht verheugen als zijn vader, en die nog in 1715, diens sterfjaar, zijn dochter door dezen zag uithuwelijken aan een vorst uit het geslacht der Goyons, de glorieijkste familie van

geheel Bretagne en Normandie destijds, familie, welke haar stamboom kon opvoeren tot de verwantschap met de oudste vorstenhuizen.

Deze vorst van Goyon werd later vorst van Monaco, en het was zijn zoon Honoré III, die den nieuwen tak der Grimaldi opende, die zich ook onder Lodewijk XV onderscheidde door zijn dapperheid en zijn stoutmoedigheid zoowel in Oostenrijk als in Frankrijk, ook in Holland voor Maastricht en Bergen op Zoom. Diens weduwe, een dochter van den doge van Genua, trad later in het huwelijk met den Prins van Condé, terzelfdertijd, dat zijn zoon en opvolger Honoré IV, evenals zijn vader door de inmiddels in Frankrijk uitgeroepen Republiek beschermd als een mensch en een goed mensch „niettegenstaande” hij vorst was, dienst nam bij de huzaren, die met het leger van den Rijn onder Murat uittrokken; Monsieur de Monaco, zooals de jonge vorst destijds eenvoudig werd genoemd, zag op zijn beurt zijn jongeren broer Joseph, na de verheffing van Napoleon I tot Keizer, in het keizerlijk leger dienst nemen. Deze broeder was het, die in 1814, toen door de tractaten van Parijs het vorstendom van Monaco aan de Grimaldi werd teruggegeven, de regeering voor Honoré IV ging opeischen; die toen ook de pikante ontmoeting had met Napoleon I, midden op een eenzamen weg, waarbij de laatste hem vroeg: „Wel, waar gaat gij heen op deze wijze?” en toen ten antwoord ontving: „Sire, evenals gij, op zoek naar mijn Koninkrijk.” Na den slag bij Waterloo werd het tractaat van Perône van 1639 gewijzigd; het Sardijnische Koninkrijk mocht thans het protectoraat over Monaco uitoefenen.

Doch reeds tevoren scheen het vast te staan, dat dit protectoraat zich voor Monaco zwaarder en moeilijker zou doen gevoelen, dan ooit met het Fransche protectoraat het geval was geweest; er was van Sardijnischen kant een slechts met moeite onderdrukte zucht naar werkelijke verovering van het grondgebied van Monaco en toen Honoré IV in 1819 stierf, liet hij aan zijn zoon den welgemeenden raad na om zooveel

mogelijk zijn hulp en toenadering bij Frankrijk te zoeken. Honoré V inderdaad trachtte den Franschen invloed in zijn vorstendom zoo groot mogelijk te maken; hij voerde er de Fransche wetgeving in, hij woonde bijna immer te Parijs ten-einde zich daar vrienden te verschaffen tegen de steeds dreigende Sardinische overheersching. Zijn zoon Florestan I, die hoewel hij aan den Russischen veldtocht had deelgenomen, geen vriend van krijgsumroer was, die aan de ingeving van zijn hart had gevolg gegeven en in 1816 met een danseres was getrouwd, ondervond reeds spoedig na zijn troonsbestijging in 1841 wat Sardinie wilde en wenschte. Zijn aide de camp Trinca, feitelijk verkocht aan het huis van Savoye, had in alle stilte den opstand voorbereid, die te Menton aanving en die den schijn had als wilde dit deel van het vorstendom zich onafhankelijk verklaren; nauwelijks was evenwel de revolutie geslaagd of de annexatie met Piemont werd op den voorgrond gesteld, en kon slechts dank zij het krachtig ingrijpen van Oostenrijk worden gekeerd. Het was in dezen toestand, dat Karel III, de vader van den thans heerschenden Vorst Albert aan het bewind kwam; hij wist met Napoleon III en met Victor Emanuel van Italic het tractaat van 1861 te sluiten, waarbij Menton en Roquebrune voor een som van vier millioen francs werden afgestaan aan Frankrijk, hetwelk tegelijkertijd de onafhankelijkheid van Monaco erkende en op zich nam van Nizza naar Menton een weg te laten maken en spoorlijnen aan te leggen door het vorstendom. Voor den nieuwen heerscher van het kleine Monaco mocht deze oplossing de meest gelukkigste heeten; vanaf dit oogenblik waren zijne handen vrij; wist hij de internationale positie van zijn vorstendom verzekerd en kon hij al zijn aandacht geven aan de innerlijke levenskracht van zijn vorstendom. Twee jaar later huwde hij zijn zuster uit aan den hertog van Urach-Wurtemberg, en schiep zich daarmede eene machtige alliantie in Duitschland; in 1869 bracht hij de verbintenis tusschen zijn zoon en de hertogin Hamilton, een zeer nauwe bloedverwante

van Napoleon III, tot stand en verschafte zich daarmede een band in Frankrijk. Reeds deze beide huwelijken bewezen zijn diplomatiek talent, bewezen nog meer hoe hij doorzag de geschiedenis, die komen zou en die voor zijn zoon verbintenis- sen jegens Frankrijk en Duitschland tot de meest waardevolle zou maken.

Men ziet het uit dit kort overzicht, dat het in het lieflijke Monaco, dat waarlijk een paradijs op aarde schijnt door zijn heerlijke natuur, niet altijd rustig en stil is geweest gelijk men het misschien wel heeft verwacht. Integendeel, het arendsnest, gelijk de rots van Monaco, die nu het Casino herbergt, meermalen is genoemd geworden, heeft zware en harde strijden te verduren gehad, en de voorgangers van Prins Albert hebben er zich kunnen toonen ridders van onvervalscht ras. En deze vorst, die rechtstreeks afstamt van Lodewijk XIV, van wien zeker niet ten onrechte beweerd wordt, dat hij de minnaar was van Charlotte de Grammont en de vader van haar zoon Antoine; die door zijn verwantschap aan de illustre familie van Goyon ook verwant is met de Orlean- sen en de Bourbons, is een Franschman door zijn aard, zijn aanleg, zijn hart en zijn smaak; hij heeft van zijn grootmoeder, die eenmaal de danseres Gibert was, waarschijnlijk de enkele druppelen van meer avontuurlijk bloed, die zoo noodig zijn om tegenwoordig in het leven te slagen. Vandaar bij hem die vermenging, die men anders in een karakter van zoo adellijke en zoo hooge afstamming niet zou kunnen verklaren; vandaar naast elkander deze verfijsde adeldom en deze diplomatieke listigheid, dezen onversaagden zeeman en dezen bekwamen onderhandelaar, dezen geleerde en dezen man van zaken van vorstelijken bloede. De geschiedenis verklaart veel wat niet begrijpelijk is op het eerste oog.

* * *

Door het tractaat van 1861 had Karel III de internationale positie van Monaco definitief geregeld, en het zou later blij-

ken bij verschillende gelegenheden, hoezeer hij er door dit verdrag in geslaagd was om zich de zuivere onafhankelijkheid over zijn klein gebied te verzekeren, waar deze vroeger meer in naam dan in werkelijkheid had bestaan. Maar hij begreep het ook, dat thans, en niet het minst door den afstand van Menton en Roquebrune, nu zijn macht tot nog kleiner oppervlakte was beperkt, een nieuwe weg hem was aangewezen, een weg, die uitsluitend naar de interne belangen van zijn vorstendom liep. De militaire rol, die Monaco in de Middeneeuwen en in de nieuwere geschiedenis meermalen had gespeeld, was voor goed afgelopen; onafhankelijk als het vorstendom was, moest het erkennen door Frankrijk geheel ingesloten te zijn, en in strategisch opzicht nimmer meer iets te kunnen verrichten. Karel III ontdeed zijn vorstendom van zijn vestingachtig uiterlijk; hij ging als het ware zich vestigen als burger en handelaar om op die wijze aan zijn klein volk de welvaart te verzekeren, die het in 1861 allerminst bezat. Want ook de vorsteijike schatkist was slecht gevuld; de Grimaldi hadden in de laatste eeuw te veel ondervonden, dan dat het geslacht rijk kon zijn op dat oogenblik en het voornaamste wat die schatkist vulde was de vrij zwakke schadeloosstelling, die de prins had ontvangen voor den afstand van Menton en Roquebrune. Allereerst was het dus zijn doel handel en nijverheid in zijn land te ontwikkelen en met behulp van de Fransche diplomatie sloot hij verschillende handelsverdragen, waaronder met Frankrijk zelf in 1865 eene werkelijke tol-unie tot stand kwam; met dit doel voor oogen ging hij er ook toe over in de verschillende steden van Europa zijn consuls en consulaire agenten aan te stellen, in antwoord waarop de Mogendheden niet nalieten zich in Monaco eveneens door een consul te doen vertegenwoordigen. De geringe handel en industrie van het land alleen zouden zeker niet medewerken tot de opheffing, welke Karel III beoogde; daartoe moest, dit zag zijn scherpe blik wel terstond, partij getrokken worden van andere factoren, de heerlijke ligging en het verrukkelijke

klimaat van zijn land; daartoe moest het oude en verlaten arendsnest worden getransformeerd in een waar Eden, een oord van genoeg en van vermaak, waar uit alle deelen der wereld de rijken hun geld zouden brengen aan zijn onderdanen.

Het is dit denkbeeld, dat geleid heeft tot de stichting van het Casino, het meest beruchte van geheel de wereld, het best geslaagde eveneens; doch met eenig recht mag men zich afvragen of reeds bij het opvatten van dit denkbeeld de vorst en zijne helpers zich konden droomen de gevolgen, die daaruit zouden voortspruiten. In 1856 kregen een tweetal ondernemers, de heeren Langlois en Aubert, van den voorganger van Karel III vrij gemakkelijk eene concessie voor een kwart eeuw, doch daar de zaken niet gingen zooals men verwacht en gewenscht had, werd deze concessie reeds een jaar later verkocht en met toestemming van den inmiddels opgetreden nieuwen vorst overgedragen aan een zekeren exploitant Daval, wiens geluk nog minder groot was dan dat van zijn voorgangers, daar reeds in 1859 liquidatie moest volgen. Deze liquidatie gaf den vorst aanleiding om te doen onderzoeken op welke wijze de seizoen-oorden in Europa waren ingericht, wat moest geschieden om de rijke vreemdelingen te trekken, en onder den indruk van de resultaten van dit onderzoek gaf hij eene nieuwe concessie aan eene Maatschappij, waarvan de heeren Lefèvre en Grivis de ziel waren, en die aanvankelijk in de villa Gabarini, „Maison du Général” genaamd, omdat daar de bevelhebber der Sardijnische troepen zijn verblijf had gehouden, haar speelzaal opende. Dat was de eerste goede tijd voor Monaco, men gaf er aardige en in trek zijnde feesten, er waren concerten en tooneelvoorstellingen, avondfeesten, waarover zelfs de Parijsche pers vriendelijk schreef, en waarvan wij bij niemand minder dan Theodore de Banville eene herinnering hebben teruggevonden in zijne „Mer de Nice”. De Maatschappij verkeerde in welstand, en in dien welstand moest de vorst haar komen herinneren aan de belofte, in haar contract aangegaan, waarbij zij op zich had genomen zoo spoe-

dig mogelijk het eigen Casino te bouwen op de Spélugues; met het uitkiezen van die plaats, toen eenzaam nog en verlaten, was het alsof de vorst voorzag hoezeer zich hier eene nieuwe stad om het Casino zou groepeeren, hoezeer het erop aankwam, eene omgeving te vinden, zoo wonderbaar schoon als deze, die zelfs in de onmiddellijke nabijheid der speelzalen aan niets herinnert van wat daar wordt afgespeeld. In 1862 legde de tegenwoordige heerscher, prins Albert, toen twaalf jaar oud, den eersten steen voor dit gebouw, en weldra verrees dit als een monument van blijvende waarde uit den grond.

Zoozeer een monument van blijvende waarde is het geworden, dat de Maatschappij, die aanvankelijk met succes in Monaco was opgetreden, angstig werd, toen zij in deze op de toekomst berekende onderneming geheel haar kapitaal verloren zag gaan, en begon te spreken van zich te zullen terugtrekken of de verdere werken te moeten uitstellen. In die dagen ontdekte de vorst François Blanc; voor zooverre er van ontdekken sprake kon zijn tegenover den man, wiens succes met het Casino van Homburg reeds bekend was overal. En zoozeer wist hij den zakenman in Blanc wakker te roepen, dat deze het Syndicaat der „Société Anonyme des Bains de Mer et du Cercle des Etrangers” oprichtte, met een kapitaal van vijftien millioen francs, waarvan bijna twee millioen direct dienden aangewend om de bestaande gebouwen en concessien te koopen. En merkwaardig, terwijl men tevoren den grond op de Spélugues zelfs niet kosteloos wilde aanvaarden, kwam deze nu eensklaps in trek, verzezen er van alle kanten de villa's in hare fraaie omgeving die thans in zoo sterke mate medehelpen om het geheel een sprookjesachtig aanzien te geven, en die in niet mindere mate het daarheen hebben geleid, dat hier thans de duurste vierkante meters grond te vinden zijn, die men na de Champs Elysées te Parijs of den Burgring te Weenen zich denken kan. Karel III, die het welslagen zijner onderneming zag, gaf toen aan dit nieuwe gedeelte van zijn vorstendom ook een nieuwen naam, en ge-

heel het stuk, hetwelk begrepen was in den weg tusschen Monaco en Menton, vanaf de lieflijke vallei van Sainte-Dévote tot aan den spoorweg van Franciosi, zou voortaan door zijn besluit den naam dragen van Monte Carlo, een naam thans meer berucht dan bekend, meer gevreesd dan geacht; een naam, waarvan het geen onderscheiding, zeker geen weldaad kan heeten den vorstelijken doopvader te zijn geweest. Er was in zekeren zin in het schenken van dezen naam aan dat deel van de onderneming, hetwelk het meest aan critiek bloot stond, een daad van zedelijken moed, want meer dan met iets anders toonde Karel III hiermede de geheele verantwoordelijkheid van die daad te aanvaarden.

Er behoeft hier, in dit bestek zeer zeker niet, te worden gesproken van de speelbank te Monte-Carlo en hare gevolgen. Verdedigen de oprichting ervan, verdedigen dit middel om rijkdom te brengen in een klein en arm land, het is moeilijk, zoo niet onmogelijk. Maar verontschuldigen zijn niettemin aan te voeren, zoo men den toestand wil bezien, zooals deze is en was. Het spel is ongetwijfeld een verschrikkelijke hartstocht, dien men niet mag aanmoedigen, doch men vergete niet, dat de speelbank gesloten is, zoo goed als geen voordeelen geniet van de bewoners der omgeving zelve, de eenigen, voor wie zij eene verleiding zou kunnen worden genoemd; dat het daarentegen uitsluitend en alleen de vreemdelingen zijn en de vreemdelingen, dikwijls komende van zeer verre, die aan de bank haar rijkdom en haar kracht schenken, de vreemdelingen dus, die onmogelijk kunnen zeggen door eene directe verleiding te zijn getrokken, maar in wie de zucht naar het spel wakker is geworden, misschien reeds wakker was, en die reizen willen, wel uren, dagen soms om op deze wijze hetzij aan hun hartstocht te voldoen, hetzij zich op gemakkelijke wijze een fortuin te verschaffen, waarvoor zij anders jaren en jaren zouden moeten arbeiden. Er is zeker niemand, die het spel zal verdedigen, maar evenzeer als er principieele tegenstanders van loterijen worden gevonden overal, die toch

de instelling van eene Staatsloterij verdedigen, omdat op deze wijze de onderdanen althans in staat gesteld worden op eerlijke wijze en tegenover de beste waarborgen den blijkbaar onontkoombaren kans te wagen, en dus worden gehouden uit de handen van minder soliede loterijondernemingen, met evenveel kracht kan men beweren, dat het geen moreele misdaad is om voor den hartstocht van het spel, dien men nu eenmaal uit de menschheid gelijk zij met haar tegenwoordige fouten en gebreken is, niet zal kunnen bannen, al zou men dat ook willen, een geconcentreerd punt te bieden, en kan men het in een vorst, wiens denkebeelden bovendien zooveel zuidelijker zijn dan de onze, eigenlijk niet misprijzen, dat hij zijn onderdanen de vruchten wil laten plukken van de speelmacht van geheel de wereld, welke voor hen, klein in aantal als zij zijn, een bemerkenswaardige weldaad vormen, terwijl zij in een groot land bijna onbemerkt zouden worden verslonden.

Het heeft Karel III nimmer ontbroken, en het ontbreekt ook tegenwoordig vorst Albert niet aan minder vriendelijke critiek, aan harde en deels onverdiende schimpscheuten op de positie, die hij ten opzichte van de bank te Monte Carlo inneemt, een positie welke inderdaad hem eenig en alleen maakt tot den rijken vorst, dien hij zich thans kan noemen. Aan den anderen kant vergete men echter niet, dat wat in Monte Carlo is ontstaan, langzaam is gegroeid; dat wat in Monte Carlo in den loop der jaren hoofdzaak is geworden, in den aanvang werd bedoeld als bijzaak, eene aantrekkelijkheid alleen om de vreemdelingen te lokken; dat ten slotte Monaco werkelijk niet het eenige land is, dat in den hartstocht voor spel en loterij een deel zijner inkomsten vindt, al is dit deel door de betrekkelijk weinige inkomsten van dit vorstendom ook in geene evenredigheid te brengen met een enkelen anderen Staat. Toch, het principe verandert er niet door, en wanneer men vorst Albert of zijn vader verantwoordelijk zou willen stellen voor al de ongelukkigen, die in de tuinen van het Casino of in de golven van de Middelland-

sche Zee een einde hebben gezocht, nadat zij zichzelf hadden uitgeplunderd, dan zou men hetzelfde moeten doen tegenover de regeeringen van al die Staten, die den pari mutuel, het lotte of een eenvoudige speelzaal in hare landen toelaten. Men heeft het geld van de vorsten van Monaco beoedeld geld genoemd, alsof men tegenwoordig werkelijk de afkomst van eenig geld zou kunnen nagaan, maar dat heeft Portugal niet weerhouden van plannen om in Cintra een nieuw Monaco op te richten, Zuid-Amerika evenmin om in eigen land te houden de millioenen, die anders van de overzijde van den Oceaan naar hier worden gebracht. Men veroordeelt Leopold II, dien men een handelsman noemt, minder sterk dan Karel III of Albert van Monaco, en toch is het zeker niet onbekend, dat deze vorst zich slechts naar het verlangen van zijn ministerie om de speelzalen uit België te doen verdwijnen, heeft geschikt, nadat Monaco, dat bij dit verdwijnen uit den aard der zaak belang had, particuliere terreinen bij Villefranche den Koning in ruil gaf voor zijne daarbij betrokken belangen. Men heeft het Casino eene onderneming genoemd speciaal van de vorsten van Monaco; wij moeten het echter nog afwachten of het volk van Monaco, dat nu een Grondwet heeft gekregen, dat nu vrij en heer en meester is in eigen land, zal willen overgaan tot het opheffen van het Casino, waaraan het dankt zijn heerlijken parkaanleg, waaraan het dankt zijn vrijdom van belastingen, zijne schitterende inrichtingen op allerlei gebied, zijne afwezigheid van elke armoede.

Want dit eene mag hier op den voorgrond worden gesteld, zelfs al is het waar, dat Karel III met opzet den harts-tocht te hulp riep om zijn land en volk te bevoordeelen, het geld, dat hij zich daarmede verwierf, is aangewend op eene wijze, waarover zeer zeker Monaco zich niet beklagen kan, en waarover nog minder de menschheid, die zoo gaarne het slechte critiseert, zich kan verontwaardigen. Vanaf het oogenblik, dat hij rijk werd, heeft Karel III zijn geld weggeschonken aan goede doeleinden. Een groot gebouw, dat moest

dienen als asyl voor kinderen van zeer jongen leeftijd, was het eerste werk, waaraan hij zijne krachten gaf; later waren het de scholen, die geheel naar zijn inzichten op zuiver Katholieken grondslag werden opgebouwd, waaraan hij zijn aandacht schonk; een groot weeshuis opende hij bijna tegelijkertijd dat hij het Hotel Dieu restaureerde en vergrootte, en het was op zijn uitdrukkelijk verlangen, dat de aloude St. Nicolaaskerk te Monaco werd omlaag gehaald om plaats te maken voor de schitterende Kathedraal, die in 1884 naar het ontwerp van Charles Lenormand werd ingewijd. Het was ook toen, dat Paus Leo XIII gehoor gaf aan het verlangen van den soeverein en het vorstendom zijne kerkelijke autonomie schonk, door het niet langer te plaatsen onder het gezag van den bisschop van Nizza, door het zijn eigen bisschop te geven, die in Monaco resideert. Er is in menige daad van den vroegeren en den tegenwoordigen vorst iets alsof beiden voelden de zonde van het geld, dat hun is aangebracht, een zonde in waarheid toch minder groot dan men haar dikwijls aanrekende. En een zonde in elk geval, die velen der oudste kroonen met het geslacht van Grimaldi deelen, want de beide dochters van François Blanc, die ten slotte de hoofd-croupier van Homburg en van Monaco was, vinden de eene in Prins Radzivill, de andere in Roland Bonaparte, echtgenooten die met koningen gelijk te stellen zijn; echtgenooten, aan wie de laatste een dochter schonk, wier zoon eenmaal Koning van Griekenland zal zijn. Het geslacht van de familie Blanc, die opgekomen is door de macht van het speelgeld alleen, wordt thans geëerd door hen, die de eerste plaatsen in de maatschappij innemen; zelfs de Prins van Wales rekent het zich niet te min een Blanc als sportvriend te hebben. Waarom dan een vorst van Monaco zoo hard veroordeeld, terwijl toch het eenig onderscheid van hem met die anderen is, dat zij inkomsten uit het spel trekken, die zij zich zelf geschapen hebben; dat zij het geld van datzelfde spel ontvangen, en de

verplichting erkennen iets tegenover dat geld te doen. De moraal van de zaak is ook hier moeilijk te voelen!

Wat Karel III heeft aangevangen, heeft Albert I voortgezet, voltooid tegelijk. Hij vond het Casino zooals het tegenwoordig nog is, hij vond het bezocht en als middenpunt gekozen door allen in wie de speelwoede wakker is, en voor wie voldoen aan den hartstocht van het spel somwijlen het eenig levensdoel toeschijnt; hij heeft hier niets geschapen doch gehandhaafd datgene wat hij feitelijk niet kon veranderen, gevoeld misschien nog meer daardoor de verplichting om zich te geven aan die dingen, die het welzijn der wereld kunnen bevorderen en tot haar ontwikkeling kunnen strekken. Allereerst echter heeft ook hij zich gewijd aan de welvaart van Monaco, aan het steeds schooner maken van zijn zoo schoon vorstendom, aan het scheppen daar van een hoekje op aarde, dat zonder vergelijking is, zonder vergelijking in de schrille tegenstelling, welke het den bezoeker biedt, zonder vergelijking ook in de heerlijkheid der natuur, welke men daar kan genieten. Monaco is thans een oord geworden, waar de zachtheid van het klimaat volkomen overeenstemt met de charme en de elegantie van het decor, hetwelk het er vindt in het landschap, in de straten, in de gebouwen. Door verbeteringen overal heeft vorst Albert dit Monaco tot een werkelijk mooie en eene in alle opzichten schilderachtige stad gemaakt, van het oude heeft hij behouden wat te behouden viel, en hij heeft daarnevens meer dan eene wijziging aangebracht, die bewonderenswaardig is, zoowel door de wijze, waarop zij bij het geheel aanpast, als waarop zij op zichzelf blijkt geeft van artistieke visie.

Zoo thans de Avenue van de Pont Neuve de Place d'Armes verbindt met het koninklijk kasteel, oefent ze eene groote aantrekkingskracht uit; zooals van de Promenade Sainte Barbe een der verrukkelijkste oorden is gemaakt, die men zich als wandelplaats denken kan, verdient deze niet minder vermelding; en zooals zeer origineel ook aan de versiering der om-

geving aandacht is geschonken, zoo door het aanbrengen der oude kanonnen, die de eertijds door Lodewijk XIV en Napoleon I gezondene moesten vervangen, door het behouden tegelijkertijd van twee der bekoorlijkste plekjes, die Monaco telt — de Giardinetto, waar Prins Antoine omstreëks 1710 een klein paleisje bouwde voor zijn vereerde mattresse, en het in de onmiddellijke nabijheid gelegen „Mon désert” waarin zijne vorstelijke gade zich terugtrok — mag eveneens niet worden vergeten. Met de kazerne voor de eere wacht, het eenig militaire-element dat Monaco kent, welke in twee der oudste straten zich bevindt; met de nieuwe zetels voor den vrederechter en het burgerlijk gezag, met het fraaie Paleis van Justitie, heeft hij het aanzien van Monaco in niet geringe mate verhoogd en vele oude gebouwen zijn onder zijn invloed tot restauratie gebracht in den geest en den trant van den ouden tijd. Dank zij zijn toedoen is op de Place de la Visitation de drukkerij gevestigd, die eene beroemdheid heeft over de heele wereld, omdat van daar uitgaan de wetenschappelijke publicaties, welke de prins zelf heeft voorbereid, omdat van daar uitgaat het „Journal de Monaco”, dat met een oplaag van niet meer dan duizend nummers zich kan beroemen op een lezerspubliek, gedistingeerder dan eenig ander, omdat het alle gekroonde hoofden, alle vorsten van gedachte en van de daad op eenig gebied onder die lezers telt.

Albert van Monaco heeft in de geringe ruimte, waarover hij beschikt, nog meer gedaan, dat vermelding verdient. Door zijn toedoen zijn in Monaco de gewichtige havenwerken aangelegd met de beide pieren, die thans tot voor de kade de scheepvaart mogelijk maken voor handelsvaartuigen en voor plezierjachten; door zijn aanwijzing zijn ontstaan de schitterende terrassen en de verrukkelijke tuinen van Monte-Carlo, waar men zich kan baden in een ongekende weelde van Afrikaansche cultuur; door zijn toedoen is het merkwaardige en reeds nu vrij uitgebreide Museum van voorhistorische anthropologie opgericht, dat in zijn Zuid-Amerikaansche verzameling

werkelijk eenig is; door zijn zorgen is La Condamine voorzien van alles wat de tegenwoordige techniek van een badplaats van den eersten rang kan eischen, vindt men daar al datgene wat men in Ostende, in Homburg en op het Margarethen-Insel bij Buda-Pest tegelijk vindt, datgene wat Monte-Carlo meer en meer niet slechts als uitspanningsoord, maar als badplaats ook gezocht maakt; door zijn persoonlijk initiatief is het aardige La Turbie, dat zoo grappig vooruitspringt op den rots van Monte-Carlo, door een spoorbaantje verbonden met het onderliggende land, en is in het dal van Sainte Devote met zijne lieflijke en tegelijkertijd pieuse legende uit den tijd van Diocletianus het kapelletje gebouwd ter eere van deze christelijke ziel; door zijn aanmoediging is het Riviera Palace Hotel het eerste geweest van de reeks van witte gastvrije huizen, die zoo goed kleuren met de tinten van de Riviera en het blauw van de zee; door zijne pogingen is het Palais des Beaux Arts ontstaan, waar jaarlijks tentoonstellingen van groote verdienste worden gehouden, is het schitterend ingerichte hospitaal tot stand gekomen, waarvan hij wilde dat het 't beste van Europa zou zijn en dat het ook inderdaad geworden is, zijn opgericht de twee stichtingen, die bestemd schijnen zijn naam aan de vergetelheid te ontrukken, het „Institut International de la Paix”, dat voor de wetenschappelijke ontwikkeling der vredeszaak een uitnemenden grondslag vormt en het Oceanographisch Museum, hetwelk monumentaal naar buiten, niet minder monumental is naar binnen en door wat zich daarin bevindt een blijk geeft van de studien van den vorstelijken onderzoeker.

Men denke niet, dat Albert van Monaco, die inderdaad een groot deel van zijn tijd niet in Monaco doorbrengt, doch bij voorkeur, wanneer hij niet op zee is, toeft in Parijs of in zijn Chateau de Marchais, onverschillig is voor wat Monaco en zijn belangen aangaat; wel verre van daar, ook aan de administratie van zijn land wijdt hij zijne zorgen voor zooverre deze noodig zijn en in de belangen van dat land tracht hij te voor-

zien op zoo zorgvuldig mogelijke wijze. En het mag vreemd klinken, maar waar is het, dat deze administratie, al is zij ook nog op zoo eenvoudigen grondslag ingericht, toch ook in groote mate hare zorgen geeft, en een voortdurend toezicht noodig maakt om haar geheel naar wensch te doen slagen. In die administratie is het Fransche karakter wel bijzonder sterk doorgedrongen; het is een gouverneur-generaal, die meestentijds uit de prefecten van een der zuidelijke departementen wordt gekozen; het zijn Fransche post- en telegraafambtenaren, die hier een kostbaar werk te verrichten hebben; het zijn Fransche rechters meerendeels, die hier het weinig recht wat te spreken valt, uitoefenen; en het zijn Fransche politie-beambten, die hier in overeenstemming met het Parijsche hoofdkwartier den moeilijksten detective-dienst der wereld doen.

Doch hoezeer Fransche invloed niet te ontkennen is, meer dan ooit staat de onafhankelijkheid van Monaco thans wel vast. En indien deze uit eenig tractaat blijkt, dan zeker wel uit het tractaat van 1865, de destijds veel besproken tol-unie tusschen Monaco en Frankrijk; het feit alleen reeds, dat in dit tractaat officieel van tol-unie werd gesproken, pleitte wel voor de opvatting van souverainen Staat, die Frankrijk daarin aan het vorstendom erkende. Weliswaar strekte juist deze tol-unie den invloed van Frankrijk over geheel Monaco uit; maakte zij voor meerdere artikelen de in Frankrijk geldende voorschriften ook heerschend voor Monaco; verschaft zij aan Fransche schepen in de havens van het vorstendom dezelfde rechten, waarvan zij in Fransche havens genoten; plaatste zij munt- en post- en telegraafdienst onder directen Franschen invloed; maar tegelijkertijd liet zij uitdrukkelijk aan den vorst van Monaco het recht om tractaten met vreemde Mogendheden te sluiten, en zijn vertegenwoordigers bij de Mogendheden te benoemen. De Fransche regeering stelde in haar nota van den 17en Januari 1866 deze positie op den voorgrond, en hare opvolgers hebben meer dan eens bewezen, het met haar standpunt volkomen eens te zijn. Al kan men in zekeren zin

beweren, dat de vorsten van Monaco feitelijk nimmer onafhankelijk zijn geweest, dat zij achtereenvolgens vazallen waren van de Koningen van Frankrijk, van Piemont, van Spanje en van Savoye, dit houdt niet in, dat thans nog Monaco een Staat is, die onder protectoraat verkeert. Tot 1861 was het vorstendom onder de bescherming van Sardinië geplaatst, maar daarmee is allerminst gezegd, dat Italië in dezen zonder meer de rechten van Sardinië heeft overgenomen; daarmee is nog minder de uitleg verdedigd, dat, aangezien aan Frankrijk Nizza werd afgestaan, ook alle daarbij behoorende rechten van Italië op Frankrijk overgingen. Omtrent dezen overgang van protectoraat is geen enkele clausule te vinden, en toch mocht de zaak destijds van voldoende belang heeten, zoo zegt Maurice Moncharville zeer terecht in zijne beschouwingen over de internationale positie van Monaco, om eene eenvoudige omissie als onmogelijk te beschouwen. Bovendien, ware dit werkelijk zoo, dan zou het tractaat van 1861 en gedeeltelijk ook dat van 1865 tusschen Frankrijk en Monaco onbestaanbaar zijn; dan zou Frankrijk het recht hebben moeten uitoefenen om Fransch garnizoen in Monaco te leggen, terwijl het zich hiervan zoozeer ten allen tijde strikt weerhouden heeft, dat zelfs in 1896 bij het bezoek van President Faure een afzonderlijke overeenkomst werd gesloten om het escorte der cavalerie toegang tot het vorstendom te verschaffen.

Men kan zonder zorg concludeeren, dat Monaco, zij het door de tractaten, zij het door de omstandigheden, thans onafhankelijk is; de wijze waarop het zich zijn eigen Grondwet heeft verschafte, spreekt daarvoor te meer. Reeds in 1867 richtten de bewoners van Nizza een verzoek tot den Franschen Senaat om te trachten het Casino te sluiten, als zijnde de speelbank eene groote verleiding voor de bewoners der stad en eene instelling, schadelijk aan de belangen van haren handel en nijverheid: de Senaat evenwel, kennis nemende van het verbod van den vorst om de Fransche bewoners van de Alpes Ma-

ritimes in de speelzaal tóe te laten, vereenigde zich met de conclusie van zijnen rapporteur, dat de vorst van Monaco souverein was en dat dus geen drang op hem kon worden uitgeoefend. In 1870 ging het al evenzoo; ook toen erkende de Senaat wel het recht van klachten van de bewoners van Nizza, maar verklaarde zich in de onmogelijkheid om er iets aan te doen; slechts in 1877, toen getracht werd langs den diplomatieken weg de opheffing van het Casino te verkrijgen, bleek de Senaat bereid het verzoek aan de regeering over te brengen, welker Minister van Buitenlandsche Zaken Waddington tevoren zeide geen succes voor zijne stappen te verwachten, maar zijn aandacht op de aangelegenheid gevestigd te willen houden. In 1882, toen zoowel in Frankrijk als in Italië, in 1886 en in 1892 werden nogmaals petitie van gelijken aard niet eens behandeld; den laatsten keer was het Minister Ribot, die de gebruikte uitdrukking als zou Frankrijk „eenigermate” een protectoraat over Monaco uitoefenen, met alle kracht terugwees en er nadruk op legde, dat Monaco absoluut onafhankelijk was. Het is misschien niet het minst ook aan zijn Casino, dat het deze onafhankelijkheid dankt: immers, elke regeering, die tot ingrijpen bevoegd kon zijn, zou in de moreele noodzakelijkheid verkeerden het speelhuis op te heffen, en zou daartegenover zoovele bezwaren van theoretischen en practischen aard vinden, dat zij misschien wel moest terugdeinzen!

* * *

Het leven van Vorst Albert I van Monaco is een leven geweest, dat vooral in arbeid zijn geluk heeft moeten vinden; een leven overigens, dat niet overmatig stormachtig is geweest, nog minder avontuurlijke beroeringen heeft gehad, al mag het zich in eene afwisseling en in eene vrijheid verheugen, die aan eenigen anderen vorst, hetzij absoluut, hetzij constitutioneel in onzen tijd zeker niet gegeven is. Gebo-

ren den 13 November 1848 te Parijs uit het huwelijk van Karel III met Antoinette Ghislaine uit het illustre en geloovige geslacht der Mérode's, bracht Vorst Albert het grootste deel van zijn jeugd aan de Middellandsche Zee door; doch terwijl Henri Nicolle die jeugd in het arendsnest met zijne heerlijke omgeving als vrij vervelend en eentonig beschrijft, spreekt van de strengheid vooral van zijn vader, legt de Colleville er nadruk op, dat zijne moeder van bijna teedere zachtheid was en dat zijn vader, die spoedig na de geboorte van zijn zoon bijna geheel het gezicht had verloren, diens opvoeding moest overlaten aan vreemde, zij het ook bekwame handen.

De jonge vorst toonde reeds als klein kind eene krachtige neiging voor het leven van den zeeman en in 1866 deed hij zijn intrede in de Spaansche marine, welke hij diende op kruistochten naar Havana en naar Noord-Amerika; welke hij ook diende aan het hof van Koningin Isabella te Madrid, die den jongen, uiterlijk knappen, aristocratischen en teruggetrokken vorst zeer protegeerde en die hem ondanks zijn jeugdigen leeftijd reeds een commando zou hebben toevertrouwd, ware zij toen juist niet verbannen geworden. De prins, die geen dienst wilde nemen bij de tegenstanders van deze vorstin, die hem had behandeld als ware hij haar zoon, vroeg zijn ontslag en maakte van de verkregen vrijheid gebruik om te gaan reizen, het eerst naar Rome, waar hij door den Paus werd ontvangen met al de praal aan zijn rang verbonden. Na zijn bezoek aan Rome werd hij officieel aan het Hof der Tuileriën voorgesteld, en was spoedig zijn huwelijk met Lady Mary Hamilton, de pupille van Napoleon III, eene uitgemeakte zaak. Het keizerlijk echtpaar zag dit huwelijk gaarne voor de prinses, omdat het in den jongen aanstaanden vorst van Monaco behagen schepte en hem een goed echtgenoot voor haar dacht; vorst Karel III werkte het huwelijk in de hand, wijl eene dergelijke verbintenis met het Fransche Hof hem van overgrootte waarde scheen, wijl de familie der Ha-

miltons tot de oudste in Engeland behoort, wier bloed is vermengd met dat van de Stuarts, en wyl de bruid een machtige verwantschap aanbracht door hare moeder, een prinses van Baden, wier grootmoeder Stephanie de Beauharnais onmiddellijk reikte tot de familie van den aangenomen zoon van Napoleon I, welker vertakkingen thans te vinden zijn in alle landen der wereld. En prins Albert zelf, toen een jonge man van slechts twintig jaar, wiens hart niet sprak voor de verbintenis, maar ook geen bezwaren maakte tegen de vereeniging met de nauwelijks achttienjarige, beeldschooone prinses, stemde ten slotte toe, niet echter zonder dat van den kant van Karel III een vaderlijke aandrang in hooge mate noodzakelijk was geweest. Den 18 September 1869 had te St. Cloud in het eigen kabinet van den Keizer de teekening der huwelijkscontracten plaats; den 21 September werd op het kasteel te Marchais in het departement der Aisne met groote pracht het huwelijk voltrokken, waarbij Napoleon III werd vertegenwoordigd door een afstammeling van den eersten Maret, die zich hertog van Bassano had mogen noemen. En was de vreugde van de bevolking in den omtrek óprecht en spontaan geweest, was deze gebleken bij het verlaten der kerk, nog grooter zou deze zich uiten toen eenmaal in Monaco het jonge paar zelf zijn intrede deed; de prins edelman in alle opzichten, de prinses stralend van gelukkige jeugd en van vriendelijkheid. Hoe spoedig zou het juist in Monaco blijken anders te zijn!

Het jonge paar maakte eene groote reis door Zwitserland en Duitschland, en keerde na een bezoek aan Monaco in Frankrijk terug, waar den 13 Juli 1870 Albert's eerste en eenige zoon, de erfprins Louis werd geboren. Doch de vreugde werd al spoedig verstoord door het uitbreken van den oorlog met Duitschland, waarin prins Albert in de rangen der Fransche marine een werkzaam aandeel nam; hem werd evenals dat in den loop der tijden aan zoovele princen van vreemden bloede is toegestaan, vergund à titre étranger, gelijk het heet

de Fransche vlag te dienen, waarbij hij onder de bevelen van admiraal Fourichon den Noordzee-tocht medemaakte en zich rechten verwierf op het Legioen van Eer. De afloop van den oorlog was ongunstig voor Frankrijk, was ongunstig niet minder voor het jonge huwelijksleven van den Prins. Ware Napoleon III aan de regeering gebleven, ongetwijfeld zou vorst Karel III, die den Franschen Keizer hoogelijk vereerde en in hem zijn suzerain zag, niets hebben nagelaten om het huwelijk in stand te houden; thans, nu de politieke noodzakelijkheid van dit huwelijk verviel, nu integendeel de nieuw opgetreden Republiek dit huwelijk niet anders dan met leede oogen kon aanzien, werden de fouten gevonden, die vroeger nimmer waren opgemerkt. Men leefde aan het hof van Monaco volgens Italiaansche traditie; klein mocht het hof zijn, maar de strengste etiquette heerschte er, en de erfprinses, gewend aan de Engelsche vrijheid der Hamiltons, kon zich aan dat decorum niet gewennen; bleef tegen alle vormen in alleen uitgaan, zonder kamerheer of gevolg, met slechts haar hond bij zich. Erger dan dat toonden de karaktereigenschappen van het jonge paar meer en meer eene innerlijke vervreemding; vorst Albert ontkende het niet en liet zijn jonge vrouw maanden achtereen alleen, terwijl hij kruiste in verre zeeën of, als in 1875, Alfons XII naar Madrid vergezeld om daarna zijn rang in de Spaansche marine weer in te nemen. Hij mocht bij zijne geregelde bezoeken aan Monaco, te Marchais of te Parijs steeds vol liefde zijn voor zijn zoon, de oneenigheid met zijn gemalin openbaarde zich meer en meer en had eenmaal tot gevolg, dat toen hij, te Nizza vertoevende, op de Promenade des Anglais de prinses weer alleen tegenkwam, hij haar eene werkelijke scène maakte, zich in de opgewonden woordenwisseling zoo ver vergat, dat hij haar ten aanschouwe van de voorbijgangers wilde slaan. Overhaast vluchtte de jonge prinses, trok zich terug naar Florence, haar zoon medenemende; en slechts langs diplomatieken weg kon vorst Albert de teruggave van het kind verkrijgen, tegelijker-

tijd dat hij meende een eisch tot echtscheiding te moeten indienen. Maandenlang was de zaak hangende voor de Heilige Congregatie van het Concilie en eerst toen van de zijde van den prins van Monaco een brief kon worden getoond, waardoor Napoleon III dezen als het ware gedwongen had tot dit huwelijk, werd de verlangde uitspraak verkregen, dat deze band niet vrijwillig was gelegd en zij dus niet geldig kon zijn voor God. Vijf maanden na de uitspraak huwde de hertogin Hamilton met een Hongaarsch edelman van hoogen rang, den graaf Festetics de Tolnam, kamerheer van den Keizer van Oostenrijk, met wien zij thans nog leeft te Weenen, waar zij in haar paleis aan de Löwenstrasse geregeld haar zoon ziet, wiens jeugd somber en stil is geweest, verlaten gelijk hij was door de beide vervreemde ouders en niets terugvindend voor wat deze hem deden missen.

In 1880 was het huwelijk ontbonden verklaard en vorst Albert, vrijer dan ooit tevoren, gaf toe aan zijn lust tot reizen en zwerven. Het was toen, dat hij in 1881 den strijd in Tunis medemaakte; het was kort daarna, dat hij de medewerking van den bekenden historischen geleerde Gustave Saige inriep om uit de rijke archieven van Monaco de belangrijke en merkwaardige documenten te voorschijn te doen komen, die sedert als uitgaven van beteekenis op historisch gebied zijn in het licht gegeven geworden; het was ook toen, dat hij in 1885, in 1886, in 1887 en in 1888 de belangrijke Oceaanreizen ondernam, die voor het eerst maar tevens zeer beteekenend zijn naam als wetenschappelijk man der wereld zouden doen kennen. Het was op een der laatste reizen, dat hij geruimen tijd te Madeira vertoefde en er kennis maakte met de Hertogin-Weduwe de Richelieu, een dochter van den bankier Heine te Parijs, een jonge en uiterlijk zeer bekoorlijke verschijning, een der toonaangevenden bovendien in de kringen, welke macht uitoefenden op het Fransche gouvernement van dien tijd. Hier sprak vrij sterk het hart van den prins en daar de politiek zich tegen zoodanig huwelijk niet verzette, daar zelfs Karel III,

wien eerst deze verbintenis slechts matig toelachte, tenslotte zijn toestemming gaf, was niets meer, dat aan het huwelijk in den weg stond. Het werd op 30 en 31 October 1889 burgerlijk gesloten in de legatie van Monaco te Parijs, kerkelijk voltrokken in de kerk van de Nunciatuur in de Rue de Varennes; beide huwelijksvoltrekkingen hadden in allen eenvoud plaats, wjl het hof van Monaco in diepen rouw verkeerde door den dood van Vorst Karel III voor slechts enkele maanden. Eerst in Januari van het volgende jaar deed dan ook de prins zijn intrede in Monaco, welke er gevierd werd met feestelijkheden van verschillenden aard, die zeker een waardige bekroning vonden in de schitterende verlichting van de kusten der Riviera, toen zich aan de nieuwe heerscheres schooner toonend dan ooit, toen waarmakend de heerlijkst denkbare feeërie uit den Duizend en een Nacht. Het was ongeveer vier maanden, nadat Karel III op het kasteel te Marchais was overleden; vier maanden ook, nadat Albert I de regeering had aanvaard met een formaliteit zooals de oudheid die veelal kende voor hare vorsten, doch zooals die thans nog slechts mogelijk is voor dit kleinste van alle bestaande vorstendommen, met het afnemen van den eed van trouw aan geheel het volk in het openbaar. Want nadat eerst de hooge dignitarissen, ambtenaren en beampten in de zoo stijlvolle zaal der Grimaldi, de troonzaal van het kasteel te Monaco, dien eed hadden afgelegd, trad de vorst naar buiten, tot voor zijn volk, en gaf zijn gouverneur-generaal gelegenheid om zijnen daar vereenigden onderdanen te vragen of zij bereid waren den tegenwoordigen vorst als hun wettigen heerscher te erkennen, en gehoorzaamheid en trouw te zweren als goede en loyale onderdanen. En nadat dit geschied was, had in de groote zaal van het kasteel het défilé der onderdanen voor den nieuwen vorst plaats. Albert I had persoonlijk de handhaving van deze traditie gewild, schoon zijn vader haar destijds niet had verlangd.

Het tweede huwelijk van den vorst van Monaco mocht zich gelukkiger tegenover de toekomst afteekenen, gelukkig zou

ook dit huwelijk niet zijn. Weliswaar was prinses Alice een vrouw van kunst en smaak, aan wier directe bemoeiingen het voornamelijk te danken is geweest, dat thans de Opera te Monaco onder de eerste der wereld medetelt, die aan deze Opera met behulp van den energieke directeur Gunsburg een orkest schonk, dat uit Parijs, München en Milaan musici deed komen; weliswaar kon prinses Alice belang stellen in al wat Monaco en vooral de verfraaiingen van de reeds fraaie stad aanging, en heeft de botanische versiering daarbij veel aan haar te danken; maar gewennen aan de eenzaamheid, waarin ook haar prins Albert liet, kon zij allerminst. Vorstinnen van den bloede, in de wel minderende, maar toch steeds bestaande eenzaamheid opgevoed, mogen het tevoren weten, dat eenzaamheid voor een groot deel van haar leven haar lot zal zijn; de dochter van den bankier Heine, de latere gemalin van den hertog de Richelieu wist dit niet. Zij beminde haar echtgenoot, ook al was hij regeerend soeverein; zij was jaloersch op de wetenschap, die hem zoo geheel in beslag nam, en haar lot scheen haar onmogelijk te dragen. Het einde kwam spoedig; den 30en Mei 1902 werd de burgerlijke scheiding van het huwelijk te Monaco uitgesproken, welke in Frankrijk vier dagen later werd erkend. En, waar de Paus weigerde de vernietiging van dit tweede huwelijk toe te staan, heeft vorst Albert het middel gevonden om dien tegenstand te breken, door de scheiding, totnutoe onbekend in Monaco, daar langs wettelijken weg in te voeren.

* * *

Inderdaad, dit viel niet te ontkennen, het moesten blijkbaar sterker banden zijn, die vorst Albert aan huis hadden kunnen binden. In hem brandde de lust naar reizen, de rust naar ontdekkingen nog veel meer. Reeds jong had hij zich aan dien lust willen overgeven, maar zijn vader gedoogde het

destijds niet. Wat hielp het dezen! Zijn zoon wist zich niet-tegenstaande zijn tegenstand de middelen te verschaffen voor een zeilschip van ruim honderd tonnen, en daarmede stak hij in zee. Ik heb, zoo heeft hij later zelf eerlijk opgebiecht, toen verschrikkelijke, maar tegelijk heerlijke uren aan boord medegemaakt; ik deed er elk deel van het werk, dat op het oogenblik noodig was. Met niet meer dan zes man bezocht ik eerst New-Foundland; ik heb er honger en dorst geleden. Toen werd mijn budget echter beter, en ik kon mij een tweede boot aanschaffen, er toestellen op aanbrengen en boeken, die mij in staat stelden om mijn wetenschappelijke studie geheel te volgen.... Het was in 1885, dat dit laatste geschiedde; in 1885 ook, dat de erfprins zijn eersten tocht deed terwille van de oceanographie, de wetenschap van de zee, de studie van de diepten en van de stroomingen, van de samenstelling der wateren, van de dierlijke leefwijzen en van de natuur der dieren, die deze diepten van den Oceaan bevolken; de studie dus van de fysieke, de chemische en de biologische verschijnselen, waarvan het innerlijke der zee, dat wij nog zoo weinig kennen en althans destijds kenden, het tooneel vormt. De eerste expeditie werd met alle zorg, aan dit onderwerp verbonden, voorbereid; niet ten onrechte werd ingezien, dat juist van de voorbereiding veel, zoo niet alles afhing, en het was de prins zelf, die op deze voorbereiding een geregeld toezicht uitoefende. Een merkwaardige samenloop van omstandigheden maakte, dat bijna op hetzelfde oogenblik, dat de prins zich voor zijne expeditie gereed maakte, de Parijsche geleerde Pouchet van den Gemeenteraad van Parijs een toelage had gekregen voor een reis voor wetenschappelijke doeleinden naar de Azoren; en het gevolg was heel spoedig, dat hij zich, trouwens op uitnoodiging van den prins, bij diens expeditie aansloot. Voor de onderneming waren de nieuwste en meest geperfectioneerde toestellen aangeschaft; enkele van die toestellen waren door prins Albert nog een weinig verbeterd, van welke verbeteringen hier vooral genoemd mag worden het net, dat

op zoodanige wijze werkt, dat het de dieren, die tusschen twee stroomingen in op zeer varieerende diepten leven, bovenbrengt zonder dat voor vermenging van hoogere of lagere regionen vrees behoeft te bestaan; dient ook genoemd de sondeur à clef et à la coulisse, die bij de opnamen der temperatuur de beste diensten bewijst.

Den 9en Juli 1885 verliet het schip van den prins, het fraaie jacht „L'Hirondelle”, de haven van Lorient en richtte zich onmiddellijk naar de Azoren; tijdens de reis werden de eerste biologische waarnemingen gedaan, en zoo spoedig mogelijk, nadat men ter verlangder plaatse was gearriveerd, werden de onderzoeken naar de stroomingen, die hoofddoel van deze expeditie waren, aangevangen. De flesschen, waarin in een zeven- of achtstal talen het doel was neergeschreven, waarmede ze werden in zee geworpen, en waaraan een verzoek tot overgave aan het Fransche gouvernement bij 't vinden was toegevoegd, werden van mijl tot mijl in zee gelaten, en prins Albert bleef ten einde toe de volle een en dertig uur, dat deze manoeuvres duurden, aan dek op de commandobrug, om zich te overtuigen, dat alles goed en naar wensch werd uitgevoerd; om zeker te zijn, dat in dit belangrijke en alles beheerschende onderdeel geen fouten werden begaan. Het succes van den arbeid deed zich weldra kennen; de flesschen, die langs verschillende wegen op verschillende punten aankwamen, gaven onmiskenbare teekeningen aangaande de stroomingen van den Oceaan. Een jaar later was een tweede expeditie aan de orde, die een streek betrof, welke een vorig jaar niet was bezocht geworden, noch door het jacht, noch door de flesschen, die het had uitgezet. In dit deel van den Oceaan, begrepen tusschen kaap Finistère en het Zuiden van Engeland, werden nu vijfhonderd van deze onvervalschte aanwijzers uitgezet; zij werden bij veertig tegelijk geplaatst met een interval van een halve mijl; de totale lengte, die aldus bestreken werd, bedroeg meer dan vier honderd mijl en de manoeuvres duurden zes en een halve dag, waarbij evenals een vorig maal de prins niet

te bewegen was rust te nemen dan in de intervallen, die de verschillende uitzettingen scheidde. Ook nu mochten de resultaten spoedig worden gezien; ook nu kon niet ontkend worden, dat deze eenvoudige flesschen aanduidingen deden aangaande de stroomingen in dit veel bevaren deel van den Oceaan, welke geheel de kaart der stroomingen veranderden en er toe medewerkten om een beter en helderder inzicht hierin te verkrijgen. En toch, met deze resultaten alleen stelde de prins zich niet tevreden; tegelijkertijd deed hij zijne onderzoekingen aangaande de temperaturen in de diepte en verrichtte hij wetenschappelijke nasporingen naar de dieren zelve, die hem een rijken oogst brachten. Zulks was ook het geval met den derden kruistocht, dien hij weder met den professor Pouchet tezamen ondernam, en waarbij opnieuw vanaf de Azoren de flesschen werden uitgezet, welke tot de kennis der stroomingen moesten bijdragen. Thans duurden de manoeuvres meer dan dertien dagen, en toch, wel tevreden, maar niet voldaan met de bereikte resultaten, ging de prins, nadat zijn medewerker te New-Foundland aan land was gegaan, voort en gaf zich over aan de uitbreiding van de reeds verzamelde diersoorten, die belangrijke vondsten opleverden.

Deze drie expedities hadden medegewerkt om een groote schrede voorwaarts te doen in de kennis der stroomingen van den Atlantischen Oceaan; en al mocht de handelwijze van professor Pouchet, die de mededeelingen dienaangaande in het licht gaf zonder voorkennis van den prins, niettemin gebruik makende van datgene wat deze hem had toevertrouwd, hem onaangenaam stemmen en zijn vertrouwen in dezen wetenschappelijken medewerker beschamen, om de eer was het hem nu eenmaal niet te doen geweest en de wetenschap werd er niet minder om gediend. Een volgend jaar, in 1888 reeds, ging prins Albert dan ook nogmaals met „L'Hirondelle” in zee; meer in de onmiddellijke nabijheid van de Fransche kust werden de biologische en chemische onderzoekingen gedaan, waarna het schip zich naar de Azoren richtte en zich

in deze, voor de fauna zoo rijke omgeving, aan dezelfde studie wijdde. Het was de laatste maal, dat het sierlijke schip dienst deed; meer en meer was het in de vaart gebleken dat het getrouwe jacht niet meer aan de eischen kon voldoen, dat daarin de ruimte ontbrak voor de wetenschappelijke medewerkers, die aan boord waren, om ieder op hun terrein op het meest kostbare oogenblik daarvoor de direct noodzakelijke studiën te verrichten; dat bovendien daarop niet konden worden geïnstalleerd die toestellen en inrichtingen, welke beslist noodig waren. Een nieuw jacht, de „Princesse Alice” — het was inmiddels 1890 geworden, en het tweede huwelijk van vorst Albert was voltrokken — werd op de werf van Green nabij Londen gebouwd, en in 1891 in dienst gesteld, nadat de prins in 1890 het jacht van den professor Herman Foll had gebruikt om zich ditmaal in de onmiddellijke omgeving van Monaco aan het diepzee-onderzoek te wijden. Met het nieuwgebouwde eigen jacht ging de prins echter spoedig verder; het westelijk bassin van de Middellandsche Zee, de straat van Gibraltar, de golf van Gascogne en de Atlantische kust van Marokko tot aan Casablanca waren het terrein van studie, dat hij zich hier had uitgekozen; op deze tochten werd afgedaald tot op een diepte van bijna vijf duizend meter en werden op biologisch terrein ontdekkingen gedaan, die tot de merkwaardigste in haar soort behoorden. En, steeds meer aangevakkerd door hetgeen werd verkregen, was het in 1895, dat de vorst nogmaals den steven wendde naar de Azoren, kwam tot een diepte van 5240 meter en er met een nieuw toestel zoodanige vangsten deed, dat voor de wetenschap, welke hier nog steeds een gesloten terrein had gevonden, dit terrein als het ware eensklaps werd geopend; dat zoowel op biologisch als op fysiek gebied voor de diepzee-wetenschap ontdekkingen werden gedaan, die ten allen tijde deze vierde expeditie van de „Princesse Alice” tot de meest vruchtbare harer reizen hebben gemaakt. Ook van de expeditie van 1896 mocht dit getuigd worden, toen de naar het jacht genoemde bank als een be-

langrijk centrum van visscherij voor de bewoners der Azoren werd ontdekt; evenzoo de reis van 1897, toen in de Middellandsche zee biologische waarnemingen werden verricht van groote beteekenis en toen meer dan ooit de vischrijkeid van de streken der Azoren in het licht werd gesteld. Steeds verder brak de wetenschappelijke naam van prins Albert zich baan in de kringen, die hem wilden en konden waardeeren; steeds meer werd duidelijk het doel, dat hem leidde; steeds krachtiger ook werd dit doel door hem uitgesproken. Geheel opgaan in zijn wetenschap, slechts de tijden, dat hij aan land was gebruikende om tusschen het schrijven van zijne wetenschappelijke aantekeningen door de belangen van zijn vorstendom te behartigen, openbaarde de prins zich meer en meer als vreedzaam veroveraar, als man van energie en man van verren blik tegelijkertijd.

En nog op verre na waren zijne verlangens niet voldaan; thans waren het de Poolstreken, die voor zijne onderzoekingen aan de orde kwamen. Een nieuw jacht, de „Princesse Alice II” gedoopt, werd daarvoor op stapel gezet, niet veel grooter dan het vorige, maar veel machtiger in zijne inrichting, in zijne machines en in geheel zijne samenstelling. Reeds in 1899 zette dit schip koers naar het Noorden, werd er op de kusten van Noorwegen, aan het uiteinde der Poolstreken, verrast met een bezoek van Keizer Wilhelm II, wien men alles mag verwijten, doch zeker niet gebrek aan belangstelling voor al datgene wat onzen tijd interessant en belangwekkend maakt, en die zich opgetogen toonde over dat wat prins Albert hem met rechtmatigen trots kon toonen als komend het volmaakte eenigermate nabij. In zijn aanvankelijke richting werd het jacht door ijsstromingen tegengehouden, maar vanaf Spitsbergen drong het dieper en dieper door en steeds voortgaande met de onderzoekingen van wetenschappelijken aard, die hier nog nimmer waren gedaan, keerde men, tevreden over dit eerste welslagen, na eene expeditie van vier maanden in Havre terug. Nog langer duur-

de de reis een volgend jaar, toe de hydrographie aan de orde was in ditzelfde gebied, waaromtrent, gelijk de prins het terecht uitdrukte, nog slechts onzekerheid en verwarring heerschten; ook deze reis was interessant en dankbaar, want niet alleen werd een vaart gemaakt, die stoutmoedig en naar de beschrijvingen der deelnemers overweldigend van natuurschoon was; een reis, die vijf dagen lang het schip met ondergang dreigde, en die slechts met de grootste moeite en voornamelijk dank zij de zeevaartkunde van den vorstelijken commandant tot een goed einde kon gebracht; die zich uitstrekte tot ver voorbij de baai van Treurenberg, waar de Zweedsche wetenschappelijke installatie werd bezocht; doch deze reis gaf tevens het aanzijn aan het meer van Richard, hetwelk de prins aldus doopte naar zijn getrouwen metgezel op alle deze wetenschappelijke tochten, den geleerde Richard, die thans de energieke directeur van het Oceanographisch-Museum te Monaco is. In 1902 exploreerde de prins over de groote oppervlakte van den Atlantischen Oceaan; het jaar daarop was de golf van Gascogne het terrein zijner werkzaamheden, waarbij hij aan boord een bezoek ontving van Alfons XIII, een groot vereerder van zijn werken; in 1904 en 1905 waren het weer de Middellandsche en de Atlantische wateren, waar de prins zich aan uitgebreide praktische studien overgaf, die op het gebied der atmosferen resultaten gaven, welke Keizer Wilhelm tot navolging leidden en welke het Portugeesche gouvernement in het bijzonder het direct belang deden inzien van wat de prins in de onmiddellijke nabijheid zijner kusten had kunnen aantoonen. In 1906 werd nog een laatste reis gedaan tot in het midden van den Atlantischen Oceaan, en toen scheen ook aan den vorstelijken onderzoeker voldoende materiaal voorhanden om over te gaan tot wat hij zich steeds gedroomd en gewenscht had, de inrichting van een Oceanografisch Museum op groote schaal in Monaco zelf.

Inderdaad is dit op groote schaal gedacht en opgezet; inderdaad kan aan dit plan niet ontzegd worden eene beteekte-

nis, die men zeker een twintigtal jaren tevoren aan dezelfde oceanografische wetenschap niet had toegekend. Op de rots van Monaco werd het gebouw voor dit Museum ontworpen, naar den kant der zee zich toonende streng en als oprijzende uit de zee, naar den kant van het land veeleer lieflijk van lijn en zacht, zich aanpassend bij geheel de omgeving van Monaco. In 1899 had reeds, in tegenwoordigheid van de afgezanten van Duitschland en Frankrijk, de eerste steenlegging plaats gevonden; korten tijd geleden kon tot de opening van dit Museum worden overgegaan, en het is vooral Bertha von Sutter geweest, die in hare gedenkschriften een blik heeft doen werpen op dien openingsavond, heeft doen begrijpen welk een nauw verband er was tusschen de wetenschappelijke onderzoekingen van den prins en zijn aantrekkingskracht tot de vredesidealen. Het Museum voor Oceanographie staat daar thans voor den onverschilligen bezoeker in Monaco als een mooi gebouw bij de vele, die Monaco reeds telt; voor elken eenigszins ingewijde daarentegen als een monument, dat spreekt van den onderzoekingsgeest van Vorst Albert, van de onvermoeide pogingen zijner medewerkers zoo aan boord als aan land; medewerkers in elken geest en op elk gebied, die medegingen om zelfs de natuurkleuren der nieuw ontdekte diersoorten op juiste en oorspronkelijke wijze te treffen. En in den tuin van het Museum staat het mooie beeld van Puech, dat vorst Albert uitstekend weergeeft.

* * *

Albert van Monaco is diplomaat in geheimen zin. Niet onbekend is het, dat in de aangelegenheid, die eerst uitsluitend ging om de rechtvaardigheid van revisie voor den onschuldig veroordeelden Dreyfus, hij allerminst belangeloos toeschouwer is geweest. Zijn vijanden beweerden hem natuurlijk in dienst van het syndicaat, dat ten voordeele van Dreyfus opgericht heette, en welks bestaan nimmer is bewezen; zijne vijanden

beweerden het ook, dat hij zich in dienst had gesteld van Keizer Wilhelm en diens verlangen om, teneinde de medewerking der groote bankiers te verkrijgen, de revisie van Dreyfus mede te mogen verzekeren. Het eene is even onjuist als het andere; vorst Albert moge, geheel afgezien van zijn vredelievende beginselen, nimmer afkeerig zijn geweest van de rol van diplomatiek bemiddelaar, waartoe zijn positie van soeverein, doch nimmer geïnteresseerd vorst, bovendien gelieerd aan vele vorstenhuizen van Europa, hem gemakkelijk in staat stelde; hij moge daarbij een souplesse van gedachten hebben ontwikkeld, die misschien bevreedden kan in een zoo wetenschappelijk gevormd karakter als het zijne; dat karakter staat er tegelijkertijd borg voor, dat hij zich misschien kan plooiën naar omstandigheden, maar zich nimmer kan verlagen tot vernederingen. Vorst Albert behoort tot diegenen, die de Fransch-Duitsche toenadering gaarne in de hand werkten, die niet openlijk zich kunnen aansluiten bij de officieuse beweging, welke dienaangaande is ontstaan, maar die van deze beweging zeker met groote sympathie hebben kennis genomen, en niet zullen nalaten hunne krachten daaraan te geven voor zooverre dit mogelijk is. In dit opzicht heeft hij misschien wel meer dan eens de rol gespeeld, die de geheime agenten van Gambetta vóór hem speelden, maar dat hij daarbij in dienst zou zijn bij een of andere partij, dat hij in dienst zou zijn van de Loge, zooals het clericale Frankrijk zoo gaarne beweert, is eene besliste logische onjuistheid; wat de Loge hem zou kunnen bieden om er hem toe over te halen een dergelijke rol te spelen, heeft *hij* zeer zeker niet noodig.

Als Vredesman heeft Vorst Albert in de dagen van 1905 en 1906, toen de Marokkaansche aangelegenheden na het bezoek van Keizer Wilhelm aan Tanger, een zeer gevaarlijken loop dreigden te nemen, al zijne pogingen ingespannen om den vrede te bewaren; heeft hij de denkbeelden van Delcassé, die zelfs niet bekend waren bij de medeleden van zijn kabinet, aan hen geopenbaard; heeft hij door persoonlijke interventie

de Conferentie van Algeciras mogelijk en noodig gemaakt. En zeer zeker, men behoeft er niet aan te twijfelen, een tweeden keer zal hij het weer doen!

Vorst Albert van Monaco is vredesvriend in zijn hart, gelijk meer en meer de mannen van wetenschappelijke beteekenis zich aansluiten bij de beweging voor het vredesideaal, die in den korten tijd der laatste jaren zoo belangrijke schreden voorwaarts doet. Hij moge zich in geschriften en woorden nimmer daarover hebben uitgelaten, zijne daden zijn dienaangaande sprekend genoeg. Wat Mevrouw von Suttner ons dienaangaande in hare gedenkschriften weet te verhalen, pleit voor de gezindheid, die vorst Albert aan de vredeszaak toedraagt; wat hij betoogde en deed toen het Vredescongres te Monaco bijeenkwam, onderstreepte openlijk dit officieus gezegde; wat hij deed met de stichting van het „Institut International de la Paix” is wel alleszins afdoend. Het is hier de eerste bescheiden grondslag voor een inrichting van waarschijnlijk eenmaal overgrootte beteekenis; eene inrichting, waaraan de meest eminente geleerden op volkenrechtelijk gebied — van Nederland de Minister van Staat Mr. T. M. C. Asser, en de oud-Minister van Buitenlandsche Zaken Mr. W. H. de Beaufort — als leden zijn verbonden; eene inrichting tenslotte, die reeds waardevolle documenten uitgaf en steeds voortgaat de studie naar de ontwikkeling van het vredesvraagstuk te vergemakkelijken en te populariseeren. Zoo is dit instituut, en indien op eenigerlei wijze, dan toont vorst Albert hiermede wel hoe hij er op uit is het geld, met het spel verkregen, aan te wenden voor het heil der menschheid. Gustav Moch is zijn particuliere raadsman, die in het bijzonder met de aangelegenheden op vredesgebied is belast, en wie in vredeskringen heeft verkeerd, weet alleen reeds wat dit zeggen wil voor de waarheid en de echtheid zijner bemoeiingen. Bovendien, vorst Albert, die souverain is over een gebied, dat zelf een deel vormt, overigens onmiddellijk aansluit bij de heerlijke streek, waar in de wintermaanden vele vorsten en prinszen officieus komen verblijf houden; vorst

Albert, die dan als gelijke in hunne intieme afzondering toegang tot hen heeft en zonder bemiddeling van ambassadeurs of secretarissen tot hen kan spreken, hij is een kostbaar vriend voor de vredesbeweging, die zeker niet zal nalaten van dergelijke oogenblikken partij te trekken, die meer dan eens — voor dergelijke geheimen ontbreken immer de bewijzen — daarvan reeds gebruik gemaakt heeft. Evenmin trouwens als hij het heeft nagelaten om op zijn gastvrij kasteel mannen te ontvangen als Waldeck-Rousseau, als Georges Clemenceau, als Jaurès; mannen in wie hij niet, zooals natuurlijk beweerd wordt, de overwinnende democratie der Republiek tracht te vleien, maar mannen, waarin hij ziet zijn geestverwanten op een of ander gebied van zijn veelzijdige werkzaamheid.

* * *

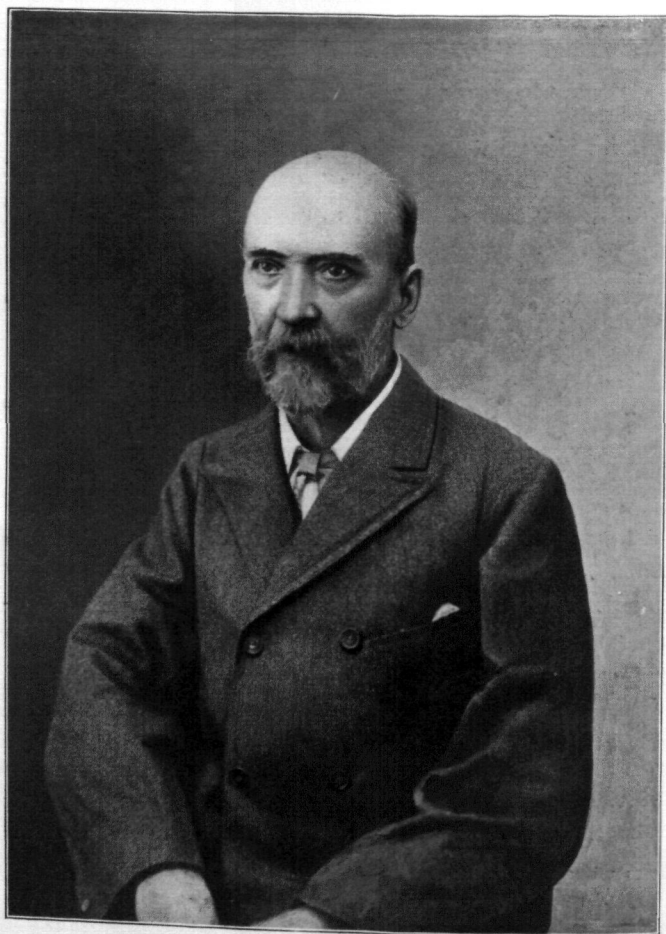
Man van beteekenis, dat is Albert van Monaco zeker. Hij is het reeds daarom, omdat, klein moge zijn gebied zijn, hij in persoon zeer zeker niet de minste is onder de vorsten van het hedendaagsche Europa, van wie er toch meerdere ook als mannen van groote verdienste genoemd dienen te worden; hij is het in niet mindere mate, omdat niettegenstaande alle omstandigheden, hij er in zekeren zin in geslaagd is zich langzamerhand een naam te verwerven tegen den naam van vorst der speelbank in, omdat hij door zijn edelmoedig sociaal en merkwaardig wetenschappelijk optreden veel van zijn credit naar zijn debet heeft weten over te brengen. Men denke zich een oogenblik de moeilijke positie van een man als vorst Albert, wiens taak het in de lijn der traditie van de Grimaldi zijn moest om zich als onafhankelijk vorst te handhaven; wiens taak dit is tegenover een Europa als het thans gevormde; wiens taak dit is met de persoonlijke gevoelens, die hij in bepaalde vraagstukken aanhangt. Men denke zich tegelijkertijd de moeilijkheden van een vorst, die zijn klein land welvarend en voorspoedig heeft zien worden door een instelling, welke hij zelf niet heeft geschapen en ontwikkeld, maar welke hij

vond gelijk deze was, met al hare rechten en verbintenissen, met al hare voordeelen en pretenties. Zij, die spreken over de opheffing van de speelbank, vergeten, dat er concessies zijn, en dat ook deze concessies den vorst binden!

Voor velen, voor al te velen is vorst Albert van Monaco de man, die gaarne als duodecimaal onafhankelijk souverain poseert, die in zijn gouvernement het pompeuse tracht naar voren te brengen om het onbeteekenende ervan te bedekken; voor velen is hij de prins, die van het geld der speelbank een onbeteekenend leven van vermaak en representatie leidt. Voor te weinigen nog is hij de vorst, die in het vroege voorjaar reeds zijn jacht bestijgt om zijne zeereizen en zijne onderzoekingen voort te zetten; die in de late zomermaanden in het kasteel te Marchais vertoeft om er de zaken van zijn vorstendom te beheeren en er de studiën uit te werken, waartoe zijne reizen hem aanleiding hebben gegeven; die in den winter afwisselend te Parijs is om er te midden van een zeker niet oppervlakkigen kring te zijn en er als conférencier op te treden, en te Monaco, waar hij met de vorsten, die in Nizza, in Cannes of in Monaco zelf zijn, de belangen bespreekt, die voor geheel Europa van gewicht zijn. Voor te weinigen is vorst Albert, die aangewezen scheen voor een rol van schijn-grootheid en onbeteekenendheid, de man, die voor zich zelf een taak heeft gezocht en gevonden, en in die taak een man is geworden, een „ganzer Mann“.

HENRI VAN DER MANDERE.

Juli 1911.

SIR ROBERT HART.

SIR ROBERT HART.

He is China's oldest friend
Li Hung Chang.

De middeleeuwen, en de nieuwe geschiedenis niet minder, toonen met talrijke en dikwerf zeer illustre voorbeelden de mannen, die op jonger of ouder leeftijd, en onder min of meer avontuurlijke omstandigheden, in den dienst traden van een land, dat niet het hunne door geboorte was, en zich in dien dienst roem verwierven, aanhankelijkheid kweekten, zichzelf tot liefde gedwongen voelden jegens dat nieuwe vaderland. Onze moderne tijd, die internationaal en cosmopolitisch is boven alles, geeft deze voorbeelden op krijgskundig gebied niet zoo talrijk te aanschouwen, wat zeer wel te begrijpen is, wanneer men rekening houdt met de geheel verschillende organisatie der weermachten van toen en tegenwoordig. Maar hij doet die oude voorbeelden opleven op een nieuwe wijze, in meer vreedzamen zin bovendien, doordat aanschouwd wordt hoe de vreemdelingen uit beschaafde streken zich in den dienst gaan stellen van exotische en meer onbeschaafde mogendheden om haar te helpen op dat terrein, waarop de eigen

onderdanen haar niet helpen kunnen. Wij denken aan een James Forster, den zoon der Amerikaansche Unie, die zoo talrijke jaren het Chineesche Keizerrijk als gezant vertegenwoordigde; wij denken aan Rolin-Jaëquemijns, die de waarachtige en oprechte vriend van het Siameesche Rijk geworden is; wij denken aan de Belgen, die in Perzië, aan de Franschen, die in Tunis, aan de Engelschen, die in Afghanistan somwijlen werkelijk, somwijlen meer in naam dan inderdaad, in dienst van den inheemschen vorst waren. En mogen er onder deze voorbeelden zijn, die aan de meest noodlottige politiek doen terugdenken, het neemt niet weg, dat aan de personen, die de taak uitoefenden, voor het land meestentijds eene goede herinnering is verbonden gebleven. Zij zelve hebben er veelal eer en roem geogst, zich een naam gemaakt voor hun nageslacht, er zich fortuin veroverd en toch tegelijkertijd dankbaarheid van de vreemden, maar ze hebben ook, en dat wordt wel eens vergeten, veel voor dat jarenlang verblijf op anderen bodem moeten opofferen. Ze hebben geleefd den besten tijd van hun leven in een sfeer, die niet de hunne was, waarvoor zij door geboorte niet waren aangelegd, zij hebben zich moeten voegen naar vreemde gewoonten en gebruiken.

De naam van Sir Robert Hart mag onder deze dienaren van een land, dat niet hun geboorteland is, wel een der meest schitterende heeten, evenzeer als de door hem verworven positie eene zeer bijzondere was. En het eigenaardige van die positie in de meer dan vijftig jaren, die hij in China doorbracht, is zeker wel hierin gelegen, dat hij was Chineesch ambtenaar van hoogen rang en zich tegenover het Keizerlijk gouvernement als zoodanig gevoelde, maar dat hij tegelijkertijd bleef eene persoonlijkheid, wiens invloed reikte tot de meest verschillende kringen van het Europeesche kamp en daarbuiten. Voor een deel is dit zeer zeker toe te schrijven aan het feit, dat Hart niet naar China gekomen is om der Chineesche regeering te dienen, maar door haarzelf werd opgemerkt en toen uitgenoodigd zich in haar dienst te stellen; voor een deel echter in niet mindere mate aan

de omstandigheden, die tal van malen zijne diplomatieke diensten tusschen China en de Europeesche mogendheden wenschelijk, ja noodzakelijk maakten, die zijn advies zoo menigmaal deden vragen van beide zijden, en deden opvolgen met gelijke overtuiging van de weloverwogenheid. Te zeggen, dat Hart het land, waar hij zoo lang geleefd heeft, heeft leeren lief krijgen, is misschien te veel gezegd; China en de Chineezzen, het volkskarakter vooral, verschilt zoo oneindig van wat ons Westelingen als eerlijk en betrouwbaar, als verheven en nobel voorkomt, en tegenover de Japanners is het al niet anders. Maar dat hij ook in China zich waarachtige vrienden heeft gemaakt, dat hij het niet verliet dan met een gevoel van weemoed voor de plaatsen, welker ontwikkeling hij gadesloeg in een zoo merkwaardigen tijd als juist deze laatste halve eeuw voor China is geweest, dat is bij zijn afscheid wel gebleken. Sir Robert Hart bleef Europeaan in denken en voelen, er was niets, ook innerlijk niet, dat er aan herinnerde hoe jaren achtereen hij slechts met Chineezzen in aanraking is geweest; hij bleef zijn afkomst getrouw en ook bij zijn talrijke bemiddelingspogingen van officieusen aard was het juist dit zien en gevoelen van den ondergrond der Europeesche motieven, terzelfder tijd dat hij het Chineesche standpunt begreep, hetwelk hem deed slagen, waar anderen faalden. Zeker is er geen zoozeer een kenner van China en zijne toestanden, van zijn kracht en zijn idealen, van zijn verwachtingen en zijn toekomst, als Hart, die zijn kennis vergaarde op eene tegenover China althans voor Europeanen zeldzame wijze; die meer kon vertellen dan wat geleerd was door een vluchtig bezoek of een oppervlakkig verblijf; die is doorgedrongen tot in de geheimste geheimen der Chineesche politiek. Slechts zelden zijn zijne waarschuwingen en wenken gebleken onnoodig alarmeerd te zijn; integendeel, hadden ze maar steeds opgevolgd, waarschijnlijk was veel voorkomen, was ook menig conflict bespaard geworden.

Er zijn twee dingen in zijne carrière geweest, die Hart in

staat stelden deze voorname rol te spelen en, sterker nog, tot het einde toe te blijven spelen: zijn eerlijkheid en zijn gemis aan zelfzuchtige beweegredenen. Hart had kunnen doen wat niemand anders mocht wagen, hij was van den aanvang af een vriend der Chineezzen, die hem als een vriend behandel- den, maar hij heeft het vertrouwen, dat zij hem schonken, nimmer misbruikt; niet in het kleine en niet in het groote. Hij heeft de belangen van het Chineesche volk gediend, niet zoolang dit met zijne eigene belangen strookte, maar zoolang zijne Europeesche inzichten hem niet dwongen een anderen weg te gaan, en zoodra dit het geval was, zeide hij het eerlijk, vrachtte hij te overtuigen om zijn richting ook door anderen te doen volgen. Zoozeer heeft zelfs de Chineesche Keizerin-Tante, die geen overgevoelige vrouw mocht heeten, begrepen, dat hij dit vertrouwen ten volle verdiende, dat Zij, ter audiëntie, kort na de vreeselijke dagen van de belegering der gezantschapswijk in 1900, van hem hoorende hoe zijn huis slechts een ruïne was en alle lieve souvenirs, die hem aan zijn rijk verleden bonden, waren vernield, hem zeide, hem van schaamte bijna niet te durven aanzien. En anderzijds bleef Hart voldoende in contact met Europeanen en met Europa om te blijven ge- voelen wat beiden scheidde, om te trachten dit bij elkander aan te passen; bleef hij bovendien ten volle Engelschman in zijn verstaan van de beteekenis der handelsbelangen voor deze eeuw, en in zijn streven om in die richting China en Europa gelijktijdig te dienen. Dat hij ook daarin het vertrouwen van Europeesche zijde ten volle bleef behouden, spreekt voor de belangeloosheid, die men hem ook daar toekende; zijne functie was voor hem niet eene carrière zonder meer, en is het voor hem nooit geworden, maar was eene roeping, waartoe hij meende bestemd te zijn en waaraan hij gehoor gaf.

Sir Robert Hart heeft zich, zijne levensgeschiedenis leert het, op gewichtige oogenblikken door de uitspraken van den Bijbel en . . . van Confucius, bij voorkeur laten leiden; hij heeft ook in zijn gaan naar China en zijn optreden aldaar veel willen zien, dat

niet zuiver toeval kon zijn, maar met bestemming vermengd was. Hij bewees het door in zijn langdurig verblijf slechts uiterst zelden verlof naar Europa te nemen en te blijven naargelang de omstandigheden hem daartoe noopten, zonder zichzelf af te vragen of *hij* niet gaarne voor een tijd terug wilde; hij bewees het nog sterker door den Britschen gezantschaps-post te weigeren en te blijven het hoofd van dien belangrijken tak van Chineeschen dienst, die hem zulk een wijd perspectief opende. En juist die belangeloosheid maakte hem sterk in zijne positie, strekte die positie uit tot ver over de grenzen zijner eigenlijke aanstelling, deed zijn arbeid op ander gebied, die anders door de wantrouwende Chineezen wantrouwend zou zijn gadeslagen, dankbaar waardeeren. De woorden van Li Hung Chang, die de beste woorden zijn om de innerlijke beteekenis van dit leven, dat men poëtisch doch niet ten onrechte den roman eener groote loopbaan heeft genoemd, weer te geven, zijn te beschouwen als meer dan een der vele phrases, die de Chineesche Bismarck als phrases heeft geuit!

In deze gedachten teekent zich Hart's karakter het beste en het duidelijkst af. Een gepaste eerzucht was hem niet vreemd, allerminst; hij streefde gaarne naar het hoogste, dat te bereiken viel, maar het was geen eerzucht om te bereiken alleen, geen die daartoe buiten de perken ging, geen die slechts vroeg naar het doel en niet naar de middelen. Wel verre van daar, Sir Robert Hart toonde zich in geheel zijn leven een conscientieus man, tegenover zichzelf en tegenover anderen. Hij was bescheiden in dit opzicht, dat hij geen eer zocht, maar de welverdiende wees hij evenmin af. Ten allen tijde aanschouwde men in hem een vastberaden strijder voor de idealen, die hij zich min of meer verwijderd voor oogen had gesteld; een strijder, die geheel zijn geluk, wanneer het slechts door een coup de main te winnen was, op één kaart durfde zetten, dan wel wikte en woog, maar niet kleinhartig later de kaart verfoeide, die hem bedrogen zou hebben, doch die hij zelf gekozen had. Hij was koelbloedig in het gevaar, niet uit

de overweging, dat slechts die koelbloedigheid hem kon redden, maar van nature; hij toonde het te midden van de angsten der belegering van 1900, hij toonde het bij zijne herhaalde expedities van kleinen aard tegen de smokkelaars en zijne tochten in het binnenland van China; hij toonde het wel het sterkst, wanneer hij als ambtenaar der douane zich tegenover min of meer weigerachtige onder-koningen bevond. Hij had een sterk ontwikkeld gevoel voor het detail in den arbeid, en hij verwaarloosde dit nimmer, zonder evenwel daaraan de groote lijn op te offeren; hij begreep, dat in tien kleinnigheden soms meer kracht ligt dan in een groot ding. Hij was niet een ambtenaar in Chineeschen dienst gelijk anderen allicht in zijne plaats zouden geweest zijn; hij was evenmin een dienaar van Europeesche belangen, wat men van anderen in zijne positie zoo licht had kunnen maken; hij was tusschenbeide in een persoon, die het belangrijke van zijn taak gevoelde, begreep dat dit belangrijke niet alleen in zijne officieele functie van Inspecteur-Generaal der douane gelegen was, maar veel meer bestond in de zeldzame vermenging van Europeaan, die begrip had van Chineesche dingen en met China handelen kon naar zijne eigene gewoonten, die diende een belang, dat een internationaal en een Chineesch belang tegelijkertijd was. Vanaf het oogenblik dat hij in China gekomen is, heeft Hart verstaan, dat hij moest trachten het geheime karakter van dit volk te doorgronden, den sleutel te vinden tot datgene wat voor zooveel, die jarenlang temidden van hen geleefd hebben, verborgen is gebleven. Dat het hem gelukt is, hij zelf zal zeker de laatste zijn om het te beweren ook toen hij voor goed naar Europa vertrok, maar wanneer er een is, die kan begrijpen waarom de Chineesche politiek het een doet en het andere laat, wat anderen onbegrijpelijk moet voorkomen, dan zeer zeker is hij het. Voor een deel is dit misschien een gave, voor een ander deel echter te danken aan zijn onverflauwd ijver om te willen leeren.

Het uiterlijk van Hart is eenvoudig, was ook in China ten

allen tijde eenvoudig, doch typisch Engelsch. Als jongen en als student had hij weinig of geen gelegenheid gehad om veel aan sport te doen, en allicht komt het daardoor, dat men hem van vele andere Engelschen zoo gemakkelijk kon onderscheiden, dat hij in de houding van zijn overigens niet lange gestalte iets miste van datgene wat men anders zoo licht bij Engelschen aantreft. Gentleman was hij niet alleen innerlijk, maar ook uiterlijk. In Shangai noch in Peking voelde hij zich een Chineesch ambtenaar, evenmin de man van hooge positie; hij bleef er de Europeaan, maar in het bijzonder de Brit, die temidden van de zonen van het Hemelsche Rijk een zeer verantwoordelijken post had en een toekomst als maar weinigen onder hen, als maar weinigen ook onder diegenen, die zich hier op vreemden bodem moesten gevoelen. Het is hem in de latere jaren van zijn verblijf eens voorgekomen, dat hij, juist den tempel der godsdienstoefeningen verlaten hebbende, kalmweg door een Chineeschen koelie werd aangeklampt, die denzelfden dienst had bijgewoond, en vertrouwelijk meende, dat beiden denzelfden weg konden gaan; Hart was niet een van die eenvoudige menschen om het innerlijk-aandoenlijke in dit geloof te begrijpen, en althans direct, te waardeeren, maar hij gaf er zich ook niet het air van; hij deed wat de meesten gedaan zouden hebben en trachtte zich van den lastigen vriend te scheiden door zoo spoedig mogelijk een zijweg in te slaan, wat hem echter luttel hielp, daar de koelie toen zijn weg wijzigde en gemoedelijk, den vuilen arm op zijn zwarten jas, met hem geheel de lange ambassadestraat afliep, tot groot vermaak van de velen, die zich daar aan het schouwspel konden verlustigen. Geheel de houding van Hart in dit lastige geval was kenmerkend, en bleef de man zonder sterke, althans naar het uiterlijk waarneembare aandoeningen, de man tegelijkertijd te zacht en te gevoelig om met een hard woord af te wijzen wat vertrouwelijk tot hem kwam, te eerlijk echter ook om uiterlijke beminnelijkheid te veinzen, die hem vreemd was.

Hart, die zoo menigmaal en met succes diplomatiek optrad, was van niets verder verwijderd dan van een echten diplomaat; hij bezat echter de diplomatieke gaven, die hem in de gevallen, waarin in China zijn hulp werd ingeroepen, van groote waarde zouden zijn, de gaven van vlug geheel een vraagstuk overzien, en het overzien van de verschillende kanten der in geding zijnde partijen. Hij, de man, die toch geen man van de wereld was, geen man ook van wien men kon zeggen, dat hij veel had gereisd, bewoog zich overal even gemakkelijk zonder dat hij aan zijn optreden den schijn gaf van het optreden van iemand, die zich autoriteit voelt; het gebeurde hem zelfs dat hij, bij zijn eerste reutré in het eigen land, door den ambtenaar der douane te Londen uit het gezelschap van ruim vijftig personen, dat met hem aan land stapte, werd uitverkoren om nauwkeurig te worden onderzocht, blijkbaar wijl hij er het minst vertrouwensvol uitzag; hij stribbelde niet tegen, maar hij kon niet nalaten na affloop van het onderzoek met een beminnelijken glimlach zijn kaartje, vermeldende zijn kwaliteit van Inspecteur-Generaal der Keizerlijk Chineesche douane te toonen. Sir Robert Hart's huis in Peking was onder de Europeanen en de Chineezzen, die tot zijne kennissen behoorden, bekend om zijne gastvrijheid; de tea's, welke hij er organiseerde, waren even afwisselend als onderhoudend; zijn woning was comfortable en smaakvol gelijk men dat van een man van kunst mocht verwachten, en was een origineele, doch daarom niet bizarre vermenging van Chineesche huiselijkheid en Europeesche luxe. Toon mij uw huis en ik zal zeggen wie gij zijt, het is een bekend spreekwoord, en het kon ook tegenover Hart gelden, in wiens woning zijne eigene vertrekken spraken door de souvenirs van een interessant verleden, doch ook spraken door hun eenvoud.

Het leven van een man als Hart is merkwaardig door het zeldzaam uiterlijk van dat leven. Hij kwam naar China om er zijn loopbaan te beginnen, hij vond er zijn leven. Hij bleef

er Europeaan, maakte er zich tot een waarachtig vriend der Chineezzen, en stichtte er zich een eereplaats door zijn werk. Het is een belangwekkende, en zeker ook aan gevaren niet vrijen tijd, die Hart er heeft medegemaakt; het China en het Peking vooral, dat hij verliet, waren wel geheel anders dan hij deze vond; aan de ontwikkeling, die deels onder invloed van Japan, deels onder andere omstandigheden, het Chineesche Rijk in deze halve eeuw niet onaangetast gelaten heeft, heeft hij zeker een niet gering aandeel gehad. Velen beweren, en hij is zelf onder hen, dat het meest interessante deel in die ontwikkelingsperiode nog komen moet, en ziet men naar datgene, wat zich slechts in de laatste tien jaren heeft afgespeeld, dan kan men hen moeilijk ongelijk geven. Maar toch, het China, dat zich gaat ontwikkelen, mag meer en meer gelijken, gelijken voor zooverre zijn oorspronkelijke stijl dit toelaat, op een deel van het oude Europa, de metamorphose van vrijwel nog barbaarschen staat, staat in elk geval, waar men in de middeleeuwen terugtrad, tot rijk met geheel moderne allures; die metamorphose, waarbij naar de uitdrukking van een geestig Franschman de zonen van het Hemelsche Rijk op de aarde zijn gekomen, heeft Hart medegemaakt en mogen helpen maken. Men spreekt van menschen, die de geschiedenis van hun tijd maken; Sir Robert Hart is een van die menschen geweest op een bescheiden wijze, die niet algemeen werd opgemerkt, in een verren uithoek van den aardbol, maar een tegelijkertijd, van wien de ingewijden weten, dat zijn medewerking groot en intens was.

* * *

Robert Hart is van geboorte een Ier, wiens leven in eenvoudige omstandigheden aanving; hij werd 20 Februari 1835 in een klein wit huis met groene luiken geboren in het stadje Portadown in het graafschap Armagh, als de oudste van een twaalf-tal kinderen, dat door den vader, Henry Hart, een man van een krachtig en schilderachtig karakter, van eenigszins antieke

opvatting en met streng Wesleyaansche begrippen, en de moeder, de heel mooie dochter van John Edgar, met groote liefde werd opgevoed. Robert genoot het eerste onderwijs in de onmiddellijke nabijheid der ouders, in de kleine school, die de gebroeders Arnold in Hillsborough, waarheen de familie Hart getrokken was, hadden geopend; hij leerde er voldoende om later, op tienjarigen leeftijd, naar de echt Wesleyaansche school te Taunton in Engeland te gaan, waarheen hij de reis maakte met een klein scheepje, „Shamrock” genaamd, hetwelk hij later op de Chineesche kust zou terugvinden, als smokkelvaartuig, waarop hij beslag moest leggen. Hij verwierf er zijn eersten echten vriend, van wien hij na den schooltijd voor meer dan veertig jaren zou worden gescheiden; hij leerde er zijn eerste Latijn, waarvan hij geheel zijn leven profiteerde.

Toen de zomer in het land kwam, zou hij naar Ierland terugkeeren, en een der onderwijzers, die ook daarheen moest, zou hem brengen; op het laatst kwam in diens plannen echter verhindering en den elfjarigen Robert werd toegestaan de reis alleen te maken. Met den trein ging hij tot Liverpool, zocht er zichzelf een hotel, waar hij met een air, uiterst comisch voor anderen, doch volkomen ernstig voor zichzelf, ververschingen bestelde en zich te goed deed aan spijs en drank; vond er de boot, die hem naar Belfast bracht, waar zijn vader hem opwachtte, meer dan geërgerd toen hij moest waarnemen, dat ze den kleinen jongen alleen hadden laten reizen, zoo geërgerd zelfs, dat hij hem na de vacantie niet naar Taunton terug deed gaan, doch in Dublin op de Connexional School een plaats gaf. Robert zelf had in geheel zijn houding en in zijn kalme rust tot eenige bezorgdheid geen aanleiding gegeven; hij was niet wat men kon noemen oud voor zijn leeftijd, maar wel teekende hem reeds toen een merkwaardige en merkbare vastberadenheid, ook waarneembaar in zijn zekerheid voor de toekomst. Een zijner tantes had hem reeds op zesjarigen leeftijd geregeld onthaald op de glorie der familie en hem verhalen gedaan van zijn besten

voorvader, den kapitein von Hardt, die uit Holland met koning Willem III was gekomen en zich bij den slag aan de Boyne zoozeer had onderscheiden, dat de koning hem het graafschap van Kilmoriarty had gegeven, hetwelk de brave kapitein, die op zijn lauweren ging rusten, door den drank en andere liefhebberijen in zoodanige mate verloor, dat zijne opvolgers het moesten verkoopen om zijne schulden te betalen. De jonge Robert wist vanaf dat oogenblik wat hem te doen stond; hij verklaarde het ook rondweg en met groote vastheid, hij zou Kilmoriarty voor de familie terugkopen en zichzelf een titel verschaffen. Tante en ouders hebben toen gelachen om zijn ernstige voornemens; een hunner heeft het nog mogen beleven, dat hij woord hield, en dat hij meer had kunnen doen, zoo hij gewild had.

In Dublin voor het eerst toonde Robert zich een begaafden jongen, begaafd ook in de uitvallen, waarmede hij tegen zijn leeraren kon optreden, en welke hem eens tegenover een onderwijzer, die de jongens zeldzaam kon prikkelen, deed losbarsten: „Het is opmerkelijk, zooals U meent ons jongens te mogen behandelen; juist alsof U onze meerdere bent, alsof U niet net gelijk zijt als wij. Men zou uit Uw optreden afleiden, dat U onze meester bent, terwijl U eigenlijk onze dienaar zijt; wij zijn het toch, die U te leven geven, en U behandelt ons vanuit de hoogte op eene wijze, die geen pas geeft”. Maar mochten zoodanige uitvallen in de klasse zelve in den smaak vallen, daarbuiten deden zij het minder, en eerst weken later toen Robert zich door een ingespannen studie de eerste plaats wist te verwerven voor de lessen der Bijbelsche geschiedenis, zelfs vóór den door ieder als primus zijner klasse beschouwde, die den geestelijken stand zou gaan toebehooren, eerst toen ook werd de genegenheid der onderwijzers de zijne. „Ge ziet nu wat ge kunt, Hart, waarom probeert ge dat niet altijd?” aldus de vraag van den directeur. Ja, werkelijk, waarom probeerde hij het niet, zoo vroeg hij zichzelf af en vanaf dat oogenblik was de werklust in hem ontwaakt, zoozeer,

dat zijn makkers, die hem gaarne mochten om zijn prettig open gelaat, zijn vroolijke lach en zijn mededoen aan alles wat jeugd en vroolijkheid verried, hem er mee begonnen te plagen, hem zelfs verwijtingen niet spaarden. Maar hij liet ze praten en reeds op zijn vijftiende jaar verliet hij als eerste der Collegeklasse de school, gereed om naar het nieuw gestichte Queens-College te Belfast te gaan, hetwelk het meest in de nabijheid van het ouderlijk huis te Hillsborough lag. Reeds na het derde jaar was hij, misschien destijds het meest tot zijne eigene verwondering, eerste zijner klasse, en de school rekende bij de groote examens, die voor alle colleges te Dublin plaats hadden vast op hem om tegenover Cork en Galway de eer der school te houden. Hem waren literatuur en logica als zijne beste vakken aangewezen, maar de proeven in deze vakken spoedden ten einde zonder dat Hart's naam zelfs voorkwam onder diegenen, die om den eigenlijken prijs zouden kampen; het was voor hem een onaangename tijd, waarin eerst de laatste dag de oplossing bracht toen de examineerende professor, niemand minder dan Georges Lillie Craik hem in zijne woning kwam opzoeken, en hem moest mededeelen, dat door een vergissing zijn naam was vergeten; zijn werk was door den professor zoo boven al het andere uitverkoren, dat hij de aantekeningen daarover op een afzonderlijke pagina had geplaatst en deze afzonderlijke pagina juist was verloren geraakt. Eind goed, al goed, zoo kon ook Robert Hart zeggen, want het slot van het examen bracht hem zoowel voor literatuur als voor metaphysica den eersten prijs.

De goede indruk, dien dit succes op zijn leermeesters had gemaakt, zou weldra van practisch voordeel voor hem blijken. Na een jaar studeerens haalde hij zijn graad te Belfast, doch de keuze omtrent zijn aanstaanden werkkring stond daarmede nog niet vast. Zijn eerste plan om dokter te worden had hij al reeds opgegeven en het meer uitgewerkt plan om de loopbaan der rechten te volgen, ging op zijn beurt plaats maken voor het denkbeeld om in China als missionaris op te treden. Toen,

net was in het voorjaar van 1854, stelde het Britsche Departement van Buitenlandsche Zaken voor elk der drie nieuwgestichte universiteiten in Ierland, welks kanselier de toenmalige chef van het Departement, lord Clarendon was, als aanmoediging een plaats voor den consulaire dienst in China open; een vergelijkend examen zou worden afgenomen en door de autoriteiten van het College zou dan worden beslist wie de aan te wijzen gelukkige mocht zijn. Met Robert Hart waren het niet minder dan een veertigtal liefhebbers, die zich opgaven, maar zoodra zijn naam op de lijst voorkwam, zagen de professoren van een examen af en gaven Hart voor de beschikbare plaats op. Niet langer behoefde hij zich het hoofd te breken over zijn naaste bestemming; zij was thans beslist, en al mochten zijne ouders liever gezien hebben, dat hun oudste en meest begaafde zoon meer in hunne nabijheid was gebleven, zij begrepen te goed, welke voordeelen voor hem in deze richting waren te vinden dan dat zij eenig bezwaar opperden. Zij vroegen niet als zoo menig ouder vraagt: wanneer zal hij terugkomen; zij vroegen zelfs niet: zal hij terugkomen, maar zij vroegen zich slechts af of het hem daar ginder goed zou gaan! Hart's vader, een man die niet bemiddeld kon heeten, stond hem voor eene deugdelijke uitrusting de helft van zijn jaarlijksch inkomen ineens af; hij wist te beloonen en aan te moedigen op het juiste oogenblik gelijk hij het ook was geweest, die zijn jongen eene rijke belooning schonk toen zijn eerste literaire proef in druk was verschenen.

Aldus aanvaardde de nauwelijks twintigjarige jongeling de reis naar China, een reis, destijds van geheel andere beteekenis dan tegenwoordig, een reis, toen ook heel wat moeilijker te maken dan nu. Geen Suez-kanaal bestond nog, en de „Candida”, die Hart van Southampton voerde, bracht hem slechts tot Alexandrië, waar hij het Kanaal had te volgen tot den Nijl, had te gaan naar Cairo om vandaar achttien benauwde uren door te brengen in een voertuig, dat hem dwars door

de woestijn naar Suez voerde, het uitgangspunt van het stoomschip, dat hem eerst naar Galle en daarna naar zijn eidelijke bestemming bracht. Hij kwam in China aan in een tijd van groote en merkwaardige beroering; een tijd, die ook nog jaren daarna voor China van overwegende beteekenis is geweest. De herhaalde opium-smokkelpartijen van Engelsche zijde hadden van 1840 tot 1842 den opiumoorlog doen woe-den, welke voor China eindigde met den afstand aan Engeland van Hongkong en met het openstellen van vijf der voornaamste havens voor den Europeeschen handel. Met dezen vrede, den vrede van Nanking, werd de actieve politiek der Europeesche mogendheden in China daadwerkelijk geopend, en Rusland, hetwelk door zijne Siberische toegangswegen totnu toe vrijwel alleenheerscher op deze markten was geweest, kreeg eensklaps een geduchten concurrent, die door meerderen gevolgd zou worden.

In dien tijd, in de dagen bovendien, dat de fanatieke Chineezzen hun zesjarig verzet tegen de regeering aanvingen en zelfs Tientsin en Peking bedreigden, zette Robert Hart voet aan wal op den Chineeschen bodem; voorloopig bleef hij echter in het veilige Hongkong, waar de Engelsche gezant, destijds Sir John Bowring, te wiens beschikking hij was gesteld, hem drie maanden tijd gaf om zich met Chineeschen adat en zeden vertrouwd te maken. Sir John was een practisch man, die niet alleen op goede theorie zag, maar voor alles aan het leven de grootste waarde schonk; reeds den dag van zijn aankomst raadde hij den jongen leerling-consul aan, alles rond hem op te merken, in de straten de uithangborden der winkeliers te bestudeeren, in de boekuitstallingen de titels der boeken te lezen, te luisteren naar wat 't volk sprak, juist, omdat deze levenwekkende studie hem elken keer wat nieuws zou bijbrengen van het werkelijk voelen en denken der Chineezzen, hetwelk hij het meest noodig had te leeren kennen, wilde hij slagen. Robert Hart, wien, toen hij zich te Londen aan het ministerie had voorgesteld, door den toenmaligen

onder-minister was aangeraden geworden nimmer uit te gaan zonder parasol, nimmer op de snippenjacht te gaan zonder goede leeren laarzen, bezat voldoende intellect om het onderscheid tusschen beide raadgevingen te verstaan, en hij heeft zeer zeker niet nagelaten de eerste te vergeten evenzeer als de tweede op te volgen; ongetwijfeld is hij daarbij wel gevaren!

* * *

Robert Hart kreeg als eerste standplaats Ningpo hetwelk hij bereikte na eene vermoeiende en zeer gevaarvolle reis; een reis, waarbij het kleine vaartuig, dat hem stroomopwaarts bracht, enkele uren dreigend gevaar liep in handen te vallen van een piratenprauw uit Canton. In het plaatsje zelf vond hij het meest rustige verblijf, dat hij zich voor het debuut zijner carrière maar wenschen kon. Slechts enkele handelaren leefden daar, niet meer dan twee consulaten waren er gevestigd, en de huizen waren er nog vreedzaam en landelijk gescheiden door de gewone paddyvelden. Hart bracht er aanvankelijk ook een kalmen tijd door; welke kalnte eenigszins verstoord werd toen zijn chef, de Britsche consul, na een conflict met zijn Portugeeschen collega, tijdelijk werd teruggeroepen en op zijne jonge schouders de verantwoordelijkheid voor geheel het consulaat rustte; de indruk echter, dien hij bij deze waarneming van zich achterliet, was een zoodanig goede, dat korten tijd daarna de Britsche generaal Van Straubenzee hem aan Sir Frederick Bruce te Canton aanbeval als een, die eenmaal van zich zou doen spreken. Hart kon het in die dagen bemerken hoezeer in geheel het gebied, dat ook Ningpo omvatte, de Portugeezen, die zich daar reeds eeuwen geleden hadden gevestigd, heer en meester waren; hoezeer echter ook, misschien onder den indruk van de vorderingen, die andere mogendheden zich op het Chineesche grondgebied veroorloofden, de Portugeezen in dit gebied, dat ze als het hunne beschouwden, te heerschend optraden en daardoor

tegenover zich een dier wilde en fanatieke uitbarstingen veroorzaakten, welke later meer dan eens de vreemdelingen in het algemeen op Chineesch bodem 't onverwachtst zouden hebben te duchten. Jaren achtereen reeds hadden in het gebied van Canton de inwoners te klagen gehad over het terrorisme van de Portugeezen, die met hunne vrij groote schepen alle macht konden uitoefenen; reeds jaren achtereen was deze macht verdragen met lijdelijk verzet, met plannen voor een wrekende toekomst, die de zwijgende Oosterling met zijn voor zwijgen aangeboren gelaat weet te bewaren tot diegenen, die het hebben te weten. In den winter van 1856 ging reeds het gerucht, dat al de vreemdelingen te Ningpo in een tevooren aangewezen nacht zouden worden vermoord, en zij kwamen bijeen aan een gemeenschappelijk diner, zich daar beter gewapend achtend; slechts Robert Hart bleef thuis in de meening, dat men na het drinken van whisky-punch niet het beste in staat is om een overmachtigen vijand het hoofd te bieden.

Er gebeurde niets in dien nacht, maar wat voorspeld was, was daarom niet onwaar, bleek slechts praematuur. In den nacht van 26 Juni 1857 barstte inderdaad de lang voorbereide opstand eensklaps los; met groote koelbloedigheid wierpen de Cantonneezen zich over geheel de kust en in Ningpo op de Portugeezen, en brachten schrik en verderf teweeg onder deze allen, verspreid over grooten afstand en niet wetend hoe te handelen. In wilde vlucht redde wat zich redden kon; enkele van de ongelukkige slachtoffers snelden naar het Britsche consulaat, dat evenwel zijn verschanste deuren gesloten hield, omdat de consul terecht vreesde, dat, indien hij hulp verleende, de beweging, die zich nu beperkte tot eene tegen de Portugeezen gericht, dan al te licht zou kunnen ontaarden in eene, die alle vreemdelingen betrof. Het was een dure en zware plicht, dien Robert Hart en zijn chef hadden te vervullen; met gewapende revolvers stonden zij achter de versterkte ramen van het consulaat, en zij hoorden daarbuiten in de straat de ver-

volgden smeeken om te worden binnengelaten, ze hoorden de vervolgers naderen en de slachtoffers, die misschien kwaad, veel kwaad hadden gedaan aan de bevolking, doch ook misschien geheel onschuldig waren, een voor een voor de overmacht bezwijken; en ze konden, ze mochten niets doen. De tragedie had haar tevoren te denken verloop; wat Portugeesch heette of werd verondersteld, werd bloedig afgemaakt en de verwoesting van het Portugeesche consulaat was voor de opstandelingen de kroon op het werk. Misschien, bloeddorstig geworden en overmoedig door de overwinning, waren de Chineezeezen verder gegaan, hadden zij zich ook op andere vreemdelingen geworpen, die zij niet zonder wantrouwen aanzagen, ware niet als door een wonderlijk toeval het Fransche oorlogsschip „Capricieuse” toen te Ningpo aangekomen, niets wetend van wat zich daar afspeelde, doch slechts verlangend naar een aanlegplaats na een lange reis uit Zuid-Amerika. Tegenover het gezicht der vreemde kanonnen verdween de haat tegenover de vreemden!

Ongeveer een jaar later werd Robert Hart van Ningpo overgeplaatst naar Canton en werd hem de functie opgedragen van secretaris der gemengde commissie, welke volgens de tractaten met China het bewind voerde over deze plaats. Ze verschafte hem een werkkring, die wel een geheel andere was dan de tot nu toe waargenomene; ze verschafte hem ook een verblijfplaats, die wel in alle opzichten verschilde met het tevoren bewoonde Ningpo. Daar alles rustig en klein, daar Chineezeezen en temidden van die Chineezeezen de vrij weinig vreemdelingen, die er hun handel dreven; hier daarentegen alles groot en levendig, hier vele vreemdelingen en ook vreemde troepen om de rechten dier vreemdelingen te beschermen. Robert Hart verrichtte in Canton werk onder het onmiddellijk toezicht van Sir Harry Parkes, een man zooals Engeland er velen voor zijne Chineesche diensten heeft weten te vinden, een man met een groote werkkraft, met koelbloedigheid en met merkwaardig zelfvertrouwen. Van hem kon Hart veel leeren, en hij leerde ook

veel van hem. Niet door zijne wijze van werken, die vrij zonderling was, die met dag noch uur rekening hield, die hem deed arbeiden meermalen totdat de eerste zonnestrallen den nieuwen dag aankondigden. Wel echter in zijn optreden tegenover de Chineezeezen, dat voor alles er op berekend was met hunne fouten en gebreken rekening te houden, daarvan het voordeel te trekken, hetwelk er uit te trekken viel.

Het kwam eenmaal voor tijdens Hart's verblijf te Canton, dat een nieuwe onder-koning werd verwacht, die naar de Chineesche gewoonten tot ver buiten de stad moest worden begroet door de notabelen, op straffe, dat deze zich de ontevredenheid van den nieuwen machthebber of van het keizerlijk gouvernement te Peking op den hals zouden halen; een onder-koning echter tegelijkertijd, wiens komst men niet met blijdschap begroette, terwijl in het Europeesche kamp verluide, dat van de afwezigheid der notabelen gebruik zou worden gemaakt om te trachten te Canton een opstand uit te lokken. Sir Harry wist van een en ander en hij nam zijne maatregelen op de hem eigenaardige wijze; hij riep de notabelen samen onder voorwendsel met hen een en ander te moeten bespreken, en hij begaf zich op den daarvoor vastgestelden tijd naar het vergadergebouw, vergezeld van een vrij sterke militaire macht. Hij zeide den Chineeschen functionarissen openlijk wat hij wist; hij erkende hunnerzijds de moeilijkheid om niet uit te gaan om den onder-koning te begroeten, maar hij wees hun er op, dat hij hen moeilijkheden wilde besparen en daarom een militaire macht rondom het vergaderlokaal legde, opdat zij konden zeggen in de onmogelijkheid te zijn geweest naar buiten te gaan! Er was verontwaardiging, er was woede, voor zoverre Chineezeezen die toonen, wanneer zij tevoren weten er toch niets mede te kunnen bereiken. Maar de Britsche diplomaat hield zich aan zijn woord; sterker nog, hij wist heel handig een der functionarissen, die op het appel had ontbroken, in zijn schuilplaats te overvallen op het oogenblik dat deze de papieren voor zich had liggen, waaruit het complot, dat hij

gevreesd had, hem duidelijk werd; en hij wist den aldus ver-
raste zelfs vriendelijk te dwingen hem naar 's lands eer uitge-
leide te doen tot aan de buitenste deur, dat toch het volk daar-
buiten niets denken zou van enig verschil van meening. Dat
Robert Hart de methoden van Sir Harry bij zijn eigen arbeid
later heeft overgenomen, kan moeilijk beweerd worden; de
omstandigheden voor hem waren ook geheel andere, waar hij ten-
slotte immer Chineesch ambtenaar bleef; maar zeker is het, dat
hij van die methoden veel geleerd heeft voor handelen in latere,
moeilijke oogenblikken. Toen men hem eens vroeg naar het
geheim om zoo dikwerf en zoo betrekkelijk gemakkelijk een
moeilijkheid uit den weg te ruimen, gaf hij karakteristiek ten
antwoord, dat hij in een dergelijk geval en speciaal tegenover
Chineezzen, van zichzelf altijd twee dingen vergde: te voorko-
men een indruk, dien hij in geen geval wilde, dat zijne op-
merking zou verwekken, en tevoren te bedenken welke ant-
woorden die opmerking kon uitlokken! Het schijnt zoo eenvou-
dig dit in acht te nemen; het schijnt zoo natuurlijk boven alles
dit te doen, en toch wordt juist dat meestentijds nagelaten.

Men kan zich voorstellen, dat Robert Hart met enig leed-
wezen den dienst van Sir Harry Parkes verliet; betrekke-
lijk spoedig moest dit echter geschieden toen hij tot tolk aan
het Britsche consulaat te Canton werd benoemd. Ook daar
echter zou zijn verblijf niet van langen duur zijn, want nog
geen vol jaar daarna trad hij in dienst der keizerlijke Chi-
neesche douane, welke dienst zijn verdere levenstaak zou
worden. Pas in 1854 was deze dienst op werkelijk modernen grond-
slag georganiseerd geworden; de vrede van Nanking, die voor
het eerst een betrekkelijk groot aantal havens voor de Euro-
peesche mogendheden had opengesteld, had de noodzakelijk-
heid daartoe geschapen, en de vrede van Tientsin, die in 1858
den oorlog van Frankrijk en Engeland tezamen tegen China
had beëindigd, evenals het twee jaar later gevolgde tractaat
van Peking, hetwelk de spoedig overtreden vredesvoorwaarden,
bezwaard met nieuwe bepalingen, had geconfirmeerd, hadden

deze noodzakelijkheid nog doen groeien, wyl daarbij weer een zevental nieuwe havens voor het internationaal handelsverkeer moesten worden toegestaan. Een Chineesche super-intendent had aanvankelijk den dienst geleid, maar na de inname van Shangai, en na de bezetting van Peking was die dienst zoodanig gedesorganiseerd geworden, dat de hulp der Fransche, Engelsche en Amerikaansche consuls werd ingeroepen, teneinde den goeden gang van zaken te herstellen en te verzekeren. Onder hunne gemeenschappelijke leiding ging inderdaad alles uitmuntend, te goed zelfs naar het oordeel der tallooze smokkelaars, die vroeger tegenover de nalatige Chineesche ambtenaren zoo gemakkelijk spel hadden gehad, en nu voor hunne praktijken bijna alle deuren gesloten vonden, zoodanig, dat de Chineesche schatkist er de tastbare gevolgen weldra van ging ondervinden. En ze wisten langs den lijdelyken weg, dien de volkeren van het uiterste Oosten zoo goed weten te bewandelen, aan de vreemde consuls de uitoefening van hun ambt moeilijk, zoo niet bijna onmogelijk te maken; de Franschman was de eerste, die den strijd opgaf, na hem verdween de Amerikaan, en de Engelschman Sir Thomas Wade, een uiterst gevoelig man, legde tenslotte ook zijne functie neer. Als zijn opvolger werd de Britsche vice-consul N. A. Lay aangewezen, en daar van andere zijde niet zoodanige benoeming geschiedde, was hij het, die voortaan het uitsluitend beheer over de douane-aangelegenheden van het Chineesche Rijk verkreeg. Hem nu werd, aangezien de steeds uitbreidende werkzaamheden van het douane-ambt het dringend noodzakelijk maakten, de jonge Hart als ondergeschikt ambtenaar speciaal voor Canton ter zijde gesteld; het was de onder-koning Laou Tsung Kwang, dezelfde wiens intocht zooveel zorg had gebaard, die deze benoeming had bewerkstelligd, omdat hij met den scherpzinnigen blik op menschen, die hem eigen was, in Hart al spoedig de talenten ontdekt had, welke hem voor dit werk zoo geschikt maakten.

Na eenige aarzeling gaf de jonge consulaire ambtenaar toe;

vroeg en verkreeg zijn ontslag uit den Britschen dienst, hetwelk hem echter niet gegeven werd zonder de opmerking, dat het hem niet ten alle tijde vrij zou staan om in dien dienst terug te keeren. Hart van zijn kant heeft nimmer behoeven te vragen in den Britschen dienst weder te keeren; doch wel heeft het Britsche Ministerie te Londen aan den toenmaligen Sir Robert Hart de aanbieding gedaan om op te treden als Gevolmachtigd Minister van het Vereenigde Koninkrijk aan het Chineesche Hof, en heeft op deze aanbieding een door de omstandigheden tenvolle gewettigd weigerend antwoord moeten registreeren.

De eerste twee jaren, dat Hart in dienst was van de Chineesche douane, bleef hij te Canton; hij werkte er hard en gestadig aan het ontwerpen van tal van reglementen en bepalingen, die voor den goeden loop eener administratie ten zeerste noodzakelijk waren, die de gewone moeilijkheid van alle reglementen en bepalingen boden om in elk denkbaar geval te moeten voorzien en toch niet te ingewikkeld voor de uitvoering mochten zijn, die echter hier nog in het bijzonder deze moeilijkheid aan den ontwerper in den weg legden, dat Chineezzen zeker niet geacht kunnen worden en destijds allermint in staat waren om den opzet en den zin van Europeesch gevormde reglementen dadelijk te verstaan. Hij arbeidde ook aan den practischen buitendienst, die hem de taak oplegde daadwerkelijk de smokkelarij tegen te gaan; hij kruiste langs de kusten en over de rivieren, hij was dag en nacht gereed om met zijne ondergeschikten onder zijne persoonlijke leiding uit te trekken, en bij een van deze kleine avontuurlijke en toch zoo aantrekkelijke expedities, moest hij in een smokkelarschip de oude „Shamrock” ontdekken, die hem, toen een onervaren tienjarig knaapje, voor het eerst van Ierland naar Engeland had overgebracht. Het was na betrekkelijk korten tijd, dat de vice-consul Lay ziek werd en met langdurig verlof naar Europa terugkeerde, dat de werkzaamheden van de functie van Inspecteur-Generaal der Chineesche douane werden verdeeld onder Hart en zijn collega te Shangai Fitzroy, tevoren

particulier secretaris van lord Elgin. Beide jonge mannen waren begaafd, waren ijverig en stoutmoedig, maar in de uitoefening van hun vrij zware taak verschilden zij wel zeer; Fitzroy, die geen woord Chineesch verstond, hield zich hardnekkig vast aan zijne administratieve taak en meende vanaf zijn bureau alles te kunnen regelen; Robert Hart daarentegen, die wist hoe oneindig veel er aan de organisatie ontbrak, hoezeer het directe oog van den meester overal noodig was, die bovendien geheel zijn aard van zelfhandelen en zelfoptreden niet kon weerstaan, trok overal heen, herstelde wat te herstellen viel, regelde wat ontbrak.

Een groot deel van het land, voor zooverre dit voor zijne werkzaamheden daarbij in aanmerking kwam; bezocht hij op deze wijze, en hij kon het toen maar al te goed waarnemen hoezeer het bij de Chineesche functionarissen ontbrak aan welwillendheid tegenover den nieuw ingestelden dienst, en medewerking voor alles wat door de vreemdelingen geïnspireerd, onder hun toezicht uitgevoerd heette. Het was de bejaarde onder-koning te Nanking, die hem rondweg zijne politieke confessie deed, en die hem zeide te zullen ondersteunen wat goed was voor de Chineezzen en vreemden beiden, te zullen verdragen wat goed was voor de vreemden en de Chineezzen niet hinderde, maar met alle kracht te zullen tegengaan, liever te zullen sterven dan goed te keuren, wat schade beteekende voor de Chineezzen, hoe goed het voor de vreemden ook mocht zijn. En het was een andere onder-koning, in Hankow, die zich formeel verzette tegen de maatregelen, welker nakoming Hart in naam van het keizerlijk gouvernement moest eischen, en die slechts daartoe te overreden bleek toen hij vernam van de overwinning, die de omwentelingspartij van Prins Kung op 9 November 1861 had behaald, eene overwinning, waarvan hij weken later nog geheel onkundig was. Het was bij deze reizen ook, dat Hart voor het eerst Peking betrad en er gast was van Sir Frederick Bruce in de Britsche legatie, toen evenals nu in een prachtig oud Chineesch

paleis gevestigd. Bij dat verblijf toonde hij wel met de Chineesche gebruiken op de hoogte te zijn; toen eenmaal een bende volk uit de achterbuurten het hem en zijn metgezel lastig maakte, betrad hij kalmweg een der winkels van de hoofdstraat en verzocht den eigenaar zorg te dragen, dat deze volksoploop zou uiteengaan zonder hem verder in den weg te komen. En toen die koopman beweerde met dien volksoploop niets uitstaande te hebben, gaf Hart hem dit gereedelijk toe, maar, zeide hij hem, de menschen uit den volksoploop ken ik niet en tegen hen kan ik nergens een klacht inbrengen; gij daarentegen zijt een gevestigd burger, wiens woning bekend is en van wien ik bovendien weet, dat ge prestige genoeg bezit om deze bende, zoo ge dit werkelijk wilt, uiteen te doen gaan. Inderdaad, de jonge Hart kende het Chineesche volksleven beter dan iemand anders onder de vreemden; een rede-neering, die in geen ander land ter wereld zou hebben geholpen, bleek hier inderdaad de meest afdoende!

Zijn verblijf in Peking was ook in een ander opzicht van beteekenis. Totnutoe had het Engelsche gezag terwille van de Chineezzen de noodige politie-diensten langs de kusten ver-richt zonder dat daarvoor evenwel financieele vergoeding was verkregen geworden. In een gesprek, dat Hart daarover met Sir Frederick had, werd zijnerzijds het denkbeeld geopperd, dat China zelf de noodige schepen voor dien politiedienst zou aanschaffen, en dat Engeland voor de bemanning dier schepen, die dan formeel in Chineeschen dienst zouden zijn, zou zorg dragen. Betrekkelijk spoedig kwam door bemiddeling van den almachtigen Prins Kung het definitieve accoord tot stand en Hart kon aan zijnen in Engeland vertoevenden chef, den vice-consul Lay, het toegestane bedrag van 250.000 pond, overmaken, en hem daarbij de instructies der Chineesche regeering mededeelen. Men had in China eerst eene andere regeeling gewenscht, men had daar Hart, die bij de Chineezzen van den aanvang af een persona grata is geweest, met de organisa-tie van een en ander rechtstreeks willen belasten, doch deze

achte zijne tegenwoordigheid in China zelf op dit tijdstip meer gewenscht, achtte het ook minder oirbaar, dat zijn chef, terwijl hij in Engeland vertoefde, daar gedurende zijn verlof een zijner aan hem ondergeschikte ambtenaren voor een zoo belangrijke opdracht naast zich zou krijgen. Dat hij in allen deele goed zag daarbij, heeft de uitkomst niet kunnen toeven. Integendeel, de Inspecteur-Generaal vatte zijne verantwoordelijke taak in deze aangelegenheid veel te licht op; bovendien, en dit was het meest fnuikende van alles, hij bakende tegenover den zeeofficier van de Engelsche vloot, die als commandant van den nieuwen Chineeschen politiedienst zou optreden, diens macht geheel verkeerd af, bracht hem niet ten volle in kennis met de door China gemaakte beperkingen, doch stelde hem gerust met de verzekering, dat de Chineezzen bereid zouden blijken te doen wat door hem nuttig en noodig zou worden geoordeeld.

Vandaar, dat vanaf het eerste oogenblik, dat de kustvloot onder bevel van Sherard Osborne optrad, tegelijkertijd, dat de vice-consul Lay in zijne oude functie was teruggekeerd, het eene misverstand na het andere zich voordeed; vandaar, dat het geen dag ontbrak aan strijd over macht en bevoegdheid, aan geschil over rechten en verplichtingen. Tot uiting kwam dit wel het sterkst, toen op een gegeven oogenblik de commandant der vloot van de Chineesche regering de uitkeering van een belangrijk bedrag voor directe voorzieningen vorderde, toen Li Hung Chang, destijds in de opkomst zijner macht, botweg weigerde deze uitkeering te doen zonder nadere machtiging; toen Robert Hart geroepen werd om tot den Chineeschen diplomaat, dien hij daarbij voor het eerst ontmoette, te gaan om hem de werkelijk portée der vraag verzoenend uit te leggen. Li Hung Chang was bereid om op deze verzoenende woorden van Robert Hart in te gaan, en alles schikte zich ten beste, doch maar voor korten tijd. Een nieuw conflict toonde al spoedig, dat geheel de organisatie van dezen dienst een failure werd van de ergste soort; een fai-

lure, welke de Chineezzen nog tijdig voor zichzelf ten beste keerden door de schepen naar Engeland terug te zenden en daar te doen verkoopen, uit vrees, dat ze anders in handen zouden vallen van de twistzieke Daimios uit Japan, of, zooals de Amerikaansche gezant toen niet ten onrechte vreesde, in handen van de Confederatieven. Robert Hart was bitter ontstemd over wat geschied was; te laat zag hij zijn indirecte fout in. Doch de Chineezzen begrepen, dat hem niets te verwijten viel; ze lieten het niet aan den Inspecteur-Generaal over om zich, naar Europeesche methode, door het desavoueren van een zijner ondergeschikten vrij te pleiten; zij vatten den schuldige zelf aan en verweten den vice-consul Lay wat te verwijten viel, straften hem voor zijn lichtzinnig handelen met zijne afzetting. Zijne functie werd aan Robert Hart aangeboden, en het niet onnatuurlijk gevolg hiervan was, dat van alle kanten aan Hart werd verweten, te hebben geintrigeerd tegen zijn chef; Sherard Osborne, open en eerlijk als een zeeman zijn kan, ging tot hem en vertelde het hem. Hart was niet verwonderd, al hoorde hij het voor de eerste maal, hij had volkomen loyaal en eerlijk tegenover zijn chef gehandeld, en dat deze het in hem gestelde vertrouwen had beschaamd, was toch werkelijk niet zijn schuld. Maar beziet men de zaak zoo, aldus antwoordde hij Osborne, dan zal ik zeker niet weigeren den post te aanvaarden. En inderdaad, hij nam aan.

Het is van af dat oogenblik, dat de eigenlijke carrière van Hart gezegd kan worden een aanvang te nemen; vanaf dit oogenblik ook, dat een werkelijk Chineesche dienst der douane is geschapen. Lay was een knap en ontwikkeld man, maar hij zag alle dingen van zijn standpunt; hij was dictatoriaal en wilde Chineesche methoden niet kennen; Hart had het voordeel tot dezen post geroepen te worden nadat hij het Chineesche leven had kunnen bestudeeren, had kunnen begrijpen, dat de eenige weg tot overwinning en verbetering hier leidde door tact te gebruiken, door geduldig te zijn en door anderer vooroordeelen te ontzien. Als jong student te Belfast

had hij met zeven of acht andere studenten voor den professor moeten beschrijven wat zijn opmerkzaamheid trok bij een eenvoudigen, voor hem staanden reiskoffer, en merkwaardig, ieder der acht had wat anders op te merken gehad. Hart heeft in zijn lang leven dit practische voorbeeld nooit vergeten; wanneer hij zich bedacht hoe verschillende dingen men al niet aan een enkelen reiskoffer kon zien, al naarmate men daartegenover geplaatst is, dan kon hij nooit ongeduldig worden, wanneer in een ingewikkeld vraagstuk iemand zich niet al te spoedig aan zijne zijde kwam stellen. En in China is een innerlijk geduld voor een Europeaan meer dan goud waard!

* * *

De zetel van den dienst der douane, die weldra een departement op zichzelf zou gaan worden, bleef voorloopig te Shangai gevestigd; en het was van daaruit, dat Hart temidden van zijn druk practisch en administratief werk, den tocht naar de binnenlanden ondernam om voor het eerst op verzoek der Chinezen zijn invloed als Europeesch middelaar aan te wenden, toen Charles Gordon, die zich als aanvoerder der keizerlijke troepen in den strijd tegen de overal opgestane rebellen den naam van onoverwinnelijk had verzekerd, dreigde het slagveld te zullen verlaten, wijl hij meende, dat Li Hung Chang zijn (Gordon's) woord had geschonden, door bij Soochow aanvoorders te laten onthoofden; het was toen, dat Hart het beslissend moment van den veldtocht, de inname van Chang Chow Fu medemaakte, en de vriendschap met Gordon sloot, die zou voortduren tot diens heldendood in Egypte. Betrekkelijk spoedig werd de zetel der douane van Shangai naar Peking overgebracht, hetgeen nauw verband hield met de definitieve overwinning van den gevaarlijken opstand, die op meerdere oogenblikken niet nagelaten had ook nu weer de hoofdstad en Tientsin te bedreigen. Hart kwam er langs den eenigen weg, die toen naar Peking voerde, den weg van het groote kanaal met zijn destijds en ook nu nog schilderachtige scheepvaart,

en hij vond Peking zooals het geweest is tot slechts eigenlijk nog weinige jaren geleden, met zijne morsige straten, met zijne tallooze kanalen en de karakteristieke bruggetjes, met zijne letterlijk onbegaanbare verkeerswegen. Langen tijd bracht hij er echter niet door; een langdurige dienstreis bracht hem naar Formosa. Deze reis gaf hem de gelegenheid om in een merkwaardig vrijmoedig rapport aan de Chineesche regeering tal van opmerkingen te maken over het min-wenschelijke van gehandhaafde oude gebruiken en oude gewoonten; opmerkingen, die zeker niet aan ieder ambtenaar der Keizerlijke regeering zouden zijn vergund. En van Formosa terugkeerend, ondernam hij al spoedig een reis naar Europa, die hem het eerste verlof schonk, dat hij, sedert hij twaalf jaren tevoren te Hongkong aan wal was gestapt, mocht genieten. Hij reisde naar Europa in gezelschap van een vijftal Chineezeezen, wier komst naar het oude werelddeel op zijn initiatief was besloten, niet het minst met het oog op de vestiging van verschillende legaties, welke de Chineezeezen zich toen hadden voorgenomen. Hart vergezelde zijn onbereisd vijftal, dat zich de oogen uitkeek aan de vreemde dingen, die het aanschouwde en, kinderlijk gelijk de Chineezeezen zijn kunnen wanneer eenmaal hun karakteristieke Oostersche passiviteit wordt afgelegd, niet ophielden met te vragen naar dit en naar dat, tot Parijs, en gaf toen hun geleide aan anderen over; zij genoten veel in Europa, dineerden met Napoleon III, gebruikten de tea bij Keizer Wilhelm, dansten bij Koningin Victoria en kwamen opgetogen terug; juist datgene wat Robert Hart gewenscht had. Hij zelf spoedde zich tot de zijnen in Ierland, die hem ouder vonden geworden, den jongeling van vroeger zagen opgegroeid tot een man met een verleden reeds en een toekomst, doch overigens eenvoudig gebleven en zich niet schamend voor de gewone menselijke zwakheden, die zelfs de grootsten onder ons hebben. En in die maanden, die hij in zijne rustige Iersche omgeving doorbracht, kwam zijne verloving en huwelijk tot stand, waarbij hij waarmaakte de zonderlinge profetie, die een zijner tantes

bij zijne geboorte tot den dokter des huizes, beschouwd als een verstokt vrijgezel, had geuit, de profetie, dat Robert zou trouwen met zijn oudste dochter!

Toch was het een rustige tijd, dien Hart bij zijn terugkomst uit Europa genoot; dezelfde tijd, die zijn eerste en eenig gebleven zoon zag geboren worden. Het was in die jaren, dat de ingewikkelde Margary-incidenten zich afspeelden. de gecompliceerde quaesties, nauw verbonden aan den moord, gepleegd op een ambtenaar van de Engelsche legatie, moord bovendien gepleegd onder verdachte en het gouvernement niet vrijpleitende omstandigheden. Maanden achtereen werden nota's en memories gewisseld zonder dat de zaak zelve daardoor vooruitkwam; op een oogenblik was de toestand tot het uiterste gespannen, niet het minst, wijl de Britsche gezant in een schrijven van het Yamen een der duistere Chineesche zinnen door het misverstaan van een enkel woord een verkeerden uitleg had gegeven. Hart, die op denzelfden morgen naar de kerk was gegaan om er een oud vriend, den bisschop Russell te hooren, had den gezant gemist, en meenende daaruit eenig ongunstig teeken te moeten afleiden voor den stand van zaken, die hem niet onbekend was, ging hij tot hem, ten-einde daarnaar te vragen, waarbij hem vanzelf de gelegenheid geschonken werd om een anders onherstelbare fout te voorkomen. Toen werden al spoedig de onderhandelingen heropend, en met Li Hung Chang tezamen verdedigde Robert Hart de Chineesche belangen bij de onderhandelingen te Tientsin, die eindigden met de daar gesloten overeenkomst, gevierd door een banket, waarbij de Chineesche Bismarck zijn sedert beroemd geworden toast over de vriendschap der vreemden voor China uitsprak. Ook in andere aangelegenheden mocht Hart met dezen merkwaardigsten onder de merkwaardigen, die de Chineesche geschiedenis in de laatste tientallen jaren te zien heeft gegeven, samenwerken; het was bij de voorbereiding van China's deelname aan de groote internationale tentoonstellingen. In 1873 te Weenen kwam China voor het eerst met eene offi-

cieele inzending uit, doch de spoed, dien men daarvoor had moeten betrachten, had geleid tot half werk; anders was het gesteld in 1878 te Parijs, toen Robert Hart aan het hoofd van de daarvoor benoemde missie werd gesteld, en in alle eer en waardigheid de tallooze feesten dier dagen medemaakte. Dat deze feesten, die elkander te Parijs als een vermoeienden stroom opvolgden, zoo vermoeiend zelfs, dat er geen sprake van kon zijn om het daar werkelijk geboden intellectueel genot ook te genieten, in hem een ijverig bezoeker vonden, kan niet gezegd worden; meer zag men hem in het Bois de Boulogne en bij de muziek. Zeker niet wetend en niet vermoedend ook, dat dit zijn laatste verblijf in Europa zou zijn alvorens hij voor goed daarheen terugkeerde, was hij slechts voor korten tijd aan de overzijde van het Kanaal; de Reformclub wist zich deze gelegenheid te benutten door hem aan een gastmaal uit te noodigen tot een rede over de destijds brandende opium-vraagstukken, waarin hij echter, openhartig en practisch man tegelijkertijd, de op de spits gedreven humane denkbeelden der opiumbestrijders niet ten volle deelde, doch in billijke mate het licht liet vallen op de nadeelen, die een plotselinge ommekeer in de gewoonten op dat punt moest teweegbrengen.

In China teruggekeerd wachtte Hart al spoedig het meest uitgebreide werk, dat hij als semi-politiek agent en semi-commercieel minister er al die jaren verrichtte naast zijne eigenlijke functie; het waren de onderhandelingen, die hij voor China voerde met den Franschen gezant, terecht verontwaardigd over de grensschendingen bij Tonkin, en die hem op de persoonlijke welwillendheid van den President der Republiek een beroep deden doen, nadat hij een oogenblik bijna tot wanhoop was gebracht toen het Yamen de onderteekening van het zorgvuldig overeengekomene op een gegeven oogenblik weigerde. En te midden van deze ten slotte geslaagde onderhandelingen — welker afloop hem verhief tot Groot-Officier van het Legioen van Eer, een der vele buitenlandsche onderscheidingen, die hij zich verwierf, nadat Zweden en Noorwegen reeds in 1868

zijn internationaal werk in China hadden erkend door hem tot ridder der Wasa-orde te benoemen — was de onderscheidende aanbidding gekomen, die ten allen tijde de grootste verrassing in zijn leven is gebleven. Sir Harry Parkes, dien hij in zijne jonge jaren te Canton zoo goed had leeren kennen, was als Britsch gezant te Peking gestorven en op den ochtend van zijne begrafenis overhandigde men Robert Hart, thuiskomend, het telegram, dat zijne benoeming tot Sir Harry's opvolger inhield. Niemand wist van de Fransch-Chineesche onderhandelingen, die op dat oogenblik werden gevoerd; Hart had begrepen hoe groot het voordeel zou zijn, indien men daaromtrent het geheim kon bewaren. Toen echter moest hij een enkel woord loslaten, en hij deelde aan O'Connor, eersten secretaris der ambassade te Peking mede, dat het hem op dit oogenblik, gemengd in de besprekingen met Frankrijk als hij was, onmogelijk zou zijn een bevestigend antwoord te geven. Vanuit Londen volgde toen de telegrafische mededeeling, dat de benoeming in overweging zou worden gehouden, totdat de onderhandelingen te Shanghai definitief waren geeindigd. Een nieuwe moeilijkheid bleek daarbij voor te komen, toen in het Fransche Parlement zich een partij tegen het tractaat ging verzetten, omdat men daarin eene overwinning der Chineesche diplomatie meende te moeten erkennen; opnieuw begon het telegrammen te regeven tusschen Hart en zijn gevolmachtigde te Parijs, telegrammen, waarin hij reeds toen de kapitale som van 10.000 pond had gestoken.

Ook hier was het eind goed, al goed, want op 9 Juni van dat jaar kreeg de Fransche zaakgelastigde het verlof tot onderteekenen, en stelde ook Li Hung Chang zijne onderteekening daarnevens. Een dag later kwam de telegrafische vraag van Lord Granville, den minister van Buitenlandsche Zaken, met verzoek aan Hart om eene beslissing te nemen; het ministerie-Gladstone stond op het punt af te treden en men wilde de benoeming van Hart tot gezant te Peking nog doen geschieden. Toen kon Hart ten volle bevestigend antwoorden

en officieel werd zijne benoeming bekend gemaakt, doch al spoedig bleek het hem hoezeer ze weinig in den smaak viel van het Chineesche Hof en van de Chineesche machthebbers. Niet, dat de Keizerin hem niet gaarne als ambassadeur zou ontvangen, integendeel, niemand zou haar aangeneramer zijn als vertegenwoordiger van het Vereenigd Koninkrijk, dan juist de man, die China zoo goed kende. Maar minder gaarne zou Zij hem ontslag verleen en uit zijn tegenwoordige functie, hem dus ook voorgoed verliezen voor de Chineesche belangen. Het bleef niet bij deze eene poging, en na betrekkelijk korten tijd kwam het daartoe, dat Hart, niet zonder leedwezen, maar toch met een gevoel, dat het werkelijk zijn plicht was, voor de eervolle onderscheiding bedankte en bleef Inspecteur-Generaal der Chineesche douane, bleef vrij, onafhankelijk man naar eigen kracht en eigen wil in plaats van diplomaat, die zich zou hebben te schikken naar de instructies van ministers. Meer dan eene overweging heeft hem tot deze beslissing geleid gelijk het bijna allen onzer gaat in een dergelijk geval; en onder de bijkomstige, welke hij daarbij tegenover zichzelf aanvoerde en welke misschien op zijne beslissing grooter invloed had dan hijzelf op dit oogenblik wist, was ook deze overweging, dat een post van Britsch ambassadeur hem nog vele jaren achtereen in Peking zou houden, terwijl hij zoo gaarne wenschte niet meer dan een vijftal jaren daar te vertoeven zonder met een tijdelijk verlof naar Europa te keeren. Had hij toen geweten, dat er nog meer dan twintig jaren onafgebroken werkzaamheid in China voor hem lagen, misschien.....

* * *

Of de afwijzende beslissing, die Robert Hart nam op dat oogenblik en die over geheel zijn verder leven besliste, hem ooit berouwde? Wij weten het niet; wij weten alleen wel, dat voor hem daartoe geen daadwerkelijke reden is geweest. Wat hij als Britsch gezant had kunnen zijn en willen doen, valt

moeilijk uit te maken, nu hij dezen post nimmer heeft bekleed; dit eene valt echter wel te zeggen, dat hij nimmer die onafhankelijkheid van bewegen had kunnen hebben en dien onbevangen blik, welke hem nu eigen bleven tot het einde van zijn loopbaan. Geen reden ook voor hem in dezen zin, dat de Chineezen het niet aan dankbaarheid jegens hem lieten ontbreken; dankbaarheid in woorden, toen zij hem verhieven in een voor een vreemdeling zoo uiterst zeldzamen graad van adeldom, die de merkwaardige eigenschap bezat, dat deze op zijn grootvader in hooger eer terug sloeg dan ze het voor Hart als zijn kleinzoon zelf deed; dankbaarheid, die ook bleek in daden toen hun vertrouwen in den Inspecteur-Generaal — reeds van den aanvang af doorlopend den I.-G. genoemd — eer wies dan afnam, en zulks niettegenstaande de tijden er wel waren om het anders te doen verwachten. Hart, wiens verdiensten ook door het eigen land met steeds opklimmende onderscheiding waren erkend, en die reeds Sir Robert Hart kon worden gheeten, achtte die dankbaarheid hoog en stelde die op den prijs, waarop hij wist haar vooral van Chineesche zijde te moeten stellen, maar grooter nog was hem de voldoening, die hij voor zijn werk kon blijven gevoelen. Niet zonder moeite, maar tenslotte volkomen slaagde hij er in met de Engelsche en Portugeesche regeeringen omtrent Hongkong en Macao afdoende regelingen te treffen aangaande de rechten der douane, regelingen, welke totnutoe steeds hadden ontbroken en tot de meest mogelijke verwarringen aanleiding hadden gegeven. Kort na daarna, in 1889, begon zijne medewerking ten opzichte van Thibet, ook hier voor hem meest van officieusen aard, en allerminst rechtstreeks in verband staande met zijne officieele werkzaamheden. Men weet hoe de Thibetanen, door tot het door Engeland geïmagineerde Sikkim door te dringen, de eerste conflicten uitlokten; hoe China als suzerain van Thibet daarin gemengd was en hoe lang achtereen de onderhandelingen duurden, die in Darjeeling, onderhandelingen waarin ook James Hart, een broeder van den I.-G., een groot aandeel

had. In denzelfden tijd, dat ook naar den Thibetaanschen kant de eerste kantoren der Chineesche douane werden geopend, liepen ook de eerste verontrustende berichten over den oorlog, dien weldra China en Japan ter wille van Korea zouden gaan voeren. Robert Hart had tegen Baron Komura, die toen zaakgelastigde in Peking was, de onderstelling geuit, dat Japan zou winnen, niet uit beleefdheid, want dat behoefde hij niet te doen, maar uit zijn kennis van het Chineesche leger en van geheel den toestand der Chineesche weermacht. Dat hij goed had gezien, bewees de snelle afloop, die den oorlog, hoe bloedig hij ook was, meer tot eene operette-vertooning, dan tot een werkelijken strijd maakte.

De vrede maakte de uitbetaling der oorlogsschatting noodig; ook hierbij werd Hart's hulp ingeroepen, nadat eerst Russische en Fransche banken hem hadden overtroefd, en zoo plotseling en omzichtig werd deze hulp op 't laatst gevraagd, dat hij, doende als liep hij bij een bank binnen voor particuliere aangelegenheden, der directie de teekening van eene leening van zestien millioen tails in een half uur moest afvorderen. In die jaren na den vrede legde hij als een moderne Thurn und Taxis de eerste basis voor een Chineeschen postdienst; richtte voor zichzelf een eigen Chineesch muziekkorps met moderne instrumentatie op, en gaf zich onverdeeld aan zijn werk, nu het geheel van uit zijn hoofdbureau leidend, waar dagelijks de post als van een premier binnenstroomde. Maar reeds begon het naderend onweer te dreigen; Rusland en Duitschland namen door hunne pachtcontracten China's beste havens; in het innerlijke van de Mongolen giste het, al bleven ze van buiten een effen gelaat toonen en den onwetenden Europeanen den indruk schenken als gevoelden ze het voordeel meer in 't volkerenleven te zijn opgenomen!

Eerst toen het te laat was, werd het opgemerkt; eerst tot de Bokscers een macht vormden over geheel China, waaraan ook de regeering, al had zij eerlijk gewild, geen tegenstand meer kon bieden, eerst toen zij elkander hunne geheime letterteekens voorschreven tot op de muren der steden, eerst

toen begreep men, dat er gevaar dreigde en gevaar van zeer directen aard. Sombere berichten werden naar Europa overgeseind; de woorden, die Hart en de zijnen, die China maar al te goed kenden, reeds jaren achtereen hadden geuit, kwamen onder nieuw licht te staan; al mochten de leden van het Yamen daartegen protesteeren, beweren dat het overbodig was, men versterkte de gezantschappen, en men nam maatregelen, waardoor de veiligheid der Europeanen in Peking — aan het lot der tallooze missionarissen en handelslieden in het binnenland durfde men niet te denken — althans eenigermate verzekerd was. Elke dag bracht nieuwe geruchten van de gewelddadigheden van de gevreesde Boksers; elke dag deed de vrees hooger stijgen; elke dag deed harder werken aan de versterkingen, die onder Hart's persoonlijke leiding in de straten van het gebouw van het Inspectoraat, in 1885 geheel vernieuwd en met zijn huis tot een comfortabel geheel gemaakt, werden opgeworpen, welk voorbeeld terstond in de geheele gezantschapswijk navolging vond. Toen kwam de dag, dat het geroep van moord, moord door de straten weerklonk, de dag, die herinnerde aan het gruwelstuk van Nero in Rome; toen kwam het oogenblik, waarop Hart telegrafisch aan Li Hung Chang de vermaning zond: Gij hebt Christen-missionarissen laten vermoorden, dat is erg genoeg; indien gij echter de legaties aantast, overtreedt gij de heiligste internationale verplichtingen en scheidt gij een onmogelijken toestand! Het antwoord, dat niet spoedig komen kon, wyl de telegraafdraden waren afgesneden, hield een week later het aanbod in om de vreemdelingen vier en twintig uur te geven teneinde Peking te verlaten, waarbij Chineesch militair geleide werd toegezegd tot Tientsin; geen der gezanten was onverstandig genoeg om op dit denkbeeld, dat een zekeren ondergang voor allen beteekende, waarvan de Chineesche regeering natuurlijk de verantwoordelijkheid geschoven had op het onbeteugelde patriotisme der Boksers, in te gaan. Het bewijs kwam den volgenden dag; in de onmiddellijke nabijheid van zijne legatie werd de Duitsche gezant baron von Ketteler vermoord. Dit

nieuws deed den ernst van den toestand eerst recht begrijpen; nauw sloten zich de vreemdelingen aaneen, en datgene wat geheeten en beschreven is als het beleg der gezantschaps-wijk, nam een aanvang.

Het zijn angstige en moeilijke dagen geweest, die de belegerden daar hebben doorgebracht. Zeker, de gebouwen waren versterkt, ze waren allen gewapend, maar wat vermocht dit kleine aantal tegenover de machtige en bloeddorstige vijanden, die daarbuiten stonden; wat vermocht deze bezetting van voor een groot deel vrouwen en kinderen tegen het van fanatieken haat gloeiende leger der Bokkers. Slechts ééne bescherming hadden zij, de wraak der mogendheden, die dreigde, en zoo goed begreep het Yamen, dat den toestand absoluut niet meester was, de beteekenis daarvan, dat het reeds na drie dagen door brieven met de belegerden in verbinding trad op zeer verschillende toon en op zeer verschillende wijze; een eerste brief informeerde zeer vriendelijk naar den welstand der belegerden, een tweede verzocht een bericht naar Londen te zenden om mede te deelen, dat alles wel was, een derde was speciaal voor Hart en bevatte vragen aangaande douane-aangelegenheden van ondergeschikten aard! Intusschen, onrust mocht er onder de belegerden heerschen, aan moed ontbrak het geen hunner, en de talloze beschrijvingen van deze wel zeer buitengewone belegering, gelukkig eenig in geheel de geschiedenis, leggen daarvan getuigenis af. Hart zelf, hoewel hij allerminst den ernst van den toestand onderschatte, was de kalmste van allen; het briefje, dat hij aan zijn kleermaker te Londen schreef om bestellingen voor het volgend seizoen, omdat letterlijk geheel zijne bezitting was vernield, heeft in bijna alle couranten de ronde gedaan! Eindelijk brak de dag der verlossing aan; op 20 Juni 1900 werd de Duitsche gezant vermoord en in den nacht van 13 Augustus hoorden de belegerden in de verte de schoten der marine-kanonnen, die het internationaal ontzettingsleger onder admiraal Seymour met zich voerde. Veilig en ongedeerd werden allen teruggezien en het woord van Keizer Wilhelm, dat destijds zoo grootmoedig duizend

taëls beloofde voor iederen in veiligheid weergevonden Europeaan, ware een duur woord geweest, hadden de omstandigheden veroorloofd hem er aan te herinneren!

De afloop van de Chineesche tragedie is bekend. De bezettingstroepen namen zoo stellig mogelijk bezit van de Heilige Stad, konden ter wille van de veiligheid, hunne maatregelen niet beperken tot het deel, dat totnutoe ontzien was geworden. Elke herhaling diende voorkomen, veiligheid diende gewaarborgd en in zoodanige mate, dat men de Chineezen niet de voldoening mocht geven, dat de ambassadeurs hunne gezinnen naar Europa terugzonden. De onderhandelingen, die zouden leiden tot het vredetractaat van Peking tegen het einde van dat jaar, werden aangevangen, en Hart, die opgewekt beweerd had, dat hij dit jaar een langer vacantie had genoten dan eenig jaar tevoren, nam er, schoon officieus, zijn aandeel aan; eerst toen de definitieve besprekingen moesten volgen, toen de raad der gezanten als zoodanig telkenmale bijeenkwam, trok hij zich terug, omdat hij terecht inzag, dat dan zijne positie dubbelzinnig werd en nieuwe moeilijkheden uit zijn inmenging zouden volgen. Men heeft menigmaal de bepalingen, die in het vredetractaat van Peking van 1900 zijn neergelegd, gecritiseerd, ze hard genoemd en een overwinnaar onwaardig; men heeft met schande gesproken van het optreden der Europeesche mogendheden, die haar internationale legermacht onder Waldersee uitzonden om de Bokkers te tuchtigen; men heeft beweerd, dat de heilige dingen der Chineezen nog meer werden vertreden dan was geschied, dat geroofd werd van het meest kostbare bezit der Chineezen. Dat al wat in die dagen gedaan is, niet voor verdediging vatbaar is, er zal niemand zijn, die het tegenspreekt, doch dat in groote trekken weinig tegen het optreden der mogendheden te zeggen viel, moge thans evenzeer duidelijk zijn. Een volk, dat zich in wilde woede werpt op alles wat vreemdeling is, een volk, dat fanatiek genoeg is om niet alleen geheel zijn grondgebied voor internationaal verkeer gesloten te willen houden, doch dat ook, uit angst en lafhartigheid tot

toegeven gedwongen, de eenmaal toegelaten vreemdelingen wil vermoorden en plunderen; eene regeering, die toelaat, blijkbaar niet kan tegenhouden, dat zelfs de gebouwen der legaties worden aangetast, dat een der bevriende Rijken in den moord op zijn gezant als zoodanig, en niet om particuliere redenen, op het smadelijkst wordt getroffen — zulk een volk en zulk eene regeering dienden herinnerd aan wat het moderne volkerenleven eischt. Dat volkerenleven verzet zich niet alleen tegen de afsluiting van een deel van den aardbodem, dat zijne producten voortbrengt en zijne behoeften heeft zoo goed als elk ander deel, maar verzet zich nog veel meer tegen het smadelijk vertreden van tractaten die de gezegelde wetsbesluiten der internationale verhoudingen zijn. Zij, die op een afstand oordeelden en medelijden hadden met de arme vertreden Chineezers, mochten eerst gedacht hebben aan de vreeselijke uren en dagen, die de belegerden in Peking moesten doormaken!

* * *

Robert Hart, die naar aanleiding van de gebeurtenissen van 1900 door den jongen Keizer en de Keizerin-Tante in particuliere audientie was ontvangen, kort nadat dezelfde eer aan de gezanten was bewezen, zette, nadat alles zooveel mogelijk in den ouden staat was teruggekeerd, zijn werk geregeld voort. Weliswaar was veel verloren geraakt, was bijna alles wat aan particuliere souvenirs hem restte, bij de gruwelijke vernieling van zijn huis verdwenen, was ook geheel het rijke archief der douane, dat talloze geheime en gewichtige stukken bevatte, in vlammen opgegaan. Geheel het werk moest als het ware opnieuw opgebouwd worden, en Hart, wiens hulp door Li Hung Chang was ingeroepen om te trachten het verbroken contact met het corps diplomatique te herstellen — hij was inderdaad een der weinigen, die dit doen kon — moest het prinsstukken aangaande het tarief van inkomende rechten en zijn hervorming, dat geheel een schat van aanteekeningen en memoranda's verloren was gegaan, vernietigd door zijne soldaten.

Met dat al slaagde hij er in betrekkelijk korten tijd in, ijverig ondersteund door zijn staf van Europeanen en Chineezzen, dien hij zich in zijn dienst gevormd had, het onderbroken werk weer op gang te brengen, de organisatie zoo deugdelijk mogelijk op den ouden voet te herstellen, en het departement der douane te maken tot wat het altijd geweest was, een tak van dienst, waarin orde en regelmaat op voor China weinig voorkomende wijze heerschten. Langzaam verliepen de jaren. Hart had gelegenheid in die jaren de Duitsche schilderes te introduceeren, die het portret zou maken, dat van de Keizerin te San Louis werd tentoongesteld; gelegenheid ook om Alice Roosevelt en andere merkwaardige gasten aan het Chineesche Hof gade te slaan; gelegenheid bovenal om nog eens al zijne energie te ontwikkelen en te ontplooiën, en een geheel achter te laten, dat roem en eer aan zijn naam zou verbinden. Achter te laten, want hij voelde dat zijn tijd voor gaan was aangebroken; hij, die in 1885 zich niet langer dan voor vijf jaar aan zijn verblijf in China wilde binden, had nu voor alles rust noodig. De Chineesche regeering maakte het hem gemakkelijk. Kort na den dood van Li Hung Chang, die zijn beste vriend was geweest en die op zijn aanraden ook de reis naar Europa ondernam, werd zijn onafhankelijk departement bij een der ministeries ingedeeld, werd zijn eigen verantwoordelijke functie tot die van een invloedrijken afdeelingchef teruggebracht. Er werd, in Peking zoowel als daarbuiten, veel over deze wijziging gesproken; ieder gaf er zijne meening over ten beste en alleen Hart zeide niets; hij rekende het zich tot taak aan zijne ambtenaren uit te leggen hoe deze wijziging meer formeel dan werkelijk was en hoe zij op den gang van zaken van het departement weinig invloed kon uitoefenen. Wel begreep hij echter, dat nieuwe tijden van strijd met de Chineesche traagheid zouden aanbreken; die taak achtte hij aan jonger handen beter toevertrouwd dan aan de zijne, temeer, waar hij zichzelf de opvolgers reeds had gevormd. Hij diende zijn verzoek tot ontslag in, hetwelk men thans niet kon weigeren, en na een uiterst welwillende afscheidsaudientie, waartoe de Keizerin hem speciaal had uitgenoodigd,

mocht hij zijne rekening met het Chineesche gouvernement voor goed afgesloten achten.

Op een grauwen winterochtend in 1908 zeide Hart Peking en China vaarwel; het nog altijd kleine station der Chineesche hoofdstad kon dien ochtend bijna niet allen bevatten, daar ten afscheid vereenigd. De troepen van alle landen waren door de legaties als eerbewijs gezonden; gezanten en Chineesche autoriteiten, geheel de kolonie der vreemdelingen, die allen daar waren vereenigd om den man vaarwel te zeggen, die als Europeaan op zoo zeldzame wijze China heeft gediend en het keizerrijk heeft geleerd op een wijze, die ook Europa voordeel heeft bezorgd. Robert Hart, die meer dan vijftig jaar tevoren als eenvoudig leerling-consul te Hongkong aan wal stapte, vertrok met groote statie; deze man, die een China betrad, waar alles wat Westersch was, met afschuw werd genoemd, waar Westersche methoden willens en weten niet werden gekend, waar steden en verkeerswegen in een toestand waren, die aan het Europa der middeneeuwen herinnerde, verliet een China, dat thans zijne geregelde treinenloop had met Chineesche machinisten en conducteurs, dat de meest moderne industrie in zijn steden zag bedienen door inheemsche krachten, dat over de goed geplaveide straten de automobielen aanschouwde, die de officieele personen voor hunne meest officieele handelingen pleegden te gebruiken.

* * *

De tijd, dien Sir Robert Hart in China heeft doorgebracht, is een historische tijd geweest; de groote momenten, die hij er geleefd heeft, zijn geschiedkundige momenten geworden in de ontwikkeling der betrekkingen tusschen China en de vreemde mogendheden. De geschiedenis is bekend en de momenten zijn alle beschreven, meer dan een keer en vollediger dan in dit bestek is kunnen geschieden; vandaar, dat die geschiedenis en die momenten slechts vluchtig zijn aangestipt, dat de nadruk er op is gelegd om aan te toonen het groote, meestentijds officieuse en daardoor dikwijls onbekende

deel, hetwelk de man, officieel slechts het hoofd der Chineesche douane, in werkelijkheid zoo oneindig veel meer, van den aanvang zijner carrière, daarin had. Groote mannen zien hun leven meestal beschreven door anderen, die op hun gebied een naam verworven hebben of dien naam later verwerven zullen; wat wij evenwel van Hart het meest in bijzonderheden en het meest nauwkeurig weten, danken wij aan een zijner nichtjes, die jarenlang met hem in Peking verblijf hield en voor een deel als zijn vertrouwde vriendin mocht doorgaan. Hart was geen man om over zichzelf te spreken, en in het boek, dat hij aan China en aan zijne ondervindingen daar gewijd heeft, het boek getiteld: „These from the Land of Sinim”, brengt hij zijn eigen persoon slechts weinig op den voorgrond. Memoires, wat zou hij ons geen leerzame kunnen geven en misschien ook willen geven, maar na al wat vernield is in dat ongelukkige aanvangsjaar van deze eeuw mag het betwijfeld worden, of hem dat mogelijk zou zijn.

Is Sir Robert Hart een man van beteekenis? De vraag, werd zij gesteld, schijnt ons toe volmondig bevestigend te kunnen worden beantwoord, indien men haar neemt in den beperkten zin, waarin wij haar moeten nemen in dezen tijd, die zoovele middelen heeft om de wereld aan de wereld en een ieder aan een ieder te doen kennen. Man van beteekenis omdat hij een arbeid verrichtte, die wel zeer bijzonder was en werd verricht op bijzondere wijze; man van beteekenis, omdat hij een internationale taak vervulde gelijktijdig dat hij een nationaal belang diende; man van beteekenis echter wel het meest, omdat hij in alle omstandigheden, ook de meest moeilijke en de meest verleidelijke, zichzelf steeds bleef en er zijn hoogste eer in stelde zichzelf te blijven.

HENRI VAN DER MANDERE

Augustus 1911.